

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

C. NYROP

HAANDVÆRKSSKIK
I DANMARK

KJØBENHAVN
DET NORDISKE FORLAG
ERNST BOJESEN
1903

ALSO MIT GUNST!

Trykt i 250 Exemplarer

HAANDVÆRKSSKIK I DANMARK

NOGLE AKTSTYKKER
SAMT NOGLE OPLYSNINGER OM
HANDWÄRKSGBRAUCH UND GEWOHNHEIT

SOM ET FORSØG UDGIVNE

AF

C. NYROP

KJØBENHAVN
DET NORDISKE FORLAG

ERNST BOJESEN

1903

FORORD.

Also mit Gunst! Jetzt will ich zum ersten Mal gefragt haben. Saaledes omtrent begynder den ordførende Svend sin Tale, naar han i Lavforsamlingen spørger, om Nogen har nogen Klage at fremføre. Han spørger første, anden og tredje Gang. Og som oftest fører denne hans »Umfrage« til, at Ingen veed, uden hvad godt og ærligt er, om Lavet og alle dets Medlemmer. Nu da jeg ved nærværende Bog paa en vis Maade sætter et »Omfrag« i Gang, vilde jeg være glad, hvis Svaret kunde blive af lignende velvillig Art. Og det kan jeg sige, at just denne Bog har dybe Rødder hos mig. Det er over tredive Aar siden, jeg gjorde et første — forgjæves — Forsøg paa at faa en Grusz ihænde, og senere har jeg stadig været paa min Post i saa Henseende. Jeg var glad, hver Gang jeg kunde lægge en Opskrift hen, og til hvad jeg saaledes fik udefra, føjede jeg, hvad jeg i Aarenes Løb traf i Arkiver og i Litteraturen. Det er den herved fremkomne Samling Aktstykker, der med nogle korte Indledninger danne Bogens første Afdeling, som jeg har kaldet »Handwerksgebrauch und Gewohnheit«.

Hermed havde jeg oprindelig haft til Hensigt at stanse. Men ud af, hvad her var samlet, ligesom raabte Spørgsmaal paa Spørgsmaal, forekom det mig. Efter at første Afdeling var sat, ja for en væsentlig Del trykt, har jeg derfor udarbejdet den anden Afdeling, som jeg har kaldet »Zünfthistorie«, da jeg i den har søgt at trække nogle Hovedlinier for Zünftens Udvikling her i Landet. Men jeg føler altfor godt, at det kun er et Forsøg, til hvilket der maa komme baade Tilføjelser, videre Udviklinger og Rettelser. Vor Lavs-

historie er endnu ikke helt gennemarbejdet; alle Lavsprotokoller ere endnu ikke gennemgaaede; der er endnu en Række Undersøgelser at gjøre: Hvor kan det saaledes være, at Hollændere og Brabantere, som nedenfor vist, staa udenfor Zünften? Hvilken zünftig Forskjel er der mellem Oberländerne og Søstæderne i Tyskland? Hvorledes staa Mestere og Svende zünftigt til hinanden i de forskjellige Tider? Hvilken zünftig Magt har Kjøbenhavns Lav øvet over vore Provinslav? o. s. v. Men just overfor alle de Undersøgelser, der endnu maa komme, vil nærværende Bog forhaabentlig kunne gjøre nogen Nytte. Jeg beder den betragtet som et af Ledene i mine nu gennem en Aarrække fortsatte Bestræbelser for at sprede Lys over det danske Haandværks og den danske Industris Liv; den er kun et Udgangspunkt, en beskeden Begyndelse, som jeg ønsker mange Fortsættelser. Registeret og de tilføjede Henvisninger ville forhaabentlig kunne forøge dens Brugbarhed.

Efter det Forhold, der — som her nævnt — er mellem Bogens to Afdelinger, vil man kunne forstaa, at skulde jeg nu gaa i Gang med den første Afdeling, vilde den paa forskjellig Maade kunne nyde godt af mine senere Undersøgelser. I saa Henseende maa jeg nu nøjes med at gjøre opmærksom paa nogle enkelte Tilføjelser og Rettelser bag i Bogen. Her skal jeg endnu kun sige, at jeg med beraad Hu har ladet Aktstykkernes ofte forfærdelige Tysk staa urørt; det er saa karakteristisk for det danske Haandværks Kjendskab til det Sprog, som det zünftigt maatte og skulde bruge. Og saa vil jeg endelig, som jeg før har gjort, lægge alle vore Lav alvorligt paa Sinde, at de absolut bør overgive deres gamle Protokoller og Dokumenter til et af vore offentlige Arkiver. De repræsenterer en historisk Værdi, som vi ikke have Raad til at miste. Som de nu mange Steder ligge hen, er Faren stor, ikke at tale om at det ofte er forbundet med ikke ringe Vanskelighed blot at faa dem opspurgt.

Lindevej 7, d. 31 Juli 1903.

C. Nyrop.

INDHOLD.

Handwerksgebrauch und Gewohnheit:		Side
Snedkere		3
Bogtrykkere		33
Skindarbejdere		47
Smede		69
Murere og Tømrere		90
Forskjellige Haandværk		100
Skiltflytninger		124
Rejsegilder		157
 Zünfthistorie:		
Hvornaar og hvorfra kom Zünften		179
Svendeindvielsen		191
Grusz, Umfrage, Umschauen, Geschenk		207
Nedgang og Forfald		219
Sammensatte Lav		231
Dansk og Tysk		242
Henvisninger		260
 Register		 271

**HANDWERCKSGEBRAUCH
UND GEWOHNHEIT.**

SNEDKERE.

Da den unge Enevoldsmagt søgte at sætte en Stopper for Lavenes selvraadige Skikke — »galne Griller« og »gamle Fantasier« kaldtes de — var der selvfølgelig stor Uvilje herover i de forskjellige Lav, og de kjøbenhavnske Snedkeres Oldermænd Johan Stenbuch var ivrig med i denne Bevægelse, hvad der førte ham i Ulykke. Derpaa skulle vi dog ikke komme ind, men det har sin Interesse her at se, at der i en Erklæring af 8. December 1686 fra Københavns Politimester Claus Rasch til Kongen (Sjæll. Missiver Nr. 439, 1686) vedrørende den Stenbuchske Sag findes et Stykke af en ejendommelig Grusz. Det lyder: »Gott grüszte euch Meister und Gesellen! die von unser löblichen Handwerk in N. N. entbieten euch Meister und Gesellen Grusz, aller gewöhnlichen und wohlhergeworbene Privilegia wohl bey zubehalten, dieselbe nicht zu verminderen, besondern helfen zu vermehren, und wer sich danach nicht hält, dasz derselbe dan nicht möge gelitten noch angenommen, besondern Amts-halber ihme für einen Schelm zu halten, nicht aus Pot, Glas und Kannen mit ihme zu drincken, viel weniger Arbeit geben, ehe und bevor er ein löblichen Amt hat zufriede[n] gestellt.«

Der er herefter ingen Tvivl om, at det danske Lavsvæsen paa den Tid blev stærkt stimuleret fra Udlandet. Svenden, der kom vandrende hertil, bragte en Hilsen med derudefra, der ivrigt opfordrede til stift at holde paa alle »velerhvervede« Privilegier, og denne Hilsen skulde de danske Svende tilegne sig. Rasch fortsætter nemlig, at Gruzzen gik videre »med mangfoldige Ord mere, som de fattige Folk maa ret studere og lære udenad, og hvo som dette ikke veed eller kan sige, de straxen mulkteres indbyrdes af dem og i andre Maader efter egen Behag tribuleres, og derfor skal Mester og Svend efter deres Vilje dandse og strax underhaanden gjøre Løfter det eller det at gjøre etc. saasom f. Ex. ikke [at] vil[le] arbejde ringere

eller give mere¹ til Daglön end som den Penge, de vedtager, gaa paa deres Mesteres Arbejde, naar dem lyster, og gaa af igjen, naar behages, holde fri Mandage eller rejse slet bort med tusindfold andre Historier«.

Datidens Arbejderforhold have ikke været helt rolige. En Indvirkning udefra gjorde sig gjældende, og Toppunktet for denne, selvfølgelig tyske Indflydelse laa i Skikke, der tidlig indførtes ved den udlærte Snedkerdrengs Optagelse i Svdenenes Broderskab, den saakaldte Behövling.

I de helsingørske Snedkeres Lavsskraa af December 1652 hedder det, at den udlærte Dreng »efter handtværks brug och gewohnheit, paa det han paa fremmede steder lige ved fremmede svende kan og maa arbejde, skal lade sig behöfle efter skik, som i Kjøbenhavn og Malmø saavelsom andre steder brugeligt er« (Aarsberetn. fra Gehejmeark., III., Till. S. 131—32). For Kjøbenhavns Vedkommende kan Behövlingen efter Snedkerlavets Protokoller dokumenteres fra c. 1630, og i 1646 spiller den en Rolle. Ved Siden af Kjøbenhavn var Kristianshavn den Gang en selvstændig By med sine egne Snedkere, men de kjøbenhavnske Snedkere vilde ikke ret anerkjende dem. I 1646 kom det dog til Forlig, og ved dette hævdede Kjøbenhavnerne deres Overlegenhed bl. A. derved, at de kristianshavnske Ungsvendes Behövling blev henlagt til Kjøbenhavn. Snedkerne i denne Stad skulde behöfle dem dog »i Kristianshavns Snedkerlav Nærværelse« (Kbhvns Dipl. III, S. 797 jfr. 415 § 7).

Hvorledes Behövlingen den Gang gik for sig, vide vi ikke. De kjøbenhavnske Snedkersvendes Skraa fra 1654 oplyser kun, at den, der blev behövlet, skulde betale 9 Mark, de 5 Mark til Mesternes Lade og de 4 til Svdenenes (Kbhvns Dipl., III, S. 433 § 2). Sagen angik altsaa nok saa meget Mesterne som Svdenene, og Behövlingen har sikkert været drevet con amore fra Ende til anden — paa Tysk naturligvis. Der laa heri et vitterligt Fremmedherredømme, og den unge Enevoldsmagt troede derfor, at den burde skride ind. I de under 4. November 1682 for alle Snedkerlav i Danmark udstedte Vedtægter hedder det: »Og skal al Behövlen og deslige gamle Vedtægter herefter aldeles være afskaffede«. Ja heller ikke udenlands maatte Nogen lade sig behöfle. Gjorde en Svend det, skulde han efter sin Hjemkomst »tjene for Dreng paany igjen i tre Aar« (Kbhvns Dipl., VII, S. 84).

Gammel Vane bider imidlertid bedst. Behövlingen kunde umuligt forsvinde. I nogle Artikler, som Politimester Rasch under 8. Februar 1699 »paa Hans kgl. Majestæts allernaadigste Behag«, d. v. s. efter Kongens

¹ Det vilde formentlig give bedre Mening, om der istedenfor „give mere“ stod f. Ex. „modtage mindre“.

mundtlige Tilladelse gav Kjøbenhavns Snedkere, blev Behøvlingen — paany tilladt. De fremmede Svende trykkede sig ved at komme til en By, hvor den zünftige Behøvling var afskaffet, og de danske ubehövlede Svende bleve overalt foragtede og forhaanede, hvorfor de trods Forbudet rejste til Malmø, Hamburg, Rostock eller Lübeck for at lade sig standsmæssig behandle. Saa kunde Behøvlingen lige saa godt ske i Kjøbenhavn, og efterhaanden fik endog Snedkerne i en Del Provinsbyer den samme Behøvlingsret. Odense og Aalborg 1705, Nykjøbing paa Falster 1713 og Aarhus 1724. Behøvlingen, hedder det, var en forholdsvis uskyldig Skik. Den udlærte Dreng blev lagt paa en Hövlebænk og »overstrøgen« med en Hövl, hvorpaa Bænken med ham blev væltet; der skete ikke længer nogen Forargelse med Døben og Prædiken, saaledes som det tilforn havde været Tilfælde (Hübertz: Aarhus, III, S. 128—9; O. Nielsen: Kbhvns Hist., VI, S. 210—11). Dermed slog man sig til Ro.

Det kan imidlertid tydeligt ses, at den zünftige Bevægelse ikke havde udviklet sig lige saa stærkt i Provinsbyerne som i Kjøbenhavn. De gamle ubehövlede Mestere i Aalborg søgte i 1707 om at maatte danne et Lav for sig, da en ung, selvfølgelig behövlet Mester, der var bleven Oldermænd, mente, at de umuligt kunde faa Svende eller Drengene indskrevne i Lavet, medmindre de vilde »svare nye Lavsrettigheder«. De unge Mestere vilde med andre Ord gjøre Behøvlingen til en tvungen Sag, men det viste sig at være en Misforstaaelse af, hvad Enevoldsmagten tilsigtede. Den stillede sig strax med Styrke paa de gamle Mesters Side. Den 18. November 1707 udgik der et kongeligt Reskript til Byens Magistrat om strax at afsætte den paagjældende Oldermænd. Der er imidlertid næppe nogen Tvivl om, at Behøvlingen just nu blev mere og mere almindelig, og at den efterhaanden ogsaa fik sine gamle, ovenfor antydede Former igjen. Det synes i alt Fald at fremgaa af en Supplik, som Andenpræst ved St. Petrikirke i Kjøbenhavn, Ditmarskeren Anton Christoph Rohn i November 1737 indgav til Kongen.

To Snedkersvende fra Meldorf, hvor Behøvling den Gang ikke brugtes, havde ikke kunnet faa Arbejde i Kjøbenhavn; de vilde ikke underkaste sig den nævnte Skik her. Det fik Rohn at vide, og fra en from Snedkersvend fik han samtidig en skriftlig Fremstilling af, hvorledes det gik til ved Behøvlingen, ligesom naar en fremmed Svend søgte Arbejde her. Denne Fremstilling fremsendte han (se ndfr. S. 9, Nr. 1) med et underdanigst Andragende, i hvilket han drog stærkt tilfelts imod disse »gottlosen Gebräuche«, som han kaldte »eine vermessene Profanation des göttlichen Namens und ärgerliche Prostitution der Predigt göttlichen Wortes«. Og saa strængt, skriver han tillige, blev der i det Hele holdt over de paa-

gjældende Lavsformularer, »dass auch bey dem geringsten Versehen eines Wortes entweder allerley Händel und Schlägereyen entstehen oder eine Geld-Büsse, die fast alle Sontage zum Gesöffe Anlass giebet, erlegen werden muss«. Ud fra sin pietistiske Anskuelse raabte han med Styrke Vagt i Gevær.

Kancelliet sendte Kjøbenhavns Magistrat Sagen til Erklæring, men Magistraten mente, at saa slemt, som den fromme Svend vilde gjøre det til, var det ikke. Idet den støttede sig til to Erklæringer m. m. fra Snedkerlavets Oldemand Peter Gade (s. ndfr. S. 12—16, Nr. 2—4), hævdede den, at der Intet skete til Fornærmelse af hverken Guds Ord eller Prædikeembedet. Der lagdes ingen Vægt paa, at de Svende, der forrettede Behøvlingen, kaldtes Pfaff, Pathen og Glöckner, og det hævdede endeligt, at Drengene, der underkastedes Behøvling, ikke bleve mishandlede. Men hermed var Rohn ikke stillet tilfreds. Der kom en ny Skrivelse fra ham, og i den hedder det bl. A.: »Bey der Behubelung selbst, welche mit allerley sündlichen und thörichten Reden verrichtet wird, werden, nachdem der Pfaff leichtsinnigen Gemüthes ist, öftters sehr schandbare Dinge vorgenommen, welche man, christlicher Ehrbahrkeit nicht zu nahe zu treten, sich fast entziehet zu schreiben, allein weil die Greuel doch aufgedeckt werden müsse, zwinget die Noth zu sagen, was öfter passiret, den wie die gantze Behubelung einer narschen Comödie gleich siehet, so geschiehet es wohl, wen man mit den Tischler Geräthschaft nun an den mittlern Theil des Leibs kömbt, dass der Pfaff saget: hie habe der Kuh-Schlüssel einen groben Knast sitzen[d], welcher billig solle abgehackt werden, woferne nicht eine Jungfrau aus den Zuhörern Mitleyden habe und davor bitte, dasz er nicht möge abgehauen werden, welches den ein leichtfertiges Gelächter giebt. Nicht weniger ist auch ein eigener Harlequin dabey«.

Nu gaar Magistraten dybere ind paa Sagen: Ingen af dens Medlemmer har nogen Tid ved en Behøvling hørt Guds Navn blive nævnt, langt mindre bespottet. Der er ikke blevet talt om den hellige Daab eller i det Hele blevet brugt Vandstækelse, Daab eller Bækkenklang; den Udlærte har ikke faaet noget nyt Navn. Udi 24 Aar er »den haarde Knast« ikke forekommet paa den Maade, som i Rohns Skrivelse angivet, og nogen Harlekin eller forklædt Person kjender Magistraten Intet til. Men ligesom dens Afvisning af »den haarde Knast« ikke er ubetinget, saaledes maa den, kjedeligt nok, oplyse, at en Soldat for at fortjene nogle Skillinger i de sidste Aar har indfundet sig i Lavshusets Gaard udklædt som den lystige Person Pancratius. Og naar den endelig hævder, at Ingen kan lide Overlast ved at blive behøvlet, da de Redskaber, der bruges, alle ere af Træ,

er dette ikke overbevisende; den meddeler selv, at Behövlingsscenen tidligere endte med, at den Unge gjentog følgende Ord, der bleve ham foresagte: »Herefter vil jeg nok lade mig afstraffe, men ikke mere behövla, thi det giver haarde Stød og ingen Spaaner«.

Magistratens Benægtelser ere herefter næppe helt overbevisende. Sikkert er det jo ikke heller, at den altid har været repræsenteret ved de forefaldne Behövlinger. At der i saa Henseende har været en Mangel der selvfølgelig er bleven benyttet, synes bl. A at fremgaa deraf, at det under 10. Januar 1738 blev befalet, at en Raadmand altid skulde være tilstede ved Snedkerlavets Behövlinger. Herefter bliver Magistraten selvfølgelig ivrig, og det har sin Interesse at se, at den med sin Skrivelse af 19. Februar 1738 fremsender de Taler (ndfr. S. 16, Nr. 5), der brugtes den 20. Januar s. A., da ikke mindre end ni Udlærte bleve behövlede. Raadmanden Kommerceraad Antoni Raff havde været tilstede og bevidner, at Alt gik sömmeligt til, selvfølgelig uden nogen Harlekin eller forklædt Person, og Magistraten oplyser yderligere, at de ved den Lejlighed agerende Svende ikke kaldtes Pfaff, Pathen og Glöckner, men Hövlemester og Hövlesvende, samt at en saa kaldet Jomfrudrik ikke blev nævnt ved den.

Hermed var i Realiteten naaet, hvad Regeringen formentlig vilde naa, men Sagen manglede endnu en formel Afslutning; den kom imidlertid forholdsvis hurtig. General-Kirkeinspektions-Kollegiet, der ogsaa raadspurgtes, udtalte i en mærkelig besindig Erklæring af 22. Marts 1738, at Behövlingen i og for sig var ganske unyttig, men da den var en ældgammel og, naar Misbrugen udskiltes, uskyldig Ceremoni, der vanskelig kunde afskaffes, saa længe den observeredes i Tyskland, sluttede det sig til et Forslag fra Magistraten, om at lade denne forfatte en Vedtægt for Alt hvad der maatte tales ved den. I Overensstemmelse hermed udgik der saa en kongelig Befaling af 11. April 1738, og det derefter af Magistraten indsendte »Projekt« til en Tale (ndfr. S. 21, Nr. 6), der forelagdes Kirkeinspektions-Kollegiet, blev derpaa under 4. Juli 1738 godkjendt, idet det paalagdes Magistraten at indrette Alt, som den bedst maatte eragte, saaledes at »intet mere forargeligt i Talen efterdags tilstedes, end Projektet indeholder, indtil der omsider ved Tidernes Forandring kan findes Lejlighed den rent at ophæve« (Rigsarkivet, Sjæll. Missiver 1738 Nr. 48, 178 og 380).

Behövlingen blev altsaa staaende, og den havde i Virkeligheden langtfra endnu udspillet sin Rolle. Den bredte sig i Provinserne. Snedkerne i Horsens kunde umuligt taale, at de behövlede Aarhus Snedkere kimsede ad dem. De skaffede sig derfor i 1742 Behövlingsret og holdt strax derefter et Møde, ved hvilket de Mestere, der »ej udi Svendeaarene

vare blevne behövlede«, »indbyrdes derom bleve underviste«, hvorpaa de erklæredes saa gyldige som de andre til at »lære, løsgive og lade den Udlærte behövle« (Rskr. 31. Avg. 1742; O. Fabricius: Horsens, S. 471). Svendborg fulgte efter i 1748, Roskilde i 1752, og af særlig Interesse er det at se, at Ansøgningen fra Svendborg gav Anledning til, at der ved Reskripter af 10. Februar 1749 gaves Stiftamtmandene en mere almindelig Ret til at indrette Behövling. De skulde blot paase, at der intet Forargeligt forefaldt. I den Anledning udfærdigede Stiftamtmanden over Fyn en »Formular« (se ndfr. S. 23 Nr. 7), som i Oktober 1750 gjennem Byfogeden blev tilstillet Snedkerlavet i Svendborg.

Behövlingen vedblev altsaa, og det paa en saadan Maade, at flere af de gamle Unoder paany optoges. Har den ndfr. S. 25 Nr. 8 trykte Tale virkelig, som der er nogen Grund til at antage, været brugt i Kjøbenhavn, har man set igjennem Fingre med, at Personerne Pfaff, Pathen og Glöckner paany have holdt deres Indtog ikke at tale om »der grobe Knast«, der nu endda er bleven til »der beste Ast«. Men da Regeringens altid ulmende Lavsuvilje ret var kommen i Aande efter Tømmersvendenes store Arbejdsnedlæggelse i Kjøbenhavn 1794, til hvilken ogsaa Snedkersvendene havde sluttet sig, og dens derpaa følgende aarelange Overvejelser endelig satte Frugt i Forordningen af 21. Marts 1800, var Behövlingens Time slaaet. Alle »Skikke og Ceremonier, der bære Præg af de ældre Tiders raa og vilde Sæder«, blev forbudte. De faldt og dermed Behövlingen.

Et Spøragsmaal, som det kunde være af Interesse at faa besvaret, er det imidlertid, om den gamle Skik virkelig forsvandt strax, Lavsvaner ere sejge, og at Snedkersvendene stærkt holdt paa, hvad de kaldte deres Skikke, saas bl. A. i 1781, da de etablerede en ganske langvarig Strike til Forsvar for forskjellige gamle Uvaner: De ugifte Svende skulde bestaa for sig (de gifte, som haanende kaldtes »Vilde«, maatte kun existere som et særligt Samfund uden Andel i den almindelige Svendelade); de vilde ikke bære selv det mindste Stykke Værktøj paa Gaden til eller fra deres Arbejde, og de vilde ikke tage Arbejde hos Mesterne »efter Omgang« (For Romantik og Historie, X, 1873, S. 125—138).

Med Hensyn til det sidste Punkt, Maaden at tage Arbejde paa, da var det det saakaldte »Begjærvalg« (d. v. s. Retten til at vælge deres Mester), som Svendene ønskede. Men her maa det siges, at skjönt »Begjærvalget« ganske sikkert er kjendt allerede c. 1630, var den almindelige zünftige Fremgangsmaade den saakaldte Umschauen eller Omskikning, hvorved der søgtes om Arbejde hos Mesterne fra den ældste til den yngste (s. ndfr. S. 11, 15, 22). Saaledes var det væsentligt ordnet allerede 1654. Snedkersvenden, der kom her til Byen, skulde søge Svendenes

Herberge, hvor han blev udspurgt om, hvorvidt han var af Haandværket, hvor han havde lært, hvem han havde været i Lære hos, hvorlænge han havde lært, og hvor han sidst havde arbejdet. Vare disse Spørgsmaal tilfredsstillende besvarede, bad Svendene ham være Gud og dem velkommen paa Haandværkets Vegne, og nu kunde han »efter Haandværksbrug« lade »fremskikke« om Arbejde. Fik den Ankomne Arbejde, skulde han give Svenden, der havde skaffet ham det, 4 β »til at fordrikke«, men fik han det ikke, skulde han selv have 4 β »at fordrikke« af Laden (Kbhvns Dipl., III, S. 433 §§ 1—3). Og denne Omskikning sattes mere og mere i System. I Politimester Claus Rasch's ovennævnte Erklæring af 8 December 1686 hedder det, at den Snedkersvend, der ikke blev omskuet og tog Arbejdet »efter Wallen« (d. e. Walltavlen), fik Navnet »Stroe-Snider«, der »paa deres Haandværk er en halv Skjælm og maa give Straf og vel med sine Kammerater maa slaas ti Gange derfor, dersom han den Beschimpfung ej kan lide, hvorved mangan ærlig Karl meget tribuleres . . . og tvinges til at arbejde hos en Stakkel eller Brudler, der Intet selv veed eller gider arbejde«. — »Den saakaldte Omskuening eller Tvang paa ledige Svende til at tage Tjeneste hos Mesterne i Lauget efter Omgang« afskaffedes ved Frd. 21. Marts 1800.

Bestemmelserne fra 1654 findes i en Skraa for kjøbenhavnske Billedhugger- og Snedkersvende; i Lavet kunde man lære saavel paa Høvlen som paa Mejslen (Mittheil. des Vereins für Hamburgische Gesch., IV (Hefte 10), 1890, S. 70).

1.

1737. *Skrivelse om Snedkernes Lavsskikke. Den hører som Bilag til Pastor A. C. Rohns Supplik af 13. Novbr. 1737 til Kongen (s. Sjæll. Missiver Nr. 616, 22. Novbr. 1737) og er tidligere trykt i Chr. Bruuns Udg. af Holbergs Epistler, III, 1871, S. 415—418.*

ENTWURF DER GEWOHNHEITEN DES TISCHLER-HANDWERCKS.

Wen ein Tischler Junge seines Lehr Jahre ausgestanden hat und nun zum Geselle gemacht wird, handelt man so thöricht mit Ihm, dasz ein vernünftiger Welt-Mensch es spöttlich zu belachen, ein Wahrer Christ aber, der mit in solchen Dingen stehen musz, es ernstlich zu beweinen Ursache hat. Ein solcher ausgelerneter wird Sontags, wen die bestimpte Lehr Zeit aus ist, bey dem Alter-Mann ausgeschrieben, darauf kombt er Montags in der Gesellen Gewalt, welche erstlich einen runden Schnirkel mit der Kreide auf den Boden machen, diesen nennen Sie, S[it] V[enia], den Kuhschwanz, welchen der Ausgelernete (den Sie einen Kuh Schlüssel heissen von der Zeit an, da er ausgeschrieben, bisz er behubelt ist, und wäre die Zeit noch so viele Jahr, so Krigt er doch Keinen andern Nahmen) mit den haaren aus zulöschten angewiesen wird. Wers aber nicht thun will, bezahlet mit Geld. Vors andere musz er sich auf einer Bank setzen und werde erwählet von den Gesellen 1 Pfaffe, 2 Pathen und ein Klöckner. Diese Nehmen ihn den in ihre

Gewalt und handeln auf eine Sündliche Art mit den sogenannten Kuh-Schlüssel folgender Weise: Der Klöckner nimbt einen Winkel Hachen und setzt ihm die Arme im Winkel und das Kin, folgendes tritt der Pfaff auff er neben die Banck und fängt an zu Predigen.

Die Predigt hat eine Introitum, Exordium und Text, Welche aber oft so abscheulich, dasz es sündlich wäre auch nur zu sagen. Die Predigt wird getheilet in drey Theile 1) Von der Architectur, 2) Von den Kuh-Schlüssel, 3) von der Wanderschaft. O greulicher Schimpff vor die Predigt des Wortes Gottes und Predig Amt! den diese so genandte Predigt ist voller bösen Gottlosen Possen, Zoten und Narrentheidung, ja voller Scandaleusen Worte, worüber die Zuhörer ihr Gelachter haben und schändlich gereizet werden. Ich danke Gott, dasz ich das mehreste vergessen, mag auch nicht durch vieles Nachdenken mir dieselben wieder ins Gemüthe ziehen, man wurde aber die greüel offenbährlich sehen, wen man eine solche Predigt lesen solte. Ihro Maytt, der Kayser nennen es im Reichs Gutachten, vor ohngefahr 5 Jahren publiciret: läppische und Närrische Reden. Anstatt die Prediger in Nahmen des 3 einigen Gottes ihres Predigt anfangen, heist es bey Ihnen: Im Nahmen des Schrob Hübels, Rauhbank und Fügebanks, Kuh Schlüssel schwing dich auf die Bank. Anstatt Prediger Schrifft Stellen anziehen heist es bey Ihnen: welches stehet geschrieben im Rauchloch und dergleichen. Unter währender Predigt stehen die Zwey Pathen und halten ein langes Richt Scheid dem so genandten Kuh Schlüssel über das Haupt, da sich den auch ein vermasquirter Harlequen in Copenhagen mit sehen lässt. Mit Musicanten Schall triunkt man auch wohl 2 bisz 3 mahl herum, bey jeder Abtheilung der Predigt. Wie empfindlich aber solches einen Gottliebenden Gemüthe fallen, laszt sich von Selbst Schlieszen. An den mehresten Orthen tauffet auch der Pfaffe die Umstehende mit Wasser, welches aber in Copenhagen zu der Zeit verbothen seyn soll, als bey vormahligen Regierungen die Ämter einige Zeit aufgehoben waren und ihnen die Amts Gerechtigkeit wieder gestattet ward¹.

Wen die gottlose Predigt vorbehey, wird der junge Mensch auf die Bank geleet und vor ein jedes Stücke Werkzeug von der Bank durch die Pathen geschmiszen, der Pfaff hubelt, und der Klokner langet dasz Werkzeug her, und dasz gehet den in der Furie fort, worüber die zuschauenden ein Sündliches Gelächter machen, sonderlich wen der Gehubelte in Falle sich etwas harte schlägt; hat man hasz auf jemanden, kan man sich durch dis Mittel woll rächen. Nach diesem hubeln musz er springen, da den die Pathen dasz Richtscheid ihm über dem Kopf halten, an welches er hinan springen soll, um ihnen solches aus der hand zu springen. Dieses Springen ist für den Lehr-Meister, Lehr-Meisterin, vor alle hübsche Jungfern, zuweilen auch vor alle, s[it]v[enia], Huren, welches links um, da das andere rechts um geschiehet. Nach dem Springen fraget der Pfaff nach den Nahmen und spricht nun: hastu geheiszen N. N. unter die Banck, nun solt du heiszen N. N. ober die Banck, und gibt ihme also ein Paar Maulschellen, sagende: dasz leideſ von mir und von Keinen andern, woraus ein vernünftiger wohl siehet, dasz das verbotene widerschlagen nicht undeutlich gelehret und wieder obrigkeitlichen Befehl erlaubt wird.

Nun ist dieser gewesene Kuh-Schlüssel ein Gesell. Er wird den unter der Wald-Hörner und andern Instrumenten Schall in die Stube zu die Gesellen gebracht, allwo ihm der Willkombst auszutrinken mit lappischen Reeden zugebracht wird und bekömbt den auch ein Zeichen und eine geschriebene so genandte Handwerks Gewohnheit, in welcher so viele lächerliche, läppische und närrische Dinge stehen, die um ihrer Weitläufigkeit willen fast unmöglich hiebey geschrieben werden können. Wüsten Ihro Königl. Maytt alle die Greuel, Sie wurden Sie unmöglich dulden.

¹ Hermed maa formentlig sigtes til, at Behövligen i 1682 blev forbudt, men paany tilladt i 1699.

Eben so thöricht ist es mit ihrer Handwerksgewöhnheit, welche einen jeglichen Gesellen aufs genaueste zu wissen obliegt. Ich will nur eine oder 2 passagen davon anziehen. Z. E. wen einer Frembd sitzt, fraget der Schafner: Also mit Gunst! Was haben euch Meister und Gesellen befohlen? Antwort: also mit Gunst! Meister und Gesellen haben mir befohlen, ich sollte Meister und Gesellen Freundlich Grützen von wegen des Handwercks, die des Handwercks Ehrlich sind, die es aber nicht sind, von denen solle ich nehmen Geld oder Geldes Werth und sie helffen Ehrlich machen, Ziehen Sie bey den Haaren auf den Tisch, von dem Tisch auf die Banck, von der Banck auf die Erden, bisz Sie begehren ehrlich zu werden, hernach setze ich Sie mit mir oben an den tisch und trincke mit ihnen eine gute Kanne Bier oder Wein und lasse Sie dann Ehrliche Gesellen mit seyn. Also mit Gunst!

Wen einer um Arbeit umschaun läst, wird er gefraget: Also mit Gunst! Was ist sein Begeh, dasz er nach mir und meinen Mitgesellen geschickt hat? Ist sein Begeh die Stadt zu beschauen? oder ist sein Begeh mit einen Ehrlichen Meister und Gesellen eine Kanne Bier oder Wein zu trincken? oder ist sein Begeh bey einem Ehrlichen Meister 14 tage zu Arbeiten? so kan er mir solches zu verstehen geben. Also mit Gunst! Hierauf antwortet der Fremde eben wie er gefraget. Wen nachgehends Arbeit soll zugesaget werden, so wird solches mit diesen Worten angekündiget: Also mit Gunst! So bin ich ausgewesen nach eur Begeh und meinen Vermögen, so thun sich die Meister alle sämtlich bedanken. Ist der Beutel woll gespickt und die Schuhe woll geflickt, so gibts gut wandern, doch hat sich noch einer bedacht mit Nahmen N. N. So ferne ihr wollet mit einen Armen Meister verlieb nehmen, so wunsch ich euch viel Glück zum Meister. Also mit Gunst!

Dieses und noch ein weit mehrers musz jeglicher fertig wissen, dasz kein Wort daran fehle, woferne er als ein Ehrlicher Gesell passiren will, und darüber hält man so stricte, dasz über den geringsten Fehler der wichtigste Streit entstehen kan. Wen auch jemand dänisch gebohren ist und kein Wort Teutsch versteht, musz er, wen er hier kombt, diese teutsche Complimenten ohne den geringsten Fehler wissen, woferne er als ein Ehrlicher Gesell passiren will, oder er hat allerley händel. Und bey den geringsten Versehen solcher Handwercks Gewohnheiten wird er gleich auf 24 ß Straffe gesetzt, damit man etwas zu sauffen kriege. Solcher Gestalt Feiren Sie ihren Sontag und respectiren königliche Befehle, Und so bald Sie mercken, dasz jemand mit guten Gewiszen diese dinge nicht machen kan oder will, dringet man sich auf ihn, tuchiret ihn mit den empfindlichsten Worten, ja tractiren ihn mit Schlägen, wo man dasz geringste Wort dagegen saget, und will man Friede haben, musz man Straffe geben, welches so gleich versoffen wird. Dasz Bessern und Ändern an solchen Dingen hilft auch nicht, wen es nicht totaliter abgeschafft wird. In Teutschland ist solches auch an den mehresten Orthen geschehen ¹. Die Einwendungen, die von Handwerck dagegen gemachet werden, sind von keiner Wichtigkeit, den es ist in alle den Gebrauch nichts, dasz zu Gottes Ehre und des Nächsten Nutz gerichtet. Es ist vielmehr der Göttliche Ehre Schimpflich, dem Gesetze des Königs zu wieder und den Nächsten schädlich. Gott gebe diesen bösen Gewohnheiten abhelfliche Maasze!

¹ I sin Skrivelse af 9. December 1737 siger Kbhvns Magistrat, at den intet veed om at Behövlingen er afskaffet i det romerske Rige. Skrivelser, der er trykt i Chr. Bruuns Udg. af Holbergs Epistler, III, S. 418—420, ligger ved Sjæll. Missiver Nr. 48, 31. Januar 1738.

1737, 27 Novbr. Skrivelse fra det kjøbenhavnske Snedkerlavs Oldemand Peter Gale (se Sjæll. Missiver Nr. 48, 31. Jan. 1738).

Efter Høy og Velædle Magistratens mig givne mundtlige Ordres i sidstleden Mandags paa Raadstuen, nemlig at jeg skulle giøre Forklaring om Behövlingen, Velkomsten, Tilskickningen og andre Ved Snedker Lauget brugelige Skicke, følger samme herved om Een hver Post i Sær saaledes:

Naar Laugs Samling ved hvert Qvartal skeer med Svennene, da efter at Laugs Articlerne, det kongelige Reglement og den saa kaldede Sorte Bog er bleven oplæst og Omfrag er skeed samt Tiidepengene ere blevne indsamlede, kommer de Mestere, som haver sine Udlærte at læsgive frem og begiærer, at samme Udlærte maa vorde behövlede og derefter antages iblant de andre Svenne, derpaa bliver da 4 Svenne udnævnte til at forrætte Behövlingen, af hvilcke den Ældste kaldes Pfaff, Tvende kaldes Pader [Pathen] og den fjerde kaldes Klöckner, og giör da den Ældste een Tale, hvilcken er ungefehr saaledes:

In Nahmen dass Hoch und Weit berühmten
Tischler-Kunst
Tret ich herfür, Also mit Gunst,
Also mit Gunst jede und Alle,
Auf dass meine Rede recht erschalle,
Semtlige Meister und Gesellen insgemein
Und alle, die hier Versammelt sein,
Ich bitte, Sie wollen sich ein wenig nieder-
setzen
Und mit ein Trunck Bier oder Wein ergetzen;
Ist es aber Wein,
So wird es unser Krug Vater desto lieber sein.
Gebratene Hüner ins gemein
Die sollen zu dieser Versammlung auch woll
gut seyn,
Doch habe ich es Vernommen,
Sie sind heute nicht zu bekommen.
Darumb bitte ich, Sie seind ein wenig stille
Und mir zu hören, dass wäre meine Wille.
Ob ich möchte fehlen oder nicht recht machen,
So bitte ich, Ihr wolte nicht vor ungut halten
sondern in der stille zu lachen,
Damit ich nicht mag erschrecken
Und mir hernacher Kein Trunck möchte
smecken,
Sondern alles Zum besten lencken
Und alle Zeit an mir gedencken.
Ich habe Zwar nicht viel studiert,
Den es hat mich ein Jungfer Zum Wein
geführt,
Bey ihr habe ich so lange gesetzt
Und habe mein Studiren gantz und gar ver-
gessen,

Ich habe mich auch nicht vorgenommen,
Heute auf diese Stelle zu kommen
Und bin auch nicht geschicht Zu diesen
Sachen,
Auf Kurtz will ich es alles machen,
Denn dieweil ich bin bestelt,
Will ich auch Reden, wass mir gefellt,
Er mag lachen oder Tadlen, wer da will,
Ich schreibe Keiner vor weder Maass noch
Zihl,
Mancher tadelt wohl einer Sachen
Und daucht sie selber nicht zu machen,
Weil mir aber nicht zu schaffen gibt,
Ein jeder thue, wass ihm beliebt,
Ich will mich nicht daran Kehren,
Sondern wass mir die Zeit wird lehren.
Nun Ihr Herren merchet eben,
Ich werde meine Rede in drey Theile geben,
Dass Erste soll sein von Handtwercks Sachen,
Dass Andere von die 5 Seülen,
Dass Dritte von die Wanderschaft,
Ich werde handeln und tractiren
So viel, alss mir wird gebühren.
Ihr gute Freunde jetz spitzet die Ohren,
Ich komme Zu meine Rede hin wieder,
Darumb setzet euch nieder
Und thut euch nicht lange bedencken
Umb mir ein Kanne Bier oder Wein ein-
schencken,
Eine Kanne von vier und schwantzig Maaszen,
Ich will ihn so Tapfer umbfaszen
Und eine Jungfer Trunck darauss sauffen,
Dass mir die beide Augen sollen überlauffen.

Derpaa dricker hand og Enhver af de andre 3de Svenne et Glas Viin, hvorefter hand paa nye begynder at tale:

Nun wil ich von die fünf Seülen handeln,
wovon die seindt entsprungen.

Unter die Alten zu der Stunden
Tuscanä, die Erste, wird Gefunden,
Sie vergleichet sich in ihren Wercke
Eine Grobe Baur in ihre Stercke.
Sie wird von nein Theile zusammen gemacht,
Wie woll Sie hat eine schlechte pracht,
Doch Kan man sie schon austreichen,
Diese Ausgelernete ist damit zu vergleichen.
Dass Zweyte Seüle heisst Dorica,
Ist herkommen auss Arabia,
Von wegen Ihre Tapferheit vergleichet man
Sie ein frischen Helt,

Der da streidet in dem Feldt.
In Africa und Asia,
Desgleichen auch in Persia
Wird viel schöne Palaster damit aufgeführt
Und mit diesen Dorischen Seülen geziert,
Acht Theile hat sie zu Theil.
Dass Jonica Komt von 14 Theil,
Von wegen ihre Proportion
Vergleicht man sie eine Weibes Person;
Ein Tempel zu Rom ist vermeert
Mit Jonische Seülen umb und umb geziert,
Lucretia in ihren Zeichen
Thut diesen Seülen vergleichen.
Die verte Seüle Corinthica
Verübertrifft die andern alle drey,
Von wegen ihre Ziirlicheit
Wird sie von nein Theile ausgetrieht,
Sie stehet Ziirlich, Sauber und fein,
Gleich wie ein geschmühtes Jungferlein,

Zu Sanct Sophia in der Stadt Constantinopel
Wie auch dass Capitolum zu Rom
Ist aufericht mit Corinthica umb und umb,
Die Baumeister bey den Alten
Pflegen viel von den Corinthische Seülen zu halten.

Von den fünfte Seüle Composita
Welchel die Tischler haben brav aufgeführt,
Und viel schöne Arbeit damit geziert,
Wass sindt doch Pallasten in der Welt,
Der da Kostet ein Grosse Gelt,
Da Man die viel Kircken baut,
Wie mancher viel hundert schauet,
Die Altar und die Predigstuel
Mit Pragt besiegen überall,
Ja wann ein Herr ein Schloss thut bauen
Und führet darein Grosse Herren und Frauen
Und ist von dischler Arbeit nicht ausgemacht,
So hat es für wahr ein schlechte pracht,
Wenig Freude ist darin zu finden,
Wann alles steht offen forn und hinten
Allen Zimmern, Grosse und Klein,
Keinen davon verborgen sein,
Den wo Kein thür noch Finster ist,
Da saget man gleich zu jeder Frist:
Hirein wirdt mir zu wohnen Grauen,
Die weil er von Tischler Arbeit nicht ist aus-
gebauen.
Ich bitte Eure Lieben, Sie wollen sich nicht
lange bedencken
Und mir eine Kanne Bier oder Wein ein-
schencken.

Derpaa drickes atter af de fire Behövlere et Glas Viin, og den Ældste taler da til sidst saaledes:

Nun will ich Eure Liebe etwass erzehlen von
meine Wanderschaft,
Wass die selbige hatt für Nutz und Krafft.
Erstlich Zog ich auss Zu wandern,
Ich bettelte dass Brodt von ein Dorff zu den
Andern,
Ich ward Frisch und woll gemuht,
Ich hatte weder Roch noch Hutt,
Damit lief ich in dass Landt Hessen,
Da gibt viel zu sauffen und wenig zu fressen,

Grosse Berg und tieffe Tahl, bitter Bier und
sauren Wein,
Ich wolte nicht länger in dass Land Hessen sein.
Darnach lief ich nach Nürnberg zu,
Dar über Zerrest ich meine schue,
Ich war jung von Jahren,
Gedachte etwas zu lernen auch wenig zu er-
fahren.
Darnach lief ich nach Straasburg in schneller
Eil,

<p>In 15 Tagen 14 Meil, Darin hatt ich 15 Meister og 15 Meisterin, Gedenck wass ich hatte vor ein Grossen Gewin. Darnach lief ich in dass Land Saxen, Da die Jungfern auf die Baüme Vaxen, Ja mirs verdrüst noch Tag und Nacht, Dass ich nicht einer hat mit gebracht,</p>	<p>Doch habe ich woll vernommen, Dass hier sindt sie auch zu bekommen, Ich bitte Eure Liebe sie wollen sich nicht lange bedencken, Und mir Ein Kanne Bier oder Wein ein- schencken.</p>
--	--

Derpaa faar Een hver af dem alle et Glas Viin, hvorefter Behövlingen Gaar an, som forrettes med adskillig Snedker Redskab af Træe og det udi 2de af Qvartals Mesternes Overværelse, som haver Opsium med, at alting gaar ordentlig og skickelig til. — Nær Behövlingen er forbie, maa de Fremmede og Udlærte Svenne Giøre deres Teign paa Bordet¹; hvad der af Ørten² Gesellen saa vel ved samme Teigns Opviisning, Tilskikning og Omfrag bliver spurt og der igjen af de fremmede og behövlade Svenne bliver svaret, Ville de Höy og Velædle Herrer behage at erfare af hosfølgende trøckte og saa kaldede Tischler Handvercks Gewohnheit [s. ndfr. Nr. 3].

Hvilket saaledes efter Ordre ydmygst indberettes.

Kiøbenhavn den 27de Nov. 1737.

Peter Gade, Older Mand.

3.

1737. Snedker-Lavsskikke (Gjengivelse af det ovfr. nævnte trykte Aktstykke, fire smaa Sider uden Trykkested, der ligger som Bilag ved Oldermænd Gades ovfr. meddelte Skrivelse).

TISCHLER HANDVERCKS GEWOHNHEIT.

Wan einer vor Frembde in einer Stadt kömpt, so kehret er ein auf die Herberg. Und wan einer Lust hat umb zu schicken, schickt er nach dem Ørten Gesell.

Der Ørten Gesell spricht: Also mit Gunst, Ihr seydt mir Gesellschaft willkommen von wegen das Handwerck. Der Frembde: Ich sage danck wegen das Handwerck, Meister und Gesellen lassen euch fleissig grüssen von wegen das Handwerck. Der Ørten Gesell: Ich sage danck wegen Meister und Gesellen. Der Ørten Gesell: Was ist euer Begehr das ihr nach mir und nach mein Mitgesell geschicket habt, ist euer Begehr die Stadt zu beschauen oder ist euer Begehr ein Kanne Bier oder Wein mit einen erlichen Meister oder Gesell zu trincken, oder ist euer Begehr 14 Tage bey einen erlichen Meister zu arbeiten, so könt ihr mich solches zu verstehen geben, also mit Gunst.

Der Frembde: Also mit Gunst, die Stadt zu beschauen, was nicht geschehen ist, kan noch wol geschehen, eine Kanne Bier oder Wein mit einen erlichen Meister und Gesell

¹ Teignet er et paar stöcker Verck-Töy

² Vistnok af det gamle tyske Ord Ørte, der i nyere Tysk gjengives ved Zeche d. e. Drikkelag. Örtengesell bliver da i dansk Lavssprog det Samme som Skafter. Ordet skrives ogsaa Ürten-, Irten- eller Erten-gesell. At gjöre det til Ordensgesell, d. e. Svenden der ordner, er vist næppe rigtigt.

zu trincken, was nicht geschehen ist, kan auch noch wol geschehen, aber vor dieses Mahl ist mein Begehr 14 Tage bey einen erlichen Meister zu arbeiten, wen solches mir widerfahren kan, soll es mir lieb seyn. [Der Ørten Gesell:] Also mit Gunst, so seindt wir aus gewessen nach euren Begehren von den Jüngsten zu den Älsten, von den Älsten zu dem Jüngsten, so thun die Meisters sich alle sämptlich bedancken, ist nun der Beutel wohl gespickt und die Schue wohl geflickt, so gibt es gut wandern, hat sich doch einer bedacht mit N. N., der lasset euch 14 Tage Arbeit zuzagen, wofern das ihr mit einen armen Meister vorlieb nehmen wollet. Also mit Gunst, so wünsch ich euch viel Glück zum Meister.

Der Ørten Gesell: Also mit Gunst Gesellschaft, wo seydt ihr am jüngsten ausgezogen. Der Frembde: Also mit Gunst, von N. N. Der Ørten Gesell: Also mit Gunst, was hat Meister und Gesellen euch befohlen. Der Frembde: Also mit Gunst, Meister und Gesellen haben mir befohlen, dass ich sol Meister und Gesellen fleissig grüssen wegen das Handwerck, die das Handwerck redlich sindt; die es aber nicht sindt, von dem sol ich nehmen Geld oder Geldes Wehrt, helfen sie redlich zu machen, bey dem Haren auf dem Tisch, von dem Tisch auf der Banck, von der Banck auf die Erde, bisz das sie begehren redlich zu werden und setzen sie hernach oben an den Disch und trincken ihn zu mit eine Kanne Bier oder Wein und lassen ihn mit ein guter Gesell seyn, Also mit Gunst. Der Ørten Gesell: Also mit Gunst, Gesellschaft was wisset ihr auf Meister und Gesellen. [Der Fremde:] Also mit Gunst, Weil die Umfrage an mir ist, so weis ich vor dieses Mahl nichts auf Meister und Gesellen, als Liebes und Gutes und was in der Ehren zustehet, ist da einer oder ander, der etwas auff mich weiss, der trete vor dem Tisch und klage mich an, weil Meister und Gesellen bey einander seindt und der Gesellen Lade offen stehet, so wil ich mich verantworten, wie es ein erlicher Gesell anstehet und hernach stillzweigen, bis wider Umbfrag an mich ist, also mit Gunst. Der Ørten Gesell: Also mit Gunst, Gesellschaft, wo habt ihr euren Nahmen verschenckt. Der Frembde: Also mit Gunst, so habe ich meinen Nahmen verschencket in der Hoch und sehr Weitberühmten königlichen Residentz, Frey-See-Kauf-Handel und Wandell Stadt Coppenhagen, wo Meister und Gesellen bey einander wahren und das Handwerck redlich war, ich verhoffe sie werden es noch seyn, so sie es nicht seyn, sol solches mir leid seyn vor sie und vor mich, das ich meinen Nahmen bey ihnen verschencket habe, und ist damahl mein Pfaff gewesen Jürgen Koch, meine beyde Paten Key Damlos und Peder Fergeman, mein Klöchner Hans Andersen, darauf hab ich einen Zeichen (Howel) empfangen; das kostete mich so viel als eine Wochelon und noch etwas meer; ist da einer oder ander, der etwas Fehl oder Mangel dar auf hat, der lesche mir es aus und gebe mir 2 vor eins, dass eine wil ich in mein Feleissen stecken, dass ander wil ich verzehren, wo es mirs gefelt, straffen lasse ich mich wohl aber hobelen und hacken nimmer mehr, den es gibt harte Stos und wenig Spähne, wie ich selbige mahl wohl erfahren habe. Also mit Gunst, Darauf habe ich Meister und Gesellen fleissig Danck gesaget.

4.

1737, 2 Decbr. Fortsat Skrivelse fra det kjøbenhavnske Snedkerlaus Oldermænd Peter Gade (s. ovfr. S. 12 Nr. 2).

Efter seenere Høye Ordre indberettes endnu herved i dybeste underdanighed min som itzige Oldermænds Forklaring og havende Oplysning om følgende Poster, nemlig:

1) Udskrives de Udlærte udi Oldermændens Huus om Søndags Eftermiddag efter Aften Sang, naar Behøvlingen, som meldt, skal skee den paa følgende Mandag paa Laugshuset, hvor Laden Svennene samme tid møder og vorder der da udnævnte de Svenne, som skal forrette Behøvlingen, og skienkes der ved Udskrivningen hvercken Viin, Øll eller Brendeviin.

2) Förend Behøvlingen gaar an, teigner den Yngste Laden Svend paa Bordet bag ved Laden med Kride saadant et tegn Q eller O, den de kalder Koeschwantz, med Begiæring, at den udlærte skal udlette samme Teign med haaret, da den Udlærte svarer, at hans Mester har lært ham at arbeide med Hænderne og ey med haaret, og derpaa sletter hand det ud med haanden, Ellers kaldes gemeenlig udenlands de Udlærte, som icke ere behövlede, Koeschwantz eller Koeschlüssel, og bliver de hvercken antagne iblant Svennene eller tilskickede som andre Svenne.

3) Naar Behøvlingen er forbi, kommer de Udlærte atter op for laden, hvor de under et Richtholt, som holdes af 2de Svenne, springer nogle Gange rundt om, hvorefter den Ældste Svend sætter Richtholtet neden for den Udlærtes Hage sigende, Biss nun hastu geheissen Johan pp unter die Banch, nun solstu heisen Johan pp über die Banch und bleib ein Gesell ein Zeit lang und ein Meister dein Leben lang, derpaa stryger hand den Udlærte med Haanden paa Kinderne sigende, Und das leid von mir und von Kein ander.

Derefter bliver der 3de Gange oplappet, om nogen af Svennene har noget at Klage, og naar da ingen anmelder sig, gaar Ørten Gesellen omkring med Velkomsten, og derefter tilskickes de Behövlede Svenne, hvormed den Dags Samling er til Ende.

Det jeg saaledes ydmygst indberetter med forblivende

Kjöbenhavn
den 2den Decembr
Anno 1737.

De Höy og Velædle
Herrers
underdanige
tiener
Peter Gade, Older Mand.

5.

1738, 20. Jan. Taler, som den nævnte Dag bleve holdte i Kjöbenhavns Snedkerlav, da ni Snedkersvende bleve behövlede (s. Sjæll. Missiver Nr. 178, 11. April 1738).

Talen, som dend Snedkersvend, der forrettede Behøvlingen ved det første Parthie, holdte ved Sidste Laugs Samling den 20. January nestafvigte, var saaledes:

Grosünstige Meister und Gesellen,
hie thu ich sie diesze Ausgelernte vorstellen,
Ihnen soll wiederfahren zu dieser frist,
was mich und ein Ander Gesell wiederfahren
ist,
weil es ist Gewohnheit gewest bey dennen
Alten,
dasz sie alle viertel Jahr haben Zusammen-
kunft gehalten,
und wen als den wer welche vorhanden,
die ihren lehrjahren hatten ausgestanden

und Ihre Zeit zum ende gebracht,
die selben sollen werden zu ehrliche gesellen
gemacht.
Also sind kommen an diesen tag
diese ausgelernte, wie ich habe gesagt,
und haben mich gebethen mit gewalt,
ich solte aus Ihm machen ein geselle bald,
welches erfoddert meine Pflicht diese gute
ordnung zu Preiszen,
da man hat gehalten so viel Jahrn zu seignen
und zu reiszen,

ja wasz gehört noch meer dar zu,
 ehr man kömt zur Meister Ruh,
 man kan nicht gleich ein Meister abgeben
 man musz erst in dasz gesellenleben
 auf viele Universiteten¹ spatziren,
 viel Seülen Bücher lernen und da in Studiren,
 so wil ich ihnen nun seigen auch,
 dasz ich hab gehalten den gebrauch,
 ob ich zwar nicht hab geistlich² studirt,
 so hab ich doch gelernt, was ein Tischler zirt.
 Desz wegen besuchte ich die Universiteten³
 so viel,
 von die ich jetzund melden wil.
 Ich hätte zwar einen hohen sinn,
 Ich gedachte gleich nach Corintica hin,
 wie mancher baut sich Schlösszer in der Luft,
 eh ehr hat fästen grund gesucht,
 und hätte mir auch so mögen ergehn,
 wen mir nicht wärn beszer raht geschehen.
 Tuscana wär meine erste universitet⁴,
 die ich zu erst besuchen thät,
 die nahm ich in gar guten acht,
 doch fandt ich an sie keinen Pracht,
 ihre starke ist an sie zu preisen,
 wie dasz ihre wenige theile thut beweisen.
 Ich merchte, wie ein jedes theil hiese
 Als Postement, Schaft und haubt Carnisse.
 Ich wäre fast kommen in verdrusz,
 wen nicht wär gekommen Doricus
 und hätte mir getröstet wieder,
 ich wil euch zeigen beszere glieder.
 Die andere Universitet⁴,
 welche den Nahmen Dorica hat,
 ist einen helden zu vergleichen,
 deszen schönheit musz Tuscana weichen.
 Ich observirte an ihren stücken,
 dasz sie thät Tuscana unterdrücken,
 da gedachte ich schon bey mir,
 nun wil ich itzund bleiben hier,
 bald kam eine her geschriten
 und thät mich gantz ernstlich bitten,
 ich solte mich da hin verfügen,
 wo die Jungfern⁵ Faveriten⁶ trigen,
 welche auch gebracht
 an der jonischen Seülen Pracht,
 alsz ich nun dahin gekommen,
 hab ich also bald vernommen

diesze Seülen schöne Zier,
 welches ist nicht zu erzehlen hier,
 doch weicht alle Corinthica,
 sie komt in Ihre ordnung da,
 sie ist den andern vorgezogen,
 welche sie hat abgezogen.
 Ist ihr bester Ziert und glantz
 und verzetz in Ihren Krantz
 diese ist nun vor allen,
 welche den Tischlern thut gefallen,
 weil ihre theilung und zierligkeit
 in schöne gliedern und Kehlung besteht,
 man kan sie brauchen zu allen,
 zu verzierung und Portalen.
 Hat man auf dieszen vier universitäten⁷, sehr
 wohl studirt,
 dasz es ein auf den fünften nur halbsozwer wird,
 die weil es seynd nur geborgte Sachen,
 wo mit man ihre gestalt thut machen,
 doch musz es seynd auch bekandt,
 Composite wird sie genant,
 ich habe sie auch nicht vergeszen
 sondern habe sie von unten bis oben aus-
 gemeszen,
 wen man diesesz wohl anwend,
 so wird unsz Studiren wol volend.
 Diesze fünf Seulen jetz genant,
 die seynd unsz Tischler wol bekant,
 wie auch Termis und Colummen
 sind von den fünf Seulen her gekommen
 mit Postiment und Kragstein,
 wie sie da zu verordnet sey, n
 solches versteht wir Tischler wol,
 darum man sie billich lieben sol.
 Ich liebe sie in meinen sin,
 dasz machts, das ich auch einer bin,
 weil auch grosze Potentaten und Herrn
 sie in ihre Schlösszer und Häuszer nicht gerne
 wollen entbehren,
 die weil wenige freude ist darinen zu finden,
 wen alles steht offen, vorne und hinten,
 in allen Zimmern, grosz und klein,
 in keinen kan man verborgen sey, n
 den wo kein dür noch finster ist,
 da sagt man bald zu jeder frist
 hier innen zu wohnen graut,
 die Zimmern seynd nicht ausgebaut,

¹ Örten herum. ² Latein. ³ Städte. ⁴ Stadt. ⁵ Menschen. ⁶ Tugend. ⁷ Städten.

ja wen ich alles wolte Ausstreichen,
 so solte mich der heutige tag nicht zureichen.
 Nun frisch auf, es sey gewacht,
 es sey vor diszmahl von der Tischlerkunst
 genug gesagt,
 Nun wil ich auch etwasz reden von meinen
 wanderschaft,
 wasz mich die selbige hat für nützen geschafft.
 Als ich ein gesell von jungen Jahren,
 da gedachte ich etwas zu lernen und auch
 zu erfahren,
 da wolte ich nicht länger zu hause sitzen
 und eszen der mutter Ihre biszen,
 solches wolte ich nicht länger treiben zu hausz
 sondern marchirte zum dor hinaus.
 Ich zog den Rheinstrom auf und nieder,
 hätte ich bald wasz verdient, so verreiste ich
 es wieder,

darauf ging ich nach Augsburg zu,
 darüber zerreist ich meinen schuhe,
 meine neüen mit samt den alten,
 ich tächte¹ bald keine mehr behalten.
 Als dan ging ich nach Nürnberg hin,
 da gings mir recht nach meinen sin,
 da bekam ich einen Meister, der hiesz Haller,
 da verdient ich mir wieder etlige Reichstahler,
 Als dan ging ich nach Wien,
 da wär meine Thalers schon wieder hin.
 Ich habe zwar noch vielen Reyszen gethan,
 die ich alle nicht kan zeigen an,
 viele Städte grosz und klein,
 alle soll von mir gerühmet seyn,
 Hiemit schreite ich zu meinen Schlus
 verhoffe ich werde davon haben kein Ver-
 drusz.

Also mit Gunst!

At forskrevne Tale af Snedker Svenden Jens Lauritzen, som forrettede behøvlingen ved det første partie af de udlærte Drengene ved sidste Laugs-Samling paa Snedkernes Laugshuus sidstafvigte 20. Januar udi min nærværelse, som det tilfaldt som Raadmand efter Touren, er holdet, og at ikke Anderledes samme tiid enten er talled eller passeret, ei heller nogen af de behøvlede samme tiid tilføjede nogen Skade, ikke heller nogen Harlequin eller forklæd persohn samme tiid været tilstæde; det attesterer og bevidner jeg herved allerunderdanigst.

A. RAFF.

Talen, som den Snedker Svend, der forrættede Behøvlingen ved det 2det og sidste Parthie, holdte ved sidste Laugs Samling den 20de januar næstafvigte, var saaledes:

Also mit Gunst

Die weil ich bin zu einem Hübel Meister erwählt, So woll ich zu vorn gefragt haben, ob Etwan Ein oder der ander verhanden wäre, der etwas zu sagen hätte auf mich als den Hübel Meister oder auf die drey Hübel Gesellen oder auf die Auszugelehrneten, der woll es anzeigen zu dieser frist, weil an jetzo die beste Gelegenheit ist, her nach er aber schweigen still, dasz wäre mein wünsch und will.

Meine Rehden haben sie vernohmen,
 Ich verhoffe bald ein Antwort zu bekommen,
 Denn es ist keine Frage so grosz oder so klein,
 Es wird folgen darauf ein Antwort fein.

Also mit Gunst!

Meinen freundtlichen Grusz zu jeder Zeit,
 Meinen willigen Dienst ist Euch bereit,
 Alle meine Groszgünstige Herren,
 Ein jeder nach seiner Standt und Ehren.

Ich thue sich bitten in allen Ehren,
 Sie wollen meine Rehde ein wenig anhören.
 Sey mir willkommen alle ins Gesambt,
 Die hier stehet zur linken und zur Rechten
 Handt,
 Mit Schrubhübel, Schlechthübel, Raubank und
 Fuhebänk
 Mach ich mit meiner Arbeit ein anfang.

¹ hätte.

Hoch Edler und Wollweiszen Herr Magistrat wie auch der Herr Alterman, die Quartals Meister, die Laden Gesellen und dasz gantze löbliche Gesellschaft!

Ich bitte sie wollen seyn ein wenig still
und mir anhören, dasz wäre mein will,
dieweil es war ein Gebrauch bey den Alten,
dasz wir Tischler Gesellen pflegen alle Viertel-
jahr ein Umfrage zu halten
damit einen jeden Recht Geschacht,
der widerspensig ums Geldt gebracht,
Und so dan einer wäre vorhanden,
Der seine Lehrjahr hätte recht auszustanden
Und seine Zeit zum Ende gebracht,
Dasz Er wird zu einen Ehrlichen Gesell Ge-
macht,

So ist auch kommen auf diesen Tag
Diese Auszugelehrneten, wie ich schon hat gesagt,
Er kam zu mir in schneller Eyl,
Ich hätte nicht recht wohl, die weil
Er hat mich sehr, dasz grobe Holtz,
Ich solte ausz ihm machen Ein Tischler-Ge-
selle stolz,

Ich solte meine Kunst an ihm beweisen,
Dasz Er mir konte sein Lebtage preisen,
und die weil ich bin zu einem Redtner er-
wehlet,

So wil ich redten, wasz mir gefelt.
Erstlich wil ich vermeltet ha'n,
Dasz geht allein diese auszugelehrneten an,
Dasz ander soll sein die Tugend lehr,
Dasz läutet von der Edelen Kunst und Fünff
Seülen her,

Und dasz dritte ist von meine Wanderschaft,
Die ich auszustanden hat.

Nun die Herren wollen sie nicht lange be-
dencken

Und unsz durstigen Hüblern ein Glasz wein
einschencken.

Erster Theil.

Jetz sag ich an den Ersten punkt,
Dasz thue ich euch mit wordten kundt.
Ich bitte, sie wollen fein stille sein,
Weil viel von diesen auszugelehrneten wirdt
zu redten sein,

Denn öffentlich will ich euch sagen
Und über ihn führe grosze Klagen.
Er ist gar ein Loszer Drupf
Und hat ein ungeschichten Kopf,

In ihm stecken die untügend so viel,
Wie ich euch erzehlen will.
Er ist gar ein behender kind,
Er frest so sehr und saufft Geschwind,
Bey Bier und Wein da setz er gern,
Bey der Hübelbanck hat er weder Glück noch
Stern,

Ja wan er mit den Beyl soll hauen,
So thut ihn vor den harten Aesten Grauen,
Der Schrubhubel beist ihm in die handt,
Dasz machet ihm den Kopff so krank,
Die Raubank und Fügebank
Machet ihm Zeit und Weile lang,
Er spricht, der Wein in Glasz nicht so fast,
Als im Holtz die harten Ast,
Ja wann Er dasz Holtz könnte machen fliesendt,
So wolte Er sauber Arbeit daraus giesen,
Des Morgens früh fängt Er zu arbeiten an,
Wans Feuer Abend ist, so hat Er nichts gethan,
Denn als ich heute frühe herum Speculirte
Und umb dasz Thor herum Spatzirte,
Da sahe ich ohngefahr,

Wie diese Auszugelehrneten Kamen daher,
Ich bat ihm einen Guten Tag
Und sprach, was führestu für ein Klag,
Du wirst heute Tapfer springen,
Es wirdt die woll vergehen dasz Singen,
Mit einen Beyl, dasz ist sehr grosz,
Will ich dir verehren manchen harten stosz,
Mit winkelhaken und Strichmaszen
Keinen Fleisz wil ich unterlaszen.
Ihr beyde Hübel Gesellen fein
Ihr werdet mir behülfflich sein,
Der dritte wird auch woll zusehen,
Dasz alles woll von statten gehen,
Seydt nur frisch, frölich und wacker,
Die Hübelbank ist Unser Acker,
Der Hübel unser Pflug,
Damit verdienen wir Geldt aber wenig Genug.
Nun die Herrn wollen p. p.

Der ander Theil.

Jetz wil ich anfangen die Tischlerkunst zu
preisen,
Und wil ich sie Ausz der Bau-Skrifften be-
weisen,

Der Anfang der fünf Seülen ich jetzt meldt,
 Wie solches ist bekandt in der gantzen welt
 Nach ihrer Theilung und Gestalt,
 Wie ihr jetzundt wirdt hören baldt.
 Die Erste Seüle Tuscana genandt
 Sie ist Unz Tischlern gar woll bekandt,
 Sie trägt wie ein Mauer
 Und wirdt verglichen einen Groben Bauer.
 Sie ist zu erst ersonnen
 Und hat ihren Ursprung genommen
 Von dem Groszen Riesen Tuscana genandt,
 Welcher ist gewesen in Grieeckenlandt.
 Die ander Seüle Dorica, wie ich meldt,
 Die vergleicht sich einen tapfern Heldt,
 Der da streitet in dem Feldt,
 In Africa und Asia
 Deszgleichen auch in Persia
 Seindt viele Palasten aufgeführt
 Und mit den Dorischen Seüle geziert,
 Sie wirdt von Sieben Theilen zusammen gemacht,
 Davon bekommt sie ihren Pracht.
 Die dritte Seüle Jonica eben
 Sie ist von Acht Theilen zusammen gegeben.
 Denn als man Walte den Götheim (!) Jonica
 zu Ehren
 Einen kostbahren Tempel aufführen,
 Als hat man zu Erst erzonnen und gedacht,
 Wie doch eine Seüle wirdt auf weibisch Art
 gemacht.
 Die vierdte Seüle Corinthica frey
 Sie übertrifft die andern drey,
 Von wegen ihrer Zierlichkeit
 Wirdt sie in Neun Theile eingeleith,
 Sie giebt von sich einen zierlichen Schein
 Gleich wie ein zartes Jungfräulein;
 Zu Constantinopel ist ein Tempel aufgeführt
 Und mit der Corinthischen Seülen geziert,
 Und es haben die Baumeistern bey den Alten
 Viel auf diese vier Seülen gehalten,
 Bisz endlich sind worden Kundt
 Die fünfte Seüle zu reissen aus dem Grundt,
 Sie ist von sich selbst nicht entsprungen,
 Sondern sie ist von den andern Vieren ge-
 nommen,
 Sie heist Composita zu jeder frist,
 Keinen Mensch Sie zu vergleichen ist,
 Sie hat ihren Nahmen woll empfangen
 Von einen ausgestrichen Schlangen,

Wirdt Corinthica unten geführt,
 Composita sich oben auf gebühret
 Wie auch Kranzen und Columnen
 Sind von den fünf Seülen genommen,
 Postamenten und Krag Stein,
 Wie sie dazu vorordnet sein,
 Denn Kayszer, König, Fürsten und Herrn,
 Die können dasz Tischler Arbeit nicht ent-
 behren,
 Denn wann ein Herr ein Hausz thut bauen
 Und mit kostbahren Stein Auszgehauen
 Und ist von Tischler Arbeit nicht wohl aus-
 gemacht,
 So hattes gewisz eine schlechte Pracht,
 Wenig Freude ist da zu finden,
 Wie es offen stehet, forn und hinten,
 Denn wo kein Thür noch fenster ist,
 Da sagt man bald zu jeder frist,
 In diesen Hausz mir zu wohnen nicht Gefählt,
 Die weil es von Tischler Arbeit nicht ist besteht,
 Drum last uns die Tischler herbey führen,
 Dasz sie unsern Bau aus ziehren
 Mit Fuszboden und Taffeln fein,
 Stüle, Tische, Bänke sollen auch da sein,
 Verkleidung und Portalen auch aufführen,
 Dasz uns recht thut den Bau ausziehen,
 Die Schloff Kammer in sonderheit,
 Die uns von Tischlern sey bereit,
 Wiegen, Bettstellen ins gemein,
 Und dan auch all dasz ander darein,
 Dieses alles können die Tischler dermaszen
 wohl,
 Dasz man sich billig loben soll
 Von wegen ihrer Kunst und Gaben,
 Die sie alle Zeit gehabt, ja haben.
 Ich meine ja, ich habe recht geredt,
 Wer weisz, wasz mancher da durch verstehet,
 Ich lobe sich Selbst in meinen Sinn,
 Dasz macht, dasz ich auch einer bin,
 Denn wer sein eigen Handwerk schändt,
 Der bleibt ein stümpler bis an sein Endt.
 Nun die Herrn wollen p. p.

Der Dritte Theil.

Als ich ein Knabe jung von Jahren war,
 Schreiben und Lesen Gelernet zwar,
 Da wolte ich mich zum Handwerk begeben,
 Wodurch ich könte mich ernehren und leben.

Aber alle Handwerker an zuführen
 Mit Ceremonien aus zu zihren,
 Es is al zu Kurtz in dieser Zeit,
 Weil es geht al so weit,
 Drum brech ich ab und fal dahin,
 Wo zu ich Lust und Lieb gewin.
 Da bekam ich Lieb und Gunst
 Zu den weit berühmten Tischler Kunst,
 Die ist mir so tieff ins Hertz Gefallen ein
 Gleich wie den Anker in den Rhein,
 Dabey will ich auch verbleiben
 Dasz Kunstreiche Handwerk zu treiben.
 Als ich ein Gesell war jung von Jahren
 Gedachte was zu lehrnen und zu erfahren,
 Da fing ich an zu wandern
 Von einer Stadt zur andern,
 Ich lieff den Rheinstrum auf und nieder,
 Was ich verdiente, verreiste ich wieder.
 In Schweitzer Landt zog ich mit Lust,
 Da traff ich es fein, Nett, und just
 Da bekam ich einen Meister, dasz wohl erbarm,
 In seiner Stuben war es selten warm,
 In seiner Küche war ein Kleines feuer und
 Groszer rauch,
 Ja wie er mich speiste, so arbeit ich auch.
 Darnach reiste ich ins Landt Hessen,
 Da gibts viel Arbeit, aber wenig zu eszen,
 Sauer Bier und bitter Wein,
 Darumb wolte ich nich länger in Hessen seyn.
 In Dresden gibts viele schöne Damen,
 In Leipzig kommen viele Kauffleute zusammen,

In Breslau gibts viel Karpen und Braten,
 In Prag viel Pfaffen und Prælaten,
 In Schweden gibts viel Eiszen und Stal,
 In Danmark Grütz und Stockfisch überal,
 In Serbst gibts gut Bier,
 In Frankerig gut Malvasier,
 In Welschland gibts guten Wein,
 In Wenedig wolte ich auch gewesen seyn.
 Nun mein Ausgelehrneten merkt mir Eben,
 Ich will dich eine Lehre auf die Wander-
 schafft geben,
 Sey fleisig in Arbeit dein,
 So kanstu mit den andern gehen zu Wein,
 Ich weisz, es wird dir beszer bekommen,
 Als das du must scheiden nach den Waszer-
 brunnen
 Und trinken das Rohrwasser dahin ein,
 Welches nicht aller Orten gesundt möchte sein.
 Ihr Hübel Gesellen grifft mir tapfer an,
 Wir wollen sehen, ob der Ausgelehrneten noch
 springen kan.
 Jetz will ich es zum Ende machen
 Drum langet mir her die Handwerks Sachen,
 Damit wollen wir ihm wiggen ein,
 Und soll Ein Ehrlicher Gesell mit sein
 Und bey den Ehrlichen Gesellen verbleiben
 Und das Kunstreiche Handwerk treiben.
 Ihr Herrn, hab ich gefählet in meinen Sachen,
 Ausz Eylen kan man kein Grosze Kunst
 machen.
 Also mit Gunst.

At forskrevne Tale af Snedker Svenden Gotfried Kretschmer, som forrættede Behøv-
 lingen ved det 2det og sidste Parthie af de Udlærte Drænge ved sidste Laugs Samling paa
 Snedkernes Laugs Huus sidst afgangte 20de January udi min Nærværelse, som det tilfaldt
 som Raadmand efter touren, er holdet og at ikke anderledes sammetiid enten er talt eller
 Passeret, ei heller nogen af de behøvlende samme tiid tilføyed nogen Skade, ikke heller
 nogen Harlequin eller forklæd Persohn samme tiid været tilstede. Det Attesterer og be-
 vidner jeg herved Allerunderdanigst.

A. RAFF.

6.

1738. *Kjøbenhavns Magistrats Forslag til en Tale m. m. ved Snedkersvendenes Be-
 høvling (s. Sjøll. Missiver Nr. 380, 4. Juli 1738). Den er tidligere trykt i L. Fogtmanns
 Samling af kgl. Reskripter IV, 1, 1788, S. 590—94.*

Allerunderdanigst Project til den Tale, som Snedker Svennene paa Deres kongelig
 Mayestets allernaadigste Behag og Approbation allerunderdanigst formeenes efterdags at

kunde tillades at bruge og holde ved de Udlærte Snedker Drænges Behøvling herudj Kiøbenhavn i stæden for hvis i dette tilfælde derved forhen er brugt og bleven talt.

(Nu følger hele den ovfr. S. 16—18 trykte Tale med de i Noterne givne Ændringer, der væsentlig gaa ud paa at forandre «Universitet» til »Stadt« samt Linien »wo die Jungfern Faveritten trigen« til »wo die Menschen Tugend trigen«. Og derpaa forsættes :)

Also mit Gunst.

Darauf werden die Ausgelernten mit Tischler Handwerkszeug Behübelt, welches alles von Holtz ist und nur eine Vorstellung macht, darzu zwey Meisters erwählt werden, welche müssen Aufsicht haben, das keine nicht zu leide geschicht.

Als denn werden sie vor ein Gesell bey die Meisters um Arbeit geschaut, worbey nachfolgende worte geschehen. So thut ihn der Schaffer auf diese weisze anreden: Also mit Gunst Gesellschaft. Seyd mir willkommen von wegen des Handwerks. Darauf der Gesell Antwort: Ich sage Dank von wegen des Handwerks, Meister und Gesellen lasset sie freundlich Grüezen von wegen des Handwerks, Also mit Gunst.

Wiederum der Schaffer: Was ist euer Begeh, das ihr nach uns geschicht haben. Ist eure Begeh viertzehn tage bey einen Ehrlichen Meister zu arbeiten, so könt ihr mir solches zu verstehen geben. — Worauf der Jung Gesell Antwort: Mein Begeh ist viertzehn Dage bey einen Ehrlichen Meister zu arbeiten, wenn mir solches wiederfahren könte, da solte es mir lieb seyn. Worauf der Schaffer wieder kömt und sagt ihm Arbeidet zu mit folgenden Worten: Also mit Gunst Gesellschaft! So bin ich gewesen nach euren Begeh von Eltsten bis zum jüngsten und von jüngsten wiederum zum Eltsten. So thun sich die Meisters sämtlich bedanken, dennoch hat sich einer bedacht mit Nahmen N. N., der läst ihn viertzen dage Arbeit zu sagen; so fern er mit einen Armen Meister wil verliebt nehmen, so wünsche ich ihm viel Glück zum Meister. — Darnach wird ihm ein Zeichen von Unterschiedlichen werkzeug vorgemacht wie alhier zu sehen ist¹, welches er nach diesen sich befeiszig musz nachzumachen, worauf der Schaffer komt und thuts besehen und spricht folgende worte: Also mit Gunst Gesellschaft! Wo habt ihr euren Namen verschenkt, darauf der Gesell Antwort: Meinen Namen habe ich verschenkt in der hoch und weit berühmten köngl. Residentz-, See-, Kauf-, Handel- und Wandel-Stadt Copenhagen, da bey seyn gewesen gute Ehrliche Meister und Gesellen zu der Zeit, ich verhoffe sie werdens noch seyn, wo nicht, so wäre es mir leidt, das ich meinen Nahmen bey ihnen verschenkt habe. Als da ist gewesen meine 4 Behüblers mit Nahmen N. N., von denen habe ich ein Zeichen empfangen, das kost mir so viel als ein Wochlohn, darauf hat ich Meister und Gesellen fleiszig Dank Gesagt.

Hierauf thut ihm der Schaffer die Wilkomst anpressentiren mit folgenden worten: Also mit Gunst Gesellschaft, ich kan nicht Unterlaszen ihnen diesen löblichen Wilkomst anzupressentiren, gleich wie er mir und ein ander ampressentiret worden ist, in Gesundheit des Herrn Altermann, in Gesundheit die Herrn Beysitz-Meister, in Gesundheit die Herrn Laden Gesellen, in Gesundheit der gantzen löblichen Gesellschaft, seyner und meiner mit ein Geschlozen, darauf ich ihms Gebracht habe, Also mit Gunst.

Wenn nun der Behübelung verrichtet ist, kommen die Behüblers mit die Ausgelernten vor der Lade und thun sich dan die Ausgelernten etzliche Mahlen rundt Umdrehen in Respect vor der Älterman, Quartal Meisters, Laden Gesellen und der Gantzen Löblichen Gesellschaft, welches geschicht unter ein dün ausgehübelten Richtscheid, welches wird gehalten von zween Gesellen über den Ausgelernte sein Kopf und thut als den der Eltste

¹ Her er tegnet de samme Stykker Værktøj, som ses ovfr. S. 14 Anm. 1.

von die 4 Behübelers ihn umb sein Nahme fragen und darauf respectirt sein Nahmen und sagt: Zu dieser Zeit hast du geheisen so unter der Bank, als dan halt er die Richtscheide unter dem Kinnen und sagt: Itzund sols du so heisen über der Bank, bleib ein Gesell ein Zeit lang und ein Meister dein Leben lang, dan thut er ihn auf den Baken streichen mit der handt und sagt darbey: Dasz leide du von mir und von kein andern.

7.

1750, 24 Oktober Formular for Behövligen ved Snedkerlavet i Svendborg, indrettet efter Ordre af Stiftamtmanden. Da Stiftamtmandens Kopibøger fra denne Tid ikke ere bevarede og Svendborg Byfogeds Journalsager mangle indtil 1805, kan Formularen kun meddeles efter en meget daarlig Afskrift i Svendborg Snedkerlavs Protokol.

Formular til Svendborg Snedker Drenges Behövling af hans höygrevelig Exellence Hr. Greve og Stifts-Befallingsmand Christian Rantzau indrættet [ved] ordre af 24de October 1750 til Byefougden Manderup Jørgensen.

1.

Dend eller de Snedkerdreng, som have udlært og er udskreven af Lære og saaledes af Lære løsgiven Dreng, som agter at reise paa Profesionen paa fremmede Stæder og vil anses for een rigtig Amtssvend, haver at anmelde sig hos Laugs Oldermand, i det mindste firre Uger førend Behövlings Dagen med Begiæring til hannem paa Laugets Vegne, at hand maa antages og Behövsles efter Handwerks Gemæsz.

2.

Hvor paa Oldermanden lader Lauget samle og med øfrige Mesteres Samtykke determinere Dagen, dog at den ej enten bliver en Helligdag eller efter fornævnte 4 Ugers Forløb.

3.

Til hvilken Forrætning da ogsaa udkeisses af Lauged 4 forfahrne og behövlede rigtige Laugssvenne, som dend berammede Dag indfinder sig i Oldermandens Huus.

4.

Imidlertid holder Oldermanden en skikkelig Værelse parat, som Behövligen gaar for sig udi med Behöfle-Bænken opsat og andre Snedkerinstrumenter tilhavende (?) af Høve, Sauge, Windtre (?), Roerbank, Strickmaade, Biildøxe og Zirhre (?) p. p., alt af baht Træ gjort og uden Jern indrættet.

5.

Bemelte berammede Dag maa og være Byefogden forud bekient gjort og hans Tilstaaelse indhentes af Oldermanden, om hand da har Leylighed til at overvære, thi i Mangel deraf opholtes Behövligen til en anden Dag, saa som Byefogden ifølge den kongl. Bevilling [d. e. Reskr. af 10. Febr. 1749] skal være tilstæde.

6.

Naar oldermanden haver Byefogdens Tilstaaelse her om og Laugetz Mestere sampt Svenne desuden med nye Aften Varsel fra ham er indviteret, indfinder Wj her Wedkommende sig til det berammede Klokkeslæt under dend i Laugs-Artiklerne nominerede Mulckt

for Udeblivelse, dog Byefogden her under icke forstanden, som haver Magt i tilpaakommende loughlig Forfalds Tilfælde at skikke entten sin egen virkelig Fuldmægtig eller og en anden kongl. Betienter, hvem hand dertil kand formaae, paa sine Veigne at være overværende.

7.

Hvor da, efter at Laden er aabnet for samptlig Lauged, fremtræder til Bordet een af de efter 3die Post udmældte Svenne, som med tilbørlig Færdighed og Honotite frem[siger] en liden Talle paa Tydsk af det Indhold, at denne unge Buurs N. N., født det eller det Stæd, indtræd i Lære N-Dag i Navn Aar hos N. N. Mester i N. N. Stad udi et kongl. allernaadigst privilegered Laugsambt, væred en flitig, agtsom, lydig og hurtig Læredreng, saa at hand har opfyldt de kongl. allernaadigste Laugs Articuler af N-Dato, rigtig udstanden sit Lære, og bleven habil til at arbejde for Svend, ja af Lære Løsgiven og af Lauget udkreven N-Dato sampt den oprættede Contract af N-Dato paa sit behørig stempelt Papir med Paaeteining Extrahered, der hermed forevises, item da nu denne Buurs icke kand komme videre eller versere sig paa fremmede Stæder udj Professioneres Øvelse, med mindre hand sig først haver underkastet Haandværkets Behøvlings Gemæsz, efterdi ingen ubehøvlede Personer ansees og agtes, lides eller antages, altsaa haver hand været begiærende ligesom jeg N. N. og her endnu paa hans Veigne begiærer, det hand strax til sin Befordring maa vorde behøvled.

8.

Oldermanden reisser sig da fra Bordet og med lige Færdighed giver Giensvar paa Tydsk, indrættet i en kort Talle, ungefær af denne Indhold: Efter disse Omstændigheder, som mig og Lauget fuldkommen er bekjendt, tilstaaes Bursen N. N. til sin videre Velfærtz Befordring at maa vorde behøvlet; fahrer fort derforre her med.

9.

De andre efter 3de Post udmeldte 3de Svenne forfoyer sig da tillige med den 4de hen til Bursen med Mult adskillige latterlige Ord, som dog ey tilstædes enten syndige eller foragelige, under Mult efter Forseelsens Beskaffenhed, gjør følgeskab indtil Behøvlingstedet efter 4de Post.

10.

Sammested bliver Bursen af disse 4 Svenne opsæt paa Bænken og i Overværelse af Byefogden eller dend, som paa hans Veigne er tilstæde, sampt nogen af Mesterne [og] atter holt en kort Talle af den af Svænnene, som der til af Lauget orderis, anlangende Redskabs Brug og hans Forhold paa fremmede Stæder, paa Tydsk udsiges[den], og under den Talle staar 2de af Svænnene, hvær ved sin side af Bænken, med en ophæved Stok, kaldes Ritzhöyt [Retholt], over Bursen, siden læges hand ned paa Benken og ritses med ethvert Instrument paa Arme, Krop og Been, et Støke efter andet, hvorledes det bruges med Høvlen, Passe[re]n og andet i Kroge og Winckeler, sampt betydes der under hurteligen og gesvindig at bruge det; naar det er skeedt, bliver hand nedtaget.

11.

Hvor efter Magistrat-Personen og de overværende Mestere forfoyer sig til deres sted igien hos de andre Laugs Mestere.

12.

Dend behøvlede Person bliver da iklædt paa nye og pyndtet med Korde og af de 4re Svenne indført for Mesterne hvor en af Svænnene presenterer ham og erklærer atter udi

en liden tydsk Thale ungefær af følgende indhold, nemlig: Denne N. N. var tilforn en af eders Dreng, men nu bliver hand eder ifølge de rætte og tilladelige Lavgsskikke, som hand har udstaaet, forestilled som en Svend til Arbejde og Reise paa Profesion, og herved allerunderdanigst forelæstes de kongl. allernaadigste Articuler om Snedker Svene til allerunderdanigst efter Rætning udj sin Vandring saalydende saaledes.

13.

Oldermanden afleger der paa en tachnemlig Maade [?] til disse Svenne for deres Asistence, paa Tydsk udsiges [den]; der efter indskrives dend behövlede Person i Svennebogen, og hand faar sig Welkomst. Naar det saa er tilende, holdes Maaltid og en liden Lystighed efter Leylighed og Wilkaar, saavidt tilladeligt kand være, uden alt formegen Ødselhed, hvormed Byefogden og bör have Opsigt.

Forestaaende Copie [af] Rescript [af 10. Febr. 1749]¹ og forbemeldte Formular bliver herved ifølge Hr. Stifts Befalings Mandens forbenævnte Ordre verificeret til en Regel og Rættesnoer.

Det tilstaaes herved under Min Haand og Byens Seigl.

Suenborg d. 28. October 1750.

MANDERUP JØRGENSEN.
(L. S.)

8.

1770. Tale ved Snedkersvendenes Behövling. Da jeg for flere Aar siden har taget efterfølgende Afskrift uden at tilföje nogen Oplysning om det paagældende Original-Manuskript, kan jeg Intet nærmere sige om det. Men der er for mig ingen Tvivl om, at det paa en eller anden Maade har Forbindelse med danske Forhold. Det strax ndfr. forekommende Navn Iehle er muligvis det samme som Ihle, og en kjøbenhavnsk Snedkerslæggt af dette Navn har existeret. Talen er, som det vil ses, paa Rüm, men ikke opstillet i Verslinier.

Richtige und aprobirte Höbel Predich der Schreiner Gesellen; nehmlich vor Johann Friederich Iehle: Anno 1770.

Also mit Gunst, tretten wir herein, weil grosz günstige meister und gesellen bey samen seyn. Ich bitt, sie wollen uns nicht verdencken, weil wir uns zu sie thun lencken, die weil ich zu einem erbahren amt von meister und gesellen alle samt zu einem Pfaffen bin erwählt, so will ich reden, was mir gefällt. Diesen ausgelernten wie ihnen ist bekant, welcher ist gegeben unter meine hand, denselben soll zu dieser frist, was mir und einem erlichen gesellen wiederfahren ist, nicht zu wenig und nicht zu viel, damit es nicht heiszt, es wär ein kinderspiel, ich will in tractiren nach Handwercks gebrauch, wie ich selbster auch, damit im seyn recht mög geschen, und dieser ausgelernte vor einen ehrlichen gesellen mög bestehn, so wäre anje zo mein begehrt, ob einer oder andere vor handen wär, der was weis auf mich als den Pfaffen oder auff die beede Pathen oder auf den Glöckner frey, dieser Kuh Schlissel sey auch dabey, der möchte reden zu dieser frist, weil jezt die beste gelegenheit ist, oder hernach auch schweigen still, dasz wähere anjezo mein Wunsch und will, also mit gunst meine reden haben sie vernommen, ich verhoffe eine antwort darauf zu bekommen, den es ist keine frage nicht so klein, es kan eine antwort darauf seyn, also mit Gunst.

¹ I Lavsprotokollen er det nævnte Rescript afskrevet foran Formularen.

A. M. G.

Also haben wir die antwort vernommen, darauf sind wir hie her gekommen, hirmit so resolviren, wie uns zu diesen sachen, dasz wir können bey zeiten feyerabend machen, den Sach wohl verrichten dingen (?), wollen wir uns ein ander zu bringen eine kante [d. e. kanne] bir oder weyn, dabey wollen wir lustig seyn.

Also mit Gunst.

Im Nahmen der hoch und weitberühmten Schreiner Kunst tritt ich hirauf und zwar mit Gunst, das wolt das Schöne Rosen Garten, daruon seynd Blümlein von mancherley arten, davon binden schöne Jungfräulein ihren herzlichsten ein Kränzlein, sie sind von mir gegrüszet alle samt, wie sie hie her gekommen sind zur hand, ich wünsch ihnen so viel gute stundten, so viel Sand am Meer wird gefunden, so viel Vögel in lufften schweben, so viel Thier im Walde leben, so viel Wünsch ich ihnen glück und Segen und den Ruh Stand auch darneben, den hungrigen wünsch ich genug zu eszen und den dürstigen zu trincken, sey auch nicht vergeszen und denen so übel geplagt seyn, wünsch ich linderung ihrer Peyn, ein jeder sey das beste gewährt, dasz, was er wünscht und seyn herz begehrt, so will ich dan meinen wünschenden und mich zu meinen vorhaben wenden, die Gütigkeit des Hr. Vatters und die Wohlthätigkeit der Frau Mutter, die behülffung des Hrr. Bruders Kellers und Kochs, sey und verbleibe bey uns heut und die ganze woch Im Nahmen des Schirfs-und Schlachthobels, Rauh-und Fugebanck mach ich meiner Rede ihren Anfang, wer aber will hören Gottes Wort, der darff nicht kommen an diesen Ort, denn ich will heute Reden von handwercks Sachen und diesen Kuh Schlüssel zu einem Schreiner Gesellen machen. Es war auch der Gebrauch bey den alten, dasz sie pflegten alle 4 Wochen Umfrag zu halten damit einem jeden wird Recht geschafft, die wieder schpüntigen um Geld gestrafft, und wan einer ist vorhanden, der seine lehr Jahr hat aus gestanden und seine Zeit zur End gebracht, dasz er zu einem Ehrlichen Gesellen werdt gemacht, dieses wollen wir auch höfffen fördern, meine liebe wollen fleisig darauf merken (?), weil eben ist der Tag, da sich der kuh Schlüssel darauf freuen mag. Ich habe mir zwar nicht vorgenommen heute an diese Stell zu kommen, dieweil ich aber dazu bin erwählt, so will ich Reden, was mir gefällt, so bin ich auch zu keinem erkohren, wie wohl ist, mir keine blatte geschoren, bin ich doch denen Capeciner gleich, sie seynd arm und ich nicht Reich, sie fasten gern mit vollem bauch, wann ich satt bin, so faste ich auch, sie trincken kein fleisch und Essen kein weyn, wie könt ich ihnen dann gleicher seyn, in einem seynd sie zu wieder, wann sie aufstehen, leg ich mich Erst nieder, lustig seyn bey guten leuten kan mann mir nicht übel deuten, es mag da leben, wer da will, ich schreibe keinem vür weder was noch ziel, es dadlet offt mancher eine Sachen und kan sie selbst nicht besser machen, deines mir nicht viel zu schaffen gibt, ein jeder thut, was ihm beliebt, ich will mich daran gar nicht kehren, will thun, wie mir die zeit wird lehren, wie wohl ich nicht hat studiert, weil mich zwey jung frauen zum wem gefirt und erfordert meine Schuldigkeit, dasz ich ihnen zu dienen musz seyñ bereit, drum sie werden mich hören, eben ich will meiner Rede in 3 Theile theilen, die erste soll seyñ von des Kuh Schlüssels Lehr und Tugend, die er geführt in seiner Jugend, der andere von der Schreiner Kunst und 5 Säulen, wie mann sie thut brauchen und theillen, den 3te will ich von der wanders[ch]afft machen, mercktt auf und thut mich nicht aus lachen.

Der erste Theil!

So will ich den ersten Theil vornehmen, damit will ich den Kuhschlüssel beschämen, er ist gar ein behendes Kind, er saufft gar schnell und frizt gar geschwind, in i[h]m stecken

der untugenden so viel, wie ich euch theils erzehlen will. Beym bier und brantenweyn sitz er gern, in der werckstadt hat er weder glück noch stern, der hobel beizt i[h]m in die händ, dasz bringt i[h]m ein groszes Elend, die Rauh- und fuggebanck macht i[h]m Zeit und weile lang, und wann er mit dem beyl soll hauen, so thut ihm vor der arbeit grauen, der wein im glasz hält nicht zo vest, als wie im holz die harte nest, wan er das holz könt machen fliesend, so wollt er schöne arbeit darausz giessen, zu arbeiten fängt er früh morgens an, wan es abend ist, hat er doch nichts gethan, auf fressen und sauffen diengt [denkt?] er allein, darauf wolle er ein meyster seyn, solches könt er gar wohl ertragen zu hören was ich weiter sagen, als ich gestern thät studiren und vor das thor auch gieng spazieren, da kam ich bald zu tief hinein, wie die gelehrte es gewohnt seyn, zum glück spazierte ungefehr dieser Kuh Schlüssel auch daher, er aber führt eine grosze klag, zu zweym Jungfern er also sprach, ach wie werd ich morgen schwizen, wan ich werd unter dem Richtscheid sizen, das mir werden die ohren klinglen und mus auch darzu braf springen wolauf die banck und wieder nieder, ich wollt es wäre schon vorüber, er thäte es auch noch weiter wagen und thät ihm [ihnen?] alles deutlich sagen, wie es zugeht bey solchen Sachen, wann man einen jungen gesellen thut machen; Ich meyn, er hat schon oft zugesehen, wie es bey der Sache thut zu gehen, erstlich sprach er, wird man mich behoblen und behauen, das mir die Ripp im leib möcht grachen [grauen?], mit einem beyl, welchs auch so grosz, wird man mir geben manchen Stosz und mit dem hobel auch zu mahl wird man mir machen viel quaal, mit dem zirgel und winckelmasz wird man mir keinen fleisz unterlaszen. Als ich das hört, könt ich nicht länger schweigen, sondern fing mich an zu zeigen und gab mich zu erkennen frey und sprach: gegrüszet seydt ihr alle drey aber den Kuhschlüssel thät ich fragen, was er führt vor grosze klagen, ob ihm etwas bang vor dem springen, frisch auf, es soll dir gelingen. So haben sie nun vernommen, warum ich bin an den ort gekommen nemlich auf des Kuhschlüssels sein begehren, das er möcht zu einem erlichen Gesellen gemacht wären, darwill ich ihn nehmen unter meine Hand und i[h]n curiren mit meinem Instrument hin und wieder, auf und nieder, in die läng und in die quer, aber nicht nach des Kuhschlüssels begehrt, Ich will ihn auch machen grad und schlecht, das er soll seyn den Jungfern recht, nicht zu klein und nicht zu grosz, nicht zu rauh und nicht zu blosz, nicht zu kurz und nicht zu lang, damit ich verdiene einen danck. Hat kaum erreicht 15 Jahr, als ich ein kleiner Knabe war, da wolt ich mich in ein Closter begeben, mir gefiel aber nicht das Closterleben, München und Capolan müssen gar viel Bücken ha'n, darzu war mir aueh kein Kuthe gerecht, drum gab [ward?] ich auch kein Pfaffen Knecht, da dachte ich in meinem Muth ein Handwerck zu lernen wäre gut, ich habe zwar versucht bei allen, es thät mir aber keyns wohl gefallen. Ein baader möchte ich auch wohl seyn, es gefallen mir gar wohl die Jungfräulein, aber zu sehen und nicht zu geniessen, da möcht es die alte weiber verdriessen; ein schneider mocht ich werden, nicht weil sie müssen sizen lang bey licht, aber beyrn rothen kühlen Weyn da möcht ich wohl ein Schneider seyn: zum Kupferschmied hab ich kein frischen Muth; beyrn Kischner thät ich gar kein gut; hernach thät ich mir zum Stiffelmacher begeben, da hat ich ein langweiliges leben, böse Zähnn hab ich im Maul, zum Lederziehen war ich zu faul; kein fleischhauer wollt ich gar nicht wären, den mich verdrosz das kalber blären und das Geschreu von bösen Frauen, wan ich ihnen sollte das Fleisch zerhauen; dem becker thät ich sagen danck, den schlief ich gern des Morgens lang, die Simel in den Offen zu schieben, das wollte mir gar nicht belieben, wan ich sie aber sollte schieben in das Maul, da war ich hurtig und nicht zu faul; beyrn Schmid hab ich nicht bleiben wollen, weil sie brauchen gar fiel Eisen und Kohlen, darzu haben sie oft ein schwarzes gesicht; das wollt mir auch gefallen nicht, zum Maurer hat ich keinen Muth; dem Töpfer thät ich

gar kein gut; der faszbinder wollte mich nicht länger leiden, ich kont nicht gut die Raiffen treiben; kein lust kont ich zum Gerber haben, den mir gefiel nicht das Leder schaben; beym Müller hatte ich nichts zu schaffen, ich kont nicht auf den Secken schlaffen, darzu das Trimlen in der Mühl mir ganz und gar auch nicht gefiel; poz lungen poz leber, bald wäre ich worden, ein leine weber wär ich balde worden, mir vedrosz aber das schlechte garn, welches die alte weiber spinnen bey licht, welches mir gar oft zerbricht, und ich solches musz oft knüpfen an, so wär auz mir worden ein verdroszner man, doch rede ich solches mit bedacht diese Handwerckskünste seynd von mir unveracht, gibt der Künsten noch viel mehr, wo von man hat zucht, Gunst und Ehr, doch aber zu dieser trag ich Gunst, zu der hoch und weit berühmten Schreinerkunst, die lerne ich bald und geschwind, als sich einer ein Vergnügen trinckt und da ich nun solches gut gelernt hatte mit stolzem Muth, gab ich mich vor, bin ein Künstler grosz, aber ein jeder Meister hat mich mit Verdruz, gern sahen sie mich, wan ich kam in das Hausz; aber viel lieber, wan ich wieder ging hinausz, ein schneller Einzug und geschwind; in 8 Tagen mich bey 14 Meister findt, dabey konte ich [nicht] werden reich, ein liederlicher bruder sah ich gleich, stolzieren und führen kont ich wohl, aber an den Schuhen hat ich keine sohl, die Knie durch die hoszen giengen, der Ehlenbogen durch den Ärmel schienen, durch die Veste sah man mir den bauch, der Mantel war nichts Nutze auch, ein Lumpen hing hinder andere her, ein brigel war mein degen wehr, vor diesen bericht ein jeder thu nach seiner Pflicht, aber ich kan länger nicht mehr durstig sey, darum hätte ich gern ein Glasz bier oder wein, damit ich meinem Mitgesellen auch kan eines zu bringen, hierauff will ich den ersten Theil enden und mich zu den anderen wenden.

Also mit Gunst.

Zum andern will ich erweisen, wie die Schreiner sind hoch zu preizen; und wie ihre Kunst zu loben sey, führ ich etliche Historien bey. Als Babilon die erste Stadt erbauet ward, da war schon Schreiner arbeit darin gemacht, daher die edle Schreiner Kunst erlanget hat groszem Ruhm und Gunst, auch will Moses ziehen an (!), als er die Stiftshütte gefangen an, da er von Förrenholz liesz machen zum Gottes dienst gar schöne sachen, gehobelt, geschnitten und balirt [polirt], wie sich auf Schreiner art gebührt. die bundes lade mit den Stangen von förren holz mit Gold umhangen. Der tisch, zum heyligen geweyht, war auch durch Schreiner Hand arbeit, der Gnaden Stuhl auf gleicher weisz von Schreiner ward gemacht mit ganzem fleisz, der weise König Salomon hat auch gehalten viel davon, wie liesz er nicht Gottes Hausz von Schreinerarbeit zieren aus, von Ciprissen, Förren und Ebenholz waren die altäre und Tabernackel stolz, es waren auch von aussen und innen, überall schöne Säulen darinnen, die Schreiner Kunst hat sich gemehrt, wie uns die Schrift solches lehrt, weil aber nun in allen landen viel baumaister sind en[t]standen, die sich endlich haben befieszten: um den Rechten Grund zu wiszen, wie jetzt gebräuchlich und bekant im Römischen reich und deutschen land, das die Schreiner von Natur sind geneugt zu der Architectur auch die fünf Säulen ins gemein gar schön ins Kupfer verfaszet sey, mit ihrer ordnung und gestalt, wie sie hören werden bald. Die erste Säule Toscana genant, die ist den Schreiner wohl bekant, sie trägt eine schwere last wie eine Mauren, drum vergleicht man sie einem groben bauren; die zweyte heisset Dorica: ihr herkomen ist aus Asia, in Asia und Africa, darzu auch in Persia sind viel Paläste aufgericht, aufgeführt und mit der Dorica gezirt, sie vergleicht sie einem Held, der soll streiten in dem Feld. Jonica heisset die 3te, wegen ihrer proportion vergleicht man sie einer weibsperson. Die 4te heisset Corinthia frey und übertrifft die andere drey, sie gibt von sich einen zirlichen Schein, drum vergleicht man sie

einem zarten Jungfräulein, und die baumaister vor alten, wie auf die Corintische Säulen gehalten, bisz sie sich endlich unter wunden und die fünfte Säule erfunden, sie hat ihr Herkommen von den andern vier, darum geht sie nach Corintischer Manier; Composita hat ihren Nahmen empfangen und vergleicht sich einer Schlangen, den sezt man die Jonica unten, so wird Corinthica darauf gefunden, Corinthica man unten fährt, Composita darauf gebührt, die fünf Säulen in Ehren gemeldt, wie sichs gebührt, der Circul alles in sich führt. Auf Erden ist kein Mensch zu finden, der den Circul kan ausgründen, davon auch gründlich her genommen, das die Columa von Säulen kommen, dan wird ein schön Gebäu aufgeführt, so wirds mit Säulen und Colmentur gezührt. Kayser, König, Fürst und Herrn können der Schreiner nicht entbehren, die Häuser, Schlösser und Paläste müssen die Schreiner zieren aufs allerbeste, wann ein Herr ein Schloss thut bauen und führt darein Herren und Frauen und ist vom Schreiner nicht ausgemacht, so hats gewisz ein schlechten Pracht, in allen Zimmer, grosz und klein, kan man ja nicht verborgen sein, den wo kein Thür noch fünster ist, so spricht man bald zu jeder frist, alhier zu wohnen mir thuts grauen, weil sie das Schloß nicht haben laszen ausbauen, die Schreiner müszen wir herein führen, welche uns thun den Bau aus ziehren, weil sie solches mit portalen und verkleidung ziehren aus und sind erfahren in solchen Geschichten, die Better zu sezen vor Herrn und Frauen, das sie sich können einander anschauen und sie sich können küszen und herzen und auf das freundlichste auch scherzen. So rede ich auch dem Handwerck zu Ehren, den ich gedecke mich darmit zu ernehren, doch sey von mir keiner veracht, ich bring auch keinen in Verdacht, sondern ich rede von dem allein, die hirinnen zu loben seyn, die Schreinerkunst sich laszen belieben und in der selben sich fleisig üben, lustig seyn bey Ehrlichen Leuten kan mann mir nicht übel deuten, ja ich habe gewisz und wahr das trincken vergessen ganz und gar, drum sie wollen sich nicht lange bedencken und mir ein glas bir oder weyn einschenken.

Also mit Gunst.

Zum dritten Kuhschlüssel hör mich eben, wan du dich willt in die Fremde begeben, sey fleysig in der arbeit dein, so kanst du gehen zum bir oder wein, ich weisz, es wird dir besser bekommen, als wan du laufft zu dem brun[n]en und tringst das rohe waszer¹ hinein, das dir nicht gesund mag seyn. Doch halt dich mäsig in allen deinen Sachen, wer es versteht, wird dich nicht auslachen, bey guter gesellschaft halt dich wohl, die böse aber du meiden sollt, wan du aber verliebt will seyn gegen die schöne Jungfraulein, wan sie seyn tugensam in allem, so lasz dirs wohlgefallen, nahmlich wan sie haben die Augen aus Ungern, und die Stierne aus Bumern, die Hände aus Meissen, die füsze aus Preissen, die Brüste aus Schwaben, so seynd sie recht vor solchen Knaben. Als ich kam aus meinen Lehr Jahren, da dachte ich zu lernen, was zu erfahren, ich blieb auch nicht lange sizen zu Haus und ging bald zum Thore hinaus, ich fing an zu wandern von einer Stadt zu der andern, mein Vatter meynt, ich bin schon längst gestorben, da war ich erst ein rechter Kaufman worden, ich handelte den Rhein Strohm auf und nieder, bettelte das brod, verkaufte es wieder und bracht zusamen groszes gut, darüber bekam ich einen stolzen Muth, das thät ich aber verwahren bey guten leuten, welche thun mit kanten (!) im keller leuten. Darnach lieff ich nach Franckfurt am Meyn, wo gar viel reiche Kaufleut seyn, die wollten meinen Handel nicht länger leyden, ich zog an ein anders ort mit freuden und kam nach Straszburg, welches nicht weit von Rhein thät stehen, ein schönes Münster ist darin zu sehen, aber von danen muszt ich bald vort, und mich begeben an ein ander orth, ich

¹ Ovfr. S. 21 Rohrwasser, d. e. Vandet, der strömmer ud af Brøndens Rör.

thät es noch weiter wagen, lieff nach Augspurg in wenig tagen, Augspurg ist eine schöne stadt, ein schönes Rathhaus es darinnen hat, von da lieff ich nach Regenspurg zu, darüber zerrisz ich meine Schuh, da thät mich die Noth zu treiben, das ich muszte meinem Vatter schreiben kindliche lieb und treu, weil meine Schuh sind entzwey und sind auch nicht mehr zu flicken, sollen sie mir ein par neue schicken, darnach lief ich nach Esterreich, da machte ich sieben Meister reich, der erste ist gestorben, der andere ist verdorben, der dritte ligt in Hospital, der vierte hat nichts überal, der fünfte hat müssen Haus und Hof verkaufen, der sechste hat müssen zum Thore hinaus laufen, Euer Liebe haben sie nicht vernommen, wo der siebende sey hingekommen, ich habe gehört, er liege zu Venedig in dem Krautgarten und thut der andere sechs alle crwarten, so musz man die sach greifen an, wan mann den Meister will helfen davon. Darnach reiste ich nach Steuermarckt, da macht ich 3 Jungfern starcke, die erste, die war schwanger, die andere gieng selbander, die 3te gebahr einen jungen Sohn, da müsst ich mich bald machen davon, darnach lief [ich] nach Bareit, da verdient ich ein neues Kleid, da thät ich vor andere allen, denen Jungfern wohl gefallen, von da zog ich in das land Heszen, da gibt es viel arbeit und wenig zu essen, bitter bier und sauer wein, wer möcht gern im land Hessen seyn, hohe berg und tiefe thal gibt es im land Hessen überal, van die Schlayen und Hegenbugen nicht gerachten (!), so haben die Heszen weder zu siedem noch zu braten, darnach kam ich in das land Sachsen, wo die hübsche Fräulein auf den bäumen wachsen, hätte ich mich recht bedacht, hätt ich einen schubkarren voll mit gebracht, aber ich habe vernommen, sie seyn hier auch wohl zu bekommen und zwar sehr wohlfeil, dasz dutzend um ein alt Strohsail; zu Braunschweig gibt es gute mumen, alhier kan man ihn nicht bekommen, in Rom gibt es grosze Herrn und Prälaten, in Prag seyn die Huren woll gerathen, diese Städte sind mir wohl bekandt, Erfurt liegt im Thüringer land, allda ist eine grosze glocken, in Nürnberg seynd viel schöne docken. Nun will ich von der Wanderschaft schweigen und mich zu dem Kuhschlüssel neigen, ich will dir eine lehr von der wanderschaft geben, wann du in eine Stadt komst wandern, so frag nach der Herberg vor allen andern, wanns dir niemand will sagen, so thu dem burgen Maister die fünster einschlagen, der wird dir schon eine herberg verschaffen, das du kanst sicher und ruhig schlaffen, du darfst dich nicht sorgen noch quelen, dasz dir die dieb dein Räntzlen stählen. Nun Kuhschlüssel Ahu mir aur mercken, ich will dich mit schönen Sprichen stärcken, ein Kaufman ohne Geld, ein Bauer ohne Feld, ein Soldat ohne Schwert, ein Reuther ohne Pferd, die vier Ding sind kein Heller werth; ein Degen ohne Spitz, ein Offen ohne Hitz, ein Kaufman ohne Witz, dieselbe sind auch nicht viel werth; Affen essen gerne Leusz, Katzen essen gerne Meus, die haszen eszen grosze Herrn gern, und die Gesellen haben die Jungfrauen gern; ein Jahr ohne Regen, ein Priester ohne Segen, ein Marckt ohne Dieb, eine Jungfrau ohne lieb, ein alter bock ohne bart ist wider die Natur und art. Jungfrauen, die nicht lachen, büchsen, die nicht kachen, Pferde, die nicht springen, wer hat Lust zu solchen Dingen, darum ihr Jungfern, voll Ehr und Tugend, lässt euch herzen und lieben in der Jugend, ehe das ihr werdet alt und eure brüstlein werde kalt und die äuglein beginnen zu rinnen, wer will als dan lieb zu euch gewinnen. Nun so will ich meine Predig enden und mich zu meinen Kuhschlüssel wenden, ich will i[h]n lernen tapfer springen, eine harte Vesper will ich i[h]m singen, wohl auf dem Banck auf und nieder, ich weisz, er wolt es wär schon vorüber, ich will dich behoblen und behacken, das dir das herz im leib wird krachen, mit dem hobel grosz und klein will ich dich zu richten feyn, den besten ast von dem leib will ich der abhauen, wo nicht geschicht eine bitt von den Jungfrauen. Grosz günstige Meister und Gesellen frey wie auch tugensame Frauen und Jungfräulein, all wie sie hier versamlet seyn, ich bitt sie wollen mich nicht verdencken hier, sondern verbleiben gewogen mir, nun ihr Pathen mich recht

versteht, damit das werck von Statten geht und der Glöckler ihn das sein verricht, wozu ein jeder ist verpflichtet, nun adje es soll geschen, ich will nun zur hoblung gehen, Also mit Gunst.

Also mit Gunst!

Groszgünstige Meister und wehrteste Mitgesellen ich soll nach altem Brauch nunmehr den Risz vorstellen, so führ ich disz vor allen ein, das man möcht ein wenig stille seyn, und wen sich unverhofft ein Fehler sollte zeigen, so wollt derselbe sich ein wenig stille schweigen, bisz der Risz von mir ist aus gemacht, alsdan wird auch die Klag vorbracht. Ein Portal will ich nach Paroci von Viginol anführen und solches mit der Corintischen Ordnung nebst einem beilaster zihren. Erstlich mach ich meine Grundlühne, ferner die perpendicular oder aufrechte Lihne, auf welche ich meine Haupttheile mache; Ich theile meine gantze Höhe in 19 Theil, von denen 19 Theil nehme ich 4 zum Postament und 3 zum Hauptgesims, das übrige theile ich in 20 Theil, deren einer ein Model genant wird, nun mehr machen ich meinen Maaszstaab von 2 Model, das Portal ist im Licht breit 12 Model, also brauche ich zur Helffte 6 Model, der Bogenpfeiler ist breit 1 Model, hoch bis an Kämpffer 18 Model und hat unter einem Sockel 2 Model hoch, das Kämpffergesims ist hoch 1 Model, das Blettel ist hoch $\frac{1}{2}$ partus, das Stäbel 1 partus, das Frisz 6 partus, das Blettel $\frac{1}{2}$ P., das Stäbel 1 P., der ausfliessende Staab 2 P., die Blatte 4 P., der Karnisz 2 P., das Bletle 1 P., ist ausgelden 6 P. Ferner mache ich meine Querline und Mas mit der aufrechten Limescheidt, all dort seze ich meinem Fusz des Circuls und mache den andern auf bis zum Bogenpfeiler und mache den Bogen, welcher hoch ist 6 Model, das Bogengesims ist breit 1 Model, die Glieder werden gemacht nach dem Kämpffergesims, der Schlussstein ist hoch 2 model samt dem Carniszbletel, der Schlussstein ist unten breit 1 Model, oben $1\frac{1}{2}$ Model, der Carnisz ist hoch 4 P., das Blättel 2 P., ausgeladen 6 P., die ganze Höhe im Licht ist 25 Model, das Beylaster hinter der Säulen ist breit 2 Model 14 P. und der Wandpfeiler auszen 1 Model. Nun mehr will ich meine Säulen aufführen, das Postament ist hoch 7 P. und breit 2 Model 4 P., das Fuszgesims ist hoch 12 P. ohne Bletle, die Blatte ist hoch 4 P., der Stab 3 P., das Bletle 1 P., der Carnisz 3 P., das Stäbel 1 P., das Bletel, welches zum Postament gehört, ist hoch 1 P., das Fuszgesims ist ausgeladen 8 P., das Postamentgesims ist hoch 14 P. ohne Bletle, das Bletle ist 1 P., das Stäbe 1 P., das Frisz 5 P., das Blätel 1 P., das Stäbel 1 P., der ausfliessende Stab unter die hingenden Blatter ist hoch 1 P., die hingende Blatte 3 P., der Carnisz $1\frac{1}{3}$ P., das Bletel $\frac{2}{3}$ P. ist ausgeladen 8 P., das S[ch]afftgesims ist hoch ohne Blatte 1 Model, der S[ch]afft ist unten dick 2 Model, wovon das Schafftgesims ausgeladen ist 7 P. nach dem Postamentkern, die Blatte am Schafft gesims ist hoch 6 P., der Stab 4 P., das Bletel $\frac{1}{4}$ P., die Holkehl $1\frac{1}{2}$ P., das Bletel $\frac{1}{4}$ P., die beide Stäbel jedes 1 P., die Hohlkehl $1\frac{1}{2}$ P., das Bletel $\frac{1}{4}$ P., der Stab 3 P., das Bletel, welches zwar zum Schafft gehört ist hoch 1., der Schafft ist hoch bisz an das Capitel 16 Model 12 P. sambt den Blettel und Stäbel, der Schafft ist unten dick, wie schon gemeldt, 2 Model und oben 30 P. Nun mehr theile ich mein Schafft in 6 Theil, wovon 2 grad bleiben, die andere 4 werden verjüngt, und auf diese 2 Theil mache ich meinen halben Circulschlag nnd zihe darein meine obere Säulen dickt und theile den Zwischenplatz in 4 Theil, nach welchem hernach die Verjüngung gemacht wird; das Blettel ist hoch 1 P., der Stab 2 P., ausgeladen 3 P., das Capitel ist hoch 2 Model, der Abacus ist hoch 6 P., die Hohlkehl 3 P., ausgeladen $1\frac{1}{2}$ P., das Blettel 1 P., der Stab ist hoch 4 P., ausgeladen $2\frac{1}{2}$ P., die gebrochen Eck oben 4 P., und unten 1 P., die Schnirckel am Capitel sind hoch 8 P. und auf die Ecken herausgeladen 1 Model, die Spitzlauber sind hoch 4 P., die mittlere Lauber sind hoch 1 Model 6 P., davon kommen 3 P. zum Überwurf, die übrige bleiben grad, sind ausgeladen 14 P., die untere Lauber sind hoch 12 P. davon kommen 3 zum Überwurf, die übrige bleiben grad, sind

ausgeladen 8 P., die Lauber sind breit 8 P., die Architrab ist hoch $1\frac{1}{2}$ Model, das Frisz ist hoch 5 P., der Stab 1 P., ausgeladen $\frac{1}{2}$ P., die andere Blatten ist hoch 6 P., der Carnis 2 P., ausgeladen $1\frac{1}{2}$ P., die 3te Blatte ist hoch 7 P., das Blettel 1 P., der Stab 4 P., die Blatten 1 P., ausgeladen 3 P., die ganze Architrab ist ausgeladen 5 P., das Frisz samt Blettel und Stabel ist hoch $1\frac{1}{2}$ Model breit nach der oberen Säulen dicken das Blettel ist hoch $\frac{1}{2}$ P., das Stäbel 1 P., das Hauptgesims ist hoch 2 Model, der Carnisz ist hoch 3 P., das Blettel $\frac{1}{2}$ P., ausgeladen von Kern 5 P., die Kälberzähne sind hoch 6 P., ausgeladen 4 P. und breit 4 P., der Zahnschnitt ist breit 2 P., das Blätten oben den Kälberzahn ist hoch $\frac{1}{2}$ P., das Stäble 1 P., der ausfließende Stab ist hoch 4 P., das Stäble $\frac{1}{2}$ P., ausgeladen $4\frac{1}{2}$ P., die Kragsteine sind hoch 6 P., ausgeladen 10 P. und breit 8 P., der Zwischenblatz 16 P., das Carnis 6, so um die Kragsteine herum läuft, ist hoch $1\frac{1}{2}$ P., ausgeladen 1 P., die Hochladen ist hoch 5 P., ausgeladen vom Carnis $\frac{1}{2}$ P., die Hohlkehl ist hoch $1\frac{1}{2}$ P., das Blette $\frac{1}{2}$ P., ausgeladen 2 P., der Hauptcarnis ist hoch 5 P., die Blatte 1 P., ausgeladen 5 P., und ist die ganze Ausladung des Hauptgesims 8 Model. Das wahr nun die ganze Ausführung des Portals.

BOGTRYKKERE.

Imellem Kjøbenhavns Bogtrykkersvende har der vistnok allerede før 1646 bestaaet en Sømmenslutning. I det nævnte Aar vendte en saadan sig mod Apotekeren Melchior Winckler. Ved at ægte Bogtrykker Salomon Sartors Enke var han ikke alene kommen til at eje hendes Bogtrykkeri men var bleven udøvende Universitets-Bogtrykker, og »Trykkerselskabet« her vægrede sig nu ved at skrive til Tyskland for at skaffe hans Svende det derværende Trykkerselskabs Billigelse af, at de tjente hos en Mand, der drev Bogtrykkeri uden at have lært Kunsten. I den Anledning bleve Medlemmerne kaldte op for Konsistorium og advarede. De maatte ikke fravende Winckler hans Svende. Og til Trods for at Winckler vægrede sig ved at underskrive nogle af Selskabet opsatte Punkter, synes den danske Avtoritet at have sejret. Det var særlig Svendene hos de tyske Bogtrykkere Melchior Martzan og Peter Hake, der vare traadte op, og i Begyndelsen af 1648 afgav Martzans Svende for Konsistorium den Erklæring, at de Intet vidste om Melchior Winckler, hans Børn og Svende, uden hvad ærligt og godt var (Skand. Bogtr.-Tid. 1875, S. 178—180; P. Stolpe: Dagspressen i Danm. I, S. 150—51).

Dette Forlig har imidlertid næppe betydet stort. Hvad Selskabet vilde, var Gjennemførelsen af en Række tyske Skikke, og i 1656 er det i levende Kamp med Bogtrykker Peder Jensen Morsing, der erhvervede en kongelig Befaling imod »en Part Bogtrykkersvende her udi Byen«. Kongen erklærede, at han ikke vilde være deres »selv paafundne Inventioner udi sine Riger og Lande gestendig«; han vilde ikke tillade, at de betragtede sig som staaende over Byens andre Bogtrykkersvende. Disse skulde »uden nogen Deposition eller andet slikt egensindigt Paafund« staa paa lige Fod med dem.

Det drejede sig herefter væsentlig om Indførelsen af de zünftige Cereemonier, hvorved en Bogtrykkerlærling i Tyskland erklæredes for Svend,

om den saa kaldte Deposits eller Postulation, der i saa Meget ligner Snedkernes Behövling, og det synes, som om Bogtrykker Morsing for ret at kunne staa Tyskerne imod havde skaffet sig Svende fra Holland, hvor Skikken ikke kjendtes. Men det hjalp ikke. Han fik kun herved Grund til at klage over, at de tyske Svende »deprimerede« Hollænderne, ja mulkterede de Mestere, »der ikke forholdt sig imod dem efter deres Tykke«, og hermed maa han mene sig selv og muligvis en anden Bogtrykker, Henrik Clausen Gøde, ti Byens tyske Bogtrykkere (formentlig Peter Hake, Jörgen Lamprecht og Daniel Eichhorn) stod paa de tyske Svendes Side. Det gjaldt om intet Mindre, skriver Morsing, end om at »udbande og bortjage alle vores danske saa og hollandske Bogtrykkersvende«, ja hans danske Drengene bleve gjort »afspændige«, idet det blev betydet dem, at naar de udlærtes hos ham, kunde de, hvor dygtige de end vare, »ikke agtes for Svende eller sættes til Arbejde hos nogen anden Mester her udi Riget eller i Tyskland«. Morsing kæmpede ivrigt mod de Tyske, der vilde beholde deres selvgjorte Love, Arbejdet og alle Svendene alene«, men det turde være et stort Spørgsmaal, om han havde naaet et Resultat, da han i 1658 afgik ved Døden (Skand. Bogtr.-Tid., 1874, S. 71—73; Stolpe: anf. Skr. I, S. 179 flg.).

Sikkert er det i ethvert Tilfælde, at der under 28. Oktober 1684 udgaar en Forordning, der træder skarpt op imod, at de i Kjøbenhavn udlærte Drengene »af fremmede Svende meget forhaanes og foragtes, hvilke dem ikke for dygtige ville anse eller lade passere, alene fordi de ikke have ladet sig gjøre til Svende efter deres forrige urimelige Vedtægter«. Og lige saa sikkert er det dernæst ogsaa, at heller ikke dette fra den enevældige Konge udgaaede almindelige Forbud fik nogen væsentlig Indflydelse. For Bogtrykkernes Vedkommende kunne vi se det af en ved Kjøbenhavns Byting i Aaret 1725 foretagen Vidneførsel i en Sag mellem de danske Bogtrykkere Kancelliraad Jokum Wielandt og Assessor Johannes Laverentzen paa den ene Side og den ivrigt tyske Bogtrykker Johan Jürgen (eller Georg) Höpfner paa den anden Side, hos hvem danske Svende bleve »foragtede og blamerede«. Et af de mange Vidner, Bogtrykker Ove Lünow, forklarede, at han var bleven postuleret 1708 i Kjøbenhavn hos Peter Eichhorn, og at der den Gang var ikke mindre end fire kjøbenhavnske Bogtrykkerier (Eichhorns, Bornheinrichs, Godiches og Kluges), der brugte tysk Maner, hvad der betyder noget, da Kjøbenhavn den Gang i Alt kun havde syv Bogtrykkerier; men »Maneren« blev holdt noget hemmeligt. Bogtrykker Johan Christopher Brandt, der var postuleret i Hamborg og mente, at han vilde forbyrde sin zünftige Ret, hvis han tog upostulerede Svende i sin Tjeneste, udtalte ogsaa, at Höpfner

ikke med god Samvittighed kunde oplære sine Dreng paa anden Maade, end han gjorde, saaledes nemlig at de kunde passere som Svende overalt.

Brandt vilde forøvrigt oprindelig Intet fortælle om Postuleringsforhold. Han mente, at han i saa Henseende var bunden ved det Løfte om Hemmeligholdelse, han havde aflagt ved sin Postulation, og det var først, da han ved Dom tilpligtedes dertil, at han gav en Række Svar, der sammen med hvad Vidneførselen forøvrigt bragte for Dagen, viste, hvorledes Forholdene vare. Den udlærte Dreng kaldtes Cornut, d. v. s. »den Hornede«, han betragtedes med andre Ord som et underordnet, for ikke at sige umælede Væsen, indtil han paa zünftig Vis var erkjendt for Svend. Svendene i det Trykkeri, der taalte ham, kunde fordre, at han visse Timer bar en Hat med Horn og Bjælder, og vilde han ikke det, maatte han betale de saa kaldte Cornutpenge, der hos Höpffner var sat til 12 Skilling ugentlig. De brugtes til Øl, Brændevin og Tobak. Videre maatte Cornuten give det fornødne Øl, naar Bogtrykkeriet fik Besøg af en fremmed Svend. Ja Bogtrykkeriets Lærlinge opdroges til ikke at æstimere en Cornut; selv i Bockenhoffers danske Bogtrykkeri, oplyser Brandt, vilde de ikke gaa i Byen for ham eller pudse hans Sko. Ud af denne ubehagelige Stilling slap den unge Svend kun ved at underkaste sig den zünftmæssige Rensning, som Postulationen eller Depositsen bragte ham, men det kostede c. 30 Rd., en betydelig Sum, der væsentlig anvendtes til Traktering. Ved Depositsen fik de unge Svende forøvrigt efter deres som Lærlinge viste Dygtighed et Navn eller en Karakter, som de senere, hvor de kom frem, maatte gjøre Rede for; Brandt havde ved sin Postulering faaet Navnet »Hurtig, kristelig, flittig«, Tillægsord, der ikke ganske synes at have passet til hans senere Virksomhed. Den postulerede Svend skulde i det Hele, hvor han kom, byde Haanden og bringe en Hilsen fra det Bogtrykkeri, han sidst havde arbejdet i. Ingen af Delene kunde og maatte en Cornut gjøre. Han betragtedes af de Postulerede som et uzünftig Udskud. Ved Postuleringerne hos Höpffner uddeltes der Vers, over hvilke de danske (upostulerede) Svende ligesom de Bogtrykkerier, i hvilke de arbejdede, havde Grund til at »moquere« sig (Kbhvns. Bytings extraord. Prot., 7 Avg. 1725; ord. Prot. 20 og 27 Avg. samt 17 Sept. s. A.; O. Nielsen: Kbhvns Hist., VI, S. 211—212).

Vidneførselen i 1725 synes forøvrigt ikke at have ført til nogen Dom. Men i 1733 faldt der Dom i en af flere danske Svende anlagt Sag, og i den blev Bogtrykker Höpffner som Hovedmand og tre andre Bogtrykkere, Ove Lünow, H. H. Rothmer og Joh. Chr. Groth, som af ham overtalte, idömte en Pengebøde for at have brugt »utilladelige Vedtægter og deraf følgende utidige Ceremonier«, idet det tillige udtaltes, at bleve de paany fundne

i at bruge »forbemeldte eller andre selvgjorte og forargelige Vedtægter«, vilde de blive tiltalte og aktionerede som Hs. Majestæts Mandaters modtvillige Overtrædere. (Skand. Bogtr.-Tid., 1874, S. 86—87; Stolpe: anf. Skr., III, S. 110—14).

Det var i 1733. Men allerede i 1735 høre vi om et Forsøg paa om muligt at faa Postuleringen i Gang igjen (Skand. Bogtr.-Tid., 1872, S. 25—27), og det kunde have været interessant at vide, hvad det var, der i 1750 voldte Spektakler i Höpffners Bogtrykkeri. Efter Konsistoriets Forhandlingsprotokol klage hans Svende og Drengene over ham, men Akterne, der skulde vise, hvorover de klagede, synes ikke bevarede. Afgjort er det dog, at Postulering ganske kort efter foretages som en fuldstændig officiel Akt. Der er bevaret en Mængde Lykønskingsvers til en Række bekendte Bogtrykkes Postulationer. Joh. Chr. Berling postulerede saaledes den 1 Marts 1752, Nicolaus Møller den 27 September 1753 o. s. v. (Skand. Bogtr.-Tid., 1875, S. 118—120; Bogvennen, 1897, S. 10—11) og den sidstnævnte Postulation »skete udi mange fornemme Slægt og Venners Nærværelse«. Ja Lægen, Professor Tode kan oplyse, at Kjøbenhavns Politimester, Etatsraad Torm, der afgik som saadan i 1761, »paa allerhøjeste Befaling havde bivaanet en Postulation« og Intet fundet at erindre. Det er et af Enevoldsmagtens ganske hyppige Omslag i Retning af eftergivende Mildhed.

Naar Tode kommer ind med i denne Sag, har det forøvrigt sin egen Sammenhæng. I 1782 retter Boghandler og Bogtrykker Chr. Iversen i Odense et Angreb paa Kjøbenhavns Typografer. I sin Avis »Fyns Stifts Journal« for den 26 Juli s. A. (Nr. 59) drager han tilfjelds imod deres ensidige Forbindelse med Tyskland, Postulationens Vugge og eneste Hjemland. De tör, siger han, naar de rejse ud, alene rejse til Tyskland, »for ikke at blive afstraffede af deres Kunstbeslægtede, naar de komme hjem«, og de maa herefter holde paa, »at ingen hollandsk, engelsk, fransk eller svensk Bogtrykkersvend maa faa Arbejde hos os, förend de lade sig befalde at staa en vis Tid i Forbundet i Kjøbenhavn som Dreng lig alle dem, der have lært i et af de danske eller norske Provinsial-Bogtrykkerier«. Men ikke nok hermed. De ville yderligere ikke erkjende noget Provins-Bogtrykkeri for »retskaffent«, för det har erlagt en ikke ubetydelig Afgift, hvorved den hos dem gængse Svir og Uorden end mere befordres.

Dette Angreb synes at have vakt en vis Bevægelse i Kjøbenhavn, men det besvares mærkeligt nok ikke af en kjøbenhavnsk Bogtrykker eller kjøbenhavnsk Typograf men af — Professor Tode, der her optræder som de kjøbenhavnske Bogtrykkes Advokat. Han skriver en hel lille Bog »Upartiske Tanker om Typografien i Danmark«, i hvilken han indled-

ningsvis oplyser, at han er saa godt inde i Faget, at han, om det skulde være, selv kunde optræde som Sætter. Han tager de kjøbenhavnske Forhold i Forsvar og med dem de gamle Ceremonier, der efter hans Mening fremme »den Ærekhjærhed, den Haandværksstolthed, den Esprit de corps, som gjør større Nytte end Skade for det Almindelige«. Det gjør Intet, at særlig Postulations-Ceremonierne »smage efter de Tider, hvori de tilligemed saa mange andre tage deres Oprindelse«, han mener alligevel frejdigt at kunne hævde, at de ikke afstedkomme nogensomhelst Svir eller Uorden. »Jeg har selv«, skriver han, tilligemed salig Hr. Justitsraad L. og en Del andre smukke Folk af begge Kjøn bivaanet denne Ceremoni og det derpaa følgende Tractement, og jeg kan forsikre paa min Ære, at jeg ikke har set den allermindste Uorden og Uanstændighed«. Det er i denne Sammenhæng, at han fortæller, at ogsaa Politimester Torm »for mange Aar siden« har bivaanet en Postulation.

Overfor dette Skrift forholdt Chr. Iversen i Odense sig imidlertid ikke tavs. Han udgav et Modskrift: »Over Hr. Professor Todes saa kaldte upartiske Tanker«, og i det fastholder han alle sine Anklager. Han lægger ikke Spor af Vægt paa, at Alt gaar skikkelig til ved Postulationerne, naar der er særlige Gjæster; under almindelige Forhold, mener han, at »Typografien vanhelges og ærbare Ører fornærmes« ved dem, og han paastaar yderligere, at de kjøbenhavnske Postulater misbruge alle de Akcidenser, de presse ud af Cornuterne og Provins-Typograferne, til Drik og atter Drik. »Aarsagen til den i Almindelighed blandt Bogtrykkerne herskende Svir og Drikfældighed har upaatvivlelig sin Grund i Postulatet som Grunden til alle de urimelige Vedtægters Opfindelse og Vedligeholdelse«. Han oplyser endelig, at den Afgift, et Provins-Bogtrykkeri maatte erlægge for at faa Lov til at blive kaldt »retskaffent«, afkrævedes det under Navn af Introitum eller Brautverschencken, og at Lindgreens Officin i Sorø havde erlagt den forlangte Afgift.

Der blev, som det heraf vil ses, kæmpet tappert, men det drejer sig ogsaa om en betydningsfuld Indsats, som forøvrigt slet ikke kommer frem i Stridsskrifterne. Chr. Iversen havde allerede i September 1781 indgivet en officiel Klage til Kancelliet over de ovenfor omhandlede Forhold og ansøgt om Ret til selv at gjøre sine Lærlinge til Svende, men selvfølgelig blev han bekæmpet af de kjøbenhavnske Bogtrykkere, der bl. A. henviste til, at Iversen ikke selv var udlært Bogtrykker. Han havde bilagt sin Ansøgning med en af »Trykkerselskabet« i Kjøbenhavn udstædt Erklæring, hvorefter hans Forgænger i det Odense-Bogtrykkeri, han havde kjøbt, i 1762 blev erklæret »retskaffent« efter at have betalt den (nedsatte) Afgift, som Selskabet forlangte (se ndfr. S. 40 Nr. 1). Det er fra den, at Iversen

har de ovenfor nævnte Udtryk »Introitum« og »Brautverschencken«, og denne Erklæring ere de kjøbenhavnske Bogtrykkere ikke glade ved at se fremlagt. »Enhver vil blive væer«, skrive de i deres Udtalelse imod Iverssens Ansøgning, »at det var en forældet Formular, man har betjent sig af, for ej at vige en Fodsbred udenfor det, Forfædrene have anordnet«, men de havde kun været stive i Formaliteten. I Realiteten vare de meget medgjørlige. Af Bilaget ses, skrive de, »at vi eftergive alt muligt i vore Vedtægter«. Denne tilsyneladende Imødekommenhed hjalp dem imidlertid ikke. Efterat Kancelliet havde indhentet en Række stærkt fra hinanden afvigende Erklæringer fra Magistraten, Universitetet og Hertugdømmerne, udkom Plakaten af 3 Januar 1783, hvorved Ejeren af Bogtrykkerier udenfor Kjøbenhavn, naar de selv havde lært Kunsten, udtrykkelig berettigedes til lovlig at erklære deres udlærte Drengene for Svende, saa at de kjøbenhavnske Bogtrykkerier eller deres Svende ikke maatte fordre eller modtage Bøder af nogen saadan Svend, og var Ejeren ikke selv oplært i Kunsten, maatte en kunsterfaren Faktor give de udlærte Drengene Lærebrev (se Sjæll. aabne Breve Nr. 1, 3 Jan. 1783).

Det var et af de om Postulationen opførte Udenværker, som der her rokkedes ved. Men der blev ogsaa kun rokket ved det. Det viste sig absolut for stærkt til strax at falde. Da »samtlige Cornut-Svende ved Bogtrykkerierne i Kjøbenhavn« i Avgust 1794 indgav et meget talende Andragende til den da lige nedsatte store Lavskommission, beretter det bl. A., at de, som havde lært i Provinserne (Sorø undtagen), naar de kom til Kjøbenhavn, maatte staa i Forbunds, d. v. s. stadig bleve ansete som Drengene, selv om de i mange Aar havde arbejdet som duelige Svende. Cornut-Svendene spildte imidlertid ikke mange Ord herpaa. De gik lige løs paa selve Postulatet »som en af Tyskerne indført, højst lovstridig Sædvane«, der til Dato ikke havde været at hæve, da Enhver, som var imod den, dels risikerede at blive brødløs, dels udsatte sig for at blive uanstændig behandlet. Men Byrden var ulidelig. 30, 40 ja 50 Rd. kunde Udgiften ved en Postulation løbe op til, og saa anvendtes denne Udgift, der tyngede saa haardt, endda kun til Drik og Sværm ligesom den Tribut, de Upostulerede stadig bleve tvungne til at erlægge. En Cornut-Svend maatte »hvert Halvaar give 2 Rd. og desuden quartaliter 3 ƒ, som kaldes Anfugtningspenge, som er aarlig 6 Rd., til en højere Klasse af Svende, som kaldes Postulater« (se ndfr. S. 46 Nr. 3).

For dette Angreb faldt endelig den gamle Uskik. I Forordningen af 21 Marts 1800 hedder det: »Iblandt Bogtrykker-Svendene skal den Forskjel af Postulater og Cornuter ophøre og de Sidste herefter ikke kunne tilpligtes at betale de saa kaldte Anfugtningspenge«.

Ceremonierne ved Postulationen her i Landet synes ingen Steder beskrevne, men at de væsentlig vare som i Tyskland, blev bekræftet under Vidneforhørene i 1725. I dem nævnes en tysk Bog, der utvivlsomt har været Samuel Strucks »Format-Buch« (Lübeck u. Leipzig, 1715), i hvilken Johan Rist's »Depositio Cornuti Typographici« (Lübeck, 1714) var indheftet. Den blev forelagt en Del af Vidnerne, og paa Spørgsmaalet om, hvorvidt de i den nævnte Ceremonier ogsaa benyttedes ved de her stedfindende Postulationer, svarede i alt Væsentligt bekræftende, blot brugtes her nogen mindre Vidtløftighed. Men muligvis er der heri senere foregaaet en Forandring. Fra 1772 foreligger et »Kort Udkast til en Dansk Formular ved Bogtrykkerkonstens Deposition« (se ndfr. S. 41 Nr. 2) trykt »med Hr. Direktør Höpffners Skrifter«, og efter hvad Tode ovenfor har udtalt, kan der jo være nogen Grund til at antage, at det oprindelige Ceremoniel, i alt Fald til sine Tider, er blevet afløst af nogle helt tamme Talemaader, af »nogle skjønne Vers«, der efter en Antydning af Chr. Iversen muligvis kunne henføres til Tode selv, der jo langt fra var en i Digtekunsten uforsøgt Mand, og som, efter hvad vi ovenfor have set, stod de kjøbenhavnske Bogtrykkere meget nær. I sit ovennævnte Stridsskrift siger Iversen nemlig, at han aldrig har ladet sig »tractere ved Bogtrykkernes saa kaldte Postulation som Hr. Doctoren, men kun set undertiden nogle skjønne Vers i denne Anledning (hvis Forfatter jeg ikke för har kunnet gjætte)«. Det skal imidlertid udtrykkelig bemærkes, at »Udkastets« saa mærkeligt tamme Indhold ikke en Gang passer til de begrænsede Antydninger af de her brugelige Postulationsceremonier, som Iversen selv fremsætter, naar han siger, at Cornuten vedblev at »udskjældes« saaledes, indtil man havde »sat ham Horn paa, signaliseret ham med en Ræverumpe og Ørefigen, givet ham af Brixen o. s. v.«

Hvorledes end Ceremonierne muligvis efterhaanden vare udtyndede, synes det sikkert, at de i alt Væsentligt forsvandt strax efter Forordningen af 1800. Da en Trykkerlærling i det nye Aarhundredes Begyndelse blev Svend i det Thieleske Bogtrykkeri, skildres Begivenheden saaledes: »Der var Fest, Alting hvilede, Svendene vare i hvide Skjortearmer, Vinflasker og Glas stod opstillede. Den Eneste, der arbejdede eller rettere lod, som om han arbejdede, var Lærlingen, han syntes beskæftiget ved en af Preserne. Da gik Dören op, Principalen traadte ind, gik hen til den Udlærte, slog ham bagfra paa Øret med disse Ord: »Dette skal Du endnu taale af mig, men fra idag hverken af mig eller nogen Anden«. Saa blev den unge Svends Skaal drukken af en stor Glaspokal, hvorpaa en tysk Sentens var indridset« (J. M. Thiele: Af mit Livs Aarbøger, S. 9—10 jfr. Skand. Bogtr.-Tid., 1874, S. 33, 35). Her er kun en svag Reminiscens af det

Gamle, og mere er der heller ikke i den saa kaldte Kautschning, der i alt Fald nogle Steder synes at være traadt i Postulationens Sted. Ligesom denne kom den til os fra Tyskland, og dens Navn er vistnok taget fra Papirfabrikationen. Den Arbejder, der tog det endnu vaade Ark ud af Formen og lagde det mellem to Filtstykker, kaldtes »der Kautscher«.

Naar en Bogtrykkersvend, hedder det, kom til et nyt Værksted, blev han spurgt, om han var kautschet, og kunde han ikke som Svar herpaa fremvise et Kautsch-Brev, betragtedes han som ikke-kautschet. Naar han mindst anede det, blev han saa en Dag greben af Trykkeriets kautschede Personale og med Magt sat op paa en Stol, paa hvilken der var lagt en vaad Svamp. For at slippe ned fra dette Sæde maatte han betale Løsepenge, og disse virkelige »Anfugtningspenge« bleve drukne op. Fra Tyskland, hvor Personalet under »Höjtidligheden« flere Steder optraadte med trekantede Papirshatte og med store brændende Fidibusser i Hænderne, foreligger der endnu saa sent som 1847 trykte Kautsch-Breve. Her i Landet synes Skikken bortfalden en Del tidligere, ti det kan selvfølgelig ikke regnes, at den som en Spøg dukker op vistnok 1868 i Rigsdagens Sæteri paa Kristiansborg Slot (Skand. Bogtr.-Tid. 1873, S. 9; 1874, S. 185).

Efter hvad der her er meddelt, har der ikke været nogen væsentlig Forskjel mellem Bogtrykernes og de egentlige Lavs Ceremonier. Men Bogtrykkerne her i Landet have dog ingensinde udgjort noget egentligt Lav. Chr. Iversen har absolut Ret, naar han i sin ovennævnte Ansøgning til Kancelliet skriver, at »den uselste Bogtrykkersvend finder sig meget fornærmet, naar nogen af Uvidenhed kalder ham en Haandværker. Bogtrykkerne kalde selv deres Konst een af de frie Konster, de foragtede Navnet af Lav«. Egentlige Lavsartikler have de da heller ingensinde haft; af den nedenfor aftrykte Erklæring fra 1762 ses det, at »Trykker-selskabet« i Kjøbenhavn ikke maa betragtes som et almindeligt Selskab eller Forening, nej det bestod af ligesaa mange »Selskaber«, som det talte Bogtrykkerier.

1.

1762. Nedenstaaende udaterede Erklæring om, at P. Brandts Bogtrykkeri i Odense af »Trykkerselskabet« i Kjøbenhavn erkjendes for »retskaffent«, maa være fra 1762, da den beregner Bøder for 16 »uretskafne« Aar og Peter Vilhelm Brandt fik Bevilling som Bogtrykker i Odense den 10. Juni 1746 (P. Stolpe: Dagspressen i Danm., III, S. 206). Erklæringen ligger som Bilag ved Boghandler og Bogtrykker Chr. Iversens Ansøgning til Kancelliet af 1. September 1781 (s. Sjæll. aabne Breve Nr. 1, 3 Jan. 1783).

Da des Herrn P. Brandts in Odensee seine Druckerey eine Zeit von 16 Jahren als Hudeley gewesen, derselbe aber einiger Umstände wegen gesucht dieselbe als rechtschaffen

zu führen und dieserhalb einer Hochlöblichen Copenhagener Gesellschaft ersucht ihm darin zu verhelfen, dahero Sie auch in dieser Sache sich bereitwillig erzeiget haben und ihm nach Kunst und Druckereymäsigen Gebrauch dictiret, nemlich

Den Herrn: Introitum.....	4 Thl.
Das Braut-Verschencken.....	2 Thl.
Auch vor jedes Jahr, da er die Druckerey nicht als rechtschaffen geführt à 4 rth., beträgt sich	64 Thl.
	<hr/> Summa ... 70 Thl.

Da aber eine Hochlöbliche Copenhagener Gesellschaft in Ansehung seiner Umstände aus Liebe zu ihm eine Commiseration mit ihm gehabt, und es so haben bewenden laszen nemlich

Den Herrn Introitum	4 Thl.
Das Foder-Geld.....	2 Thl. 3 $\frac{1}{2}$.
Vor jeder Mesze 3 $\frac{1}{2}$, beträgt sich	16 Thl.
Wohingegen das Braut-Verschenken nicht gedacht worden.	
	<hr/> Summa 22 Thl. 3 $\frac{1}{2}$

Dahero wir nummehro ihm sowohl als seine Druckerey vor rechtschaffen erklären, wünschen ihm auch Glück und Seegen darzu.

Zu mehrerer Beglaubigung bezeuget solches eine Hochlöbliche Copenhagener Gesellschaft rechtschaffener Druckereyen Kunstglieder und zwar

Auf Seiten der Berlingschen Gesellschaft

J. C. Berling & G. C. Berling.

Die Höpfnersche Gesellschaft N. C. Höpfner.	Die Godische Gesellschaft A. H. Godiche.
Die Möllersche Gesellschaft N. Möller.	Die Borupsche Gesellschaft T. L. Borup.
Die Wittwe Lilliesche Gesellschaft P. H. Höecke, Factor.	Die Heidens Gesellschaft L. L. Heiden.
Die Svaresche Gesellschaft Lars Nielsen Svare.	Die Steinische Gesellschaft Aug. Frieder. Stein.

2.

1772. Udkast til en dansk Formular ved de kjøbenhavnske Bogtrykkes Deposits eller Postulation.

Kort Udkast til en dansk Formular ved Bogtrykkerkonstens Deposition, naar nogen bliver optaget iblant Konstforvandternes Tal. Kiøbenhavn 1772. Trykt med Hr. Directeur Höpfners Skrifter (14 S. 8°).

Prologus.

Höystæred' Herrer, jeg dem takker for den Ære,
At De paa denne Tiid hos os vil samlet være,
Vi ønske udi alt at træffe Deres Smag
Og at behage Dem paa denne Glædskabs Dag.
Vi bede Dem igien, De vore Feyl tilgive,
Om vi fuldkomne just i alt kan ikke blive.
Hvor er Fuldkommenhed? den høyeste For-

stand
Sig af Fuldkommenhed dog ikke rose kan.
For Deres Öyne vi nu agte at fremvise
En Elsker af vor Konst, som vi bör billig prise.
Ja! ædle Fausti Konst; de andre Konster staae
Ved dig udi sin Flor og stedse Fremgang faae.
Man Videnskaberne ved dig kan hastig sende
Fra Land til Land, fra en til anden Jordens
Ende.

Men nok om denne Sag, da ingen nægte kan
Vor Konstes Herlighed, som haver sund For-

stand.
Nu vor Depositor behager at fremtræde,
Han er paa denne Dag nødvendig til vor
Glæde,

Det er saa vores Skik, som stedse bliver ved,
Saa længe Trykkerkonst paa Jorden haver
Sted.

Depositor.

Jeg med Forundring seer, saa mange samled ere.
Hvad kan vel Aarsag dog til dette Selskab
være?

Af Træf ey noget skeer, til alt en Grundvold er
Og visse Drivefiær til alle Handlinger.
Men være hvad det vil, jeg stedse har en
Glæde,

Naar mange Mennesker jeg seer for mig til-

stæde,
Jeg er ey Elsker af den Slags Philosophie,
Som byder Eensomhed, det er jo Slaverie.
Som Mennesker vi bör selskabelige leve,
Lad Biörne, Tigre kuns i eensom Skove sveve;
Fornuftig Skabninger Fornuft og Tale fik,
Og Talen voldte, at man udi Selskab gik.
Der kommer Sganarel

(Til Sganarel)

hör! kan du mig vel sige,
Hvorfor saa mange er forsamlet her tillige?

Sganarel.

Jeg har dem inviteert, fordi jeg drikke vil,
Jeg bliver Bacchus troe, saa længe jeg er til.

Depositor.

Det tvivler jeg ey paa. Har du ey meer at sige?

Sganarel.

Jo! hele Poser Nyt, og Nyt foruden Lige;
Jeg bringer eder med en sælsom Skabning, der
Halv Menneske, halv Hiort, to Horn i Panden
bær.

Depositor.

Hvor er han?

Sganarel.

Udenfor;

Depositor.

Lad ham i Stuen trine.

Sganarel.

Jeg er saa bange, at I skrækkes for hans Mine,
Han seer saa snorrig ud, han skræmme kan
enhver.

Depositor.

Gaae strax, bring ham kuns ind; jeg ikke
bange er.

Sganarel.

Ja! Herre! jeg vil da slaae Huller i min Tromme,
Saa veed jeg ganske vist. Cornuten strax maa
komme.

Depositor (til Tilskuerne).

Jeg gierne vide gad, hvad Nyt min Tienere
Har at fremvise os til vor Fornöielse,
Han ey uvittig er, han kan os vel fornöye,
Thi Skiemt det er hans Liv, og Spøg han har
for Öye,

Jeg lider gierne Skiemt og vittig Muntherhed,
Mensee, der kommer han, og har Cornuten med.

Sganarel (til Cornuten).

Kunsfort! Cornute, fort, du nu forløst kan blive,
Saa man af Menneske dig æred Navn kan give.

(Til Depositor).

Hermed jeg bringer ham den Hornedragere,
Beviis nu Eders Konst, og lad den hastig skee.

Depositor (siger til Cornuten).

Du seer ret artig ud, det maa jeg selv bekiende,

Du let kan stange Folk, dem støde over Ende;
Men jeg har lært en Konst, og den bestaaer
deri,

At jeg kan giøre dig for dine Takker frie.
Og, hvis du er det værd, jeg vil det ogsaa
giøre;

Men siig mig, hvad du er, lad mig det faae
at høre,

Har du og noget lært? mon du og tale kan?
I horned Pand mon der boer en sund For-
stand?

Cornuten.

Jeg kommer da til Pas, som ønsker af mit
Hierte,

At disse tvende Horn, som Aarsag til min
Smerte,

Maa fældes heldigt af ved Konstens Dyrkere,
Jeg ønsker, haaber, beer, de blive løsnede.

Opfød i Fausti Konst, nu, da min Tiid er
omme,

I ædelt Svennelaug jeg ønskede at komme,
Løs disse Horn da af, som ene hindre mig
At blive i min Stand fuldkommen lykkelig.

Depositor.

For Fausti høye Konst jeg all Estime bærer,
Og jeg dens Dyrkere af ganske Hierte ærer;
Men det er ikke nok at have lært en Konst,
Er Dyden ikke med, er Videnskab kuns Dunst.
Siig, Sganarel! engang, hvad Levnet denne
fører,

Siig, om han Dydens Lov paa sine Veye hører,
Siig, om han vel er værd, at jeg ham hjælpe bør.

Sganarel.

Da alle roese ham, jeg ham og roese tør,
Man siger, at han Viid med Flittighed foreener,
Og at han Navn af en Dydelsskende fortienner.

Depositor.

Ey vel! jeg, Sganarel! vil slaae min Lid til dig,
Du er oprigtig nok, skiönt noget løyerlig.
Jeg derfor med min Konst ey længere vil tøve,
Men mod Cornuten den med Hurtighed udøve.

Depositor (slaaer Hatten af Cornuten og siger)
Velan du er forløst, og din Cornute-
Stand Herefter ingen Tiid dig meer besværges kan.

Sganarel.

Det var en artig Konst, min Herre kan jo hexe,
I sorte Skoele har han vist nok lært sin Lexe;
Han ham til Menneske med eet forvandlet har,
Saa Horne Drageren ved mig dog lykkelig var.

Depositor (til Cornuten).

Dog holdt! endnu eet Ord: du maa dit Løfte
give,

At du ey nogen Tiid en Hævneren vil blive
For det, som jeg i Dag imod dig lader see,
Det maa du love mig, det er min Villie.

Depositor (læser Cornuten Eeden for).

Jeg som Cornut endnu paa dette Sted tilsiger,
At aldrig efter Hævn mit Sind og Hierte higer,
Jeg tvertimod anseer mig meget lykkelig,
At efter Konstens Brug man vil behandle mig.

Depositor (giver Cornuten et Øreflgen og siger)

Til Slutning dette maa du da for godt optage
Men aldrig slig Confect af nogen mere smage,
Gak nu fornøiet bort og elsk i alt din Stand,
Giør Dyden til din Pligt, elsk hver retskaffen
Mand.

(Depositor gaar bort).

Sganarel.

Saa er det da forbi og vores Leeg til Ende,
Dog holdt! før Slutning skeer, jeg maa Præ-
ceptor sende,

Naar han har været her, saa gaae vi alle hiem,
Og da først drikkes skal med Vivat, Fynd
og Klem.

(Sganarel gaar bort).

Præceptor (til Vidnerne).

Höystæred Venner! Jeg dem ønsker Held og
Lykke,

Hvorfore kaldes jeg? Maaskee i noget Stykke,
Som er af Vigtighed, jeg dennem tiene kan,
Saa siger kuns, jeg er dem en forbunden Mand.

Vidnerne.

Det unge Menneske har efter vores Sæder
Udstaaet sin Rettighed, det os da billigt glæder,
Om I vil vise ham den rette Vey til Dyd
Som Konstens Prydelse og hver Mands sande
Fryd.

Præceptor.

Ey! vel! ja det skal skee; men først han
maa fremsige
Sit forrig' Levnetsløb: det vides maa tillige.

Cornuten.

De visse Tegn og Feyl, som flygtig Ungdom har,
For dem jeg mueligt reen ey meer end andre
var,
Men nu ophøyet til en nye paaskiønnet Ære
Min første Pligt i alt fra først til sidst skal være
Saa at opføre mig, at Momus selv ey kand
For min Opførsels Skyld antaste vores Stand.

Præceptor (til Cornuten).

Saa trin da agtsom hid, jeg vil dig troelig lære
Den rette Vey til Dyd, den rette Vey til Ære,
Jeg nogle Regler har for dine Gierninger,
Hvoraf (giv nøye Agt) den allerførste er.

Lærdommen.

Det bør i alle Ting din Hoved-Regel være
At see paa Skaberens frem for din egen Ære,
I sand Gudfrygtighed du alt maa gribe an;
Thi uden denne dig slet intet lykkes kan.

Giør saa mod andre, som du ønsker i dit Hierte,
At andre giør mod dig, forvold ey nogen Smerte;
Thi du ey lide kan, at andre smerte dig.
Giør andres Held: du selv vil være lykkelig.

Forglem ey nogen Tiid den Ære, du nu nyder,
Da denne Act i Dag dit hele Levnet pryder.
Saafremt du udi Dyd bestandig øver dig.
Eyglemmer Ærens Bud, ey heller glemmer mig.

Bogtrykker-Konsten, som blant Konster ey
har Mage,

Søg i saa høy en Konst bestandig at tiltage,
Troe ikke, at du nu den allerede veed
I all sin Omfang og i all Fuldkommenhed.

Lad ey, hvad du har lært af Godt, uvirksomt
blive,

Du ey din Levetiid til Ladhed maa hengive;
Men hvad du veed af Godt, det brug utrættelig,
Og søg alt meer og meer heri at øve dig.

Troe ikke, at din Konst dig Brød skal eene
bringe,

Ney, hvis med ædelt Sind du vil i den gelinge,
Da viid, da tænk, da troe, du tienne bør
med den

De, som paa Jorden boe, og Gud i Himmelen.

Naar dette Forsæt du da haver først for Öye,
At du vil tiene Gud og Mennesket fornøye,
Saa flyder af sig selv, at Konsten nærer dig;
Thi den er riig paa Brød og giør dig lykkelig.

Udi din Omgang bør du stedse saadan være,
At hver din Overmand faaer sin tilbørlig Ære,
Imod din Ligemand omgængelig, venlig vær,
Og viis dig mild mod den, som ey saa meget er.

Glem ey Taknemlighed, den Dyd er høyt at
prise,

Du for alt velgiort bør bestandig den fremvise,
Det er din egen Roes, og din Taknemlighed.
Med nye Velgierninger geleyder dine Fied.

Lugt ey af Pøbelen, hvor bliver da din Ære,
Af denne ædle Konst en Dyrkere at være,
Lad da ey noget grovt og nedrigt sees hos dig,
Thi slikt er Konstens Skam for dig og mig.

Men at du være kan til Konstens Ziir og Smykke,
Din Ære fremme og befordre selv din Lykke,
Saa gaae paa Dydens Vey og kiedes ey derved;
Men flye for Lasterne og deres Heslighed.

Lad Bonde-Sæder sig ey i dit Levnet røbe,
Pidsk all Slags Grovhed hørt, som den var
kiørt med Svøbe,

Den ringeste Fornuft foragter Grovheds Last,
Du som en Konstner da langt mere den forkast.

Skye Trætte, Klammerie og Hidsighed som
Slanger;

Hvem der i Selskab, som en Klammer-Broder
pranger,

Sin bedste Sag derved just til den værste giør,
Lad Pøblen klamres da, men du det aldrig giør.

Flye Egennyttighed, sin Herres egen Skade,
Giør ey i alle Ting til Afgud din Intrade;

Thi da du mangel Gang læt Skibbrud lider der,
Just hvor du tænker Vand og Vind meest
føyelig er.

Eenfoldighedens Frugt og visse Kiendemærke
Er Egensindighed: De svage troe sig stærke,
Og den, som mindst Fornuft udi sin Hierne bær,
Sig klogest troer, derfor just egensindig er.

Beskeden, venlig, mild og ydmyg bør du være,
Thi disse Dyder er en Kunstners store Ære
Og giør, at overalt, i hvor du kommer hen,
Da ynder Folket dig som smukke Sæders Ven.

Vær eyselvindbildt klog, troe dig ey alt at vide;
Thi slig indbildt Forstand man ingensteds
kan lide,

Den røber just, at du er svag i din Forstand,
Og at med Eftertryk du ikke tænke kand.

Efterat Præceptor har foreløst Cornuten disse Regler; sætter han Svende-Krandsen
paa ham, erklærer ham i det hele prisværdige Selskabs Navn og Nærværelse for en ærlig
og retskaffen Svend, og derpaa siger:

See! Ven! see vores Konst, den Fliid og
Troeskab gavner,

Dens sande Dyrkere Belønninger ey savner,
See nu, hvorledes Han en Ære-Krone bær,
Som Ham for troefast Fliid, for Gunst ey
skienket er.

Grundvolden nu er lagt, at han kan lykkelig blive.
Men han bestandigt maa paa Dydens Frem-
gang drive,

Saa kan Han være vis paa Guds Velsignelse,
Gid denne følge Ham, det ønsker jeg at skee.

Til Afsked.

Höystærede! nu er den hele Act til Ende,
Jeg med Taksigelse til Dennem mig bør vende,
Der med Taalmodighed har vore Taler hørt,
Som denne Gang for Dem af os er bleven ført.
Maaskee vi feilet har, det kan vel mueligt være;
Men hvis De oftere vil slige Acter ære
Med at bivaane dem, vi stræbe vil at see,
At vore Sager blier i alt forbedrede.
De see, hvor lidt man er beqvem til at fremføre
En saadan Tale, som kan fine Øren røre,
Dog tör vi haabe, at vi fik Deres Gunst derved,
Thi den, som har Forstand, har og Taalmodighed.

I all den Tiid, at du skal fremmed Herre tiene
Din Ærekierhed i Oprigtighed bør mene:
At det din egen Held og største Nytte er
At see paa Herrens Gavn i alle Gierninger.

Hold da for Vanart, hvis du søger at for-
glemme

Din Herres Velstand ved dit Arbeyd at for-
fremme,

Og troe, at fra dig selv gaar Guds Velsignelse,
Naar du ey passer paa din Herres Tieneste.

Hvis selv du Herre blier, da tænk, hvad du
har været,

Søg, at den ædle Konst ved dig kan blive æret
Og stedse tage til i Glands og Herlighed,
Giv Interessen ey i Hiertet ene Sted.

Slutning.

Du Konstners Dronning! som giør, at vi Bøger
trykke,

Hvorved al Jorden har naaet Höyden af sin
Lykke,

Monarchers Glæde og den Viises störste Skat,
For dig at priise ret min Geist er alt for mat,
Nu toe forenede, som Konsten veed at drive,
Os nogle tusind Ark udi een Dag kan give,
Det giør, at Himlens Ord for billigst Priser er,
Saa Rom bespottes med sin Tant og Fabeler.
Ved denne höye Konst hver Videnskab florerer,
Den dræber Overtroe og Laster demasquerer,
Den blotter Hykleren og rydder Vantroen ud,
Som spotter Pligterne, Religion og Gud.

O Brødre! vores Konst vor Flittighed belønner:
Man paa dens höye Værd i hele Verden
skiønner,

Vi derfor billigen bør elske Gud og Dyd,
Saa vores Levnet, som vor Konst, kan give Fryd.
Hör Venner! vi i Dag vil Hierteglade være,
De beste Skatte skal en Ceres os frembære,
Pomona varte op og Baccus skienke i,
Vor Konst florerer: Det af Hiertet ønske vi.

1794, 15. Aug. *Andragende fra Kornutsvendene til den under 11. Aug. 1794 i Anledning af den store Tømmerstrike nedsatte Lavskommission (Kommissionens Papirer, Rigsark.'s 2den Afd.). Tidligere trykt i Skand. Bogtr.-Tid. 1874, S. 121—22.*

Underdanigst Promemoria!

Da det Allernaadigst har behaget Hans Majestæt Kongen ved den Høje Commission at lade Haandværkssvendenes Besværinger undersøge, saa ville vi ikke undlade herved at anføre de Uordener, som paa Bogtrykkerierne her i Staden finde Sted og bestaae i følgende Poster:

1. Naar en Lærling ved Bogtrykkerierne har udstaaet sin accorderte Læretid 6 à 7 Aar, bliver han, om han er nok saa duelig, dog kun Cornut, det er: han bliver vel Svend og faaer Svende-Løn, men maa deraf hvert Halvaar give 2 Rdlr. og desuden kvartaliter 3 $\frac{1}{2}$, som kaldes Postulats Penge, som er aarlig 6 Rd., til en højere Classe af Svende, som kaldes Postulater, disse Penge blive deels anvendte til Drikkevaer, deels deelte mellem Postulaterne. — Det er indlysende nok, at enhver vilde søge jo før jo hellere at befrie sig fra denne tunge og højst ubillige Byrde; men hvorledes mueligt for alle, da 30, 40 à 50 Rd. Udgiwt og derover paa een Gang udfordres til at blive Postulat, hvilke Penge ligeledes til intet andet Brug anvendes end til Drik og Sværm. — Vel er denne kun en af Tydskerne indført Sædvane og højst lovstridig, men har til Dato ikke været til at hæve, da enhver, som modsatte sig denne Uskik, deels risqverte at blive brødløs, deels udsatte sig for at blive forhadet og uanstændig behandlet af Postulaterne.

2. Alle, som have lært i Provindserne (Sorøe undtagen) samt de Svenske, som komme her til Staden, maae, om de ere nok saa dygtige Svende, staae i Forbunds, det er: endnu ansees som Dreng, endskjønt de i mange Aar have arbejdet som duelige Svende. Ligeledes maae Lærlingene af alle de Trykkerier her i Staden, hvor Principalerne ej ere postulerte, staae i Forbunds, ja endog af det Kongl. Wajsenhuus-Stiftelses Bogtrykkerie, hvis Faktor dog er virkelig lærd Bogtrykker og Postulat, som alle i det Heele belægges med Navn af Hutlerier.

Alle slige Vedtægter og selvtagne Autoriteter ere stricte imod den Kongelige Forordning af [3.] Januar 1783 [s. ovfr. S. 38], som hverken Bogtrykker-Principaler eller Svende have fulgt, ja man har endog været saa dristig at mulcere en Svend, der i endeel Aar havde arbejdet paa et Sted, hvor ingen postuleret Svend var, for 14 Rd., hvoraf man som Gratiale gav ham 4 Rd. tilbage, førend disse Penge bleve betalte, blev en derværende Dreng ikke løsgivet.

Vores underdanige Begjæring til den høj-Kongelige Commission er altsaa: at slige skadelige, fornærmende og til Uorden tjenende Vedtægter maatte for Eftertiden ganske hæves og tilintetgjøres, hvorved Duelighed kun da alene vil blive paaskjønnet.

Kjøbenhavn d. 15de Aug. 1794.

underdanigst
samtlige Cornut-Svende ved
Bogtrykkerierne i Kjøbenhavn.

SKINDARBEJDERE.

Oprindeligt nævnes her i Landet kun to Slags Skindarbejdere Skomagerne og Skinderne. Men lidt efter lidt specialiseres Arbejdet. Remsnidere, Punge- og Taskemagere danne sammen med de noget senere forekommende Sadelmagere og Felberedere en Gruppe, der staar for sig overfor Buntmagere og Skindere, og til disse Grupper komme endnu henholdsvis Senkelmagere og Pelsnere. I begge Grupper ønsker man at gjøre Handsker, hvad der formentlig viser, at Handskemagerne ikke fra først ere noget selvstændigt Haandværk. Og det ere Garverne ikke heller. De forekomme som saadanne først i det syttende Aarhundredes første Halvdel, uden at dog den de øvrige Skindarbejdere tilkommende Ret til selv at garve derfor forsvinder. Ikke faa Skomagere have til ind i det nittende Aarhundrede garvet deres Læder. Det tør nok antages, at Skindarbejderne oprindelig have dannet en naturlig Helhed, og her skal da samlet meddeles de enkelte Træk vedrørende deres Handwerksgebrauch und Gewohnheit, der synes bevarede.

Først og fremmest maa da nævnes nogle Artikler af 1609 for Sadelmagerne og Remsniderne i Kjøbenhavn, Frederiksborg og Hillerød (Kbhvns Dipl., III, S. 31—33). Det er »ein ehrliche Ordnung, wie es zu Braunswig von Meistern und Gesellen Handtwerchs Gewohnheit nach gehalten wird«, der udendvidere overføres til de nævnte Steder. Det er som en Haandfæstning for Mesterne overfor Svendene, men de fire Mestere, der underskrive Artiklerne, bære da ogsaa helt tyske Navne Georg von Braunswig, Caspar von Bryg, Hans Fiegenschuh von Memmingen og Wolff von Hechstet. I Artiklerne bestemmes bl. A., at Svendene hver fjortende Dag skulle have rene Lagener og en Skilling som Badepenge. Men det er ikke det Væsentlige, Hovedvægten ligger paa, hvorledes der skal skaffes Svende, der komme fra Tyskland, Arbejde her. Naar de komme hertil og have faaet »ein ehrliche Behausung«, have de Ret til at sende Bud til

en hvilkensomhelst Mesters Værksted, hvorfra en Svend saa skal komme til dem, og er der ingen Svende maa den yngste Mester give Møde for at høre, hvad de begjære, og derpaa gaa fra Værksted til Værksted for at se efter Arbejde til dem (umschauen). Den nyankomne Svend skal desuden strax have tre Skilling som »Vorschench«, og faar han Arbejde for fjorten Dage, følger den egentlige »Geschench« efter, en Kande Øl til Velkomst.

Da Mesterne i Kjøbenhavn, Sjælland og Skaane tre Aar efter forfattede Artikler for deres Fag (Kbhvns Dipl., III, S. 33—38), hedder det udtrykkeligt, at det Hele sker »nach unsern löblichen Handwercks Gewohnheit, wie dieselbe hin und wieder in Römischen Reiche und sonderlich in der weit berühmten Stadt Braunschwig gebräuchlich«. Her forekommer, muligvis for første Gang i dansk Lavsliv, Udtrykket »vor offener Lade« som Tegnet for Lavets zünftige Myndighed, der krævede Ærbødighed. Men den, der vilde være Mester, skulde da ogsaa ikke alene have lært i tre Aar, men have vandret mindst lige saa lang Tid i Udlandet, hvad der selvfølgelig er det Samme som Tyskland. Og det er sikkert ogsaa særlig dette Land, der tænkes paa, naar det andensteds hedder, at de fire Haandværk, Kjøbenhavns Remsnidere, Sadelmagere, Sömskberedere samt Handske- og Pungemagere, »bekomme adskillige Nationers Folk paa deres Embede at tjene« (Kbhvns Dipl., II, S. 739). Her skal endnu kun bemærkes, at naar Svenden lover ubrødelig at holde Vedtægterne af 1612, maa han med det samme love »auch auf seine nachkommende Meister darüber steif und feste zu halten!«

I de nævnte Aktstykker gives der Regler for, hvorledes en fremmed Svend skal faa Arbejde, ligesom for hvorledes Svenden kan blive Mester, men der staar Intet om, hvorledes den udlærte Dreng gaar over i Svendestanden. Og dog har der sikkert i saa Henseende fundet bestemte Ceremonier Sted. Der tales for Felberedernes Vedkommende atter og atter om en Kroning. 1699 havde Felberederlavet i Horsens Strid med Byens Magistrat om »Svendenes Kroning og andre gamle Fantasier« (Fabricius: Horsens, S. 440); 1749 søgte Felberederne i Svendborg om Ret til at gjøre deres udlærte Dreng til Svende ved den saa kaldte Kroning; Stiftsbefalingsmanden fandt Ceremonien aldeles unyttig, men da den brugtes overalt i Tyskland, stillede han sig ikke inod Sagen, og saa fik Lavet den søgte Ret (C. Nyrop: Fynske Lavssegl, S. 18).

En Beskrivelse af denne Felberedernes Kroning kommer imidlertid først frem 1800. Den er fra Lavet i Odense og er trykt ndfr. S. 52 Nr. 1, men af den synes det at fremgaa, at lignende Ceremonier ogsaa have været brugte ved Lavet i Kjøbenhavn. Her gjorde imidlertid Forordningen af

21. Marts 1800 det af med dem, medens de retlig kunde vedblive i Provinserne og ogsaa ere vedblevne (s. ndfr. Nr. 1—3). Felberederlavet i Kolding skriver i 1810, at det Intet havde imod, at de brugelige Ceremonier, saasom Kroning o. desl. bleve afskaffede, og at Drengene blot bleve udskrevne, naar de havde udstaaet deres Lære (Hübertz: Aarhus II, 302). Men naar der endnu omtr. 1840 fremkommer en Beskrivelse (se ndfr. S. 57 Nr. 4), er den sikkert nok kun at betragte som en Meddelelse om Skikke, der have været brugte.

For Felberedernes Vedkommende kan det endnu bemærkes, at de vare delte i forskjellige »Vandringsskaber«, der ikke stod venligt overfor hinanden. 1684 vedtoges det i Aarhus Felberederlav, at naar en Mester ikke kan faa en Svend »af voris wanderschab«, maa han nok tage en af et andet, men kun indtil han kan faa en »af voris egen Suenne«. Har han Brug for begge de paagjældende Svende, maa han dog beholde dem begge to, men han er stadig forpligtet til at give »den Fremmede, som ikke er af woris Suene, først Forlov« (Hübertz: Aarhus, II, S. 300). Naar der i Lavets Protokol atter og atter tales om »woris lifflige bydeler handwerck«, »voris erlige bydler handuerk«, »voris erlig böytler haanthuerch« o. s. v., tør det vistnok heraf sluttes, at de Aarhus Felberedere vare Beutlere, d. v. s. hørte til Beutlernes Vandringsskab, som Regeringen i 1734 søgte at forene med et andet Vandringsskab, det Reinische (Sjæll. aabne Breve Nr. 22, 29. Januar 1734).

Kjøbenhavns Felberederlav bestod den Gang af fire Mestere og en Enke. De fire Mestere indgik i November 1733 med en bedrøvelig Fremstilling af, hvormeget de led under de to nævnte Vandringsskabers indbyrdes Strid. Ingen reinisk Svend vilde arbejde paa Værksted med en beutelsk; ti gjorde han det, maatte han, naar han kom andensteds hen, lade sig »straffe«, för han blev antagen igjen mellem de reiniske, der mente, at de stod over de beutelske. Og hvad Lavet ikke selv sagde, oplyste Kjøbenhavns Magistrat. De kjøbenhavnske Mestere vare reiniske, og de havde derfor negtet at optage en Felbereder fra Odense, Poul Thomason, i deres Lav, »saa som han var en Beutler«, paa det at deres Svende og Dreng e ej derover udenrigs skulde lide. Men en Højesteretsdom tvang dem til at optage ham, og nu væltede Ulykkerne ind over dem, ja bragte dem i en saa fortvivlet Tilstand, at man maatte se dem forlade Hus og Næring, kort sagt opgive hele deres timelige Velfærd, om de ikke bleve hjulpne. Og Ophævelsen af enhver Forskjel mellem de reiniske og de beutelske Svende, der alt var paabudt i Tyskland, vilde ikke alene være til Gavn for Ansøgerne, sagdes der, men ogsaa for Felberedernes Leverancer til den kongelige Armée. Foreningen blev da besluttet, og det saaledes at

alle Felberedere i Danmark, ligegyldigt om de vare reiniske eller beutelske, skulde indtræde i det kjøbenhavnske Lav. »Saa mange af de reiniske Mestere, som bo i vore Provindser i Danmark og allerede have begivet sig i Lavet, skal være fri for at betale noget videre dertil end 4 Ƴ aarlig, som kaldes Kvartalspenge; men andre, hvad enten de ere af det beutelske eller det reiniske Vandringsskab, skal derimod [efter Frd. 23. Decbr. 1681] for at lade sig indskrive betale en Gang for alle 4 Rdl. samt desforuden ligesom de andre aarligen erlægge 4 Ƴ i Kvartalspenge«.

Det turde imidlertid være et Spørgsmaal, om der herved opnaaedes nogen virkelig Enighed. De Aarhus Felberedere, der vare Beutlere, protesterede af al Magt mod den trufne Ordning, som de væsentlig be-
tragede som en Forretning fra de kjøbenhavnske Mesteres Side. Lavet dér fik nu alle de omtalte Leverancer, og i Aarhus, hvor man för kunde afsætte aarlig »1000 Rund Væderskind til Rytter-Boexer«, afsattes nu slet ingen. Og saa kom desuden Svendene kun sparsomt til Byen. »Her hos os«, hedder det, »anmelder sig faa af de reiniske Svende, som søge heller at fornøje dem paa store Steder, hvor deres Lavsartikler lader dem større Friheder, end paa de smaa Steder, hvor de maa være i større Tvang og arbejde baade Nat og Dag, om Brødet skal erhverves og Udgifter skal betales«. I Mariager var man heller ikke tilfreds. Byens Mestere havde hver betalt de paabudte 4 Rdl., men hvad havde det hjulpet. Naar deres Svende kom til Randers, der var reinisk, bleve de dog stadig afstraffede for Laden (Hübertz: Aarhus, III, S. 242—43). Og sikkert er det, at Forholdet til Tyskland ikke paa nogen Maade blev bedre end för. 1736 klagede en Række kjøbenhavnske Lav over, at deres Svende fornærmedes i Hamborg og Lübeck, og mellem de klagende Lav var Felberedernes. De nævnte Byer ansaa nu alle danske Felberedersvende for beutelske og straffede dem som saadanne. Men — Regeringen tog sig ikke af Klagen. Felberederne, sagde den, vare ikke bundne til Hamborg og Lübeck, de kunde rejse andensteds hen (Sjæll. Missiver Nr. 566, 14. Decbr. 1736).

Lavet maa imidlertid have talt flere Vandringsskaber end de to nævnte. Det hedder ndfr. S. 58, at der var syv Vandringsskaber blandt Felberederne: Landstädter, Seestädter, Rheinisch, Schwäbisch, Rössler, Erfurter und Franzosen. Her er de Reiniske nævnte, Beutlerne derimod ikke. Men Beutlerne maa være det Samme som Landstädterne. I Odense, hvor der baade er Beutlere og Reiniske, kaldes Beutlerne Landstædter (se ndfr. S. 53), og i de Assens Felbereders Segl staar: »Die Landsteder Beutler Laugs Sigillum« (Dske Hdvkrklavs Segl S. 19). Endnu 1810 nævner Felberederlavet i Kolding Landstædterne, naar det skriver, at det har »afskaffet den brugelige Umschauen, thi enhver fremmed Landstæder Svend,

som her kommer tilrejsende, maa selvsten se sig om Arbejde, og faar han ingen Arbejde, saa udbetale Mestere og Svende ham 24 β dansk til Natlager« (Hübertz: Aarhus, II, S. 302). — Hvad Udtrykket »Seestädter« angaar, da er det oftere brugt synonymt med Hansestæderne (Om Forholdet mellem Mestere og Svende, S. 21; Kbhvns Dipl., VII, S. 62).

Med Hensyn til Felberedernes zünftige Liv skal her endnu tilføjes, at hos dem gik de ugifte Svende forud for de gifte. Kom en ganske ung, ugift Svend til at arbejde sammen med en gift, kunde han forlange dennes Plads og Værktøj; den gifte Svend maatte nøjes med de Redskaber, som den ugifte kasserede (se ndfr. S. 58). Og en lignende Overvægt tillagdes ogsaa de ugifte Skomagersvende. 1739 klagede Oldemanden for Skomagerlavet i Helsingør heftigt over, at et af Lavets Medlemmer trods Advarsler og Løfter vedblev at beholde en »Wifver-Karl« (d. e. en gift Svend, Weiberkerl) i sin Tjeneste. Det gjorde efter hans Mening, »at de fremmede, her kommende Svende ej kan nyde Arbejde og de her i Lavet værende Svende ej kan udholde at give mere til nogen hidrejsende Styrbroder, som ialt ikke alene er en Tort for Lavet, men og gjør de paa Arbejde rejsende Svende saavelsom de nu her værende ganske afspændte fra Lavet« (Dokumenter fra Helsingør i Provinsarkivet). Senere ændredes dette Forhold dog ganske betydeligt. De ugifte Skomagersvendens Forrang kom væsentlig kun til at bestaa i, at Viverkarlene skulde »rykke Stol« for dem, d. v. s. lade dem sidde ovenfor dem (se ndfr. S. 54, 61).

Og nu staa vi da ved det største Fag, der hører under Skindarbejdernes Gruppe, Skomagerne (Dania, 1901, S. 197), men trods dets numeriske Overvægt er her forholdsvis kun Lidt at meddele om det. Der vil imidlertid nok efterhaanden komme Et og Andet frem, ti der findes forskellige Antydninger. Da de kjøbenhavnske Skomagersvende i 1748 kjæmpede med Mesterne om det Maaltid, som de siden Pesten i 1711 hver Søn- og Helligdag havde faaet hos dem¹, men som disse nu vilde unddrage sig, hedder det i en Skrivelse fra Svendene, ganske i Overensstemmelse med Snedkergrussen ovfr. S. 3, at de hverken kunde eller maatte opgive Noget, som de og Forfædrene för dem havde haft. »Fra fremmede Steder havde de faaet det Svar, at de ej blev ansete for gyldige, om de lod sig Søndagsmaaltidet fratage, og at her ej nogen fremmed Svend desformelst er hidkommen« (Kancelliets Supplikprot. 1748, II, Nr. 628, jfr. Tilskueren, 1902, S. 257). Af en Dom, som Politi- og Kommercekollegiet afsagde den 19. November 1748, kan det direkte ses, at der i Kjøbenhavns Skomagerlav eksisterede bestemte Vedtægter. Klageren, Skomagermester J. P. Becken, mente at

¹ Allerede 1683 er der dog Tale om et Søndagsmaaltid (Sjæll. Miss. Nr. 159, 21. Septbr. 1683)

have fæstet Skomagersvenden Josef Jansen, idet han »paa Skomagerkroen med den i Lavet brugelige Talemaade (Jeg sprecher jeg) havde tiltalt den nævnte Svend, hvad der ved Lavet ansaas som en fuldkommen Forbindtlighed mellem Mestere og Svende, hvorved Svenden forpligtes til at gaa i den til ham talende Mesters Tjeneste«.

Men Dommen viser ogsaa, at det saaledes Passerede retlig var betydningsløst. Da ingen selvgjorte Vedtægter, hvortil Sprechningen maatte henføres, men alene de kongelige Lavsartikler, Lovene og Forordningerne vare den rette Regel og Rettesnor, hvorefter Mestere og Svende burde rette sig, saa havde Skomagemester Becken aldeles ingen Ret haft til paa saadant lovstridigt Fundamente som forhen meldte Sprechning at paastaa, at Svenden Jos. Jansen skulde være forpligtet til at tjene ham og ingen Anden. Dommen gik med andre Ord Mesterne imod, hvad der sikkert just paa den Tid har været dem meget ubehageligt, ti de vare ogsaa den tabende Part i Sagen om Søndagsmaaltidet. Det har kun været en ringe Opmuntring, at det samtidig forbødes Svendene »at bortdrive visse Dage af Ugen med Spadseregang, hvad der skal være bleven ligesom en Sædvane iblandt dem«, ti een Dag om Ugen fik de dog nu lovlig Ret til at forsømme deres Mesters Arbejde, idet der som Straf kun paabødes en Mark til Lavets Fattige for hver Dag, de forsømte »mere end een Sögnedag om Ugen» (Kanc. Supplikprot., 1748, II, Nr. 984). Og denne Sögnedag var og blev Mandagen (se ndfr. S. 55 og 61). Herved skal der dog ikke dvæles, men det skal her endnu noteres, at medens der ikke 1800 i Odense kjendes nogen særlig Ceremoni ved Skomagerdrengenes Optagelse mellem Svendene (se ndfr. S. 60), er der i den ndfr. som Nr. 5 trykte, saa kaldte «Ceremonie» for Skomagerne i Kjøbenhavn ligesom en Reminiscens af en ved saadanne Lejligheder holdt særlig Tale.

I Aktstykkerne ndfr. S. 62, Nr. 8 og 9, findes der Oplysninger om forskellige Skikke, som brugtes af danske Skomagere i Tiden mellem Lavsforordningen af 1800 og Næringsloven af 1857.

1.

1800, 21. Oktbr. *Udskrift vedrørende Felberederlavet i Odense af den i vedkommende Kommission i Odense efter Reskr. af 1. August 1800 førte Protokol til Oplysning angaaende Provinslavenes bedre Indretning i Overensstemmelse med Frd. 21. Marts 1800 (Rigsarkivet, Danske Kancellis Diverse Sager). Tidligere delvis trykt i »Nordisk Garvertidende« for 26. Novbr. 1902 af Arkivassistent H. C. Roede.*

Anno 1800 den 21. October var igjen Samling og da opkaldet Feldbereder Lauget her i Odense, af hvis Mestere var mødt nemlig Oldermænden Johannes Waitdløw tilligemed

Hans Ulrich Waidtløw, Jörgen Waidtløw, Niels Brinck, Hans Christian Waidtløw, Johan Winckler, Anders Thrane og Niels Thrane, saa og Svénnene Niels Waidtløw, Sören Thrane, Peder Larsen, Anders Sörensen og Conradt Heyer, for hvem den Kongelige Befaling [Reskript af 1. Avg. 1800] blev oplæst, hvorefter de mødende Mestere og Svéenne afgav følgende Svar og Oplysning paa de her foran i Protocollen indførte [33] Spørgsmaale, nemlig . . .

Til 3die [Af hvormange Mestere bestaaer Lauget?] Lauget bestaaer af 2 Slags Mestere, det ene Slags kalder sig Landstædter eller Bøytler, og det anden Slags kaldes Reiniske, til den første Slags ere 5 indenbyes Mestere, og af det sidste 6 Mestere.

Til 4de [Er andre Professionistere udi dette Laug?] Ney.

Til 5te [Har dette Laug nogen Udenbyes Mestere?] Udi Lauget er følgende udenbyes Mestere, der henhøre til Landstædterne, nemlig a. udi Kiertemind 2 Mestere; b. udi Bogense 2 Ditto.

Til 11te [Er det brugeligt, at nogen giver Penge for Fritagelse for at giøre Mesterstykke og i saa Tilfælde hvor meget?] I de nærværende Mesteres Tid er det ikke indtruffen, at nogen er fritaget for at giøre Mesterstykke, ey heller at nogen har betalt, fordi han ikke har staaet Mester-Aar.

Til 14de [Hvad Ceremonier haves og bruges, naar en Dreng giøres til Sven?] Naar en Dreng har udlært og ved Landstædterne giøres til Svend, bruges følgende Ceremonie: Først skal Drengen spille Kort med Mestere og Svéenne paa den Maade, at han bliver den vindende, og naar han vil til sig tage de vundne Penge, faaer han Riis over Hænderne, som betyder, at han for Eftertiden ikke maae spille med Drengene, hvilket og paa samme Maade skeer med Tærninger. Derpaa bliver hans Haar udklæmmet med en Rist, der betyder, at han skal derefter om Morgenen reede sit Haar, derpaa reenser eller rytter(!) de hans Øren med en Ild-Klemme, hvis Hensigt skal være, at han betids skal være ved Arbejdet om Morgenen Kl. 5 og indtil Kl. 7 om Aftenen og høre Klokkerne ringer, derpaa files hans Tænder, som betyder, at han skal hurtig spise ved Mesterens Bord. Derpaa balberes han med et Skavjern, der skal betyde, at han skal holde sig reen, derpaa tages der Maal af ham til et Par Skoe, og imedens der holdes paa Foden, trækker de Stolen fra ham, som betyder, at naar han vil reyse, skal han tage Skoe paa og tage sig vare for ey at blive narret, derpaa tilspørges ham, om han vil døbes med Viin eller Vand, hvortil han svarer: Viinen vil jeg uddrikke, og med Vandet vil jeg døbes, hvorpaa han bliver stænket med Vand i Ansigtet og gives sit Svéenne Navn, som enhver kan udvælge og som han kaldes, hvor han kommer, efter Haandværks Brug. Derpaa gives ham smaae sorte Knebelsbarter med Sværte, og derefter speyler han sig udi en Slette-Klinge, og naar han seer derpaa, slaer de ham med samme paa Panden, som betyder, at han ikke skal lade sig fixere. Derefter udføres han paa Gaden ved Musik og ved den sædvanlige Skiænk og Ceremonie sættes ham paa Hovedet en Krone, som er bunden af en Hessel Torn, ved hvilken Ceremonie 3 Piger er nærværende, der kaldes Krands Piger, hvilke holder de 3e Svéennes Hatte med Krandsene, hvilke forretter Svéenne-Ceremonierne, indtil Kroningen er forbie, og den nye Svends Krands bindes paa Spidsen af en Kaarde, der holdes af en liden Dreng tilligemed 2 andre Smaa Drengene, som holder Velkomsten og det Hundsfotske Glas, hvilket Glas er omsvøbt med alle Slags koleurte Baand. Derefter kastes Kronen af Hovedet; efter at han er bleven kronet for Kongen og det Kongelige Huus, Øvrigheden samt Mestere og Svéenne, hvorpaa han indtræder i Huuset, hvor Gildet staaer, da han bliver tilbudt det Hundsfotske Glas med disse Ord: her har en Hundsfotsk Lønne-Dreng uddrukken, og ingen retskaffen Svend skal drikke meer deraf, hvorpaa den unge Svend kaster Glasset mod Jorden, derpaa leveres ham en Kaarde, og derhos gives den unge Svend en Ørefigen af den ældste Svend med Sigende: Denne tager Du af mig og ingen anden. Derpaa drikker han Du af Velkomsten med Svénnene.

Derpaa bliver hans Klæder indpakket i hans Fælles [Felleisen?], som bliver udbaaren paa Gaden under Musik, og derhos udrækker enhver Svend sin Kaarde stikkende imod Fællesen, der forestiller, at der [de] vil begrave samme, hvorpaa den unge Svend tager Fællesen i sin høyre Haand og siger, jeg har ikke funden, jeg vil ikke heller lade noget ligge, og derpaa kaster samme paa Axelen og reyser til Herberget igiennem alle Byens Porter med sin Krands paa Hatten, hvor Mestere og Svenne modtager ham, hvor adskillige andre Ceremonier foretages, og den unge Sven efter Laugs Brug tilskues Arbeyde, hvorpaa den unge Sven med Mestere og Svenne gaaer til Gilles-Huuset og der nyder Tractement, hvilket tilligemed de øvrige Ceremoniers Bekostning kan koste omtrent en 20 rd. og meere.

Hvad derimod angaaer de brugende Ceremonier ved de saa kaldede Reinske Mestere, naar en Dreng giøres til Svend, da bestaar samme derudi. Den, som skal giøres til Svend, udtager af de øvrige 3 Svenne, hvoraf een kaldes Klokker, den anden Præst og den 3^e Pater, Disse 3 Svenne forretter alle Ceremonierne, og bestaar meest udi tydske Taler til den unge Svend, hvorledes han skal forholde sig mellem Mestere og Svende, og under disse Taler, som forrettes af foran [an]førte 3 Svenne, bliver den unge Svend sværtet sort i Ansigtet af Pateren og derhos af ham gives en Ørefigen med Sigende paa Tydsk: denne tager Du af mig og ingen anden. Derefter bliver han igjen afvasket i Ansigtet, paaklædt sin Svenne Klædning og derpaa fremstillet af de benævnte 3 Svende for Broderskabet og tildrukken af disse 3de Svenne af hver med 3 Glas ung Viin, og for hver Svend drikker igjen den unge Svend 3 Glas med ungt(?) Viin udi. Bekostningerne ved denne Svenne Ceremonie er i Almindelighed omtrent 3 à 4 rd., og andet Gilde eller Tractement gives ikke. Forøvrigt erklærede disse Mestere og Svenne, at her ved Lauget er brugt de samme Skikke og Ceremonier som i Kiøbenhavn, der ville blive alt for vidtløftige her at anføre.

Til 21de [Har en Mesters Søn nogen fortrinlig Rettighed i Læren og til at blive Svend end nogen anden, og hvor udi bestaer samme?] En Mesters Søn, som lærer hos sin Fader, har været frie for at staae Mesteraar, og at de paa en Gang kan som Dreng og Svend ind- og udskrives paa een Dag.

Til 22de [Antages alle i Lære ved Lauget uden Forskiel, hvad enten de ere ægte eller uægte Börn eller de maatte have nogen legemlig Feil?] For nærværende Tid giøres ingen Forskiel, men alle antages i Lære, naar de til Professionen er duelig.

Til 24de [Har en forreyst eller fremmed Sven nogen Fortrin ved Lauget og paa en Mesters Værksted fremfor en Sven, der ey har reyst paa sin Profession, og hvorudi bestaer da samme?] Ney, der giøres ingen Forskiel.

Til 25de [Har en ugift Sven nogen Rettighed ved Lauget og paa en Mesters Værksted fremfor en givt Sven eller saa kaldet Viver-Karl?] En givt Sven rykker Stoel for en ugift, og en givt Sven har ikke med Broderskabet at bestille.

Til 26de [Paa hvad Maade melder sig og bekommer en reysende Sven Arbeyde ved Lauget?] Den nu brugelige Maade er, at en reysende Svend søger selv om Arbeyde hos Laugets Mestere.

Til 27de [Hvorledes er Omgangen, naar en Indenbyes Svend arbejder hos en anden Mester, og tager i saa Tilfælde Svenden noget Beviis fra Mesteren, han forlader?] Svenden tager Beviis og Skudsmaal fra den Mester, han forlader, og derefter selv søger om Arbeyde.

Til 29de [Er det Skik ved Lauget, at den Svend, som forlader en Mesters Tieneste, ikke strax maae antages i en anden Mesters Tieneste, ja endog skal forlade Byen, forinden han maae antages af en anden Mester?] Det omspurgte har været Skik for Landstæder Svennene, men ey for Svendene ved de Reineske Mestere, og i Henseende til Opsigelse da har det været Skik og Brug for Mestere og Svenne, at de strax uden Opsigelse kan forlade hinanden, dog skeer dette i Almindelighed om Søndagen, siden Svendene arbejder for Ugeløn.

Til 30te [Er det brugeligt ved Lauget, at en tilreysende Sven skal give Velkomst, forinden han tillades Samqvem med de andre Svende?] Ney, det er ikke brugeligt ved dette Laug.

Til 31te [Tilegner Svendene ved Lauget sig den saa kaldede Frie-Mandag eller en Spadsere-Dag om Ugen eller de forlader Værkstedet, naar de lyster, uden Mesterens Samtykke?] En Svend kan gaae af Mesterens Arbejde og spadsere eller fornøye sig, naar han lyster, uden i Forveyen at spørge Mesteren, men dette sker dog sædvanligst om Mandagen.

Til 32te [Er det Skik ved Lauget, at naar en Svend forlader Byen, at da de øvrige Svende eller nogle af dem følger ham paa Vey og saaledes forsømmer Mesterens Arbejde?] Det Omspurgte er ingen almindelig Skik, men undertiden kan en god Ven følge den anden paa Vey?

2.

1801, 7. Jan. Udskrift vedrørende Felberederlavet i Assens af den i vedkommende Kommission i Assens efter Rskr. af 1. Aug. 1800 førte Protokol til Oplysning angaaende Provinstaavens bedre Indretning i Overensstemmelse med Frd. 21. Marts 1800 (Rigsarkivet, Danske Kancellis Diverse Sager).

Anno 1801 den 7. Januarii mødte underskrevne Commissarier paa Raadstuen [i Assens Cancellie-Raad og Byefoged R. L. Nellemann og Kiøbmand Hans Hansen] og . . . blev fremkaldet Oldermænden for Feldbereder Lauget Hans Albert Been og 2de Mestere Albert Jensen og Jacob Hansen, som efter Tilsigelse vare mødte og til dem bleve fremsatte samme [45] Spørgsmaale som til Skræder Lauget, hvilke de besvarede saaledes: . . .

3. [Af hvor mange Mestere bestaaer Lauget?] af 8 Mestere.

4. [Er nogen Udenbyes Mestere indgaaet i dette Laug og i saa Fald fra hvilken Kiøbstad?] Nei!

8. [Er det brugelig, at nogen giver Penge for Fritagelse for at giøre Mesterstykke og hvormeget?] Ja! undertiden, og i saa fald betales til Lauget en Kiendelse af 10 à 12 r. som deeles imellem Mesterne.

9. [Naar nogen af een eller anden Grund forlanger Lauget samlet, betales da noget derfor? og hvortil anvendes det?] i saa fald betales 3 ƒ , som henlægges i Fattig Bøssen.

13. [Har Mestere og Svende nogen bestemt Tid om Aaret. paa hvilken de forsamles paa deres Laugshuus og Herberge?] Nei!

14. [Fordres det, at en Svend skal staae det saa kaldede Mester-Svende-Aar, förend han kan blive Mester?] Ja, eller og de maae have forestaaet en Mester Enkes Verksted. Ved Indskrivning for Mester Aar betales 8 p for Laugets Samling, som legges i Fattig Bøssen, 4 Mk. til Bisidderen og 4 Mk. til Oldermænden, som fortæres i Samlingen.

19. [Hvad Ceremonier bruges, naar en Dreng giøres til Svend?] Nogle Dage efterat han er udskreven af Læren, bliver han efter sædvanlig Skik og Brug ved Feldbereder Professionen kronet og derved medgaae følgende Udgivter: han betaler 2 rd. til 3de Svenne, som kroner ham og derforuden maae give et Traktement til Mestere og Svende, som forhen har været meget bekostelig, men i de senere Aarringer er bleven indskrænket.

26. [Har en Mesters Søn nogen fortrinligere Rettighed i Læren og til at blive Svend end nogen anden, og hvori bestaaer saadant?] ligesom ved Skræder Lauget [En Mesters Søn har ingen anden Fortrin, end at han ei behøver at lade ham indskrive i Lære paa

visse Aar, men naar Faderen finder ham duelig til Professionen, indskrives han som Svend. Han maae dog betale det samme for Ind- og Udskrivning som andre Dreng.

29. [Har en forreist eller fremmed Svend nogen Fortrin ved Lauget og paa en Mesters Verksted fremfor en Svend, der ei har reist paa sin Profession, og hvori bestaaer samme?] Nei derpaa giöres ingen Forskiel.

30. [Er det brugelig ved Lauget, at en tilreisende Svend skal give Velkomst, forinden ham tillades Samqvem med de andre Svende?] en tilreisende Svend har ingen Udgivter, men derimod faaer han frie Fortæring og Natteleie af de andre Svende, indtil han faaer Arbeide eller i Mangel deraf maae reise, og er han trængende, faaer han desuden noget til reise Penge. Men er han en af de saakaldede Rihnske Svende, nyder de intet.

31. [Har en ugivt Svend nogen Rettighed ved Lauget og paa en Mesters Verksted fremfor en givt Svend?] Nei! en givt Svend har lige Rettighed paa Verkstedet med en ugivt, men denne maae dog ei søge Svendenes Samling.

32. [Paa hvad Maade melder sig og bekommer en reisende Svend Arbeide ved Lauget?] Han søger Svendenes Herberge, hvorpaa der sendes Bud efter samtlige Svende, den yngste gaar da omkring og forhører om Arbeide hos Mesterne og altid gaee fra den ældste til den yngste, som saaledes finder Sted hver Gang en Svend ankommer¹, hvorved det kan indtræffe, at naar de ældre Mestere behøve Svende, kan de yngre ingen faae. Dog er dette kuns at forstaae om de saakaldte Landstæderske eller kronede Svende, thi de saakaldede Rihnske Svende maae selv søge Arbeide hos hvilken Mester, de kan blive eenige med.

33. [Hvorledes er Omgangen, naar en Indenbyes Svend tager Arbeide hos en anden Mester, og tager Svenden i saa Tilfælde noget Bevis fra Mesteren, han forlader?] Naar en Mester opsig sin Svend, forholder det sig ligesom med en tilreisende Svend, men naar Svenden opsig Mesteren, skal han forlade Byen i 6 Uger, og kommer han saa igen, melder han sig paa Herberget, og derfra bringes i Arbeide, som forhen meldt.

36. [Tilegner Svendene ved Lauget sig den saakaldede frie Mandag eller en spadsere Dag om Ugen eller de forlade Verkstedet, naar dem lyster, uden Mesterens Samtykke?] Ligesom ved Skræder Lauget. [Ja! de kan forlade Verkstedet, naar de lyster, men ved Skræder Professionen er det ikke bestandig Skik, at Svendene holder frie Mandag, hvilket kun undertiden indtræffer, derimod gaee de bestandig af Verkstedet Kl. 5 Mandag Aften saavel Sommer som Vinter].

37. [Afkortes noget i deres Ugelön for hver Dag, de forsømme Verkstedet?] Ligesaa. [Nei, thi er det en skikkelig Karl, saa opretter han ved flittig Arbeide de andre Dage det, som han har forsømt].

38. [Er det Skik ved Lauget, at naar en Svend forlader Byen, at de øvrige Svende da følger ham paa Veien og saaledes forsømmer Mesterens Arbeide?] Ja.

42. [Paa hvilket Sted har Svendene deres Forsamlings Stue eller Herberge?] paa et offentligt Værtshuus her i Byen.

¹ I tilsvarende Meddelelser fra Aalborg Felberederlav hedder det, at den saa kaldte Om-
skuening bruges, men kommer en Svend med »Fragbrev«, kan han tage Arbeide hos
den Mester, der har forskrevet ham.

3.

1807. Om Felberedernes Kroning i Horsens og Kolding, trykt i *Saml. t. jysk Hist. og Topogr.*, 2 R. III, S. 92—93 af Pastor Vilhelm Bang efter en efterladt Oplegnelse af Pastor J. O. Fabricius († 1886), vedrørende hans »Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Historie« (1879).

Ceremonierne, ved hvilke Felbereder-Drengene i Horsens efter at have gjort Svendestykke bleve til Svende, udførtes ikke i Horsens, man maatte søge til Kolding for at blive Felberedersvend efter alle Kunstens Regler og Forskrifter.

En gammel Felbereder i Horsens har til Fabricius meddelt, hvorledes det i 1807 og formodentlig længe efter gik til ved en saadan Højtidelighed i Kolding. Den, der skulde være Svend, havde først at fremsige sin »Grusz«, vel at mærke paa Tysk, men det var en lang Tale, og imidlertid stod Oldgesellen og holdt over Novicens Hoved en Krone, flettet af Christstorn; dersom nu den vordende Svend havde det Uheld at sige fejl eller endog helt at standse, lod Oldgesellen Kronen falde ned over Ørene paa ham; dog kunde det hjælpe, naar han i Forvejen havde lovet Oldgesellen en Specie eller en Bolle Punsch; da tog han med varsom Haand paa ham. Var nu Grusz'en fremsagt, skulde den ny Svend »rejse«, hvilken Rejse dog foreløbig kun blev en Formsag, der bestod i, at han paa Ryggen fik en Felleisen eller Tornyster med Teglsten, mere eller mindre fuldt pakket, eftersom han havde lovet at ofre til Oldgesellen, med den maatte han foretage en Vandring ud ad Kolding ene Byport og ind ad den anden. Derpaa erklæredes han i Kolding for Svend; men naar han kom tilbage til Horsens, kunde der dog alligevel opstaa nogle Bryderier for ham, förend han blev optagen i Lavshuset; havde han nemlig, medens han var Dreng, vowed at ryge Tobak, blev der, naar han traadte ind i Lavshuset, rakt ham en Pibe, vel stoppet med tørret Hönsemøg; den maatte han ryge udenfor Døren, først da fik han Lov til at komme ind, men skulde endda betale en Bøde for sin forhen begaaede Forseeelse.

I en Skrivelse af 22. Novbr. 1800 fra Felbereder-Mesterne i Kolding til den for Byens Lavsförhold nedsatte Kommission (Danske Kancellis Diverse Sager), gives følgende kortfattede Oplysning: »Ved en Dreng at blive gjort til Svend de derved indfaldende Ceremonier bestaaer allene af alle Svende, som ere tilstæde fra Ribe og Aarhus, Holsteen og de Keiserlige Brøderskab, som Drengene alt efter gl. Skik og Brug mellem Brøderskabet skeer, hvilke Mesterne intet har i at sige, mens dependerer af Svennene«. — I et Møde den 10. Januar 1801 i Kommissionen for Lavsförholdene i Ribe udtalte den for Felberederlavet i Ribe mødte Mester: »Efter hidtil brugte Skik bliver Drengen, der bliver gjort til Svend, paasat en Tornekroner, og en af Svennene holder en Tale, og derpaa drikkes ham Velkomsten til«. — For Aarhus' Vedkommende kan her kun henvises til Hübertz: Aarhus II, 1845, S. 301, 302. — I et Møde i Kommissionen for Lavsförholdene i Aalborg forklare Felberederlavets Oldermænd og Oldgesel, »at naar en Dreng er bleven gjort til Svend, har det været Skik at sværte ham i Ansigtet«.

4.

c. 1840. Oplysning om Felberedernes Skikke, nedskreven af Dr. med. J. R. Hübertz og meddelt af ham i hans »Aktstykker vedk. Aarhus«, II, 1845, S. 302—4.

. . . Jeg skal hertil føie et Par Notitser, der ere mig meddelte af en Felberedersvend, som jeg for nogle Aar siden behandlede paa Fattigvæsenets Sygestue i Aalborg, og for hvilke jeg altsaa ikke kan indestaa. Jeg henstiller dem til nærmere Undersøgelse, om Nogen skulde agte en saadan Umagen værd. Der er 7 Vandringskaber blandt Felberederne: Landstädter, Seestädter, Rheinisch, Schwäbisch, Rössler, Erfurter und Franzosen. Man havde tidligere følgende Skikke i Felbereder Lauget, hvilke dog nu for det meste ere afskaffede. Naar en Dreng skulde gjøres til Svend, kom han paa Herberget (om ikke Handlingen foregik i Mesterens Hus), hvor Oldgesellen og to andre Svende modtog ham. Oldgesellen kaldtes »Vater«, den næste Svend »Pater«, den 3die »Pfaff und Küster«. Den vordende Svend valgte sig en Pige til »Kränzjungfer«, der maatte være »noget saa nær« en Mø, og som siden kom med til Gildet. Hun malede ham først et sort Knebelsbart, hvorpaa Oldgesellen satte en Krone paa hans Hoved, hvilken almindelig var af Buxbom, men naar Svenden havde noget mod Drengen, da af de tornede Blade af Ilex aquifolium. Derpaa kyssede Pigen ham og tog Kronen bort og satte en Krands »Jungferkranz« istedet. Derefter holdt Oldgesellen følgende Tale: »Also mit Gunst! will ich dir einen Degen an deine Seit' verehren, den selbigen sollst Du tragen unser Handwerck zu ehren; ehe ich dir aber diesen verehere, so leidest Du dieses von mir, hernach aber von keinem andern mehr«. Derpaa gav han ham 3 Ørefigen, saa kyssede Pigen ham, vadskede Knebelsbarten af ham og tog Jomfrukransen af hans Hoved, hvorpaa »Vater« hængte ham Kaarden ved Siden. Dernæst blev der drukket Broderskab med »Vater«, »Pater«, »Pfaff und Küster«, men ikke med de andre tilstedeværende Svende. Ved denne Lejlighed holdt Oldgesellen atter en Tale, saalydende: »Also mit Gunst! hier bringe ich dir zu unsere hochlöbliche Bruderschaft; den Meister sollst Du Er'zen und den Gesellen Du'zen, und hat er ein Bart bis auf die Schuh, so heisst es: Bruder Du und Du«. I Felberedernes Haandværk skal det være Tilfældet, at den gifte Svend altid maa vige Pladsen for den ugifte. Naar der f. Ex. kommer en ganske ung Svend til at arbejde sammen med en gift Svend, kan han forlange dennes Plads og Værktøi, og den gifte maa see, hvor han kan faae sig en anden Arbejdsplads udsøgt, ligesom han maa bruge det Redskab, den ugifte Svend har casset. Vil Mesteren afskedige en af sine Svende uden at have noget at klage over dem, da maa han lade den gifte Svend vandre for den ugifte.

5.

c. 1795. *Det kjøbenhavnske Skomagerlavs Ceremoni, opbevaret i Rigsarkivets 2den Afdeling i en Pakke Papirer vedrørende Justitsraad Carl Pontoppidan (f. 1748, † 1822), der 1791 udnævntes til Vice-Raadmand og 1794 blev Medlem af den store Lavskommission. Den attesterende Oldermænd, Abraham Greiter, var Oldermænd 1790—1797.*

Ceremonie

ved Skoemager-Svendenes hvert Fierdingaar holdende Kroedag, hvor Oldgesellen fremtræder med disse Ord paa tydsk, til samtlige Laugsbrødre:

1. Med Gunst Brødre! De skal være betakkede, at De paa den Høiædle Magistrats, Herr Oldermændens, Herr Lademesters og mine Medcollegers Indbud møder — Erkiendt, altsaa skal De af os ogsaa sandelig være velkommen — Altsaa med Gunst.

2. Med Gunst Brødre! Eftersom det er alle andre Stæder brugelig, saavel som her, at vi haver hver Fierdingaar frie Vandring, og vi nu tillige haver dette Quartals Kroedag, saa vil vi i Dag holde det sædvanlige Gesellemøde — Altsaa med Gunst.

3. Med Gunst Brødre! Enhver maa bruge sit Gehør, imedens Laugsskriveren oplæser Regningerne ved Udgifterne i dette Fierdingaar.

4. Med Gunst Brødre! Er Regningen god nok? (her tales *pro* og *contra* efter Omstændighederne).

5. Med Gunst Brødre! Har ellers en eller anden her i Amtet noget at klage, han er saa god at træde frem med sin Klage her i Forsamlingen, dog Klagen saaledes at den med Sandheden kan bestaae, hvis ikke maa han selv staae til Ansvar med sin Klage — Altsaa med Gunst.

6. Med Gunst Brødre! Er her nogen tilreisende Svende, som vil lade deres ærlige Navne indskrive, saa værer saa god at træde frem, de ældste først og de yngste sidst — Altsaa med Gunst.

7. De fra Drengene til Laugssvende udlærte behager at træde frem for at giøres til rigtige og retskafne Amtsgeseller. Med Gunst Brødre! Her staaer de Udlærte, som vil lade sig indskrive som Laugssvende. Har nogen noget paa dem at klage, at de ikke har opført dem, som de burde?¹ Veed ingen noget imod dem, saa veed ieg heller intet. Saa vil ieg altsaa sige Eder, hvorledes I skal forholde Eder i den hæderlige Laugs-Svendestand.

Har I Lyst til at reise? (Svar: Ja).

Saa reiser fra stoere Stæder til smaae Stæder, fra smaae Stæder til stoere Byer. Hvorhen I kommer tilreisende, maa I alletider spørge efter Herberget, hvor I er velkommen og faaer Qvarteer, men kan Du ikke faae Qvarteer, gaaer Du til Borgemesterens Hus og slaaer Vinduene ind, thi saa faaer Du Qvarteer². Du spørger dernæst Kroefaderen om Arbeide, og kan han intet Værkstæd anvise, saa reiser Du videre. Vil I holde dette, saa svarer: Ja. Saa drikker ieg Eder til³ i Broderskabets Navn og ønsker Eder til Lykke som Svende. Derpaa giver mig Eders Haand.

8. Med Gunst Brødre! Haver ellers nogen Svend noget at klage, han er saa god at træde frem med alt, hvad han har at sige, imedens Forsamlingen er tilstæde. Første Gang! Anden Gang! Altsaa med Gunst.

9. Med Gunst Brødre! Det er Eder vel bevidst, at ieg i forrige Qvartal blev saa skyldig som uskyldig valgt til Eders Oldgesel. Nu at min Tiid er udløben, betakker ieg mit Amt. Har ieg ikke opført mig, som ieg skulde og burde ved mit Amt, saa vil ieg være strafskyldig derfor. Nu vil ieg altsaa sætte Eder 2de (N. N., N. N.) paa Valg igien og behager af dem at vælge Eder en anden Oldgesel. (Herpaa skeer Valget ved eenstemmig Udsigende).

10. Med Gunst Brødre! Har ellers nogen det allerringeste videre at klage, saaledes at han dermed kan bestaae, han træde frem, imedens vi ere forsamlede. Iste, 2den og 3die Gang (opklapper med Hammeren).

¹ Anmærkning. Dersom nogen af de udlærte Drengene anklages for at have baaret Uhr og Stok eller Manskietter og derfor skeer Paastand af 2 eller fleere Svende, det hans Udskrivning bör (til Straf derfor) beroe til næste Qvartal, altsaa at staae $\frac{1}{4}$ Aar længere i Lære, decideres det af Oldemanden og Laugsbiesidderne, dog undtages herfra Mesternes egne Sønner, og ald oftest afsones Sagen med en liden Irettesættelse af de ældste Svende etc.

² Det er ejendommeligt i nærværende, alvorligt holdte Ceremoni at træffe denne kaade Anvisning, der derimod er helt paa sin Plads i Snedkernes vidtsvævende Behøvlings-tale (se ovfr. S. 29).

³ Drikningen bestaaer i Laugets Øll-Kruus.

Veed ingen noget at anklage videre, saa veed ieg heller intet. Vi vil altsaa for i Dag holde Fyrabent. Altsaa med Gunst.

I Dag er Kroedag, I Morgen Stægdag(!), og om et Fierdingaar er atter frisk Kroedag. Alles med Gunst.

Saaledes ordlydende, bevidner

GREITER
Oldermand for Lauget.

6.

1800, 29. Avg. Udskrift vedrørende Skomagerlavet i Odense af den samme Protokol, som Nr. 1 er udskreven af.

Anno 1800 den 29de August om Formiddagen Kl. 9 slet var den bestemte Commissions Samling foretaget, hvor da efter den skeedte skriftlige Indkaldelse var mødt og nærværende: Oldermændene for Skoemagerlauget Peter Frandsen Holst tilligemed Skoemagermesterne Hans Berggreen, Salomon Jensen, Jörgen Pommer og Jörgen With saa og Oldgesellen Peder Johnsen og Svendene Mathias Gamroth, Hans Basse, Ditlev Wildmann og Hans Christian, for hvilke o. s. v. [se ovfr. S. 53].

Til 3die. Af 56 Mestere i Lauget foruden nogle og tyve Frimestere.

Til 4de. Nei.

Til 5te. Ney, udi dette Laug er ingen udenbyes Mestere fra andre Kiøbstæder.

Til 11. Ved Skoemager Lauget er det omspurgt ikke brugeligt.

Til 14de. Ved en Svends Indskrivning som Svend, der skeer i Oldermændens Huus, er ingen andre Ceremonier, end at Oldgesellen og 2 andre Svende tildrækker den nye Svend af Velkomsten, som er en Pocal eller Bæger med Foed under [og] med Laag paa, og dette skeer allene med Øl, og derved ønsker de gamle Svende den unge Svend til Lykke, og Udgifterne, som er af ingen Betydenhed, er indbefattet under de forhen anførte 3 $\frac{1}{2}$ og 8 $\frac{1}{2}$. [Disse Beløb ere med nogle flere nævnte under Spørgsmaalet Nr. 13 om hvad det koster at blive indskrevet i Lavet].

Til 21de. Imellem en Mester og hans Søn oprettes ingen Contract, men [en] Fader har den Rettighed at bruge sin Søn ved Professionen uden at lade sin Søn som Dreng indskrive og altsaa er det brugeligt, at en Fader lader sin Søn indskrive som Dreng og Svend paa een Dag, og andre Rettigheder har en Mesters Søn ikke, naar han lærer Professionen hos sin Fader.

Til 22. Under alle Omstændigheder antages en Dreng i Lære ved Skoemagerlauget, naar legemlig Bræk ikke gjør ham gandske uduelig til Professionen.

Til 24. Her i Byen er for nærværende Tid ikkun 2de virkelige tyske Svende, som søger Samling med de danske Svenne, men derimod ere her nogle danske Svende, som holder sig fra de danske Svende og henregner sig til Tydskere, uagtet een og anden af dem ikke har reist og denne Fravigelse reiser sig endnu fra den Tid af, at en tydsk eller forreist Svend tilegnede sig den Rettighed at sige Du til en dansk eller ubereist Svend, og at disse derimod ikkun maatte sige Han til hine; ligesom og at slige tyske eller forreiste Svende paastod at ville have den øverste Stoel paa Værkstedet, hvilket alt bortfaldt og er gaaet af Brug i Anledning af det ergangne Rescript af Dato 14de Octbr. 1797, og andre Skikke er ved Skoemager Lauget ej brugelig eller har været brugelig.

Til 25. En ugift Svend har ej nogen anden Fortrin paa en Mesters Værksted, end at

en gift Svend eller Viverkarl skal rykke Stool for den første eller sidde nedenfor den, som er ugift Amts Svend.

Til 26. Den ankommende reisende Svend melder sig paa Skoemagersvendenes Herberg, hvilket tilkiendegives for Oldgesellen af Manden i Huuset, og derpaa indfinder Oldgesellen sig, og naar han finder, at den reisende har sine rette Beviser, ombringer han ham til Mesterne i Lauget for at tilskue ham Arbeide.

Til 27de. Ved Skoemagerlauget er det ej brugeligt, at en Svend tager Beviis af den Mester, han forlader, og ankommer det paa en saadan indenbys Svend selv, om han vil lade sig tilskue Arbeide hos en anden Mester ved Oldgesellen eller selv sørge for Arbeide. Derimod bekommer en Svend Beviis fra sin Mester og Oldermanden, naar han vil forlade Byen for derefter at erholde Øvrighedens Pas, men er Svenden militair, fordres ingen Beviis fra Lauget. Naar det indtreffer, at en Amts Svend tager fra Byen og ud paa Landet til en Skomager og derfra igjen kommer tilbage for at tage Arbeide hos en Laugsmester, giver en saadan forreist Svend til Svendenes Syge Casse efter Foreening, der i Almindelighed er halve Tidepenge eller 1 skil. om Ugen udi den Tid, han har været fra Lauget, og desuden efter eget Gotbefindende noget til Svendenes Fattigbøsse, fordi han har arbeidet uden for Lauget hos en Fusker paa Landet.

Til 29. Naar en Svend uden Opsigelse og Forlov forlader en Mesters Arbejde, er det Skik ved Lauget, at en saadan Svend ikke faaer Arbeide hos de andre Mestere, da hans Bortgang fra Mesteren ansees som ulovlig, og förend han har forsonet sig med den forladte Mester, kan han ej forlade Byen og faae Øvrighedens Pas.

Til 30. Ney, den ompurgte Velkomst er ikke brugelig ved Skoemagerlauget, men naar en Svend kommer reisende og faaer Arbeidet i Lauget og bliver indskreven i Svendenes Bog, og derfor betales i Indskrivningspenge 8 ø til Svendenes almindelige Casse og 2 ø til deres Fattigbøsse, og forøvrigt erlægger [han], saalænge han er ved Lauget, de samme Tidepenge som de andre Svende.

Til 31. Det er ikke en almindelig Skik, at en Svend tager sig Frihed om Mandagen, men naar en Svend finder det for got, tager han sig selv Frihed fra Arbeidet om Mandagen, men andre Dage er det seldom, at en Svend spadserer, medmindre dertil gives speciel Anledning.

Til 32. Det Ompurgte er ikke Skik eller Brug ved Skoemager Lauget, omendskiönt dette kan være skeet ved 'en god Ven af nogle faa Stykker.

7.

1800, 22. Decbr. *Udskrift vedrørende Skomagerlavet i Assens af den samme Protokol som Nr. 2.*

Anno 1800 den 22. December blev denne Commission atter sat paa Assens Raadstue og vare til i Dag indkaldede Oldermanden for Skoemager Lauget Peder Pedersen Engeland og 2de Mestere navnlig Jörgen Sörensen og Hans Henrich Schang, som ogsaa mødte og bleve til dem fremsadte de samme [45] Qvæstioner som til Skræder Lauget, hvilke de besvarede saaledes: . . .

3. af 32 Mestere.
4. Nei!
8. Nei!

9. i omspurgte Tilfælde betales 3 M $\frac{1}{2}$, som fortæres paa Stedet.

13. Mesterne forsamles hos Oldermænden bestemt 4 Gange om Aaret, neml. Paaske, St. Hans Dag, Mikkels Dag og Juul, men Svendene forsamles paa deres Herberge hver 4de Uge.

14. Det har hidtil været Brug, at en Svend, førend han kan blive Mester, skal staae sit Mester Svende Aar eller og betale en Kiendelse af 1 à 2 rd. til Lauget for Frietagelse.

19. Ingen.

26. Ligesom vel Feldbereder Lauget [se ovfr. S. 55].

29. Nei, ligesom hos Skræder Lauget [Nei! derpaa giøres ingen Forskiel, men den, der længst har arbejdet paa Verkstedet, har det første Sted].

30. en tilreisende Svend betaler allene 8 β til Indskrivnings Penge ved Svendenes Lade, naar han faaer Arbeide hos en Mester, og hvad der ellers bliver fortæret, betaler han sin Andel lige med de andre.

31. forholdes ligesom hos Skræder Lauget [en givt Svend maae ei søge Svendens Samling, og han skal vige Værkstedet, naar en anden ugivt Amts Svend kommer tilreisende og ei kan faae Arbeide hos andre Mestere, men iøvrigt har samme Rettighed paa Værkstedet, saalænge han arbejder der].

32. ligesaa [Naar en fremmed Svend kommer tilreisende, melder han sig paa Svendenes Herberge, og derfra sendes Bud efter Oldgesellen. Har en Mester forlangt Svend hos Kroefaderen, anvises Svenden Arbeide hos den Mester, som først har meldt sig, har derimod ingen Mester meldt sig, skal Oldgesellen gaae omkring fra den ældste til den yngste Mester og forhøre om Arbeide; er der ingen af Mesterne, der behøver Svend, maae den fremmede Reise, medmindre der, som forhen meldt, findes en givt Svend paa nogens Verksted, da maae denne gaae bort. Men naar den Fremmede af Mangel paa Arbeide nødes til at reise bort, gives ham af Svendene fri Fortæring og 1 M $\frac{1}{2}$ eller 24 β i Reise Penge, om han begierer det].

32. ligesaa [Naar en Mester har opsagt sin Svend, melder han sig paa Svendenes Herberge, og da forholdes ligesom forhen er meldt med en fremmed tilreisende Svend. Har derimod Svenden opsøgt Mesteren, tillades ham ei at tage Arbeide hos andre Mestere, men han skal forlade Byen paa nogle Uger. Er det paa en af de 4 Kvartalers Samlings Dage han forlader Mesteren, kan han strax gaae i Arbeide hos hvilken Mester, han kan blive eenig med. Mesteren meddeeler sin Svend intet Beviis, undtagen naar han reiser fra Byen].

36. Svenden tilegner sig just ei nogen bestemt spadsere Dag, men de forlader dog Verkstedet, naar de lyster, uden Mesterens Tilladelse.

37. Ved Skomager Professionen er det Brug, at Svendene faae Betaling for hvert Stykke Arbeide, de forfærdige, altsaa faae de intet, naar de ei arbeide, men Mesterne maae give dem Kosten, enten de arbeide eller ej.

38. undertiden, dog ei altid.

42. i de sidste 16 Aar har Svendene havt deres Herberge og Forsamlings Sted hos Skoemager Enke og Værtshuusholderske Maria Föntz.

8.

1824—1827. *Uddrag af J. A. Hansens »Mit Livs Historie og Gjerning« i (Almuevennen 1873, 2det Halvaar, S. 7, 9, 10, 13, 103, 104).*

»Arbejdstiden [paa hans Faders Skomagerværksted i Rudkjøbing] var om Sommeren fra Kl. 4 à 5 om Morgenen og saalænge man kunde see om Aftenen. Fra 14 Dage før Mikkelsdag til 14 Dage før Paaske var det en ufravigelig Regel ogsaa at arbejde ved Lys, og Arbejdstiden var da fra Kl. 5 à 6 om Morgenen indtil mindst Kl. 11 om Aftenen med Undtagelse af Mandag Aften, da der ikke arbejdedes . . . Frokosten blev fortæret, uden at Arbejdet standsedes. Man fik sin Tallerken med Maden skaaret, som den skulde spises . . . Kl. 12 spistes til Middag, og efter Spisningen gik vi, naar Veiret var godt, en lille halv Time ud i Gaarden eller i Haven. Aftensmaden spistes som Frokosten, uden at der ophørtes med Arbejdet, naar det ikke var paa den Aarstid, at den kunde spises, efterat det var blevet mørkt og inden Lyset tændtes . . . Og nu selve Lyset . . . Paa en lille firkantet Disk sattes et Tællelys, og her omkring sad nu fire Personer i de lange Vinter-aftener fra Kl. 5 til 10 og stirrede sig næsten blind paa Arbejdet, naar dette var af en lettere og finere Beskaffenhed. Den ulykkelige yngste Dreng, hvis Pligt det var at pudse Lys, kunde næsten ikke gjøre andet, da de grove Blaargarnsvæger straks formærkede Skinnet, naar den nærmeste Tælle var smeltet fra dem . . . Nu kom da endelig Mandagen efter St. Hansdag 1824. Jeg havde siddet hos Oldermænden og syet mit Svendestykke, et Par omvendte »Fruenssko«, som jeg selv var meget tilfreds med. Lauget havde kjendt dem gyldige. Jeg var paa Herberget, hvor Altgesellen havde drukkert mig til af Velkomsten, paa hvis Laag Hans von Sagen stod paa sit ene Been og svingede sin Fane, og rundt omkring i Kanterne paa Laaget og paa selve Kanden hang en Mængde Sølvskilte, som dertil vare skænkede af tidligere Svende, og hvortil mit nu føiedes. Jeg drak da de andre Svende til og sagde »Du« til dem. Herbergsfaderen kom ind, inden Laden lukkedes, da enhver Ed kostede 2 β i Mulkt, ramsede i en Fart en Mængde Eder op, kastede sin Mark paa Bordet, og — Laden lukkedes. Snart derefter kom endeel andre Svende til, Punsche-boilerne marsjerede op og tømtes een efter een, min Skaal blev drukkert flere Gange, og nu var jeg virkelig Skomagervend . . . Det stred efter hele Datidens Begreber i Haandværksstanden imod al god og sømmelig Skik, at Andre end Familiefaderen, Huusmoderen og Svendene sade tilbords om Middagen, medens Læredrengene og Børn spiste staaende . . . En af de store Forandringer, der indtraadte i en Drengs Liv den Dag, han blev Svend, var saaledes ogsaa den, at han da fik Lov til at spise til Middag siddende . . . Ingen Dreng maatte understaae sig at gaae med Frakke, thi ogsaa dette var en udelukkende Ret for Svendene. Eiheller turde en Svend offentlig vise sig paa Gaden spadserende med en Dreng, En Svend tiltalte udenvidere enhver Dreng med »Du«, hvorimod denne maatte ufravigelig bruge Tiltalen »Han« til en Svend. Svendene tiltalte altid hverandre med »Du« . . . I Begyndelsen af 1827 blev jeg enig med mine Forældre om, at jeg skulde søge Arbejde i nogen Tid i Kiøbenhavn . . . Ingen Mester maatte her give en Svend Arbejde, naar denne ikke logerede hos ham selv eller hos en anden Skomagermester. Det Sidste var det Sædvanlige . . . For at skaffe mig stadigt Arbejde hos en Mester maatte jeg henvende mig til »Altgesellen«, boende paa »Herberget«, der var beliggende paa Toldbodveien. Her gjorde de Svende, som ikke vare tilstrækkelig bekjendte i Byen, nemlig andetsteds fra tilkomne Svende, deres daglige Opvartning, indtil de fik Arbejde eller maatte forlade Byen igjen uden Arbejde. Ved Indtrædelsen forlangtes Snapser til alle de Tilstedeværende, og det var derfor det Sparsommeligste at komme tidlig, men dette var igjen forbundet med den Ulempe, at man da maatte drikke Snapse med enhver af de andre Svende, der kom efter, thi hverken »Herbergsfaderen« eller »Altgesellen« saae mildt til, at man formindskede Antallet af de Snapser, de efterfølgende Gjæster maatte give, ved at forlade Lokalet før henad Middag. »Altgesell«-Bestillingen var meget vanskelig at opnaae. Den, der ønskede Værdigheden, maatte en Tidlang forud for Valget gjøre sig behagelig for et saa stort Antal

Svende, at Valget kunde sættes igjennem, og da »Herbergsfaderen« og de i Virksomhed værende »Altgeseller« havde en overveiende Indflydelse paa dette Valg, saa maatte han nogen Tid forud være en stadig og splendid Gjæst paa Herberget. Naar han var valgt, blev han i det første Fjerdingaar 4de »Altgesell« og rykkede da derefter hvert Fjerdingaar høiere op, indtil han i det fjerde blev den første eller den egentlige »Altgesell«. Naar hans Fjerdingaar var tilende, gjorde han et saakaldet »Forspil«, hvorved han i Forbindelse med hvad han ellers kunde have fortjent i Bestillingen, i Regelen var istand til at blive Laugsmester og tage Borgerskab. »Forspillet« gik for sig som følger: Altgesellen gik nogle Dage i Forveien omkring paa de større Værksteder og indbød Svendene dertil. De, der fulgte Indbydelsen, fandt Altgesellen med et Bord foran sig, hvorpaa stod en stor Terrin med Laag paa. Enhver rakte ham Haanden og dermed, hvad han vilde yde, og Altgesellen løftede Laaget saa høit med den ene Haand, at han kunde tømme Indholdet af den anden ud i Terrinen uden at see, hvormeget han havde faaet. I Regelen gav man 1 Rdlr. Derefter rakte 2den Altgesell den Vedkommende en Kridtpibe, stoppet og tændt; 3die Altgesell præsenterede en Snaps og et Glas Øl, og 4de Altgesell gav Anviisning paa Dandsesalen. Nogle faa Dage efter at jeg var kommet til Kjøbenhavn, havde »Altgesellen« sit »Forspil«, og da jeg stak ham en Specie i Haanden og han selvfølgelig mærkede dens Størrelse, saa fik jeg hurtigt en Mester, og dermed vare mine Besøg paa Herberget forbi.

9.

1887. Uddrag af en Artikel »Fra gamle Dage«, der efter »Nationaltidende« er optrykt i »Nordisk Skomager-Tidende«, 5te Aarg. Nr. 105—107 (for den 16. Juni, 2. og 16. Juli), 1887.

Naar en Læredreng havde udstaaet sin lange Læretid, naar han efter i mange Tilfælde at have sultet og faaet sine tørre Hug var naaet saa vidt, at han kunde gjøre Svendestykke, stod han ved Tærskelen til et nyt Liv — han skulde nu begynde at være Menneske, i alt Fald voksent Menneske.

Vi tage et Exempel fra Laugene og vælge Sadelmagerne. Svendene bleve optagne i Lauget ved Paaske- og Michaelistid, og som Regel maatte de forevise Svendestykket paa Raadhuset en Fredag. Svendestykket bestod den Gang af et Ridetøj med overtrukne Spænder. Den næste Mandag Middag samledes de unge Svende paa Laugets Herberge. I et Lokale, som var smykket med Laugets Faner, stod et stort Bord, hvorpaa »Svendeladen« var opstillet. Ved Bordet sad Oldermænden, Oldgesellen, »Ærindgesellen« (d. v. s. den yngste Svend paa det Værksted, som efter Tur skulde besøge Optræningen af Syge- og Tremaanedspenge) og de andre Svende.

Det var Konsistorium, som sad her, og udenfor ventede de vordende Svende. En for en bleve de kaldte ind, og Oldgesellen spurgte dem da: »Vil Du optages i Lauget?« — »Ja!« — »Vil Du betale de Gebyrer, der paahviler Dig?« — »Ja!« — »Saa har Du at betale 5 Rdl.« — Derpaa henvendte Oldgesellen sig til de forsamlede Svende og spurgte, om nogen af dem havde noget at indvende mod den vordende Svend.

Havde nu Kandidaten som Lærling forseet sig paa en eller anden Maade, havde han f. Ex. været ulydig eller næsvis eller røget Tobak, blev han viist ud, og Svendene dikterede ham saa en Mulkt. Havde han ikke forseet sig paa denne eller andre Maader, svarede Svendene: Nei.

Var der ingen, som havde noget at indvende mod de nye Svende, modtog de en Lykønskning og bleve optagne i Broderskabet. »Laden« blev saa lukket, og Forsamlingen spredte sig i Herbergets øvrige Lokaler, hvor de unge Svende indbød de andre til at nyde Forfriskninger.

Paa et Bord henne ved en Side stod en Kasse med Tobak og saa mange lange Kridtpiber, som der fandtes unge Svende. Hver af de unge tog sig en Pibe, men forinden de saa sig for, bleve Piberne knækkede over. De unge beholdt Spidsen i Munden, medens de ældre Svende tog Resten af Piben og røg videre. Det var dem en Mindelse om, at de endnu ikke helt vare traadte ind i de gamles Laug.

Derpaa tog Selskabet sig en lille Udflugt; det trængte til frisk Luft, men om Aftenen samledes det igjen ved Bordet i Herberget. Der var dækket op, og under Maaltidet gik der en Pokal rundt. De unge Svende maatte drikke af den, og først nu var det tilladt dem at sige Du til de ældre Svende. Hvis de i Løbet af Aftenen glemte dette Fortrolighedsforhold og af gammel Vane tiltalte en ældre Svend med De, bleve de idømte en Mulkt.

Til Slutning gik Oldgesellen rundt og afkrævede hver enkelt af de unge Svende 2 Rdl. til en Bolle Punch, og, som rimeligt var, blev saa de Unges Skaal drukket. Medens Selskabet saaledes forlystede sig, havde »Ærindgesellen« været rundt om hos de unge Svendes tidligere Mestere for at forhøre, om de kunde blive i Arbeidet, og han underrettede saa hver især herom. Resten af Aftenen blev tilbragt med selskabelig Underholdning.

Oldgesellen udfærdigede et Svendebevis for de nye Svende for det Tilfælde, at de agtede at reise, saa at de kunde dokumentere, at de virkelig vare, hvad de udgav sig for.

Vi vælge et andet Exempel paa Optagelse af Svende i Lauget. I Skomagerlauget var der tidligere 24 Bisidderne, to Repræsentanter, fire Oldgeseller og en Ladesvend. Naar der var nye Svende, blev det meldt til Oldermændene, og de udførte saa under Tilsyn deres Svendestykke. Her i Byen var der som oftest mange, som gjorde Svendestykke paa en og samme Tid, undertiden indtil 20. Naar Svendestykkerne vare blevne godkjendte f. Ex. paa en Lørdag, skulde Svendene møde paa Skomagerkroen den paafølgende Mandag for at blive optagne. Selvfølgelig bleve kun de, som havde faaet deres Arbejde godkendt, tilsagt til at give Møde.

De tilsagte Svende mødte i deres bedste Puds og kom ærbødig med Hatten nede i venstre Haand ind til det talrige Kollegium. »Hvem er De?« blev der spurgt. — »Ny Svend«, lod Svaret. — »Hvad er Deres Ønske?« — »At blive optaget i Lauget og blive Laugsbroder.« — Der blev saa rettet en Henvendelse til de tilstedeværende ældre Svende, om de havde noget at klage over hos de nye, og saadanne Klager lød der ofte, ja næsten altid.

Det var let at fremkomme med Klager. Tobaksrøgning var næsten den værste Forseelse. Saa kom Næsvished og forskellige Undladelsessynder. Det veiede haardt i Vægt-skaalen, hvis en af de unge ikke havde hilst en Svend paa Gaden, eller hvis han havde børstet hans Støvler daarligt. Undertiden naar Stemningen var god, kunde der paa Spørgsmaalet: »Er der nogen, der har noget at klage over ham?« følge Svaret: »Ja han er temmelig stor« eller lignende.

Følgen af alvorlige Klager var, at yngre Svende, over hvem der førtes alvorlig Klage, ikke bleve optagne i Lauget ved denne Leilighed. De fik oven i Kjøbet en meget ublid Medfart, idet en af de ældre Svende tog Synderen i Nakken og af al sin Kraft smed ham ned ad Trapperne. Saadanne Svende vare ligefrem erklærede fredløse. De kunde ikke reise andet Steds hen, thi der blev øieblikkelig sendt Meddelelse om til andre Kjøbstæder, at de ikke vare optagne i Lauget, og her i Byen vare de kjendte som vragede Laugssvende.

De kunde ikke komme paa Skomagerkroen, og gik de paa andre Kroer, bleve de strax angivne som vragede og kastede ud. Der var kun en Maade, hvorpaa de kunde blive optagne, og det var, naar de tomte Ydmygelsens Bæger til Bunden, græd for Oldermænden og gik om til de 24 Bisidderne og gjorde Undskyldninger. De bleve saa i Reglen optagne, mod at de betalte »Velkomsten«, hvormed de bleve drukne til. Saa længe de ikke havde gjort denne Afbigt, maatte de ikke sige Du til de andre Svende.

Men vi forlod Svendene ved Optagelsen. Vi burde først have omtalt, at der Dagen forud for Optagelsen gik et mindre Gilde. De nye Svende mødte paa Skomagerkroen og maatte da give Punch, Smørrebrød m. m.

Naar Svendene uden Indvending eller Klage vare blevne optagne i Lauget, drak Oldgesellen dem til med Dusnavn. Velkomsten, der brugtes ved denne og andre Højtideligheder, var et Sølvkrus paa henvend en Alens Højde, paa hvis Laag »Hans von Sagen« stod paa et Ben med et Flag i Haanden. Saa fulgte Lykønskninger og Tildrikninger, og senere kom Smørrebrød og Puncheollen paa Bordet i al Tarvelighed, men ogsaa paa de nye Svendes Bekostning. Saa gav de gamle Svende en Bolle og derpaa atter Smørrebrød, Brændevin, Øl og Punch og gemytlig Samtale.

Oldgesellerne vare vigtige Personligheder i Skomagerlauget og særlig paa Kroen. Til denne Plads valgtes i Regelen ældre Svende, som maatte være saaledes stillede, at de kunde afsee en væsenlig Del af deres Tid til Laugets Tjeneste. De skulde altid være paa Kroen Søndag og Mandag, og vare de gifte, maatte de i Nætterne til disse Dage ligge paa Kroen. De modtog de reisende Svende, lod dem traktere og mønstre dem, men sørgede saa ogsaa for at skaffe dem Arbeide. Oldgesellerne havde i det Hele en ganske god Stilling. De havde en sædvanemæssig Ret til det saa kaldte »Forspil«, et Gilde, hvoraf de tog Indtægterne. De indbød alle Laugets Medlemmer, som samledes Kl. 8 Aften; Gæsterne fik for Betaling varm Mad, Brændevin, Øl og Punch og dansede saa hele Natten lige til den lyse Morgen. Den følgende Dag fortsattes Gildet, som kunde give Oldgesellerne en Indtægt af 4—500 Kr.

Skomagerkroen var i Farvergaden Nr. 14. Værten, »Krofader«, som han kaldtes, var en gammel Skomagersvend, der havde en ganske god Stilling. Thi der var altid Selskab, som var oplagt til at drikke. Søndag og særlig Mandag mødte mange Svende, og de søgne Aftener var der ogsaa Gæster, de saakaldte »Krorødder«, som Kroens Stamgæster kaldtes. De yngre Svende kaldtes i daglig Tale »Pibeunger« og maatte ikke tale med. De vare kun taalte og maatte finde sig i alt. Her var altid Drik og ikke sjældent Slagsmaal. Trappen, der førte op til Kroen, var saa smal, at kun en ad Gangen kunde gaa op eller ned ad den. Mange ere blevne kastede ned ad den, og adskillige ere blevne smidt ud gennem Vinduerne. Heldigvis var der Hestestald i Gaarden, og Gødningsgruben laa lige neden under Vinduerne, saa at Faldet ikke blev saa farligt.

Naar Oldgesellerne gik af, bleve de i Regelen »Styrbestyrer« (Styr, Steuer); de indkasserede sammen med den yngste Svend Kontingentet til Laugets private Sygekasse og havde paa denne Maade en god Biindtægt.

Ankom der fremmede Svende til Herberget, bleve de visiterede af Krofader og Oldgesellen. De maatte vise Fingrene frem, for at det kunde ses, om de havde Fnat eller ei. Vare de smittede, blev der taget Forholdsregler derefter. Skomagerkroen havde to Fnat-senge, til hvilke de blev henviste. De maatte ligge nøgne i Sengen. Fnat var i det Hele en udbredt Sygdom, som fandt en vid Udbredelse, fordi man saa ofte brugte Søstersenge. Mange Læremestre, særlig i Provinsbyerne, overholdt altid den Regel, at hans Læredrenge maatte ligge nøgne i Sengen baade Sommer og Vinter.

Hvorledes levede nu Svendene, det store Flertal, som aldrig drev det videre?

Kummerlig, men kun ved egen Brøde. [Nu følger en længere Skildring, der ikke medtages her, da den ikke direkte vedrører noget Zünftig. Det meddeles her bl. A., at en Del Svende hvert Foraar opgav deres Arbeide for at reise]. Kom de Reisende til en Kjøbstad, meldte de sig paa »Kroen«, og den yngste Svend i Byen blev sendt ud for at tilsige alle Byens Svende. De skulde om Aftenen møde paa Kroen, hilse paa de Fremmede og drikke paa deres Velkomst. Byens arbejdende Svende trakteredede de Reisende. Fandtes der ikke Arbeide i Byen, bleve de Reisende atter beværtede, og derefter fulgte Byens Svende dem »paa Geleits« udenfor Byen. De ledsagede dem et Stykke og holdt saa Hvil; midt paa Landeveien drak de deres Skaal i Brændevin af Pægelflasker og tog saa Afsked med dem. Saa gik Reisen videre fra Kjøbstad til Kjøbstad; deres Vandrebog blev viseret (»fiseret« lød Udtalen) af Politiet, men iøvrigt kunde de for den Sags Skyld reise hele Landet rundt og »afklappe« hver eneste By i Kongeriget . . .

For at kunne reise i Udlandet og legitimere sig hos deres Laugsfæller maatte Haandværkerne have et Svendebevis, som var udstedt af Lauget i den By, hvori de vare blevne Svende . . . I Tyskland konfiskerede Politimyndighederne dog disse Beviser og kjendte ikke andre Legitimationspapirer end Vandrebogen . . . Det ansaas som hørende til god Tone, at en ærekiær Haandværker reiste paa sit Haandværk . . . og der var et mærkeligt Spring mellem Svende, der havde reist, og Hjemmefødningerne . . . Den Gang vare de bedste Elementer paa Reise i Udlandet . . . Penge havde de sjælden mange af, men kneb det for den ene, var der altid en anden, som kunde hjælpe, og var der ingen, der havde Mønt, tog de imod deres lovlige Ret, »Geskænken«, som det kaldtes, den Hjælp, som de ved deres Ankomst til en By havde sædvane- og lovmæssig Ret til at hæve hos deres Standsfæller i Byen. Flertallet lod sig imidlertid ikke nøie hermed, men »fægtede«, d. v. s. de anmodede gode Mennesker om en Guds Gave . . .

Overalt i de tyske Byer fandtes og findes vel endnu Herberger. Det var meget almindeligt, at Bagere og Smede holdt Herberge; men i de større Byer fandtes Laugsherberger. Der var i Regelen streng Orden, men faa Bekvemmeligheder . . . En saadan Kro frembød et broget Billede. Her var samlet Folk af alle Slags, undertiden af forskellige Haandværk, men næsten altid af forskellige Nationaliteter, skjøndt Tydskerne selvfølgelig vare i Flertal. Ingen brød sig om Navn. Var en Mand fra Kjøbenhavn, kaldtes han »Du Kopenhagener«, og der herskede en kammeratlig hiertelig Tone. Skænderi og Slagsmaal kjendtes ikke. Men det kunde ikke gaae at ligge paa Kroen. Saa billigt end Opholdet var, kostede det dog altid noget. Den Reisende maatte see sig om efter Arbeide og henvende sig til sine Laugsfæller. Han maatte gaae fra Værksted til Værksted og forhøre, medmindre han traf Oldgesellen og kunde faae Arbeide anvist af ham.

En Henvendelse til et Værksted krævede visse Formaliteter. Vi ville følge en Sadelmagersvend paa en saadan Tur. Inden han traadte ind i et fremmed Værksted, maatte han tage Hat og Stok i venstre Haand og knappe de tre øverste Knapper i sin Frakke til. Han bankede saa tre Gange paa Døren. Naar han var kommen ind, stillede han sig ved Døren, og den ældste Svend paa Værkstedet kom saa hen til ham og hilste ved at føre Haanden til Hovedet, en Hilsen, som den arbejdsøgende Svend besvarede paa samme Maade. Den ældste Svend sagde saa: »Fremder Sattler?« — »Verzeih mir,« lød Svaret. — »Was bist Du für ein Landesmann?« — »Ein Däne.« — Von wo komst Du?« — »Von N. N.« — »Wo hast Du letzt gearbeitet?« — »In N. N.« — »Sei willkommen! Setz' Dich.« Derpaa hilste de øvrige Svende og Mesteren paa den Fremmede og spurgte ham om forskellige Ting fra hans Reise. Fandtes der Arbeide i Byen, fulgte en Dreng ham hen til det paagtældende Værksted, og her blev de ovennævnte Spørgsmaal atter rettede til ham.

Fandtes der intet Arbeide, fik han udleveret et Tegn, som gjaldt for en vis Sum. Han kunde da paa Herberget fortære saa meget, som Tegnet lød paa, og tillige forblive der Natten over. Paa nogle Steder var det Skik og Brug, at Svende og Mester, naar der ikke fandtes Arbeide, straks »skjænkede i Haanden«, saa at den fremmede Svend straks kunde reise videre uden at blive henvist til Herberget . . . Naar en Svend blev henvist til Herberget, maatte han først see sig om efter sit Haandværks Skilt. Ovenover hvert Bord hang i en Glaskasse et saadant Skilt for de forskjellige Laug; Sadelmagerne havde en Sadel, Smedene en Nøgle, Blikkenslagerne en Vandkande o. s. v. Han tog Plads ved det Bord, ovenover hvilket hans Laugsskilt hang, og nød saa sit Maaltid. Om Aftenen kom Byens arbejdende Svende hen i Herberget, trakterede den Fremmede og underholdt sig med ham. Næste Dag fortsatte han saa Reisen . . .

SMEDE.

Kunde der være nogen Tvivl overfor Skindarbejderne med Hensyn til deres oprindelige Samvær i eet Haandværk, synes det sikkert, at der ingensomhelst Tvivl i saa Henseende kan være overfor Metalarbejderne, d. e. Smedene. 1626 nævnes som hørende under Kjøbenhavns Smedelav baade Klejnsmede, Grovsmede, Kjedelmede, Knivmede, Sporemagere, Bøssmagere, Sværdfe gere, Sejermagere (d. e. Urmagere), Filhuggere og Nagelsmede. Og hertil kan endnu føjes, at der allerede længe før er Grydestøbere, Pladeslaaere og Kandestøbere i Smedelavet i Odense, ligesom Guldsmede i baade Ystad og Aarhus Smedelav (Kbhvns. Dipl., III, S. 53—54; Danm.'s Gilde- og Lavsskraer, II, S. 145, 245, 296; Hübertz: Aarhus, II, S. 275).

Smedene have herefter spillet en ikke ringe Rolle, og i de Ystad Smedes Skraa hedder det da ogsaa, allerede 1496, at Verden aldeles ikke kan undvære dem. Smedehaandværket betegnes som det værdigste Haandværk, der gives. Ingen kan bjerge sig uden Smedene, ja som Grammatiken viser Vej for al boglig Kunst, saaledes viser Smedehaandværket Vej for Alverdens andre Kunster; Smede have drevet det til at blive saavel Paver, Kardinaler og Biskoper som Kejsere og Konger (Danm.'s Gilde- og Lavsskraer, II, S. 271). Sikkert er det nu i ethvert Tilfælde, at Smedene ere langt ældre Haandværksrepræsentanter end baade Snedkere og Bogtrykkere, men i den danske Zünfts Historie spille de dog en langt mindre Rolle end disse Haandværk. Det synes saaledes kun lige muligt at paa-pege, at ogsaa Smedene maa have haft deres Ceremonier ved en Ungsvends Optagelse i Svendestanden. Efter de kjøbenhavnske Smedesvends Skraa af 1629 gjøres der Forskjel paa en Svend og en Gesell: En fremmed »Svend«, der kommer vandrende, »gives Skjenk for 4 ß«, men »er han en Gesell, da skal hannem skjenkes 8 ß« (Kbhvns. Dipl., III, S. 89

§ 6). Men har der været en saadan Forskjel, da er Ungsvenden ganske sikkert kun stegen til Gesell ved at underkaste sig en eller anden Ceremoni.

Det kunde nu synes, som om Forskjellen ikke længe efter maa være bortfalden. Den nævnes nemlig ikke i Smedesvendenes Artikler af 1648 (Kbhvns Dipl., III, S. 299 § 6), men herfra tør dog Intet sluttes, ti »Gesellen« kommer senere igjen. I nogle Artikler for Kronborg Geværfabriks Bøssemagere fra omtr. 1780 (ndfr. S. 79 Nr. 6) hedder det endog to Gange, overfor hvad en Svend har at betale, »ist er ein gemachter Gesell, so giebt er noch einmahl so viel«, og Gesellen lever endnu 1800, hvad man kan se deraf, at Frd. 21. Marts 1800 tror det nødvendigt at ramme en Pæl igjennem ham. Den udtaler nemlig (§ 7 Nr. 4): »Saa skal og den Forskjel, som hos Blikkenslagerne (og muligen i flere Lauge) finder Sted imellem saa kaldte gemachte og andre Svende, herefter være aldeles afskaffet«.

Ved hvilke Ceremonier Svenden blev »gemacht«, synes der Intet bevaret om. Et Led i dem har dog afgjort det saa kaldte Söm- eller Nöglebid været; det er kjendt fra midt i det attende Aarhundrede. I September 1755 udtalte Klejnsmed Ole Hemmingsen i Roskilde, at to der arbejdende Klejnsmedesvende ikke vare retskafne, hvad der havde til Følge, at de »ikke vilde fortsætte deres istaaende Arbejde i Værkstedet, för de fik en sömmelig Afhandling derudi«. Sagen kom for Lavet, og her udtalte Ole Hemmingsen, at han vel vidste, at de paagjældende Svende vare udlærte samt ind- og udskrevne paa sædvanlig Maade, men dog vare de ikke saaledes Svende, at nogen af dem kunde blive Oldgesel, för de havde bidt i Nöglen. »Og da Oldermænden med de øvrige Mestere alle enstemmende forklarede, at det aldrig havde været brugeligt i Roskilde Smedelav med det saa kaldede Nöglebid, der og ikke udi Smedelavs-Artikler er paabuden, men det efter egen Vedtægt og Paafund alene skal være brugeligt i fire Kjøbstæder baade i Danmark og Norge, med hvad Tilladelse vidste Amtet ikke. Amtsmesterne tilstod og, at her ved Amtet havde altid saavel deres egne Udlærte som andre Svende passeret for rigtige og retskafne Svende uden at være tiltalt for Nöglebid«. Herefter faldt da Ole Hemmingsens Forsøg paa i Roskilde at indføre Nöglebidet til Jorden, men desuagtet ejer Roskilde Smedelav et 9 Ctm. langt Sølv-instrument, der opbevares i et Læderfoderal, paa hvilket der staar at læse «Svendenes Sömbied 1797» (C. Nyrop: Fra Roskilde Smedelavs Lade, S. 43—44).

Skikken synes altsaa at have faaet Indpas i Roskilde, ti Nöglebid og Sömbid er absolut det Samme. I Artiklerne for Kronborg Geværfabriks Bøssemagere fra ca. 1780 hedder det: »Ist einer oder der ander, der

noch nicht bey Handwerks-Gewohnheit gewesen, der trete vor dem Tisch und beisse den Schlüssel den Bart ab und stelle sich mit Gesellen und Jünger ein, so kan er so gut als unser einer seyn«. Her er der kun Tale om en Nögle med sin Kam, men i Odense nævnes baade Söm og Nögle. Det hedder i 1800, at Smedene dér ikke kjendte andre Ceremonier »end det sædvanlige Nöglebid og Sömbid«. Og saa rodfæstet var denne Ceremoni, at den vedblev en god Tid endnu. Den kan konstateres baade 1806 og 1816, ja endnu i 1820. I en Meddelelse om en Svendeoptagelse fra det sidstnævnte Aar hedder det: »Nu tog Oldgesellen en Nögle gik hen og satte den til Lærlingens Mund og sagde paa Tysk, om han kunde bide Kammen af denne Nögle«. (J. Lauritsen: Odense Smedelav, S. 33; ndfr. S. 82 Nr. 8).

Der er formentlig ingen Tvivl om, at Skikken oprindelig har været et af de mange Led i Optagelsesceremonien, der gav Anledning til at aftvinge Ungsvenden Løfte om Drikkevarer. Herpaa gaar en Tradition i Kjøbenhavns Smedelav ud, og i den Retning peger ogsaa en Meddelelse fra Odense. Smedelavet her skal have ejet en Sølvtang, om hvilken det hedder, at den »var til Sömbid og vistnok blev brugt paa den Maade, at der blev gjort Mine til, at man vilde udtrække Tænder paa den, som skulde gjøres til Svend; for at blive fri for denne Operation lovede saa Vedkommende, at han vilde give en Omgang« (Fra Roskilde Smedelavs Lade, S. 44; Odense Smedelav, S. 43—44). Sömbidet sættes herved i Forbindelse med en Tandudtrækningsscene, der andensteds kjendes som hørende til Ceremonierne, hvormed den mere eller mindre som et Dyr udstafferede Lærling blev gjort til Menneske, d. v. s. blev gjort til Svend.

Hvorfor skulde de danske Smede ikke paa dette Omraade have fulgt det tyske Forbillede? De fulgte paa andre Omraader absolut godt med. Smedelavet i Aarhus havde saaledes aabenbart visse Drikkeskikke. 1613 drak gamle Jens Guldsmed »3 Mands Bæger ud med tör Mund«, og da Lavet i 1668 fik en Velkomst forærende, hedder det, at alle indtrædende Lavsbrødre, hvem den blev præsenteret af Oldermænden, skulde gjøre den Besked »af tre Drikke« (Hübertz: Aarhus, II, S. 278, 292). I Forbindelse hermed kan det forøvrigt nævnes, at der mellem de kjøbenhavnske Nagelsmede er Tale om »3 Jungfertrinke zu verschencken«, naar Oldgesellen har drukket den nye Svend til af Velkomsten (s. ndfr. S. 86). Og det foregik Alt »under aaben Lade« (Hübertz: Aarhus, II, S. 289).

Efter Kjøbenhavns Smedelavs Skraa af 1626 skulde Lavet beskikke et Sted, hvor de fremmede Svende »til Herberg kan indsøge«. Der skulde hænge et Tegn eller Brædt ud fra det, »at hver Mester, som deres Tjeneste behøver, kunde desbedre vide dennem at finde« (Kbhvns Dipl., III, S. 58

§ 22; S. 88 § 1; S. 298 § 1). Men der blev dog ikke Tale om, at Mesterne direkte kom til at hente Svende fra det. Ortjungerne, »som ere Skaffere for Svendene«, skulde være paa Svendekroen hver Søndag Kl. 12 og derfra »omskikke« de fremmede Svende, hvad der skulde ske »efter rigtig Omgang«. Ingen Mester maatte gaas forbi (Kbhvns Dipl., III, S. 89 § 5; 299 § 5). Hos Kjøbenhavns Rothgiesere er Forholdet (1629) noget anderledes. De havde intet Herberg. De hertil kommende Svende skulde først melde sig hos den kongelige Rothgieser, men havde han ikke Brug for dem, kunde de tage Arbejde hos den Mester, »hannem først indloseret«, og slog ogsaa han fejl, da kom paa en Maade Omskikningen, ti da skulde de forföje sig »fra den ældste til den yngste«. Samtidig er det forøvrigt af Interesse i Rothgiesernes Skraa at se en Bestemmelse om Svendens Forhold, naar han vil skilles fra sin Mester. I saa Fald skal han nemlig »om Söndagen efter Middag begjære sin vanlig [venlig?] Afsked og ikke andre Dage udi Ugen«, og da maa han af Mestere og Svende »udskjænkes« efter Lavets Brug og Sædvane (Kbhvns Dipl., III, S. 81 § 6, 82 § 11).

Naar der her er nævnt Smedenes Ortjunger (eller Skaffere), falde de muligvis sammen med Snedkernes Örtengeseller (s. ovfr. S. 15, 16). Hos Bøssemagerne ved Kronborg Geværfabrik kaldtes de »Oerten-Jünger« (s. ndfr. S. 80). I Odenses Smedelav er først Oldgesellen alene, men saa optræder i det attende Aarhundrede som hans Medhjælper en Örtjunger eller Örtjynger, der muligvis er den sidst i Lavet indkomne Svend, altsaa den yngste; og i Roskilde, hedder det 1755 ganske ejendommeligt, at Ortjungen fra Alderstid tillige har været brugt som Oldgesell, »i Henseende til at Svendenes Tal her findes saa faa, at der ikke kan behöves eller bruges tvende Personer«. Har det virkelig været saaledes, er Lavets Altgesel her bleven til en Junggesell (Odense Smedelav, S. 26, 33; Fra Roskilde Smedelavs Lade, S. 43—44).

Alt, hvad der her er meddelt, bestyrkes ved at kaste et Blik i de kjøbenhavnske Kandestøberes »Gesellenbuch«, der opbevares i Kjøbenhavns Raadstuearkiv. Den begynder 1752 og viser, at Kandestøberne vare et fuldt ud zünftigt Lav. Den første Notits i den fortæller, at en Svend bragte en Grusz og derpaa fik Arbejde. Dette gjentages derefter ideligt, ogsaa med Tilföjelse, at den Paagjældende ikke fik Arbejde, idet det dog ogsaa for nogle Svendes Vedkommende hedder, at de bragte »ein Grusz hinter Ofen« eller »von hinten den Ofen«¹, hvad der dog ikke har Indflydelse paa, om de faa Arbejde eller ej. I saa Henseende synes det derimod at have spillet en Rolle, om en Svend kom for ofte igjen. Den,

¹ De vare alle fra Kjøbenhavn og sikkert alle Hjemmefödninger, der endnu ikke havde rejst.

der tredje Gang lod »umschau« efter Arbejde, var ikke vel set (jfr. ndfr. S. 78 Nr. 5). Afrejsende Svende gaves der »Grusz und Geleide«. Bogen oplyser dernæst ogsaa, hvem der ved »die löbliche 4 woche« blev valgt til Ørtengesell, og nævner endelig alle de Udlærte, der blev gjorte til Svende. Vi faar imidlertid ved denne Lejlighed ikke blot at vide, hvad de Udlærte hed, her er ogsaa tilföjet, hvad de Svende hed, der »bey den löblichen Gesellenmachen« fungerede som »Vatter«, »Patter« og »Feltskier«. Her har altsaa været ganske lignende Ceremonier som hos Snedkerne, kun er »Klokkeren« (Glöckner) bleven til en »Feltskjærer« eller (fra c. 1773) til en »Doktor«. Det sidste peger i Retning af Sömbidet og den ovenfor nævnte Tandudtrækning.

Ja Kandestøberne vare fuldt ud zünftige. 1706 medunderskrev de kjøbenhavnske Kandestøberes Oldermænd i Lübeck nogle Artikler, der bandt dem til denne Bys Kandestøberlav, særlig imod Hamborg (s. ndfr. S. 75 Nr. 1). Der var Kamp den Gang mellem Lübeck og Hamborg, men der var ogsaa Kamp mellem Søstæderne, hvortil de begge regnedes, og Oberländerne, og da de kjøbenhavnske Kandestøbere efter forskjellige Tilskikkelser, hvorom kan ses ndfr. S. 76 Nr. 2 og 3 (jfr. Sjæll. Missiver Nr. 566, 14. Decbr. 1736), 1751 blev inkorporerede blandt Oberländerne (s. ndfr. S. 77 Nr. 4), førte dette til, at Lavets Svende fra Søstæderne og dets oberländiske Svende stod stærkt imod hinanden, hvorfor et kongeligt Reskript af 25. Juli 1755 søgte at faa dem forenede, men selve Reskriptet maatte give de to Partiers Svende Ret til at samles hver for sig, naar de skulde have Møder (Sjæll. Missiver Nr. 357, 25. Juli 1755, Reskriptet er trykt i Reskriptsamlingen, jfr. Stampes Erklæringer, I, S. 393).

Det er tysk og atter tysk Indflydelse, der gör sig gjældende i de forskjellige Fag. De ovennævnte »Søstæder« spille en Rolle allerede 1684. I dette Aar befales det nemlig, at alle Kobbersmedesvende, »hvad heller de have lært udi Søstæderne eller ikke«, skulle anses ens (Kbhvns Dipl., VII, S. 62). Og da Kjøbenhavns Magistrat i 1713 klager over den tyske Indflydelse blandt Kandestøberne, nævner den ogsaa to andre herhen hørende Fag, Borsmedene og Hjulmagerne. Hvad de første angaar, mener den, at de »ved de tyske Dødsfald i Contagionen [d. v. s. Pesten i Kbhvn. 1711] ophæve sig selv«, og for Hjulmagerens Vedkommende kan den kun oplyse, at de have en Forening med de Tyske, »dessen rette Sammenhæng vi ikke tilfulde har kunnet faa Underretning om« (Magistr.'s Kopibog 1712—1717, S. 175—6). Men i hvilken Retning den gik, er tydeligt nok, naar det 1727 hedder, at der er Hjulmagere i Kjøbenhavn, der strax antage de tyske Svende, der komme hertil, og udstøde de danske. Det var nemlig saaledes, hed det, at en tysk Svend »ey skal ville træde

i Arbejde, saa længe den danske Svend er i Tjeneste« (Kbhvns Dipl., VIII, S. 703).

Efter endnu at have mindet om, at Blikkenslagersvendene skulde være ugifte — 1794 berettes det, at de gifte Svende blev udelukkede fra at nyde godt af Laden, uagtet de tilforn havde ydet Tidepenge (Lavskommissionens Forhandl. S. 52) — skulle vi gaa over til at se nogle Træk, der oplyse, hvorledes Smedenes zünftige Liv fortsættes ind i det nittende Aarhundrede.

Her bære de københavnske Nagelsmede Prisen. I det ndfr. S. 85 trykte Bilag Nr. 10, nedskrevet 1886, klinger det gamle zünftige Sprog endnu tydeligt igjennem. Det er absolut en gammel Overlevering, naar Oldgesellen beretter, at Velkomsten, som Ungsvenden skal drikke af, gjemmer tre Ting, som han kan vælge imellem, en Guldring, et Guldanker og et ærligt Svendenavn. Det maa ogsaa betyde Noget, naar det paalægges ham at opføre sig som »ein rechtschaffener Hertz-, Kron-, Anker- og Schiffschwartzter Nagelschmiedgesell«. Hjærtet kommer igjen i de københavnske Nagelsmedes Segl, det er gjennemboret af tre Pile (Danske Haandværkerlavs Segl, S. 47, 49), og i de Odense Smedes Stueskilte figurerer et Anker, der endda i et af dem er forsynet med en hjerteformet Udbuning, gennem hvilken der er ført to Nagler (Tidsskr. f. Industri, 1901, S. 119). Men ellers var Zünftigheden i stærk Tilbagegang. Det kan ses ved at sammenligne de Kronborg Bøsemageres Haandværkskit fra c. 1780 med dens Overførelse paa Dansk fra 1845 (ndfr. S. 79 Nr. 6 og S. 84 Nr. 9). Og det kan ogsaa ses af den uformelle Maade, hvorpaa en Smededreng 1822 kunde blive Svend i Odense, og som nærmere er beskrevet ndfr. S. 82 Nr. 8. Endelig er det værd at lægge Mærke til, at da Smedelavet i Roskilde den 4. Juli 1886 afholdt en større Lavshøjtidelighed, ved hvilken bl. A. to Lærlinge under stor Tilslutning blev gjort til Svende paa gammel Vis, fremkom den i Bilag Nr. 11 (ndfr. S. 87) meddelte daarlige Oversættelse af Bilag Nr. 6 (S. 79) som en Nyhed, der vakte Forargelse — i »Haandværkerbladet«. Bladet turde ikke aftrykke den (s. dets Nr. 15 for 10. Juli s. A.), før det med sagkyndig Bistand var bleven forvisset om Indholdets Ægthed. Det kan her oplyses, at det var oprørt over hvad der staar om »Jomfru Kokkepigen«; det gamle Lavsvæsen kunde efter Bladets Mening umuligt have tilladt sig en saadan Usædelighed!

Her skal til Slutning endnu kun gjøres en Meddelelse om, at den oprindeligt saa omfattende, store Smedekorporation i Tidernes Løb deltes i en Række forskellige Lav. Guldsmedene træffe vi allerede meget tidligt som selvstændige, men derefter fulgte for Københavns Vedkommende Roth-

gieserne 1629, Kandestøberne 1654, Sværdfejerne 1656, Lygtemagerne (Blikkenslagerne) 1678, Blytækkerne 1739, Kobbersmedene og Gørtlerne 1741 og endelig Naalemagerne, Nagelsmedene og Urmagerne 1755.

1.

1706, 19. Juli. Uddrag af nogle Artikler, som de kjøbenhavnske Kandestøberes Oldermann Peter Schönfeldt medunderskrev i Lübeck. Uddraget findes i Magistratens Kopibog 1712—1717, S. 171—174. Schönfeldt var Lavets Oldermann fra 1701 til 1707, og han har trolig indsendt det Andragende til Kongen, som den femte Artikel forpligtede ham til, s. Kbhvns Dipl., VII, S. 791—792.

Extract af nogle artickler, som Kandestøberne i Kiøbenhavn med de Tydske Kandestøbere har ingaaet den 19 Julj A^o 1706.

1. Confirmeres en Wedtegt, som skal være giort Aar 1678 dend 9 Junij.

2. betræffer de Schwenne, som kommer fra Hamborg, Wismar, Rostock, Stralsund og Lyneborger, hvilcke de icke vil antage for fulde, medmindre saadan en Svend vil lade sig straffe paa en à 2 Rdr. effter hands tilstand.

3. hvorledes forbemelte straf skal deeltes og at dersom en Mester antager een af forbemelte Swenne foruden at Straffe ham, da skal samme Mester give 4 Rdrs. straf til Lauget i Lybeck.

4. at de tilkiender Lauget i Bremen at straffe Oldenburg og næste Steder, fordi de icke effter det, som 1678 er sluttet, til rette tid har indsendt der[es] bevis.

5te lyder ord for ord saaledes: Vors Fünfte wegen der Königl. Residentz Stadt Copenhagen ist beschlossen, dasz Sie die jehnige Städte in Norwægen, so unter Ihre Königl. May^t Von Dennemarck gehörig, auch zugleich dasz übrige Dennemarck, alsz der Stædte auf Jüdtland, Seeland und Fühnen belegen mögen, unter Ihren Bestraffung nehmen, da bey aber ein Ehrb[ahren] amt von Copenhagen sich verobligetet und versprochen, dasz so oft Sie einen Meister von gemelte örter bestraffen, Sie einen Erb[ahren] amt zu Lybeck zu Zahl[ung] den unkosten des ausschreibens, weil Sie an viele örter schreiben müssen, zwe Rdr. anhero senden wollen, da hingegen verspricht ein Erb[ares] amt von Copenhagen, dasz Sie mit Ersten bei Ihr Kongl. May^t zu Dennemarcken als Ihren gnädiger König und Herren wollen nach besten vermögen Suchen zu erlangen, dasz die Stadt Glückstat, Krempe, Itzehoe, Meldorf und andere unter Ihre May^t bothmæsigeit(!) alda belegene orther (so bishere unter unsere gegener de Hambürger Ihre bestraffung gewesen), dasz Ihre May^t selbige Stædte und örter dahin befohlen mögen, dasz Sie die Verbundtniz, So bishero mit den Hamburgeren gehabt, sollen aufgehoben und nach der Stadt Lybeck Verwiesen, dasz Sie alda in unsere Verbuntnes mittretten möge, auch dasz dehnen Meistern, so noch auser der Verbündtnes Sey, nicht nach Hamburg, sondern nach Lybeck sich begeben mögen.

6 betræffer Lauget i Schleswig, og at de skulde Søge Fürsten, at Tündern, Friderichstadt og Tönningen maatte ophæve deres forbündtnis med Hamburg.

7 er en slutning, at icke de af Kiehl, men de Lybecker maatte komme paa Oldenburger marcket.

8. At de Schleswiger maatte komme til Marcket i Flensborg og de Flensborger igien til Schleswig.

9. At Lauget til Schwerin bad, Forsamlingen vilde beskytte dem ved en punct slutted 1678, som forsamlingen og lover etc.

10. at de af Bremen skal komme til Marcket i Fehrden.

11 liuder saaledes: Wegen derselben ist beschlosen, dasz wen ein gesell an der Königl. Resident Stadt Copenhagen 14ten dage bey seine Meister gearbeitet hat und hernach nicht lenger arbeiten wurde, so soll ihnen vor die 14 tage 2 $\frac{1}{2}$ lybsk wochenlon gegeben werden, dafern er es aber nicht Verdinen, mach der gesell sich mit seinen Meister des Wochenlohns halber vergleichen und ihnen also geben nach dem er in arbeit befunden wird. Wegen der gesellen in übrigen Stäten bleibt es bey den A^o 1678 dend 9 Junij gemachten beliebung etc.

Geschen zu Lybeck Datum ut Supra. War underskrevet af 14ten Elste og Oldermænd, deriblandt og Peter Schönfelt, dend Gang oldermænd for Kandestøberne i Kiøbenhavn.

2.

1712, 16. Decbr. *Kjøbenhavns Magistrat erklærer de under Nr. 1 trykte Artikler for ophævede (Magistr.s Kopibog, 1712—17, S. 94—95). Under 4. Novbr. 1713 henvendte Magistraten sig til Kongen om Kandestøbernes og nogle andre Lavs Afhængighed af Tyskland, og Sagen blev af det danske Kancelli sendt til Politi- og Kommercekollegiets Betænkning (Sst. S. 175—176; Kancelliets Supplikprot., 1712—1713 Nr. 445). Men dette Kollegiums kun mangelfuldt bevarede Dokumenter synes at umuliggjøre Sagens videre Efterforskning.*

Som vij underschrevene, nuværende Præsident, Borgemestere og Raadmænd i denne Kongelige Residentz Stad Kiøbenhavn uformodentlig finder udi denne Stads Kandestøberlaugs Protocoll een foreening imellem benefnte Kandestøbere og Kandestøberlauget i Lybeck, huoraf sees, at denne Stads Kandestøberlaug i visse maader har underkastet sig de Lybiske med Kiendelse at betalle till dem, naar her i Riget nye Mestere blef indschrevne, Strafbøder i een og anden tilfælde, ja endog formastet dem at schulle bringe det derhen saa flere stæder i Kongens Riiger, Lande og Førstendomme ligeleedis schulle underkaste sig de Lybiske med videre, som af Posterne er at see. Huilchet altsammen Vij eragter for vores allernaadigste Arfue Konges og Herres Borgere og underdaner at være ubillig og altfor nærgaaende. Thi kiender vij hermed saadan foreening for nul og som ugiort at være, tiligemed forbydende nu værende og efterkommende Oldermænd i denne Stads Kandestøberlaug saavell alle Mæstere, som nu er eller efter kommer, at de ej i ringeste maader retter dem efter saadan foreening men stricte at forholde sig efter de Lauget allernaadigste gifne Articler, saafremt de icke vill vente, at sliet for Højstbemelte vores allernaadigste Konge schall vorde angiven og de da erwarte, huad paafølge kand. Schulle imedelstiedt de Lybische formedelst denne forrætnings ophævelse giøre nogen Deficultet med at antage de Svenne, som beviiser sig her deris lære ærlig og vedbørlig at have udstanden og her er giort till Svenne, saa haver Lauget her sig ligeleedes imod de Lybiske at forholde og, om sliet schulle forrefalde, os det uden forhal[ing] tillkiendegive till viidere allerunderdanigste andragelse for vores allernaadigste Konge og Herre. Datum Kiøbenhavns Raadstue den 16 December A^o 1712.

3.

1732. Udskrift af *Kjøbenhavns Kandestøberlaus Protokol (1654—1863, Fol. 78—79)* angaaende Lavets Forhold til Lübeck. Hele Lavet har ikke oprindeligt staaet enig om Sagen. Hof-Kandestøber *Jörgen Vilhelm Plenge* indgav et Andragende til Kongen, hvori han udtalte sig imod at underkaste sig Lübeck. *Kjøbenhavns Magistrat* udtalte sig væsentlig for at blive staaende ved dens Forbud af 1712 (ovfr. Nr. 2), hertil sluttede Kancelliet sig, men 17. Septbr. 1732 vedtog Konseillet følgende Votum om Sagen: »Kunde bortlægges og Vedkommende siges, at Hans Maj. sig ej dermed mellerer« (*Kancelliets Supplikprot. 1732, I, Nr. 877*).

Anno 1732 d. 24. Martii indgaf samtlige Mæstere og Svenne af Kandestøber Amptet Een Memorial till WelEdle Magistraten angaaende at Vorriss Ampt her i denne Kongl. Residentz Stad Kiøbenhavn Saavelsom andre ampter Voris udlærte [ey] kunde Passere iblant Fremmede uden at Staa i Forbunt Eller lade sig afstraffe, hvilket Var os her en Stor tort, hvorpaa vi da fick Svar af Magistraten, at dersom Vii vare Eenig, kunde Vi med de udenlandske Correspondere, hvorved da at Voris udlærte kunde Passere udenlands. Hvorpaa Vi da har skreven til Lybeck og har erholdet Derris Svar af dato 18 April og Pretenderte de af Voris Ampt till Bekostninger og Gield, Som Amptet her var dem skyldig, tilsammen 40 Rdr. Hvorpaa da Vi Samtlige Mæstere har Efterseet den Gield, da befindis her Amptet at Vere dem Skyldig 12 Rdr., og Saa har Vi da Resolvert Een for alle og alle for Een at Vill tilstaa dem de 12 Rdr., Som Lauget er dem Skyldig, og 12 Rdr. till Postpenge Samt andre Bekostninger [ved] at lade Publicere over alt till de 6 Wendiske Stæder og andre dertil hørde Stæder. Hvorpaa Vi da Skref til Lübeck d. 5. April(!), at Vi Ville Betalle dem de Penge, hvorpaa Vi Bekom Svar fra dem d. 18. April, at de da dermed var fornøyet og all Strid og u-Eenighed ophevet og de med os og Vi med Dem et Kierligt og oprichtig Ampt med dem indtrede, Saa ingen ueenighed Ved dem skall befindis. Hvorpaa da Vii d. 28. May indgaf en Memorial till Vorriss Allernaadigste Konge om Hans Bewilling dertill. Hvorpaa da OlderManden med tvende Mestere Var d. 28. October Paa Cancelliet og har Erholdet Hans Kongl. May^{ts} Resolution, At Hans Kongl. May^{tt} Sig dermed ey vil Mellere. Hvorpaa Vi da Samptlig Mestere Een for alle og alle for Een har da indtrædet i Ampt med de Udenlandske Mestere, at Vorriss Udlærte hos dem kand Passere og Vi igien Folck fra dem kand bekomme, hvorved Vorriss Nærring og Brug kan blive i Stand og da Vorriss Ampt Saavel som andre Ampter kand [blive] Ved Samme Frihed, Eenighed og Kierlighed, Som de nu ere i Stand Satte.

Hvorpaa Samme Forening Vi har Sluttet i Amptet d. 28. December 1732 og Samtl. Mesterne underskrefven, hvortil Gud Gifve Lycke og Velsignelse.

Som Oldermænd

Johan Skönfeldt.

Peter Schönfelt. Jörgen Wilhelm Plenge. Söfren Muus. Poul Hansen. Morten Mathisen. Svend Christensen. Hans Michelsen Ludszinsky. Rasmus Jensen. Dines Jörgenszen Roszendal.

4.

1751, 30. Decbr. *Kandestøberlavet i Breslau optager Lavet i Kjøbenhavn mellem de oberländische Kandestøberlav (Kbhvns Kandestøberes Lavsprøt, 1654—1863, Fol. 119—120). Sst. Fol. 87—122 findes hele Korrespondancen med Lavet i Breslau om denne Sag, der begynder 19. April 1749 og ender 26. Febr. 1752. — Det var Oldermænden Hans Friederichsen, der drev Sagen igjennem; han var Oldermænd fra 15. Jan. 1749 til 6. Marts 1752.*

Wir Endes unterschriebene zu der Zeit verordnete Eltesten und Jüngsten des Mittels der Zinn- og (!) Kannegießer dieser Königlichen Haupt- und Residenz Stadt Breslau Uhr-

kunden und bekennen hiermit: Demnach das Löbl[iche] Gewerck der Zinn- und Kannegieszer der Königlichen Dänischen Haupt- und Residenz Stadt Coppenhagen seit dreyen Jahren her zu gantzlicher Behebung des zwischen den Gesellen der so genannten Ober- und Unterländer auf die Incorporation bey allhiesigem Mittel und eine durch deszen Vermittelung auszuwürckenden Vereinigung mit denen Oberländischen Zechladen mehrmahlen angetragen auch dieses ansinnen mit ausgewürckten Intercessionibus ihren vorgesetzten Obrigkeit wiederhohlet. Anbey die auswärtigen Kunstverwandten derer Städte Nürrenberg, Augspurg, Franckfurt am Mayn, Wien, Praag, Dreszden und Leipzig, mit denen Wir darüber ins besondere Berathschlagung gepflogen, in ihren ertheilten Antworts-Schreiben sich dieser gesuchten Vereinigung an und vor sich selbst nicht widersetzet, die jenigen neben-Dubia aber, so ein und das andere besagter Gewercke da wieder aufzuwerffen vor nöthig erachtet, durch das von Ober-Präsident samt Burgemeistern und Rath der Königlichen Residenz Stadt Coppenhagen an allhiesigen hochlöbl[ichen] Magistrat in forma authentica eingesandte Attestat von der eigentlichen Verfassung des alldasigen Zinn- und Kannegieszer Mittels d[e] d[ato] 23. Aug. c[urrentis] a[nni] genüglich gehoben worden, Unsere vorgesetzte Obrigkeit auch sothane Vereinigung sich in keine wege Miszfallen laszen. Als wollen wir krafft dieses vor uns und unsere Nachkommen Uns wohlbedachtig dahin erkläret haben:

Dasz wir die Zinn- und Kannegieszer in Coppenhagen und alle, die von ihrer Zechlade dependiren, vor ehrliche Meister und zünfftmäßige Kunst-Verwandten erkennen auch ihren bey Uns einwandrenden Gesellen, so mit richtigen Kundschaften anhero kommen. jederzeit Handwerckz-Gebrauch und Gewohnheit wiederfahren laszen und allen guten willen bezeigen wollen und werden.

Zu Uhrkund ist gegenwärtiges Instrument auf Verlangen darüber wohlbedachtig ausgefertigt auch von der gegenwärtig in Leben sich befindenden sämptlichen Meisterschafft eigenhändig unterschrieben und durch Beydruckung des unsz anvertrauten Handwercks Innsiegels corroboriret worden.

So geschehen Breszlau den 30ten Decembris 1751.

Johan Christian Hoppe, Ampts Eltester. Johan Burghardt Böhme, Eltester.
 Joh. Albert Scholtze, Eltester. Casper Gottfr. Krenkler. Gottfriedt Schwedler.
 Carl Benjamin Gilscher. Carl Willhelm Weber. Johann Gottlieb Gensel.
 Johann Jacob Hohnstein.

(L. S.)

5.

1754, 1768. *Bestemmelser truffne af de kjøbenhavnske Kandestøbersvende angaaende tiltræjsende Svendes Umschauen og den saakaldte Fortæring paa »Sæk», d. e. Zeche (Kandest. Gesellenbuch 1752—1803, sidste Side).*

Wir di Zeit sämptlichen gesellen haben beschlosen, wen ein Frembder Gesellen komt zugereist oder aus arbeit komt, so soll die Ørtgesellen schuldig und erbundet seyn Ihm druck frey zu halten und einen Mahlzeit Essen zu geben, wozu jeder Gesellen 2 stüber Schuldig zu geben ist; komt einen ander mahl und lase sich omschauen, gebt jeder gesellen die Ørtgesellen einem stüber, das der Frembden frey druck haben kan. Kömt er aber dritte mahl aus arbeit und lest sich wieder omschauen, soll der Frembden schuldig

seyn die Zäche mit zu bezahlen. Beschlossen bey 4 Wochen i Copenhagen d. 16 Septemb^r A^o 1754.

Efter Resolution 1768 d. 6. Junii angaaende samtlige Svenes 4 Ugers Sæk forholdes saaledes, som da blev besluttet, at inttet maatte i sækken indføres uden Brændevin, frisk Øll, Mød, piber og toback. Skulde Nogen, som det staar enhver frit for, drikke gammel Øll eller spise noget, bliver det sækken uvedkommen betalt.

6.

c. 1780. Haandværksskik fra Kronborg Geværfabriks (Bøssemager) Svendelav. Originalen er en i Pappind indbunden trykt Bog paa otte Sider i Oktav, uden Titelblad og uden Trykkested. Det kan tydeligt ses, at den har været brugt meget af sortfingrede Læsere. Den har tidligere været aftrykt i Industriforeningens Tidsskrift, 1886, S. 179—180, 245—246.

Zwölf Punkte.

1. Zum ersten soll man Gott lieben.
2. Zum andern den Herren Vater und die Frau Mutter und das gantze Haus-Gesinde in Ehren halten¹.
3. Soll die Meister-Taffel² vorgelesen werden, ein jeder merke auf seinen Meister Nahmen und bringe so viel mit als 4 Stüber Aufag Geld. Ist ein gemachter Geselle da, so giebt er einmahl so viel; Gesellen vor und Jünger nach, auf dasz man weis, was Gesellen und Jünger seyn.
4. Soll das Schuld-Buch vorgelesen werden; ist einer oder ander schuldig, der zahle ab, das die Lade zu das Ihrige und der Herr Vater zu dem Seinigen komt, so kan man auf künftig weiter borgen.
5. Sind hier in diese 4 Wochen welche Fremde gewandert gekommen, die treten vor dem Tisch und lassen sich einschreiben und bringen mit sich so viel als 3 Stüber Einschreibe-Geld und 3 Stüber für den Willkomst wie auch 2 Stüber Bett-Geld. Ist er ein gemachter Gesell, so giebt er noch einmahl so viel; Gesellen vor und Jünger nach, auf das man weis, was Gesellen und Jünger seyn.
6. Soll der Artikel-Brief vorgelesen werden, schweige der ihm gehöret hat, und man lasse ihm hören, der ihm nicht gehöret hat.
7. Soll das schwartze Buch vorgelesen werden, ist einer oder des andern sein Nähe darinnen begriffen, der stecke den Kopf zum Fenster hinaus mit *Salvevenia* die Füsse unter dem Tisch, bis schwartz vor weis über ist; so er Geld oder Geldes Werth hat, so wollen wir ihm aus dem schwartzen im weissen helfen.
8. Ist einer oder der ander, der noch nicht bey Handwerks-Gewohnheit gewesen, der trete vor dem Tisch und beisse den Schlüssel den Bart ab³ und stelle sich mit Gesellen und Jünger ein, so kan er so gut als unser einer seyn.
9. Sollen drey ehrliche Umfragen gehalten werden, ist einer oder der andre, der was

¹ D. e. Krofaderen, Kromoderen og Lavsherbergets Personale, som her menes.

² D. e. Mester-Fortegnelsen (s. Tidsskr. f. Kunstind. 1889, S. 179).

³ Se ovfr. S. 71.

ungebührliches weisz, der soll es melden und nicht stillschweigen, sonst wird der Schaden in seinem eigenen Beutel steigen.

10. Soll das reiche Amt ausgetheilet werden, auf das der keinen Schaden und Nutzen, der in eine Werkstelle bleibt.

11. Ist einer oder ander, der da Lust hat seinen Stand zu verändern¹, der kan so gut hier als anderswo dazu kommen; sind wir ihm zu schwach, so nehmen wir zu Hülfe dem Groszgünstigen Herrn Lade-Meister, dem Herrn Vater und die Frau Mutter, dabey ein Fasz Wein, ein paar fette Schwein, wir verhoffen, wir werden ihm stark genug seyn.

12. Habe ich was vergessen, so stehe einer auf und melde statt meiner.

Handwerks-Gewohnheit, für das gantze Amt.

Oerten-Jünger spricht: Also mit Gunst, sind welche Fremde gewandert gekommen dies 4 Wochen, die treten vor dem Tisch und lassen sich für mir und meine Mit-Kammeraten um Arbeit schauen, nach Handwerks-Gebrauch, zum ersten, zum andern, zum dritten.

Oerten-Jünger spricht: Fremder Büchsenmacher.

Der Fremde antwortet: Ein Stück davon.

Oerten-Jünger spricht: Willkommen von wegen das Handwerk.

Der Fremde antwortet: Schönen Dank. Meister und Gesellen lassen grüssen von da und da, und allenthalben wo ich herkomme.

Oerten-Jünger spricht: Was ist euer Begehren Fremder, das ihr nach mir und meine Mit-Kammeraten geschicket habet.

Der Fremde antwortet: Mein Begehren ist nicht mehr, als das mir Handwerks-Gewohnheit bewiesen werde, es steht hier zu verschulden, oder anderswo.

Oerten-Jünger spricht: Handwerks-Gewohnheit soll ihm hewiesen werden, so viel als ich gelernet habe, was ich nicht gelernet habe, denk ich von ihm oder einen rechtschaffenen Gesellen noch zu lernen.

Der Fremde antwortet: Von mir wird er nicht viel lernen, als das Land auf und nieder lauffen, Kleider und Schuhe zu zerreißen, des Herrn Vaters Wein und Bier auszutrinken, das eine mahl viel, das andre mahl wenig, nachdem der Beutel vermag.

Oerten-Jünger spricht: Also mit Gunst, das können wir auch.

Oerten-Jünger spricht: Also mit Gunst. Fremder, worauf schickt man um, auf Schlösßer, Spor, Büchsen, oder Windemacher.

Der Fremde antwortet: Auf Büchsenmacher.

Oerten-Jünger spricht: Gesellen-weise, oder Jünger-weise.

Der Fremde antwortet: Jünger-weise.

Oerten-Jünger spricht: Stückwerk oder Woch-Lohn?

Der Fremde antwortet: Woch-Lohn?

Oerten-Jünger spricht: Meister-Sohn oder Gelernter?

Der Fremde antwortet: Gelernter?

Oerten-Jünger spricht: Von wannen.

Der Fremde antwortet: Von - - - - -

Oerten-Jünger spricht: Wie heiszt euer Nahme?

Der Fremde antwortet: N. N.

Oerten-Jünger spricht: Fremder, hat er einen bekanten Meister, wo er eingeschicket werden will, oder er will von dem Aeltsten bis zu dem Jüngsten sich schicken lassen.

¹ Betyder egentlig at ville gifte sig, men kan vel ogsaa forklares som at ville være Mester.

Der Fremde antwortet: Von dem Aeltsten bis zum Jüngsten.

Oerten-Jünger spricht: Wollen sie auch für einander arbeiten?

Der Fremde antwortet: Ja, wir müssen für einander leben und sterben, so müssen wir auch für einander arbeiten.

Oerten-Jünger spricht: Habe ich was vergessen, so schreibet es unter dem Tisch, wann ich wieder komme, so schreibet es auf dem Tisch, so will ich es auslöschen mit eine Kanne Bier oder Wein.

Wann der Oerten-Jünger zum Meister komt, spricht er: Also mit Gunst, es ist ein fremder Büchsenmacher gewandert gekommen, er ist in des Vaters Haus und nicht in des Meisters Haus, und verlanget 14 Tage in dem Meister seine Werkstelle zu arbeiten, seinen Schaden zu hüten, seinen Nutzen zu befördern, findet der Fremde Arbeit, so ist es uns lieb, den Fremden noch viel lieber.

Wann der Oerten-Jünger auf der Herberge komt, spricht er zu den Fremden: Also mit Gunst, Fremder, ich mögte gerne wissen, woran das es [ist?] in der Zeit, sind die Schuhe wohl geflickt, der Beutel wohl gespickt, ein langes Spies über der Axel, schwarz braun Mägdelein an der Seiten, so kan mein guter Geselle wohl über den Graben schreiten. So sind wir gegangen nach Handwerks-Gebrauch, wo es redlich ist, wo es nicht redlich ist, da sind wir vorbey gegangen, wo es aber redlich ist, da sind wir eingegangen; So sind wir gekommen bey dem Meister, wo er mich hat eingeschicket, der lasset ihm für diesmal 14 Tage Arbeit zusagen, wenn er will vorlieb nehmen mit einem armen Meister, so wünsch ich ihm viel Glück zu einem reichen Meister.

Oerten-Jünger spricht: Wann ein Fremder gewandert komt, so wird ihm eine Kanne Bier gezahlet, aber wann er hier gearbeitet hat, so zahlet der eine Kanne Bier.

Oerten-Jünger spricht zu dem Meister, wenn der Fremde eingeführt ist: Also mit Gunst, Meister hier will ich ihm einen fremden Büchsenmacher anbefehlen, er gebe ihm weis Brod, schwartze Feilen, er lasse ihm fein lang bey die Jungfer Köchin schlaffen, so wird der Meister einen guten Gesellen an ihm haben.

7.

1784. *Efterfølgende Opskrift er bevaret i et lille, meget brugt ottesidet Papirhefte (Haandskrift), paa hvis 7de Side der staar: »Kupfer-, Bley- und Schieferdecker Gesell Johan Christoffer Dähnke 1784«. Da Hamborgs Navn ndfr. nævnes et Par Gange, kunde Opskriften synes Intet at have med Danmark at skaffe, men den bevares i privat Eje i Odense sammen med et af Hamborgs Blytækkerlav den 29. Oktober 1804 udstædt Rejsebrev for Svenden Johan Christoffer Däncke, 23 Aar gammel og født i Helsingør. Det tør da muligvis antages, at de to »Dähnker« ere Fader og Søn, og at Joh. Chr. Dähnke den ældre, om han ikke oprindeligt har været Dansk, er blevet det ved at tage Bolig og gifte sig i Helsingør.*

Geschencks Ordnung!

1. Dieweil wir hier einen fremden Gesellen haben und sind willens ihm nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit das Geschenck zu geben; Ist einer oder der ander, der etwas auf ihn zu sagen weis, der spreche und schweige hernach. Vivat.

2. Dasz ist die Gesundheit aller Rechtschaffenen Meister und Gesellen der Bley-, Kupfer- und Schieferdecker Gesellen hier in Hamburg. Vivat.

3. Dasz ist die Gesundheit aller Rechtschaffenen Meister und Gesellen der Bley-,

Kupfer- und Schieferdecker im Lande und ausserm Lande, die das Handwerck Ehrlich und Redlich gelernt haben, die es gedenken zu Verbessern und nicht zu Verschlimmern, zu Vermehren und nicht zu Vermindern, Schelm und Diebe wollen wir ausschlieszen, wiewohl kan man ein Schelm vor Geldt Ehrlich machen, aber Diebe nimmermehr. Vivat.

4. Dieweil du bist hier gekommen und hast uns einen Grusz gebracht von sämtlichen Meister und Gesellen der Bley-, Kupfer- und Schieferdecker N. N., der Grusz ist uns lieb, die Persohn noch viel lieber. Vivat.

5. Dieweil du bist hier gekommen und hast Arbeit genommen bey Meister N. N., Also wünsche ich dir Glück, dasz du mögest viel Erwerben und wenig Verderben, und lebe der Hofnung, dasz du wirst die Gesellschaft beywohnen und beystehen, wie es Recht und billig ist. Vivat.

Dieweil du bist Wanderfertig, so wünsche ich dir viel Glück auf deiner Reise zu Waszer und zu Lande, auf Wege und Stege, wo dich der liebe Gott hinführen wird. Komst du auf ein oder andern Ort, wo das Handwerk nicht zünftig ist, so nim Geld und Geldeswehrt und siehe zu, ob du es nicht kanst zünftig machen, Kanst du aber nicht, so nim deinen Bündel und gehe auf einen andern Ort, bis dich der liebe Gott hilft weiter fort.

Sey so gut und Grüsze sämtliche Meister und Gesellen der Bley-, Kupfer- und Schieferdecker von uns aus Hamburg. Vivat.

Sämtliche Gesellschaft ich thue mich sehr freundlich bedanken, dasz sie mir die Ehre gegeben haben mich nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit das Geschenck gegeben, kan ich es heute oder morgen wieder Verschulden will ich es nicht unterlassen, Berge und Thale begegnen sich nicht, aber brawe Bley-, Kupfer- und Schieferdecker Gesellen begegnen sich wohl einander. Vivat.

8.

1822. *En Svendeoptagelse i Odense. Uddrag af Knud Skytte's (d. e. Lærer Jakob Nielsen's) »Træk af Haandværkerlivet i ældre Tider« i Smaastrykker, udg. af Udvalget for Folkeoplysnings Fremme, VIII, 1877, S. 232—237. «Den gamle Smed», hvis Levedsløb skildres i den nævnte Meddelelse, kaldes i den kun »Odense«, men han hed Sören Jensen; han blev døbt saaledes i Odense den 13. November 1802 og døde i Galten ved Aarhus i Februar 1887. Da han blev konfirmeret i 1817 og stod 5 Aar i Lære hos Klejnsmed og Spore-mager Petersen i Odense, maa han være bleven Svend i 1822.*

(Da Læretiden var omme, gjorde Sören sit Svendestykke, en dobbelt Dörlaas, som blev befunden god. Hans Stifmoder vilde imidlertid kun give ham en Specie til at hestride Udgifterne med, hvad der var for lidt, og han undlod derfor at gaa hen paa Herberget til den fastsatte Tid. Det syntes hans Mester dog ikke om; endnu var det Tid, og saa hedder det videre:) Saa hurtigt som muligt fik Sören sig vasket og iførte sig sin Svendedragt, og da han var færdig, fulgtes han og Mesteren ad hen til Herberget. De kom tidsnok; thi skjøndt det var næsten Aften, var Mødet endnu ikke hævet. Mesteren traadte ind; Sören, der jo endnu var Dreng, maatte foreløbig blive udenfor i Forværelset, hvor der holdtes

Bagerbutik; men da Døren stod paa Klem, kunde han høre hvert Ord, der blev vexlet indenfor.

Petersen spurgte, om han kunde faa sin Udlærling gjort til Svend. Oldgesellen svarede, han kunde jo have meldt sig i ordentlig Tid; nu var det for sent. »Er der noget i Vejen med Svendestykket?» spurgte Petersen. »Nej, det er der intet at udsætte paa,« svarede den ene Skuemester. »Det er et godt Stykke Arbejde, solidt og forsvarlig gjort, og det gaar altsammen een og samme Vej.« Dermed mente han, at alle Filstrøgene gik paa samme Led, hvoraf man kunde se, at det Hele var forfærdiget af samme Haand. Hans Bemærkning var derfor ogsaa en Hib til de store Mestre, hvis Sønner lod Svendeue hjælpe sig, saa at, naar Arbejdet blev sammensat, Filstrøgene paa de forskjellige Dele gik paa lige saa mange Led.

»Naar hans Svendeprove er antagen, saa kræver jeg ogsaa, at han bliver gjort til Svend efter Bestemmelsen,« paastod Petersen. Ja saa kunde han jo komme ind. Mesteren aabnede Døren og nikkede ad Lærlingen. »Hvis der er Uvedkommende tilstede, maa jeg bede saadanne om at forlade Herberget,« sagde Oldgesellen paa daarligt Dansk; thi han var en Tysker. Derpaa greb han »Skafferstokken«, som var en omtrent tre Kvarter lang og med Figurer udskaaren Stok, tykkere i den ene Ende end i den anden, og slog med den tre Slag paa Laaget af »Laden«, en Pult(?), hvori Broderskabets Regnskaber og andre Papirer gjemtes. Efter saaledes at have »klappet op«, som det kaldtes, sagde han:

»Alles mit Gunst! Saa længe Forsamlingen staar paa, maa der ikke bandes eller føres anden usømmelig Tale.« Derpaa henvendte han sig til Lærlingen og spurgte: »Hvad hedder Du og hvem er Du?« — »Jeg hedder Sören Jensen og er Lærling hos Klejnsmedmester og Sporemager Petersen her af Staden.« — »Hvad ønsker Du?« — »At optages i Broderskabet.« — »Hvor meget ofrer Du til Svendegildet?« — »En Specie.« — »Det er for lidt,« sagde Oldgesellen til Petersen, »saa kan han dog ikke blive gjort til Svend idag.« »Hvormeget behøves der?« spurgte Petersen. — »10 Rigsdaler.« — »Ja, han ejer ikke mere, end han har sagt; men saa lægger jeg det manglende ud for ham,« sagde Petersen. — Saa var der ikke noget i Vejen.

Nu tog Oldgesellen en Nøgle, gik hen og satte den til Lærlingens Mund og sagde paa tysk, om han kunde bide Kammen af denne Nøgle. Dette hørte ikke absolut med til Ceremonien, men var en Spøg, som undertiden brugtes. Petersen kunde ikke udstaa de tyske Svende eller den Forrang, de gjorde Krav paa fremfor de danske, og han havde forud lagt sin Lærling Svaret i Munden for det Tilfælde, at han blev tiltalt paa tysk. Sören svarede: »Vil De ikke være saa god at tale dansk; thi jeg har endnu ikke staaet paa det Sted, hvor en tysk Hund har vendt sin Lomme, og jeg har intet tysk Snavs slikket i mig.« Dette lige saa dristige som fornærmelige Svar, der var et ordret Diktat af Mester, gjorde Oldgesellen helt rasende, saa at han foer ind paa Sören og vilde have givet ham Skafferstokken i Hovedet; men inden han naaede saa vidt, snappede Petersen den fra ham, stødte ham tilbage og sagde: »Skal du slaa min Lærling? du burde skamme dig, du er ikke værdig til at være Oldgesell. Nu skal jeg nok selv gjøre ham til Svend.«

Ikke een af de tilstedeværende gjorde Indvending mod denne Opræden, i hvor uhørt den end var; Tyskerne turde ikke, fordi de vare for faa, og alle de andre vare paa Petersens Parti. Denne traadte nu hen for Laden med Skafferstokken i Haanden og spurgte Sören: »Du ønsker altsaa at optages i Broderskabet?« — »Ja vel, det er mit Ønske.« — »Er der nogen af de tilstedeværende Mestre eller Svende, som har Noget at udsætte paa hans Opførsel som Lærling? Jeg for min Part veed ikke andet at sige ham paa end godt.« — Alle tav. — »Saa slipper du da for Skampiben,« sagde Petersen med et velvilligt Smil til sin Lærling. — »Skampiben« var en Kridtpibe, stoppet med tørret Hønsegødning, der

maatte være tilstede ved en saadan Lejlighed, og som Lærlingen stundom blev dømt til at røge, hvis hans Opførsel havde været alt for slet, men Svendepreven ellers saa god, at der ikke kunde nægtes ham Optagelse i Lavet.

Nu fulgte den højtidelige Optagelse. »Lover du da at holde dig alle Broderskabets Skikke og Vedtægter efterrettelig?« spurgte Mesteren. — »Ja.« — Lover du, at du fra nu af aldrig vil gaa over Rendestenen uden Frakke, ikke bære Vand for Pigen eller forrette anden Drengbestilling og ikke søge kammeratlig Omgang med Lærlinge?« — »Ja.« — »At du, naar du er paa Rejse og kommer forbi en Kirke, hvori der er Gudstjeneste, vil gaa der ind og synge en Salme med og bede en Bøn eller to?« — »Ja.« — »Og at du ikke vil gaa nogen Kromands Dør forbi, men gaa ind og fortære for en Skilling eller to, ligesom du har Raad til?« — »Ja.« — »Og naar du kommer til en By, at du da ikke vil spørge hverken om Slægtninge eller Venner, men søge til Broderskabets Herberg?« — »Ja.« — »At du vil vedkjende dig og bruge Broderskabets Hilsen: fremmed Schlösser? Du kan for Resten lige saa godt og hellere sige: fremmed Smed, for det er dansk og lyder kjønnere — lover du det?« — »Ja.« — »Og naar du kommer ind, at du vil bære din Felleisen, ikke midt paa Ryggen, men lidt paa den ene Side, og at du ikke vil lægge den paa Bordet, men under Bordet?« — »Ja.« — »Maa vi saa faa Velkomsten frem.«

Velkomsten var et stort massivt Sølvkrus med dito Laag og behængt med en Mængde Skilte og Specier, som ringlede, naar man gik med den. Det var lutter Gaver, som Broderskabet lejlighedsvis havde modtaget; nogle af dem vare flere Hundrede Aar gamle. Dette ærværdige Krus blev nu baaret frem, til Randen fyldt med Vin. »Tag Laaget af,« bød Mesteren Sören, og da det var sket, drak Mesteren først af Kruset, hvorpaa han rakte den ny Svend det, og denne tog sig ligeledes en Slurk deraf. Derpaa gik Sören rundt i Stuen, gav alle de tilstedeværende Haand og sagde »du« til Svendene.

Dermed endte Festens »alvorlige Del«. Sören Jensen var nu optagen i Broderskabet og »gjort til Svend«. Svendegildet tog sin Begyndelse samme Aften og varede i tre samfulde Nætter og Dage. Om Dagen kjørte Deltagerne omkring i Omegnen paa to Vogne, hver forspændt med fire Heste, og besøgte alle de Smede, der havde Sønner, som vare Smedesvende. De opholdt sig en Times Tid eller to paa hvert Sted og blev beværtede med, hvad Huset formaae. Om Aftenen vendte de tilbage til Herberget og svirede til langt over Sængetid.

9.

1845. *Et paa Dansk gjort Uddrag af den ovfr. under Nr. 6 meddelte Haandværks-skik for Kronborg Geværfabriks ugifte Svendelav. Tidligere trykt i Industriforeningens Tidsskrift 1886, S. 246—247.*

Ny Anordning efter gammel Haandværks-Skik og Brug for de ugifte Svende ved Kronborgs Geværfabrik 1845. Helsingør. Trykt hos P. V. Grüner & Co. 1845. (4 S., 80).

Førend Laden aabnes siger Oldgesellen. »Jeg udbeder mig Taushed! — Vi ere pligtige at komme sammen hvert Fjerdingaar for at bevare og opretholde indbyrdes Enighed og Fred imellem hverandre. Jeg opfordrer Dem derfor til Rolighed og Orden og til at bortlægge ethvert Vaaben, af hvad Slags det end monne være, hvis Nogen skulde have saadant hos sig. Dersom nogen Fremmed skulde være tilstede, bedes han om at fjerne sig. — Kort- og Terningspil er forbudt, saalænge Laden staaer paa Bordet. — Med Lademesterens Samtykke aabnes nu Laden.«

For det 1ste. Vi skulle først og fremmest elske Gud, holde Fader og Moder og det hele Huustyende i Agt og Ære. — Mester-Taffelet skal forelæses; Enhver mærke sin Mesters Navn og medbringe saa meget som 3 Mark i Oplagspenge, — Svende foran! og Udlærlinge bagved! paa det at man kan skjælné imellem dem.

2det. Ere i de sidste 4 Uger nogen Fremmede komne hidvandrende, da træde de frem for Bordet, og medbringer Enhver 3 Mark Indskudspenge, ligesaameget for Velkomst.

3die. Skal Artikel-Brevet forelæses; den, som har hørt det, tie stille, og den, som ikke har hørt det, for ham skal det forelæses paany.

4de. Skal Mulet-Protocollen forelæses, og hvo, som har forseet sig, derefter ansees med Pengebøde.

5te. Er her nogen, som endnu ikke har været med ved Haandværks-Skik og Brug han skal bide Kammen af Nøglen og indstille sig med Svende og Udlærlinge, og da er han ligesaa god som Enhver af os Andre.

6te. Hvis jeg har forglemt Noget, saa staae En frem og melde sig!

7de. Enhver, som har Noget at klage, bør ikke tie, men andrage, hvad han har at sige til Brødrenes fælleds Tarv.

8de. Altsaa med Gunst: De første Spørgsmaal ere afgjorte. Hvad der maatte være forglemt i de første, kan meldes i de andre.

9de. Det er tilladt at være bedækket med Hue, men ikke med Hat, saalænge Laden staaer paa Bordet.

Vil Du leve og døe med os, Broder, saa grib fat! — Nu have de Herrer Lademestere og vi Svende holdt vort Raad.

10.

1886. Nagelsmedsvendenes Haandværksskik, opskrevet 1886 af Nagelsmed Carl Hoppe.

I Forhandlingsstuen paa Kroen, hvor Mestrene og Svendene ere samlede, staaer Laden aaben paa et Bord; ved Siden af den staaer Oldgesellen, og paa den anden Side af Bordet sidder Oldermændene. Lademesteren og den unge Svends Læremester. Naar Forhandlingerne ser sluttede, bliver Velkomsten tillige med 2de smaa Kander, som ere fyldte med Vin eller Øl, som er tillavet med Rom, Citron, Kanel og Sukker, sat ind paa Bordet. Velkomsten er da prydet med alle Skildtene, derpaa bliver den unge Svend indkaldt, som benævnes »gammel Dreng«, indtil han har drukket af Velkomsten. Han stilles lige for Oldgesellen med Frakken knappet til højre Side med 3 Knapper og Hatten under venstre Arm med Lommetørklædet i, ligeledes Oldgesellen, som spørger paa Tysk:

Also mit Gunst, was ist dein Begehren, weil du hast die günstige Meister und Gesellen hier eingeboten?

(Den gl. Dreng): Mein Begehren ist nicht weiter, ich möchte die günstige Meister und Gesellen gebeten haben, dass sie möchten mir von ein Altenjunge zu ein rechtschaffner Geselle machen.

(Oldg.): Aber wofür sollen wir dich zu ein rechtschaffner Geselle machen?

(D. gl. Dr.): Alles mit Gunst für die erste 14 Tage Wochenlohn, mein Lehrmeister hat mir mitgegeben.

(Old.): Sei so gütig und erleg das.

(D. gl. Dr. tager i Hatten og lægger en lille Pakke paa Bordet): Alles mit Gunst, hier ist mein 14 Tage Wochenlohn.

(Oldg.): So will ich dein 14 Tage Wochenlohn nachsehen, ob du bist fleiszig oder faul gewesen (efterser Pakken, hvori der er indpakket flere forskjellige smaa Penge i mange Papirer, og putter det Altsammen i sin Hat; derpaa siger han): Alles mit Gunst, ich habe dein 14 Tage Wochenlohn nachgesehen und gefunden, das dieses ist viel zu wenig, aber wen du gibst, was deine Vorväter gegeben haben, dann kannst du wieder erfahren, was deine Vorväter erfahren haben.

(D. gl. Dr.): Was meine Vorväter gegeben haben, will ich auch geben.

(Oldg.): Alles mit Gunst, so will ich dir eine kleine Rechnung aufgeben, dabei willst du Nase und Mund aufsperrn; deine Vorväter haben gegeben 2 Ochsen und Schwein, 5 Tonnen Bier, 5 Anker Brantwein und ein half Schiffladung mit Pfeifen und Taback und denn noch so viel Geld, dass die Gesellen nicht brauchte von der Herberg zu gehen in 14 Tage; siehe, wenn du das alles gibst, dann kannst du wieder erfahren, was deine Vorväter erfahren haben,

(D. gl. Dr.): Was meine Vorväter gegeben haben, das will ich auch geben.

(Oldg.): Alles mit Gunst, so überreiche ich dir diesen hochglücklichen Welkomst, der in dieser königlichen Residenzstadt Kopenhagen errichtet und gestiftet ist, nicht allein von uns Brüder, sondern von unseren Vorväter, die unsere Mitbrüder auch waren.

(D. gl. Dr.): Haben sie mir was gutes geschenkt, so trinken sie mir was gutes vor.

(Oldg.): Alles mit Gunst, dass ich dieser hochglücklicher Welkomst mag angreifen, nicht in Unehre sondern in Ehre, daraus will ich ein Trunk thun, nicht zu dein Schade, sondern zu dein Vortheil in Namen der ganzen Bruderschaft (imedes han drikker, bliver Laaget af Velkomsten svinget over Hovedet og et Vers af Forskjelligt bliver sunget; naar han tager Velkomsten fra Munden, bliver Alt stille); ich habe ein Trunk gethan nicht zu dein Schade sondern zu dein Vortheil, und hier ist noch 3 Jungfertrinke¹ zu vorschicken, wen wählst du zum 1, 2 und 3ten.

(D. gl. Dr.): Alles mit Gunst, mein Lehrmeister zum ersten, mein Altmeister zum zweiten und Lademeister zum dritten ([Oldgesellen²] tager Velkomsten og drikker med samme Ceremoni, derefter hans [d. v. s. Drengens] Læresvende og saa fremdeles, indtil der ikke er mere i, end han selv kan drikke ud).

(Oldg.): Alles mit Gunst, so überreiche ich dir diesen hochglücklichen Welkomst in Namen der ganzen Bruderschaft, der in unser königlichen Residenzstadt Kopenhagen errichtet ist, nicht allein von uns Brüder, sondern von unseren Vorväter, die unsere Mitbrüder auch waren; hier ist noch 3 verborgene Dinge darin, dass eine ist ein goldner Ring, das zweite ist ein goldner Anker, das dritte ist ein Brieflein, worin steht geschrieben dein ehrlicher Geselle-Namen, was wählst du von diesen drei Dingen.

(D. gl. Dr.): Alles mit Gunst mein ehrlichen Geselle-Namen.

(Oldg.): Such, so wirst du es finden, sauf aus bis auf den Grund, so wirst du fühlen, was dein Hertz wünscht.

(D. gl. Dr.): Alles mit Gunst, dass ich diesen hochglücklichen Welkomst mag angreifen nicht in Unehre, sondern in Ehre, daraus will ich ein Trunk thun nicht zu mein Schade, sondern zu mein Vortheil (mens han drikker, svinges Laaget over Hovedet, og alle skrige

¹ Se ovfr. S. 7, 12, 71.

² Dette Ord maa indsættes, da Ungsvenden først nedenfor faar Velkomsten i sin Haand.

ham i Øret: sauf, sauf aus bis auf den Grund; idet han tager Velkomsten fra Munden, bliver Alt stille). Dieser hochglückliche Welkomst hat sein Recht geschehen, was oben ist, muss unten stehen; ich habe mein ehrlichen Gesellen [Namen] gesucht und auch gefunden, und ich thue mich bei den günstigen Meister und Gesellen sehr freundlich bedanken, dasz sie haben mir von einen Altenjunge zu ein rechtschaffner Geselle gemacht.

(Oldg. tager de to smaa Kander frem og drikker den unge Svend til): Prost auf dein Junggesellestand (giver ham Haanden), dass du magst dich aufführen, wie [es] ein rechtschaffner Hertz-, Kron-, Anker- und Schiff-schwartz Nagelschmied Geselle zukommt; geh nicht auf die Gasse ohne Roch und Stock und sähl(?) dein Meister die Arbeit richtig für; treib dich nicht mit die Jungens herum, wie du früher hast gethan; wenn du das thust, wirst du nicht mit Stock und Peitsche gestrafft sondern an Geldbeutel geklobt(!), dass dir die Zähne im Maul werden klappen und deine Mitgesellen ihr Hertz in Leibe lachen. Geh herum und gebe ein jeder die Hand (han gaar hen til Mestjerne først og saa til Svendene, som ønske ham til Lykke i sin Ungesvendestand; derpaa bringer Herbergspigen ham paa en Tallerken en lang stoppet Kridtpibe omviklet med Silkebaand og Dannebrogssløjfer, som han modtager og giver hende et Kys og 3 Mark i Drikkepenge; derefter bliver saa spist, og efter Maaltidet bringes en Bolle Punsch ind paa Bordet, naar Glassene alle ere fyldte, sammenkaldes alle Svendene.

(Oldg.): Alles mit Gunst, günstige Gesellen, seynd so gut und geben ein wenig Gehør (der svares: Alles mit Gunst, kannst du wieder erfahren), alles mit Gunst, wir wollen hier Bruderschaft machen mit unser Junggeselle (tager sit Glas). Prost auf, du und du, in Namen der ganzen Bruderschaft, so lange wir uns kennen, wollen wir uns alle Brüder nennen (derpaa drikke de ham alle til, og hele Ceremonien er forbi).

11.

1886. *Dansk Oversættelse af Bilaget Nr. 6 ovfr. S. 79. Den benyttedes under Navn af »Smedenes Grusz« ved den Lavshøjtidelighed, som Smedelavet i Roskilde foranstaltede den 4. Juli 1886, og til hvilken samtlige Smedelav i Danmark vare indbudte. Den er trykt paa 4 upaginerede Sider i Oktav (H. A. Müllers Bogtrykkeri, Roskilde) og er nærmere omtalt ovfr. S. 74.*

Tolv Punkter.

1. For det Første skal man elske Gud.
2. For det Andet skal man holde sin Fader og Moder, samt hans hele Hus i Ære.
3. Skal Mester-Taffel forelæses, enhver være opmærksom paa sin Mesters Navn, og medbringe saa meget som 4 Styver i Oplag Penge. Er en gjort Svend tilstede, saa giver han engang saa meget; Svende først og Jüngeren derefter; saa at man kan vide, hvilke der ere Svende og hvilke der ere Jünger.
4. Skal Skyld-Bogen forelæses, er en eller anden skyldig, saa afbetaler han, saa at Laden og Herr Faderen (Mesteren) kommer til deres Tilgodehavende, hvorefter man kan borge paany.
5. Er der hersteds i disse 4 Uger kommet tilvandrende Svende, saa fremtræde disse foran Bordet for at lade sig indskrive, og bringe med sig saa meget som 3 Styver Indskrivnings-Penge og 3 Styver for Vellkomning samt ogsaa 2 Styver for Senge-Penge. Er

en Svend gjort, giver han engang saa meget til; Svendene først og Jüngerne derefter, for at man kan see, hvilke der ere Svende og hvilke der ere Jüngere.

6. Skal Artikkel-Brevet forelæses, den som har hørt rigtig efter, tier stille, og dem, som ikke have hørt rigtig, lader man høre paany.

7. Skal den sorte Bog forelæses, og er deri Nogens Navn nævnt, saa stikke han Hoved ud af Vinduet med Salverenia(!) Foderne under Bordet, indtil Sort og Hvidt er passeret; har han Penge eller Pengeværdi, saa skal vi hjælpe ham fra det Sorte til det Hvide.

8. Er en eller anden ikke kjendt med Haandværkerskik, saa træde han frem og afbide Skjæget (Kammen) af Nøglen, og stille sig sammen med Svende og Jüngere, for at han kan være saa god som en af vore.

9. Skal der holdes tre ærlige Efterspørgsler, er der da en eller anden, som kjender noget ufordelagtigt, saa skal han mælde det og ikke tie stille dermed, ellers vil Skaden gaa over hans Pengepung.

10. Skal det rige Amt uddeles, saa at den som bliver i et Værksted ikke faaer Nytte eller Skade.

11. Er der en eller anden, som har Lyst til at forandre sin Stand, saa kan han her ligesom andre Steder komme dertil; ere vi ham for svage, saa tage vi Hjælp, saavel for den Storgunstige Herr Lade Mester, Herr Fader, og hans Hustru, og et Par fede Svin, der til et Fad Vin, saa haabe vi at være stærk nok for ham.

12. Har jeg glemt noget, saa staa nogen frem og mælde istedetfor mig.

Haandværks-Skik for det hele Amt.

Steds-Jüngerer taler: Altsaa med Gunst, er der kommen Fremmede vandrende i disse 4 Uger, saa træde disse frem foran Bordet og lade sig for mig og mine Medkammerater skue angaaende Arbejde, efter Haandværksbrug for første, for anden og for tredie Gang. Steds-Jüngerer taler Fremmed Kleinsmed.

Den fremmede svare:r: Et Stykke deraf.

Steds-Jüngerer taler: Velkommen paa Haandværkets Vegne.

Den fremmede svarer: Bedste Tak. Mester og Svende lader hilse fra der og der, og alsteds, hvorfra jeg kommer.

Steds-Jüngerer taler: Hvad er Eders Forlangende, Fremmede, eftersom I har sendt Bud efter mig og mine Medkammerater.

Den fremmede svarer: Mit Forlangende er ikke større, end at der vises mig Haandværks-Skik, det staaer her eller andetsteds at forskyld.

Steds-Jüngerer taler: Haandværks-Skik skal vises ham saa meget, som jeg har lært, hvad jeg ikke har lært, tænker jeg at kunne lære af ham eller en anden retskaffen Svend.

Den fremmede svarer: Af mig vil han ikke lære meget andet, end at løbe Landet frem og tilbage, slide Klæder og Sko, drikke Herr Faders Vin og Øl, den ene Gang meget den anden Gang mindre, eftersom Pengepungen formaaer.

Steds-Jüngerer taler: Altsaa med Gunst, dette kunde vi ogsaa.

Steds-Jüngerer taler: Altsaa med Gunst, Fremmede, hvorpaa budsender man, paa Grov-, Klein- eller Nagelsmede.

Den fremmede svarer: Paa Grovsmede.

Steds-Jüngerer taler: Paa Svendemaade eller Jüngermaade.

Den fremmede svarer: Paa Jüngermaade.

Steds-Jüngerer taler: For Styk eller Ugeløn?

Den fremmede svarer: Ugeløn.

Steds-Jüngerer taler: Søn af Mester eller udlært?

Den fremmede svarer: Udlært.

Steds-Jüngereren taler: Hvor fra?

Den fremmede svarer: Fra - - - -

Steds-Jüngereren taler: Hvad er Eders Navn?

Den fremmede svarer: N. N.

Steds-Jüngereren taler: Fremmede, har han ingen bekendt Mester, hvortil han vil være hensikket, eller vil han lade sig sende fra den Ældste til den Yngste.

Den fremmede svarer: Fra den Ældste til den Yngste.

Steds-Jüngereren taler: Vil De ogsaa arbeide for andre?

Den fremmede svarer: Ja, vi maa leve og dø for hverandre, og saaledes ogsaa arbeide for hverandre.

Steds-Jüngereren taler: Har jeg glemt noget, saa skrive I det under Bordet, naar jeg kommer igjen saa skrive I det paa Bordet, saa skal jeg udslette det med en Kande Øl eller Vin.

Naar Steds-Jüngereren kommer til Mesteren saa taler han: Altsaa med Gunst, der er kommen vandrende en Kleinsmed, han er i Faderens og ikke i Mesterens Hus, og forlanger 14 Dage at arbeide i Mesterens Værksted, at forhindre hans Skade og befordre hans Nytte, finder den fremmede Arbeide, saa er det os kjærte, for den fremmede endnu kjærere.

Naar Steds-Jüngereren kommer til Herberget taler han til den fremmede: Altsaa med Gunst, fremmede, jeg vilde gjerne vide, hvor meget Klokken er, ere Skoene vel flikkede, Pengepungen vel spækket, et langt Spyd over Skulderen, saa kan min gode Svend vel skride over Grøften. Saa ere vi gaaede efter Haandværksskik, hvor der er redligt, og gaaet forbi, hvor der ikke er redligt; saa ere vi kommen til den Mester, hvor han har sendt mig, og lader ham for dennegang tilsigte 14 Dage Arbeide, naar han vil tage tiltakke med en fattig Mester, saa ønske vi ham god Lykke til en rig Mester.

Steds-Jüngereren taler: Naar en fremmed kommer vandrende, saa bliver der betalt for ham en Kande Øl, men naar han har arbeidet her, saa betaler han en Kande Øl.

Steds-Jüngereren taler til Mesteren naar den fremmede er indført: Altsaa med Gunst, Mester, her vil jeg anbefale ham en fremmed Kleinsmed, han give ham Hvedebrød, sorte File, og han lade ham helst længe sove hos Jomfru Kokkepigen, saa vil Mesteren have en god Svend i ham.

MURERE OG TØMRERE.

Murerne og Tømmerne ere ikke knyttede til hinanden paa samme Maade som f. Ex. de forskjellige Arter Smede. Det Materiale, de behandle, er vidt forskjelligt, og dog ere de ganske nøje forbundne. Ingen af dem arbejde i noget Værksted, de virke under aaben Himmel, og de ere her Side om Side beskjæftigede med at opføre de samme Bygninger. Ja saa beslægtet har deres Virksomhed forekommet Myndighederne, at disse en Tid (fra 1813) i Fællesbestemmelser fastsatte saavel deres Arbejdstid som deres Arbejdsløn. Og det kan endnu nævnes, at er Tagværket færdigt paa den Bygning, de opføre, fejre de Rejsegildet sammen, ved hvilken Lejlighed de tidligere mødte med hver sin »Polerer« (Parleur), en Benævnelse, der kun findes i disse to Fag. Murpolereren og Tømmerpolereren stod broderligt ved hinandens Side.

Murerne og Tømmerne førtes ogsaa sammen ved deres Forhold til det efterhaanden opkommende Brandvæsen. Allerede Anders Hiöring beretter i sin »Leyers Politie« (1661, Bl. f. 7), at de udtagne Brandmestere og og Svende »vare alle Murmestere og Tømmermænd med alle deres Svende og Dreng«. Der synes herigjennem at være kommet et Samliv i Stand, der bl. A. gav sig et Udtryk deri, at de to Fags Formænd ved Brandordningen i 1682 udtalte sig sammen imod Enevældens nye Bestemmelser der skulde søge at gjøre det af med det zünftige Lavsvæsen (C. Nyrop: Kbhvns Tømmerlav, S. 88, 89). Det er ogsaa deres Brandvirksomhed, der er Udgangspunktet, naar en Raadstueplakat for Aarhus' Vedkommende i 1672 siger: »For det Arbejde, de herved have, skulle de have Tilladelse at indrette, begge Professioner under Eet, et Lav for at holde udenbys Mestere og Uberttiggede fra at gaa dem i Næringen« (Hübertz: Aarhus, II, S. 168—69). Et saadant fælles Lav skulde være en Belønning, men det var en Belønning af en noget tvivlsom Natur. Saadanne Fælleslav

for de to Fag kjendes ogsaa f. Ex. i Nykjøbing paa Falster og Nakskov. De bestaa og fungere, men betragtes ikke som ret zünftige. 1836 vil Kjøbenhavns Murlav ikke erkjende, at der findes noget Murlav i Nakskov, skjøndt det sammensatte Lav mener at være fuldt livskraftigt (Kjøbenhavnsposten 1835, Nr. 209, Kbhvns Tømmerlav, S. 188). Noget Andet er, at de to Haandværk godt kunde have Lavlokale i samme Hus. 1715 lejede Kjøbenhavns Murlav sig ind i Tømrernes Lavshus i Peter Hvitfeldtsstræde (Kbhvns Tømmerlav, S. 105).

Fra 1734 ere forøvrigt Kjøbenhavns Stenhuggere i Lav med Byens Murere. Stenhuggerne her i Landet havde ikke tidligere været undergivne Lav, men da de udviste »de største Insolentier«, mente Regeringen det rettest at faa dem ind under Lavdisciplinen. De blev derfor forenede med Murerne, men Resultatet har næppe svaret til Forventningen. 1740 vægrede de sig absolut ved at arbejde sammen med en Del brabantiske Stenhuggere. De vare ikke zünftige; i Brabant gaves der ingen zünftige Svende, og Brabanterne maatte fortrække (Tilskueren 1902, S. 255). Stenhuggerne og Murerne vise sammen tilbage til de gamle tyske Bauhütten, der have sat deres Præg ogsaa paa Frimurerne. De to Fag stod zünftigt sammen fra Fortiden, og man kunde herefter tro, at der maatte være ikke Lidt at berette om særlige Former, ved hvilke deres udlærte Dreng gjorde sig zünftige Svende. Hverken hos Murerne eller Tømrerne synes dog saadanne at have været i Brug, men i begge Fagene træffe vi en særlig udviklet zünftig Æresfølelse. De holdt stærkt paa, hvad de kaldte »Haandværksmanér«.

Fra gammel Tid synes Svendene i disse Friluftshaandværk at have staaet selvstændigere overfor Mesterne end Svendene i de andre Haandværk (Kbhvns Tømmerlav, S. 12). Forholdene medførte, at de efterhaanden talrige Svende og Dreng ikke kunde være tilhuse hos deres Mestere, hvad Politimester Claus Rasch kraftigt betoner 1695, da han er stærkt optagen af de kjøbenhavnske Mursvendes urolige Forhold. »Hvilket den største Del foraarsages deraf«, skriver han, »at samme Folk haver mere egen Frihed for deres Mesters Tilsyn end de andre Haandværkeres, thi disse [d. v. s. hine] gives Dagløn og hverken spise eller logere i Mesternes Huse« (Sjæll. Missiver Nr. 24—25, 9. Febr. 1695). Spektakler kunde de gjøre, »Klammeri og Nattegang i Værtshuse og paa Gaderne«, hvorfor det blev dem forbudt at gaa med deres Murhamre og store Maalestokke paa Gaden, uden lige naar de gik til og fra Arbejde, men de holdt paa deres Vis Justits indenfor dem selv.

Da en Tømmermand, der 1717 arbejdede i Esrom, uretfærdigt blev mistænkt for at have stjaalet en Øxe, maatte han gaa fra Arbejdet dér og

bringe Sagen for Lavet i Kjøbenhavn. Svendene, han arbejdede sammen med, erklærede nemlig, som han skriver, »at de ikke ret vel kunde arbejde med mig længer, før jeg for saadant blev erklæret, og at det var lige saa fuldt, som jeg skulde have taget Bilen« (Kbhvns Tømmerlav, S. 103). Det turde herefter være et stort Spørgsmaal, hvorledes den Mursvend kom til at befinde sig, der i 1730 fik kongeligt Brev for, at han »lige som tilforn udi Mursvendenes Lav og Forsamling maa og skal antages«, skjönt han havde arbejdet tre Maaneder i Skubkarren i Kastelet paa Vand og Brød for ikke at have oplyst en funden Sølv tallerken; han holdt paa, at han ej var dömt »for noget Uærligt eller Tyveri, men aleneste for sin begangne Forseelse« (Sjæll. aabne Breve, Nr. 190, 30. Juni 1730). Svendene havde een Gang forskudt ham, og den kongelige Skrivelse har næppe omstemt dem. Paa dette Omraade vare de standhaftige, saaledes som det kan ses af et Par Domme, som Politi- og Kommercekollegiet afsagde i 1766.

Mursvend Anders Lassen havde ude i Charlottenlund hjulpet Slotsforvalterens Hustru med at binde og løse en Hund, som blev kastreret, hvad der i Datidens Öjne var et »uærligt« Arbejde, der hørte Natmanden til (F. Dyrhund: Tatere og Natmandsfolk, S. 96). Og Sagen udviklede sig herefter saaledes, at Mursvenden blev nødt til at stævne sit Lavs Oldgeseller m. Fl. og herved under 11. Marts 1766 fik Dom for, at hans nævnte Forhold ikke kunde geraade ham eller nogen Anden i Lavet til Forklejnelse i nogen Maade. Men Dommen blev ikke respekteret. Der var stadig Svende, der ikke vilde arbejde sammen med Anders Lassen, og saa afsagde Politi- og Kommercekollegiet under 5. December s. A. en ny Dom, hvorefter 4 Mursvende, der negtede at falde tilföje, »for saadan deres Forbrydelse, Andre til Exempel og sig selv til velfortjent Straf« bleve dömt til at arbejde i Jern i Kjøbenhavns Fæstning, den ene i to Aar, de andre tre hver i et Aar. »De vilde«, udbrøder et samtidigt Skrift med Forundring, »hellere gaa i Slaveriet og blive lænkede ved Siden af Skjelmer og Tyve end underkaste sig en fornuftig Øvrigheds billige Dom og erkjende en af deres Laugsbrødre, der af Vankundighed havde begaaet en efter deres Gebräuche strafværdig Villighed, for dygtig til at ernære sig af sit Haandværk« (Bevis at Argus uagtet sine 100 Öjne har været stokblind, 1771, S. 16).

Man kan herefter forstaa, hvorfor hele Kjøbenhavns Tømmerlav var paa Benene, naar et Skafot eller en Galge skulde rejses. Der marcheredes til Stedet i Optog med Faner og klingende Spil. Alle Lavets Svende skulde arbejde med ved »Justitiens« Rejsning, saa kunde den ene ikke bag efter lade den anden Noget høre (Kbhvns Tømmerlav, S. 95 o. fl. St.).

Bøddelen og hans Medhjælpere vare selvfølgelig »uærlige« Folk. Ja saa vidt gik det, at Regeringen en Gang maatte tage sig af en stakkels Fangefoged, der ikke kunde faa sine Sønner i Lære (Sjæll. Missiver Nr. 510, 9. Nov. 1753). Den zünftige Æresfølelse var ham imod. Lavene skulde holdes rene, og derfor er det forstaaeligt, at Kjøbenhavns Tømrere vare i høj Grad uvillige overfor Regeringens Bestræbelser for at afskaffe de saakaldte Geburtsbreve, ved hvilke de vilde sikre sig imod at faa Uægtefødt i Lære (Kbhvns Tømmerlav, S. 52, 84, 90), og derfor er det forstaaeligt, at Lavet var paa sin Post, naar en Svend vilde gifte sig med et besovet Fruentimmer (Kbhvns Tømmerlav, S. 142). Ungsvendene maatte love ikke at gifte sig med nogen »Hore, Amme eller berygtet Fruentimmer« (ndfr. S. 94).

Det var imidlertid ikke noget absolut Sædelighedshensyn, der her gjorde sig gjældende. Hvad der herved urgeres, er »Haandværksmaneren«, saaledes som den var »i hele det romerske Rige«. 1714 er Lavet meget imod nogle gifte Lærlinge, ti saadanne kjendtes ikke i Udlandet, hvor »Haandværksgevonheit« holdtes. Tillodes de her, vilde de lægge »en despect og blame paa vores Amt«, hvoraf Følgen vilde blive, at Svendene herfra ikke vilde blive holdte for gyldige (Kbhvns Tømmerlav, S. 103). Den zünftige Følelse var stærkt udviklet. Da de kjøbenhavnske Tømmer-svendes Formand i 1761 var bleven slaat og udskjældt, uden at han »efter Amtsbrug« paatalte det inden fjorten Dage, og derefter skulde »uddele Velkomsten til de fremmede Svende«, vægrede en af disse sig ved at tage Velkomsten af hans Haand; han betragtede ham som »skimpft« (geschimpft). Og Dagen efter turde en anden Svend ikke arbejde sammen med ham af Frygt for at ifalde lige Straf med ham, den »skimpftede« (Kbhvns Tømmerlav, S. 149—150).

Efter Alt, hvad her er meddelt, er det nærmest overraskende, at der i Mur- og Tømmerlavene Intet forlyder om en særlig Akt, hvorved de Udlærte bleve gjort til Svende. 1762 siger de kjøbenhavnske Tømmeres Oldermænd, at den unge Svend ikke kunde »rejse eller passere« uden at have drukket af Velkomsten, og denne »Æresdrik« skulde præsenteres ham »med behørig Ceremonier ligesom udenrigs, hvor der er Lav« (Kbhvns Tømmerlav, S. 151). Men Ceremonierne synes ganske sikkert ikke at have gaaet ud paa Andet og Mere end en bestemt zünftig Tiltale med tilhørende zünftige Svar, saaledes som det væsentlig har holdt sig i Mur- og Tømmerlavene til den Dag idag.

1843 blev det oplyst, at de udlærte Mordrengene mod et klækkeligt Vederlag maatte lære »Gruszen« hos Oldgesellen for med Anstand at kunne blive optagne i Svendenes Broderskab (s. ndfr. S. 96, Nr. 3). Og

endnu den Dag idag møde Kjøbenhavns unge Mursvende, hver med et gult Skjødskind paa, for i Optog at marchere ind i Amtssalen, hvor de efter forskellige Spørgsmaal og Svar af Svendenes Formand drikkes til af Velkomsten, hvorefter de skulle sige: »Idet jeg takker for Laugets broderlige Hilsen, sætter jeg den ærbare Velkomst for min Mund og drikker hele Murerlaugets Skaal, Murersvendelauguet længe leve. Idet jeg beder mig Laaget paasat, overrækker jeg den ærbare Velkomst til den ærede Formand« (s. ndfr. S. 99, Nr. 5). Den gaar saa videre til dem, der komme efter ham.

. Helt ind i Fyrreerne stod Kjøbenhavns Murlav i livlig zünftig Forbindelse med Nordtysklands Murlav særlig Hamborgs (Die Verbindung der Maurergesellen, Lübeck 1841).

1.

c. 1756. Meddelelse om Ceremonierne ved en Drengs Løsgivelse i Kjøbenhavns Tømmerlav, tilsendt Tømmerlavet i Odense fra Kjøbenhavn. Det kan næppe være Andet, end at Ceremoniens Sprog oprindeligt har været Tysk. Tidligere trykt i C. Nyrops Kjøbenhavns Tømmerlav, 1887, S. 152.

Naar de 2 [Lære]aar ere forløbne, kommer Læredrengen frem for aaben Lade og siger: med Gunst og Forlov. Oldermænden svarer: hvad er din Begiering, derpaa siger Drengen: Eftersom ieg haver udstaaet mine 2de Lære Aar, saa er min tjenstlige Begiering, at ieg maatte blifve løsgifven som en Retskaffen Tømmersvend, og derpaa leverer hand sine udskrifningspenge. Derpaa træder Læremesteren frem og spørger, om nogen haver noget paa Drengen at siige, som kand hindre hans Løsgivelse; er der da ingen instancer(!), svares Nej. Læremesteren farer igien fort og siiger til Drengen: Eftersom Du haver udstaaet dine 2de Lære Aar, saa blifver Du idag erklæret til en Retskaffens Tømmersvend her for Laugets aabne Lade, nu skal du efterdags opføre dig som een Tømmersvend eigner og vel anstaaer og søge saadanne Compagnier med dine iefnlige, som dig ere anstendige, og naar du eengang (ved Guds forsiun) vil gifte dig, da maa du ingen Hoere, Amme eller berygtet fruentimmer tage til Ægte, hvorpaa Mesteren affærdiger ham med et par Ørefigen, sigende: Det tager du af mig og ingen anden efter denne Dag, uden at du paa loughlige Maader revangerer det, hvorpaa dend udlærte gifver Oldermænden og sambtlig Mesterne Haand og tacker for god Lære. Derpaa træder Oldermænden frem med et Beger fuld af Øll udi Haanden sigende: Her præsterer jeg dig een Æredrick, dend skal du dricke til som kommer efter dig(!), med formaning at holde dig dine her ved din Løsgivelse gjorde Løfter i alle maader efterretlig, og naar du haver arbeidet her nogen tiid, da skal du reisze ud og forsøge dig paa dit haandverck, og maae du icke arbeide hos nogen fusker eller bønhaszer, uden nøden skulle tvinge dig dertil, da kand du vel arbeide hos ham 8 a 14 dags tid, men saa strax forføie dig hen, hvor ærlig og Sunftig handverch holdes. Og derpaa dricher Oldermænden ham til, saa tager Svenden imod Begeret og dricker sambtlig Mesternes skaal*.

2.

c. 1800. Den ceremonielle Tale i Kjøbenhavns Tømmerlav, naar en fremmed Svend kommer til det. Afskriften findes i Rigsarkivets 2den Afd. i den Pakke med Papirer efter Raadmand Carl Pontoppidan, som er omtalt ovfr. S. 58. Tidligere trykt i Kjøbenhavns Tømmerlav, S. 324—26.

Den Ceremonielle Tale i Tømmer Laugets Quartal Samlinger. Wenn die fremden Gesellen auf dem Amts Sahl trehten vor den Aeltermann.

Also mit Gunst und Erlaubnis, vor die ehrbare Meister wie auch vor der gantzen ehrbaren Gesellschaft wie auch vor öffentliche Lathe und Büchse und dass nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit Fragt der Aeltermann: Also mit Gunst und Erlaubnis, Gesellschaft, was ist sein Begehrt? Antwort ihm der Fremde: Also mit Gunst und Erlaubnis, mein Begehrt ist: Ich wolte mein ehrlichen Nahmen lassen einschreiben in das Buch, wo alle rechtschafne Zimmergesellen eingeschrieben stehen. Antwort ihm der Aeltermann: Das soll geschehen. Fragt altsaa den Fremden: wo hat er gelernt? Antwort ihm der Fremde: in der Stadt Hamburg. Frage: wem war sein Lehrmeister? Antwort: F. C. Frage: wem war Aeltermann? C. L. Wem war Beysitzer? A. H. und G. S. Antwort ihm der Aeltermann: Gesellschaft Er wird so gütig sein und sagen mir seinen Nahmen, so sagt ihm der Fremde sein Nahme.

Altgesell: Also mit Gunst und Erlaubnis vor die ehrbare Meister wie auch vor die gantze ehrbare Gesellschaft, wie auch vor öffentliche Lathe und Büchse und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit — Also mit Gunst og Erlaubnis — dieser gegenwärtiger Zimmergeselle, der seine ehrlichen Nahmen hat lassen einschreiben in das Buch, wo alle rechtschaffene Zimmergesellen eingeschrieben stehen, heist mit Nahmen Michael Brandt, hat gelernt an der Stadt Ludewigsburg. Ist einer oder der ander, der dieses Ortes hat bewandert, der gebe diesen Zimmergesellen gut Zeugnis, soe antwortet die gantze ehrbare Gesellschaft: Guda (?!).

Nun nimt der Altgesellen den Willkommen in die Hand und sagt: Also mit Gunst und Erlaubnis, weil ihm der ehrbare Willkomst angepräsentirt wird, von einen hochlöblichen Zimmerhandwerk wie auch von die ehrbaren Meister und der gantzen ehrbaren Gesellschaft in der königliche Dänischen Haupt-, Residentz- wie auch Kauf-, See- und Handels-Stadt Copenhagen drey Ehrendruncke daraus zu thun, zwey zu trinken und einen zu verschencken, also wird Er so gütig sein und den ehrbaren Willkommen sein Haupt entblösen und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit. Antwort ihm der Fremde und sagt: Also mit Gunst und Erlaubnis, das ich den ehrbaren Willkommen sein Haupt entblöse und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit — und nimt das Obertheil von Willkommen ab und halt es in seiner Hand. So saget der Altgesell wieder: Vivat es lebe der gegenwärtige Zimmergeselle, der sein ehrliche Nahme hat lassen einschreiben in das Buch, wo alle rechtschafne und brave Zimmergesellen eingeschrieben stehn. Vivat. Wenn der Altgesell getrunken hat, sagt er wieder: Gesellschaft, Er wird so gütig sein und den ehrbaren Willkommen sein Haupt bedecken und dass nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit.

Sagt der Altgesell wieder: Also mit Gunst und Erlaubnis Gesellschaft, Er wird so gütig sein und den ehrbaren Willkommen auch zu sich nehmen und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit. Antwort der Fremde wieder: Also mit Gunst und Erlaubnis, das ich den ehrbaren Willkommen auch zu mir nehme und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit; nimt also den Willkommen von den Altgesell in die Hand und sagt zu einen von seinen Kammeraten, der nächst bey ihm steht: Also mit Gunst und Erlaubnis Gesellschaft, Er wird so gütig sein und den ehrbaren Willkommen

sein Haupt entblößen und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit. Antwort ihn der, den er zugetrunken hat: Also mit Gunst, und das ich den ehrlichen Willkommen sein Haupt entblöße und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit. Nun spricht der Fremde wieder zu der, den Willkommen hat. Also mit Gunst und Erlaubnis, weil mir der ehrbare Willkommen angepräsentirt wird von einen hochlöblichen Haus-Zimmerhandwerk, wie auch die ehrbaren Meister und der gantzen ehrbaren Gesellschaft in der Königlichen Dänischen Haupt-, Residentz-, Kauf-, See- und Handels-Stadt Copenhagen einen Ehrendrunck daraus zu thun, also nehme ich mir die Freiheit und drincke die ehrbare Meister wie auch der gantzen ehrbaren Gesellschaft gutens Wohlseyn, Vivat. So ruft die gantze, ehrbare Gesellschaft auch Vivat. Nun sagt er wieder: Gesellschaft, Er wird so gütig seyn und den ehrbaren Willkommen sein Haupt bedecken und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit. Antwort der andere wieder: Also mit Gunst und Erlaubnis, dass ich den ehrbaren Willkommen sein Haupt bedecken und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit. Also mit Gunst und Erlaubnis, Gesellschaft, Er wird so gütig sein und den ehrbaren Willkommen auch zu sich nehmen und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit. Also mit Gunst und Erlaubnis, das ich den ehrbaren Willkommen auch zu mir nehme und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit. Nun drinkt der Anderer und sagt Vivat, es leben die ehrbaren Meister wie auch die gantze ehrbare Gesellschaft wie auch dieser gegenwärtige Zimmergesellen, der seinen ehrlichen Nahmen hat einschreiben lassen in das Buch, wo alle rechtschafne und brave Zimmergesellen einschrieben stehen. Vivat. Nun sagt er wieder: Gesellschaft, er wird so gütig sein und den ehrbaren Willkommen sein Haupt bedecken und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit. Also mit Gunst und Erlaubnis, das ich den ehrbaren Willkommen sein Haupt bedecke und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit. Also mit Gunst und Erlaubnis, Gesellschaft, Er wird so gütig sein und den ehrbaren Willkommen auch zu sich nehmen und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit. Also mit Gunst und Erlaubnis, das ich den ehrbaren Willkommen auch zu mir nehme und das nach Handwerks Gebrauch und Gewohnheit. Nun drinkt er den Altgesell wieder zu, so ist das vorbei.

3.

1843, 10.—17. Marts. *Forhør ved Kjøbenhavns Politiret i Anledning af de unge Mursvendes Gruszlæren ved deres Løsgivelse af Læren i Efteraaret 1842 (s. Politirettens Examinationsprotokol Litr. A Nr. 102, S. 103—107 og Nr. 103, S. 3—5). Sagen blev sat i Gang ved en til Kjøbenhavns Magistrat indsendt Klage fra Murmester Wahl og foretoges første Gang i Kjøbenhavns Politiret den 4. Marts, jfr. Dansk Ugeskrift, 2 R., III, 1843, S. 144—152:*

Fredag den 10. Marts 1843 blev igjen foretaget Sagen ⁸⁶₁₁₄₇ For Retten mødte Mursvend Christian Frederik Wahl boende paa Nørregade Nr. 43, der forklarer, at han er bleven gjort til Svend sidste Qvartal tilligemed 29 andre Lærlinger. Samme Dag, som Lærlingerne hos Oldermænd [Capitain Christian Olsen Aagaard] bleve erklærede for Svende, bleve de af Oldgesellen Korn og Bisidder Lange samt Laugsbudet Andersen og Bøsse-skriveren Steinmüller, der vare tilstede hos Oldermænd, førte hen til et Værtshuus i lille Kongensgade, hvor der blev spist varm Mad og drukket Punsch, og hvor de forbleve fra Kl. 5¹/₂ indtil Kl. 10¹/₂. De bleve her samtlige af Oldgesellerne affordrede 10 Rdl. hver, deels til den Fortæring, som skulde finde Sted, og deels for at lære »Gruszen«, og da Comparenten og de øvrige nye Svende foreslog, at de derfor vilde betale 9 Rdl., blev det af

Oldgesellerne og Bosseskriveren erklæret, at det var en gammel Skik, at der skulde betales 10 Rdl., og at Comparenten og de øvrige nye Svende ogsaa vare forpligtede til at erlægge denne Betaling. Der blev dem ikke spurgt, hvorvidt de selv ønskede at lære »Gruszen«, men det blev forudsat som Noget, der var en Pligt for dem at lære, eller hvorfor de ialtfald maatte betale. Hvorvidt Oldgesellerne have beregnet sig selv Noget af denne Betaling til Indtægt, veed Comparenten ikke. Næste Dags Morgen Kl. 8 indfandt man sig atter paa det nævnte Værtshuus, og nu blev den saakaldte »Grusz« lært; der blev da spist kold Mad og drukket Brændeviin og Øl, og Kl. omtr. 12 skilte Forsamlingen sig ad. Kl. 1 $\frac{1}{2}$ samledes man atter, og der blev fortsat paa Underviisningen i »Gruszen«, hvorved der atter blev spiiist kold Mad og drukket Brændeviin og Øl indtil omtrent 6. Det Samme fortsattes i bemeldte Vertshuus den næste Mandag Formiddag til Kl. 12, og Kl. 1 blev Forsamlingen atter samlet for Kl. henved 2 i Følgeskab at begive sig fra bemeldte Værtshuus til Muurkroen i Adelgade, hvor de i den nederste Etage drak Brændeviin og Øl og spiste Smørrebrød. Derfra bleve Svendene førte op i den øverste Etage, hvor Velkomsten blev drukken, og der var derefter Dands hele Natten paa Kroen. [Samme Dag afhørtes endnu 5 Mursvende, der forklarede ganske i Overensstemmelse med Ovenstaaende].

[Mandag den 13. Marts 1843 blev Sagen igjen foretaget, 7 Mursvende blev afhørte og forklarede i alt Væsentligt som de foregaaende. En af dem var] Mursvend Johan Riel, boende paa Hjortelængen 158, der forklarede, at han i det Hele taget i de Dage, han var bleven Svend, har maattet udrede omtrent 20 Rdl., men til Ballet, som fandt Sted paa Kroen, har han baade havt sin Fader, Moder og Kone som Gjæster. Comparenten beder bemærket, at man paa Muurkroen har truet med at ville overfalde ham, fordi man formeente, at [han] havde Deel i, at nærværende Undersøgelse var reist, men han kjender Ingen af dem, der har fremført Trudsler undtagen Laugsbuddet, der havde ladet sig forlyde med, at Comparentens Opførsel gik ud paa at nedsætte Lauget.

Fredag den 17. Marts 1843. Sagen blev igjen foretagen. For Retten mødte Frederik Conrad Kornn, boende i Vognmagergade Nr. 80, der opgav, at han er Oldgesell ved Muurlauget. Han blev foreholdt de under Sagen afgivne Forklaringer, hvis Rigtighed han i det Hele erkjender. Han paastaaer imidlertid, at det hos Oldermænden var sagt Svendene, at de nu vare Svende, og at Comparenten og de øvrige Oldgeseller derefter alene havde udladt sig med, at de af dem, der vilde med ham og vilde være Svende og modtage Velkomsten, skulde følge med, hvorved Comparenten vilde betegne, at kun de, der vilde modtage Velkomsten, kunde blive deelagtige i de Fordele og Rettigheder, Svendene havde imellem sig selv indbyrdes. Han mener saaledes dermed at have udtrykt, at det stod Enhver frit for, om han vilde modtage Velkomsten eller ikke Det er ikke noget Vertshuus i Lille Kongensgade, hvor Gruszen er lært, men en Sal, som Comparenten, der ingen Plads havde hjemme, dertil havde leiet. Det er en fri Sag, om Svendene vilde betale Noget til Feie-pigen, og Comparenten har ikke sagt, at det Mindste hertil kunde gives, var 8 β . Punsch og Kaffe blev der ikke beværtet med i Lille Kongensgade for de erlagte 10 Rdl., men Enhver, som vilde have det, maatte betale Comparenten derfor særskilt. Ligeledes maatte det særskilt betales, hvad der den sidste Nat paa Kroen fortæredes under Dandsen, hvori- mod Comparenten betalte Musicanterne. Det forholder sig rigtigt, at der, efterat Velkomsten var modtagen, er i en Fattigbøsse, som henstod paa Kroen, erlagt Bidrag efter Enhvers Leilighed, og at der ligeledes paa samme Tiid er gaaet en Tallerken omkring, hvorpaa der gjordes Indsamling, og at der endelig den Dag, Indskrivningen skeete, hvorfors betales 11 $\frac{1}{2}$, af de nye Svende blev erlagt Bidrag i Fattigbøssen. Hvad der erlægges i Fattigbøssen, tilflyder Laugets Pensionister og Enker, og hvad der bliver indsamlet paa den ommeldte Tallerken, betales som et Extratilskud til 3 af de mest trængende Pensionister og 3 à 4

Enker. Naar det er forklaret, at de nye Svende har maattet tractere de gamle Svende, da er dette en Comparanten og overhovedet Oldgesellerne uvedkommende Sag og maae formentligen forstaaes saaledes, at den udlærte Lærling indbyder de Svende, som hos hans Mester have arbeidet i hans Læretid, til at være hans Gjester den sidste Aften paa Kroen.

Derefter mødte Bisidder Frederik Wilhelm Lange, boende i Gothersgade Nr. 16, der henholdt sig til den af Comparanten Kornn afgivne Forklaring, der blev ham foreholdt, med Tillæg at Comparanten, Laugsbuddet og Bøsseskriveren har den Forretning ved den her omhandlede Leilighed at assistere Oldgesellen, hvorfor de hver især af Svendenes Bidrag faa 1 Rdl. for hver 10 Rdl., der erlægges, men de have ogsaa derved den Forpligtelse, at de i Fællig med Oldgesellen maatte paatage dem Tabet, som maatte foraarsages ved Restancer eller feilagtig Beregning. Ethvert yderligere Overskud tilfalder derimod Oldgesellen. [Denne Forklaring tiltraadtes derefter af saavel Laugsbuddet Adolph Andersen som Bøsseskriveren Johan Peter Steinmüller].

4.

1869. *Ceremoni ved de unge Svendes Optagelse i Hustømrernes Forening. Trykt, 4 Sider i Oktav, C. J. Elovius Bogtrykkeri. Har tidligere været trykt hos C. Nyrop: Kbhvns Tømmerlav, 1887, S. 330—331.*

Ved Indtrædelsen af den unge Svend i Forsamlingssalen henvender han sig til Formanden, som spørger: »Er det Deres Ønske at optages i Hustømrernes Forening?« Den unge Svend svarer derpaa: »Ja.« Formanden spørger igjen: »Hvad er Deres fulde Navn?« Som den unge Svend opgiver. Formanden henvender sig derefter til Forsamlingen og spørger: »Er der Nogen i Forsamlingen, som har Noget imod, at nærværende unge Svend N. N. bliver optaget i vor Forening?« Naar Forsamlingen har samtykket heri, siger Formanden: »Da Forsamlingen samtykker, kan De blive optaget i vor Forening, naar De vil opfylde de Pligter, som dens Love paalægger Dem.« Den unge Svend svarer: »Ja.« Hvorpaa Formanden henviser den unge Svend til Foreningens Skriver og den tilstedeværende Bestyrelse, hvor Navn og Bopæl blive at indføre i Protokollen. Naar dette er sket, gaar den unge Svend tilbage til Formanden, som tager Foreningens Velkomstbæger med følgende Ord til den unge Svend: »Idet jeg drikker Dem til af dette vort Velkomstens Bæger, delagtiggjør jeg Dem i alle de Goder, som er og i Fremtiden vil følge af at være optaget i dette vort Broderskab. Deres Velgaaende!!!« Formanden overrækker derpaa den unge Svend Velkomstbægeret med følgende Ord: »Til Bekræftelse paa, at De er optaget i vor Forening, vil De i lige Maade drikke paa Foreningens Velgaaende.« Den unge Svend modtager Bægeret og siger: »Jeg takker Forsamlingen for den mig beviste Ære; det skal bestandig være mig en kjær Pligt at opføre mig saaledes, at jeg derved vinder mine Medbrødres Agtelse og Tillid. Foreningens Velgaaende!!!« Efterat denne Skaal er drukken, overrækker Ungsvenden Bægeret til Formanden, som tager hans Haand og lykønsker ham, hvorpaa Ceremonien er tilende.

5.

1902. Af nedenstaaende Meddelelse om de unge Svendes Optagelse i Mursvendeforeningen er den indledende Halvdel nedskrevet i 1902 af Foreningens Formand. Velkomsthilsenen (Gruszen) er efter en noget tidligere Opskrift.

Alle Udlærlinge, som aflægge Svendeprøve i Kjøbenhavn, maa lade sig indskrive i Murersvendeforeningen og til Ungsvendegildet, saafremt de ville arbeide som Svende her. Under Udførelsen af Svendeprøven bliver følgende Indbydelse tilstillet hver enkelt Udlærling:

Efter gammel Skik afholder Murersvendeforeningen Ungsvendegilde ... dagen den ... Kl. .. i Rømersgade 22, Festsalen. Som Afslutning paa Læreaarene er denne Fest i Ære den Dag i Dag. Ligesom for Hundreder af Aar tilbage i Laugstiden gaar det til endnu. De unge Svende drikke af Laugets ærværdige Sølvvelkomst og hilses som Medbrødre. Derefter Fællesspisning, Punchesold og Bal til Kl. 4. De unge Svende indbydes herved til at indmelde sig i Foreningen og deltage i denne Fest.

Efter Indskrivningen afholdes et Møde for de unge Svende til Forberedelse og Prøve paa Murergruszen. Paa Festdagen samles man i Foreningshuset, hvor Fanen vajer. Hver Ungsvend iklædes et gult Skjødskind og føres af Viceformanden, der bærer Kommandostaven, til Amtssalen, ved Døren slaaes tre Slag, hvorpaa der under fuld Musik marcheres til Bordet, hvor Formanden modtager Ungsvendene. Naar Handlingen er endt, begiver man sig til Bords og derefter Bal. Kl. 12 kastes Skjødskindet, og dermed er Ungsvenden indtraadt i Svendeselskabet.

Velkomsthilsen.

Naar de unge Svende ere førte ind i Salen, siger deres Ordfører: Med deres velvillige Tilladelse betræde vi som unge Svende denne Amtssal. — Formanden: Paa samtlige Laugsbrødres Vegne hilser jeg dem som Medbrødre. — Ordføreren: Paa samtlige Ungsvendes Vegne har jeg den Ære at takke. — Formanden: Hvad er deres Begjæring? — Ordføreren: At indlemmes i Murersvendeforeningen.

Formanden tager da Kommandostaven, hvormed han slaar 3 Slag i Bordet og spørger de Tilstedeværende, om der er Nogen, der har Noget imod, at disse unge Svende drikke af Velkomsten. Svares der Nej, slaaes atter 3 Slag, og Kommandostaven overrækkes til Viceformanden. Derpaa tages Velkomsten frem, og Formanden siger til Ungsvendene: Idet de drikker af Velkomsten, indlemmes de i Svendeselskabet og bliver delagtige i alle de Goder, som dermed følger, men Svendene forventer da ogsaa, at de i Fremtiden vil opføre dem, som det sig egner og anstaaer en respektabel Murersvend.

Formanden siger til Ordføreren: Paa samtlige Laugsbrødres Vegne præsenterer jeg den ærbare Velkomst for den ærede Ungsvend og beder mig Laaget aftaget. — Ungsvenden: Med Deres velvillige Tilladelse tager jeg Laaget af den ærbare Velkomst. — Formanden: Idet jeg paa Laugets Vegne hilser dig som Medbroder, sætter jeg den ærbare Velkomst for min Mund og drikker din og samtlige Laugsbrødres Skaal. Leve alle brave Murersvende. (Drikkes. — Fanfare.) Idet jeg beder mig Laaget paasat, overrækker jeg den ærbare Velkomst til den ærede Ungsvend, for hvem jeg aftager Laaget. — Ungsvenden tager da Velkomsten og siger: Idet jeg takker for Laugets broderlige Hilsen, sætter jeg den ærbare Velkomst for min Mund og drikker hele Murerlaugets Skaal. Murersvendelauget længe leve. (Han drikker. — Fanfare.) Idet jeg beder mig Laaget paasat, overrækker jeg den ærbare Velkomst til den ærede Formand.

FORSKJELLIGE HAANDVÆRK.

Rækken af Haandværk er paa langt nær ikke udtømt med de i de foregaaende Afsnit nævnte. Der er mange flere. Men saa vidt deres Udvikling hidtil er kjendt, frembyde de næppe nye, ejendommelige zünftige Træk. Der er dog flere Steder Glimt, som det vilde være af Interesse at kunne forfølge. Bogbinderne ere zünftige. To Bogbindersvende i Viborg mene i 1738, at de »nach Handwercksgebrauch und Gewohnheit« maa nedlægge deres Arbejde, da Mesteren, de ere hos, er bleven skjældt for »Fusker og Skjelm«; de bringe Sagen for Lavet i Kjøbenhavn (s. ndfr. S. 107 Nr. 2). Men har disse Svende mon været »examinerede«, saaledes som det hed i Tyskland? Og der kan spørges videre: Har Bogbinderlavet i Kjøbenhavn kunnet examinere Svende, og hvorledes har Forholdet været mellem de Svende, der i Odense-Bogbinderlavs Protokol föjede et Tanke-sprog (Symbolum) til deres Navn, og de Svende, der lod det være nok med Navnet (C. Nyrop: Ved det Miloske Jubilæum S. 48 flg., 95—96)?

For de kjøbenhavnske Skræderes Vedkommende har Svendenes Kro spillet en Rolle. Den nævnes allerede 1612. Til den skal Mesteren, der behøver en Svend, sende sit Bud; dér skal han tale Svenden til, og ikke paa Gade, Stræde eller i andre Huse (Kbhvns Dipl., II, S. 583). Ved Siden af »Skrædernes Krohus« staar naturligvis »Skrædernes (d. e. Mesternes) Lavshus«. De nævnes begge i Kjøbenhavns Grundtaxt 1668, men her forekommer desuden et »Skrædersvendenes Hus« (Kbhvns Dipl., II, S. 816). Hvad er dette? Og hvorledes skal det forstaas, naar det 1685 forbydes at holde partikulær Logemente eller Krohus for Svende og Dreng i Lavshuset (O. Nielsen: Kbhvns Hist., V, S. 293)? Kroen var og blev det zünftige Midtpunkt. Det var paa den, at Skrædersvend Bernt Petersen som »første tuba seditious« i Juli 1720 samlede Lavets Svende og op-hidsede dem imod Oldermænden, hvad der førte til en Række Domme

(Politi- og Kom. Koll.'s Domme af 28. Febr., 11. og 22. Juli 1721). At Skrædersvendene vare zünftige, kan bl. A. ses deraf, at det et Sted i deres Skraa af 1612 er Tale om at holde sig »efter Laug och Handvercksbrug« (Kbhvns Dipl., II, S. 586 § 41).

Og saa er der Bagersvendene. I Politimester Claus Rasch's vældige Kamp mod Lavene kommer det ogsaa til Sammenstød med Kjøbenhavns Bagersvende, og i en Erklæring af 8. Juni 1695 skriver han bl. A. saaledes om dem: »Nogle Gange om Aaret, særdeles naar Fastelavn var, haver de holdet deres offentlige Sammenkomster og Gilder, straffet hverandre indbyrdes og oplagt tillige nogle Tønder Øl at fordrikke, hvor da Svendene hver for sig haver givet en Skjenk eller Drikkekar af Tin paa ungefær en Pægels Størrelse med deres Navne paa til at drikke af. Men naar nogen fremmed Svend ankom, som ej tilforn havde været paa deres Kro eller i deres Forsamling eller og en Dreng blev gjort til Svend, da skulde samme uddrikke Velkomsten, hvilket er et stort Sølv-Drikkekar, som kan gives tre Potter Øl udi og Bagersvendene samtlig haver bekostet, til hvilken Sølv-Velkomst der findes 40 Sølv-Skilter, som skal hænge paa samme, naar de skulle drikke deraf, og er samme Skilter smaa Sølv-Plader med de Svendes Navne paa, som dem haver givet til Velkomsten. Der findes og fjorten smaa Sølv-Bægere, som i lige Maade er gjort til at drikke af« (Sjæll. Miss. Nr. 308, 14. Decbr. 1695). Hvor vidunderligt rige ere de ikke paa Sølvtoj. Claus Rasch havde konfiskeret det hos deres Krofader Hans Hasenberg ved Nørreport, og det blev solgt ved offentlig Avktion den 6. April 1696 (Sjæll. Miss. Nr. 217, 26. Sept. 1696). Men det at eje meget Sølvtoj maa have været en Egenhed for Bagersvendene. Der voxede hurtigt igjen en Sølvskat op hos dem; de kom paany til at eje smukke, vægtige Sølvkar med fortræffelig gjorte Skilte (Tidsskr. f. Kunstind., 1889, S. 183), der Alt tilsammen i 1859 ansloges til c. 2000 Lod (Kbhvns Regnskab for 1860, S. 85).

Ogsaa for Drejernes Vedkommende er der Glimt at notere. At de kjøbenhavnske Drejersvendes Kro i Vildmanden blev lukket 1693 (O. Nielsen: Kbhvns Hist., V, S. 293), er sikkert kun at betragte som et Led i Politimester Rasch's Kamp mod Lavene, men særlig interessant er Bevægelsen i 1736, da Stolemagerne gjorde Oprør mod Drejerne, i hvis Lav de fra gammel Tid havde været Deltagere. Trods den aabne Lade, »hvilken i alle Amter holdes i stor Agt og Ære«, slog en Stolemager i en Samling en Drejer tilblods, ja Stolemagerne bemægtigede sig selve Laden og gjorde endelig det, der i Drejernes Øjne var endnu værre. De kjøbte en Soldat til at »udskrive og udkopiere Drejerlavets Skikke, hvorved en Drejersvend skal kjendes og distingueres fra alle andre Professioner, hvor

han kommer udenlands, hvilke Lavsskikke Ingen uden Drejere og Drejersvende maa vide« (Sjæll. Miss., Nr. 245, 14. Maj 1736). Men hvori bestod disse Skikke? Ja det meddeles ikke. Men i de Vidneforhør, der optoges, tales der om en »Haandverchs Sædvanes-Bog« (Just Nielsen: Drejerlauget i Kbhvn, S. 48, 49), som muligvis kan være Fr. Frisius' »Ceremoniel der Drechsler« (Leipzig, 1705). Det maa dog staa hen. Men sikkert er det, at Drejerne stadig maa have brugt en vis ceremoniel Tale, naar en Udlært blev gjort til Svend. Drejermester A. G. Lohmann gjør sig i Januar 1800 til Talsmand for, at Ørtsvenden ved denne Lejlighed hellere skulde oplæse Noget om Svendenes Pligter mod Mesterne »istædenfor den hidtil brugte Handverks Gevonheit eller rettere narriske Sentenser, som tiener ikun til at opmuntre en ung uforstandig Svend til Trodsighed og Stolthed« (Just Nielsen: anf. Skr., S. 113). Det er Levninger heraf, der gjenlyde i den ndfr. S. 108 Nr. 3 trykte Ceremonis »Hoch Drechsler«, der danner Rammen om en Scene, ved hvilken Ungsvenden modtager en Stok som Tegn paa sin nye Værdighed og faar Lov til at kysse Herbergssøsteren, der overrækker ham en med røde Baand pyntet Tobakspibe.

Levninger af noget Svundet findes ogsaa i de Odense Rebslagers Ceremoni fra 1850 (ndfr. S. 112 Nr. 6). Den er søgt holdt helt dansk. »Also mit Gunst« er ændret til »Alt i Ære«, men den er dog synligt oversat fra Tysk. Lavets Bord kaldes stadig, hvor det nævnes, »Disk«, og der drikkes først af tre mindre Bægere (Kløverblade), derpaa af et St. Hansbæger og endelig af Velkomsten. Der er sikkert gamle tyske Traditioner heri ligesom i den spøgende Opfordring til at tømme den store Velkomst, »drik den ud til Bunden, saa vil Du finde et Guldstykke deri«. De kjøbenhavnske Rebslagers Ceremoni (ndfr. S. 114 Nr. 7) er mindre karakteristisk. Men ogsaa i den er der gammel Form. Den Udlærte skal drikke tre Gange af Velkomsten, den første Gang »med Gunst«, den anden »for vor Kunst« og den tredje »ej omsonst«. I de kjøbenhavnske Glarmesteres Ceremoni (ndfr. S. 115 Nr. 8) klinger der ikke saa meget gammelt. Den begynder med et rask Tilløb paa Vers »Glasset er et Kunstens Værk, som varsomt maa behandles«, men er i det Hele altfor gjennemrettet dansk, skjönt Glarmestersvendene endnu 1825 stiftede en »Tobachsteller« paa Tysk; de var 21 Svende om det, og af dem var, oplyses det, 16 »von Kopenhagen« (C. Nyrop: Fra den kunstindustrielle Udstilling, S. 86).

Bogbinderne, Skræderne, Bagerne, Drejerne, Rebslagerne og Glarmesterne vare alle i Lav. Men fordi et Haandværk var ordnet som Lav, behøvede det ikke at være zünftigt. Der er nu først Guldsmedene. 1546 optræde de Odense Guldsmede med »en ny Skraa, de have gjort, som skal være imod kongelig Majestæts Reces« (Dsk. Mag., 4 R., I, S. 197).

Det lyder saa fornøjeligt zünftigt. Men 1546 ligger forud for den zünftige Tid her i Landet, og Skraaens Indhold kjendes ikke, saa fra dette lille Faktum kan Intet sluttes, imod hvad der forøvrigt vides om Guldsmedene. Og det, der vides, er, at de have staaet gennemgaaende køligt overfor de zünftige Lavsskikke (C. Nyrop: Dansk Guldsmedekunst, S. 71, 131). Og saaledes forholder det sig ogsaa med Slagterne. De hørte ikke til de »geschenkte« Lav, Svendevandring med tilhørende Grusz, Omskuning eller andre Lavsceremonier brugtes ikke af dem (R. Berg: Kbhvns Slagterlav, S. 12). Men er der Lav, der ikke have været zünftige, er der paa den anden Side ogsaa Fag, der uden at have haft Lav og Lavret, have været vel kjendte i Zünftens mandstærke Rækker. Bogtrykkerne ere her det mest slaaende Exempel, men Farverne kunne ogsaa nævnes, ligesom Blytækkerne, för de fik Lav.

Kjøbenhavns Blytækkere fik Lavartikler den 19. Juni 1739. Efter oprindelig kun at have været faa i Tal vare de blevne 13. Saa var det efter Kommercekollegiets Mening paa Tide at sørge for, at de ikke ved at blive flere endnu trykkede Haandværket for hinanden, og saa fik de det længe ønskede Lav (Sjæll. Miss. Nr. 212, 19. Juni 1739). Men sikkert er det, at de allerede för den Tid havde zünftige Skikke imellem sig. 1715 havde en Blytækker med det stolte Navn Gustav Adolf Rüdiger faaet Ret til at vinde sit Blytækker-Borgerskab i Kjøbenhavn »foruden nogen Blytækkers Overværelse« (Kbhvns Dipl., VIII, S. 368). Hvad denne underlige Tilføjelse betyder, er ikke klart. Men den hindrede ham ikke i at blive optagen i de andre Blytækkeres Selskab, hvor han dog — ikke fik Lov til at blive længe. Efter et Par Aars Forløb blev han »udraabt« som Fuser og slettet af Selskabets Protokol. Han synes ikke i Længden at have kunnet staa Maal overfor dets zünftige Regler. Det forbødes Svendene at tage Plads hos ham, og de Svende, der havde været hos ham, maatte rense sig ved en Pengestraf til Selskabet. Det kan ses af Rüdigers Klage, der tydeligt viser, at Selskabet fuldstændig var ordnet som et zünftigt Lav (Sjæll. Miss. Nr. 180, 30. April 1725). Det kjendte Mestersvendsaar og havde bestemte Vandringstider for Svendene (Kbhvns Dipl., VIII, S. 636, 651). I de Artikler, som Lavet selv gav Forslag til men kun fik i en noget ændret Form, hedder det bl. A., »at en Svend, som kommer udenlands fra og bringer hans Grusz fra zünftige Mestere, hvor han har sidst standen i Arbejde, maa ikke negtes Arbejde for det Første i 14 Dage til Prøve«. En saadan Grusz, der selvfølgelig var gammel i Faget, har Rüdiger næppe kunnet bringe; en af hans Kolleger viser ham offentlig sin Haan ved at sige til ham: »Der er Streg over Dig« (O. Nielsen: Kbhvns Hist., VI, S. 8, 229).

Medens Blytækkerne altsaa fik Lav, fik Farverne saa lidt som Bogtrykkerne det aldrig. Men her er forøvrigt for de københavnske Farveres Vedkommende det ganske Forunderlige, at Regeringen endog et Par Gange, baade 1739 og 1745, gaar ud fra, at de havde Lav med tilhørende Lavsartikler, og en Farver her i Byen taler 1797 om sine »Lavsbrødre«. Sagen er naturligvis den, at Farverne — ligesom Blytækkerne før 1739 — uden at have officielle Lavsartikler dog havde zünftige Regler, som de fulgte. Sikkert er det, at de gav »Geschenk« og fortræffeligt kjendte de tyske Farveres Grusz (C. Nyrop: Danske Farvere, S. 126 flg. og ndfr. S. 109, Nr. 4). Af størst Interesse er det imidlertid her at se de københavnske Skorstensfejeres Udvikling. Ti hvor klart det end er efter det ovenfor Meddelte, at Zunft og Lav ikke er ensbetydende Ord, viser den nævnte Udvikling, at de dog inderligt høre sammen.

At gjøre en Skorsten ren, betragtedes oprindeligt som et meget lavt Arbejde, der kastede et »uærligt« Skjær over dem, der udøvede det. Skorstensfejerne nævnedes sammen med saa uheldige Existenser som Hestegildere, Svinesnidere og Natmænd (Dyrlund: Tatere, S. 74, 76, 94). Og da Kjøbenhavn mellem sine Betjente blev nødt til at have en Skorstensfejer, rangerede han selvfølgelig ikke højt. Det kan ses af en Dom, som Politi- og Kommercekollegiet afsagde den 12. Februar 1715. Kjøbenhavns daværende Skorstensfejer Bertel Seiller blev idømt en Bøde for daarlig Fejning af to Skorstene, og saa hedder det videre: »hvad hans Folk angaar, som sig herudi har forset, da skal han selv straffe dem udi nogle Politibetjentes Overværelse med Ris og Krabask, enhver efter sin Størrelse og Kræfter, saa at de kan erindre at gjøre deres Gjerning en anden Gang tilbørligen«. Skorstensfejeren sættes til selv at revse sine Folk, da det muligvis vilde holde haardt at faa nogen Anden til at røre dem. Skorstensfejerne vare lige kun taalte i Samfundet, hvad den samme Bertel Seiller fik et haandgribeligt Bevis paa i 1727. Han havde hidtil haft sin Virksomhed i det lille St. Klemensstræde, men nu købte han et Hus paa Nytorv, og da det saa kom op, at han vilde flytte Forretningen til et saa notabelt Sted i Byen, vakte det stor Bevægelse. Dær kunde en Skorstensfejer umuligt bo, ti »de omkringliggende Huse og Gaarde kunde derved komme udi ringere Estime og Pris«. Seiller var imidlertid paastaelig, hvorfor det blev nødvendigt at paakalde den kongelige Avtoritet, hvad der absolut ikke blev til hans Fordel. Et kongeligt Reskript slog fast, at det ikke kunde tillades ham »at bebo noget paa et publique Sted beliggende Hus« (Sjæll. Miss. Nr. 484, 22. Nov. 1727).

Saa kom Kjøbenhavns Brand i 1728, og strax efter den synes man at have været paa det Rene med, at Seiller og hans danske Folk ikke

slog til. Med stor Umage blev der forskrevet en Skorstensfejer fra Schlesien, Andreas Nitschke, og han fik snart efter sin Svoger Joh. Mich. Becker herind. Alt Skorstensfejervæsen blev tysk, hvilket hurtigt fik Følger. Der kom Klage paa Klage fra Skorstensfejerne over deres Stilling. Det var Kjøbenhavns Kommandant, Generallöjtnant G. W. H. Sponneck, der efter Frederik IV's Opfordring havde skaffet Nitschke hertil; han havde tilsagt ham de samme Rettigheder her, som Skorstensfejerne nød i Tyskland, og dér vare de ikke alene ordnede i Lav men stod som Borgere i den By, de boede i. Noget Saadant kunde Kjøbenhavns Magistrat dog slet ikke tænke sig. Skulde en Skorstensfejer være Borger i Byen, »ville Skarpretteren og Natmanden formene sig lige saa nær berettiget«. Den holder stadigt igen. 1731 opnaar Nitschke kun at faa et Privilegium, hvori det bl. A. udtales, at han maa »ved Skorstensfejer Haandværket holde Amtsrettighed enten for sig selv alene eller med Andre udi Tyskland, hvor sligt er brugeligt«. Det er, som det ses, kun rent personligt, at han faar denne Ret, og Magistraten holder stadig paa, at han uden at faa Borgerskab skal modtage en af den udfærdiget Bestalling og Instrux. Pariaer som de ere, maa de heller ikke blive Brandmestere eller ved Ildebrande bære Brandskilt. Nitschke og Becker gjöre imidlertid Modstand, og et kongeligt Reskript befaler da 1734, at de i de skarpeste Udtryk skulle reprimanderes i de 32 Mænds Nærværelse for Opsætsighed og Ulydighed. De maatte lade sig nøje med, at det i almindelige Udtryk tilsagdes dem, at de skulde anses som andre Borgere i Kongens Lande og at de imellem sig maatte oprette et Lav. De truede da med at ville rejse herfra, men blev desuagtet. Deres økonomiske Stilling har efter Alt at dømme været god (Sjæll. aabne Breve Nr. 317, 21. Sept. 1731; Nr. 254, 3. Sept. 1734; Sjæll. Miss. Nr. 200, 25. Maj 1734; Nr. 427, 12. Nov. 1734).

Herefter er der Ro i en Aarrække, skjönt de to Skorstensfejermestere 1748 blive til tre (Sjæll. Miss. Nr. 95, 1. Marts 1748). Men i 1777 gaar det løs paany. De tre kjøbenhavnske Skorstensfejermestere, der alle ere tyske, Gottfried Gliese, Gottfried Pfeiffer og Samuel Starinsky, klage stærkt. Da de ikke ere Borgere og ikke have kongelige Lavsartikler, ere deres Svende studsige og ville rejse; ingen tysk Svend tør tage Arbejde her, deres Professions »Hoved-Skjenk« i Hamborg tillader det ikke, saalidt som den vil anerkjende de her i Byen Udlærte som Svende (s. ndfr. S. 116, Nr. 9). Men Kjøbenhavns Magistrat holdt vedvarende efter Evne igjen. En Skorstensfejer kunde umuligt faa Borgerskab, derimod kunde der jo maaske nok gives dem kongelige Lavsartikler, og saa udfærdigedes da saadanne den 11. Februar 1778. Nu vare Skorstensfejerne naaede et godt Skridt frem. Nu havde de Kongens Underskrift for saadanne zünftige

Bestemmelser som f. Eks. følgende to Paragrafer: (§ 9) »Naar en Svend fra andre Stæder kommer rejsende her til Staden, skal han melde sig hos Formanden og hannem forevise sit Lærebrev og Kundschaft, hvorefter han efter ordentlig Tour iblandt Mesterne omskoues for at blive antaget i Arbejde, om nogen af Mesterne ham behøve«, og (§ 13) »Dersom nogen Svend haver arbejdet hos en Fusker eller ulavsmæssig Skorstensfejer, maa han ikke tages i Arbejde af nogen Mester, før han først haver forliget sig med Lauget og betalt i Mulkt til Laugskassen 4 ₤; dersom og nogen Mester antager saadan Svend i Arbejde, skal han være pligtig ikke alene strax at give ham Afsked, men endog at betale i Mulkt til Laugskassen een Rigsdaler« (Sjæll. aabne Breve Nr. 99, 11. Febr. 1778).

Nu havde Zünften naaet Lavet, men den higede videre. Borgerskabet stod endnu tilbage, og to Aar efter naaede den ogsaa dette. I Marts 1780 klagede Kjøbenhavns Skorstensfejere over, at deres Udlærte ikke bleve antagne i Tyskland, da de Mestere, i hvis Brød de havde været her, ej vare Borgere i den By, de boede i. Den zünftige Æresfølelse følte sig ilde berørt herved. Der skaffedes Beviser for, at Forholdene vare anderledes i baade Breslau, Dresden og Berlin, og nu var Tiden kommen saa vidt, at Kancelliet, skjönt Magstraten stadig gjorde Modstand, udtalte, at det ingen Grund fandt til at negte Skorstensfejerner den ønskede Ret. I Overensstemmelse hermed udfærdigedes da Reskriptet af 18. Oktober 1780 om, at Kjøbenhavns Skorstensfejere »maa forundes lige Privilegier, Borgerret og Rettigheder som alle andre derværende Professioner og Borgere« (Sjæll. Miss. Nr. 598, 18. Okt. 1780). Den lange Kamp var endt med en stor zünftig Sejr, og det er herefter fuldt forstaaeligt, at Skorstensfejerner vare og bleve et zünftigt Haandværk; endnu i 1856 er der her i Kjøbenhavn trykt en »löblicher Handwercks-Gebrauch und Gewohnheit der Schornsteinfejer« (s. ndfr. S. 117, Nr. 10).

Efter Skorstensfejernes ovennævnte Lavartikler maatte den Svend, der var kommen til at arbejde hos en Fusker, for at blive ren forligesig med Lavet ved at betale en Mulkt. Det er en nedarvet zünftig Opfattelse, at Lavet saaledes havde Magt til at rense. 1695 betragtede de kjøbenhavnske Possementmageres Oldermænd tre Dreng, der imod Handwercksmanier og Gebrauch samtidig vare indskrevne hos den samme Mester, for uzünftige. Men saa kom der ogsaa senere en særlig Lavserklæring for, at de to af dem kunde som ærlige Svende passere (s. ndfr. Nr. 1). For den tredje behøvedes det sikkert ikke, da han formentlig blev tilbage som Mesterens eneste Dreng.

1.

1695, 6. Maj. Oldermænden for Kjøbenhavns Possementmagerlav erklærer sammen med to Mestre og to Oldgeseller to Svende for ærlige (findes ved Sjæll. Miss. Nr. 141, 9. Juni 1696).

Anno 1694 den 14. October wart Von woll Edle Hr. president, borgmeister und Raht Erwellet zu oldermann vor Possementmacher Ampt Johan Erenst in Vorigen olderman Jensz Rasmussen Stell, all wo Vnser ampts bücher nachgesehen und befunden Vnder Schitliche fauten, wor Vnder Sich auch fand, dasz Ein meister Vnsers Amptes Nahmens Rasmus Jensen hat drey Jungen in der Lehre, die Vor bemelt Jens Rasmus hat Eingeschriben in Sein oldermannschafft wieder handtwercks manir und gebrauch und wieder dasz gantze Ampt wissen und willen und auch nicht zuvor geschehen und auch nimer geschehen Soll, weil aber 2 Von Rasmus Jensen Sein Söhn Seind frey gesprochen und ihre Zeit haben ausgestanden, ist der Streidt beygelegt, dasz Sie vor Ehrliche gesellen Sollen passiren und Kein weiter vorwurf Dar von haben. Dasz Dieses So passiret, bezeugen wir Meister und gesellen mit Eigen henden und mit unser Ampt Sigell bekrefftiget. Kopen hagen Anno 1695 den 6. May.

David Vrszinus.	Abraham Grosz.	Olderman Johan Erenst.
Johannes Sigiszmundt Weldt, altgesellen.		Hans Hansen Egen hand. (L. S.)

2.

1738, 23. Juni. Skrivelse fra to Bogbindersvende i Viborg til Bogbindersvendenes Broderskab i Kjøbenhavn; tidligere trykt hos C. Nyrop: Ved det Miloske Jubilæum, 1898, S. 95—96.

Unsern freundlichen Grusz zuvor an die gantze Ehrbare Kunstliebende Gesellschaft. Weil wir all hier in Wiiborg von die alhier wohnende Leute vernommen haben, das der Ampts Meister wohnende in Aalborg Hr. Hans Heinrich Schnell sich schändlich versehen und unsern Principal als nemlich der Ampts Meister Herrn Sylvester Stach auff Westerwig Marcken?gedachten Ampts[meister] vor einen Fuscher und Schelme gescholten und ein Broch[manns] Postill schändlich gedadelt und gesagt, ein schelm hat [das] Buch gemachet, welches als nemlich ich Johann Zander mit meinen eigen Händen gemacht habe, so wie es mein Hr. verlanget hat, und wird das Buch, wen es von das hochlöbliche Ampt wird verlanget, zu Copenhagen kommen, weil es von die Leute, die das Buch gekauffet haben, versiegelt ist, also sind wir gezwungen nach handwercks gebrauch und gewohnheit die arbeit Liegen zu lassen und nach unsere Meinung auff das ungerechten Unkosten so lange zehren werden, bisz die Sache ist ausgemacht, oder wir Briefe bekommen werden, die arbeit wieder anzugreifen; wir haten in Sin alle Beyde diese Sommer zu reisen und des wegen ich Johann Zander zu ihm, gedachten Ampts Meister H. H. Schnell schreiben thät, weil dar besser gelegenheit von Alburg als von Wijborg ist weg zu kommen, darauf hat er einen jeden 4 rd. geschicket, welches hier noch liegen thut, und haben wir zwar das Geldt so weit angenommen und dar auff dachten zu Reisen, aber weil wir diesen oben

gedachten Händel zu hören kriegten, war es uns unmöglich zu reissen und haben wir Hr. Sylvester gelobet zu bleiben. Also ist unser begehren an die kunstliebende Gesellschaft nach dem Alterman oder das hochlöbliche Ampt, weil der Hr. Sylvester sie doch zusahmen fohdern lasset, hin zu geben und zu erkündigen, wie wir uns in diesen sachen verhalten sollen, den es [ist] unser Gelegen nicht so lange zu gehen, erwarten also mit die allerersten Post eine Antwort, verbleiben also jeder zeits

Die gantze Ehrbahrende und
kunstliebende Gesellschaft
Getreue Brüder und Mittgenossen.

Wiiborg d. 23. Juny Anno 1738.

Johann Zander
Buchbinder Gesell Geburtig v.
Lübeck.

Balthasar Danc-Krasemann
Buchbinder Gesell gebürtig
v. Schwerin.

3.

c. 1840. *Drejernes Ceremoni, meddelt af Kunstdrejer og Dørgrebsfabrikant Carl Hansen († 1894) i hans Bog »Kunstdrejerforeningen i Kjøbenhavn« (1891, S. 41—43), med en Tilføjelse fra L. Just-Nielsen's »Drejerlauget i Kjøbenhavn« (1902, S. 109).*

Ved Kvartalsforsamlingerne af Drejersvende for c. 50 Aar siden samledes de zünftige Svende 4 Gange aarlig paa Herberget efter Tilsigelse af Oldgesellen for der at erlægge deres Tidepenge til Lauget. Til disse Kvartalsmøder tilsagdes ogsaa 2 Mestre (Lademestrene). Naar Alle vare forsamlede, lukkedes Døren omhyggelig til, Laden anbragtes paa Bordet, og Oldgesellen slog 3 Slag paa Laaget med Skafferstokken, idet han udtalte: »Also mit Gunst, nun mache ich auf«. Højrestet Tale, Banden og Tobaksrygning var fra dette Øjeblik under streng Mulkt forbudt. Ingen indlodes, og enhver af de Tilstedeværende skulde have de 3 nederste Knapper i Frakken tilknappe. Først da aabnedes Ladens 3 Laase af Oldgesellen og de 2 Lademestre, der hver havde sin Nøgle. Ladens Laag aabnedes, og Skafferstokken anbragtes i lodret Stilling i Ladens bageste Hjørne tilhøjre. Naar Regnskaberne og de Forhandling, der skulle foretages for aaben Lade, vare afsluttede, indlodes den, hvis Svendestykke alt var antaget af Mestrene, og som nu skulde gjøres til Svend. Den Indtrædende stilledes foran den aabne Lade, og følgende Ordsките udspandt sig:

Oldgesellen: Hvad er din Begjæring?

Drengen: At blive gjort til en retskaffen og zünftig Drejersvend.

Oldgesellen: Also mit Gunst. Idet jeg stiller Dig, nu udlærte Dreng for Svendenes aabne Lade for at gjøre Dig til en retskaffen og zünftig Drejersvend, underrettes Du af mig om, hvad der herved paalægges og forbydes en saadan. Du skal være Din Øvrighed og Din Mester lydig og underdanig, og i Mesterens Fraværelse fra Værkstedet skal Du paase, at Drengene udføre deres Arbejde godt og passe samme, samt at der er Rolighed og Orden tilstede paa Værkstedet. Du maa ikke indlade Dig med Drengene i Spil, Drik, Kammeratskab eller sligt, men holde dem i tilbørlig Lydighed. Du maa ikke lade Dig se paa Gaden uden Frakke og Stok og iøvrigt altid opføre Dig, som det sig en retskaffen Drejersvend agter og anstaaer.

Efterat den vordende Svend havde oplæst Grussen, der lød saaledes: »Glück für Meister und Gesellen von eigeneme Handwerk«, fortsatte Oldgesellen: Hermed giver jeg Dig en

Stok i Din højre Haand som Tegn paa Ende af Din Drengestand og ønsker Dig til Lykke i Din Svendestand og siden en duelig Mester i Din hele Levetid.

Den fyldte Velkomst raketes af Oldgesellen mod Ungsvenden; denne modtog den dog ikke, men tog kun Laaget af. Oldgesellen drak Ungsvenden til Velkomst i Lauget, idet han sagde: »Skaal Du, Hoch Drechsler«, hvorpaa Ungsvenden skulde slaa i Bordet. Efterat Laaget igjen var paasat, modtog Ungsvenden Velkomsten af Oldgesellen med de Ord: »Saafremt Du tømmer den i et Drag, koster den intet (ellers betales den med 1 Rdl.). Oldgesellen tog nu Laaget af Velkomsten, og Ceremonien gjentoges af Ungsvenden. Oldgesellen og Ungsvenden rakte hinanden Haanden, idet de begge sagde: »Hoch Drechsler«. Oldgesellen slog derefter 3 Slag med Skafferstokken i Bordet, og Laden lukkedes med de Ord: »Also mit Gunst, nun mache ich zu«. Først nu var Ordet frit. Piberne tændtes og specielt en med røde Silkebaand besat Kridtpibe, der overrasket Ungsvenden af Herbergesøsteren (Pigen), og hvilken han skulde betale med 1 $\frac{1}{2}$ og et Kys.

En Svend, der søgte Arbejde, havde følgende at iagttage. Før han gik ind paa Værkstedet, slog han 3 Slag paa Døren med den for Svendene den Gang aldeles uundværlige Stok. Naar han kom ind, oplæste han Grussen, hvorpaa de paa Værkstedet værende Svende sloge med knyttede Hænder i Bænken og sagde »Hoch Drechsler«. Naar dette var gjentaget af den fremmede Svend, begyndte Forhandlingerne, hvorefter han enten fik Arbejde eller Geschenck.

En ældre Mester, der har rejst meget i Udlandet som Drejersvend, har meddelt følgende Skildring af Ankomsten i et fremmed Værksted:

Svenden træder ind i Værkstedet, med Stokken i venstre Haand og Hatten paa Stokken. Højre Arm og Haand holdes lige nedfaldende. Felleisen eller andet Rejsetøj medhaves ikke.

Han fremsiger Grussen: »Hoch Drechsler! Glück zum Meister und Gesellen wegen des Handwerks« og begiver sig hen til den Ældste paa Værkstedet og slaaer i hans Bænk.

Mestersvenden (den Ældste) spørger: Bist Du Drechsler?

Svenden: Jawohl!

Mestersvenden: Wo komst Du denn hier?

Svenden: Aus Nürnberg.

Mestersvenden: Was bist Du für ein Landsmann?

Svenden: Aus Copenhagen.

Mestersvenden: Dann bist Du willkommen!

Derpaa gives der Svenden Geschenck, og han gaar baglænds ud af Døren.

4.

c. 1850. Optegnelser af en dansk Farversvend fra hans Rejse i Tyskland; tidligere trykt hos C. Nyrop: *Danske Farvere, 1900, S. 182—84.*

Grusz beim Meister.

Komt mann beim Meister, so musz mann dasz Bündel auf der linken Schulter haben; hatt mann kein Bündel, so nimt man das Taschentuch unter dem linken Arm, den Stock in der linken Hand, den Rock zugeknöpft und den Hut mit der rechten Hand gegen dasz rechte Ohr gehalten. (Mann musz nicht den Grusz unter freien Himmel bringen,

sondern unter Dach.) Kommt man in die Stube oder Färberei, und es sind mehre männlichen Personen zugegen, dasz man glaubt Gesellen darunter zu sein, so sagt man:

Verzeihen Sie, Herr Meister und Gesellen zusammen (ist dies der Fall, so sagt sie ja, ist der Meister allein, so sagt er bloz Meister, sind Gesellen bloz zugegen, so antworten sie nein bloz Gesellen). Ich wünsche Herrn Meister — Meister und Gesellen — (oder bei einem Geselle) Dir Bruder — einen guten Tag, Glück zu von wegen des ersamen Handwerks, Meister und Gesellen, von wem ich herkomme, laszen Ihnen — Dir Bruder — ganz freuntschaftlich grüszen von wegen des ersamen Handwerks.

Meister: Ich sage Meister und Gesellen Dank, so wie auch Du Fremder sei mir willkommen.

Fremder: Schön Dank.

Meister: Verzei mir Fremder, dasz ich fragen darf, wo hast Du Dein ersames Handwerk gelernt?

Fremder: Verzeihen Sie, Herr Meister, ich habe es auf Seelant gelernt.

Meister: Willkommen.

Fremder, des Vormittags: Ich wollte Herrn Meister ganz freundlich angesprochen haben um eine halbe Stunde mein Bündel abzulegen nach Hantwerksgebrauch und Gewohnheit.

Fremder, des Nachmittags: Ich wollte Herrn Meister ganz freuntschaftlich angesprochen haben um Nachtlager nach Handwerksgebrauch und Gewohnheit.

Meister: Wann verlieb nemen wilt.

Hatt man Geschenck erhalten, so sagt man

Fremder: Ich sage Herrn Meister Dank für die Liebe und Güte, die sie mir erwisen haben; komt heut oder morgen zu mir, so steht es ihm doppelt wieder zu vergelten. Adie, leben sie wohl.

Giebt der Meister Nachtlager, so er mach dies bekwem, so wartet man bis des Morgens nach dem Frühstück, bedankt wie oben angemerkt und reist.

Bekomt man Nachtlager des Sonabends, so kann bleiben bis Montag, der Fremde musz aber des Sontags nach dem Mittagessen dasz Taschentuch unter dem linken Arm nemen, den Stok in die linke Hant und mit dem Huth in der rechten Hant nach dem rechten Ohr und sich bedanken wie oben angemerkt.

Dasz Ausschenken.

Der Fremde darf keinen Arbeitsgesellen zuerst ansprechen, der Arbeitsgeselle musz kommen zuerst; giebt der Arbeitsgeselle Bier zu trinken, so klopt der Fremde mit 4 Fingern der rechten Hant auf den Tisch und giebt ihm die Hant, bei Brantewein mit 2 Fingern aufgeklopt.

Ruft der Alt- oder Ausschenkesell: Fremden, komt zum Ausschenken, so knöpt man die 3 untersten Knöpfe des Rocks zu, nimt den Taschentuch unter dem linken Arm, den Stok in die linke Hant und den Huth aufgesetzt, der Alt- oder Ausschenkesell setzt sich oben an, zur linken Hant die Fremden, die, welche am längsten auf der Reise sint, setzen sich den Ausschenkesellen zurnächst, zur rechten Hant die andern Arbeitsgesellen. Ist ein Zechbrett vorhanden, so klopt der Ausschenkesell mit auf dem Tisch und sagt: Also mit Vergunst sint Fremde da. — Ist kein Zechbrett vorhanden, so flegt er nach dreimäligen Herumtrinken [zu fragen]: Also mit Vergunst sind Fremde da?

Fremder: Also mit Vergunst ja.

Aussch.: Also mit Vergunst, was ist Euch von Meister und Gesellen anbefohlen worden?

Fremder: Es ist uns weiter nichts anbefohlen worden, als Euch lieben Brüdern einen freundlichen Grusz zu bringen; habe ich ihn einen oder den andern nicht gebracht, so bin ich schuldig ihn jetzt zu bringen. Ich wünsche Euch lieben Brüder einen guten Tag, Glück zu von wegen des ersamen Hantwerks; Herrn Meister und Gesellen, von wo ich herkomme, lassen Euch ganz freundlichst grüßen von wegen des ersamen Hantwerks.

Aussch.: Ich sage Meister und Gesellen Dank so wie auch Ihr Fremden, seit mir willkommen von wegen des ersamen Hantwerks.

Fremder: Schön Dank.

Aussch.: Also mitt Vergunst Ihr Fremden, dasz ich fragen darf, wo habt Ihr Euer ersames Hantwerk gelernt.

Fremder: Also mit Vergunst Ihr Brüder, ich habe es in Ringsted in Dänemark gelernt.

So sagt ein jeder Fremder, wo er seine Profession gelernt hatt, dann die Arbeitsgesellen und zuletzt der Ausschensgeselle.

Aussch.: Also mit Vergunst, dasz die grosze Umfrage herum gehen darf nach Hantwerksgebrauch und Gewohnheit.

Fremder: Also mit Vergunst, Ihr gunsthaften Burschen, jung und alt, gleich wie uns der liebe Gott auf eine wunderbare Weise bei einander versammelt hatt, so weiss ich auf einen erbaren Burschen weiter nicht als liebes und gutes, was einem erbaren Burschen in Treu und Ehren zukommt. Sollte aber einer, der unter Euch sein, der gegen mich wasz weisz, dasz ich ihn oder der löblichen Bruderschaft, Meister, Witwen oder Gesellen gethan oder verbroschen hätte, so möcht ich denselhen gebeten haben dasz zu vermelden und anzeigen, weil eine löbliche Bruderschaft bei einander versammelt und Brodt, Bir, Schnaps und Tobak auf dem Tisch steht, so ferne er aber nichts weisz, so möcht ihm gebeten still zu schweigen und lustig und fröhlich und guter Dinge zu sein, desgleichen begär ich auch bei ihm zu sein, also mit Vergunst habe ich ausgeredet, also mit Vergunst geht es weiter.

Diese Umfrage wird erst gesagt von die Fremden, dann die Arbeitsgesellen und zuletzt der Ausschensgeselle.

Aussch.: Also mit Vergunst, dasz die drei Wahlen herum gehen nach Hantwerksgebrauch und Gewohnheit.

Fremder: Also mit Vergunst weisz ich weiter nichts als liebes und gutes, was Treue und Ehren zusteht.

Dies wird erst gesagt von die Fremden, dann die Arbeitsgesellen und zuletzt der Ausschensgeselle.

Fremder: Also mit Vergunst zum 2te und 3ten Mal weisz ich weiter nichts als liebes und gutes was Treu und Ehre zusteht.

Dasselbe wird wieder der Reihenfolge [nach] gesagt wie das erste Mal, hatt aber einer oder der [andere] gegen jemanden etwas anzuzeigen, so bringt er es vor.

Aussch.: Also mit Vergunst Ihr Fremden, da wir kein öffentlich Geschenk und Willkommen haben, so sollt Ihr Fremden ausgeschenkt werden nach Hantwerksgebrauch und Gewohnheit, macht Euch bekwem.

Nach diesen setzen sich alle nieder und legen Stok, Hut und Taschentuch zur Seite und trinken lustig zu.

Kommt es ungefär um Abends Glocke 7, so nemen die Fremden wieder Stok, Hut und Taschentuch und tanken ab. Dasz Abtanken ist mitt diesen Worten.

Ich sage Euch lieben Brüder Dank für die Güte und Wolthat, die Ihr mir erwiesen habt, kommt heute oder morgen einer oder andere von Euch lieben Brüdern zu mir, so steht es ihm doppelt zu vergelten.

Noch hatt mann beim Ausschenken zu beobachten, dasz wenn einer aufsteht und von Tische weggeht, musz er erst aufklöpfen, desgleichen wenn mann wieder kommt.

5.

1856, 27. Januar. *Et af nogle Farversvende udstædt Svendebrev, der hjalp en Kammerat af dem til let at slippe ind i Lavsforhold, der paa hans Reise strax vilde møde ham i Holsten; se C. Nyrop: Danske Farvere, 1900, S. 133—34, 185.*

(Stempel) 10 Skilling.

Gesellen-Schein.

Nach dem August W. H. H. gebürtig aus Kopenhagen in Dänemark gemäs seines Lehrbriefs vom 1. May 1854 die Färberprofession gehörig erlernt und daselbst greibtlich (!) frei gesprochen worden ist, so haben wir auf Grund dessen es übernommen ihn zu unterweisen. Und in unsere löbliche Bruderschaft als sumftig aufgenommen in allen Handwerksgebreuchen richtig zu unterweisen. Wier erzuchen daher jede löbliche Bruderschaft den vorgenanten A. W. H. H. zu seinem Vorkommen behülflich zu sein, welches wir in ähnlichen Vällen zu erwiedern bereit sind.

Dieses bescheinichen wir mit unserer Nahmens Unterschrift.

Kopenhagen d. 27. Januar 1856.

(L. S.)

U. E. Bommen aus Sonderburg.
A. C. Wagner aus Crailsheim.
D. Creutz aus Rendsburg.

E. Lehmann aus Bunzlau in Schlesien.
Bærentzen aus Kopenhagen.
A. Thomsen aus Schleswig.

6.

1850, Oktober. *Odense Rebslagersvendenes Ceremoni; efter den trykte Original, 4 S. 8°.*

Rebslagersvendenes Regler, naar de holde deres Krodag.

§ 1. (Oldgesellen taler) Alt i Ære! Svendene ville behage at tage Plads.

§ 2. Alt i Ære! Svendene ville erindre, at De have indfundet sig paa min og min Kollegas Anmodning for at holde vor (Paaske-) Krodag. Jeg haaber, at vi skulle tilbringe den i Fred og Enighed.

§ 3. Alt i Ære! Svende! Er der En eller Anden, som har nogen Klage at fremføre over mig og min Kollega, saa forebringe han sin Klage med Beskedenhed, og den skal blive hørt.

§ 4. Alt i Ære! Svendenes Lade aabnes, og jeg haaber, at Enhver vil vogte sig for Kiv og Trætte. Den Første, der begynder Kiv og Trætte, skal ikke alene være hjemfalden til enkelt, men til dobbelt Straf.

§ 5. Derpaa spørges nok engang. Alt i Ære! Svende! Er der endnu Een eller Anden, som har nogen Klage at fremføre over mig og min Kollega eller een af de andre brave Svende, saa forebringe han sin Klage med Beskedenhed, og den skal blive hørt. Saa længe

Laden er aaben, vil hans Klage endnu blive hørt, men naar Laden er lukket, bliver ingen Klage hørt, og den, der saa klager, er hjemfalden ikke til enkelt, men til dobbelt Straf. — Alt i Ære! Den Vedkommende har erlagt sin Straf, og haaber jeg, at Ingen herefter vil lade ham det høre, det være sig ved Disk eller udenfor, da en Saadan vil være hjemfalden ikke til enkelt, men til dobbelt Straf (og saaledes fremdeles, saalænge der er nogen Klage).

§ 6. Derpaa indkaldes Junggesellerne.

§ 7. Naar de saa komme ind, spørges: hvad er din Begjæring? Naar de have svaret derpaa, saa spørges nok engang: Alt i Ære! Svende! Er der Een eller Anden, som har Noget at klage over ham, saa forebringe han sin Klage med Beskedenhed, og den skal blive hørt. Saalænge Laden er aaben, vil hans Klage blive hørt, men saasart Laden er lukket, bliver ingen Klage hørt, og den, der saa klager, er hjemfalden ikke til enkelt, men til dobbelt Straf.

§ 8. Derpaa overrækkes ham Lykkebægeret. Hjelpe Gud, hvem Lykkebægeret rækkes, mig eller en anden brav Svend. Jeg haaber, at De ville drikke mig ærlig til.

§ 9. Derefter fremsættes de tre Kløverblade. Alt i Ære! Med alle agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg deres første Kløverblad i min Haand, løfter det fra Disken, sætter det for Munden og drikker den brave Junggesel til. Alt i Ære! Med alle agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg deres første Kløverblad fra Munden, sætter det paa Disken og fører min Haand derfra. Saaledes forfares ogsaa med andet og tredie Kløverblad.

§ 10. Derpaa følger St. Hans-Bægeret. Alt i Ære! Med alle agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg Laaget af deres St. Hansbæger, sætter det for mig paa Disken og fører min Haand derfra. Alt i Ære! Med alle agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg deres St. Hansbæger i min Haand, sætter det for min Mund og drikker den brave Junggesel til. Alt i Ære! Med de agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg deres St. Hansbæger fra Munden, sætter det paa Disken og fører min Haand derfra. Iligemaade tager jeg Laaget af de agtede Rebslagersvendens St. Hansbæger i min Haand, løfter det fra Disken, lægger det paa St. Hansbægeret og fører min Haand derfra.

§ 11. Derpaa kommer Velkomsten. Alt i Ære! Med de agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg Laaget af deres Velkomst, sætter det paa Disken og fører min Haand derfra. Alt i Ære! Med alle agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg deres Velkomst i min Haand, løfter den fra Disken, sætter den til Munden og drikker den brave Junggesel til. Hjelpe os Gud! for første, anden og tredie Gang! Alt i Ære! Med alle agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg deres Velkomst fra Munden, sætter den for mig paa Disken og fører min Haand derfra. Alt i Ære! Med alle agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg Laaget til deres Velkomst med min Haand, løfter det fra Disken, lægger det paa Velkomsten og fører min Haand derfra.

§ 12. Derpaa overrækkes Velkomsten til Junggesellen. Alt i Ære! Med alle agtede Rebslagersvendens Tilladelse overrækker jeg Dig deres Velkomst og nærer det Haab, at Du ikke vil svække, men styrke Haandværket, det være sig i Landet eller udenlands, allevegne hvor det bestaaer i Kraft og Ære. Vær saa god og drik trende Drag deraf og overgiv mig den, som jeg overgav den til Dig.

§ 13. Naar han saa har drukket, siger man: Alt i Ære! Junggesel! Du har baaret Dig daarligt ad, der kan ikke blot svømme en Sandløber, men en Hvalfisk kan dandse deri; vær saa god og drik den ud til Bunden, saa vil Du finde et Guldstykke deri.

§ 14. Alt i Ære! Skjænksvende og Junggeseller! ere de tilfredse med deres Skjænk!?

§ 15. Saa maa han betale sin Skjænk, derpaa bliver banket gjentagende Gange med Skafferstokken og der gjøres Friaften. Skafferstokken sættes nu paa Hovedet og der

bankes med den paa Bordet, hvorpaa man istemmer et kraftigt Hurra, og Højtideligheden er dermed til Ende.

Odense i Oktober 1850.

Ole Madsen Krüger af Kbhvn. p. t. Oldgesel.		Julius Brockmann af Odense.
Christian Holst af Odense.		Niels Karlsen af Odense.
Jakob Bernhard af Haderslev.	Theodor Lund af Odense.	Peter Holst af Stockholm.
Christian Brochmann af Odense.		Christian Hansen af Sønderborg.

7.

1889. *Kjøbenhavns Rebslagersvendenes Ceremoni; opskreven 1889 af deres Formand.*

Hilsen for Formanden ved Rebslagerslaugets Generalforsamling.

Med Samtlige[s] gunstige Tilladelse skal jeg bede den ærede Forsamling, som det sig enhver ærekjær og ordentlig Rebslagersvend anstaaer, med Orden at betræde Amtssalen, og hvad vor Samling angaar, saa haver vi idag i broderlig Enighed at afholde vor St. Hans (Nyaars) Forsamling samt efter gammel Skik til Velkomsthilsen at byde de sidst udlærte unge Svende en Drik af vor Velkomst.

Den grundlagt blev af vore Fædre,
Derfor vi haabe, [at] de den vil hædre,
Saa at de til vort Haandværks Lov og Ære
Forenede med os maa Byrden bære.

Med Samtlige[s] gunstige Tilladelse, skulde der være Nogen iblandt den ærede Forsamling, som haver en eller anden Sag at foredrage, en eller anden Klage at fremføre imod mig, imod Repræsentantskabet eller mod en eller anden Kollega, da træde han frem med Gunst for det ærbare Haandværksbord og med Beskedenhed fremføre sin Klage; har han Ret, da skal ham Ret vederfares, og den Paagjældende bøde en Kjendelse til Fattiggbøssen.

Med Samtlig[es] gunstig Tilladelse skulde der være Nogen iblandt den ærede Forsamling, som haver en eller anden Klage at fremføre imod de unge Svende, da træde han frem med Gunst for det ærbare Haandværksbord og med Beskedenhed fremføre sin Klage; har han Ret, da skal ham Ret vederfares og Ungsvenden bøde en Kjendelse til Fattiggbøssen.

Med deres gunstige Tilladelse tager jeg den ærbare Velkomst fra det ærbare Haandværksbord og tillader mig at frembringe en Skaal for de unge Svende, for den tilstedeværende Forsamling og det hele ærbare Rebslagerslaug, ikke at forglemme den Medbroder, som langt fra os med Møje søger sit Brød; det være Samtlig[es] Velgaaende. Med gunstig Tilladelse overrækker jeg den ærbare Velkomst i hele Laugets Navn til Ungsvend N. N. for at han ved en Æresdrik af samme kan vorde vor indyiede Medbroder.

Beskjærm vort Laug, o store Gud,
 Med Kunstsands styrk det unge Skud,
 Han følge tro vort Laugs Lovbud,
 Til sent fra os han træder ud.

NB. Den unge Svend drikker 3 Gange af Velkomsten med den Bemærkning af Formanden:

Den første bydes Dig med Gunst,
 Den anden bydes Dig for vor Kunst,
 Den tredje bydes Dig ej omsonst.

P. Carlsen.

8.

c. 1870. *Kjøbenhavns Glarmestersvendes Ceremoni; opskreven c. 1870 af deres Formand.*

Grussen.

Med Gunst samtlige Svende! Anledningen til vor Sammenkomst idag er for at afholde vor sædvanlige Sanct Hans Qvartal, tillige har velærede Hr. Mester N. N. forestillet os sin forhenværende Læredreng nemlig N. N., og da samme har udstaaet sine Læreaar og forholdt sig, som det sig en ærekjær Læredreng egner og anstaaer, samt forfærdiget Svendestykke, saaledes som det af Lauget for godt er blevet antaget, saa er det hans Ønske at vederfares det Samme, som er vederfaret enhver retskaffen Glarmestersvend.

Glasset er et Kunstens Værk, som varsomt maa behandles,
 En gjennemsigtig Ting, som let til Bræk forvandles,
 Forsigtig være vi, som Glasset skal haandtere,
 Thi uforsigtig Stød vort Velfærd kan spolere,
 Saa er og Mennesket et Glas for Uheld[s] Stød,
 Og Uforsigtighed blev ofte Manges Død,
 Thi vores Liv er kun et Glas i Skjæbnens Haand,
 Den byder kun og strax opløses alle Baand,
 Enhver derfor, som vil Glarmesterkunsten lære,
 Som fremme vil sit Vel og gjøre Standen Ære,
 Han være redelig, forsigtig, virksom, dygtig.
 At prale vindig og at være klygtig
 Gjør ikkun Skam og Spot, mens Kunsten selv gjør Hæder
 Og skjænker Dyrkerne bestandig Held og Glæde.
 Saa vandre broderlig til fælles Held og Ære,
 Vi ej et Selskab blev for Uvenner at være,
 Men for at give og modtage lige Ret,
 Og Enigheden kun vedligeholder det.

Behag at træde nærmere her til Bordet, saa vil jeg i Korthed oplæse Dig følgende Punter, som Du har at iagttage som Glarmestersvend.

For det Første vil jeg paaminde Dig om at skye Dine forrige Selskaber samt herefter opføre Dig saaledes, at Du for Enhver maa blive anset for en ærekjær Glarmestersvend.

For det Andet skal Du, saa vidt Dine Omstændigheder tillader Dig det, ikke lade Dig see udenfor Din Mesters Huus, uden at være anstændig klædt, som det egner og anstaaer en ærekjær Glarmestersvend.

For det Tredie skulde Du blive sindet at rejse udenlands for at profitere af Laugsrettighederne og Du kommer ind til en Amtsmester eller Enke, saa maae Du ikke troe, at de ere Dig skyldig at traktere Dig med lækre Retter, men Du maae tage tiltakke med, om det er nok saa lidet, naar det bliver givet Dig af et godt og velment Hjerte.

For det Fjerde. Er Du her eller andensteds i Arbejde hos en Mester eller Enke, og der kommer en fremmed Svend i Dit Værksted og hilser Dig fra Mester og Svende [paa] det Sted, han kommer fra, skal Du staae op og modtage ham saaledes, som Du selv ønsker at blive modtaget, naar Du er paa Rejsen.

For det Femte. Er Du her eller andensteds i Arbejde hos en Amtsmester eller Enke, skal Du tro og flittig iagttage deres Arbejde, og for alle Ting maa Du vogte Dig for ikke at forurette dem noget, hvilket man ikke vil haabe af Dig, men at Du stedse ved Vindskiblighed søger at udbrede det Bedste.

For det Sjette. Naar Du er paa Rejsen og Du ej kan naae at rejse ind til nogen Amtsmester, saa skal det være Dig tilladt at rejse ind til en udenfor Lauget og blive der Natten over og tage tiltakke med, hvad han opvarter med; naar Du rejser derfra, skal Du ikke bringe Amtsmesteren Hilsen fra ham, da saadant ikke bliver modtaget.

For det Syvende. Men skulde Du være saa uheldig paa Din Rejse, at Dine Klæder eller Sko skulde blive sønderslidte, skal det være Dig tilladt at tage Arbejde i 14 Dage hos en udenfor Lauget saakaldet Glarmester, for at fortjene saa meget, at Du kan fortsætte Din Rejse, men ikke længere end forbenævnte Tid.

Troer Du at kunne efterleve disse forbenævnte Punkter, saa besvar det med et tydeligt og højt Ja, giv mig og enhver af de tilstedeværende Svende Din Haand derpaa.

Saaledes vil jeg da nu for første Gang udbringe Dig en Skaal af denne vor lovlige Velkomst og ønsker Dig al Held og Lykke i Din Svendestand og at Du ved Din Duelighed maa danne Dig til en brav og agtværdig Mester i Din Levetid. Ungsvenden længe leve, Vivat, Hurra.

M. S. Jörgensen.

9.

1777, 7. Novbr. *Skrivelse fra Kjøbenhavns Skorstensfejersvende til Magistraten om at Lavet i Hamborg fordrer, at Kjøbenhavns Skorstensfejere blive et virkeligt Lav m. m. (Rigsarkivets 2den Afd., Sjæll. aabne Breve Nr. 99, 11. Febr. 1778).*

Deris Excellence, Høy- og Velbaarne, Høyædle og Velbaarne, Høyædle, Velædle og Velbaarne Herrer, Ober Præsident, Borge-Mestere og Raad, Naadig og Høy-Gunstig Øvrighed!

Siden der er os som nu her værende Skaarsteens Feyer-Svenne tilskrevet et Brev fra Hamborg, hvor Hoved Skienken er for Vores Profession, det vj ey maae understaae os at antage og ansee De her i Staden udlærte Dreng for Svenne, forinden Mesterne her i Staden giør Reede og Rigtighed for Dem, 1) at De virkelig haver Amt, og 2) desuden at De aflegger Regnskab for Svenne Laden, som haver henstaaet under Deris opsigt over 24 Aar. Da nu De her værende Dreng, som Deels haver været i Lære 8 a 9 Aar, er os som Svenne overleggen at antage Dem som Svenne ved Skaarsteens-Feier Professionen, hvilket

vj ey tör understaae os, forinden Mesterne her i Staden som meldt beviiser at have Laug og giör Reede og Rigtighed for Svenne Lahden. Thi dersom vj Samtykkede herudj, blev vj ey alleene, naar vj kommer udenlands, Ilde medhandlet, men Endog forbuden at arbeide, ja De Dreng, som her blev udlært og skulle ansees som Svenne, i lige maade maatte lide derunder Stoer Nød og Gienvordighed, ja det ville komme saa yderlig, at ingen torde tage arbeidt her. Thi bliver vj som nu her værende Svenne Vores Underdanigste og allerydmygste ansøgning, det De her nu værende Mestere maae Vorde paalagt 1) at blive anseet som et Laug og 2) at giøre Reede og Rigtighed for Svenne Lahden, som De haver under Deris Egen Forvaltning nu over 24 aar, thi Dersom Mesterne ey her til vil beqvemme sig, Saa er vj som nu her værende Svenne ey alleene nødsaget at Reise her fra Staden, men det bliver Een Følge, at ingen Svenne herefter tör her til Staden ankomme; altsaa for at forrekomme saadan Een Uorden, er vj underdanigst og allerydmygst forventende Een Naadig og Höy-Gunstig Assistance. — Der vj med ald Veneration og Soumission forbliver

Deris Excellence, Höy- og Velbaarne, Höyædle og Velbaarne, Höyædle, Velædle og Velbaarne Herrers underdanigste og allerringeste tiennere

Kiöbenhavn

d. 17de Novbr. 1777.

Michael Heinrich Leonhardt von Erfurth
als Alt Geselle.

Johan Gottlieb Bartsch von Breslau.

Johan George Eiselt von Königsberg aus d. N. M.(?)

Andreas Jensen von Copenhagen.

Christian Ferdinandt Berger von Berlin.

Phieliph Krüger von Altona.

Johan Martin Gebauer von Rigau.

Johan Georg Cronfusz von Rathum(?).

Carl Gottfried Böttger von Hubertusburg.

Friedrich Traugott Hohnstein von Dresten
als Jungesell.

10.

1856. *Kjøbenhavns Skorstensfejeres Ceremonier, gjengivne efter et i Kjøbenhavn trykt Hefte.*

Löblicher Handwerks-Gebrauch und Gewohnheit der Schornsteinfeger-Gesellen nebst dazu gehörigen Gesellen-Regeln und einem Gebet. Kopenhagen, 1856. Gedruckt bey C. I. Elvius, Knabrostræde Nr. 113 (16 S. 8°).

Regeln der Gesellen.

Also mit Gunst! Weil ihr von eurem Lehrmeister und dessen Mitmeistern der ausgestandenen Lehre halber bey Versammlung günstiger Meister und Gesellen vor offener Lade seyð losgesprochen worden und von uns Gesellen zum ehrlichen Gesellen gemacht wollt seyn und in den Stand treten wollt, worinnen ich bin, so will ich euch etliche Punkte vorlesen, wie ihr euch in eurem Gesellen-Stande verhalten sollt.

Dahin wollen wir unsere gegenwärtigen Gesellen auch gewiesen haben, nach Anleitung der Worte des Königs und Propheten Davids in seinem 119 Psalm, wenn er spricht: Wie wird ein Jüngling seinen Weg unsträflich gehen? die Antwort, dasz er sein Leben also einrichte, dasz du erstlich Gott und seine Gebothe vor Augen habest; zum andern wie du dich gegen deinen Nächsten verhalten sollst:

Zum Ersten, so sollt ihr in euerm Gesellen-Stande in allem Vorhaben, Noth und Anliegen, in Glück und Unglück durch ein andächtiges Gebeth bis an das Ende euers Lebens stets Gott im Herzen und vor Augen haben.

Zum Andern, sollst du dich gegen deinen Lehrmeister und Frau Lehrmeisterin vor alle erzeigte Wohlthat gebührender maszen bedanken.

Zum Dritten, so sollst du deines Lehrmeisters Fehler und Schwachheit, auch keines andern Meisters, herum zu tragen dich gelüsten lassen, du seyest wo du wollest, sondern alles Gutes von ihm reden und zum Besten kehren auch nicht zwischen Meister und Frau auch Gesellen durch Schmeicheley einigen Streit erwecken.

Zum Vierten, du sollst auch keine Nacht aus des Meisters Hause bleiben, bey welchem du in Arbeit stehest, auch deine anbefohne Arbeit, welche dir anvertrauet wird, getreu und fleiszig verrichten.

Zum Fünften, so sollst du dich der Tugend befeiszig und alle Untugenden meiden als keine Würfel noch Kartenspiel bey dir tragen auch nicht mit Jungen zu spielen dich gelüsten lassen, sondern gedenken, dasz nunmehr die Jugendschuh, welche du sonst getragen in deinen Lehrjahren, abgelegt und deine Person wie ein ehrlicher Geselle präsentiren wirst.

Zum Sechsten, sollst du dich nicht unterstehen den Namen Gottes zu lästern mit Fluchen, wie du auch dich des übrigen Spielens ums Geld wirst wissen zu enthalten, darauf manchmal Schulden und Entblözung von Kleidern folgen um sich hernach an des Meisters Geld und Gut vergreifen und der ehrliche Name dabey vergessen wird, davor du dich wirst wissen zu hüten, so lieb dir dein ehrlicher Name ist.

Zum Siebenten, wenn dir ein Meister Abschied giebst oder du ihn nimmst, sollst du dich vor ihm demüthig und nicht trotzig oder besoffen auch ohne Seitengewehr erscheinen und präsentiren.

Zum Achten, sollst du nicht auf der Gasse pfeiffen oder sonst Jugendstücke vorhaben, die einem ehrlichen Gesellen nicht wohl anstehen, auch nicht ohne Eisen, Halstuch oder Rock über die Gasse gehn, auch nicht mit entblöztem Haupte auf der Gassen gehn, welches strafbar ist.

Zum Neunten, so sollst du einen jeden alten Gesellen, welcher sich etwas versucht und erfahren hat, in Ehren halten und seinen gebührenden Respect, so lange bis du auch etwas in der Fremde gelernet, erzeigen und beweisen, damit nicht unnöthige Händel entstehen mögen.

Zum Zehnten, so sollst du bey keinem Meister oder Gesellen, der gescholten ist, über 14 Tage oder 4 Wochen auf Recht in Arbeit stehen auch keinen Grusz, Handwerks-Gebrauch nach, an sie geben noch vielweniger von dergleichen Meistern oder Gesellen einen Grusz nehmen.

Zum Eilften, und so von fremden Orten Gescholtene mitgebracht werden, du keinesweges darauf gehest, es sey gleich von Meistern und Gesellen, sondern du sollst zuvor nachfragen, ob es nicht schriftlich zu erweisen sey, so sichs aber nicht befindet, dasz es schriftlich zu erweisen sey, du dasselbe verschweigest und lieber helfen zehn ehrlich als einen unehrlich machen laut Handwerks-Gebrauch, wornach du dich wirst zu richten wissen.

Zum Zwölften, sollst du dich bey dem Trunk nicht so hoffärtig oder curiös anstellen, daraus oftmals unnöthige Händel entstehen mögen.

Zum Dreyzehnten, wenn du bey einen Geschenck oder bey Versammlung offener Lade seyst und hörest Meister und Gesellen in Zank und Streit gerathen, so sollst du deinen verständigsten Rath mit ertheilen, das Recht helfen defendiren, hingegen das Unrecht helfen bestrafen, Handwerks-Gebrauch nach.

Zum Vierzehnten, so sollst du dich und jeder ehrliche Gesell wissen zu verhalten, dasz du an keine verdächtigen Oerter gehest und deinem Leibe eine Krankheit zufügest.

Zum Fünfzehnten, weil auch die Hoffarth sich bisweilen einschleicht, dasz man mit dem Degen oder Seitengewehr sich unterstehet zu prangen, da doch mancher eine schlechte Person präsentiret oder sich noch nichts versucht hat, dem soll es gänzlich verboten seyn; so aber einer resolvirt reisefertig zu werden, dem soll es nicht verboten seyn.

Zum Sechzehnten, so du bey einem Meister in Arbeit stehest und sich in selbiger was schadfertiges befindet, so sollst du es denjenigen Leuten oder Herren des Hauses so gleich zu wissen thun, nicht nur aber denen, sondern auch deinem Meister, damit Unglück und Feuersgefahr verhütet werden möge; so ferne du es aber wirst verschweigen und kommt zur Klage, so wisse, dasz du nach Erkenntnisz günstiger Meister und Gesellen zur Strafe gezogen werden sollest.

Diesem allen verspricht gegenwärtiger Geselle in alle Punkten nachzukommen.

Hierauf spricht der Altgeselle aus dem 128sten Psalm: Wohl dem, der den Herrn fürchtet und auf seinen Wegen gehet, wohl dir, du hast es gut, du wirst dich nähren deiner Hände Arbeit, siehe, also wird gesegnet seyn, der den Herrn fürchtet; so thue nun auch desgleichen. Gott verleihe dir Glück und Segen.

HANDWERKS-GEBRAUCH.

Zum Ersten.

Wenn ein fremder Geselle eingewandert kommt, so kehret er auf der Herberge oder in des Meisters Hause ein und schicket über der ersten oder andern Kanne Bier nach dem Altgesellen, wenn denn der Einheimische kömmt, so spricht er:

Also mit Gunst, ist ein fremder Schornsteinfeger-Geselle vorhanden?

So stehet der Fremde auf und spricht:

Also mit Gunst, ich versehe es mich. Ich soll dich grüßen von allen ehrlichen Meistern und Gesellen, von wannen ich komme und wo ich zuletzt gearbeitet habe, als nemlich da und da.

Der Einheimische. Also mit Gunst, hast du auch allen ehrlichen Meistern und Gesellen gedanket?

Der Fremde. Also mit Gunst, ich versehe es mich, woferne ich es nicht gethan hätte, wollte ich wieder umkehren und solches thun.

Der Einh. Also mit Gunst, sey mir willkommen von wegen des Handwerks.

Ist es nun in einer Hauptstadt, da ein Geschenke ist, so bleibt der Fremde auf der Herberge, und wenn er das Geschenke verlanget, so wird ihm dasselbe den andern Tag gehalten, wie folget:

Wann nun die Einheimischen auf der Herberge zusammen gekommen, so spricht der Altgeselle: Also mit Gunst, Fremder, wir wollen dich schänken nach Handwerks-Gebrauch und Gewohnheit.

Wenn denn nun der Willkommen auf dem Tische steht, so steht der Fremde auf und spricht:

Also mit Gunst, groszgünstige Meister und Gesellen, ich wollte zum erstenmal gebeten haben, dasz sie möchten das löbliche Geschenke anheben. NB. Diese Bitte thut der Fremde dreymal.

Der Altgeselle. Also mit Gunst, günstige Meister und Gesellen, dieweil der Fremde dreymal gebeten, dasz wir mögen das löbliche Geschenke anheben, so wollte ich sie gefragt haben, ob ihr Belieben auch dabey wäre? Wann die Meister und Gesellen geantwortet haben, unser Belieben ist dabey, wenn des Fremden sein Belieben dabey ist, antwortet der Fremde, mein Belieben ist schon längst dabey gewesen.

Der Altgeselle. Dieweil aller Belieben dabey ist, so ist meines auch dabey.

Der Altges. Also mit Gunst, so will ich auch, günstige Meister und Gesellen gefragt haben, ob einer oder der andere etwas von Gewehr bey sich habe, es sey kurz oder lang, Messer oder Gabel, Dolch oder Degen, so habe ich zu bitten, er wolle dasselbige von sich legen, damit Handwerks-Gebrauch und Gewohnheit nicht geschwächt sondern vielmehr gestärket werde. Also mit Gunst habe ich ausgeredet.

Altgeselle. Also mit Gunst, so will ich auch verbieten, was bey einem löblichen Geschenke zu verbieten ist, als nemlich:

Zum Ersten, soll keiner ohne Gunst aufstehen oder niedersitzen.

Zum Andern, soll keiner ein ungebührlich Wort reden oder Lieder singen, auch weder Karten- noch Würfelspiel auf den Tisch bringen.

Zum Dritten, soll keiner mit entblöztem Haupte zur Stube aus- oder eingehen, auch wieder an seinen gehörigen Ort und Stelle setzen, wo er zuvor gesessen hat.

Zum Vierten, soll keiner mehr Bier auf den Tisch oder unter den Tisch giesen, als er mit der Hand oder, *salva venia*, mit dem Fusz bedecken kann.

Zum Fünften, soll keiner den löblichen Willkommen nebst beyden Schänkbechern ohne Gunst angreifen, aufheben, entdecken, bedecken und niedersetzen, auch wieder an seinen gehörigen Ort und Stelle setzen, wo er zuvor gestanden hat.

Zum Sechsten, soll auch keiner ein Trinkgeschirr umstoszen noch zerschlagen oder sonst einigen Schaden zufügen, es mag auch Namen haben wie es wolle, auch nicht mit der blozen Hand auf den Tisch herum fahren.

Zum Siebenten und letzten, soll keiner nach Hause oder an ein anderer Ort gehen, bis dem Fremden sein Belieben wird dabey seyn, wird einer oder der andere dasz thun, soll er die Strafe nicht wissen. Ich möchte zwar viel verbieten und möchte der erste Verbrecher seyn, ich versehe mich aber bey günstigen Meistern und Gesellen mehr Gnade als Ungnade, mehr Gunst als Ungunst: also mit Gunst habe ich ausgeredt.

UMFRAGE.

Altgeselle: Also mit Gunst, Fremder, so will ich dich zum erstenmal gefragt haben, ob dir etwas bewusst sey auf günstige Meister und Gesellen, es sey gleich hier oder anderswo, das dem löblichen Handwerk zuwider wäre, so wollte ich dich gebeten haben, dasz du solches ordentlicher Weise anmeldest, auch nicht mehr anmelden, als du wirst wissen zu verantworten; wirst du aber was wissen und wirst es verschweigen und sollte alsdenn zur Klage kommen, so sollst du wissen, dasz es bey der Klage nicht wird aufhören, sondern gedoppelte Strafe wird über dich hinausgehen, also mit Gunst habe ich ausgeredt, also mit Gunst kannst du Antwort geben.

Der Fremde. Also mit Gunst, Altgeselle, dieweil du mich thust fragen, so bin ich dir und einem jeden ehrlichen Meister und Gesellen auf seine Frage schuldig Rede und Antwort zu geben:

Also mit Gunst, es ist mir auf dieszmal nichts bewusst auf günstige Meister und

Gesellen, es sey gleich hier oder anderswo, das dem löblichen Handwerk zuwider wäre, als alles Liebes und Gutes und was der Ehre wohl anstehet; weisz aber ein ehrlicher Meister oder Gesell was auf mich, der stehe auf oder bleibe sitzen und klage mich an nach Handwerks-Gebrauch und Gewohnheit, so will ich ihm schuldige Rede und Antwort geben; kann ich ihm aber nicht schuldige Rede und Antwort geben, so will ich meine gebührliche Strafe davor erlegen, doch nicht in Ungnade, denn ich versehe mich bey günstigen Meistern und Gesellen mehr Gnade als Ungnade, mehr Gunst als Ungunst: also mit Gunst habe ich ausgeredet, also mit Gunst kannst du weiter fragen. Diese Frage geht dreymal herum.

Altgeselle. Also mit Gunst, Fremder, so will ich dich gefragt haben, was dein freundlich Bitten und Begehren sey, dasz du nach mir und meinen Mitgesellen geschickt hast, nicht allein geschickt sondern selbst erschienen bist.

Fremder. Also mit Gunst, mein freundlich Bitten und Bngehren ist ein freundlicher Trunk und ein freundliches Nachtlager, und so du mir willst bey einem ehrlichen Meister auf 14 Tage Arbeit umschauen, so steht es gegen dir und deine Mitgesellen wieder zu verschulden.

Will der Fremde aber keine Arbeit haben, so spricht er: also mit Gunst, mein freundlich Bitten und Begehren ist, ein freundlicher Trunk und ein freundliches Nachtlager und morgen den Grusz zum Thor hinaus.

Altgeselle. Was du von mir bittest und begehrest, soll dir nicht abgeschlagen, sondern vielmehr zugesagt seyn. Hast du auch ein ehrlich Zeugnisz oder Kundschaft nebst deinem Gesellen-Schein.

Der Fremde. Also mit Gunst, ich versehe es mich, und weiset auf; alsdenn gehet der Altgeselle um Arbeit umzuschauen. Wenn er wieder kömmt und Arbeit vor den Fremden hat, spricht der

Altgeselle: Also mit Gunst, Fremder, ich bin gewesen nach deinem Begehren und meinem Vermögen und bin gegangen hin und wieder, die Strasse auf und nieder, die Meister lassen sich auf dieszmal ganz freundlich bedanken, der eine hat keine Arbeit nicht, der andere keine schöne Töchter nicht, der dritte weisz nicht was dem vierten gebriecht, doch hat sich einer funden, wenn du willst mit einem armen Meister verlieb nehmen, so soll dir durch mich als einen ehrlichen Gesellen auf 14 Tage Arbeit zugesagt seyn. Ist aber keine Arbeit, so spricht der Altgeselle:

Also mit Gunst, ich bin gewesen nach deinem Begehren, nach meinem Vermögen, die Meister lassen sich auf dieszmal ganz freundlich bedanken und lassen dir Glück ins Feld wünschen.

Der Fremde. Also mit Gunst, Altgeselle, ich bedanke mich, kömmt du oder einer von deinen Mitgesellen heute oder morgen wieder zu mir, so stehet es wieder zu verschulden.

Altgeselle. Also mit Gunst, Fremder, ich kann nicht unterlassen diesen löblichen Willkommen auf eine glücklichen Werkstelle NB. oder Reise zuzubringen und zwar in Gesundheit aller ehrlichen Meister und Gesellen in dieser königl. weltberühmten See-, Kauf- und Handelsstadt Kopenhagen, in Gesundheit aller ehrlichen Meister und Gesellen im ganzen heiligen Römischen Reiche und allen umliegenden Ländern, in Gesundheit aller ehrlichen Gesellen, die auf Gras und grüner Heide laufen und noch willens darauf zu laufen seyn, in Gesundheit des Herrn Vaters und der Frau Mutter, Herrn Brüder und Jungfer Schwestern, in Gesundheit meiner und deiner und der ganzen wehrten Compagnie, wie wir hier versammelt seyn; ich hoffe, du werdest derjenige ehrliche Geselle seyn, der mir diesen Willkommen wird entdecken, bedecken und auf zwey oder drey Trunk Bescheid thun nebst diesen beyden Schenkbechern.

Der Fremde. Gott gesegne deinen Trunk und bestätige deinen Wunsch; dieser Trunk ist mir lieb, aber ehrliche Meister und Gesellen noch viel lieber.

Wenn der Willkommen herum ist, so stehet der Fremde auf und spricht:

Der Fremde. Also mit Gunst, ich wollte günstige Meister und Gesellen gebeten haben, dasz sie mögen das löbliche Geschenke aufheben.

Diese Bitte thut der Fremde dreymal.

Altgeselle. Also mit Gunst, günstige Meister und Gesellen, dieweil der Fremde dreymal gebeten, dasz wir möchten das löbliche Geschenke aufheben, so will ich sie gefragt haben, ob ihr Belieben dabey ist?

Die Antwort: Wenn des Fremden sein Belieben dabey ist, so ist unsers auch dabey.

Altgeselle. Also mit Gunst, Fremder, so will ich dich gefragt haben, ob dein Belieben auch dabey ist?

Der Fremde. Also mit Gunst, wenn ihr Belieben dabey ist, so ist mein Belieben längst dabey gewesen.

Altgeselle. Also mit Gunst, günstige Meister und Gesellen, weil ihr aller Belieben dabey ist, so ist mein Belieben auch dabey.

Alsdenn nimmt der Altgeselle den Willkommen und thut den letzten Trunk und sagt

Altgeselle. Also mit Gunst, Fremder, hast du nicht genug, so nimm die Kanne und schlage auf den Tisch, verschone nur mir und meinen Mitgesellen den Kopf. Also mit Gunst, das Geschenke sey aufgehoben.

Wenn der Fremde wieder fort will, so fordert er auf folgender Art den Grusz:

Der Fremde. Also mit Gunst, Altgeselle, dieweil ich einen ehrlichen Grusz gebracht habe, so wirst du so gut seyn und mir wieder einen auf den Weg geben.

Altgeselle. Also mit Gunst, Fremder, dieweil du mir und meinen Mitgesellen einen ehrlichen Grusz gebracht hast, so kann ich nicht unterlassen dir wieder einen mit auf den Weg zu geben.

Also mit Gunst, grüße mir unterdessen alle ehrliche Meister und Gesellen von wegen des Handwerks, die es ehrlich und redlich gelernet haben, die es aber nicht ehrlich und redlich gelernet haben, dieselben lasz auszen. Diebe lasz laufen, Schelme hilf strafen, strafe sie, dasz ihnen der Beutel kracht und dir dein junges Herz im Leibe lacht; dabey wünsche ich dir Glück ins Feld zu Wege und zu Stege, zu Wasser und zu Lande, wo dich der liebe Gott durch seinen reichen Segen hinsenden wird. Dabey wünsch ich dir ein schwarzbraunes Mädgen an deine Seiten, damit kann ein braver Schornsteinfeger-Geselle wohl über den Graben schreiten. Ist der Beutel wohl gespickt und die Schuhe wohl geflickt, so hast du gut wandern. Nimm so verlieb; ist dir nicht viel Gutes wiederfahren, so wird dir auch nichts Böses geschehen seyn; kommst du heut oder morgen wieder zu mir, so wollen wirs besser machen. Das Kloster ist arm, der(!) Brüder sind viel, und der Abt trinkt selber gerne.

Der Fremde. Also mit Gunst, Altgeselle, ich bedanke mich vor alle angethane Ehre; kommst du oder einer von deinen Mitgesellen heute oder morgen wieder zu mir, so stehet es wieder zu verschulden, ich will dich beschenken mit Geld oder Geldes Werth, oder habe ich einen reichen oder armen Meister, der mir so viel vorstreckt, so will ich dich beschenken mit einem Trunk Wein oder Bier, mit einem Stück Käse oder Salz und Brod, und was der liebe Gott bescheren thut. Habe ich denn gar nichts, so habe ich doch ein gut Wort, und ein gut Wort findt eine gute Statt; dabey will ich dir zeigen den rechten Weg und Steg zum Thor hinaus, so ich ihn besser weisz als du, wirst du ihn aber besser wissen als ich, so will ich dich dem lieben Gott befehlen.

Das Glück ist klein und kugelrund,
 Ich trink es aus bis auf den Grund,
 Und wems betrifft, der ist gesund,
 Mein aber zuvor Gott helf uns weiter;
 Prost! wems Glück betrifft.

EIN GEBET

so täglich soll gesprochen werden.

Allmächtiger Gott und Herr, Himmels und der Erden, du weizt es, in was für gefährlichen Zuständen ich meine Nahrung suchen und mein Stück Brod verdienen musz, indem ich mit groszer Gefahr meines Leibes und Lebens musz in die Höhe steigen und nicht versichert bin, dasz ich nicht etwa durch ein Unglück zu falle käme und entweder meine geraden Glieder oder gar das Leben einbüsze; darum so bitte ich dich, dasz du deine gnädige Vaterhand mir allezeit unterbreiten und durch den Schutz deiner heiligen Engel mich für allem Uebel und Schaden behüten wollest! Liebster Vater, bewahre mich für Furcht und Schwindel, dadurch es leicht geschehen mag, dasz der Leib zum unglückseligen Fall gebracht werde. Lasz mein Steigen mit Vorsichtigkeit geschehen, dasz ich nicht sorglos noch frevelhaftig sey, welches das Mittel ist zu verderben; erhalte mich stets bey einem nüchtern und mäsigen Leben, dasz ich nicht etwa in der Trunkenheit an die Arbeit gehe und durch einen unversehenen Fall um Leib und Leben gebracht werde, und je gefährlicher mein Beruf ist, je christlicher lasz mich darinnen leben, desto emsiger beten und mich für vorsetzlichen Fluchen und Schwören und andern groben Sünden hüten und die Furcht des Herrn allezeit bey mir haben, damit, wenn es ja, nach dem unerforschlichen Rath deines Willens geschehen sollte, dasz ich durch einen unvermutheten Fall sterben und meinen Geist aufgeben müszte, ich doch nichts destoweniger selig und in christlicher Bereitschaft abscheiden und der sich erhöhende Geist des Himmels nimmermehr verfehlen möge, Amen! mein lieber Herr und Gott, Amen!

SKILTFLYTNINGER.

Første Gang, vi høre Tale om et Lavsskilt, er 1623 i de københavnske Tømreres Skraa: Oldermænden og Hossidderne skulle med menige Lavsbrødre beskikke de fremmede Svende, som komme hertil, et vist Logement, hvor de til Herberge kunne indsøge, og dér et Brædt udhænge (Kbhvns Tømmerlav S. 255 § 23 jfr. 272 § 26). Men Brættet eller Skiltet har ganske sikkert været i Brug før. Allerede 1612 havde Københavns Skrædersvende en Kro, hvor Svendene, der kom vandrende hertil, skulde »fange Mad og Øl for en skjellig Penge« (Kbhvns Dipl., II, S. 583). Og hvad er naturligere, end at denne Kro har haft et Skilt som Kjendingsmærke. Vi høre om Skilte paa de københavnske Smedes Herberg 1629 ligesom paa de københavnske Snedkeres 1653 (Kbhvns Dipl., III, S. 88 jfr. 298; S. 416 jfr. 433).

Dette Skilt har ganske sikkert tilhørt Lavet. Men saa vist som Herberget naturligt maatte blive Svendenes Samlingssted og Svendenes Kro, gjorde disse, som det synes, ogsaa efterhaanden Krav paa, at Skiltet særlig var deres. De københavnske Tømreres Skilt hang udenfor en Mesters Hus, men i Maj 1681 bemægtigede Svendene sig det, sikkert fordi de vilde have Herberget et Sted, der stod mere under deres egen Opsigt, og Mesterne, der ikke vilde finde sig heri, besluttede, at disse »Ransmænd og Rebeller« skulde sagsøges efter Landslov og Ret. Saa kom imidlertid Forordningen af 1681, der helt forbød Svende at have nogen Kro eller Sammenkomst; de vandrende Svende, der søgte hertil, skulde henvende sig til det vedkommende Lavs Oldermænd. Og saa endte Sagen med, at Skiltet blev opbaaret paa Raadhuset, hvor Magistraten annammede det. Men til evige Tider blev det ikke her. 1691 ansøgte Svendene om, at »det forrige Svendskilt« maatte udhænges paa det Hus, deres Formand boede i, og det kom vistnok til at hænge der. Magistraten svarede nemlig,

at Skiltet maatte udhænges »udi Oldermændens Hus eller der, hvor han det ordinerer« (Kbhvns Tømmerlav, S. 79—81, 282). Sikkert er det, at Mesterne havde deres eget Skilt, »som er af Kobber og (1690) hængte for Lavshuset ud til Gaden ved en Jernstang«, samt at Svendene senere (fra c. 1750) hvert andet Aar holdt Skiltflytning, naar deres Formand skiftede (sst. S. 92, 98, 135).

Havde et Lavs Svende særskilt Herberge, havde de ogsaa Ret til at have Skilt; det slaar Kancelliet fast 1798 særlig for de københavnske Skomagervendes Vedkommende, forøvrigt meget imod Skomagermesternes Ønske (Kancellibrev Nr. 4885, 27. Oktbr. 1798). Men hvor Forholdene ikke vare saa udviklede, var det særlig til Oldermænden, at det vedkommende Lavs Skilt var knyttet. Det flyttedes, naar han skiftede, saaledes som vi høre det paa forskjellig Maade fra Smedenes Lav i Aarhus. Her klager Oldermænden baade 1645 og 1646 over et Lavsmedlem, der ikke havde hjulpet med til at flytte Lavet, og 1669 udnævner han En til at bære Skiltet, To til at bære Skrinet, En til at bære Velkomsten og En til at bære Laden. Fra først har Flytningen muligvis kun været et Arbejde, men efterhaanden blev den et muntert Optog gennem Gaderne, som endte med en Fest. Naar Lavet i Aarhus 1667 bestemte, at den Oldermænd, som Lavet flyttedes fra, skulde slippe for at give Ost og Kringle imod at betale en Daler til de Fattige, betyder dette Intet (Hübertz: Aarhus, II, S. 284, 285, 292). Vægten har ikke ligget paa den afgaaende men paa den nye Oldermænd. Da de københavnske Snedkere flyttede i 1631 ved Henrik Balckes Tiltræden som Oldermænd, blev der kun drukket for 3 Ƴ 4 þ paa det gamle Lavshus, men for 1 Daler paa det nye (Snedkerlavets Straffebog).

Det er smaa Summer, der her nævnes, ligesom i de Randers Skræderes Lavsbog 1649 og 1670, da »Laden« flyttedes, men desuagtet synes disse Flytninger, særlig i Kjøbenhavn, at have været følte som uheldige, i alt Fald efter en kongelig Befaling af 1682 at dømme. Efter den ovenfor nævnte Forordning af 23. December 1681, der gik saa stærkt løs paa alle Lavs zünftige Uskikke, følte de københavnske Lav sig usikre med Hensyn til de Skiltflytninger, de plejede at holde ved Fastelavnstider. De spurgte sig derfor for hos Magistraten, der lod Spørgsmaalet gaa videre, og saa blev Sagen af Commercekollegiet forestillet for Kongen. Kollegiets Forestilling var imidlertid helt uvenlig. Flytningerne gav Anledning til »stor Ødselhed og Debauche«, hedder det; de foranledigede stort Sammenløb af den gemene Mand, hvad snarere stiftede Ondt end Godt, og i Overensstemmelse hermed udgik der da i Februar 1682 en kongelig Befaling,

hvori Lavene advarede mod deres »onde Vane« og mod »al Fastelavnsløben« (Sjæll. Miss. Nr. 49, 18. Febr. 1682).

Og at Forbudet, der udgik til Kjøbenhavns Magistrat, i Virkeligheden gjaldt hele Landet, fik Skomagersvendene i Odense at fornemme. 1695 flyttede de deres Skilt og Lade med Spil og Leg offentlig om Dagen og holdt derefter en selvfølgelig munter to Dages Forsamling. Men det skulde de hellere have ladet være, ti i den Anledning bleve de idømte en Bøde paa 20 Rd., og Lavets nye Oldermænd, til hvis Hus Skiltet flyttedes, fik særlig en Bøde paa 10 Rd., ligesom endelig alt det flyttede Lavstøj, Laden, Skiltet m. m. blev konfiskeret. Bøderne bleve betalte, og da det var sket, haabede Svendene, at Lavstøjet vilde blive dem tilbagegivet; men det saa Kjøbenhavns ivrige Politimester Claus Rasch meget ugjærne. Han frygtede for, at det i saa Fald vilde blive »misbrugt« efter deres gamle Vedtægter, og saa udvirkede han en kongelig Befaling, hvorefter det skulde sælges ved Avktion. Svendene fik kun det indkomne Beløb som et Bidrag til deres Fattighjælp (Sjæll. Miss. Nr. 241, 24. Sept. 1695; Nr. 217, 26. Sept. 1696).

En saa streng Betragtning kunde imidlertid ikke vare længe. De gamle Skiltflytninger kom lidt efter lidt i Gang paany, og 1724 flyttede de kjøbenhavnske Snedkere i stort Optog Skiltet fra deres Herberge paa Graabrødretorv til deres egen Ejendom i Grønnegade. De drog gjennem Gaderne med Musik, tyrkiske Officerer og Fægttere, to Vildmænd, de fire Aarstider, en Bonde, en Bondekone samt to lystige Personer, der alle sammen tilligemed Mesterne og Svendene, de første med Maalestokke i Haanden, de sidste med »Plomasier paa Hatten« og med forgyldt Værktøj i Haanden, dannede Ramme om de fem Søjler og alt Lavstøjet; Skiltet blev baaret af tolv tyrkiske Drabanter (s. ndfr. S. 130 Nr. 1). Og endnu finere gik det til i 1749, da Lavet satte et nyt Skilt paa Lavshuset i Grønnegade. Toget var endnu rigere (s. ndfr. S. 133 Nr. 2), og saa blev Fanen »svinget« foran deres Oldermands Hus i Store Færgestræde, hvor det nye Skilt blev hentet, foran Kristiansborg Slot og foran Raadhuset, og de to sidste Steder opførtes der endda Danse. Hele Byens »Almue« var i Bevægelse for at se det prægtige Optog, og navnlig foran Slottet var »Tilløbet usigeligt«. Selve Kongen »beviste sig saa naadig at see ud af Vinduet paa dette Lyst-Spill« endda med et Aasyn, »hvoraf Naade og Majestet fremskinnede«. Og, hedder det videre, »den ved allerunderdanigst Troskab optændte Glæde blev usigelig, da de attente Tilskuere øjnedes paa Slottet Nordens dyrebareste Klenod, vor Allerlivsaligste Dronning, der havde Allernaadigst behaget at trine til Vinduet« (Kbhvnske danske Post-Tidender, 1749, Nr. 15. 8°).

Toget, der var saa officielt som vel muligt, gjorde med andre Ord stor Lykke, og det er derfor intet Under, at da Lavet igjen i 1770 skulde have et nyt Skilt, foranstaltede det et endnu mere storartet Tog, som endogsaa blev stukket i Kobber. Foran det gik »en flyvende Mercurius«, ziret med Vinger paa Hovedet og Fødderne, og Alt var gjort for at sætte Lavet og dets kaardebærende Mestere og Svende i Relief (s. ndfr. S. 140 Nr. 3). Som en af Togets Nyheder kan mærkes, at foran Laden gik Evropa, Asia, Afrika og Amerika efterfulgt af Retfærdighed og Sandhed. De fire Verdensdele skulde vise, »at Svendene, baade inden- og udenlandske, her saavel som i alle andre Verdensdele, hvor de fremkomme, maa fremstille sig for Laden«; Retfærdigheden og Freden skulde betegne, »at Laden alle Steder er bestemt som en Rettesnor for Haandværkets Artikler, hvorefter Enhver sker Ret, og at der ved deres Forsamlinger og Paalæg gaar fredeligt til«. Det kan jo imidlertid være et Spørgsmaal, om Betydningen af de paagældende udklædte Personer er bleven rigtig forstaaet. Opmærksomheden har muligvis nok saa meget været henvendt paa f. Ex. de to Mestersønner, der »klædt i Jomfrudragt« forestillede Ungdommen, og paa de to Harlekiner, der som sædvanligt sluttede Toget. De to Mestersønner i Jomfrudragt bar forøvrigt saa mange Kranse, som der fandtes Udlærte, der Dagen efter skulde gjøres til Svende. Den Svend, der skulde gjøre dem til Svende, gik med en Cirkel i Haanden foran Mestersønnerne, der igjen fulgtes af de Udlærtes Skare.

Kjøbenhavns Snedkere førte afgjort an i at gjøre Togene store og Ovationerne lange. Og det Exempel, de gav, blev selvfølgelig fulgt af Byens andre Lav. Da Tømmersvendene i Maj 1771 flyttede deres Skilt fra deres lejede Herberge i Tørnebuskgade til deres egen Ejendom i Adelgade, foranstaltede de et nok saa stort Tog, i hvilket der figurerede saavel Fægtere, Dansere og Fanesvingere som en harniskklædt Person, Bønder og Harlekiner. Og selvfølgelig blev der ogsaa holdt Taler, Tømmersvend Franck fik 6 Rd., »for han gjorde Orationen paa Tysk« (Kbhvns Tømmerlav, S. 135 flg., 307 flg.).

Ved disse Lejligheder var det imidlertid ikke alene det Lav, der flyttede, der var i Bevægelse. Nej det udviklede sig saaledes, at de Lavsherberger eller Lavhuse, de passerede, skulde gjøre Honnør. Det gjorde saaledes Tømmerherberget i Adelgade, da Smedene i 1776 og 1779 drog forbi det. Tømmersvendene tilskrev Mesterne herom, og disse ikke alene mødte »i Uniform«, men lod salutere med Kanoner, som de laante paa Skydebanen (Kbhvns Tømmerlav S. 139, 140). Godt oplysende Exempler paa hele dette Væsen kan hentes fra Rebslagersvendenes Protokoller. De havde hidtil haft deres Skilt og Lade hos Mesterne, men i Januar 1772

fik de Ret til at have deres eget Herberge (Rentek.'s Expeditions Prot. Nr. 1, Sagen Nr. 90, 16. Jan. 1772), og den 26. Februar s. A. flyttede de deres Skilt fra Oldermændens Bolig paa Kultorvet til deres Herberg i Frederiksberggade. Toget var stort, og foruden Skilt, Velkomst, »Johans Bægeret« (s. ovfr. S. 102, 113) m. m. blev der i det baaret et stort Orlogsskib med fuld Takelage samt et mindre Skib, og Svendene, der bar, vare akkommoderede med stive Piske i Haaret samt klædte i hvide Skjorter, guldgalonerede Hatte, sorte Manchesters Buxer, hvide Silkestrømper, sløjfebesatte røde Baand om Armene og Sølvkaarder ved Siden. Et ganske lignende Tog fandt Sted ved en ny Flytning i 1779, og dette Tog, hedder det, gjorde Honnør for deres Oldermænds Hus paa Kultorvet, for Raadhuset, hvor den hele Magistrat »efter Invitation« saas i Vinduerne, for Overpræsidenten, Gehejmerraad Braëms Gaard i Bredgade og for Politimester Fædders Gaard i Gothersgade, men saa tillige for ikke mindre end fire Herberger, ved hvilke Toget blev »beværtet og skjænket«. Herbergerne vare Snedkernes i Grønnegade, Grovsmedenes i Pilestræde samt Murernes og Bødkernes i Myntergade.

Alt Sligt kostede imidlertid Penge. Først og fremmest Togene. Snedkernes i 1749 kostede noget over 1000 Rd., omtrent det Samme medgik til Tømmersvendenes i 1771 (Sedkermesternes Medlemsblad, I, S. 58; Kbhvns Tømmerlav, S. 309), og Rebslagernes i 1779 har sikkert ikke været billigere. Alt synes her at have været indrettet paa det Fineste, saaledes som det vil ses af en kort Meddelelse om, hvorledes det endte. Da Toget var naaet til Herberget i Studiestræde, blev det modtaget med 27 Kanon-skud, som besvaredes af Stedets Nabo Hof-Klokketøber Troschell med lige saa mange Skud. Derefter hilstes det med Taler af Herbergsfaderen og en af Lavets Svende, som fik Svar af Togets Mercurius »paa Lavets Vegne, saaledes som i de dertil indrettede Orationer er anført, af hvilke udi forgyldte Bind blev offereret [Exemplarer] saavel [til] hver af Magistraten som [til] Politimesteren, de kongelig oktroyerede Kompagnier, de kongelige Handels Direktører samt [til] Oldermænd og Altgeseller ved de Lav, hvor de kom forbi«. De bestod i »en dansk og en tysk Oration samt en sig paa den Dag passende Skaal til at synge«. Derpaa gjorde Lavet Honnør for Herberget, en dansk og en tysk Præken blev »forrettet udi den dertil for Herberget oprejste Prækestol«, og efter at de kongelige Personer og høje Raad, Øvrigheden, Borgerskabet, Krigsmagten tillands og tilvands samt Lavets Velgaaende var bleven erindret og Herberget indviet, op-hængtes Skiltet og Fanehovedet med Amtsfanen »stedse med Trompeters og Paukers Lyd, Pokalers Klang og Kanoners Løsning saluteret«. Alt det skete paa Gaden, men nu marcherede Lavet ind i Herberget, »honoreret

og imodtaget med 27 Kanonskud fra begge ommeldte Steder«, Mesterne satte sig tilbords med et talrigt »indventeret« Selskab i en dertil reserveret Sal, og Svendene tog Plads i en anden Stue, hvorefter igjen de ovennævnte Skaaler bleve erindrede under Paukers og Trompeters samt Kanoners Lyd. Efter at man havde spist, blev Fornøjeligheden kontinueret med Dans til den anden Dags Morgen, hvorpaa Svendene endnu »celebrerede samme Højtidelighed udi trende efter hinanden følgende Dage«.

En Skiltflytning har absolut for Mange været en saare fornøjelig Ting. Men efter den søde Kløe kommer altid den sure Svie. Og Kjøbenhavns Magistrat har afgjort haft Ret, naar den 1780 i en Forestilling til Kongen gjorde opmærksom paa, at de store Optog nærmest gjorde Skade. De voldte ikke alene, at Arbejdet i vide Kredse blev forsømt, men medførte altfor urimelige Udgifter. Navnlig Svendene paadrog sig derved en Gjæld, som de i mange Aar møjsommeligt maatte afdrage paa. Og saa befaledes det da i November s. A., ganske efter Magistratens Indstilling, at Skiltflytninger i Kjøbenhavn fremtidig skulde ske i al Stilhed uden Musik, Dans, Fægten og Skyden, at de altid skulde vælge den korteste Vej, at de ingen Steder maatte stanse paa denne Vej, og at foruden Oldermænden, Bisidderne, Lademesterne og Oldgesellerne kun saa mange Svende maatte følge med, som lige vare nødvendige til at bære Skiltet m. m. (Sjæll. Miss., Nr. 699, 22. Nov. 1780).

Nu var Glansen tagen af et af Lavslivets pragtfuldeste Numre, men vi nærme os ogsaa den store Lavskommission af 1794, hvis Arbejde førte til Forordningen af 21. Marts 1800. Da de danske (gifte) Snedkersvende 1807 hængte et Skilt paa deres nye Herberge, gik det sikkert saare beskedent til. Talen (s. ndfr. S. 150 Nr. 4) blev ikke holdt paa Gaden, men i deres Forsamling. Skulde kjøbenhavnske Lav nu optræde med offentlig Glans, maatte det være ved særlige Lejligheder. De havde paraderet ved Dronning Caroline Mathildes Indtog den 8. November 1766 (Kbhvns Tømmerlav, S. 135), og de kunde selvfølgelig ypperligt bruges til at danne Espalier ved saadanne Lejligheder. Men her vare de kun selvstændige ved Hen- og Tilbage-marchen, og der er muligvis intet særligt Haandværkertog at notere før den 2. Juli 1841, da saa godt som alle Kjøbenhavns Lav i festligt Tog lykønskede Kronprins Frederik og hans unge Brud Prinsesse Mariane af Meklenborg (Nyt Mag. f. Kunstn. og Hdværkere, V, S. 481—91).

Vende vi os herefter til Provinserne, da havde ogsaa der Avtoriteterne Følelsen af, at Skiltflytninger helst burde undværes. Da Provinsbyerne i Avgust 1800 opfordredes til at udtale sig om, hvad der i dem kunde være at bestemme efter Grundsætningerne i Forordningen af 21. Marts 1800,

der jo kun angik Lavene i Kjøbenhavn, udtalte den paagjældende Kommission i Kjøge, at Skiltflytningen, der særlig brugtes af Byens Skomagere, ganske burde afskaffes. Hvert andet Aar, naar Lavet fik en ny Oldermann, bares Skiltet i Procession af samtlige Mestere og Svende igjennem Byens Gader »under Musik og en udklædt Harlekins tossede Gjøglerier«, hvorefter Svendene bortdreve mange Dage i Svir og Sværm. Men noget Forbud udkom dog ikke. c. 1820 flyttede Smedene nok saa fornøjeligt Skilt i Odense ligesom Skomagerne sammesteds i 1840 (s. ndfr. S. 150 Nr. 5 og 6). 1862 endnu fandt der en stor Snedker-Skiltflytning Sted i Altona, og de mange Skaaler, der her som altid ved en Skiltflytning bleve drukne, angik først den gode Gud, »dem Meister aller Meister«, og derpaa Lavets jordiske Mestere, den vandrende Svend, Regering og Øvrighed, Borgmestere, Raad og Borgerskab og saa tilsidst Lademesterne og det nye Skilt. Det lyder næsten som en Drøm i Skaalen for Regering og Øvrighed at høre venlige Ord om Kong Frederik den Syvende og hans Gemalinde, Gehejmekonferensraad Scheele og Politimester Willemoes-Suhm (s. ndfr. S. 153 Nr. 7).

Endnu skal der her til Slutning mindes om, at der er Antydninger af, at den tilsyneladende zünftig uskyldige Skiltflytning godt af ærgjerrige Svende kunde benyttes i Kampøjemed. Baade 1760 og 1776 negtede Snedkersvendene i Helsingør at være med til Flytningen, og de tilsigtede herved, som det synes, at tvinge en nyvalgt Oldermann, der ikke behagede dem, til at fratræde. Skiltet blev ved deres Vægning hængende paa det gamle Sted, og saa forlangte de i fuld Overensstemmelse med al god Zünftig, at »Lavssamlinger og Behövling og Umfrag m. v.« skulde foregaa »i det Hus, hvor Skiltet hang«, hvad den nye Oldermann umuligt kunde gaa ind paa. Han maatte forlange, at Lavet, som Skik og Brug var, blev holdt i hans Hus. Og saa var Konflikten der (Dokk. fra Helsingør i Provinsarkivet ved Kbhvn).

1.

1724, 25. Sept. *Kjøbenhavns Snedkerlav flytter Skiltet fra sit Herberge paa Graabrødretorv til sin egen Ejendom i Grønnegade. Beskrivelsen er aftrykt efter »Extraordinaire Relationer for September Maaned 1724« (4°), Versene efter et særligt Tryk i Folio »Kjøbenhavn trykt hos Joh. Christ. Brandt«.*

Dend 25. September haver Snedker Amptet her i Byen ved Anledning af at forflytte deres Laugs-Skilt fra Graabrødre Torv til Grønnegade, hvor de sig et Huus til Laugets Samling have tilhandlet, holdt et smukt og ordentlig Optog udi følgende Orden, for dend første Division gik 6 Musicanter, derpaa fulgte 9 Ampts-Mestere, 3 i hver Leed med deres

Maalestokke i Hænderne, anførte af en Ampts-Mester, bag efter dem kom en Officerer, derpaa fulgte 2 Tyrckiske Officerer, og efter dem blev Skiltet baaren af 12 Tyrckiske Drabanter, siden kom de 5 Bygnings Ordinger, nemlig 1. dend Toscana'ske i Italienisk Dragt som en Bonde til Erindring, at dend af en Bonde er opfunden. 2. Dend Doriske i en Romansk Fyrstelig Dragt. 3. Dend Joniske udi Fruentimmer Habit. 4. Dend Corintiske i samme Dragt og 5. Composita i Romersk Habit, nok kom 2de Fegtere med dragne Kaarder, een paa hver Side af Val-Taflen, dernest saaes tvende Vildmænd med grønne Træer og Pyramider. Derefter blev Svennenes overmaade kunstig udarbejdede Lade baaren af 4 Svenne, som bleve seconderet af tvende Fegtere. Nest efter Laden kom 2 Svenne med Regiments-Stabene, noch tvende Svenne med blanke Kaarder og een midt imellem, som bar Sølv-Pocalen eller deres Velkoms-Begere. Siden fulgte een med dend store Skienke-Kande og derefter de 4re Aarets Tider nemlig først Foraaret med Blomster, 2. Sommeren med sin Segl og sine Ax. 3. Høsten med sit Begere og Druer. Og 4. Vinteren i forede Klæder med et Fyrfad. For dend anden Division gik 6 Musicanter, derpaa saaes 4 Fegtere med blotte Kaarder som Secundanter for Fanen, der blev baaren af Fendriken Mr. Orthman, dernest fremkom en Officerer og efter ham 42 Snedker-svenne, hver med sit Stykke ziiret forgyldte Verktøy og Plomasier paa Hatten, og blev Suiten sluttet med tvende lystige Personer og en Bonde sampt en Bonde Kone. Uden for det gamle Lagshuus blev holdet en Afskeeds-Tale paa Vers ved omtalte Fendrik og for det nye Laugs-Huus en Indvielses-Tale.

Snedker-Laugets Afskeeds-Tale til sidste Herberg paa Graabrødre-Torv i Kiøbenhavn, holden i efterfølgende Vers af Laugets Fenrich Mons. Mathias Orthman den 25. Septembr. 1724.

Far Laugs-Huus, far nu vel, vor gamle Logemente,
 I hver en Stolpe vi vor Afskeeds Tak vil Prente,
 Du os heel trolig har betient i nogle Aar
 Og nu dend sidste Tak af heele Lauget faar.
 Far vel og Tak for os, vor elskelig Vertinde,
 Gud lade Eder dog i Enke-Standen finde
 Dend trøst fra Himlen, som kand Glæde Eders Siæl,
 Dend hielp paa Jorden, hvorved I maa leve vel!
 Til Begge vor Far Vel een Mund for alle siger,
 Og dermed vi hen til et andet Herberg hiiger,
 Op, Instrumenter, op, lad høre Eders Klang,
 Saa bliver Foden læt og Vejen ikke lang.

Efterfølgende Vers blef reciteret af bemelte Fenrich samme Dag i samptlig Laugets paahør udenfor det Nye Herberg paa Hiørnet af store Grønne Gade.

Idag vor Snedker-Laug fra Leje-Laugs Huus flytter
 Til Eje-Laugs Huus hen blant Grønne Gadens Hytter,
 O Gud, lad Lycke gaae med Lauget, hvor det gaar,
 Saa Huuszet udi Fred og Herrens skygge staaer.
 Gid alting fremgang faa til Snedker-Laugets nøtte,
 At de ei ofte skal fra Stæd til andet fløtte,
 Gud alle Huusze vel bevogte Aar fra Aar,
 Til Verdens Bygning self aldeeles undergaar!
 Ald Lauget glemmer ej sin Oldermænd at priisze,
 Som denne anstalt saa fornufftig kunde viise,

Paa Asken i hands Graf skal hville denne Priis,
 At hand var Lauget god, rætsindig, Tro og Viisz.
 For dette Huus vj da vil vore Bønner giøre
 Og eene bede om, at Himlen vil Bønhøre,
 Velsigned det maa staae i Alder og i Floer
 Paa-tegnet denne Skrift: Her Herrens Naade boer.
 Vor Danner-Konges Stoel, hvorunder Huuset hviler,
 Bestraale Naadens Soel, derom vj ønsket stiller,
 At Thronen altid maae som Fordom Herrens Ark
 Staae i det Helligste. Gud signe vor¹ Monarck!
 Det gandske Konge-Huus, o Gud paa Hænder bære,
 At Konge-Slegterne maae høist Velsigned være,
 Saa de paa Jorden her som Guder leve maae
 Og siden Himmel-Fryd i Ævigheden naae!
 Ald Snedker-Lauget, som sig under denne skygge
 Opholder udi Nord, Gud tusindfold opbygge,
 Hver Mester, Hustru, Börn, hver Svend og Tyende
 Lad leve frem og frem til ald fornøjelse!
 Saa lenge Höflen kand een Spaan af Træet skiære,
 Saa lenge Saugen kand de mindste Spaaner tære,
 Saa lenge Liimen har dend Kraft at binde Træ,
 Saa lenge dette Laug staa under Herrens Læ!
 Saa lenge Belt har Vand og Ilden dend kand Brende,
 Saa lenge Fuglen kand i Luften Vinge vende,
 Saa lenge Jorden bær de 4re tidens Dragt,
 Gud lade dette Laug staae udi Velstands-Pragt.
 Ved Fahnen viises skal, naar Luften hende drejer,
 Her Snedker Laugs-Huus er, som Snedker-Lauget ejer,
 Gud self opholde det og Snedker-Lauget med,
 Lad Himlens faste Skiold beskiærme dette Stæd!
 Har jeg nu ej i alt mig kundet saa opføre
 Med Fahne-sving og hvad een Fenrich bõr at giøre,
 Jeg haaber dog pardon og viise vil mit sving
 Heel accurat ræt nu, naar Skaalen gaar omkring.
 Da Vivat klinge skal igiennem alles Munde,
 Vivat Kong Friderich! vi driker ud til bunde,
 Vivat en hver udi det Kongelige Huus!
 Dermed vi liste os saa sagte til en ruus.
 Vor Fromme Magistrat vi icke maa forglemme,
 Men med Trompetters liud saa Frydefuld istemme:
 Vivat en hver af dem! Vivat vor Oldermannd!
 Vivat det Heele Laug! Vivat hver i sin Stand!
 Herpaa jeg ende vil for denne gang min Tale,
 Jeg ei med ziirlig ord højtravendes kand prale,
 Min meening er udført i slet og Simpel Still,
 Jeg haaber, I med mig fornøjet være vil.

¹ Her staar »ver«.

2.

1749, 19. Febr. Kjøbenhavns Snedkere opsatte et nyt Skilt paa deres Lavshus i Grønnegade. »Extraordinaire Relationer« for Februar Maaned 1749 bringe en kort Beskrivelse paa Dansk af Toget, ganske i Overensstemmelse med den nedenfor meddelte tyske Beskrivelse. Det er, som det vil ses, den »lystige Persons« Prosotale, der nedenfor meddeles, Lavssvendens versificerede Tale synes ikke bevaret.

Vollständige Beschreibung und Sermonie bey Aufsteckung des neuen Schildes des löblichen Tischler-Amts. So geschehen Copenhagen d. 19. Febr. 1749. Imprimatur P. Horrebou. Copenhagen, gedruckt bey Johan Christoph Groth (lille Kwart, 20 S.).

AUFZUG.

Erster Zug.

1. Das 1ste Chor Musicanten von 6 Personen.
2. Der Aeltermann mit Spaton.
3. 8 Meisters mit 2-ellige Maszstökke.
4. Ein Heerhold mit ein Heerholds Stab.
5. 16 Gesellen, die das Schildt tragen in Romanisch und Spanischer Dracht mit einen gewundenen Stab in der Handt, wo das Schild auf ruhet, wann der Fändrich die Fahne schwinget.
6. Die beyden Laden Gesellen mit 2 forgyldte Schlüssel.
7. Vier Gesellen, die die Amts-Lade tragen.
8. Vier Gesellen mit geflamte Schwerter bey der Lade.
9. Ein Gesell mit den Silbern Wilkomst.
10. 2 Schaffers mit Schaffer Stöcke.
11. Ein Gesell als Officier mit Spaton.
12. 8 Gesellen mit 2-ellige weisze Maaszstökke.
13. 2 Wilde Männer mit ihre Käule und in der mitte eine Piramide.
14. Die 4 Jahr Zeiten einer hinter den andern.
15. Ein Schäffer und Schäfferin und Copido in der Mitte.
16. Ein Geselle mit Spaton, der den ersten Zug schliesset.

Zweyter Zug.

1. Dasz 2te Chor Musicanten von 6 Personen.
2. Der Fändrich mit der Ampts-Fahne.
3. 4 Gesellen mit blancke Degen, die die Fahne secondiren.
4. 4 Gesellen, die einen grossen Zircul tragen.
5. 5 Gesellen, die das Reisz-Zeug tragen, der 1ste ein Buch, der 2te das Reisz-Zeug, der 3te das Reisz-Brett mit ein Risz, der 4te ein Circul und der 5te der Reisz-Schiene.
6. Die 5 Säulen nach ihrer Ordnung hinter einander.
7. Ein Gesell als Officier von dem Werckzeug.
8. Ein Geselle zum Beschlus als Officier mit Spaton.
9. 2 Lustige Personen lauffen hin und her.
10. Ein Bäurischer Baur und Baurin.

Die Tour.

Sämtliche Gesellen Marchiren Morgens um 8 Uhr in ihrer Ordnung ausser dem Schild vom Amts-Haus durch die Antoni-Strasse, in die Kauffmacher-Strasz und ferner in die grosse Fahrestrasse vor des Aeltermanns Thür, da wird das Schild unter dem Fahnenschwingen

aufgenommen, gehen durch die Oster-strasse, den Königsmarck hinauf, die Hauptwache vorbey um den Kreys herum in die Lachsenstrasse, nach dem Strande über, die Holmens Brücke, auf den Schlosz-Platz; da wird die Fahne geschwungen vor dem Löengang, bey der Schlosz-Kirche wiederum; Ueber die Hochbrücke zum Amacher Markt, durch die Wimmelschafft zum Rathhause, da wird die Fahne geschwungen, gehen durch die Norderstrasse, Skiden Strasse, die Kauffmacher Strasse herunter, durch die Klarebude, Mynter und Gotter Strasse zum Amt-Hause; daselbst wird das Schild in einer gebundenen Rede von einem Amts-Gesellen und in einer schlechten Rede von der lustigen Haupt-Person aufgesteckt.

ORATION

welche, nachdem das Tischler Schild durch einen Gesellen des löblichen Tischler-Amtes mit einer zierlich gebundenen Rede aufgesteckt ward, gehalten worden.

Copenhagen d. 19. Febr. 1749.

von

Pancratio

Minore & Majore.

Nachdem dieses Schild mit einer zierlichen Sermon aufgestekket worden und ich die Ehre gehabt dasselbe in einer lustigen Gestalt durch die Stadt zu begleiten; So dünket mich wider die Kleider-Ordnung, so ich heute gebrauche, gehandelt zu haben, wenn mich nicht ebenfals mit einer kurzten Rede hören lassen solte: Zwar weisz ich wohl, dasz in dem Capitolio meines Gehirns mehr Schnuptobak und Brandtwein als Verstand wohnet: item dasz ich die Zeit meines Lebens viel zu faul gewesen den prächtigen Parnassum, wo die Edle Musen wohnen, zu besuchen; Doch ich meyne der heutige Tag wird vermittelt meines offenhertzigen Bekäntnisses nicht allein ein Zeuge seyn, dasz ich kein Huren Kind der Warheit (das ist ein Heuchler) bin, sondern auch aufs deutlichste erklären, dasz mich der Tugend befeleisige. Den derjenige wird jetzigerzeit für Tugendhaft gehalten, der sich bey den Leuten zu recomendiren suchet; Und obgleich das Gesetz der Tumtheit mich unter ihrem Joch gefangen hält, so habe ich doch der Vernunft keinen ewigen Abschied gegeben; Welches theils daraus erhellet, dasz ich dem Löbl. Tischler-Amte für ihre Mühe und Kunst höchstverbunden bin; Zwar habe ich ihre Kunst zu keinen Staat brauchen können, weil mein Beutel eine stetswährende Schwindsucht gehabt und dieses ist meinen Willen schnuer strax gerade entgegen gewesen; Ist jemand unter Euch, ihr lieben Leute, der mir eine 10, 20 oder 30 Tausend Rthlr. leihen will, der soll sehen, wasz die Tischler bey mir verdienen werden. Glaubt mir, was ich sage, und woferne ich Lüge, so mache und verwandle mich der Himmel zum Bircke-Schreiber auf Ammach. O! welch ein Schade wäre das vor mig. Leihet mir nur das Geldt, den ich bin nicht recht klug, und so bald ich zum Verstande komme, so will ich es euch bezahlen; Wolt ihr aber diese Condition vielleicht aus Furcht nicht eingehen, weil ihr besorget, ich möchte Lebens-lang nicht Klug werden, wolan ich will mich vortheilhafter erklären, Ihr solt einen Revers von mir haben, dasz ich Euch das Geld Ehrlich schuldig bin und auch redlich schuldig bleiben werde. Doch ich mercke, dieses alles ist vergeblich, Euer Liberalite ist so jung, das sie noch musz gegängelt werden. Ach! dasz ihr doch so Mitleydig als ich werden mögtet, denn wenn ich eine arme Hure deswegen weinend sehe, dasz Sie des Kindes Vater nicht finden kan, so musz ich aus lauter Mitleyden mich fast zu Tode lachen. Nun es sey dem wie es sey, ein Papierner Harnisch ist nimmer Schutz frey und ein Wunsch, wen er gleich noch so hefftig ist, kan zu keinen Thurm werden. Wen ein hoher Thurm einfällt, so erdruckt er was ihme am Nächsten gestanden, und wen der Wind ein Haus einreist, so kommen die Schwalben um

ihre Nester; aber wenn ich gleich am 1sten Januarij zu wünschen anfangen und fahre in einem Stück fort bis zum 31ten December, so heist es doch solcher gestalt

Aus Nichts — Kömt Nichts.

Darum will ich auch von der Vor-Rede weichen und, zum Hauptzweig schreiten, darin will ich erwehnen aus was erheblichen Ursachen ich denen Preiswürdigen Tischlern verbunden bin. Und weil Exodus dem Genesis folget: das ist, weil der Fortgang öfters ausbleibet, als folget der Ausgang gleich auf den Eingang; So will ich auch die Tischler Profession auf meiner Seite als gedoppelt, auf andrer Leute Seite aber 3 Fach Nutzbar und unendbehrlich ansehen.

1. Beym Eingang des Menschlichen Lebens stehet ein Callender-Macher und ein Tischler, der Erste zeichnet den Geburts Tag an, der andre hat ihm eine Wiege gemacht, diese dienet Istlich das der neugebohrne darinn als in einem engen behältnisz recht warm lieget: 2tens werden die Fliegen durch das hin und her bewegen mächtig geschrekket. 3tens befördert es den Schläff, zumahlen wenn die Magd ihr Bissili lu-lu, lu-lu getreulich fort singet.

2. Beym Fortgang sitzt ein Schneider und überreicht ihm allerhand Kleider vor Hitze und Kälte, item zum Staat, alles nach der neuesten Mode; Der Tischler stehet dabey und präsentiret unterschiedliche Künste so wohl zur Commodite als auch Ansehen und Vergnügen.

3. Bey dem Ausgang kömt der Todt und beraubet den Menschen aller Herrlichkeit; der getreue Tischler aber stehet auf der untersten Stufe der Treppen und giebet ihm einem Sarg mit, welchen der Todt so lange leyden musz, als das Holtz halten will.

Sehet und höret ihrs nun, wie unentbehrlich ein Tischler ist; In dem ersten Posten, die Wiegen betreffend, haben sie mir gantz gewisz gedienet, und ob ich gleich keine gewisse Hoffnung zu dem 2ten Stück habe, so zweifle doch nicht an dem Letzteren und desfalls will ich in vollen Vergnügen einige Gesundheitigen trincken.

Es lebe derjenige Kunstliebende und rühmliche Tischler, der mir dermahleins meinen Sarg machen wird, es mangle Ihm niemahls an leichter Arbeit und wichtigen Lohn, damit er mir, falsz mein Geld verrätherisch handeln und sich unsichtbar machen wolte, die letzte Arbeit ohne seinen Schaden umsonst verfertigen könte.

Es leben alle die Respective Herren, die sich aufs äuserste befeiszigen gute, schierre und trockne Holtz-Materialien in stetigen Vorrath zu haben und dadurch so wohl als auch in allen andren Stücken eine ungeschminckte Redlichkeit zu zeigen.

Und weil ich vieles trincken eben so wenig æstimire als der Geitz-Hals einen Banco-Zettul von 1000 Rthlr., So wolte ich gerne dieses mahl Feyer-Abend machen, doch, da man keine gute Gewohnheiten verderben soll, so musz ich dem alten Sprichwort zu gefallen alle gute 3 sind Dinge (oder wie heist es doch) alle gute Dinge sind 3, die dritte Gesundheit trincken.

Es leben alle diejenigen die diesen heutigen Aufzug gesehen, die Oration gehöret und den Löblichen Tischler Amte zu Gefallen gewesen und auch ins künftige seyn werden.

Imgleichen sind auch in selbiger Gesundheit mit eingeschlossen alle diejenigen so ihre Barmhertzigkeit keinem Juden versetzet, sondern sie gegen dem ehrlichen und aufrichtigen Pancratio entweder liebreich erwiesen oder auch noch liebreich sich erweisen werden.

Der alten Weiber ihre Gesundheit, welche heute ihren Spinn-Rocken verlassen und Maul-Affen Feil gehabt, solte ich auch wohl trincken, weil aber noch zur Zeit kein Glasz zu solcher Gesundheit fabriciret worden, so mögen sie sich mit einem guten Wunsch behelffen.

Ich wünsche demnach, dasz der alten Weiber ihr Vergnügen dermassen wachsen und zunehmen möge wie eine Tobacks Pfeiffe auf dem Misthauffen.

Allons! Nun geht es losz, die Lustbarkeit ist da,
Ihr Instrumente macht ein lustigs Tra-ra-ra!
Ihr Tischler tanzt und springt und laszt in vollen Chören
Durch unsre gantze Stadt ein lustigs Vivat hören.

He! Vivat unser Schertz! He, Vivat alle Welt!
He! Vivat diese Stadt, der unser Lust gefällt!
He! Vivat, Vivat hoch! das neue Schild der Tischler!
Es werde stets sein Glantz noch alle Tage frischer.
So viel der Himmels-Bau beglänzte Sterne trägt,
So viel die nahe See verschiedene Fische regt.
So viel und ja noch mehr alsz hier in Copenhagen
Die Frauenzimmer Schmuck und Schladder-Mäntel tragen;
So vieles Glück und Heyl, so vieles Wohlergehn
Soll unsrer Tischler-Zunft allzeit zur Seite stehn.
He! Vivat, jedermann, wer dieses hört und lizt!
He! Vivat jedermann, wer uns gewogen ist¹.

DISCOURS

zwischen die grosse und kleine Lustige Person, gehalten hey dem Tischler-Aufzug
den 19. Febr. 1749.

Der grosse frägt: Der kleine antwortet².

Glück zu Herr Bruder; Ich wünsche dir einem mit allem Wohlergehn bespikten guten Tag. Glück offen(!) Herr Bruder; Ich wünsche dir einen mit aller Glückseeligkeit gefütterten Grusz³ und Danck, damit wen dir ja etwas widerwärtiges begegnen solte, dasz du lieber in Bier versauffen als in Stroh verbrennen mögtest.

Ich bedancke mich deines Wunsches, mich deucht aber dich vormals gesehen zu haben, ohne dasz mich Zeit oder Orth erinnern kan.

Es ist gewesen in Weisz-Mohren-Land zu der Zeit, da die Schläge wohlfeyley waren als gebratene Kramtz-Vögel.

Behalte deine wohlfeyle Zeit vor dich und sage mir, was ist inmittelst deine Haupt Verrichtung gewesen?

Ich habe ein Loch in die Welt hinein geloffen, dasz man Constantinopel dadurch sehen kan.

So höre ich, du hast ziemlich gewandert, sage aber, wasz hastu auf deine Reise getrieben und profitiret?

Ich habe unterschiedliches getrieben, den erstlich habe ich über ein Dings gestolpert, so man nennet die Lose-Sophie.

Ich merke wohl, du meynest die Philosophie, sage mir aber welches ist die höchste Philosophie jetziger Zeit, und wie heisset ihre Haupt Tugend?

¹ Herefter følger: »Imprimatur P. Horebou. Copenhagen, Gedruckt bey Johan Christoph Groth«.

² I Originalen ere Svarene trykt med mindre Skrift.

³ Her staar »Grosz«.

Die höchste Philosophie ist die Wucher-Kunst, und ihr Haupt-Tugend heisset Geitz.
Hastu etwas mit deiner Philosophie erworben?

Ja freylich, sie machte mich so munter und aufmerksam, das ich des Nachts Ronde und Patroll anrufen thäte.

So bistu vielleicht Soldate gewesen?

Es war aber nicht so leicht, wie du dir es einbildest, und wie es mir von meinem Seelen-Jubilirer eingeildet worden.

Zürnest du dann nicht über deinen Werber?

Mit nichten; Ein Werber ist ein privilegirter Mensch. Er mag lügen, wenn, was und wie er will, und wenn er über die Lügen erschlagen wird, so stirbet er in seinem Beruff.

Bistu auch im Kriege gewesen und hast jemahls tapfer gefochten?

Freylich habe ich vielen Batallien beygewohnt, wo sie mit Klümpfe geschossen, den da ist der am frohligsten, der am meisten getroffen wird, und so ofte ich einen Feind erleget, so habe ich ihm ein Haar aus dem Kopf gezupfet, und jetzt hab ich der Haar so viel bey einander, das mir die grösseste Paruque aus der Welt davon machen lassen kan.

Warum bistu nicht im Kriege geblieben?

Theils war ich bange vor dem Tode, weil ich glaubte, ein Strohsak im Brautbette sey besser als ein Sammetens Leichen-Tuch, theils dachte ich, wer mit ruhigem Gewissen sterben will, der musz ein Pflaster-treter oder unnützer Brodtfresser seyn, den der bleibet bey seinem tödtlichen Hintritt keinem einzigen Menschen einem Dienst schuldig.

Was hastu im Kriege profitiret?

Allerley Juvelen von Nasen-Stüwer und Ohrfeigen, so wie es ein unvermuthetes Glück oder Unglück mit gebracht.

Was ist ein unvermuthetes Glück?

Wenn man in einem weichgesottenen Ey ein junges Hühlein findet, den ein Huhn ist besser den 20 Eyer, und unverhofft geschiehet off.

Was ist ein unvermuthetes Unglück?

Wenn man das Hinter-Gesichte mit einem Papiernen Schnupfftuch saubren will und zerbricht den Fenger, ehe man mit der Arbeit fertig worden.

Bistu bey deinem Strabacen nimmer krank gewesen?

Contraire, ich bin niehmals gesund gewesen, den meinem erblichen Naturelle nach bin ich immer krank wie ein Huhn, mag viel fressen und wenig thun.

Wo hastu deine Gesundheit gesucht?

In der Fresz-Apotheque.

Ich dachte der Regiments Feldscherer würde dir etwan den köstlichen Lebens Balsam gegeben haben, den man sonst zu nennen pfelet: Aus mich, in dich.

O nein der ist mir viel zu kostbar, man hebet ihn auf zu dir und deines gleichen, ich habe mich meistens mit einen Pfankuchen behelfen müssen, und solte er gleich nicht über 2 oder 3 Pfund wiegen.

Wie viel Eyer gehören zu einen guten Pfan-Kuchen?

Zwölff von einem Pfau, 12 von einer Frau, 12 von einen Affen, 12 von einen Pfaffen, 12 von meinen, 12 von deinen, 12 von einen Gaul, das giebet ein volles Maul.

(Frisz das du satt wirst, ich faste heute.)

Wie Maul, so Salat, sagte der Esel und frasz eine Diestel.

Bistu auch verheyrathet?

Ich habe mir aus dem schönen falschen Geschlechte ein Mädgen genommen, ob ich aber verreyrathet bin, das weisz ich nicht.

Siehet deine Frau auch schön aus?

Wärestu nicht verwandt mit des Müllers Capell-Knaben, die da schwartze Streiffe über den Rücken haben, so würdest du nicht so thörigt fragen. Sonsten aber hat meine Frau ein Apfelrunden Kopf wie ein abgedanktes Husaren-Pferd, eine runzellose Stirn wie ein Amacher Weiber Rock, ein paar verliebte Augen wie eine abgestochne Ziege: ein Näszen, darin 2 paar arme Leute wohnen und noch eine Vorder-Stube vermiiethen können; ein Mäulchen wie die netteste Wascheballe und siehet so roth und weisz aus als Milch und Kühnrusz etc. etc.

Hastu schon Hochzeit gehabt?

Freylich! Hochzeit und Beylager ohne das jemand dabey gewesen.

Wer ist deiner Frauen Vater?

Ein Kunstbeliebter Stadt-Pfeiffer, wenn Er an zu blasen anfängt, so treiben alle Bauren ihre Schweine aus.

Hastu auch Kinder?

Man will mir einen Sohn aufbyrden, der in meine Fuszstapffen treten und meine Profession lernen soll.

So hastu ausser deine Studia noch eine andre Weissenschaft?

Ohne Zweifel! ich bin nicht allein ein Philosaufaus, sondern auch ein Schwartz Künstler, ich kan bey stockfinsterer Nacht den grössesten Sahl der Welt mit einem üblen Geruch beziehen, obsgleich bey Mitternacht wäre ohne das geringste Licht zu gebrauchen, und dieses kan mein Sohn auch, er soll aber noch ein Mahler dazu werden.

Warum ein Mahler?

Aus zwey erhebliche Ursachen; Erstlich weil die Mahler nimmer verderben können den misrath ihnen der Engel, so machen sie einen Teuffel drausz; 2tens weil mein Vater ein künstlicher Mahler ohne Pinsel war, worüber meine Mutter öfters geklaget, wenn sie die Hemder gewaschen; weil ich aber nicht längere Gelegenheit zum Plaudren habe, so behelfe dich mit dem letzterem, bisz du ein Mehreres überkommest.

ZWEITER DISCOURS

Darin die kleine Lustige Person fräget und der grosse antwortet. Von selbigen Autori.
Herr Bruder, wie lange hastu dich hieselbst aufgehalten?

Eine sehr kurzte Zeit von 23 Jahren, 10 Monath, 6 Wochen, 5 Tage, 4 Stunden und 3 Minuten.

Wo bistu logiret?

In der Herberg der Vergeblichen Hoffnung.

Wie hastu die Zeit über gelebet?

Wie ein Theil reiche Leute, ich habe geschlafen und gewacht, gegessen und getruncken bin lustig gewesen und habe mich mit Borgen beholfen.

Wie geht es dem, der viel borgen musz?

Viel Borgen hat eine Stieff-Mutter, die heisset: Verkauf deine Güter, diese hat eine Tochter, die heisset: giebs wohlfeyl, die Tochter hat einen Bruder, der heisset: zum Thor hinaus, und darum bin ich recht froh, dasz ich Niemanden etwasz schuldig bin auser Christen und Juden.

Wen gedenkestu alle deine Creditores zu befriedigen?

Am jüngsten Tage, den so gilt ein Pfund Kieselstein eben so viel als ein Pfund Gold, und wer seine Schuld ehender bezahlt, der hat gar keinen Profit vom Borgen und handelt wider die Weltweisheit, welche absolute spricht: von Profit soll der Mensch leben.

Wen du aber gemahnet wirst, was machestu als dan?

So mache ich meinen Creditori grosse Complimenten, rede von Gedult, Lang-Muth und Barmhertzigkeit, ja ich wünsche ihnen den grössesten Reichthum, oder ich bin gar nicht zu Hause.

Was geschieht wen man die Complimenten gar zu weit ausdehnet?

So gehet Freundschaft und Vertraulichkeit schlaffen.

Was ist der grösseste Reichthum in der Welt?

Die Zufriedenheit, und wen meine Creditores daran keinen Mangel haben, so werden sie mich auch nicht mahnen.

Was ist für ein Unterscheid zwischen Reichthum und Armuth?

Reichthum verdecket den Schalck, Armuth verfinstert die Tugend.

Wornach trachtet der Arme?

Wo nicht reich zu werden, so doch wenigstens aus der Armuth zu kommen, desfalls sucht er Patronen.

Richtet er den auch etwas aus?

O ja sehr viel, er zerreisset durchs Herum-Lauffen seine Schuh, machet den Schuster reicher und seine Armuth ärmer.

Wer hat die meiste Patronen?

Die Soldaten, wen sie exerciren.

Die Patronen machen wohl Verdrusz, jedoch keinen Genusz. Suchest du aber nicht ansehnliche Leute Gunst?

Ich suche zwar nicht sonderlich, weil es mir an der rechten Laterne fehlet, könnte ich aber von ohngefähr über ein Hopen-Sack Gunst stolpern, so meine ich doch meinen Hals zu behalten.

Wen du nun einiger Gunst ohne dein Verdienst und Gesuch gewürdiget würdest, was wolest du als den gedencken?

Wen der Fuchs ein Carthæuser wird, so müssen die Hühner die Frömmigkeit bezahlen, und wen man ungesuchte Gunst erlanget, so musz man entweder einen Betrug vermuthen oder auch an die Unbeständigkeit gedencken, sonsten ist die Vorsichtigkeit heutiges Tages so grosz, dasz kein barmhertziger Floh in die Hertz-Grube springen kan, es sey dan, dasz es gebräuchlich werde seine Nase in der Brandt-Cassa zu asserriren.

Höre! Wen du die Barmhertzigkeit wilt abschildren lassen, so kanstu an mir ein lebendiges Original haben?

Ich mercke es, den du riechest nach Barmhertzigkeit wie die Gänse nach Frantschen Brandtwein, und nach Aufrichtigkeit wie der Fuchs nach Jasmin.

Wo findet man heutiges Tages die Aufrichtigkeit?

By dem Thieren auf dem Felde, die brauchen kein Stempelt Papier und auch keincn Advocaten.

Welches Thier hat die schnellste Füsze?

Aarons Gold-Kalb, auf demselben kan man in einem Ritt zu Pilati Richter-Stuhl kommen.

Wie heisset der Sumarische Inhalt von Pilati Gesetz-Buch?

Thue was du wilt, suche was dir gefällt, isz was dir schmeckt, verfolge was dir zu wieder ist, und beküme dich um keinen Schaden, wodurch dein Nutzen nicht versthöhret wird.

Wie viel gilt ein Pfund Goldt?

Ein Pfund Goldt solte zwar weniger gelten als ein Qvintin Wahrheit, so aber gilt ein Centner Wahrheit oft weniger als ein Pfund Bratwurst.

Kanstu auch Wahrheit sagen?

Freylich und deswegen bin ich auch ein armer Mr. Habe Nichts.

Sage mir, worüber freuen sich die Sperlinge?

Dasz die Katzen keine Flügel haben.

Welche Dinge lassen sich nicht bergen?

Feuer, Krätze, Husten und Liebe.

Welches ist die schwereste Pein in der Welt?

Lieben ohne Gegen-Liebe, Arbeiten ohne Lohn und Leiden ohne Verschulden.

Wasz ist eine vergebliche Arbeit?

Wenden das nicht zu wenden ist, suchen das nicht zu finden ist, begehren das nicht seyn mag und glauben was ein jeder sagt, das sind nach den 4 Theilen der Welt 4 vergebliche Arbeite. Und wen man auf der See Vögel stellen, auf der Heyde aber Fische fangen will, item wen sich 2 Mans Bilder oder 2 Frauens Personen einander küssen, da kan auch nicht viel heraus kommen.

Was verschweigen die Weiber?

Dasjenige, so sie nicht wissen.

Welches sind die neueste Künste jetziger Zeit?

Schinden ohne Messer, braten ohne Feuer, waschen ohne Seiffe und durch die Finger zu sehen.

Womit ist die Welt am meisten angefüllet.

Mit Narren.

Wie viel Narren giebt es in der Welt?

So viel Köpfe so viel Narren, dasz aber der eine für einen Narren, der andre hingegen für klug gehalten wird, kömt nicht daher, dasz der eine nicht so wohl ein Narr als der andre sey, sondern dasz er den Narren besser verbergen und im Ermel behalten kan, den es ist keiner in der Welt, der nicht etwas Thöriges an sich habe, und wer kein Narr seyn will, der musz sich aus der Welt begeben.

Welches sind die gröste Narren?

Erstlich die so sich selbst klug düncken, ihren Verstand loben und andre verachten, ja gar nicht einmahl gestatten wollen, dasz ein Narr mag närrisch thun. Zweytens diejenige, so nach einen Narren fragen, da sie doch selber welche sind.

Was thut ein Narr, wen ihn die Leute auslachen?

Er beweiset die Probe seiner Gedult, eben wie ich bey deinen vielfältigen Fragen gethan. Übrigens so recommendire ich mich und wünsche, dasz dein Vergnügen mach grünen und blühen wie die Klippen in Norwegen.

3.

1770, 7. Maj. *Kjøbenhavns Snedkere opsætte et nyt Skilt paa deres Lavshus i Grønnegade. Den nedenfor meddelte Beskrivelse af Optoget er paa Dansk, men der findes ogsaa en tysk (Kurzgefaszte Beschreibung über den Aufzug der Tischler-Gesellen bey Aufhängung eines neuen Schildtes vor ihren Amts-Hause o. s. v.). Efter den danske Udgave kunde man tro, at den var Originalen, ti det hedder i den: »NB. Den tyske Oration findes i den tyske Oversættelse«, men herfra kan Intet sluttes, ti i den tyske Udgave staar: »NB. Die dänische Oration wird gefunden in der dänischen Übersetzung«. Der synes forøvrigt ikke at være Tale om nogen ligefrem Oversættelse fra eller til Dansk eller Tysk, begge Ud-*

gaverne ere vistnok lige originale. Dog skal det bemærkes, at den versificerede Tale i den danske Udgave tæller 44 Vers, i den tyske kun 40, og at det ovfr. S. 127 nævnte Kobberstik af Optoget i det store kgl. Biblioteks Exemplarer kun findes i den danske Udgave.

Kort forfattet Beskrivelse over Snedker Laugets Svennes Optog ved et nyt Skildts Ophængelse for deres Amts-Huus. Hvilket Optog med de derved gjorte Indretninger af det Vel-lovlige Snedker-Laugs Mestere og Svenne samtlig er indrettet og med Allernaadigst Tilladelse udført den 7de May Anno 1770. Kiøbenhavn. Trykt hos Poul Hermann Høecke 1770. Og faaes tilkiøbs paa Snedker-Laugets Amts-Huus i store Grønne-Gaden (16 S., 4to.).

Stormægtigste Monarch

Allernaadigste Arve-Konge og Herre!

Vi fordrister os allerunderdanigst at nedlegge for Deres Kongelige Majestæts af Gud helligede Throne, følgende Beskrivelse over det Optog, som vi i Anledning af et nyt Skildts Ophængelse, for vores Amts-Huus, efter Alders Amts-Skik og Brug, agter, med Allernaadigst Tilladelse, at foretage os.

Allernaadigste Konge! Vi nedlegge derved vores allerunderdanigste Tak for Deres Kongelige Majestæts Beskiærmelse og vores Friheders Vedligeholdelse, og anbefale Deres Kongelige Majestæt, Deres Majestæter Dronningerne, Hans Kongelige Høyhed Cron-Prinzen, Hans Kongelige Høyhed Arve-Prinzen, og det gandske Høy-Kongelige Arve-Huus, udi Almagtens Herres Forsyn og Varetægt.

Henlevende til vor Døds-Time

Allernaadigste Arve-Konge og Herre!

Deres Kongelige Majestæts

allerunderdanigste troe Undersaatter og allerringeste Tienere.

Optoget skeer i følgende Orden:

Svennene forsamlers sig paa Amts-Huset; hvorfra de uddrage igiennem Gothers-Gaden, Landemærket og ind i Skiden-Strædet, hvor for Hr. Oldermændens Gaard giøres Halt; da i værende Tid Skildtet under Fahnsbill bliver udbragt. — Derfra er Touren til Nørre-Gaden, forbi Frue Kirke, igiennem Kännicke-Strædet til Kiøbmager-Gaden, ned igiennem store Færge-Strædet, omkring Gammel Strand og over Holmens Broe til Slotspladsen; hvor alle Togets tilhørende Excercitier bliver opført. — Derfra ved Siden af og for forbi Slottet over Storm-Broen, forbi Vandkunsten og igiennem Raadhuus-Strædet til GammelTorv; hvor ligeledes for Raadhuset Excercitierne bliver viist. — Derfra igiennem Nye-Gade, Vimmelskaftet, Lille Helliggeist-Stræde, Løv-Strædet til Kiøbmager-Gaden, igiennem Silke-Gaden og Piile-Strædet til Øster-Gade, ned ad til Kongens Nye-Torv, forbi Hoved-Vagten, igiennem store Kongens-Gade og Tver-Gaden til Nye Fridrichsstad. Derfra igiennem Amalie-Gaden og Breed-Gaden, forbi Charlottenborg, igiennem Gothers-Gaden ind i store Grønne-Gaden til Snedkernes Amts-Huus.

Første Tog.

1. Foran for Toget kommer en flyvende Mercurius, som et befalet Bud, hvilken skal giøre Anmeldelse for Toget. — Denne Mercur er paa Hovedet og Fødderne ziiret med Vinger, og bærer i den ene Haand en omvunden Slange og i den anden Haand et Brev.
2. Et Chor Musikantere.
3. En Formand som forestiller en Major, med en blank Kaarde.
4. Ligeledes en Svend som forestiller en Captain, med en Spadon i Haanden.
5. Derefter en Svend med en Maalestok.

6. En Fahn-Junker med Amts Fahnen, hvorudi Snedker Teignet sees.
7. Tvende Svenne som gaae foran for Skildtet i anstændig Dragt, udi den ene Haand bærende en Herolds Stav, hvorpaa Snedkernes Teign er at see. Og blive disse de, som ved Skildtes Ophængelse udtaler den herefter anførte Oration.
8. Tvende Svenne, som bære den Teigning, hvorefter Skildtet er bleven forfærdiget.
9. Skildtet, som bliver baaret af 12 Svenne i anstændig Klædedragt, hvorefter følger 12 Svenne til at afløse.
10. Et Tog Svenne, som gaae Parviis, bære Verktøyt, og have i Hatten blaae Fiædre som af Høvlespaaner ere forfærdiget.
11. Derefter kommer en Hyrde og Hyrdinde, hvilke begge venlig skiertzer med hverandre, og fører i Hænderne smukke med Baand udpyntede Hyrde-Stave.
12. Derefter fremkommer en liden Cupido med et Kogger fuldt af Pille over Skuldren, førende i Haanden en Bue, af hvilken han undertiden udskyder en Piiil i Luften.
Her præsenterer sig de 4re Aarsens Tider; de 2de første udi Fruentimmer- og de 2de sidste udi Mands-Dragt.
13. Foraaret, klædt som en Jomfrue, udpyntet med Blomster, bærende udi Armen Overflødheds-Horn, og smykket med omvundne Blomster om Livet og en Krands af Blomster paa Hovedet.
14. Sommeren, klædt som et Fruentimmer, prydet med Blomster og Ax, bærende en Hvede-Neeg under Armen, i Haanden en Høst-Zeggel, og paa Hovedet en Soelhat.
15. Høsten, som bærer omkring Hovedet og Livet en Krands af Viin-Ranker med paa-hængende Viindrue, udi den ene Haand en forgyldt Pocal med Viin og i den anden Haand en Frugt-Kurv.
16. Vinteren, klædt i en lang Pels, en foeret Hue paa Hovedet og et langt Skiæg, bærende et Fyrfad med Kull i Haanden.
17. En Svend med en Maalestok i Haanden, som slutter det første Tog.

Andet Tog.

18. En Svend som Officier, med en Spadon udi Haanden, som fører det andet Tog.
19. Herefter kommer en Svend med en Maalestok i Haanden.
20. En Fahn-Junker, som bærer en af røde og hvide Høvlespaaner flettet Fahne, hvor i Midten ses Snedker Teignet.
21. Derpaa følger en Svend som opfører Architecturen, bærende i Haanden en Zirkel.
22. 2de Mester-Sønner med Mathematiske Rids-Instrumenter.
23. For at vise hvor nødvendig det er for en Snedker, at kunne giøre et Udkast eller Af-ridsning for sit Arbejde, saa fremkommer 2de Svenne med et Rids-Bret, hvorpaa findes teignet alle 5 Säuler efter deres Orden udi Perspectivisk Rids, saaledes, at de forestille en Triumph-Bue.
24. Bag efter denne Afridsning forestilles Architecturen efter de 5 Säulers Orden.
Tilligemed den for hver Säule af en Mester-Søn frembærende Rids, kommer bag efter de dertil forfærdigede Säuler, enhver efter sin Oprindelse og Liigning, som udi en Orden bæres af Svenne, der ere klædte ligesom Mester-Sønnerne. — Disse gaaer i følgende Orden:
24. En Mester-Søn i Spansk Bonde-Dragt, som bærer Ridsen paa den Toscaniske Säule.
25. Den Toscaniske Säule, som kaldes efter Tuscos, hvilken var de Tydskes første Regent, hidstammer fra Grækenland. Da denne er den stærkeste og i alle Leede større end de andre, saa lignes den ved Styrken, og bæres af en Svend i Spansk Bonde-Dragt.
26. Ridsen af Doris Säule, som bæres af en Mesters Søn, klædt med et blank Harnisk.

27. Doris Säule, hvis Herkomst er fra Asia, og har sit Navn af Fyrsten Doro, som regierede Achaja; des Aarsag, og da den næsten ligner den første udi Styrke, men dog noget subtilere i Leede og Deeling, saa bliver den lignet ved en Krigsmand, og den Svend, som bærer den, er iført et fuldkommen blank Harnisk.
28. En Mester-Søn udi halv Fruentimmer- og halv Mands-Dragt, som bærer Ridsen paa den Joniske Säule.
29. Derpaa følger den 3die Säule Jonica kaldet, hvilken af Athenienserne er helliget til Gudinden Dianæs Tempel, des Aarsag og den Svend som bærer den, i visse Maader ligner et Fruentimmer i Skjønhed og Dragt; og er at bemærke: at denne i Hensigt til de 2de foregaaende er svagere i Leedene og finere i Gesimserne. Han er iført halv Fruentimmer- og halv Mands-Dragt.
30. Den Corinthiske Säules Rids, som bliver baaret af en Mester-Søn, klædt i Romansk Jomfrue-Dragt.
31. Den 4de Säule Corinthica, hvilken, efter *Vitruvii* Beretning, skal have sin Oprindelse fra Corinth; og da den viser sig behagelig i alle dens Leede, saa lignes den med Billighed en deylig Jomfrue; des Aarsag og den Svend som bærer den, er klædt i Romansk Jomfrue-Dragt.
32. En Mesters Søn, som bærer Ridsen paa Säulen Composita, klædt i Romansk Dragt.
33. Den 5te Säule Composita, en Sammensætning, som har sin Oprindelse fra de Romere og har faaet dens Navn efter en udstrakt Slange; Den er i Henseende til dens Fiinhed og Skjønhed Corinthica meget liig, ikkun alleneste, at den i Hensigt til Capitælets Udpyrdelse er noget forskiellig, des Aarsag og den Svend som bærer den, er klædt i Romersk Mands-Dragt.
34. Nu kommer 2de Vildmænd, disse føre imellem dem en Æres-Pyramide Hans Kongelige Majestæt allerunderdanigst tilegnet. Denne Pyramide er ziret med Hans Kongelige Majestæts og Hendes Majestæts Dronningens Navne, hvorover sees den Kongel. Krone, Scepter og Sværd, derunder det Kongelige Vaaben for Kongerigerne og Provintzerne. Paa Postamentet sees dansende Genier med Blomsters Befæstning, som forestiller Amtets Glæde over den Beskyttelse, som de under Hans Majestæts Regiering Allernaadigst nyde udi Hans Majestæts Riger og Lande.
35. En Portal som bæres af 8te Lære-Drenge, og blive med 8te andre Lære-Drenge afløste. Disse ere alle iklædte hvide Veste, blaae Forklæder, og Straeahatte paa Hovedet.
36. Et Tog Svenne som gaaer Parviis og bære Værktø; I Hatten har de røde Fiædre giort af Høvlespaaner.
37. En Svend som bærer en Maalestok i Haanden og slutter det andet Tog.

Tredie Tog.

38. Et Chor Musikantere.
39. En Officier med en Spadon i Haanden, som fører det 3die Tog.
40. En Svend med en Maalestok i Haanden.
41. Tvende Fahn-Spillere med blanke Kaarder i Haanden.
42. En Svend som bærer Spill-Fahnen.
43. De 2de Secundanter ved Fahnen, den ene klædt i Jæger-Dragt, bærende Pistoler, og den anden klædt i Løber-Dragt.
44. Efter disse følger 4 Svenne som ere øvede i Fægtnings-Kunsten, saavel med Sværde som Rapiers. — Disse vise deres Exercitier paa de fornemste Stæder her i Staden. — De ere iførte en læt Klædedragt, og føre med sig 4re Svenne, som ligeledes bære

blanke Kaarder, hvilke dem ved hver Fægtning bringe fra hinanden og derved ere Secundanter.

Hvorefter følger fire Svenne efter hinanden, som gaaer frem for Laugets Lade og forestille de 4re Verdens Deele, for dermed vise, at Svennene, baade Inden- og Udenlandske, her saavel som i alle andre Verdens Deele, hvor de fremkommer, maa fremstille sig for Laden.

45. Europa, forestiller en Dronning med en Krone paa Hovedet, og bærer i den ene Haand et Scepter og i den anden Haand en Tempel.
 46. Asia udi Tyrkisk Dragt, med en Tyrkisk Sabel, Kogger, Piil og Bue.
 47. Africa, som forestilles ved en gandske sort Mohr, hvilken bærer i den ene Haand et forgylt Kaste-Spyd som han svinger rundt omkring, og bærer i den anden Haand et Kogger fuld af Piile.
 48. America, klædt som en Mohr, men af sort-guul Hud, med en Hue og et Skiørt af alle Slags Fiædre, bærende paa den venstre Arm et Skiold, og udi den høyre Arm en forgylt Strids-Øxe.
- Derefter kommer Retfærdighed og Fred, som bliver fremført foran Laugets Oldermænd, hvormed betegnes: at Laden alle Steder er bestemt som en Rette-snor for Haandværkets Artikler, hvorefter enhver skeer Ret, og at det ved deres Forsamlinger og Paalægge gaaer fredelig til.
49. Retfærdighed i hvide Klæder, bærende i den ene Haand en Vægtskaal og i den anden Haand et Sværd, omvunden om Hovedet med et Baand.
 50. Næst efter kommer Freden i hvide Klæder, med en Palme-Green i den høyre Haand, og en Krands omkring den venstre Arm samt en Laurbær-Krands om Hovedet.
 51. Herr Oldermænd og de Herrer Lade-Mestere.
 52. De 2de Lade-Svenne med forgyldte Nøgler.
 53. Laugets Lade, som bæres af de afgangne Lade-Svenne, hvoraf 4re bærer Laden og de andre 4re, som skal afløse, gaaer ved Siden af Laden med flammede Sværd; Foran ved Laden staaer en Figur, som forestiller en Svend ved sin Høvlebænk i fuld Arbejde.
 54. Bag efter Laden kommer de 2de bestemte Skaffere med Skaffer-Stokke i Haanden, og med Fiædre i Hatten af farvede Høvlespaaner.
 55. En Svend med Velkomsten af Sølv; ziret med dens tilhørende Skildter.
 56. Tvende Svenne med Sølv Beggere.
 57. Atter 2de Svenne med Sølv Beggere.
 58. Et Tog Svenne som bære Værktøyt, og have i Hatten hvide Fiædre gjort af Høvlespaaner.
 59. Herefter kommer en Svend med en Maalestok i Haanden, som slutter det 3die Tog.

Fjerde Tog.

60. Et Chor Musikantere.
61. De 2de Deputerede Mestere.
62. En Officier med en Spadon i Haanden, som opfører det sidste Tog.
63. Herefter følger i sin Orden, den, som skal erklære de nu udlærte Drengs som Svend. — Han bærer i Haanden en Zirkel.
64. 2de Mester-Sønner, klædt i Jomfrue-Dragt, hvilke forestiller Ungdommen. Disse bære saa mange Krands, som nu her findes Udlærte.
65. Derefter følger disse Udlærte, som Dagen derpaa skal gøres til Svenne.

66. Derpaa følger Styrken, som forestiller den Mandlige Alder, klædt i Romersk Dragt, og bærer paa Skuldrene Skafet af en Säule.
67. Tvende lystige Personer i Spansk Bonde-Dragt, som forestiller en Bonde og en Bonde-Kone.
68. Tvende Officierer, hver med en Spadon i Haanden, hvilke slutter Toget.
Herpaa følger 2de lystige Personer, som ere bestemte til at giøre Plads, og ere iførte Harleqvins-Dragt.

Naar Toget skal inddrage paa Snedkernes Amts-Huus, saa bliver følgende i Vers fattet Tale af en Svend udført.

Kom, drag nu ind i Fred, vor Mercur Dem indleder.
En stor Fornøyelse jeg Dem tilønske vil.
Nu vil vi see, om han det saa for os bereeder,
At vor Herr Kroe-Faær har os noget reedet til.

De tvende Dyder, som for Laden her fremtrine,
Fred og Retfærdighed, de blive Deres Agt.
Tænk Alder — Ende paa; Ald Lykke for Dem skinne.
Fornøyet lev! — Gud har sit Ja til Ønsket sagt.

Naar Skildtet bliver ophængt, skeer ved 2de Svende følgende Danske og Tydske Oration.

NB. Den Tydske Oration findes i den Tydske Oversættelse.

De samtlig Herrer med De Dydefulde Koner
Og smukke Jomfruer, som her vil give Agt
Ved vores Optogs-Fest, paa vores Fryde Toner
Og derved værde os en nye men Contra Tact.

Lyksalig Amtshuus! Du som Pallas selv heel pryder
Og hvor en munter Skar' ved Kunsten Ophold har,
Hvor de fra Fremmed Land sig med de Danske fryder
Og slutte Kunsten ind i Eenighedens Karr.

Stat Reysende! det Skildt er og for dig indviet,
Du finder vist her Roe og største Sikkerhed;
Er du ved Møysomhed ved denne Kunst opdiet
Og har til Lands og Vands taalt megen Farlighed.

Saa lad ey angre dig din Fliid og Møye,
Du dog ey skræksom var, du kom hertil i Fred;
Om Trængseler endog har vildet dig tilføye
Paa Vandet og i Land adskillige Fortred.

See denne Fest, som vi til Kunstens Ære holder,
Giør, at enhver for sig forpligtet Kunsten blir,
Og den Forpligtelse Byg-Kunsten os tilholder;
Thi vi har derudi og viset Pragt og Ziir.

Vel laae vor Verden først som i en Vugge-Gynge;
 Thi nyelig Skaberen Grundfæstet havde den,
 Da Cain paa den af Gud stærk befæstet Gynge
 Opbygte Hanochs Stad til Minde af hans Søn.

Den Stad tog stedse til i Priis, i Roes og Ære
 Hos Verdens første Folk, saavidt man slutte kan:
 Til dette Folk sig loed ved Lasterne vanære,
 Ved Vellyst bringe sig fra Verdens Skabermænd.

Da Verdens Ild blev tændt og Herrens Harme brændte,
 Hans Miskundhed frafaldt og gav dem hen til Straf
 For Vandets Flugt, som han for dem til Hævn udsendte,
 Saa at de druknet blev udi Syndflodens Hav.

Saa kom en Noah frem, som Gud ham havde varet,
 Han steg ud af sin Ark og var i saadan Stand,
 At Gud ham kiendet har og hannem derfor sparet,
 Saa han kom Levendes fra Flodens store Vand.

Da Noah Arken har ved Hövlen saadan dannet,
 At han den Bygning fik sadt udi saadan Stand,
 At, i hvorvel den var saa meget stærk bemannet
 Med Mennesker og Dyr, den dog kom vel i Land.

En kort Tid derpaa gik, da Babylon blev bygget,
 Hvor Taarnet blev anlagt at naae til Himlens Top;
 Men Bygnings-Mændene dem paa sig selv betrygget,
 Derfor den store Gud dem bød at holde op.

Han dem forstyrrede i Tunge-Maal og Sæder,
 Saa at det Forsæt blev ikkun for Væir og Vind;
 Men dog vi os altid ved denne Naade glæder,
 At Bygnings-Kunsten blev spredt Verden rundt omtrind.

Den første Architect Kong Hiram haver været,
 Ham Salomo til Hiælp ved Herrens Tempel tog,
 Hans Vittighed og Kunst af Salomo blev æret,
 Han ved den Bygning sig alt Folkets Yndest drog.

Egypten viser os de smukke Pyramider
 Som ranke staae og med den største Pragt og Ziir
 Saavel i Øst som Vest, i Nord og udi Syder
 Bepryder deres Sted som Bygnings-Kunstens Spiir.

En Plinius han har os dette foreskrevet:
 At Dadalaus hialp den ædle Snedker-Kunst
 Ved nye Opfindelse, og har det saavidt drevet,
 At vores Værktøy vi ey bruge skal omsonst;

Thi Richtskeed, Blyelod, Tommestok vi ingenlunde fattes,
 Ey heller Vinkelmaal med andet Værktöy meer,
 Der alt af hver en Mand, som konstig sees og skattes,
 Og hvor udaf vi her vor Arbejds Frugter seer.

Thi roser Snedker-Kunst og hver af dennem vide,
 At samme alleiid parat og færdig staaer,
 Opbunden om sin Lænd, med Værktöy ved sin Side,
 Og hver der kalder ham, han færdig med dem gaaer.

Thi er det Vinter da, det er ham ligemeget,
 Og kommer Sommeren, som er behagelig,
 Da er han vel tilfreds; har Høsten sig indsneget,
 Han da dog færdig er og Foraar venter sig.

De Säuler vi i Dag med Rette ved os føre,
 De vidner om vor Kunst, at den retskaffen er.
 Vi efter deres Maal mangt Arbeyde formere,
 Portaler og den Pragt, man i Guds Tempel seer.

Den første Säule, som af os Toscana kaldes,
 Bær Konge Tusco Navn, som den opkaldet har:
 Den meget gammel er, men dog den ey forældes.
 See! Bondens Styrke her det vidner meget klar.

Den anden Dorica, Kong Doris Navn den bærer,
 Fra Macedonien har sin Oprindelse.
 Med Rette man den med et Heltenavn bærer;
 Thi som en Hercules den standfast sig laer see.

Den tredie Jonica, af Javan er en Navne
 Som Konge været har udi Achaja Land.
 Men den ey heller her maae som Erindring savne;
 Thi Skiönhed, Ærbarhed, den viser for hver Mand.

En smuk Corinthica den Fierde er i Tallet,
 Som deyligst Jomfrue hun her viser sig enhver;
 Især Scamocius, som hende ud af Vallet
 Sig eene har udvalgt som den, der deyligst er.

Composita fra Rom (hun Femte) er opfunden,
 Derfor hun viser sig udi en Romersk Dragt;
 Thi hendes Helte-Moed med Tapperhed forbunden
 Her viser Alderdom i störste Ziir og Pragt.

Den ædle Bygnings-Kunst Berömmelse ey henter,
 Den det ey nötig har; thi i ald Verden den
 Fra Alders Tid bekiendt og derfor nu ey venter,
 At den skal reyses op af det, som var forhen.

Thi sammes Ære er fra Verdens første Tider,
Den var, den er, den blev endnu hos os ved Magt.
See! hvo det ey vil troe, og de tilsammen vider,
At Danske Konger og har haft den udi Agt,

Thi de Beherskere af Nordens Tvilling Riger,
De rettelig har viist vor Kunst et Naades-Tegn,
Saa at vi samtlig kan med Sandhed dette sige:
I Danmark fik den Sæd en Grødefyldig Regn;

Thi Tredie Friderich af Naade os har skienket
Vort Amt og Friheds-Brev, hvorved vi nu er her
I Eenighedens Baand saa kiærligen omlænket,
At vi kan vise os med Glæde for enhver.

Höytsamme! Han var den, som gav os Skik og Love.
Hvad Under Han det gav, Han var ep Konge, som
For Undersaatters Vel sig Selv sadt udi Vove
Og Fremmed glemte ey, som for Hans Throne kom.

Den Femte Christian os havde og i Tanker,
Han elskte vores Kunst og hialp den meget op,
Den ey af Ham blev sadt i Byrde-tunge Skranker;
Men Han os Naadigst sadt paa Friheds Spiir og Top.

Kong Fierde Friderich sin Fader fulgte efter,
Hvorpaa os Fredensborg er en Stadfæstelse.
Höytsammes Konge-Ord de ligned' Fadens Løfter,
Ved sammes Bygning Han sin Naade lod os see.

Höytsalig Christian den Siette lod opbygge
Det store Christiansborg, et Nordens Underværk,
Da Snedkerne derved og nød den høye Lykke
At vise, deres Kunst, ey ringe, men heel stærk.

Herom ethvert Gemak kan sikkert Vidne være,
At Snedkerne og har deri viist deres Flid.
Og agter vi os det for allerstørste Ære,
Saavel nærværende, som efter denne Tid.

Höytsalig Friderich den Femte, Nordens Ære,
Hans Fridrichsstad den vist fremviser for enhver
Hvad Bygnings-Kunst formaaer, kom! I som Attraae bære,
Kom! See, kom! Lær, I, som en Kunstens Medlem er.

Vor Store Christian den Syvende til Ære
I Fryd og Glæde her det Begger drikkes ud.
Med Tak, med Lov og Priis, fordi at Du vil være
Os naadig, og derfor velsigne Dig vor Gud.

O dyrebare Skat, som Kongen har i Eye!
 En Engel, som kom til os her fra Engelland;
 Mathilda! hvo kan vel Din Glands, Din Dyd opveye.
 Gud giv Dig Lykke og en varig Helbreds Stand.

De Dronninger, som var Monarchers Æres Krone,
 Med Høy'ste Afkom Gud velsigne hver især!
 Og sildig Alder Dem fremstille for hans Throne.
 Velsignet være De, vi have Dennem kiær.

Vor Cron-Prinz Friderich vi herved anbefale
 I Herrens Varetægt! Gud lære Ham den Vey,
 At Han i sin Tid kan for Folket staae og tale,
 Saa Overdommeren Ham ikke siger Ney!

Vor Arve-Prinz, Prinz Friderich, Gud leede.
 Prinzesserne vi og Gud anbefale vil.
 For Kongens Huus er det, at vi bestandig bede.
 O store Gud! leg du dog selv dit Amen til.

Lær Kongens Raad, o Gud! dit Raad og dine Veye,
 Og viis du Dem den Vey, som de skal vandre paa.
 De Kongens Hierte og Hans Tanker har i Eye;
 Men Gud giv Dennem Raad, saa kan Der's Raad bestaae.

Vor Høye Magistrat vi billigen bør ære,
 De os i Forsvar taær, som vores Øvrighed;
 Men hvad skal vi Dem da paa denne Dag frembære?
 Et underdanigst Tak: Vi intet bedre veed.

Höytæret Snedker-Laug! dets Olderman, tillige
 Med agtet Mestere og Svenne, hver især,
 De, Kunstens Elskere, nu ønskes at maae stige
 Til Kunstens høy'ste Top og Ære for enhver.

Gud fremme Deres Fliid, og Arbeyd lad ey fattes
 Til at ernære Dem med hvad De haver kiær.
 Her ønskes: at De maae for hver Mand sees og skattes
 I Professionen, for det som De ere værd.

Du Skildt! som vi i Dag med Fryd her ophængt haver,
 Du est et Vidnesbyrd for Efterkommerne:
 At Store Christian, vor Konge, det saa laver,
 At Dennem her alt Got, og intet Ont skal skee.

4.

1807, 23. Jan. Tale ved de gifte Snedkersvendes Ophængning af et Skilt.

En Tale paa det Danske og Gifte Snedker-Amts Forsamlings-Dag d. 23de Januari 1807, da et Skildt blev ophængt. Holden og forfattet af Hendrich Henningsen, Snedkersvend. Kiøbenhavn. Trykt hos M. Seest. (4 S. 8vo.).

Laugs-Brødre.

Held os alle! thi den Dag er kommen, da vores Amt skal sires med et Skildt saavel som det saakaldte Tydske Snedker-Amt samt alle andre Lauge og Amter i Kiøbenhavn. O skiønne Dag — da vort Amt kan fornye sine Amtsrettigheder, som i en Tid lang ved endeel af vores forrige Amtsbrødres skødesløse Uorden ligesom laa begravet i et Tusmørke, hvor man neppe mærkede det.

Men Held os Brødre, at vi tør sige, at det danske Amt ved Orden og Enighed paa en kort Tid har tiltaget til en Størrelse og Fasthed, som det neppe før har havt. Medbrødre! som i Dag er her forsamlede, jeg er vis paa, at ingen af os vil være uskiønsomme mod dem, som meest bødred til Amtets Fremgang og Hæder. Nu vil jeg da her i denne min Tale til en taknemmelig Erindring for Os og Efterkommere offentlig bekjendtgjøre deres Navne, som ere vore tvende Lade-Svende J. L. Petersen og C. A. Møller samt vore fire Repræsentanter: J. Jørgensen, Peter Ibsen, Sølvester Vedersø og John Hall. Medbrødre! disse har til Amtets saavelsom deres egen Hæder giordt deres Pligt, og Held os, naar enhver af deres Efterkommere vil som De stræbe for Amtets Bedste, da kan vi glad see Fremtiden i Møde; thi ogsaa i Sygdoms Tilfælde skal vor Lade ikke mangle Hjelp til Pleie og Understøttelse for den Trængende. Nu, Medbrødre, vil vi begive os til at op-hænge dette Skildt, som dobbelt skal pryde Amtets Hæder og være et Bevis paa det Danske og Gifte Snedkeramts Fremgang og Varighed; og til ydermere Samfunds Bekræftelse vil vi samtlig med Hænders Paalæggelse paa dette vort Skildt stadfæste for Amtet, saa længe vi er ved samme, Troskab til dets Fremgang og stedse stifte Enighed, Orden og Venskab imellem os som den største Siir ved Amtet. Da vi nu daglig har den Fornøjelse at see Amtet tiltage, saa er det uden al Tvivl: at saa mange Hoveder, saa mange Sind, og kunde det da hende sig, at en eller anden af de forskjellig Sindede kunde finde paa at forstyrre vor Orden og Enighed, saa vedtages hermed, at ald Uorden og Uenighed, som i vores Laug eller Forsamling finder Sted, bør saa meget muligt hemmes; og var det da vel ej til Skade, om Uroestifteren ved et billig Forlig blev bragt til at give den eller de Satisfaction, som han havde fornærmet; men bedre, naar Venskab hersker, thi da bruges ingen Forliig.

Nu Brødre, Enighed det være et Baand
Til vores Samfunds Aand;
Gid aldrig Tvedragt os vanære,
Men stedse hyde Broder-Haand,
Da skal vort Amt til sildigst Alder
Staae fast, om alle andre falder.

Laugsbrødre; Enhver vil skue det danske Amt med hæderfuld Værd, og enhver vil sige: Giv Lykke og Hæld til dets Fremgang, Enighed og Varighed.

5.

c. 1820. En Klejnsmede-Skiltflytning i Odense (efter Knud Skytte's »Træk af Haandværkslivet i ældre Tider« i »Smaastykker« ved Udvalget for Folkeoplysningens Fremme,

VIII, 1877, S. 231—232). Den paagjældende Smed, hvis Erindringer her meddeles, Sören Jensen (s. ovfr. S. 82), var i Lære i Odense 1816—1821.

I min Læretid indtraf det en Gang, at Klejnsmeddenes Skilt blev flyttet fra det gamle til et nyt Herberg, og det var en stor Højtidelighed, hvori hele »Broderskabet« deltog. Ved »Broderskabet« maa forstaaes Lavets Mestre og Svende; men der var ogsaa en Mængde uvedkommende med som Tilskuere, saa længe Højtideligheden endnu var uden Dørs. »Oldgesellen« var den, der spillede Hovedrollen; thi han bar Skiltet; en anden bar det store Krus, »Velkomsten«, og en tredje Fanen, og i Procession gik »Broderskabet« gjennem Gaderne til det ny Herberg. Uden for Døren til dette var der rejst en Stige op til Muren. Oldgesellen gik op ad Stigen med Skiltet og gjorde det fast over Døren. Da han var færdig dermed, vendte han sig om mod Mængden, som fyldte Gaden, blottede sit Hoved og sagde:

Tubal-Kain var den første Smed i Verden;

han smeddede de første Pile og Buer,

som satte kjærlige Hjærter i Luer.

Ler ej, kjære Piger,

af det, som jeg siger.

Det er saa sandt, som jeg staar her:

Tubal-Kain var al Ære værd.

Derpaa bragtes der ham en Præsenterbakke med tolv fyldte Vinglas paa, og han udbragte en Skaal for Kongen, en for Dronningen, en for Øvrigheden, en for Mestrene og en for deres Madammer, en for Værten og en for Værtinden o. s. v., ialt tolv Skaaler, og alle de tolv Glas skulde han tømme til sidste Draabe. Om han derefter gik eller han maaske trillede ned ad Stigen, kan jeg ikke huske. Dermed var Herberget »indviet« og aabnet; de uvedkommende Tilskuere fjærned sig, medens »Brødrene« gik ind og holdt Gilde, og det varede i tre Nætter og Dage.

6.

1840, 29. Juni. Skomagersvendene i Odense flytte deres Skilt. Trykt efter Fyens Avis Nr. 106, 4. Juli 1840.

Det eneste af de herværende Haandværkslaug, som endnu foretager Skildtflytningen (ved Herbergskitte) med de gamle Ceremonier er Skomagerlauget. Alle de andre Laug have afskaffet disse. Det skal være over 10 Aar siden, at en sliig Skildtflytning fandt Sted her, hvilket imidlertid nu igjen er skeet Mandagen den 29. Juni. Da slige gamle Skikke nu blive sjældnere og denne maaskee ogsaa inden mange Aars Forløb vil ophøre ved dette Laug som ved de øvrige, kunde det formeentligen have Interesse for Flere at see den noget fuldstændigere omtalt. Toget bestaaende vel af omtrent 70 Skomagersvende, gaaende parviis med dragne Sabler, paa hvis Spidser Citroner med forskjelligt farvede Baand, drog under fuld Musik, med Skildtet baaret af 4 Skomagerdrengene, foroven hvidtklædte og med Baand om Hattene, samt med Laden og med »Velkomsten« (den store Sølvpokal) ud fra det forrige Herberge til flere Øvrighedspersoners Bopæle og de Laug, som havde anmeldt, at de vare forsamlede i deres Herberger, ved hvilke man da kom dem imøde med den viinfyldte »Velkomst«, som overraktes Processionen og gik rundt. Efter fulden Tog igjennem Gaderne gjordes Holdt udenfor det nye Herberg paa Fiskertorvet, hvor Væver-

lauget, som har samme »Krofader«, bød Processionen »Velkomsten«. Efterat Skildtet var hidset op og befæstet paa Herberget, udtraadte af anden Etage paa et dertil opført Stillads en i dette Øiemed valgt Skomagervend for at holde den saakaldte »Skildt-Prædiken«, hvilket skete med en saa kraftig Stemme, at man tydeligen kunde høre hvert Ord over hele Torvet, der sikkert var opfyldt med henved et Par tusinde Tilskuere. Efter Salut med Sabelen, hvis Citron kastedes ud iblandt Publicum, holdt han Talen, hvis første Deel, efter Skildtflytningsfestens Velkommen til samtlige Herrer og Damer, indeholder en humoristisk-satirisk Udsigt over de forskjellige Laugs og navnlig Skomagerlaugets Nytte, og Uundværlighed samt Tak til Øvrigheden for Tilladelsen til »at udbænge pryvende Skildt«, og »hvis Gunst man ved Rolighed og Orden vil søge at bevare«. Den anden Deel af Talen henvender sig paa Vers til den paa Enden af det med Krands og Citroner prydede Skildt anbragte »Skytspatron Hans von Sagen«, »der paa sit ene Been maa svinge sin Fane«, og hvorom det hedder:

»Du var din Konge og Fyrste saa tro,
 At Du, uaget blessuret, ei ændsede Fred eller Ro.
 Lad os derfor Brødre tilsammen, naar Kongen og Fyrsten saa hyder,
 Frimodig og rask som hin Sagen, priisværdig følge hans Dyder«.

Efter Talen udbragte han 14 Skaaler, de fleste med tilhørende Vers, og kastede for hver det tømte Glas ud iblandt Tilskuerne. Ved Talens Slutning kastede samtlige Svende deres Citroner med de flagrende Baand i Luften, hvilke ligeledes grebes af Tilskuere. Skaalerne vare for Kongen, Dronningen, Enkedronningen, Kronprindsen, Prinds Ferdinand, Prindsesserne, Magistraten, Hans von Sagen, Laugmesterne, Krofaderen, Damerne, alle Laugene, Skomagervendene og endelig for alle Tilskuerne. Af de tilhørende Vers hid-sætte vi følgende:

For Kongen: Kongen naae den høie Alder,
 Thronen staae til Verden falder!
 Held og al Velsignelse
 Skjænkes af den Høieste!

Hans von Sagen: Og Du, Hans von Sagen, vi ei glemme, men ogsaa udtømme
 din Skaal, Du som i mange Lande og Riger er udvalgt til
 Skytspatron!

Drik da ud, o Millioner!
 Dette Glas den gode Aand!
 Hvor den Ubekjendte throner
 Over Stjernerne, boer Han.

Tilskuerne: Endelig jeg og bør drikke
 Deres Skaal til Punkt og Prikke,
 Som forsamlede er her.
 Mine Herrer, smukke Fruer,
 Karle, Piger, seer og skuer,
 Jeg til Munden Glasset bær.
 Det skal være Dem til Ære,
 Som har villet Vidner være
 Til vor Skildtes Flytningsfest;
 Intet er da meer til Rest,
 End at jeg tilbunds uddrikker
 Og da slaarer mit Glas istykket.

Uagtet den store Folkemasse, der havde samlet sig, foregik dog Alt med den störste Orden og Rolighed ved denne særegne Festlighed.

7.

1862, 28. April. *Snedkersvendene i Altona flytter deres Skill til et nyt Herberge.*

Einweihungs-Rede bei dem Aufhängen des Schildes der Tischler-Gesellen an der neuen Herberge zu Altona den 28. April 1862. Unter Leitung der Altgesellen H. Dühring und H. Sievers, gehalten von H. Sievers. Altona. Druck von H. W. Köbner & Co. (8 S. 8vo.).

Gedächtnisrede.

Euch, die Ihr hier in weitem Ringe
Theilnehmend horchend uns umsteh't
Zu seh'n, wie man ein Werk vollbringe,
Das man mit Festlichkeit begeh't.
Euch Freunde und gestrengen Richter,
An deren Urtheil viel stets lag,
Beherzigt bitt' ich, was ein Dichter,
Ein edler Deutscher, längst schon sprach.

(Kleine Pause).

Zu gutem Werke aller Zeiten
Geziemt sich stets ein ernstes Wort,
Wenn gute Rede sie begleiten,
Dann flieszt die Arbeit munter fort.
So laszt auch uns mit Fleisz betrachten,
Was uns'rer Hände Kraft entspringt,
Den schlechten Mann musz man verachten,
Der nie bedacht, was er vollbringt,
Das ist's ja, was den Menschen zieret,
Und dazu ward ihm der Verstand,
Das er im innern Herzen spüret,
Was er erschafft mit seiner Hand.
So horcht denn, Freunde, still und leise,
Was ich nach bestverwandtem Fleisz
Von diesem Werk in schlichter Weise
Erbauliches zu sagen weisz.
Und sollte Euch der Sinn behagen
Von dem, was meine Rede spricht,
So mög't Ihr's gerne weiter tragen,
Doch, bitt ich, stört die Rede nicht.

(Pause).

So schwebt denn nun, geschmückt mit neuem
Schimmer,
Mit Farbenpracht und edlen Goldes Glanz —
Denn golden war das ed'le Handwerk immer
Des Werkes Zeichen, mit dem Ehrenkranz.

Bedeutungsreich wohl jedem ersten Blicke,
Der mit Verstand an diesem Bilde hängt,
Sind unsers Amtes ed'le Werkzeug-Stücke,
Wenn man mit Fleisz an die Bedeutung denkt.
Dreitausend Jahre sind bereits verschwunden,
Seit Talos in Athen, ein griech'scher Mann,
Den Backen einer Schlange aufgefunden,
Von dem das Bild der Säge er gewann.
Darob Dädalos, sein Freund, in Neid ent-
brannte

Und mörd'risch von des Hauses Dach ihm
stiesz;

Mit Blut also bezahlte der Genannte
Das theure Werk, das er uns hinterliesz.
So war denn die Natur selbst unser Meister;
Zum Bohrer lieh die Schnecke wohl ihr Bild,
Den Winkel sah'n sofort verständ'ge Geister,
Da sich der Horizont dem Blick enthüllt.
Und musz ich gleich der Tischlers schönstes
Eisen,

Den Hobel, etwas weiter suchen schon,
Ich könnt ihn aus dem Sturmwind fast er-
weisen,

Der schneidend über'n Schnee dahin gefloh'n.
So hat denn schon der Meister aller Welten
An uns beim ersten Schöpfungstag gedacht,
D'rum sei dies erste Glas, um zu vergelten,
Dem Meister aller Meister dargebracht.
Gedenken wir nun wie in jenen Tagen
Die Menschen noch den wilden Thieren gleich
In düstern Höhlen oder Hütten lagen,
Auf Bäumen hockten oder im Gesträuch.
Ja selbst als schon der Zimm'rer scharfe Beile
Mit Mauerleuten einen Bau gefügt:
Wie nackt stand da die Wand, die runde Säule,
Wie leer der Raum, als ob im Stall man liegt.

Da aber regt der Tischler seine Hände,
 Er schwingt den Hobel wie ein Zauberer fast
 Und wundersam bedeckt die leeren Wände,
 Was Schönes nur die Phantasie erfazt —
 Will etwa zarte Liebe traulich kosen,
 Gleich bietet sie ein Füllhorn-Sopha ihr,
 Und knüpfte sich das zarte Band aus Rosen:
 Vier schmucke Pfeiler bringen zweimal wir,
 Die Flitterwochen drinnen zu verträumen;
 Ist dies geschehen, gleich klopft der Tischler an

Und bittet hübsch ein Plätzchen einzuräumen,
 Damit am Bett die Wiege stehen kann. —
 So musz man stets mit uns sich neu berathen,
 Nicht einen Stuhl heut man dem Freunde an,
 Man kann ihn nicht zum Schmaus und Zechen laden,

Wir geh'n mit umserm Hobel hübsch voran.
 In seinen Schatz sich rechnend zu versenken
 Bedarf der Kaufmann was durch uns entspieszt,

Wer macht die Bank? — ich bitte zu bedenken,

Welch tiefen Sinn allein die Bank umschlieszt!
 Wer hilft der Frau, dasz sie vor ihren Schreine
 Mit Leinen und mit Seide prunken kann?
 Mit Silberzeug und theurem Porzelaine
 Den Kaffeetopf als General voran?

Das alles ist aus uns'rer Hand gekommen.
 Und ist zuletzt der Tanz des Lebens aus,
 Wird einmal noch das letzte Maasz genommen

Zu einem dunklen stillen Bretterhaus.
 Die Engel selber — sagt das dreist nur weiter —

Sie haben einst den Hobel auch geführt,
 Denn Jacob sagt, sie bauten eine Leiter
 Und sind auf solcher auf- und abspaziert —
 Drum weisz geschickter Tischlerfeisz, den nobeln,

Man immerdar zu achten wie er's treibt;
 Wir möchten auch wohl manchen noch behobeln,

Der stets ein Klotz und unbehobelt bleibt;
 Doch um das Werk nun recht zu loben
 Hab' ich ein Lebehoch erdacht;
 Es sei dies volle Glas erhoben
 Und unsern Meistern dargebracht.

Wie aber nun nach allem Schönen
 Und allem Ed'len dieser Welt
 Sich fern und nah' die Völker sehnen,
 Dasz jeder seinen Theil erhält,
 So treibt der Sinn für ed'les Streben
 In unserm Handwerk eine Schaar
 Von Freunden, Manches zu erleben
 Durch viele Länder Jahr um Jahr.
 Sie tragen manche neue Lehren
 Und manches Lied und manchen Witz,
 Das sie der ganzen Welt gehören,
 Von Ort zu Ort, von Sitz zu Sitz.
 Mühselig, auf gebeugtem Rücken
 Die kleine Habe wohlverwahrt,
 Auf eignen Füszen zu beschicken
 Den Weg nach tücht'ger Menschen Art,
 So zieht am knot'gen Wanderstabe
 Der junge Tischler durch die Welt;
 Geschicklichkeit ist seine Habe,
 Und Frohsinn hat er mehr als Geld.
 Wie manchen Abend legt er müde
 Sein Haupt auf das umschnallte Gut
 Und schläft vielleicht doch mehr in Friede
 Wie mancher, der auf Federn ruht.
 Die Morgensonne sieht ihm heiter,
 Sein Brod dünkt ihm ein Göttermahl,
 Und fröhlich singend zieht er weiter
 Und überschreitet Berg und Thal.
 Jetzt endlich winkt im Abendschimmer
 Des Thurmes blaue Kuppel ihm,
 Dort spricht die Hoffnung fehlt es nimmer,
 Dort giebt es Arbeit und Bemüh'n.
 Und rüstig durch die breiten Gassen
 Hinschreitend sucht sein müder Geist
 Das theure Zeichen zu erfassen,
 Das Ruh' und Labung ihm verheisz.
 Seht nur, hier prangt es in den Höhen
 Und winkt mit neuem Glanz und Pracht
 Dem matten Wand'rer einzugehen,
 Wo treue Sorge für ihn wacht.
 Darum erhöh'ten wir auf's Neue
 Dies Zeichen, das den Freunden gilt,
 Für die ich dieses Glas hier weihe,
 Bis an den Rand mit Wein gefüllt.
 Die Tischler alle sind willkommen,
 Wie auch die Ferne sie gesandt,
 Hat nur das Amt das Maasz genommen,
 Sind sie uns brüderlich verwandt,

Denn alle eint zu treuer Pflege
 Ein treuergab'nes Elternpaar,
 Das reicht nach schwervollbrachtem Wege
 Die freundliche Bewirthung dar.
 Der Wandrer weisz es zu erkennen,
 Wenn ihm ein heitres Anlitz lacht,
 Darum dem Herbergs-Vater gönnen
 Wir dieses Glas, ihm sei's gebracht.
 Nun aber hebt mit ehrfurchtsvollem Worte
 Sich der Gedanke hoch hinauf zu Dem,
 Dem wir jenseits des Belts, an Dänemarks
 Pforte
 Auf gold'nem Thron als unsern König sehn.
 Wohl ziemt es sich, das man den Herrn er-
 hebe,
 Ihn, der im Bürger Fleisz und Kunst ver-
 ehrt,
 Friedrich der Siebente, unser König lebe!
 Seine Gemahlin auch und was dem ange-
 hört;
 Nie möge unserm edlen Herscherpaare
 Des Himmels Schutz die Segensband ent-
 zieh'n,
 Und um das erste Wort die Todtenbahre
 Recht spät erst eines Tischlers Hand be-
 müh'n.
 So bitt' ich weiter, das in uns'rer Nähe
 Der wackre Mann, der diese Stadt regiert,
 Dem geheimen Conferenzrath v. Scheele glei-
 ches Heil geschehe,
 Und Glück und Weisheit seine Tage ziert.
 Auch unsers Schutzherrn soll mein Wunsch
 gedenken,
 Etatsrath Hilmer, unsern Amtspatron,
 Ein langes Dasein möge Gott Ihm schen-
 ken
 Und Heil und Glück dem edlen Mann zum
 Lohn.
 Auch Ihm, der hier für Ruh' und Ordnung
 sorget,
 Dem Polizeiherrn Willemos-Suhm sei dies
 Glas gebracht.
 Und alle die am Staates-Ruder stehen,
 Für Bürgermeister, Rath und Bürgerschaft
 Mag unser heizse Wunsch zum Himmel
 gehen,
 Er stärke sie mit Weisheit und mit Kraft.

Denn wenn es ihnen alle wohlergehet,
 So blüht auch unserm Werke Heil und
 Glück,

Wie wenn des Hauses Vaters wohl bestehet,
 Strömt auf die Söhne auch das Gut zurück.
 Um aber keinen Würd'gen zu vergessen,
 Sei des Gewerkes Aelterleuten auch
 Hiemit der Wünsche besten zugemessen
 Und dieses Glas; sie leben alle hoch! —
 Den Ladenmeistern ferner sei die Ehre
 Mit einem vollen Glase dargebracht;
 Und einmahl noch, dasz man dem Recht
 nicht wehre

Mit vollem Maasz der Meister-Schaar gedacht.
 Den Freunden aber allen, fern und nahe,
 Wie auch ihr Weg und ihre Bahn jetzt
 heiszt,

Das jeder meinen besten Wunsch empfahe,
 Will ich, dasz er nach allen Ländern reis't.
 Es mag Euch Arbeit allesammt erfreuen,
 Und mehr als das mit vollem Werth be-
 dacht.

Auch soll Geschicklichkeit und Kunst ge-
 deihen,

Dasz immer höher unser Werk gebracht,
 Dasz jeder, der vor diesem Schilde stehet,
 Mit Ehrfurcht spricht, hier hängt ein Zei-
 chen aus,

Das ward der Werke Edelstem erhöht,
 Heil diesem Ehrenzeichen! — Heil dem Haus!

Abschiedsrede.

Hört Freunde, die wir hier zusammen stehen,
 Den Abschiedsgrusz, den ich hier bringe dar;
 Dem Vater gilt's, von welchem wir jetzt
 gehen,

Der uns bewirthe hat so manches Jahr,
 Bei welchem wir verlebte manch' frohe Stun-
 den

Im trauten Kreise der Gesellschaft hier,
 Die Zeit ist uns vergnügt dahin geschwun-
 den,

Jetzt steh'n wir scheidend vor des Hauses
 Thür. —

Bedenken wir, wie manchen müden Wand'rer
 Er treu beherberg't und verpfleget hier.
 Dies Amt der Sorge übernahm ein And'rer,

Weil er nach Ruhe sich gesehnet hat.

Wir waren stets mit unserm Wirth zufrieden,

Er war auf unser aller Wohl bedacht,

Gewisz wär Mancher gerne hier geblieben,

Der hier die Zeit hat fröhlich zugebracht.

D'rum Freunde, um erkenntlich uns zu zeigen

Hab' ich ein Lebehoch erdacht:

Es gilt den Herbergs-Eltern beiden,

Ihnen sei dieses volle Glas gebracht!

REJSEGILDER.

Det tør betragtes som noget fra gammel Tid Selvfølgelig, at naar et Hus var rejst, gav Glæden derover sig et synligt Udtryk. Grundlaget for et nyt Hjem, for en fremtidig Lykke, var skabt, og der blev sagt Tak derfor til de Haandværkere, der havde været behjælpelige dermed. Vi have Meddelelser, der pege i denne Retning, fra det sextende Aarhundrede med Hensyn til et Par Bygninger, som Kjøbenhavns Universitet lod opføre. Det gav i 1543 og 1554 de paagjældende Tømrere en Tønde Øl som deres »Rejsetønde«, om hvilken der i 1543 endda tilføjes, at den »plejede« Tømrerne at faa, naar de havde sammenhugget og rejst et Hus (Dske Mag. 3 R., VI, S. 12, 252). Skikken har altsaa været gammel, og det er derfor naturligt, at de kjøbenhavnske Tømrere selv fulgte den. Ved Kjøbenhavns Brand 1728 brændte deres Lavshus i Peter Hvidtfeldtstræde, men 1730 var det rejst paany, og i den Anledning holdt de et Rejsegilde. Der tales om en Tømmersvendenes »Oration over Kransen« samt om en anden »Oration paa Lavshuset«, til den første blev der brugt bl. A. 3 Flasker Vin og 7 Glas, til den anden 4 Potter Vin og 9 Glas (Kbhvns Tømmerlav, S. 111).

Og paa den Tid — efter Kjøbenhavns store Brand — maa der have været mange Rejsegilder her i Byen. Den 27. Maj 1730 blev Kransen rejst paa Trinitatis Kirke og den 29. November 1732 paa Frue Kirke. De versificerede Taler, der bleve holdte ved disse Lejligheder (s. ndfr. S. 161 Nr. 1 og S. 163 Nr. 2), ere meget almindelige i deres gudelige Glæde over, at Kjøbenhavn nu rejser sig paany, og i deres overstrømmende kluntede Smiger overfor Enevoldskongens Person og hele den kongelige Familie. Skaalerne for de kongelige Personer ere snart Talernes Hovedindhold. Af den første kan der Intet ses om, hvorledes eller af hvem den blev holdt. Det er lige akkurat, at Haandværkerne i en Skaal takkes for deres

»Kunst, Besværighed og Sved«. Den anden kalder sig dog »gewöhnliche Anrede derer Gesellen des löblichen Zimmerhandwerks«, og den har da ogsaa en Linie som denne: »Ich will mich auch nun eins zu meiner Zunft hinwenden«. Men efter at den i høje Toner har talt om, at Ildens Gud har »diverteret« sig i Byen paa Grund af dens Synd, og om at den opsatte Krans nu er et Haabets Tegn, gaar ogsaa den over til den sædvanlige Række »Gesundheiten«, der her angaa Kongen, Dronningen, Kronprinsen, Prinsesserne, Bygningskommissionen, Kirkens Præster, Tømmerlavet og Kirkens Menighed. Her er imidlertid, forbavsende nok, at bemærke, at til Trods for at Kongen er den pietistiske Kristian VI, og at Talen angaar en Kirkes Opførelse, slutter den med en ganske kraftig Antydning af, at det Hele vil ende i en Fest med Damer og Dans. Men Antydningen skjules da ogsaa halvvejs i et Leve for den »Vergnüglicheit, die uns der Himmel noch ins künftig hat bereit«, og Opfordringen til de tilstedeværende Damer, »Ihr Jungfern sollet auch mit uns in Fröhlichkeit leben«, indledes ligesom undskyldende med en Tilføjelse om, at den sker »nach alten Brauch«.

Det Lavsmæssige, der her kun er skjult tilstede, træder meget tydeligt frem i den »Oration«, som Tømmermesterne J. B. Junge, J. Ivers og F. J. Zuber »offererede« ved Rejsegildet 1738 paa det nye Kristiansborg Slot. Den begynder nok saa fornøjeligt med at fortælle, at Adam var Verdens første Tømmermand, samt at Noa og Kong Salomon ogsaa gjorde Tømmerhaandværket Ære, og efter en længere Udvikling i denne Dur følge saa de sædvanlige Skaaler, hvorpaa den ender med et bestemt Løfte om en munter Dans: »Und so als dann ein zartes Kind am Tantzen ein Belieben findt, die stelle sich beym Schmaus nur ein, wir wollen mit sie(!) lustig sein« (s. ndfr. S. 165 Nr. 3). Saaledes staar der. Og hvor mærkeligt det end er, har altsaa saadanne Ord lydt paa Kristian VI's Slot, ja i hans eget Paahør. I Maanedsavisen »Extraordinaire Relationer« (for Juni 1738) hedder det, at det var blevet Tømmervendene tilladt »under Musique af Stadens Violons udi Procession (til Slottet) at fremføre en prægtig Krans med en forgyldt Krone over«, samt at det havde behaget Deres Majestæter at umage sig med »udi et paa Stellagen af lige Høyde med Slottets Tag udslaget Telt at se samme Krans plante med sædvanlige Ceremonier og nogle Pokalers Udtømmelse«. Der kan herefter ingen Tvivl være om, at Kristian den VI og Dronning Sofie Magdalene jo have været tilstede.

Fra alle Tidens nye Slotte kan der imidlertid ikke berettes om Rejsegilder, bl. A. ikke fra Sofienberg ved Rungsted. Men da dette lille Slot i 1744 var færdigt, fandt der dog en Fest Sted der. Dronning Sofie Magda-

lene, til hvem det var bygget, var saa indtaget i det, at hun allernaadigst »regalerede« navnlig de Haandværkere, der havde arbejdet paa det prægtige Avdiensgemak. Det var væsentlig Snedkere, og saa kom der da den 23. Maj 1744 som en allerunderdanigst Tak et stort Snedkeroptog til Slottet. I Toget saas bl. A. de fem Bygningsordener (d. v. s. de fem Søjler) samt en Obelisk; en Fændrik viste adskillige veløvede Exercitier med en Fane, og Mester Ortmanns fire smaa Sønner, klædte som Lærlinge, mødte hver med en Palmegren i Armen, »hvilken var udziret med en Festons af et Blomster kaldet Kejserkrone, hvilken, hvor højt den end stiger, dog vender sig ned imod Jorden for derved at forestille Ydmyghed; midt i Grenen sad et brændende Hjærte til at betegne deres hjærte-lige Taksigelse og øverst oppe det kongelige Herskabs Chiffre med Krone og Lavrbær over« (Extraordinaire Relationer for Maj Maaned 1744). Her som ved Rejsegilderne gjælder det Smiger og Hyldest overfor Kongemagten. Man mærker ikke her det Mindste til, at Lavene ellers nok kunde berede den baade smaa og store Vanskeligheder. Men vi gaa videre til et nyt Rejsegilde.

Den 27. April 1750 bleve »de allerhøjeste og andre høje Sundheder« »drukkede« under Pavkers og Trompeters Klang paa Frelseris Kirkes Taarn. Da den store Globus og Statuen med Sejrsfanen var bragt paa Plads øverst paa Taarnet, holdtes Orationen (s. ndfr. S. 167 Nr. 4) af Tømrernes Mestersvend Michael Behle. Og ved denne Skaaldrikning hændte det Mærkelige — det berettes i Bladet »Kjøbenhavns Postrytter« for 1. Maj 1750 (Nr. 35) — »at begge de første Glas, ved hvilke Hans Majestæt Kongens og begge Majestæter Dronningernes Højeste Sundheder bleve allerunderdanigst erindrede, kom ganske hele ned, uagtet de bleve kastede ned fra en Højde af 144 Alen«. Glassene bleve overleverede »Hans Højgrevelige Excellence Hr. Ober-Hof-Marschal v. Moltke«. Det lyder ganske utroligt, men herved bekræftes bl. A., at det var Skik, naar en Gesundheit var drukken, da at kaste Glasset, som Taleren havde benyttet, ud i Luften (Kbhvns Tømmerlav, S. 139, 352), og fra Kristiania vides det, at man kappedes om at opfange de Glas, der kastedes ud efter Skaalerne ved de der stedfindende Skiltflytninger; for ethvert helt Glas, der bragtes op, betaltes der en Ducør (L. Daæ: Det gamle Kristiania, S. 112). Nu kunde Majestæterne gjøre det! — Efter hvad her er meddelt, tør det vistnok antages, at naar det ovfr. S. 157 er nævnt, at der ved Rejsegildet fra de kjøbenhavnske Tømreres Lavshus i 1730 er brugt ved den ene Oration 7 Glas og ved den anden 9, betyder dette, at der ved dem er udbragt henholdsvis 7 og 9 Skaaler.

Helt lavsmæssig er dernæst Talen, som Tømmersvend Johan Voll-

meister holdt den 30. Juni 1769, da Flöjen blev sat paa Frederikskirkens Taarn ude paa Kristianshavn (s. ndfr. S. 169 Nr. 5). Her var Gesundheiternes Tal ni, og det skjönt Tømmerlavet ikke fik nogen særlig Skaal. Efter Bygmesterens Skaal fulgte en Skaal for »den andern Meistern insgemein nach Würden, Zunft und Amt«, og saa kommer tilsidst som noget helt Nyt en Skaal for Svendene alene: »Es lebe der Gesellen Chor nach edlen Handwerksbrauch«. Dette er dog maaske ikke Andet end en Tilfældighed. Der er paa den Tid ikke nogen særlig Spænding mellem Lavets Mestere og Svende, og den talende Svend Johan Vollmeister er muligvis Søn af Tømmermester Georg Vollmeister, der var Lavets Oldermann endog to Gange 1763—65 og 1771—76; han blev selv senere en af Lavets større Mestere (Kbhvns Tømmerlav, S. 116, 305). Derefter komme vi til den Dialog, som den 24. Oktober 1776 blev holdt mellem en Mulpolerer og en Tømmerpolerer, da Kuppelen paa Frederik V's Kapel ved Roskilde Domkirke var bygget færdig (s. ndfr. S. 170 Nr. 6). Her gjør Tømmerne deres Overlegenhed gjældende. Der var Tømrere til, før der fandtes nogen Murer. Baade Adam og Noa føres paany i Ilden, og uden Tømrerne havde Murerne Intet kunnet gjøre. Tømrerne havde rejst Stilledserne, paa hvilke Murerne havde arbejdet, og gjort de Buestillinger, over hvilke Kuppelen var muret. Det er da ogsaa Tømmerpolereren, der beholder det sidste Ord. Efter at begge Parterne sammen have udbragt de sædvanlige Skaaler, slutter Tømmerpolereren med en Bön. Ved det Rejsegilde, som herefter skal omtales, figurere som før Tømrerne alene. Det er Tømmerpolereren Jakob Landtmann, der fører Ordet, da Fanen den 20. Juni 1777 blev sat paa det ejendommelige Spir, der pryder Børsen i Kjøbenhavn, »den høje Top«, som det kaldes. Og denne sidste Tale, som Opmærksomheden her kan henledes paa, ender i høj Grad lavsmæssigt med en Skaal for det Lav, som alle Rejsegilderne skyldes, Tømmerlavet: »Til hele Laugets samtlig Ære jeg nu vil drikke sidste Taar, gid det i Flor maa stedse være, og altid Pris og Ros opnaa» (s. ndfr. S. 174 Nr. 7).

Og hermed skal da slttes her. Det nittende Aarhundrede begynder med en Forordning, der bryder Spidsen af det stærkt florerende Lavvæsen, og det er i fuld Overensstemmelse hermed, at en kongelig Resolution 1809 udtalte med Hensyn til det efter Branden 1794 paany opførte Kristiansborg Slot, at »Kransens Paasættelse og dermed sædvanlige Ceremonier« skulde bortfalde, istedenfor Rejsegildet skulde der gives de vedkommende Tømrere, Murere og Stenhuggere m. Fl. en Ducør (Slotsbygningsskommissionens Resolutionsprotokol).

1.

1730, 27. Maj. Tale, da Kransen blev rejst paa Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn.

En poetisk Tale, holden da Krantsen paa Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn blev opsat den 27. Maji 1730, efterat Kirken, som den forfærdelige Ildebrand i Aaret 1728 nesten havde ødelagt, igien paa ny var forbedret og opbyggt. Kjøbenhavn. Trykt hos Johann Jörgen Höpffner, Universit. Bogtr., boende i Skindergaden ved vor Frue Skole (8 S. lille Kvart).

Betrængte Kjøbenhavn! Hiemsøgte Konge-Sæde,
 Som maa til dine Knæ i Gruus og Aske træde
 Og ved hvert Fode-Trin formedelst Skiæbnens Tvang
 Med vaade Øjne see din store Undergang!
 Ryst Støven af din Fod, tør Graaden af dit Øje,
 Imens dit ædle Sind sig skal og maa fornøje!
 Og lad dit kiekke Mod, som aldrig var forsagt,
 Ej være længer nu ned under Asken lagt.
 See Herrens Gierning an i det, som lagdes øde!
 Hvor Jorden ligesom fremskyder sine Døde!
 Og hvor all Saft og Kraft var saasom tæret hen,
 Der pipper nu paa ny et Blomster op igien!
 See ikkun rundt omkring i Stadens øde Stræder,
 Hvor mangen herlig Gaard der op af Asken træder!
 Hvor mangt et deyligt Huus der og opbygget staaer,
 Som udi Konst og Skik det faldne overgaaer.
 Men hvad er alt vort Verk og hvad kand dette være,
 Om Herrens Navn et Huus ej bygges op til Ære,
 At den Tre-eenig Gud, som os til Redning kom,
 Kand bygge selv og boe midt i sin Ejendom?
 See derfor Kjøbenhavn! See op udi det Høje!
 Og see, hvor Gud sin Hielp til dine Raad vil føje!
 Thi see en yndig Brud for dine Øjne staaer,
 Som nu en Æres-Krants omkring sin Tinding faaer.
 See hendes Skabning an, om den har nogen Smitte,
 Og om du kand derpaa den mindste Vandske hitte!
 Betragt og see kun grant fra Top og indtil Taa,
 Om hun er ikke værd at lægge Ynde paa!
 Ak! jo elskværdig Brud, enhver maa vel bekiende,
 At ej din Yndighed og Ælde haver Ende;
 I Faren stod du stiv og stadig paa din Fod,
 Og fra din Frihed ej et Straa-bred rokke lod.
 Du vidste, at det var en Konge-Daatters Ære
 Et u-forfærdet Mood udi sit Bryst at bære,
 Og derfor fægted saa for dig og for den Plan,
 Som Du til Medgift fik af Fjerde Christian.¹
 Dog gik du ikke fri ved denne Treffnings Heede;
 Thi du for dine Saar om Plaster maatte bede;

¹ Anno 1637 den 7. Julii lagde Sal, og Høylovl. Ihukommelse Kong C. 4 den første Grundvolds-Sten til Trinitatis Kirke.

Endskiönt du Pladsen vel med Ære holdt og vandt,
 Du dog indvortes og udvortes Smerte fandt.
 Det gik, som med en Hær, den Fienden kand omringe
 Og med en væbnet Haand paa alle Sider tvinge;
 En Helt, som trofast er, dog ofte Marken faaer,
 Endskiönt at Slaget ej gaaer af foruden Saar.
 Men Nordens Salomon og Brudens Foster-Fader,
 Som ingen i sin Nød med Raad og Hielp forlader,
 Hand lod sig dine Saar saa nær til Hierte gaae,
 Og fik ved Himlens Hielp et Plaster lagt derpaa.
 De Konst-erfarnes Raad hand lod sig vel behage
 Til at oplive og forlænge Brudens Dage,
 Som og med saadan Drift blev ført og sat i Gang,
 At hun nu stemmer op en Fryds- og Glædes-Sang.

1.

Hun stemmer op med Fryd: Lev Frederich den Fierde,
 Som for min Opkomst var aarvaagen og paafærde,
 Du midt i Nødens Tiid din hulde Haand mig gav
 Og haver ligesom opvagt mig af min Grav!
 Den Fierde Christian mig Liv og Helbred skienkte,
 Ja paa min Fremtarv og med Faders Hierte tænkte;
 Men da jeg ligesom var slet forladt og død,
 Blev jeg paa ny igien af Fierde Fredrich fød.
 Gud lad hans Leve-Aar igien foryngred blive,
 Fordi hand kraftig hialp at holde mig ved Live;
 Og mens jeg mægte kan i Verden til at staae,
 Skal hand hvert Øjeblik sin Tak og Ære faae.

2.

Lev Foster-Moder, lev i Fred og gode Dage,
 Din Sødhed fik jeg og udi min Nød at smage;
 Thi din Medlidenhed af Kierlighed og Lyst
 Ret som en Moder mig oplagde til dit Bryst!

3.

Lev store Christian! lev baade vel og længe,
 At Danner-Thronen ej til saadan Mand maa trænge;
 Din Omhu for enhver og Kierlighed til mig
 Giör Dig udi dit Navn høs os u-dødelig.

4.

Lev Viisdoms dyre Skatt, Kron-Printsens halve Hierte,
 I Dig den gode Gud os meget Got forærte.
 Hans Naade styrke dig fremdeles i vort Land,
 At Thronen meer og meer ved dig bestyrkes kand!

5.

Lev, favre Frederich, til Rigets Gavn og Beste,
 Din Stool og Throne Gud til ævig Tid stadfæste,
 At Danner-Kronen og din Tinding ziire maae,
 Hvortil den passer sig saa nett og rett at staae!

6.

Lev og i store Tre! I Nordens tre Gudinder,
 Som idel Dyd og Got af gylden Totte spinder;
 Gud giøre hver for sig i alting Hierte-glad
 Og selv velsigne det velsigned Kløver-Blad!

7.

I høye Embeds-Mænd, som dette Verk har drevet¹
 Hos mig skal Eders Navn med Ære staae opskrevet!
 Gud lønne Eders Fliid, og medens jeg er til,
 Jeg Eder af min Gud alt Got forønske vil!

8.

I brave Handverks-Folk, som ingen Konst har sparet
 Og med all Flittighed i alle Ting fortfaret,
 Hav Tak for Eders Konst, Besværlighed og Sveed,
 Gud lønne det igien med stor Barmhiertighed!

9.

Jeg da, i Jesu Navn, mig op af Støven rejser
 Og med en Æres Krants ved min Oprebsning knejser;
 Gud lad mig aldrig meer saa tynd en Lykke faae,
 För jeg med Verden skal hensmelte og forgaae!

2.

1732, 29. Novbr. *Tømrrernes Tale, da Kransen blev rejst paa Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn.*

Gewöhnliche Anrede derer Gesellen des löblichen Zimmer-Handwercks, so bey der Marien Kirche allhier, als selbige den 21. Octobr. 1728 Jahres zum fünfften Mahl durch die unglücklichen Flammen verzehret wurde. Bey deren wieder Auffrichtung unter Dach und Sparren mit Aufsteckung des Crantztes den 29. Novembr. 1732 gehalten worden. Copenhagen. Gedruckt in Dero Königl. Maj. und Univ. Buchdruckerey von Johann Georg Höpffner (4 S. Fol.).

¹ Herved forstaaes Hans Excell. Hr. Geheime Raad og Ober Ceremonie-Mester Lerche, Hans Høi-Ærværdighed Biskop Worm, Estats-Raad og General-Bygg-Mester Ernst og Ober-Land-Bygg-Mester Kriger.

Wenn wir das Denck-Buch hier die Dänsche Chronick lesen,
 So können wir daraus von diesem Bau ermeszen,
 Das Ihn nun Fünffmahl hat die Feuers Brunst verzehret
 Und alle Kostbahrkeit darinnen gantz verheeret;
 Voraus wann wir anjetzt den letzten Brand betrachten,
 So können wir gar leicht desselben Macht erachten,
 Weil er die halbe Stadt hat in die Asch geleget,
 Dabey ihn nicht einmahl die Ursach hat beweget,
 Das diesz ein Tempel sey, der Gott allein sacriret.
 Allein es hat niemand uns Ursach angeführet,
 Warum erlaubet sey Vulcani freyes Wüten,
 Das viele Menschen nicht ihm können gantz verbieten.
 Doch ist es zweifels frey allein die Schuld der Sünden,
 Wenn wir auff solche Art die Feuers-straffen finden,
 Wodurch der wahre Gott uns will zur Busze treiben,
 Dasz wir ihm sollen fest und treu allein verbleiben.
 Denn wo der Höchste nur von uns wird recht:geehret,
 Da wird ja auch von ihm uns wieder Glück bescheret,
 Ja mehr als man verlangt, will er uns reichlich geben,
 Wenn wir nach seinem Wort und dem Gesetze leben,
 Wo aber wir nicht thun, was er uns anbefehlet,
 Da wird von uns nicht nach dem rechten Weg gezielet.
 Er kan zwar eine Weil der Menschen Sünd ansehen,
 Doch straffet er gewisz, will keine Busz geschehen.
 Wer nur hat diesen Bau allhier vorher gesehen,
 Der wird, das es vor ihn gantz Jammer-Schad gestehen,
 Es must des Feuers Gott sich daran divertiren
 Und seine heisze Lust an solchem exerciren,
 Ob ihm nun zwar vergönnt sich daran zu vergnügen
 Und uns durch seine Lust nur Schaden zu zufügen,
 So ist ja doch daran nun weiter nichts gelegen,
 Dieweil der rechte Gott uns wieder giebet Seegen,
 Die uns zwiefach verspricht den Schaden zu ersetzen,
 Daran ein falscher Gott hat wollen sich ergötzen:
 Ich will mich auch nun eins zu meiner Zunfft hinwenden
 Als Meister und Geselln, die diesen Bau vollenden,
 Das ihnen vor den Fleisz, dadurch der Bau gezieret,
 Der Ruhm gegeben wird, so Ihnen wohl gebühret,
 Dasz diesser Thurn und Dach, gemessen und verbunden,
 So gut das niemand dran ein Fehler hat gefunden
 Und drum mit Willen nichts an selbigen versehen,
 Dasz man nicht könt damit vor jederman bestehen?
 Wie uns nun dient der Crantz zum Hoffnungs vollen Zeichen,
 So wird Gott nicht hiervon mit seiner Gnade weichen,
 Noch hinfort geben zu, das diese Gottes Stelle
 Solt werden mehr betrübt durch solche Unglücks-Fälle;
 Er segne so vielmehr all unszrer Hände-Wercke
 Und gebe uns darzu des Geistes Krafft und Stärke,

Das so wohl Bau als Wort behütet bleiben möge
 Und darauff allezeit Gott seine Gnade lege,
 Dasz alle, die hier ein und aus zu gehen pflegen,
 Hinführo werden reich an Gottes Glück und Seegen.
 Darauff so setze ich dasz Glas wohl an den Mund
 Und trinck Gesundheit des, so leben allen Stund.
 Vivat! Unser Allergnädigster Erb-König, König Christian der Sechste.
 Vivat! Unsere Allergnädigste Königin und Frau, Frau Sophia Magdalena.
 Vivat! Unser Allergnädigster Erb- und Cron-Prince Friderich.
 Vivant! Die königlichen Erb-Princessinnen.
 Vivat! Die gantze Hochlöbliche Bau-Commission unser lieben Frauen Kirchen.
 Vivant! Die Herren Pastores dieser Gemeine.
 Vivat! Das hochlöbliche Handwerck derer Zimmer-Leute allhier.
 Vivat! Die gantze Frauen Gemeine.
 Zuletzt und zum Beschluß, ihr Jungfern sollet auch
 Mit uns in Frölichkeit leben nach alten Brauch;
 Solt eine hier mit seyn, der ich mögt' wohl gefallen,
 Die meldt sich nur bey mir, wir wollen uns wohl stallen,
 In Summa lebet all in der Vergnüglichkeit,
 Die uns der Himmel noch ins künftigt hat bereit.

3.

1738, 18. Juni. Tømrernes Oration, da Kransen blev opsat paa det nye Kristiansborg Slot.

Als im Jahr 1738 den 18. Junii nach Aufrichtung des Dach-wercks auf dem in Zeit von fünf Jahren von Grund neu aufgebaueten königl. Residentz-Schlosse in der Residentz-Stadt Copenhagen, uhraltem Gebrauch nach, der Krants auf bemeldtem königlichen Residentz-Schlosse bey allerhöchster Gegenwart beyder königl. Majestäten unsers allergnäd. Erb-Königs und Königin samt des hohen königl. Erb-Hauses aufgesetzt wurde, wollten diese in nachfolgenden allerunterthänigsten Zeilen enthaltene und gehaltene Oration in allerunterthänigster Pflicht offeriren Dero königl. Majestäten allerunterthänigste Knechte und getreueste Unterthanen Johann Boye Junge, Hof-Zimmer-Meister, Jacob Ivers, Zimmer-Meister, Frantz Joseph Zuber, Zimmer-Meister. Copenhagen, gedruckt in Dero königl. Maj. u. Univ. Buchdr. von J. J. Höpffner (8 S. 4°).

Meinen Dienst und Grusz zuvor! Insonders hochgeehrte Herren und sämtliche Zuhörer, die unter mir stehen und sehen anheute diesen neuen königlichen Residentz-Schlosz-Bau, den wir haben gemacht, dem höchsten Gott sey Danck, glücklich zu Ende gebracht.

Adam der erste Zimmermann
 Fing allererst das Bauwerck an,
 Der Noah drauf nach Gottes Rath
 Den Archen-Bau geführet hat;
 Bezaleel, ein weiser Mann,
 Hat an der Bau-Kunst viel gethan,

Desgleichen König Salomon
 Auf seines Vaters Davids Thron
 Baut einen Tempel und ein Haus,
 Schmückt beydes schön und herrlich aus:
 So manchens jetzt die Menschen auch
 Und halten so den alten Brauch,

Sie bauen Kirchen, Schul und Stadt,
 Wo Gott selbst seine Wohnung hat;
 Das hat man auch allhier gethan,
 Drum dancke Gott, wer danken kan,
 Dasz er dis Werck so ausgeführt
 Und diesen Bau wohl dirigirt.
 Danck sey Dir Gott in Ewigkeit,
 Das Du des Königs Hertz bereit
 Dies Gebäude wieder aufzubauen,
 Das nunmehr prächtig ist zu schauen,
 Den Bau, desgleichen weit und breit
 Man nicht erblickt an Kostbarkeit;
 Auch nicht an Kunst und schönen Stücken.
 Die man beflissen auszuschmücken.
 Wenn gantz Italien die Palläste,
 Die es hat, noch so hoch her schätzte,
 So rühm ich doch hier diesen Bau,
 Den man hier dargestellt zur Schau:
 Gantz Orient hat nicht desgleichen,
 Das alte Rom musz selbem weichen,
 Gantz Norden hat nie sonst besessen
 Solch Schlosz, dabey man nichts vergessen,
 Das Zimmer-Werck ist so verbunden,
 Wie wirs an keinem Schlosz gefunden,
 Kein König in der ganzen Welt
 Hat in fünf Jahren hergestellt
 Ein Schlosz von solcher Stärck' und Zier,
 Wie jedermann kan schauen hier,
 Danck sey Dir Vater auch darneben,
 Dasz Du den Meistern hast gegeben
 Witz, Kraft, Verstand und auch Vermögen
 Den Zimmer-Bau ins Werck zu legen,
 Bewahret hast auch die Gesellen
 Für Unglück und für schweren Fällen,

Vivat! Unser Allergnädigster Erb-König und Herr König Christian der Sechste!
 Vivat! Unsere Allergnädigste Erb-Königin und Frau Königin Sophia Magdalena! Vivat!
 Unser Allergnädigster Erb- und Cron-Printz Printz Friderich! Vivat! Die Königlichen Printzes-
 innen! Vivat! Das gantze Königliche Erb-Haus! Vivat! Die Hochlöbliche Bau-Commis-
 sion! Wie auch unser General-Bau-Meister der Herr Brigadier Hauser! Vivat! Die Herren
 Hof-Bau-Meistere! Vivat! Der Herr Bau-Inspecteur Soherr! Vivat! Die Zimmer-Meistere
 und Ihre Gesellen.

Gott Lob! der Krantz ist aufgesteckt;
 Das Hertz zum Lob und Danck erweckt,
 Gott habe Danck, dasz Seine Hand
 Hat alles Unglück abgewand,
 Er wolle ferner uns beystehn,
 Auf diesen Bau mit Gnaden sehn,

Drum fallen wir Dich auch zu Füßen
 Und Deine Huld in Demuth küssen.
 Nun wird der Krantz jetzt aufgesteckt,
 Damit der Bau gantz zugedeckt.
 Gott Danck dafür! Er fahre fort
 Und seegne diesen hohen Ort,
 Des Königs Hof, der sey beglückt,
 Dasz Ihn kein Leyd noch Kummer drückt,
 Dasz Er stets leb in Glück und Freude,
 So weisz das Land von keinem Leyde,
 Das königlich Dänsche Haus auch sey
 Von aller Noth und Trübsal frey,
 Dasz Copenhagen immerdar
 Frey sey von Elend und Gefahr,
 Für Kriegs-Raub, Pest und Tyranny,
 Für aller andern Trübsal frey,
 Für Wasser und auch Feuers-Noth
 Behüt uns stets, O treuer Gott,
 Die Bau-Commission und General-Baumeister
 beschütz,

Die dieses Werck stets unterstützt:
 Mit klugen Rath und Wohl-Erwegen,
 Mit Ihrer Kunst durch Gottes Seegen.
 Nun wend ich mich zu meiner Zunft:
 Die Meisters, die da mit Vernunft,
 Die Gesellen, die da mit Bedacht,
 Was zu dem Bau gehört gemacht,
 Es wolle Gottes milde Hand
 Sie seegnen jeden nach seinem Stand.
 Was mich angeht, nehm ich ein Glas
 Voll Rheinschen Wein und trinck ein Pasz
 Auf Gesundheit und auf Wohlergehen
 Des Königs, zu Dessen Gebot wir stehen.

Vornehmlich sey bey Tag und Nacht
 Sein Aug auf diesen Bau bedacht,
 Für Krieges-Raub und Brand-Gefahr
 Er diesen Bau allzeit bewahr,
 Für Wasser und was sonst für Pein,
 Dem Hause sonst kan schädlich seyn:

Ich zweifle nicht, dasz Grosz und Klein
Ihr Amen lassen schallen drein!
Doch, eh wir von der Stelle gehn,
Musz ich erst um Vergebung flehn,
Wenn meine Wort nicht recht gefallen,
Weil man nicht kan behagen Allen;
Doch wer da machet, was er kan,
Der hat das Seinige gethan.

Dies könnt Ihr nun versichert seyn,
Dasz heute bey ein Gläsgen Wein
Eure Gesundheit, glaubt es sicherlich!
Werd trincken und das Meisterlich:
Und so alsdann ein zartes Kind
Am Tantzten ein Belieben find't,
Die stelle sich beym Schmaus nur ein,
Wir wollen mit Sie lustig seyn.

4.

1750, 27. April. *Tømrernes Oration, da en Globus' og en forgyldt Statue blev opsat paa Frelzers Kirkens Taarn. Den blev holdt af Mestersvenden Michael Behle, s. Kbhvns Postrytter for 1. Maj 1750 (Nr. 35). Den har tidligere været trykt i O. Nielsen og P. Købke's »Vor Frelzers Kirke i Kbhvn« (1896, S. 6—7).*

Lob- und Freuden-Rede, welche auf der Thurm-Spitze auf unsers Erlösers-Kirche in Christianshafen gehalten worden, als an statt des sonst gewöhnlichen Kranzes der grosse Globus samt der verguldeten Statue in allerhöchster Gegenwart Ihro königl. Majestät unsers allergnädigsten Erb-Königs und Herrn und Dero hohen Ministres den 27.¹ April 1750 hinaufgebracht ward unter der Aufsicht Johann Andreas Pfizners und Johann Martin Mayers, Zimmermeister. Copenhagen, Gedruckt bey dem Directeur der Königl. und Universitets Buchdruckerey Johan Georg Höpffner (8 S., lille Kvart).

Dis ist der frohe Tag, die längst gewünschte Zeit,
Die Gott Ihm selbst zum Ruhm, uns zur Ergetzung weiht.
Der Herr hat Lust an dir, du werthes Copenhagen!
Auf! deine Dankpflicht Ihm mit Freuden abzutragen.

Wo ist wohl je ein Volk glückseliger als du?
Dir fließt der Gottheit huld in vollen Strömen zu,
Durch Oldenburgs Geschlecht, das deine Wohlfahrt gründet
Und unumschränkte Macht mit Gnad und Huld verbindet,

Wodurch Sein weites Land in Flor und Frieden steht.
Ihr Dänen fühlt und glaubt! Ihr Fremden kommt und seht!
Durch Dich, o Grosses Haus! sieht man in unsern Gränzen
Das Evangelium, das Licht des Lebens glänzen,

Das uns zum Himmel führt durch wahres Christenthum.
Wie manche Schul und Kirch verkündigt Deinen Ruhm?
Doch heute mag die Meng' sonst unverworfner Zeugen
In Deinen weiten Reich mit den Beweizthum schweigen.

Dis Gottes-Hausz zeigt schon die Wahrheit kräftig an.
Sein Daseyn danket es dem Vierten Christian,

¹ Her har oprindeligt staaet »25«, men dette Tal er streget over, og under det er skrevet »27«.

Der dieser Stäte Sumpf in vestes Land gekehret
Und ihr zuerst¹ ein Hausz zum Gottesdienst verehret.

Des Dritten Fridrichs Herz von gleichem Trieb entglüht
War um ein vestes Hausz zu gleichem Zweck bemüht;
Nur der verhaste Krieg verhindert sein Verlangen
Und unterbrach den Bau, kaum da er angefangen.

Doch was des Vaters Hand zu stiften war bedacht,
Ward in zwölf Jahren² drauf von Seinem Sohn vollbracht.
Dem Fünften Christian, der selbst mit eignen Händen
Den Grund zum Bau gelegt, von Haven³ must ihn enden,

Vom Vierten Friderich und Sechsten Christian
Nahm dieses Hausz den Schmuck und innern Zierath⁴ an.
Dasz nun sein prächtger Bau den vollen Glanz erreichte,
So fehlte noch ein Thurm, der seinen Umfang gleichte.

Die Absicht hatte schon der Sechste Christian.
Allein es unterblieb. Sein Tod war Schuld daran.
Du Fünfter Friderich, Monarch nie gnug geschätzt,
Du bists, der diesem Werk die Crone aufgesetzt.

Das, was des Vaters Sinn groszmühtig zudedacht,
Hast Du in Einem Jahr durch Thurah⁵ meist vollbracht.
Wie prangt nicht dieser Thurm, der Stärk und Zier verbunden,
Sein Gipfel hält die Last von zwölfmahltausend Pfunden⁶.

Die dreyer Männer⁷ Hand auf dein Gebot erhöht
Zum Zeugnisz Deines Ruhms, der nimmermehr vergeht.
Gelobt sey Gott, der uns dis Freuden-Fest gegeben!
Es lebe Friderich! Sein Erb-Hausz müsse leben!

Vivat! Unser Allergnädigster Erb-König und Herr, König Friderich der Fünfte!

Vivat! Beyder Allergnädigster Königinnen Majestäten!

Vivat! Unser Allergnädigster Erb- und Cron-Prinz, Prinz Christian!

Vivat! Die sämtliche Königliche Princessinnen!

¹ Das ist die Bretterne Interims-Kirche, welche der Hochseelige Herr, der Christianshafen angeleget hat, nahe an dem zu der jetzigen Kirche bestimmten Platz, gegen den Wall zu, bauen lassen.

² 1682 ward der Grund-Stein gelegt, und 1694 der Bau vollendet.

³ Lambert von Haven, damahliger General-Baumeister, stand auf Königl. Befehl dem Bau vor.

⁴ Als Altar, Orgel, Kanzel, Taufstein und dergleichen.

⁵ Der Herr Oberste und Hof-Baumeister Lauritz de Thurah dirigiret auf allergnädigsten Befehl diesen Thurmbau.

⁶ Welche den 20. April in 5 Stunden 144 Ellen hoch aufgewunden ward.

⁷ Selbstige sind die beyden vorgemeldten Zimmer-Meister und der Schiffer Johan Dietrich von Mühlen, welcher mit einiger Mannschafft vom Holm hiezu commandiret war.

Vivat! Das ganze Königliche Erb-Haus!
 Vivat! Die hohen Königliche Ministres!
 Vivat! Ihro Excellenz der Oberpräsident samt dem ganzen Hoch-Edlen Magistrat!
 Vivat! Der Herr Oberste und Hof-Bau Meister de Thurah!
 Vivat! Die Zimmermeister und Ihre Gesellen!

Gott Lob! Die Kron ist aufgesteckt,
 Das Herz zum Lob und Dank erweckt.
 Gott habe Dank, dasz seine Hand
 Hat alles Unglück abgewandt.
 Er woll' uns fernerhin beystehn
 Und auf den Bau mit Gnaden sehn.

Für Krieges-, Sturm- und Brand-Gefahr
 Er dieses Hausz allzeit bewahr,
 Für Wasser und was mehr für Pein
 Demselben sonst kan schädlich seyn.
 Ich zweifle nicht, dasz Grosz und Klein
 Ihr Amen lassen schallen drein.

5.

1769, 30. Juni. *Tømmersvend Johan Vollmeister's Tale, da Fløjen blev opsat paa Frederikskirkens Taarn paa Kristianshavn.*

Als der Flügel auf dem Thurm der deutschen Friedrichs Kirche auf Christianshafen den 30. Junius 1769 feierlich aufgesetzt ward, hat nach wohlhergebrachtem Gebrauch diese Danksagungs-Rede und bei den gewöhnlichen Gesundheitien diese Wünsche in seinem und seiner Mitgesellen Namen unter dem aufgesetzten Flügel vorgetragen Johann Vollmeister, Zimmergesell. Kopenhagen, gedruckt bey Nicolaus Möller, Königl. Hof-Buchdrucker (4 S. 4to).

Hier steht zu seines Stifters Ruhm
 Der Fridrichs Kirchen Thurm!
 Schüzz' ferner Gott, dies Heiligthum
 Für Unfall, Brand und Sturm!

Es steige Dank aus Herz und Mund
 Frohlokkend Himmeln!
 Und fernen Enkeln werde kund
 Was Gott an uns gethan.

Hier war ein öder leerer Ort
 Nur wenig Jahr zuvor,
 Wir sahn es — Friedrich sprach ein Wort,
 Da stieg die Kirch empor.

Recht Königlich und Väterlich
 Führt Er das Werk hinaus,
 Preist Christen, preiset Friederich
 Für dieses Gotteshaus!

Doch Ihn berief des Höchsten Rath
 Hinauf zum höhern Thron:
 Drum überliesz Er Kirch und Staat
 Dem König, seinem Sohn.

Wie glorreich folget Christian
 Dem grossen Vater nach!
 Wie herrlich hat Er das gethan,
 Was Friedrich uns versprach!

Da steht durch Seine Gnad und Gunst
 (Wir segnen Ihn dafür)
 Der Kirchenthurm, ein Werk der Kunst
 Zu Kopenhagens Zier.

Nun legen wir die letzte Hand
 Mit Fleisz an dies Gebäu,
 Dasz es der Nachwelt noch ein Pfand
 Von Christians Milde sey!

Die Gesundheitien.

1.

Leb König, Vater Christian,
 Bisz Kind und Kindes-Kind
 Wie jetzt so mancher Unterthan
 Dich sehn, und glücklich sind.

2.

Der Königinen Majestät
Werd Segen, Glück und Heil,
Was nur ein Christ von Gott erfleht,
Je mehr und mehr zu Theil.

3.

Der Kronprinz und Prinz Friedrich Leb
Und jede Prinzessin!
Und unsers Königs Hausz umgeb
Der Schutz von Cherumbin.

4.

Graf Bernstorff unserm Kirchpatron,
Mit Ihm der Weisen Zahl
Von Råthen um des Königs Thron,
Viel Glück zu tausendmahl!

5.

Die Aeltsten, die der Kirch vorstehn,
Und diesen Bau regiert,
Begleite stetes Wohlergehen,
Dies wünsch'n wir geführt.

6.

Den Prediger nebst der Gemein
An diesem heiligen Ort
Folg Gottes Segen aus und ein
Bisz zu der Himmels Pfort.

7.

Auf des Raumeisters¹ Wohlergeh'n
Trinck ich von Herzens Grund.
Sein Ruhm, sein Name wird bestehn;
Der Thurm macht beides kund.

8.

Den andern Meistern insgemein
Nach Würden, Zunft und Amt
Soll dieser Wunsch gewidmet seyn,
Zum Wohlseyn allesamt.

9.

Es lebe der Gesellen Chor
Nach edlem Handwerksbrauch!
Und alle Künste stehn im Flor!
Und hiemit schliesz ich auch.

6.

1776, 24. Oktbr. *Dialog mellem Murpolerer M. W. Moltzahn og Tømmerpolerer Chr. Magens, da Kuppelen var bleven rejst paa Frederik V's Kapel ved Domkirken i Roskilde.*

Da Kuppelen paa det fra Grund nye opbygte Kongelige Begravelses Capelle ved Roeskilds Domkirke var bleven opreyst den 24. Oct. A^o 1776, vilde denne (efter ældgammel Brug) udi efterfølgende allerunderdanigste Linier forfattede og holdte Dialog i allerunderdanigst Pligt offerere Deres Kongelige Majestæters samt det gandske Kongelige Huses allerunderdanigste Tienere og troe Undersaatter M. W. Moltzahn, Muur-Polerer, Christ. Magens, Tømmer-Polerer. Kiøbenhavn, trykt hos Brøderne Berling (12 S. 4vo).

Høystærede Herrere og samtlige Tilskuere, som under og over os ere forsamlede og i Dag beskue dette nye Kongelige Begravelses Capelle, hvis Bygning vi have, den Allerhøyeste være Ære og Tak! saavidt lykkelig til Ende bragt, Værer alle hilsede! Værer alle velkomne!

Moltzahn: — — Hvo bragte mig her op! —
Fra Grunden af — til denne Høydes Top!
Mon Kunst og Vid og Flid det kunde giøre,
At disse Muere jeg har kundet her opføre? —

¹ D. e. Hof-Bygmester G. D. Anthon.

Ja, rigtig nok, — ved Kunst og Vid og Flid
 Er Vunderværker bygt i fordem Tid: —
 Blant os jo Kunster stige meer' og meer'
 I Sten', i Gruus, i Marmor, ja i Leer. —
 Mig Kunst og Vid har lærdt med Maale-Stav,
 Med Snor og Vatterpas at maale av:
 Min Flid her reiste Muur og Hvelvinger
 Paa dette Sted, som værd at skue er
 Til Himlens Lov —

Magens: Ja saa; men Kiære! vid,
 At du med ald din Kunst, din Vid og Flid
 En Muur at føre op er ey i Stand,
 Om du ey vidste dig en Tømmermand
 Til dig et got Stellatz at føre op
 Fra Grundens første Steen til Tagets Top:
 Hvor blev du af, om jeg ey hos dig var.
 Med dette Tømmerværk, jeg opreist har,
 Og alle disse Bue-Stillinger,
 Hvorpaa du murer dine Hvelvinger?
 Mig Kunst og Vid i Haand den Zirkel gav,
 Den Vinkelhag' at tegne, maale av,
 Hvert Stykke i sit Maal og rette Flugt.
 At sammenbinde zirlig, næt og smukt:
 Min Flid den Kuppel har saa kunstig sammenbunden
 Med alt sit Tilbehør, som neppe för en funden
 I nogen Bygning her, — — —

Moltzahn: Hør Kiære! med din Kuppel
 Du brovter, og du giör dig alt for megen Skruppel;
 Naar denne Bygning fix og færdig er,
 Hvo seer da dit Stellatz, den Kuppel her?
 Men denne Bygnings Muure ude inde
 Vil vist Beundrere i Mængde finde,
 De sige vil, det tör jeg troe og mene:
 See hvilke Muure her! — Se hvilke Stene! —¹
 See! — — —

Magens: Men tilstaae mig dog, at Tømmermester var
 För Muuremester: vi til Vidne Adam har,
 Og Noa mesterlig jo Arken byggede
 Foruden Kalk og Steen af bare Grane-Træe,
 Ja denne Kirke blev jo bygget først af Træe,
 Som var dog uden Tvivl et Arbeyd værd at see; —
 Du mig da Kiære! Her til saadant Forsvar nøder,
 Naar du af Overmod i Assurs Pibe støder²:
 Hvad nytter vel, vi her vil pukke, prale?
 I dyb Ærbødighed vi burde tale

¹ Marc. 13,1. ² Es. 10,13.

Paa dette Stød, som skal indslutte evig giemme: —
 Monachers Støv, vi bør at kysse, aldrig glemme:
 Og hvo kan undre sig, at Kongen bygge lader
 For Hans Glorværdigste Herr Fader og Far-Fader
 De allerprægtigste, meest kunstig Monumenter
 For disse dydigste og rareste Regenter.
 Heldst da Hans Majestæt jo tage kan
 De Kunstnere udi Hans eget Land;
 Og ikke nødig har hid Fremmede at hente,
 Men allernaadigst vil, Hans egne det fortiente.
 Meer vil jeg her ey tale, prale, snakke,
 Men takke Gud, —

Moltzahn: O ja! kom lad os takke
 Den store Gud, der vilde Kongens Hierte røre
 Til dette Monument at lade her opføre
 For alle Slægters Lyst vor Femte Friderich,
 Fra ham vi Kunsternes Academie jo fik,
 Der sees nu i saa ypperlig en Stand
 (En herlig Ziir for Danner-Kongens Land)
 Hvor dannes kan saa mangen nyttig Mand,
 Hvor du og jeg har lært, hvad vi nu kand,
 Hvor flere profitere kan og lære, — —

Magens: Holdt! — Lad os nu en Bön til Gud frembære:
 Gud krone Kongen med sin Salighed og Ære!
 Gud lade Dronningen benaadet stedse være!
 Vor Kronprintz være som din egen Øyesteen!
 Og hver Printzesse som Guds Huses Oliegreen!

 Vor Konges Broder, som to Rigers anden Stytte,
 Din Almagts Varetægt befæste og beskytte!
 Velsigne Hans Gemahl! Hans Glæde, Hans Juveel,
 Giv Dennem Begge ald Lyksalighed til Deel!

 Beskierme Kongens Huus i Fred og gode Dage!
 Lad det i Naadens Tid den første Grøde smage
 Udaf det Liv, der er Gudfrygtighedens Lön!
 Det er vor Ønskers Sum, —

Begge: — — — — O Himmel! hør vor Bön!

Moltzahn: Vi begge har endnu en Bön at bede,
 Alfader! Du os naadigst den tilstæde:
 Giv Kongens Höye Raad din Viisdoms Aand og Naade!
 At de maa vide best to Rigers Gavn at raade:
 Velsigne Øvrighed! og hver udi sin Stand!
 Saa er vort Dannemark et ret lyksaligt Land.
 O Gud! giör, at paa din Beskyttelse maa stole
 Vort Tegn-Academie som Kunstners Höye-Skole:

De brave Herrer i vor Bygg'-Direction
Tag milde Fader og i din Protection!

Professor Harsdorff, som vor Bygnings brave Mester
Du ham vel og i din og Kongens Naade fæster!
Samt og hans Assistent vor Bygnings Conducteur,
Frem idelig hans Gavn til Velstand og Honeur!

Vor brave Mestere, o Gud! du ey forglemme,
Som denne Bygning har og videre skal fremme,
Saa glemmer du og ey enhver af Svendene,
Som her arbeydede, med din Velsignelse!

Magens: Kom Broder! kom og lad os nu til Glasset tage,
I saadan Glædskaab kan jo Vinen liflig smage;
Vi drikke Kongens og vor Konge Huses Skaal
I underdanigste Respect med beste Maal!

Begge: Vivat! Vores Allernaadigste Arve-Konge og Herre Kong Christian den Syvende!
Vivat! Vores Allernaadigste Dronning, Dronning Juliana Maria!
Vivat! Vores allernaadigste Cronprintz Printz Friderich!
Vivant! Vores allernaadigste Arve-Printz Printz Friderich med Hans Høye Gemahl!
Vivant! De Kongelige Printzesser! samt det gandske Kongelige Arve-Huus!
Vivat! Den Kongelige Bygnings-Direction!
Vivat! Den Kongelige Hoff-Bygmester Herr Professor Harsdorff!
Vivat! Den Kongelige Bygnings-Conducteur Meyn!
Vivant! Samtlige Herrer Mestere med samtlige Svende og Medbrødre!

Magens: Saa er denne Bygning saa vidt da fuldbragt;
Thi være den Høyeste Ære tilbragt,
Som Mestre og Svenne og hver udi sær
Fra Fald og fra Fare bevarede her.
Med Bøn vi nu falde, o Gud! dig til Fode
Og os af din Naade vil dette formode,
Du Bygningen vilde fremdeles beskierme,
At ingen Ulykke til den sig maa nærme!
At herlig og prægtig den skues maa færdig
Og agtes at være Monarcherne værdig.
Den beste Forsikring din Almagt os give!
Din Haand denne Bygnings Beskiermelse blive!
Lad dens Mindes-Mærker en Prydelse være
For Kirken og den til evindeligt Ære!
Hvo tvivler, Tilskuerne jo allesammen
Vil øge vor Bøn og vort Ønske med Amen.

7.

1777, 20. Juni. *Tømmerpolerer Jacob Landtmans Oration, da Fanen blev sat paa Taarnet over Kjøbenhavns Børs.*

Ved den Kongelige Børse-Taarns forfærdigelse blev Fredagen d. 20. Junii 1777 ved paa en høytidelig Maade at sætte Fahnen paa bemelte Taarns Spiir følgende Oration aller- underdanigst frembragt af Jacob Landtman, Tømmer-Poleer. Kiøbenhavn, 1777. Trykt af Lars Nielsen Svare boende i Skindergaden Nr. 76 (6 S. Fol.).

Som Tolk jeg træder frem i Dag paa dette Sted
 For at tiltale dem, som samlet er herved.
 Vi have reyst et Taarn, som denne Stød skal pryde,
 Hvorom og Synet kand enhver let overtude.
 Vor[t] Arbeyd lykkedes, alt Spidsen er sat op,
 Og Børsen zires nu ved denne høye Top.
 Jeg skulde tale li[d]t til dette Taarns Ære,
 Men hvorfra skal jeg vel saa megen Kundskab lære,
 I Tale-Kunsten er jeg ikkuns meget svag,
 Og Vers var aldrig min, men kuns Poëters Sag.
 Dog haaber jeg, at de mig laaner gunstigt Øre,
 Som værdige mig her min Tale at anhøre,
 Er mine Ord skiönt slet, er dog min Hensigt god,
 Og denne skal derfor paa Talen raade Boed.
 Mand længe tænkte paa et Taarn at opreyse,
 Som med sin høye Spids og Bygning kunde keyse.
 Hvad man da ønskede, nu og til Fremvæxt kom,
 Beskuer Taarnet ret og dømmmer saa derom,
 Døm, om ey Flid og Konst og Vittighed bør prises
 I dette Taarn, som for eder nu fremvises.
 Jeg haaber, hver tilstaaer, at Bygningen er ret,
 Og priser Mesteren, som byggede saa næt,
 Dog Himlen eene bør vor Tak opoffret være,
 Og Jordens Herskere vi skylde Pris og Ære,
 Han gav os Vid og Konst, han styrkede vor Haand,
 Thi uden ham vor Flid ey noget virke kand,
 Vi derfor billig bør hans Godhed ret betænke,
 Som Hæld og Lykke til vor Arbeyd vilde skiænke
 Og viser Mennesket, hvordan han handle bør,
 Og at det Fremgang faaer, hans Godhed eene giør.
 Fortiener han da ey med Billighed vor Ære,
 Og skylde vi ham ey vor Lovsang at frembære,
 Uskiönsomme vi var og uden Følelse,
 Om vi koldsindigen Hans Naade kunde see,
 Han skabte Himlen, han dannede og Jorden,
 Han satte alle Ting udi den beste Orden,
 Hand selv Byg-Mester er, en Verden bygde hand,
 Som om hans Viisdom, Magt og Godhed vidne kand.
 Uddrog han Bygningen sit Viisdomsfulde Öye
 Og om hand Verden ey bevarede nöye,

Da kunde denne ey et Øyeblik bestaae
 Men maatte med sin Pragt og Herlighed forgaae.
 Hvor høyt maa vi ey derfor Herrens Viisdom agte,
 Naar vi hans Gierning i Naturen ret betragte.
 Hvo tænker uden Frygt paa Herrens viise Haand,
 Som dannede en Jord, som Almagt eene kand,
 Hand, Jordens Skabere, loed sig det og befalde
 At danne Noget, som vi billig Taarn kand kalde,
 Hist reyser sig et Bierg, hvis svære Ise naar
 Til Himlen op, og som til Jordens Afgrund gaaer,
 Langt over Dalene man dette kand beskue,
 Og skiönt det synes alt med Undergang at true,
 Saa staaer det dog opreyst ved Almagts stærke Haand,
 Mod hvilken Atalas selv ey noget virke kand.
 Maaske har Mennesket ved at betragte dette
 Forsøgt at vilde sig et saadant Bierg oprette.
 Naturen bragte frem et Bierges svære Krop,
 Og Konsten lærte strax at bygge dette op,
 Skal derfor nu en Stad Berømmelse erlange,
 Da maae dens Bygninger med stolte Taarne prange,
 Thi disse vidne skal om Stadens Herlighed,
 Dens Rigdom og dens Roes bestemmes skal derved.
 Saaledes Babels Taarn og hine vilde reyse,
 At dette med sin Spids til Himlen skulde kneyse,
 De vilde giøre sig udødelige her
 Og glemte derfor, at de var kun Mennesker,
 Men vi med Billighed bør Herrens Godhed prise,
 Som selv de beste Raad og Anslag vilde viise,
 Hvorved vi Bygningen fuldførte lykkelig.
 Vi derfor store Gud og billig takke dig.
 Med Underdanighed vi dernæst bør betænke
 Den store Naade, som vor Konge vilde skiænke,
 Thi at vi dette Taarn kand nu saa prægtig see,
 Vi billig skylde ham som dets Befordrere.
 Hans Fliid og Stræbsomhed det gode at forfremme
 Giör, at vi aldrig kand en saadan Konge glemme.
 Hand elsker Viidenskab og Konst og Flittighed,
 Hver vittig Konstnere opmuntres bør derved
 Vor store Christian, som søger egen Ære
 I det, som kand hans Land og Rige tienligt være,
 Som Konge styrer hand sit Folk med Klærlighed
 Og hersker ey ved Magt, men ved Retfærdighed.
 Lyksaligt Danmark! behersket af en Fader,
 Som søger kuns dit Vel, som intet efterlader
 Af det, som tiene kand til at forfremme dig,
 Erkiend med Ydmyghed, at du er lykkelig.
 Vi dernæst ogsaa dem taknemmelig erindre,
 Som forebyggede, at intet kunde hindre

Vor Arbeyd og vor Fliid, men stræbte derimod
 At fremme Bygningen og giøre Enden god.
 Vi billig takke dem for deres Kiærlighed
 Og ønsker dem dertil Lyksalighed og Fred:
 Til Slutning ønsker jeg, at dette Huuses Ære
 Maae som dette høye Taarn og selv anseelig være,
 Dets Handel fremme maae til begge Rigers Vel,
 Saa ønsker vist med mig hver patriotisk Siæl,
 Selv Himmelen naadelig all Vandhæld forebygge,
 At denne Bygning maae befries fra Ulykke,
 Og holde over den sit Forsyns milde Haand,
 At den ey skades skal af Storm og Ildebrand.
 Saa skal Aarhundrede dens Fald ey overleve,
 Den skal som Pharus selv uryggelig forblive.
 Jeg med Oprigtighed endnu et Ønske giør,
 Men som ved Skaalerne erindres billig bør.

1.
 Vor jordiske Gud og Landets Fader,
 Vor store Konge Christian,
 Som aldrig noget efterlader
 Af det, som er til Rigets Gavn,
 Ham vilde du, o Gud. velsigne
 Med Naade og med Kiærlighed,
 At hand maae sine Fædre ligne
 I Dyd og i Lyksalighed.

2.
 Vor elskte Dronning Juliane,
 Hvis Kiærlighed er moderlig,
 Du længe vilde for os skaane,
 Vi da med Glæde takke dig.

3.
 Al Fare du, o Gud! afvende
 Fra Kron-Prints og Prints Friderich,
 Da du os vilde dem tilsende,
 Vi da den beste Gave fik.

4.
 Du vilde ogsaa Omsorg bære
 Af Naade for Printsesserne.
 Lad Kongens Huus bestandig være
 Et Maal for din Bestyrelse.

5.
 Vor Stads-Raad, som og hialp tillige
 Til dette Taarns Opbyggelse,
 Vi største Tak af Hiertet sig
 Og ønske dem Velsignelse.

6.
 Vi og Taksigelse bør give
 Vor høye Byg-Direction,
 Vi stedse den forbunden blive
 I dybeste Sumission.

7.
 Vi og dernæst med Tak erindre
 Byg-Mester Anthons kunstige Haand,
 Ey noget skal os kunne hindre
 At ære ham, saa vidt vi kand.

8.
 Vor Stads-Capitain og Tømmer-Mester,
 Som bygde dette Taarn saa vel,
 Samt alle de, som endnu ræster,
 Jeg ønsker got til Liv og Siel.

9.
 Til hele Laugets samtlig Ære
 Jeg nu vil drikke sidste Taar,
 Gid det i Flor maae stedse være
 Og altid Priis og Roes opnaaer.

ZÜNFTHISTORIE.

HVORNAAR OG HVORFRA KOM ZÜNFTEN?

Det tør nok betragtes som sikkert, at der ikke kjendtes noget til et zünftigt Haandværkerliv her i Landet i Middelalderen. Vore Haandværkeres Lav vare byggede paa Gilderne, hvis Medlemmers højeste Forpligtelse var at yde hinanden Hjælp, og dette gaar da ogsaa som en rød Traad gjennem Lavenes Skraaer. Medlemmerne vare Brødre, og det skulde de vise i alle Forhold. I Ystad-Smedenens Skraa hedder det: »Hvad duer at være Broder i Glæden, uden at han ogsaa er Broder i Drøvelsen«. ¹ Den Ene skulde som god Kammerat altid række den Anden Haanden.

Kaarene i denne Verden ere ofte skrigende ulige. Det burde de ikke være i samhörrende Kredse, og Lavene arbejdede bevidst i denne Retning. Den fattige Mester skulde have samme Ret som den rige. I Flensborg maatte ingen Skomager have mere end to Svende, »da de fattige behøve Svende saa godt som de rige«; i Aalborg og Kjøbenhavn kunde en fattig Broder, om han behøvede det, forlange en Svend fra den Medbroder, der var saa godt stillet, at han havde tre. ² Det kan ogsaa være denne Betragtning, der medvirker, naar det hedder, at den ene Mester ikke maa tilegne sig den andens Kunder (»kalde fra Led«) ³ og ikke maa tage en Broders Arbejde (»stinge ham ud«), ⁴ ligesom naar det yderligere hedder, at den ene Skræder ikke maa sy de Klæder, som en anden Skræder har skaaret, ⁵ eller at den ene Slagter ikke paa Landsbyerne eller ved Vognen maa kjøbe saa Meget op, at der Intet bliver til de andre. ⁶ Lavet danner en Helhed. Det er ikke alene Svende, den ene Mester i Tilfælde af Mangel kan faa hos den anden, men ogsaa forskellige Raamaterialer. Blandt Smedene gjælder det Staal og Kul, blandt Bagerne Korn og blandt Bødkerne Træ, ⁷ ikke at tale om, at Oldermænden i en Række Skomagerlav paa Lavets Vegne til Fordeling mellem Medlemmerne indkjøber Tælle, forskellige Smørelser,

Beg' og Hamp.¹ Smedelavet i Ystad kjøber paa lignende Maade Jern og Bødkerlavet i Malmø Klapholt.² Den enkelte Mester er Led i en Helhed, og dette ses maaske særlig tydeligt, naar det i flere Smedelavs Artikler hedder, at den Smed, der forgjæves har krævet den ham tilkommende Betaling for et Arbejde, kan forpligte Brødrene i Lavet til ikke at udføre noget Arbejde for den, der er hans Skyldner, før Betalingen til ham er erlagt.³

Datidens Haandværkere stod ikke højt i Samfundet, hvad der bl. A. faar Udtryk i, at de ikke kunde vælges til Raadmænd eller Borgemestere. De vare kun lydende Borgere. Men de smaa, opvoxende Kjøbstæder, de boede i, trængte dog til dem. De store periodiske Markeder, hvortil hele Lande eller Landsdele havde søgt, vare ved at omskaves til mange smaa, stadige Markeder, et i hver Kjøbstad med dens Haandværkere som faste Leverandører. Haandværket skulde bindes til Byerne, men saa skulde ogsaa enhver By med Omegn kunne brødføde sine Haandværkere. Fag for Fag bleve de eneberettigede i den, og da dens Forbrug kun var begrænset, maatte det paases, at ethvert Medlem af de eneberettigede Lav kunde faa sin Del af Erhvervet. Produktionen maatte organiseres, og i saa Henseende rakte Samfundsfølelsen og den fra de gamle Gilder overleverede Broderskabsfølelse hinanden Haanden.⁴

Haandværkernes Aktiv var herefter deres Eneret, og det er da naturligt, naar dette faar Ord i forskellige Skraaer, ogsaa udenfor Bestemmelsen, der særlig nævner Eneretten. Ingen Skræder i Kjøbenhavn maa saaledes antage en Svend, der har syet »imod Lavet«, og ingen Skomager i Tønder maa arbejde udenfor Lavet.⁵ Helt menneskeligt er det da ogsaa, naar den til enhver Tid eksisterende Kreds af Mestere gjerne vil søge at bevare deres lille, men forholdsvis sikre Erhverv for dem, der staa dem nærmest. Adgangen til Lavene lettes paa enhver Maade for Mestersønner, og der ydes forskellige Haandsrækninger til de Svende, der ægte Mesterdøtre eller Mesterenker.⁶

Overfor Andre vil man imidlertid helst besværliggjøre Adgangen, og dette synes navnlig praktiseret af Bagerne, der i det Hele stillede sig saaledes, at Samfundet saa paa dem med ublide Øjne.⁷ Paa Erik Klippings Tid var man stærkt imod »en ond Sædvane«, som Bagerne i Roskilde og Holbæk havde, og som bestod deri, at ingen ny til Byen kommen Bager fik Lov til at bruge sit Haandværk, før han til Bagerne dér havde erlagt en forholdsvis stor Afgift.⁸ Ogsaa dette er dog kun et Udslag af Mesternes Trang til Fag for Fag at sikre sig deres Erhverv. Der synes ikke skjult noget Zünftigt heri. Men skulde der mon ikke kunne findes noget Saa-dant, naar vi fra Mesterne gaa over til Svendene?

I saa Henseende skal her gjøres opmærksom paa tre Bestemmelser en fra Kjøbenhavn, en fra Odense og en fra Ribe. De kjøbenhavnske Guldsmedesvende skulle være ægtefødte; den Mester, der tager en uægtefødt Svend eller Dreng i sit Arbejde, skal bøde derfor og maa ikke beholde den Vedkommende i sin Tjeneste. En Odense Skomagersvend maa under Bødestraf ikke gaa paa Gaden med Skjødskind paa, og endelig skulle de Ribe Smedesvende, naar de drage ud paa Vandring, vandre »na eres amptes sede unde woenheit«. ¹ Kunde der ikke ligge nogen Zünftighed til Grund for disse Bestemmelser?

Hvad nu først den ægte Fødsel angaar, da er der absolut intet Zünftigt ved Fordringen herom, en Fordring, der gaar igjen i saa godt som alle Tidens Lavsskraaer. De paagjældende Artikler for Kjøbenhavns Guldsmede sige selv, at Fordringen stilles »efter den hellige Kirkes Sædvane«. Og karakteristisk er det, at i en Redaktion af disse Artikler fra Tiden strax efter Reformationen er Fordringen om den ægte Fødsel udeladt. ² Man rystede den Gang ligesom et Aag af sig. Negtes kan det jo heller ikke, at den katolske Religion med sine idelige Krav paa Deltagelse i og Offer til Messer og Messetjeneste tyngede og trykkede. Men samtidig opdrog den, beskjæftigede og fyldte Sindene f. Ex. med de Bønner, der skulde bedes, og de hellige Sange, der skulde kvædes i Lavenes Forsamlinger, med de Processioner, Lavene skulde deltage i, med de Kroner og Lys, de skulde tænde foran deres Alter i Kirken o. s. v. ³ Hvor lyder det i det Hele ikke kjönt, naar det i de Flensborg Skomageres Skraa hedder, at den fremmede Svend, der kommer til Byen og æsker Lavet, ikke alene skal bevise, at han er ægte og ret født, men ogsaa at hans Handlinger have været retfærdige fra hans Ungdom. ⁴

Gaa vi derefter over til det Skjødskind, som en Odense Skomagersvend ikke maatte vise sig med paa Gaden, da staar Bestemmelsen herom absolut ene, naar den ikke betragtes som et Led i den Række opdragende Paaklædningsregler, der findes i Tidens Lavsskraaer. Ingen Broder maa komme til Stævne i Lavshuset eller til Ligfølge barbenet eller iført en Skjortesæk. ⁵ Han maa i det Hele ikke møde med »ukvemme« Klæder, og i Kirken skal han indfinde sig iført sine bedste Klæder. ⁶ Særlig indskærpes det endnu, at naar Trinitatis Minde, Jomfru Marias eller St. Leos Minde kvædes, skulle Brødrene tage deres Hætter af, ligesom naar de rejse sig for at bede for alle kristne Sjæle. ⁷ Det er da i Overensstemmelse hermed, naar det indskærpes Skomagersvendene i Odense, at de skulle tage deres Skjødskind af, naar de færdes paa Gaden. Heller ikke heri er der noget Zünftigt.

Tilbage staar endnu Bestemmelsen om, at de Ribe Smedesvende skulle

foretage deres Vandringer efter deres Lavs Skik og Sædvane, »na eres amptes sede unde woenheit«. Her maa imidlertid strax bemærkes, at dette Udtryk gaar igjen andensteds i de paagjældende Artikler. De fratrædende Oldermænd skulle ogsaa aflægge Regnskab »na woenheit unde amptes sede«, ikke at tale om, at Lavet i det Hele skal holdes »na woenheit«. Herved menes imidlertid næppe Andet, end at Alt skal gaa til, som det i tidligere Tid er gaaet til i Lavet: den, der bliver Medlem af Lavet, skal gjøre Lavets Ret og give sit Stabeløl »also andere bedderue lude vor ghedaen hebben«. Disse Bestemmelser ere alle fra de Ribe Smedes Artikler af 1424, og det har sin Betydning at se, at da Lavet i 1450 faar nye Artikler, er den eneste af Bestemmelserne, der er bleven tilbage, den sidstnævnte, der nu (denne Skraa er affattet paa Dansk) gaar ud paa, at den Paagjældende skal gjøre Amtsret og give sit Stabeløl, »som sidhwan er«. ¹ Tiden havde Respekt for det Nedarvede. Slesvigs Skrædere skulle bringe de døde Brødre ærligt til Jorden, »alse ere sede ute wiset«, og de kjøbenhavnske Guldsmede skulle følge deres Brødre til Graven, »alse der kumpanie recht is«. ² Alt skulde i det Hele helst gaa, som det var gaaet »van oldinges her«, »alse wy id vorvunden hebben«, »also wanlick ys«, som det havde været »aff alder«, »af arildtz tiid«, »som vi haffue för giordh«, »som gyldbørthre förre giort hawer« o. s. v. ³

Der er imidlertid endnu et Punkt, der maa undersøges, inden vi kunne føle os trygge, og det er Spørgsmaalet om, hvorledes nye Medlemmer bleve optagne i Lavene. Vende vi os da, som naturligt er, først til Svendene, er der her kun Tale om, at de for at blive Brødre skulde yde en vis ringe Afgift til Broderskaberne ⁴ samt, hvis de kom til den paagjældende By andenstedsfra, endnu skulde give et Bæger, et Stob, en Skaal eller Betalingen for et saadant Drikkekar. ⁵ Det Hele er et Penge-spørgsmaal, som der tages ganske haardhændet paa. Skomagersvenden, der kommer til Odense, maa »ej sidde paa Stol og sy«, för han har betalt sit Kontingent, og tøver han med Betalingen, sendes der to »Kumpaner« til ham for at mane ham, hvad der sker indtil tre Gange. Smedesvendene sammesteds have Magt til at pante den Vrangvillige, hvis han tjener otte Dage i Byen uden at betale. Og sikkert er det, som det udtales i Skraaen for Skomagersvendene i Slagelse, at betaler Svenden ikke, da forbyde Broderskabets Skaffere ham alt Arbejde i Byen. Der er ikke mindste Tale om, at den Svend, der kommer vandrende, modtages paa nogen særlig formel, lavsmæssig Maade. I de Slagelse Skomagersvendes Artikler hedder det kun, at den Svend, der kommer fra anden By, skal give to Hvide og saa »drikke frit den første Dag«. ⁶

Det Hele er enkelt og ligefremt. Men erindres maa det jo ogsaa, at

Svendestanden den Gang kun var faatallig. Flere Skraaer sætte to Svende og en Dreng som det højeste Antal, en Mester maa have i sit Brød, og at dette er Grænsen, bekræftes paa en Maade ved den allerede ovenfor omtalte Bestemmelse, der siger, at har en Skomagermester i Aalborg eller Kjøbenhavn tre Svende, kan en Broder i Lavet, der behøver en Svend, begjære den tredje. Det stemmer godt hermed, naar en Fortegnelse over Kjøbenhavns vaabenføre Mandskab fra omtrent 1510 synes at kunne vise, at 185 Haandværkere kun havde i Alt 129 Svende, 17 Skrædere 15 Svende, 11 Skomagere ogsaa 15 Svende, men 11 Bagere 19, og 13 Smede, som havde de fleste, just 26 Svende.¹ Datidens Lav vare kun smaa Korporationer.

Vende vi os herefter til Mesterne, da fortælle Skraaerne, at det at blive Mester i et Lav, var en alvorlig Ting. Her laa Tyngdepunktet. Der var meget, der skulde prøves og undersøges, før det kunde tilstedes, den ægte Fødsel, den gode Opførsel, den tilstrækkelige Uddannelse o. s. v. Lavet skulde derfor æskes eller bedes to, ja tre Gange med bestemte Mellemrum.² Men var Maalet saa naaet, skulde den nye Mester give sin »Igang«, hvis væsentlige Bestanddel var en Kost, et Maaltid, der kunde blive noget Anseligt. Den, der blev Skræder i Odense, skulde give »fire Bøster Flesk, fire ferske Retter og Ost og Smør og Brød, som dertil hører, og fem Tønder Odense Øl«. Dette bestemtes saaledes 1451, men inden Aarhundredets Udgang var det blevet til, at den samme Anretning skulde ydes »to samfulde Dage«.³ Og denne to Dages Bispising gaar igjen i andre Lav, saaledes blandt Skomagere i Sønderborg og Tønder ligesom blandt Skinderne i Kjøbenhavn.⁴ Men ved denne »Igang« er der intet Zünftigt, den er snarere et Kampmiddel i Lavenes Haand til at hindre for stærk Adgang til Lavenes Rækker. De forhøjede den efterhaanden, ligesom de, for ogsaa paa denne Maade at sikre sig, forhøjede Priserne paa deres Tilvirkninger. Det er paa disse to Punkter, at den voxende Kongemagt atter og atter tager Parti imod Lavene, men i denne Kamp forekommer der end ikke en Antydning af, at der fra Lavenes Side var noget Zünftigt med i Spillet.

Kong Hans rettede atter og atter Formaninger til Borgemesterne Landet over, om at de skulde faa Skomagere til at sælge deres Sko og Støvler, »som lige og skjelligt var«; Menigmand klagede over deres høje Priser. Formaningerne hjalp imidlertid ikke, og saa hævede Kongen 1507 alle Skomagerlav. De opstod imidlertid snart igjen med nye Artikler, der indskærpe, at Skomagere skulle »sælge Sko og Støvler for redeligt og skjelligt Kjøb«, og som tillige røre ved Igangsmaaltidet, idet de i alt Fald tildels søge at lade det bortfalde. Men aldeles sikkert uden Resultat.

Kristiern II mener paany at maatte paabyde, at den, der vil give sig til noget Haandværk, ikke maa besværes med nogen uskjellig Bekostning enten med Kost at gjøre eller anden uskjellig Udgift til Lavet; han skal kun betale en rhinsk Gylden. Og Kong Frederik I veed ingen anden Udvej end 1526 at hæve alle Lav over hele Landet. Den, der vil bruge et Haandværk, skal ikke besværes med »nogen Kost at gjøre«, han skal kun give en Gylden til Byen, og Borgemester og Raad skal bestemme, hvor dyrt han maa sælge sine Frembringelser. Lavene kom imidlertid paany i Gang, og Kristian III's Recesser kæmpe, som »de Gamle« i et Lav berede de Unge, der ønske at »komme udi Lavet«. 1554 klages der baade fra Nyborg og Svendborg over Skomagerne dér. De fordre et saa stort Gilde, at de Paagjældende umuligt kunne yde det. 1556 og 1560 lyde lignende Klager over Skræderne i henholdsvis Roskilde og Kjøbenhavn, 1572 over Smedene i Kjøbenhavn, og i 1578 udsteder Frederik II et alvorligt Brev til Borgemestere og Raad i Kjøbenhavn i Anledning af »mangefold Klagemaal« over, at det dér i Byen gaar »fast uligelig« til med de Haandværksfolk, som begjære at komme udi noget Lav.¹

Det er stadig Bekostningsspørgsmaalet, Pengespørgsmaalet, der er oppe, og intet Andet. Noget Zünftigt viser sig ikke. Men saa — efter 1600 — ændres Forholdene med Et. Tidligere var det afgjort Mesterne, der raadede. De Odense Smedesvendes Broderskab stiftes 1452 med »de gamle Smedes« d. v. s. Smedemesternes Raad og Tilladelse, »de gamle Smede« udnævne en Bisidder, der er med i alle Broderskabets Møder o. s. v.² Men nu møder der os en Ordning, der staar over baade Mestere og Svende, i Kraft af hvilken Svendene endog kunne bestemme over Mesternes Handlemaade, en Ritus, en Haandværksreligion, som prækes foran den aabne Lade.

Hvorfra er denne Ritus kommen? Svendene her i Landet vandrede,³ og i enkelte Tilfælde var Vandringsen endog en tvungen Sag. Den Ungsvend i Flensborgs Smedelav, der ikke sørgede for at blive Medlem af Svendenes Broderskab inden en vis Tid, maatte vandre fra Byen, før han kunde komme i Betragtning igjen,⁴ og i forskellige Lavartikler hedder det, at den, der ej kan gjøre sit Mesterstykke, saaledes som det bör være, skal vandre for at lære.⁵ Men skjönt det saaledes ofte nævnes, at Svendene vandrede, er der Intet oplyst om, hvorhen de vandrede, og der er kun et eneste Sted nævnt, at en Broder kunde opholde sig »udenlands«.⁶ Det tör da næppe ganske afvises, at de Vandrende i alt Fald for en Del blev her i Landet, og et enkelt særligt Forhold synes at kunne støtte denne Antagelse. Naar en Svend undveg fra en By uden at have tjent sin Tid ud, uden at

have betalt sin Gjæld eller uden i det Hele at have gjort Fyldest, som han skulde, blev der »skrevet efter ham«, for at Ingen skulde tage ham i Tjeneste, før han havde rettet for sig. Men disse »Skalkebreve«, som de kaldes et Sted, synes kun at have taget Sigte paa Indlandet. I de Roskilde Smedes Skraa af 1491 tales der udtrykkelig kun om, at den Paa-gjældende, der er rømt, har søgt til en anden Kjøbstad eller Landsby her i Riget. Pligten at »skrive efter« omtales kun som gjensidig mellem Roskildes Haandværkere og »andre Kjøbstæders Indbyggere her i Riget«.¹

Men vandrede vore Svende væsentlig kun i Indlandet, da have de næppe opfundet eller indført den nævnte Ritus. Den har væsentlig udenlandske Mærker. Saa skyldes den snarere de fremmede Svende, der kom hertil. Ti her kom saadanne. Den Svend, der kommer hid »af fremmede Land«, hedder det i de københavnske Bagersvendes Skraa af 1403; der tales 1437 i de flensborgske Skomageres Skraa om en »vrømt knecht«, der kommer »von buten«, og der nævnes 1499 »framede swene« i de Malmø Bødkeres Skraa² o. s. v. Er det end ikke absolut sikkert, at de sidstnævnte ere fra Udlandet, saa kunde de dog være det, og det gjælder nu om at faa at vide, fra hvilke Lande det danske Haandværk i Tiden ned imod 1600 væsentlig blev paavirket.

Fra England kjendes ingen Paavirkning. Det er et ufrugtbart Glimt, naar det i de københavnske Væveres Skraa af 1550 hedder, at Lavet formeredes af danske og »synderlig skotske« Folk, og det betyder ikke Meget, at der i 1558 tales om at faa en god Skibsbygger fra England.³ Derimod kan her nævnes nogle franske Haandværkere. Midt i det sextende Aarhundrede arbejder en fransk Bogbinder, Antoine Maillet, i København, »den frantzoske Guldsmed« nævnes i Rentemesterregnskaber fra 1557, Frederik II har en fransk Skomager, Jacob Frantzos, 1612 er der en fransk Plattenslager eller Harniskmager bosiddende i København.⁴ Og ved disse Mænds Hjemland skulle vi dvæle et Øjeblik, ti i Frankrig var der den Gang ganske sikkert et zünftigt Lavsvæsen. 1506 falder der en Dom i Paris, der viser, at Byens Skrædersvende vare delte i to Klasser, af hvilke den ene (les compagnons) med en Konge i Spidsen gjorde Fordring paa at herske over den anden (les valets). 1539 nedlagde Bogtrykkerstændene i Lyon og Paris Arbejdet, og af denne Bevægelse, der fremkaldte et stort Røre, kan det ses, ikke alene at Svendene holdt Møder for sig uden Mesterne, men at de vare organiserede under en Høvedsmand (Kaptajn), og at de vare bundne til hinanden ved Ed. Senere Begivenheder lade Broderskabernes Virksomhed blive stadig tydeligere, til endelig en Dom i 1655 klart viser deres hele Ritus, der bl. A. lægger an paa ubarmhæjertigt at bemægtige sig enhver Lærling. De Lærlinge, der ikke godvilligt ville

slutte sig til dem, tvinges til at komme tilstede i Mødet, hvor de sammen med de andre Lærlinge under en dertil valgt Gudfader og Gudmoder underkastes en Daab, faa et nyt Navn og med Haanden paa Bibelen maa sværge Troskab og ubrødelig Tavshed.¹

Hermed er Karakteren given. Men det er dog ikke den franske Lavsritus, der kom til os. Den er langt mere bevidst mystisk end vor jævne Zünft, og hertil kommer endnu, at de franske Haandværkssvende nok vandrede, men kun i Frankrig. »Le tour de France«, som det hed,² var, hvad der krævedes af dem. De vandrede i deres Hjemland, og det er da ogsaa kun et ringe Antal franske Haandværkere, der naaede her til Landet. De ere for faa til, at de kunde komme til at betyde Noget i vor Lavsudvikling. Nej, saa kom Haandværkerne ganske anderledes i Mængde fra Nederlandene og Tyskland. 1557 er der Tale om at skrive til to Murmestere i Andorp (Antwerpen), »der vare her forleden Aar«, om at skaffe nogle Karle, der kunde mure med Cement, og Bygmesteren paa Kronborg, Antonius von Obergen, der var født i Mecheln, henter 1578 ikke mindre end 31 Murere og Stenhuggere hertil fra sit Hjemland.³ Og som det gaar med disse Haandværkere, gaar det med Skibsbyggerne. Baade 1565 og 1572 sendes der Bud til Holland efter de fornødne Skibsbygningsfolk, i det sidst nævnte Aar behøves der ikke mindre end tyve.⁴ Det mylrer med nederlandske Haandværkere. 1559 bestilles en Bøssesmed hertil fra Amsterdam, 1560 bor der en hollandsk Skomager i Kjøbenhavns Færgestræde, 1571 er der Tale om, at den nederlandske Guldsmesvend Jeronimus næppe har den rette Tro, 1574 nævnes Rubbert von Mastrick som Kongens Felbereder, s. A. faar Skræderen Hendrich von Suolle Ret til at nedsætte sig i Kjøbenhavn, 1575 nævnes en nederlandsk Sejermager (Urmager) o. s. v.⁵

Tyskerne kunde imidlertid fuldt maale sig med Nederlænderne. 1562 søges der herfra Hammersmede i Tyskland, 1564 sende Borgemestere og Raad i Lübeck efter Frederik II's Begjæring ikke mindre end tolv Tømmermænd hertil, 1576 arbejder der en Række brunsvigske Tømrere paa Kronborg, og hvor talende er det ikke at høre, at en Sværdfejer hedder Ambrosius von Brunsvig, en Skræder Gert von der Landtwehr, en Urmager Shiött Sack von Göttingen og en Sadelmager Jürgen von Brunsvig.⁶ Der er formentlig ingen Tvivl om, at disse Mænd, der virke i Kjøbenhavn i Aarene omkring 1575, alle ere fra Tyskland, og til dem kunde der søjes en Række andre.

Kjøbenhavn var en stærkt voxende By, og navnlig i det syttende Aarhundrede tog dens Væxt Fart.⁷ I Februar 1620 skriver Kristian IV til Rigsraadet, at han »fra Nederland hid ind havde ladet bestille adskillige

gode Haandværkere«, og der kom da ogsaa strax paa Foraaret en hel Hær af Silkevævere m. Fl., 1631 gives der en Del Skibsbyggere «af fremmede og udenlandske Nationer» en begunstiget Stilling i Kjøbenhavn, og i 1653 maa der pludselig skaffes Logis til ikke mindre end halvhundrede bõmiske Klædemagere.¹ Ja til sine Tider var det, som om Indvandringen næsten var for stærk. Der klages over, at her kom mange fremmede Folk, »som ikke haver Pas eller Bevisning om deres Idræt eller Herkomst«, Noget, der ikke undlod at berøre Lavene. I Kjøbenhavns Guldsmedelav mødte saaledes ikke faa Guldsmede og Guldsmedekvinder fra Stettin, Köln, Magdeburg, Wolfenbüttel, Augsburg o. s. v. med Bøn om Understøttelse. Det var Tredivaarskrigen, der virkede. Og i Februar 1623 udstædte Kjøbenhavns Borgemestere og Raad et Forbud imod, at Byens Indbyggere indtog »fremmede Haandværksgeseller udi Logement« og lod dem arbejde for sig.²

Tilsyneladende stod det dog med Lavene ganske som tidligere. Frederik II gik 1581 videre paa den af ham betraadte Bane med en skarp Forordning mod de kjøbenhavnske Lav. Lavbrødrene maatte ikke »med Beskattelse og anden Paalæg« understaa sig at holde nye Brødre borte, hvad der bevirkede Brøst paa de gode Haandværksfolk, som Landet trængte til. Lavsskraaerne skulde revideres. Og Kristian IV holdt i Aaret 1600 paa med ganske det Samme. Som altid dog uden Resultat. Og saa hævdede han i 1613 alle Lav, da de »paa det Højeste besværede« Undersaatterne. De selvfølgelig paany opstaaende Lav synes imidlertid stadig at være gaaede i de gamle Spor. Kristian IV's store Reces af 1643 skjænker dem en udførlig Omtale; den indskærper paany, at de ikke i deres Forsamlinger maa fatte Beslutninger om Prisen paa deres Varer og ikke maa besvære de nye Medlemmer med noget Gjæstebud m. m.³

Alt skulde herefter synes at være ganske som før, og dog var det slet ikke saaledes. Der var kommet noget helt Nyt til.

Livet i Kjøbenhavn var blevet rigere og større, og det sporedes i Lavene. Svendestanden voxede. Medens det endnu i 1600 hedder, at ingen Skræder i Kjøbenhavn maa have mere end to Svende, fordobles det tilladte Antal i 1622, og saaledes sker det ogsaa for Skomagernes og Smedenes Vedkommende.⁴ Da det i 1634 bestemmes, at en Possementmager kun maa have to Svende, er det en bevidst Undtagelse. Bestemmelsen skal kun gjælde, til »Lavet kommer bedre i Svang«. Og naar det for Sadelmagernes Vedkommende hedder, at to Svende er »et fuldt Værksted«, tilføjes der udtrykkeligt, at har alle Mesterne faaet to Svende hver, er der ingen yderligere Grænse for, hvor mange Svende en Mester maa have.⁵ Trods al Konservatisme blandt de Ledende i Mesterkredsene gjorde Tiden

sig gjældende, saaledes som det ogsaa kan ses af den Tilladelse, Lavene fik til at tage ærlige Folks Börn, »af hvad Nation det kan være«, i Lære.¹ Livet formede sig uroligt. Flere af Datidens Lavsskraaer indledes med, at de udstædes, fordi der mellem Svendene «begiver sig stor Uordning», ja i Vantberederlavet kom det til ligefremme Haandgribeligheder. De fremmede Svende vare ikke vel sete af deres Kolleger. De bleve modtagne med »Snurken og Pukken« af de gamle Svende, der løb rundt i Værkstederne for at »anfange Parlamente« med dem og forbyde dem at arbejde.²

Der var meget at holde Styr paa. Bl. A. blev det da befaleet, at de fremmede Svende, som kom hertil, skulde aflevere deres Værger, »efterdi de ere Handtværksgeßeller (Burscher eller Bosser), som ingen Regimente ere undergivne«. Og de skulde som Regel aflevere dem til Værten paa det Sted eller i det Logemente, vedkommende Lavs Oldemand og Bisiddere som en hel ny Ordning havde bestemt til et Herberge, hvor Svendene kunde beskikkes, og som skulde gjøres tydeligt ved et udhængt Tegn eller Brædt, »at hver Mester, som Svendenes Tjeneste behøver, kunde des bedre vide dennem at finde«.³

Svendeforholdene krævede nye, særlige Regler. I næsten alle Datidens Lavsskraaer findes et eget Kapitel med Overskriften: »Om Svendene«.⁴ Erindres maa det ogsaa, at naar det ovenfor sagdes, at Skraaerne bleve givne, fordi der var stor Uro eller Uordning mellem Svendene, bestod denne Uro ikke blot i indbyrdes Kiv, men ogsaa i at Svendene vare urolige overfor Mesterne. 1622 klage Snedkermesterne i Kjøbenhavn over, at der ikke var en Svend at bekomme, »medmindre hannem skulde gives saa stor Lön, som han begjærede«. Og om Overskjærersvendene høre vi to Aar efter, at de, naar Mesterne havde meget Arbejde, gjorde sig oprørske, drev »Rotteri eller særdeles Sammenkomst« til Mesternes store Skade.⁵

Svendene spillede en Rolle som ingensinde för, og det Væsentligste var, at de samtidig vare blevne en betydende Faktor i et helt nyt Lavsliv. Efter nogle af en Del Sadelmagere i Kjøbenhavn 1612 vedtagne Artikler maatte Svendene love at ville holde stift paa de paagjældende Artikler »auch auf seine nachkommende meister«. Der var opkommet et Begreb, der bandt saavel opad som nedad. I de Vedtægter, som Kjøbenhavns Skræderlav 1612 gav Lavets Svende, hedder det et Sted, at de skulde rette sig »efter Lav og Haandværksbrug«; efter den Skraa, som Kjøbenhavns Borgemestere og Raad 1629 gav Byens Rothgiesere, skulde den Svend, der forlangte sin Afsked, behandles af saavel Mestere som Svende »efter Embedets Brug og Sædvane«, og springe vi saa langt frem som til de Artikler, Frederik III 1653 gav Kjøbenhavns Snedkere, er ogsaa her »Handtværks

Brug og *Gewohnheit* et bestemmende Led i Forholdet mellem Mestere og Svende.¹ Vi staa her ved Zünften, og nu er Spørgsmaalet: hvorfra kom den?

Efter det ovenfor Meddelte ligger Svaret lige for.

»Handwerksgebrauch und *Gewohnheit*« ere tyske Ord. De og det Indhold, der gjemmes i dem, ere komne herind med de mange tyske Haandværkere, der indvandrede hertil i Kristian IV's første Regeringsaar. Vor Zünft skyldes dem og ikke de samtidigt optrædende Nederlændere, der tværtimod efter Alt at dømmehave staaet som Modstandere af de Skikke, det her drejer sig om. Ovenfor S. 34 have vi set, hvorledes den kjøbenhavnske Bogtrykker P. J. Morsing 1656 indkaldte hollandske Svende for at faa Hjælp imod de tyske Svende, der endog vilde mulktene de Mestere, der ikke vilde finde sig i deres Ceremonier. Og de hollandske Svende stod virkelig ved de danske Mesteres Side imod deres tyske Kolleger, hvad der atter gjentog sig omtrent hundrede Aar senere (s. ovfr. S. 91). 1740 satte Avtoriteterne i Kjøbenhavn deres Lid til en Del fra Brabant indkaldte Stenhuggersvende, der ikke kjendte til den Zünft, som gjorde de tyske Svende saa stærke i deres Sammenhold.² De hollandske og brabantiske Svende synes absolut ikke at have været zünftige.

Det er da ogsaa i et fuldstændig tysk Dokument, at en Række herhen hørende Lavsskikke første Gang vise sig i fuld teknisk Glans paa dansk Grund. Og det kan yderligere siges, at de særlig komme til os fra Brunsvig, det Land, der som ovenfor vist oftere havde sendt Haandværkere hertil, baade Tømrere, Sværdfege og Sadelmagere; nu var det Sadelmagere og Remsnidere, der optraadte. 1609 vedtog en Del tyske Mestere og Svende »des löblichen Handwerks der Sattler und Riemer« i Kjøbenhavn »eine ehrliche Ordnung, wie es zu Braunschwig beides von Meistern und Gesellen, Handwerks *Gewohnheit* nach, gehalten wird«. Og tre Aar efter beslutte Sadelmager- og Remsnidermesterne sammesteds »eine richtige Ordnung nach unsern löblichen Handwerks *Gewohnheit*, wie dieselbe hin und wieder in Römischen Reiche und sonderlich in der weit beruchten Stadt Braunschwig gebräuchlich, anzurichten«.³

Haandværket er ikke længer slet og ret »Haandværket«, nej det er »das löbliche Handwerk«, »das ersahme Handwerk«. Det er ikke længer Mesterens eller Svendenes Forsamling, der som saadan kræver Hensyn i Opførsel og Tale, nej det er det ydre Tegn den aabne Lade. Det er foran den, at Alt skal ske.⁴ Foran den skal der klages, foran den skal Mesterstykket vises. Lavets Lade er ikke længer Kisten eller Skrinet, hvori Lavets Dokumenter og Værdier for Sikkerheds Skyld bevares. Den bliver det Centrale i Lavene ligesom Pagtens Ark var det i Jerusalems Tempel. Og den erkjendes

af baade Mestere og Svende. I de kjøbenhavnske Snedkersvendes Skraa af 1654 hedder det: »Naar Laden bliver sat paa Bordet, da skal al skarp Gevær fra alle Svende affordres, . . . og hvilken Svend nogen Klammeri anfanger, skal straffes derfor efter Svendenes Sigelse«, og i de kjøbenhavnske Sværdfegeries Skraa af 1656 staar der: »For aaben Lade skal sig Enhver ærbødigen indstille med god Besked i Ord og Gjerning, uden Sværgen, Banden, usømmelige Ord, Ulyd eller andre utilbørlige Forhold under Straf efter Oldermændens og Bisiddernes Sigelse«¹. Den aabne Lade repræsenterer Lavets Højhed, den lyser Fred over sine Omgivelser. Den er det højeste Udtryk for Lavets Zünft.

Zünften er en hos samhørende Haandværkere herskende stærk Følelse af, at der er rituelle Former, der skulle følges, og en rituel Magt, der skal føres sejrrig frem for det mystiske Begreb Haandværkets Æres Skyld. Og saa er Zünften ogsaa hele det ydre Apparat, der herved bliver skabt.

SVENDEINDVIELSEN.

I vort Haandværks ældste Tid har der næppe været nogen ret Forskjel paa en Svend og en Dreng. De vare begge Hjælpere, Tyende (Tjenestefolk, Hjon) hos Mesteren¹. Grænsen imellem dem var flydende. Hos Tømrerne i Kjøbenhavn høre vi om baade Læresvende og Lærekarle², og fra Skomagerlavet i Flensborg berettes om Læredrenge, der giftede sig³. For at blive Mester var det da ogsaa i dette Lav tilstrækkeligt, at den Paagjældende var »kommen ud af Læren«, uden at der var sat nogen bestemt Tid for dennes Længde⁴. Saa primitive vedblev Forholdene imidlertid ikke at være. Fra 1496 høre vi hyppigere og hyppigere om Udstædelsen af Lærebrev⁵, samtidig med at Læreaarene blive bestemte. Som Regel sættes de til tre⁶, men der kan ogsaa være Tale om flere, ja om baade fem og sex⁷. Det at blive Svend bliver et stadig betydningsfuldere Vendepunkt i Haandværkerlivet, saaledes som det alt længe havde været i Tyskland, og da derfor den tyske Zünft holdt sit Indtog her, blev Forholdet understreget. Læreaarene bleve for de paa-gjældende Sadelmager- og Remsniderdrenge satte til mindst tre Aar, medens det tidligere for de kjøbenhavnske Remsnidere kun havde været to, og den Udlærte skulde ikke alene møde med et Lærebrev, men han skulde — det er første Gang, vi høre det — desuden udtrykkelig »frey gesprochen werden«⁸. Svendens Stilling maatte ikke kunne sammenblandes med Lærlingens. Svenden skulde være et frit og betydende Medlem af »das ersahme Handwerk«.

Saaledes formede Udviklingen sig, selvfølgelig ikke uden Forudsætninger i den Tid, der var svunden. Allerede Aarhundreder før havde her været Svendebroderskaber, saaledes blandt Smedesvendene i baade

Flensborg, Odense og Kjøbenhavn, blandt Skomagersvendene i Odense, Roskilde og Slagelse, ligesom blandt Bødkersvendene i Malmø og Bagersvendene i Kjøbenhavn.¹ Men Grundlaget for disse Broderskaber var ikke zünftigt. De tjente Kirken. De synes oprindeligt stiftede over Pligten til at skaffe afdøde Brødre og Søstre en sømmelig Jordefærd. Ligbæring var noget Centralt i dem, og i de ældste af Selskaberne kunde der optages Andre end de paagjældende Haandværks Svende. Det kan ses af den Medlemsfortegnelse, der slutter sig til Vedtægterne for de kjøbenhavnske Bagersvendens Broderskab (1403), og af selve Vedtægterne for de Odense Skomagersvendens omtrent samtidige Broderskab; Svendene vare saa faa.

Noget Saadant var utænkeligt under Zünftens Regimente, og var dennes Fordringer oprindeligt vel kun lidet kjendte, vidste den at arbejde dem frem. Kjendtes dens Skikke ikke her, skulde de læres i dens Hjemland. I god Overensstemmelse med den hertil 1609 fra Brunsvig indførte Lavsofning slaas det fast, at en Sadelmager- og Remsnidersvend ikke kan blive Mester, naar han ikke i mindst tre Aar har vandret i Udlandet. Og en lignende Fordring breder sig lidt efter lidt ogsaa til andre Fag.² Det er under disse Forhold naturligt, at Svendeindvielsen ogsaa her i Landet kommer til Ære og Værdighed. Svendene, der drog ud herfra, maatte staa lige med Svendene, de kom til.

Vi nærme os i det Hele den Tid, da den frie, vandrende Svend spillede en Rolle, da den farende Bursch blev omgivet af en ganske betagende Romantik, saaledes som det stærkt betones, da den romantiske Skole raadede i Tyskland. Da L. A. von Arnim og Clemens Brentano i Begyndelsen af forrige Aarhundrede samlede gamle tyske Sange, kommer der i deres bekjendte Værk »Des Knaben Wunderhorn« ikke faa Haandværkersange o. Lign. med. »Grüß dich Gott, mein Schmied!« er de to Smedesvendens gjensidige Hilsen, da de mødes, og nu samtale de bl. A. om Herberget, de ere komne fra og gaa til, Herberget, hvor »die Gesellen Lade offen steht, Büchse, Briefe, Siegel, Geld und Gut drinnen und draussen herum liegen, günstige Meister und Gesellen, jung und alt, um den Tisch herum sitzen und halten eine feine, stille Umfrage«. Den ene af dem fører det klingende Navn Silbernagel, og han bliver spurgt om, hvor han har faaet det: »Hast du ihn ersungen, oder hast du ihn ersprungen, oder hast du ihn bey schönen Jungfern bekommen?« Og Svaret, der begynder: »Ich konte wohl singen, ich konte wohl springen, ich konte wohl mit schönen Jungfern umgehen«, gaar ud paa, at han ikke har faaet sit »ærlige« Navn paa nogen saadan Maade, han har erhvervet det for en Uges Løn — selvfølgelig paa zünftig Maner ved sin Indvielse som Svend (ovfr. S. 22).³ Vi komme nedenfor tilbage til dette Navnekjøb.

Hvor fornøjelig og elskværdig maa den tyske Haandværker ikke have været, udbryde Brødrene Grimm i deres Tidsskrift »Altdeutsche Wälder«: han vandrede afsted under »Grüszen und Liedersingen«, og Vandringens Maal var Hjemmet, hvortil han vendte glad og munter tilbage for dér at etablere sig som Mester.¹ Og saa aftrykke de som særlig tiltalende to af de ceremonielle Taler fra Svendeindvielser, som den gamle Konrektor i Altenburg Frederik Fris et Aarhundrede før havde ladet sine Elever indsamle hos Stedets Haandværkere.²

Det er Smedenes og Bødkernes Indvielsestaler, der blive optrykte, og de fortjene det, saaledes som det ogsaa fuldt anerkjendes af Gustav Freytag.³ Der er en Klang i dem, der peger langt tilbage, lige til fjærne Tidens Folkedigtning. Smedenes Tale, der har Navn: »Feueraufblasen und Feuerauskuhlen«, brydes ligesom af Omkvæd: »Gløder det endnu?« (Glimmet es noch?), »Smed slaa et Slag« (Schmied schlage hierher), og i begge Talernes Hovedstykker, »die Vorsage«, der giver den Unge en Række ærlige, trohjærtede Raad, taler endogsaa Naturen med. Den unge, uerfarne Svend tiltræder den nødvendige Vandring med et selvfølgelig beklemt Sind, og dette udtrykkes ved, at ikke alene tre gamle Koner, men de sorte Ravne paa Møddingen, ja selve Bymøllen søger at holde ham tilbage. Møllen klapper: »Vend om, vend om«, men hans Svar bliver: »Mølle, syng kun din Sang, jeg vil gaa min egen Gang«. Modig skal han vandre gjennem den store, mørke Skov, hvor Luften er saa bitterlig kold; bagved ligger den kjønne, grønne Eng med et Træ fuldt af Frugt. Men det skal han ikke krybe op i og tømme; han maa kun ryste det og huske, at efter ham kommer der andre Svende, der ogsaa skulle have Noget. Og møder han Nogen paa en smal Bro, f. Ex. en Jomfru med en Ged, skal han ikke støde dem i Vandet for selv at komme frem, men smukt hjælpe dem over, slænge Geden over Skuldrene og tage Jomfruen paa Armen.

»Die Vorsage« raader fint og klogt, og det gjør den ogsaa, naar det gjælder Handwerks-Gewohnheit. Naar Ungsvenden kommer til en By, skal han, før han gaar ind ad dens Port, tage sine bedste Sko og Strømper paa; til Vagten ved Porten skal han afgive sin Bylt med Klæder og spørge om Vej til Herberget, hvor han skal hente det Tegn, ved hvis Fremvisning han faar Bylten tilbage. Og nu læres der ham videre, hvorledes han skal tiltale Herbergsfaderen, hvad han skal sige til Herbergsmoderen og hvad til Søsteren dér, naar hun lyser ham tilsengs; hvorledes han skal søge Oldgesellen, der skal omskue for ham efter Arbejde, og hvad han skal sige til Mesteren og Svendene under en Række forskellige Forhold.

»Die Vorsage« er en hel lille zünftige Lærebog, der begynder saa

smukt: »Lykke være med os! Gud være med det ærbare Haandværk, dets Mestere og Svende!« (Glück herein! Gott ehr ein ehrbar Handwerk, Meister und Gesellen). Og ofte forme dens Ord sig til baade Vers og Rim. Alt det Foregaaende er taget af Bødkernes »Vorsage«, men for Versenes Vedkommende skal nu følge et Par Exempler fra Smedenens. Den raader Ungsvenden til altid at være venlig og høflig paa sin Vandring; kommer han ind paa et fremmed Sted, lægger den ham derfor følgende Hilsen i Munden til Konen i Huset: »Guten Tag Frau Mutter, hat das Kalb auch noch Futter? Was macht der Hund, ist die Katze auch noch gesund? Legen eure Hühner auch viel Eyer? Was machen die Töchter, haben sie viel Freyer?« Taler han saaledes, kan han sikkert vente, at der bliver budt ham en Knackwurst. Og sidder han i Herberget under et »Omfrag« (Umfrage), lyder det: »Und schickt einjeder seine Sache aus, weil wir sind ins Herren Vaters und Frau Mutter Haus, so hat man Kraft und Macht zu reden draus, dasz ers nicht spahre bey Bier oder Wein, wo eine oder andere gute Geselle beysammen sein«.

Men »die Vorsage« indeholder Andet. Den Tid var forbi, da den var en hjertelig og ligefrem Tale fra den Ældre til den Yngre og Uerfarne. Den var bleven en ceremoniel Blomst, der under Straffebøder skulde afleveres som en flydende, fejlfri Remse, og denne Remse var indrammet af en forunderlig død Ring af Formularer, der, alt som Tiderne gik, bredte sig mere og mere paa det gode, oprindelige Indholds Bekostning. Den, der talte ved Smedenens »Feueraufblasen«, maatte begynde saaledes: »Mit Gunst, dasz ich mag aufstehen. Mit Gunst, dasz ich mag zuschicken Alles, was man zum Feueraufblasen bedarf. Mit Gunst zum ersten Mahl; mit Gunst zum andern Mahl; mit Gunst zum dritten Mahl, nachdem recht Handwerks Gewohnheit gehalten wird, es sey gleich hier oder anderswo«. »Mit Gunst, dasz ich mag der Gesellen Stuhl zu rechte richten. Mit Gunst zum ersten Mahl; mit Gunst zum andern Mahl; mit Gunst zum dritten Mahl, damit recht Handwerks Gewohnheit gehalten wird, es sey gleich hier oder anderswo«. Og saaledes i en Uendelighed ved enhver Ting, han foretog sig. Det var et tyngende og trykkende Tillæg. Og saa kom hertil endnu selve de Ceremonier med tilhørende Ord, hvormed den Udlærte indviedes.

I saa Henseende er Smedenens Tale dog fattig. Den oplyser kun, at den paagjældende Oldgesel begynder med at lægge et Haandklæde om sin Hals og lade dets Ender hænge ned i et Vandfad (Handbecken), der staar paa et Bord. Saa bliver der sagt til ham, at han hinker og stinker, og at han skal søge at finde Een, der hinker og stinker endnu værre, for at han kan lade Skammen gaa videre til ham. Det gjør han, og Efterfølgeren

bliver den Udlærte, som nu føres ind. Han faar Haandklædet om Halsen og opfordres samtidig til at vælge tre Faddere (Pathen), der kunne bistaa ham. Har han gjort det, bliver han spurgt om, med hvor meget han vil betale et ærligt Navn, hvortil han svarer: »Um ein Fuder Krehse, um einen pohlschen Ochsen, um ein Maasz Wein und ein gemest Schwein, so können wir alsdenn lustiger seyn, mit Gunst zum 1., 2. und 3. Mahl, nachdem es Handwerks Gewohnheit ist«.

Det er det Hele, altsaa noget i høj Grad Mangelfuldt. Saa faa vi Mere at vide af Bødkernes Indvielsestale. Naar den udlærte Bødkerdreng, der haanende kaldes Ziegen-Schurz (Gede-Skjødskind), har valgt en Svend til sin Pfaff, gaa de to omkring sammen og indbyde alle Lavets Mestere. Naar Dagen er kommen og Alle ere forsamlede, møder Pfaff med Ziegen-Schurz, som han præsenterer som en »Reifen-Mörder [d. e. Tøndebaands-Ødelægger] und Holtz-Verderber, ein Pflasterreter, ein Meister- und Gesellen-Verräther», men derfor skal han »slibes«, for at han kan blive en ærlig Gesell. Ziegen-Schurz anbringes nu paa en Skammel, der staar paa et Bord, som ogsaa bestiges af »der Schleif-Pfaff« og maaske ogsaa af de to, ogsaa af Drengen valgte »Schleiff-Goten« — Gote betyder Fadder — hvorefter Slibningen begynder. Den bestaar deri, at enhver tilstedeværende Svend har Ret til at støde Skamlen tre Gange bort under Drengen, som derpaa bliver trukket op ved Haaret igjen af hans Pfaff, medens han nu og da »indvies« med Øl. Pfaff siger: »Nun wohlan auf das Haupt, das ich greife, das ist hohl wie eine Pfeife, darunter steht ein rother Mund, dar ein schickt sich ein guter Bissen, wie auch ein guter Trunk«. Nu faar han ogsaa Spørgsmaalet om, hvad han vil give for et nyt Navn (ein Schleif-Nahme) som f. Ex. Hans spring ins Feld, Hans sauf aus, Hans frisz umsonst, Hans selten frölich, Urban mache Leim warm o. s. v., og der spørges noget med, hvad han kan betale derfor. Men et Navn faar han, og nu begynder en ny Række Slibninger, medens Pfaff fremsiger »die Vorsage«. Paa passende Steder i den trækker han Drengen i Haaret, idet han hver Gang lader ham dreje sig tre Gange rundt, samtidigt med at han maa sige: »Glück herein! Gott ehr ein ehrbar Handwerk, Meister und Gesellen«. Man kan forstaa, med hvormegen Andagt Drengen hører paa den gode Tale, han, som hvert Øjeblik bliver torteret med en Række kraftige »Haar-Husch«!

Er Talen til Ende og den sidste Slibning forbi, opfordrer Pfaff tre Gange Enhver, der maatte have Noget at udsætte paa hans Optræden, om at sige det. Men melder Ingen sig, gaar han ned af Bordet med Ziegen-Schurz, der nu præsenteres som en ærlig Svend. »Hiermit wünsche ich dir Glück und Segen zu deinem Gesellen-Stand und auf deiner Wander-

schaft. Gott helfe, dasz dirs wohl gehe zu Wasser und zu Land! Und wo du heute oder morgen möchtest hinkommen, da Handwerks-Gewohnheit nicht ist, so hilf sie aufrichten; hastu nicht Geld, so nimm Geldeswerth, hilf Handwerks-Gewohnheit stärcken und nicht schwächen, hilf eher 10 ehrlich machen als einen unehrlich, wo es seyn kan; wo es aber nicht seyn kan, so nimm dein Bündel und lauf davon«. Det er en fuld­stændig Zünftens Apoteose. Men den unge Svend er endnu ikke helt færdig. Han skal endnu løbe ud paa Gaden og raabe Brand for dér at lade sig overgyde med Vand af Svendene. Saa følger endelig et Gilde, ved hvilket han sidder øverst med en Krans om Hovedet, og ved hvilket hans Skaal bliver drukken.

De gamle trohjærtede Toner, der ligesom bryde frem paany i den ovenfor meddelte Lykønskning, ere ved at blive borte under en Række kaade Løjer, og der har sikkert været endnu flere saadanne. Der er Ting, som Konrektor Fris ikke mener at kunne betro Papiret. I sin Meddelelse om Smedene siger han tre Gange, at han udelader forskellige Gewohnheiter og Formularer, da de ere »ziemlich wider die Ehrbarkeit«. ¹ Tiden var i det Hele opmærksom paa disse Udskejelser — uden at fortælle, hvori de bestod. Konrektor Fris's Samtidige Præsten Chr. Gerber i Lockwitz ved Dresden raaber i sit uhyre Værk »Unerkante Sünden der Welt«, der begyndte 1690, Ve over Haandværkernes Svendeindvielser. Han har et helt Kapitel »von denen unchristlichen Gebräuchen und Gewohnheiten, die bey den meisten Handwerken gefunden werden«. ² Men der er Ting, som ogsaa han undser sig ved at nedskrive, og der er yderligere, hvad han udtrykkelig bemærker, ved Lejligheder, hvor han selv har været tilstede, blevet sunget Sange, hvis Indhold han ikke ret har kunnet faa fat paa. Han har dog, mener han, erfaret tilstrækkeligt til derpaa at kunne grunde sin strænge Dom.

Lærlingen, der skal være Svend, vælger sin »Vater«, der ligesom skal føre ham til en Daab, en »Pfaff«, der skal forrette Daaben, samt fra to til fem »Pathen« (Faddere). Han selv møder udklædt med et paasværtet Skjæg og med en Straakrone paa Hovedet, der er prydet med Æggeskaller og Kort. Saaledes udstaffet føres han i Procession. Foran gaar En, der slaar paa et Kobberbækken (»klinget zu der Messe«); derefter komme Andre, som bære Ris, hvori der er stukket brændende Lys, og saa følger Pfaff med en Vievandskjedel, af hvis Indhold han med en Straakost bestænker de Omstaaende. Efter Processionen sættes den Udlærte paa en Stol med en rund Stok (Mandelholz) under sine Fødder, og nu har enhver af de Tilstedeværende Ret til tre Gange at rykke Stolen bort under ham, hvad der kan være rentud livsfarligt for ham. Saa indsæbes han

med en Teglsten, barberes med en sløv Kjøkkenkniv, kruses i Haaret med en Ildtang og faar ved et Eftersyn af sine Tænder et raat, ofte raadent Æg slaaet i Munden. Saa dunker endelig Pfaff ham i Hovedet med en stor Foliant, af hvilken der læses en rentud djævelsk Faste(lavns)præken for ham, hvorefter han døbes med Vand eller Vin og faar et skjændigt Navn, som han med Penge maa købe sig fri for, og saa maa han endelig være med til et afskyeligt Fylderi, der ikke ender, før han ligger død-drukken paa Jorden.

Pastor Gerber er rædselsslagen over Haandværkernes ugudelige Cere-monier, over at Daaben tages forfængelig, over at Guds Ord bespottes. Den djævelske Præken begynder: »In nomine domini, amen, stramen, der Blinde schlug den Lahmen«, og et Afsnit i den ender: »Nun fallet nieder auf eure Knie und helfet beten vor das grosze Geschlecht, für Huren, Buben und Beckenknecht«*. Præsten raaber Ve, Ve!

Sikkert er det da ogsaa, at den oprindelig alvorligt mente Indvielse tidlig blev til idel Kommers. Det kan bl. A. ses af en paa Vers affattet Bogtrykkerdeposits, trykt 1621 i Lüneborg.¹ Deposits er det latinske Ord depositio, Aflæggelse, idet der her er Tale om Hornenes Aflæggelse (depositio cornuum); den udlærte Bogtrykkerdreng, der kaldtes Kornut (cornutus) d. e. den Hornede, maatte nemlig møde iført en med Horn besat Hat, og Depositsen gik ud paa, at en dertil bestemt Person, Depositor, skulde befri ham for disse Horn, skulde gjøre ham fra Dyr til Menneske.

Efter en Prolog begynder Scenen med, at Depositor og hans Tjener mærke en stram Dyrelugt. Den kommer naturligvis fra Kornuten, der vækker deres største Forundring. Han maa baade synge og danse for dem, og et hos ham fundet Kjærestebrev giver Anledning til forskellige Løjer. Han maa rettes og renses; han bliver da pudset paa Fingrene, hövlet og tilhugget, Depositor siger:

Gib mir den durchslag her in eil
Und auch ein schlägel oder beil,
Damit man diesen groben knast
Hinweg mög hauen in der hast.

Da saa en Skinke kommer ind til Vederkvægelse, og den medtagne Kornut begjærlig griber efter Maden, faar han som uopdragen over Fingrene, og nu barberes og studses hans paamalede Skjæg, en Tand trækkes ud af hans Mund, hans Haar kæmmes, hans Ører gjøres rene, og saa slaas endelig Hornene af ham, hvorefter Depositor giver ham en Ørefigen, idet han siger: »Lied dies von mir und keinem sunst«. Hermed er Depositors

* Hermed kan jævnføres Pastor Rohns Ord ovfr. S. 10.

Rolle udspillet, men nu optræder en Pfaff med forskellige Pathen. Kornuten maa skrive for den Første og gjør det paa en saadan Maade, at han maa siges at have fortjent at være bleven stillet i Dyrenes Klasse, men de Leveregler, som Pfaff derefter giver ham, ere — selvfølgelig for Kommersens Skyld — det Modsatte af hvad de skulde være, bl. A. hedder det:

Hat wo der Herr ein schöne magd,
 Frau oder tochter, so dir behagt,
 So mach dich listiglich daran,
 Dasz dir wird gunstig jederman.

Fra Kornutens Side lyder det i Overensstemmelse hermed: »Hier schwer ich, Mein geld verzehr ich Im wirtshaus«. Og da Pfaff endelig faar opgivet det nye Navn, Kornuten skal have, gyder han et Glas Vand over hans Hoved, idet han siger:

So tauff ich dich im namen hie
 Veneris, Cereris, Bachi
 Per pocula poculorum.
 Nun ist es fast consumatum.

Men endnu kommer som et Efterspil, at den Pathe, der har holdt Døbefadet, i hvilket der er en hel Del Vand, hælder dette ud over Kornuten, idet han siger: «Der pfaff hat noch vergessen was, Ich muss ihn taufen desto bass«.

Det er uhyggelig Spøg; det er forsoren Kommers; haardt nok ogsaa i legemlig Henseende for den, der maatte og skulde lægge Ryg til. Der var da ogsaa menneskeligere og mildere Deposits¹. Men hvorledes de end vare, havde de i alle Retninger deres bestemte Forbilleder, ti som Prologus siger i Depositsen fra 1621: »Und nun ein drucker und student Gehört unter ein Regiment«. Den unge Bogtrykkerkunsts Udøvere betragtedes som hørende til de Lærdes Skare, de stod under Universiteternes Jurisdiktion, og det er derfor naturligt, at de paa bedste Maade efterlignede den Deposits, som de unge Studenter efter gammel Skik maatte gennemgaa, naar de kom til Universitetet. Og ved den er der Tale om, at de Unge maatte optræde helt udstafferede som Dyr, ikke alene med de fornødne Horn, men ogsaa med en Rævehale, med Æselsører og med Svine-tænder, een Tand i hver Mundvig, dyriske Emblemer, som derefter under forskellige Renselsesprocesser kappedes af dem. Der blev brugt baade Sav, Høvl, Boer, Øxe, Tang, Fil, Ragekniv, Kam o. m. m. for at gjøre dem, som det hedder, til nyttige Byggetræer i Aandens Tempel, og at der herved kunde finde mange Utilbørligheder Sted, er givet. I Kristian III's Fundats (1559) for Universitetet i Kjøbenhavn faar det Lov til at beholde

»disse latterlige Optog«, men det indskærpes udtrykkeligt, at hellige Handlinger, saasom det private Skriftemaal og andre lignende ikke maa gjøres til Spot derved. Og i Holbergs Tid var der endnu »mange Levninger af saadan Misorden tilbage«, skjönt Meget var forandret. Han er saaledes glad over, at de deponerende Studenter ikke længere »bleve ilde medhandlede og bl. A. lagte paa en Hövlebænk og hövlede af Pedellerne, hvilke undertiden forrettede deres Embede med saa stor Nidkjerhed og hövlede saa stærkt, at En og Anden fandt sig længe incommoderet deraf«. ¹

Kunde der finde saadanne Raaheder Sted ved en Akt, der endte med, at den paagjældende Decanus höjtideligt erkjendte Skuespilletts Ofre for Höjskolens rette Sønner ved at give dem et Par Saltkorn paa Tungen og nogle Draaber Vin paa Hovedet, hvad kunde der saa ikke ske, naar vi fra Aandens Verden kom ned i Haandens, kom til Bogtrykkerne og de øvrige Haandværkere. — At Depositsen fra Studenternes Høresale bragtes til Typografernes Officiner, er en sikker Ting, men skulde det saa ikke ogsaa være den, der er gaaet videre til Haandværkernes Værksteder? Konrektor Fris kalder Snedkernes Gesellenmachen for en »Actus depositionis«, og efter ham hedder Pungemagernes agerende Svend »Pfaff oder Depositor«. ²

Herimod er der dog blevet indvendt, at Haandværkerne kunne følges længere tilbage end Universiteterne. Det er i Overensstemmelse hermed blevet paastaet, at Haandværkernes Skikke have været Forbilledet for Universiteternes, og som et Bevis herfor har man gjort opmærksom paa Depositsens stærkt haandværksmæssige Karakter, paa dens kraftige Brug af Haandværkernes Værktøjer. ³ Det skulde da, kort sagt, være en Slags Snedkernes Behövling, der gik igjen i Studenternes Deponeringsskikke. En nærmere Undersøgelse heraf skal dog ikke forsøges, den vilde føre langt. Her skal kun i Korthed peges paa, at der i Ceremonierne ved de tyske Haandværkeres Gesellenmachen findes ikke faa Træk af sikkert meget gammel Oprindelse. Her nogle Antydninger.

Naar den adelige Dreng blev gjort vaabendygtig, blev Væbner, maatte han gjenngaa Forskjelligt, der endte med, at han fik et Slag paa Øret, og selve Ridderslaget er jo ogsaa et Slag, et afsluttende Slag, der indvier til noget Nyt, efter at den Paagjældende med en dertil valgt Præst som Fadder ved sin Side har forberedt sig i Faste og Bøn og er bleven rensset i et Bad, hvorfra han træder ud i nye, hvide Klæder. ⁴ Er det ikke, som om vi stod ved karikerede Minder herfra, naar vi se paa det Faddervalg, den Udlærte er pligtig at foretage ved Begyndelsen af sin Gesellenmachen, paa den Rensning, han maa underkaste sig i Form af Barbering, Haarklipning, Fingerpudsning m. m.? Og for nu at tage et enkelt Fag: naar

Drejdrengen er kommen saa vidt, som her nævnt, føres han ud for at træde ind igjen iført sine nye Svendeklæder, Svendekransen sættes paa hans Hoved, og saa faar han den sidste Lærlinge-Ørefigen, der kjendes fra saa mange Svendeceremonier, med de Ord: »Dette skal Du lide af mig, men ellers af Ingen herefter«. ¹

Naar Hattemagerdrengen, der skal være Svend, maa springe saa mange Gange, som han har staaet Aar i Lære, ud over den Stues Dørtærskel, i hvilke Scenen foregaar, er det blevet sat i Forbindelse med den gamle germanske Frigivelse af en Slave »for aabne Döre«, der betyder, at han nu skal bevæge sig frit. Han løses herved fra et Forhold, til hvilket han blev bunden bl. A. ved at springe saa mange Gange ind over en Dørtærskel, som hans Lærlingeaar bestemtes til. ² Nok saa overbevisende er det imidlertid, at en Pungemagerdreng skal krybe tre Gange igjennem en Slagbænk (Schoss-Bank) under de Omstaaendes Raab: «ein Jünger kricht herunter, ein Gesell wieder hervor«. Her er det ikke muligt Andet end at tænke paa den ældgamle Gjennemkrybningstro med sin symbolske Fremstilling af et Menneskes Fødsel, der kjendes bl. A. fra de saa kaldte Kludetræer. ³

Aldeles afset fra de mere eller mindre stærkt fremtrædende Daabs-ceremonier staa vi her sikkert overfor en Række oprindelig symbolske Handlinger, der alle pege paa grundig Fornylse, paa en Gjenfødselse. Den ufri og bundne Lærling skal forvandles til en fri Svend. Men dette kan kun ske efter en Prøve, der ganske naturligt kom til at bestaa i mere end blot tre Gange at spørge, om Nogen havde Noget at klage paa over ham. Den blev til en Række Prøvelser, forbundne med Smerte. I saa Henseende er der jo Forbilleder at henvise til selv hos vilde Folkeslag. Med hvilke forfærdelige Lidelser indviedes ikke den indianske Yngling, naar han som Mand skulde optages i Krigernes Rækker. ⁴ Og det er i saa Henseende ogsaa interessant at se, hvad Luther siger om de Plager, de unge Studenter maatte underkaste sig ved Depositsen; Luther kjendte dem nøje, han havde selv fungeret som Depositor. Efter hans »Tischreden« skulde de Unge ved dem lære at lide, at have Taalmodighed, »denn Ihr werdet euer Lebenlang deponiret werden«. Og saa föjer han endnu til, idet han særlig erindrer Hornene, som slaas af Deponenternes Hoveder, at Ceremonien skal bidrage til at vende deres Sind fra det Onde, fra Laster, der ere som »ungeheure Thier, die Hörner haben, die einem Studenten nicht gebühren und übel anstehen«. ⁵ Et lille Træk, der i denne Forbindelse kan fremdrages, er, at de Unge, naar de efter Opfordring maa spille baade Tærning og Kort med en Svend, stadig under Spillet faa

over Fingrene med Ris, der forøvrigt i nogle Situationer, ved Bogbinderlærlingenes Frigivelse, blive til uforstaaelige Træskeer.¹

Haandværkernes Svendeindvielser have dybe Rødder, der have suget Næring til sig fra mange forskjellige, heriblandt ogsaa meget gamle Tider. Indvielserne have højst forskjellige Bestanddele, lige fra de mest trohjærtede, velmenende Vejledningsvink til næsten utænkelige Raaheder, fra virkelig smukke symbolske Udtryk til de kaadeste Narartigheder, og medens hine førstnævnte Elementer mere og mere forsvinde, blive de sidstnævnte saa godt som eneraadende. Det kan bl. A. ses af de Cereemonier, der kom i Brug her i Landet. Men det kunde vel næppe være anderledes. Da de naaede os, vare de allerede i stærk Dekadence i deres Hjemland. Det er derfor meget naturligt, at der ikke er noget virkelig Nyt at fremhæve ved dem. Dog kan her som særlige, men næppe meget betydningsfulde Træk nævnes, at Felberederdrengen maatte lade tage Maal af sig til et Par Sko (ovfr. S. 53), og at Drejerdrengen fik overleveret en Stok (S. 108—9).

Hvad det Sidste angaar, Overleveringen af en Stok, da er det sikkert noget temmelig sent Tilkommet, der ikke betyder stort, men det skal dog ikke lades uomtalt, at ogsaa de stokholmske Drejere overrakte Ungsvenden en Stok, den saa kaldte »gesällkäpp«.² En Dreng maatte naturligvis ikke opføre sig som en Voxen, og der var forskjellige Smaasynder i saa Henseende, der kunde komme ham dyrt at staa, naar han blev gjort til Svend, hvis han havde gjort sig skyldig i dem, f. Ex. røget Tobak, gaaet med Frakke, med Manchetter eller — med Stok (ovfr. S. 57, 59, 63, 64, 65). Og Overrækkelsen af en Stok er da ganske naturligt bleven, som det hedder, et Tegn paa Drengestandens Ende. Ja Drejersvende maatte i det Hele ikke lade sig se paa Gaden »uden Frakke og Stok« (ovfr. S. 108). Et andet Tegn var Tobakspiben, der overrakte de unge Svende, som blandt Skomagerne i den Anledning kaldtes »Pibeunger« (ovfr. S. 66, 109). Og her have vi et af de Midler, ved hvilke Svendene kunde vise deres Unaade overfor den paagjældende Dreng. Havde han forset sig paa en af de ovenfor nævnte Maader eller ved ikke at have hilst en Svend, ved ikke at have børstet en Svends Støvler efter Ønske (ovfr. S. 65), kunde der blive overrakt ham en Kridtpibe stoppet med Hønsesmøg, den saa kaldte Straffe- eller Skampibe, og den skulde ryges (ovfr. S. 57, 83 jfr. 65).

Komme vi derefter til Skoene, som der blev taget Maal af til Felberederdrengen, naar han gjordes til Svend, kan man, hvis man absolut vil se en Fortidslevning heri, muligvis gjøre opmærksom paa, at Sko i gam-

mel Tid have spillet en Rolle, naar en Sön adopteredes eller legitimeredes, »ledeedes i Æt«. En særlig til denne Akt forfærdiget Sko blev først sat paa Faderens Fod og derefter paa Sönnens. Sönnen fik Lov til at træde («stige») i Faderens Sko.¹ Men selv en Antydning af noget Saadant tör dog sikkert kun med den störste Tvivl knyttet til den nævnte Maaltagning, der omtales sammen med den raa Skik, at Stolen, hvorpaa Drengen sidder, trækkes bort under ham, hvad derpaa samlet forklares saaledes, at »naar han vil rejse, skal han tage Sko paa og tage sig vare for ej at blive narret!« Der er ikke meget ved denne Forklaring saa lidt som ved det paagjældende Lavs øvrige Forklaringer (ovfr. S. 53). Men her skal dog endnu gjøres opmærksom paa, at i alt Fald en Del af de herværende Felberederes Svendeceremonier endte med, at Ungsvenden maatte foretage en fingeret Vandring, ud af den ene Byport og ind ad en anden (ovfr. S. 54, 57). At hans Felleisen eller Tornyster, som han ved denne Lejlighed maatte bære paa Ryggen, efter Omstændighederne blev gjort endog særlig tung, er selvfølgelig en Intet betydende Nutidstilføjelse, men det er næsten, som om Vandrigen langt ude er i Overensstemmelse med de forunderlige Ord hos den gamle Konrektor Fris om de tyske Hvidgarvere: »Es darf sich keiner innerhalt der Ringmauer zum Gesellen machen lassen, sondern vor dem Thore; widri-genfalls wird er nicht vor einem rechtschaffenen Gesellen gehalten«.²

Af nogen Interesse er det ogsaa at se, at to af Felberedernes Vandringsskaber stod imod hinanden i Henseende til de Ceremonier, de brugte ved deres Svendeoptagelser, der almindeligt kaldtes Kroninger. Kronen, der flettedes af Tjörn og kunde gjøres meget ubehagelig for Drengen, för den afløstes af den saakaldte Svende- eller Jomfrukrans, synes væsentlig at have tilhørt Landstædterne eller Beutlerne, der desuden brugte Haar-kæmning, Ørerensning og Tandfilning, men ikke alle Steder synes at have kaldt de tre Svende, der vare Drengens Hjælper eller Plagere, for Pfaff, Pater, Glöckner eller Küster. Saaledes benævnedes de derimod hos de Reiniske eller Rhinske, der brugte andre end de nævnte Ceremonier, uden at det dog synes muligt at oplyse hvilke. En Forskjel har dog bestaaet i, at Landstædterne kun paasværtede Drengen nogle smaa Knebelsbarter, medens de Rhinske sværtede ham over hele Ansigtet.

Det Hele har været Smaating, men disse Smaating have sikkert været store og betydningsfulde Ting i de to Vandringsskabers Öjne, af nok saa stor Betydning, som det har været for Papirmagerens to Partier, at det ene, Glätterne, gik med grønne Skjødskind, og det andet, Stamperne, med brune.³ Ingen af dem har selvfølgelig kunnet se, at alle Svende-optagelses-Ceremonier, hvilke Forskjelligheder der end gjorde sig gjældende

i dem, skulde betyde ganske det Samme. De gik alle ud paa at gjøre Drengen til rigtig Svend. Det var ikke nok, at hans Svendestykke var blevet kjendt for godt, og at han var bleven udskreven som Dreng af Mesterne (S. 16, 115), med andre Ord fra Dreng var bleven »Jünger« eller »Lohnjunge«.¹ Derfor var han endnu kun en Ziegen-Schurz (hos Bødkerne), en Kuh-Schlüssel (hos Snedkerne), en Kornut (hos Bogtrykkerne), kort sagt et stinkende Dyr, der stod udenfor Svendenes Broderskab; han maatte gennemgaa dettes Optagelsesceremonier for at kunne optræde som »gemachter Gesell«. Men saa er det teoretisk set fuldstændigt det Samme, om dette sker ved en »Slibning«, en »Behövling«, en »Kroning« eller en »Deposits«. I sit Grundvæsen ere alle disse Former ens, og ikke en Gang Smedenes Nöglebid (ovfr. S. 70, 79, 85) falder udenfor Rammen, det er kun et enkelt Led, der er blevet tilbage, medens de øvrige ere faldne bort. Efter Fris valgte den tyske Smededreng tre Faddere,² og Kjøbenhavns Kandestøbere, der oprindelig have været i Lav med Smedene, give disse Faddere, som de ogsaa kjende, væsentlig de samme Navne, som de have hos baade Snedkerne og Felberederne, nemlig »Vatter«, »Patter« og »Felt-skier« eller »Doktor« (ovfr. S. 73). At »Glöckner« er bleven lægekyndig, kan maaske antyde, at den oftere omtalte Tandscene, Tandfilning og Tandudtrækning her er kommen til at spille en særlig Rolle, for saa tilsidst at ende som Noget for sig, som Smedenes Nögle- eller Sömbid, der langtfra har været en ufarlig Ceremoni. Naar Drengen efter Spørgsmaalet: »Willst Du dem Schlüssel den Bart abbeissen oder dich mit Gesellen und Jüngeren vergleichen«, havde valgt det Sidste og altsaa erklæret, at han var rede til at betale for sig, drejede i Tyskland den fungerende Svend Nöglens Kamende tre Gange rundt i hans Mund, idet han sagde: »Also mit Gunst für den Herren Ladenmeister! Also mit Gunst für den Altgesellen! Also mit Gunst für die gantze Gesellschaft!«³ Men Nöglen kunde alt efter Svendens Sindelag mod Drengen føres mere eller mindre dybt ned, drejes mere eller mindre haardt om.

Drengen skulde gjøres til en rigtig Svend. Dette skete oprindelig ved at give ham gode, vel mente Raad og Vejledninger, og der er Noget, der minder herom, baade i flere af Bogtrykkernes Deposits'er, ligesom i Snedkernes Behövling, men — særlig i Snedkernes Tale — paa en meget uheldig Maade.⁴ Den falder i tre Dele, der henholdsvis omhandle Drengen, der skal behövles, Snedkerkunstens høje Alder og de fem Søjler samt tilsidst Snedkernes Vandringer. Svenden, der holder Talen, fortæller i den første Afdeling, hvorledes han om Morgenen paa en Tur udenfor Byen havde mødt »der Kuhschwanz« i Selskab med to Jomfruer. Lærlingen, der selvfølgelig for Grins Skyld skildres som en daarlig Fyr, »bey

Bier und Wein da sitzt er gern, bey der Hobelbank hat er weder Glück noch Stern«, jamrer for Jomfruerne over, hvad der forestaar ham, i hvilken Anledning Svenden opfordrer ham til at tage sig sammen, men samtidig giver en for Drengen lidet lystelig Skildring af Behövlingen: »Du wirst heute tapfer springen, es wird dir wohl vergehen das Singen, mit einem Beil, das ist sehr gross, will ich dir verehren manchen harten Stoss, mit Winkelhaken und Strichmassen, keinen Fleiss will ich unterlassen«. Efter Fris lyder Beskrivelsen af den tyske Behövling saaledes:¹ »Sie legen den Jungen auf eine Bank, beschneiden, behacken und behobeln ihn und brauchen alle Werkzeuge der Tischler an ihm«. Maalet er at gjøre »eine architectonische Säule« af ham, i hvilken Anledning der med en Træpasser — alt Værktøjet er af Træ — hvis ene Ben ender i en Pensel, dyppet i sort Farve, bliver gjort et Rids paa ham. Ridset erklæres imidlertid for ufyldstgjørende og slettes ud med en Haandfuld Sod, der særlig bredes over hans Ansigt. Dette spiller dog en mindre Rolle, Hovedsagen er Behövlingen eller Behugningen. Det hedder i en anden Tale: »Hernach thut man sich auch befeissen, dass mit einem scharfen Eisen der Ast vom Leib wird abgehauen, wo nicht Vorbit' geschieht von einer Jungfrauen, dass er noch länger bleibet stehn« (jfr. ovfr. S. 6, 30).

Det er, hvad den Unge har at glæde sig til. Men nu tager Svenden i anden Afdeling til Gjengjæld stærkt fat paa at prise Snedkerkunsten, dens høje Alder, dens store Betydning, og gennemgaar paa en forøvrigt saare primitiv Maade de fem Søjleordener, der fra gammel Tid — efter Vignola's Bog om dem — spillede en Rolle i Haandværkerkredse.² Der har efter Alt at dømmes cirkuleret en Mængde Søjle-Optegnelser med indtegnede Maal (ovfr. S. 31—32).

Der har sikkert oprindeligt været en hel Del Belæring heri. Haandværket skulde holdes i Ære: «Denn wer sein eigen Handwerk schändt, der bleibt ein Stümpler bis an sein End« (ovfr. S. 20). Men det havde ingen Art længere, og Talens tredje Afdeling er en hel Karikatur set ved Siden af de ovenfor nævnte, oprindelige Smede- og Bødkertaler. Det Hele er smagløs Spøg, for ikke at sige det bare Grin, der ikke er frit for, efterhaanden som Tiden gaar, at blive en hel Del lascivt. Paa sin Vandring »lieft er den Rheinstrom auf und nieder; was er verdient, verreist er wieder«. I Østerrig tjener han syv Mestere, saaledes at han kan sige om dem: »Der erste ist gestorben, der andere ist verdorben, der dritte liegt in Hospital, der vierte hat nichts überall, der fünfte hat müssen Haus und Hof verkaufen, der sechste hat müssen zum Thore hinaus laufen; Euer Lieben, haben sie nicht vernommen, wo der siebente sey hingekommen? ich habe gehört, er liege zu Venedig in dem Krautgarten und thut die andere sechs

alle erwarten«. Og saa berømmer han sig af, at han i Steiermark har gjort tre Jomfruer »starke«, »die erste, die war schwanger, die andere ging selbänder, die dritte gebär einen jungen Sohn«. Det er ikke den bedste Maade at lære de Unge paa, og man kan saa vist faa sine egne Tanker, naar man hører, at der ved Felberedernes Kroning var endog tre Kransejomfruer tilstede, navnlig naar det udtrykkeligt hedder, at en Kranzjungfer skal være »noget saa nær« en Mø (ovfr. S. 53, 58). Men derfor kan det naturligvis være en helt uskyldig Ting, at de faa et Kys ligesom Herbergspigen, der overrækker saavel den unge Nagelsmedsvend som den unge Drejersvend en med røde Silkebaand omvunden Kridtpibe (ovfr. S. 58, 87, 109).

Det Hele er dog udartet. Og hertil kommer endnu den voxende zünftige Indfatning, »Alles mit Gunst«. Intet kan ske uden »Gunst«, og Alt skal endda gjentages tre Gange. »Eine ist keine, zwei ist auch keine, drey ist eine«. ¹ Og saa blev der desuden luret paa, om de Agerende ikke kunde gribes i Fejl, ti da gjaldt det Bøder (ovfr. S. 11, 57). Men derfor skal det ogsaa en Gang være hændet, at en Dreng ikke kunde blive gjort til Svend, da der Ingen var paa det paagjældende Sted, der turde paatage sig at optræde med ham. ² Det er unaturligt. Men hvor kunstlet Alt end bliver, er der dog en lysende Kjærne, som kaster et forsonende Skjær over Meget. Hvad der skal naas, er at faa et ærligt Svendenavn, at blive erkjendt for Kammerat.

Som ovenfor oftere nævnt er der ved Svendeoptagelserne baade en Præst, en Klokker og flere Faddere i Virksomhed. Alt er herved lagt tilrette for en Daab, ved hvilken den udlærte Dreng faar sit Navn som Svend, og det er sikkert mere end sandsynligt, at baade den tyske Pastor Gerber og den danske Pastor Rohn have Ret, naar de klage over, at den kristne Kirkes Daab er bleven tagen forfængelig (ovfr. S. 10, 53, 198). Den er uden al Tvivl Forbilledet i de franske Svendebroderskaber. ³ Men saaledes næppe altid i vor Zünfts Hjemland. Der høres Intet herom, da det 1383 forbydes Smedesvendene ved Rhinen at tvinge Nogen til at modtage et Navn, og da Retten til det saa kaldte Navnekjøb 1437 tilstaaes Smedesvendene i Thorn, beskrives dette Forhold saaledes: »Naar en Svend kommer vandrende til Herberget, indfinde de andre Svende sig, sætte ham paa en Stol, og saa maa han købe sig et Navn; har han ingen Penge, tage de hans Kappe, Kjole eller Værktøj«. ⁴ Ogsaa senere høre vi da atter og atter om et Navnekjøb, saaledes baade hos de tyske Smede og de tyske Bødkere (ovfr. S. 195). ⁵ Hvad det gjælder om, er Erhvervelsen, Kjøbet af et ærligt Svendenavn. Skulde dette da muligvis ikke være det Oprindelige, saaledes at den Daab, der bruges i flere Haandværk, er noget senere Til-

kommet; sikkert er det, at den senere igjen bliver forladt f. Ex. hos Bogbinderne.¹ Her hos os er der kun et enkelt Sted direkte Tale om en Daab.² Mærkes maa det ogsaa, at Navnet, der gives, ikke altid var et egentligt Navn men nok saa ofte et Tankesprog,³ og enkelte Steder synes det endda, som om der kun blev givet den unge Svend et Tegn sammensat af forskjellige Værktøjer, for hvilket han paa Rejser og andens- steds skulde kunne gjøre Rede (ovfr. S. 14, 15, 22).⁴

Men ligegyldigt, om det var et Navn, et Tankesprog eller et Tegn. Havde han opnaaet det, havde han først faaet det, var han Broder, saa havde han Ret til at drikke af Velkomsten og sige Du til enhver af Haandværkets Svende: »hat er auch ein Bart bis auf die Schuh, so heisst es: Bruder, Du und Du« (ovfr. S. 53, 58, 63, 66); »so lange wir uns kennen, wollen wir uns alle Brüder nennen« (ovfr. S. 87).

GRUSZ, UMFRAGE, UMSCHAUEN, GESCHENK.

Naar den unge Svend havde drukkert af Velkomsten, stod han som Broder i et hemmeligt Samfund, om hvilket der ikke maatte tales til Uvedkommende. »Rede keiner nicht viel von Handwerks-Gewohnheit und Geschichten, was Meister und Gesellen, jung und alt, auf der Herberge thun verrichten«, hedder det i Oldgesellens Tale til de tyske Smede.¹ Og 1695 indskærpes det Murerne i Halberstadt, at hvad den unge Broder erfarer, maa han »bei seiner Seelen Seligkeit im Herzen behalten und keinem Menschen ausser redlichen Maurern offenbaren bei Verlust seines Handwerks«. ²

Man kan derfor forstaa, at der har staaet et Raab, da Konrektoren i Altenburg begyndte at offentliggjøre sine »Handwerker Ceremonial-Politica«. Det var jo Broderskabernes Hemmeligheder, der her røbedes. Nu kunde Enhver efter hans Smaabøger lære Alt, hvad han skulde sige, for at optræde som zünftig Svend. Uberettigede kunde indsnige sig og opnaa Geskjænk! Men den gamle Konrektor lod sig ikke skræmme. Prøv de Paagjældende paa Værkstedet, sagde han. Naar de blive sat til Arbejde og skulle bruge Værktøjet, vil det strax ses, om de ere, hvad de give sig ud for, og han vedblev at udsende sine smaa Hefter. Han haanede ikke de gamle Skikke, han forkastede dem langtfra helt, men saa vilde han ogsaa have Lov til at gjøre gjældende, at de havde Interesse ud over den Kreds, de tilhørte. De havde videnskabelig Interesse.³ Og nu kunne vi kun være i høj Grad glade over, at han uden Hensyn til de klagende Lav fortsatte sin Udgivervirksomhed. Vi' øse i rigt Maal af den Samling, han tilvejebragte. Han havde absolut Ret.

Her i Danmark var der før 1600 ogsaa Hemmeligheder i et Lav, men

det var Hemmeligheder af en anden Art. Det hedder ordret enslydende i de københavnske Rebslageres, Snedkeres og Sejlmageres Skraaer, at den Lavsbroder, der aabenbarer, hvad Bisidderne og Oldermænden forbyder dem at sige, og som derved kan gjøre Lavet Skade i nogen Maade, skal bøde en Tønde Øl.¹ Hvad det her drejer sig om, er vel nærmest Forretningshemmeligheder eller saadanne administrative Hemmeligheder, som der peges paa i de københavnske Brygges Skraa (1592), naar den sætter Straf for at aabenbare, hvad der hemmeligt forhandles i Lavshuset »paa kongelig Majestæts, Borgemesters, Raads, Byens og Lavets Vegne«. ² Men de zünftige Hemmeligheder kom selvfølgelig ogsaa til Danmark. Der er muligvis en zünftig Følelse med i Spillet allerede 1611, da Oldermænden for Smedelavet i Aarhus maatte bøde en Tønde Øl, fordi han uden Lavsbrødrenes Samtykke havde udtaget Lavets Bog og ladet Fremmede se Lavets Rettighed.³ Men senere blive Exemplerne sikre. Den københavnske Bogtrykker J. C. Brandt mente i 1725, at han var bunden til at bevare Postulationens Skikke som en Hemmelighed, han havde aflagt et Løfte herom, da Hornene sloges af ham, og 1736 klagede Københavns Drejere i stærke Udtryk over Stolemagerne, fordi de havde ladet Drejerslavets Skikke »udskrive og udkopiere«, hvilke Skikke »Ingen uden Drejere og Drejersvende maatte vide« (ovfr. S. 35, 102).

Hvad det kom an paa, var Lavets Grusz. Men »Grusz« betyder »Hilsen«, og som en Hilsen kan være et enkelt Ord, en Hovedbøjning, ja blot et Blink i Øjet, men ogsaa en hel Tale, saaledes kan den zünftige Grusz være baade kort og lang. Drejernes Grusz lyder: »Glück für Meister und Gesellen von wegen des Handwerks«* (ovfr. S. 108), men Felberedersvenden fra 1807 kalder Felberedernes Grusz »en lang Tale« (ovfr. S. 57); ved den forstaas da ogsaa hele den hilsende Samtale, der indledningsvis føres mellem den paa Stedet ordførende Svend og den tilvandrede Svend, saaledes som det kan ses af Fris' »Ceremoniel der Weissgerber«.⁴

Det er en Grusz, naar den fremmede Bødkersvend for at faa Oplysning om, hvor han videre skal henvende sig, begynder med at sige: »Einen guten Tag, Gott ehre das Handwerk«. Det er en Grusz, naar Bøssemagersvenden siger: »Meister, Gesellen und Jünger lassen euch grüßen von N. N. und von allenthalben, wo ich herkomme«. Det er en Grusz, naar Bagersvenden melder sig med et: »Gott ehre das Reich, Gott ehre das Gelag, Gott ehre den Herren Vater, Frau Mutter, Bruder und Schwester und alle fromme Becker-Knechte, wie sie hier versammelt seyn,

* Saaledes maa sikkert Ordene »von eingeneme Handwerk« rettes.

es sey hier oder anderswo«. Det er en Grusz, naar den tilvandrende Svend takker Oldgesellen, der har skaffet ham Arbejde: »Gesellschaft, ich bin jetzt nicht bey Gelde, wenn wir heute oder morgen wieder zusammen kommen, so will ich mich gegen euch wohl wissen dankbarlich zu erzeigen«. Det er en Grusz, naar Pungemagersvenden tager Afsked fra Mesteren, han har arbejdet hos, ved at sige: »Ich bedanke mich des Meisters seines guten Willens, den er mir erwiesen hat, kömmt er oder die Seinigen oder ein anderer ehrlicher Geselle heute oder morgen wieder zu mir, so will ich ihme wieder einen guten Willen beweisen, kan ichs nicht verbessern, so will ichs nicht verärgern. Wo meiner im Argen gedacht wird, so denke er meiner im Besten, desselben gleichen will ich auch thun und bedanke mich nochmals für alles gutes«. ¹ Og det er en Grusz, naar Skorstensfejersvenden, der ikke har ønsket Arbejde, men kun »einen freundlichen Trunk, ein freundliches Nachtlager und morgen den Grusz zum Thor hinaus«, siger Tak og Farvel: »Also mit Gunst, Altgeselle, ich bedanke mich vor alle angethane Ehre; kommst du oder einer von deinen Mitgesellen heute oder morgen wieder zu mir, so stehet es wieder zu verschulden, ich will dich beschenken mit Geld oder Geldes werth. Habe ich einen reichen oder armen Meister, der mir so viel vorstreckt, so will ich dich beschenken mit einem Trink Wein oder Bier, mit einem Stück Käse oder Salz und Brod, und was der liebe Gott bescheren thut. Habe ich denn gar nichts, so habe ich doch ein gut Wort, und ein gut Wort findt eine gute Statt« (ovfr. S. 122).

Medens de første Citater alle ere tagne fra de Altenburgske Hefter, er det sidste taget af Skorstensfejersvendenenes kjøbenhavnske »Handwerks-Gebrauch und Gewohnheit« fra 1856. Men herved sammenstilles intet Uoverensstemmende, Intet, der staar hinanden imod. Skikkene have holdt sig med en forunderlig Sejghed ned igjennem Tiderne. De ovfr. S. 79 trykte »Tolv Punkter« m. m. fra c. 1780, der vedrøre Bøssemagersvendene paa Kronborg Geværfabrik, og som endog to Gange ere blevne omsatte paa Dansk i det nittende Aarhundrede (ovfr. S. 84, 87), stemme i alt Væsentligt med Fris' »Ceremoniel der Büchsenmacher*.² Vi tør derfor

* Af Forskjelligheder kan mærkes, at Kronborg-Artiklernes Nr. 10, der væsentlig er bleven meningløst, i Ceremoniellet lyder: »Zum Zwölften. Werden die Oerden Aemter ausgetheilt, damit der Nutzen nicht in einer Werckstatt bleibe«, samt at den i Gewohnheitens Slutning nævnte »Jungfer Köchin« (s. ovfr. S. 74) ikke findes hos Fris. Dette skyldes dog maaske kun den Velanstændighedsfølelse, der oftere faar Udtryk hos ham. Lidt længere henne i Heftet om Bøssemagerne siger han: »Hier seyn etzliche Worte, so wider die Erbarkeit laufen, um den Anstos zahrter Gemüther ausgelassen« (jfr. ovfr. S. 196). »Die Jungfer Köchin« figurerer dog gladelig bl. A. i Hefterne om Pungemagerne og Rebslagerne (se Fris S. 624 jfr. 155, 160—61, 758). — Foruden hos Fris

allerede af den Grund trygt henviser til Skorstensfejernes Gewohnheit som et tilmed godt Exempel paa, hvorledes der af den første Grusz udvikler sig et Møde med Umfrage, Umschauen og Geschenk, Alt med lavsmæssige Spørgsmaal og Svar. Men inden vi gaa ind paa nærmere at omtale disse Led i de zünftige Handlinger, skal her gjøres et Par almindelige Bemærkninger.

Det har naturligvis ikke været Hvermands Sag nøje at kunne huske alle de paagjældende zünftige Ord. Vi se da ogsaa, at det udvikler sig til, at den tilvandrede Svend blandt Tysklands Murere faar en »Lehrsecundant«, ganske som at Ungsvenden faar endog to »Schenkgeseller« til Lærere;¹ hos os blev det Oldgesellen, der lærte den unge Mursvend Gruszen (ovfr. S. 93). Man har sikkert ikke sjældent maattet nøjes med en god Vilje hos Svendene og muligvis ogsaa, inden Forholdet udartede, indrettet sig paa en kort lille Grusz, som alle maatte kunne nemme. Naar to vandrende Stenhuggere mødtes, faldt følgende Ord: »Wo kommen erbare Meister und Gesellen zusammen? — Zu Wasser und zu Land. — Wo sind die drei ältesten Plätze der Steinhauer? — Strassburg, Wien, Zürich.«² Og saa har man sikkert ogsaa lagt Vægt paa, at den tilvandrede Svend nøje kunde gjøre Rede for, naar, hvor og hvorledes han var bleven gjort til Svend, hvem der havde været tilstede ved den Lejlighed, hvem der havde været hans Faddere o. s. v. (ovfr. S. 15, 22). Han blev spurgt ud herom.³ Pungemagersvendene maatte altid, hvor han end vandrede hen, kunne fremvise sin Svendekrans og et saa kaldet »Pater noster«, en Silkesnor med en vedhængende Mynt.⁴

En Rolle har det sikkert ogsaa spillet, om Svendens Optræden havde hele det ydre ret-zünftige Tilsnit. Naar Drengen blev Svend fik han en Del forskjellige Leverejler, som han nu skulde følge. Han skulde gaa anstændigt klædt, han maatte ikke vise sig paa Gaden med ubedækket Hoved, uden Kappe og Krave, uden Sko og Strømper, han maatte ikke spise eller drikke paa Gaden, ikke pibe i Fingrene o. lign.⁵ Men nu hans Optræden ved zünftige Lejligheder. For de tyske Skrædere gjælder det om at være »mit bedeckter Schulter, mit unbedecktem Haupt«, Drejerne skulle lægge deres Hatte fra sig paa Bordet, og Svendene maatte i det Hele sidde ranke og stive ved dette uden at berøre det med Arm, Haand eller Finger. De en Gang aftagne Hatte skulle forøvrigt i flere Lav oftere tages paa igjen, »Gesellschaft soll bedeckt und bedankt sein«, for senere

findes de »tolv Punkter« i C. L. Stock's *Verfassung des Gesellenwesens* (1844, S. 86—90) og paa Svensk i Claes Lundins og Aug. Strindbergs *Gamla Stockholm* (1882, S. 357—58). Udtrykket at »forandre sig« (ovfr. S. 80) bør efter disse Aktstykker forstaas som at lade sig ophøje fra Jünger til »gemachter Gesell«.

atter at tages af.¹ Der er et helt Ceremoniel at iagttage for Svenden, der kommer vandrende. Kommer han til et Værksted, hvis Dør tilfældigt staar aaben, maa han først lukke den, saa slaa tre Slag paa den med sin Stok og saa vente med Stokken i venstre Haand og Hatten paa Stokken eller med Hatten i den højre Haand, der holdes ud for det højre Øre, Alt efter de forskjellige Lavs Sædvaner. Men altid synes Frakken at skulle have været knappet med just tre Knapper. Værkstedsguruzen, kan det ogsaa bemærkes, maatte ikke gives under fri Himmell, nej først indenfor Døren, hvor de arbejdende Svende undertiden opstillede sig i en bestemt Orden for ret at modtage den vandrende Broder.² Han betød jo paa en Maade hele det store Broderskab udenfor det Sted, han kom til, han bragte en Hilsen fra det; og det er sikkert i Følelsen heraf, at den enkelte Svend ofte tiltales med Udtrykket »Gesellschaft«.³ Heri ligger maaske ogsaa Forklaringen af, at han sine Steder skal modtages af alle Stedets Svende (ovfr. S. 56 Nr. 32), hvad der igjen har Indflydelse paa den Tid paa Dagen, hans Ankomst maa falde. Ikke før Kl. 3 Eftermiddag, for at Dagens Arbejde ikke skal hindres.⁴

Svenden kunde gaa lige til et Værksted. Men som Regel søgte han Herberget, og herfra gik der da, naar han paa behørig Maade havde redet for sig, Bud til Oldgesellen eller, hvad den paagældende Svend efter Lavets Skik kaldtes, Altführer, Altknecht, Viertelknecht, Ertengesell eller Örtenjunger*.⁵ Og nu kunde han, om han vilde, faa et Møde i Stand, hvor der kunde finde Omfrag Sted, tre Svendes Nærværelse var tilstrækkelig**.⁶ Derefter kunde en Svend blive sendt ud for at se efter Arbejde til ham (umschauen), hvis han var kommen for at arbejde, og endelig kunde han blive zünftig tildrukken (geschenkt). Et saadant Møde kaldtes Gebot,

* Ertengesell eller Örtenjunger er det Almindelige. Som ovfr. S. 14 nævnt kommer Ordet sikkert af det gammeltyske Örte, Urte, der betyder Zeche. Ertengesell er da den Svend, der sørger for de fremmede Svendes Fortæring og Modtagelse (s. Weimar. Jahrb. IV, 1856, S. 307). Oertjünger (ovfr. S. 80) jfr. Örtgesell (ovfr. S. 72, 78) er blevet til Ortenjunger og dette igjen i Oversættelsen af Kronborg Bøssesmagernes Gewohnheit til »Steds-Jünger« (ovfr. S. 88, 89)! I Tyskland er Ordet sine Steder blevet til Ordengesell, Ordenjünger (Stock: Verfassung des Gesellenwesens, S. 6, 8, 50), hvad der vistnok lægger noget Fremmed ind i det. Muligvis er det ogsaa Ertengesell, der spøger i Sadelmagernes »Ærindgesell« (ovfr. S. 64, 65).

** I de fra Lübeck overførte Artikler af 1592, som Kobbersmedene i Bergen brugte, vistnok fra 1724, hedder det, at der til en gyldig Forsamling hører i det Mindste een Mester og to Svende, »dann zween Meister und ein Gesell können kein Handwerk machen« (Joh. Bøgh: Laugsprotokoller i Bergens Museer, 1890, S. 45). — 1783 holde tre Tømmersvende i Kjøbenhavn en saa kaldet »Stueret« over en fjerde Svend (Kbhvns Tømmerlav, S. 159); til en Gesellengericht hos Murerne kræves der dog syv Svende (J. E. Marlow: Die geheimen Gebräuche der Maurergesellen, 1868, S. 22).

Schenke eller gute Wille,¹ det Sidste vistnok, fordi den Tilvandrede paa Spørgsmaalet »was ist dein Begeh« ofte svarede: »Alles mit Gunst! mein Begeh ist nach Handwerks-Gewohnheit und Gebrauch ein freundlicher Trunk, ein guter Wille, ein freundlich Nachtlager, ein freundlich Geleite zum Thore hinaus.«²

Efter at Spørgsmaalet Arbejde eller Ikke-Arbejde var løst, hvortil den ordførende Svends Nærværelse forøvrigt var tilstrækkelig, kunde den Tilvandrede imidlertid godt vente med at komme for Broderskabet til dettes sædvanlige faste Møde fandt Sted, hvad enten det blev holdt hver Uge, hver anden Uge, hver Maaned eller hvert Kvartal. Foruden med de ovenfor nævnte Navne kunde det endnu kaldes Krodag efter Stedet, det blev afholdt paa, Vier-Wochen eller Quartal efter den Tid, der gik imellem to Møder, eller endelig Umfrage, Auflegetag eller Auflage, efter hvad der foregik paa det. Auflegegeld er det Samme som Tidepenge, de Penge, som regelmæssigt skulle betales af Broderskabets Medlemmer.³ De kaldes ovfr. S. 79 Auflaggeld, der i Oversættelserne (S. 85, 87) bliver til Oplagspenge!

»Ich bitte sie wollen seyn ein wenig still und mich anhören, dasz wäre mein Will', dieweil es war ein Gebrauch bey den Alten, dasz wir Tischlergesellen pflegen alle Vierteljahr ein' Umfrage zu halten«, siger den ordførende Snedkersvend (ovfr. S. 19, jfr. 12, 15, 79), og han føjer endnu til, at Mødet afholdes, »damit ein jeden Recht geschaht«. Saa rettes følgende Spørgsmaal til den fremmede Svend — det er det første »Omfrag« — og vi lade her Skorstensfejernes Oldgesel fortsætte (ovfr. S. 120): »Also mit Gunst, Fremder, so will ich dich zum ersten Mal gefragt haben, ob dir etwas bewusst sey auf günstige Meister und Gesellen, es sey gleich hier oder anderswo, dasz dem löblichen Handwerk zuwider wäre, so wollte ich dich gebeten haben, dasz du solches ordentlicher Weise anmeldest, auch nicht mehr anmelden, als du wirst wissen zu verantworten; wirst du aber was wissen und wirst es verschweigen und sollte alsdenn zur Klage kommen, so sollst du wissen, dasz es bey der Klage nicht wird aufgehören, sondern gedoppelte Strafe wird über dich hinausgehen. Also mit Gunst habe ich ausgeredet, also mit Gunst kannst du Antwort geben«. Og nu svarer den Fremmede efter et Par indledende Ord: »Also mit Gunst, es ist mir auf diesmal nichts bewusst auf günstige Meister und Gesellen, es sey gleich hier oder anderswo, das dem löblichen Handwerk zuwider wäre, als alles Liebes und Gutes und was der Ehre wohl ansteht; weisz aber ein ehrlicher Meister oder Gesell was auf mich, der stehe auf oder bleibe sitzen und klage mich an nach Handwerks-Gebrauch und Gewohnheit, so will ich ihm schuldige Rede und Antwort geben; kann ich ihm aber nicht schuldige Rede und Antwort geben, so will ich

meine gebührliche Strafe davor erlegen, doch nicht in Ungnade, denn ich verseehe mich bey günstigen Meystern und Gesellen mehr Gnade als Ungnade, mehr Gunst als Ungunst. Also mit Gunst habe ich ausgeredet, also mit Gunst kannst du weiter fragen«.

Denne »Umfrage« gjentages tre Gange*, og har Ingen Noget at klage hverken paa Broderskabet eller den Fremmede, er Alt zünftig rent, Alt er ærligt og retskaffent; de egentlige Forhandlinger kunne trygt begynde. Men lad os ikke overse, at som Svar paa Omfraget kunde En rejse sig og sige, at han vilde forebringe en Klage: »Die Herrn Beysitzer so wohl auch eine gantze ehrsame Bruderschaft wolle mir vergönnen etliche Worte zu melden«. Han opfordres da til »mit Bescheidenheit« at fremsætte, hvad han har paa Hjærte, men Sagen maa nu gaa sin Gang. Klageren og den Anklagede maa efter hver for sig at have haft Ordet forlade Forsamlingen, medens Sagen forhandles, hvorpaa de igjen indkaldes for at høre Afgjørelsen, Dommen.¹ Denne er da paa sin Vis Omfragets Resultat, og »die Umfrage« kaldes derfor undertiden »Gericht«.² Der er da ogsaa ligesom en Dom med i Spillet, naar der blandt Mesterne sker Omfrag om, hvorvidt en Lærling skal antages eller ej, indskrives eller ikke,³ men det er kun et simpelt Spørgsmaal, naar Ertengesellen siger: »Also mit Gunst, sind welche Fremde gewandert gekommen dies 4 Wochen?« og derefter opfordrer de Paagjældende til at træde frem for at lade sig »omskue« (ovfr. S. 80).

Det er nu dog ikke alle Svende, der faa Arbejde ved Omskuening. Er en Svend bleven forskrævet af en Mester, møder han med dennes »Fragbrev« (ovfr. S. 56 Anm.) og har kun at blive henvist til ham. Et særligt Ønske om at faa Arbejde hos en bestemt Mester kan ogsaa efterkommes i alt Fald i et enkelt Haandværk,⁴ og i et Par Haandværk er Skikken, at Mesterne, der trænge til Svende, melde sig paa Herberget, og da faa dem tilsendt derfra efter Tur.⁵ Men som Regel skal der »omskues« efter Arbejde. I nogle Fag maa den tilvandrede Svend selv besørge det,⁶ men i Almindelighed besørges det af Svendene paa Stedet, af den ordførende Svend eller den Svend, hvis Tur det er.⁷ Han vandrer ud til Mesterne, gaar til dem i en bestemt Orden, fra den ældste til den yngste**,⁸ og

* Undtågelsesvis fire eller fem Gange (Fris: Handw. Cerem., S. 483, 695).

** Mesternes Navne vare skrevne paa en Tavle, Mester-Tavlen (ovfr. S. 79, 85), der oplæstes, naar Tidepengene skulde betales. For hver Mesters Navn, der blev oplæst, erlagdes Tidepengene enten af enhver af hans Svende for sig eller af den ældste Svend paa Værkstedet for dets samtlige Svende under Et.⁹ Den Orden, hvori Mesterne her vare opførte, tør nok antages at have været den samme, hvori de tilvandrede Svendes Arbejde blev dem tilbudt ved Omskueningen, altsaa den ældste først, den yngste sidst. Men har denne Mestertavle med sin Mesterorden mon været det Samme som den saa kaldte »Val« eller »Wall«? været det Samme som den »Val-Tafel«, som de kjøben-

vender han tilbage med Arbejde, lyder hans Tale blandt Kandestøberne: »Gesellschaft, ich bin bey den Meistern gewesen und habe meinen möglichsten Fleisz angewendet. Die Meistern beklagen sich zwar sehr, Zinn und Kohlen seyn theuer, und das Handwerk geht schlecht ab. Jedoch, wenn ein ehrlicher Geselle will mit einem armen Meister vorlieb nehmen, so soll ihm auf 14 Tage Arbeit zugesagt seyn.«¹ Svenden føres saa til Mesteren og forestilles ham ikke sjældent med et Par spøgende Ord som en alt Andet end flittig Arbejder.²

Men den udsendte Svend kom ikke altid tilbage med Arbejde. Naar Ingen af Mesterne havde Brug for den tilvandrede Svend, lyder det blandt Hattemagerne: »Gesellschaft, wir sind gewesen nach deinem Begehrr, die Meister beklagen sich sehr, einer hat keine Wolle, der andere hat keinen Fachbogen, der dritte und vierte weisz nicht, was dem fünften und sechsten gebricht. Seynd die Schuhe wohl geflickt, der Beutel wohl gespickt, so ist gut wandern, ich wünsche dir Glück ins Feld.«³ Med andre Ord, Svenden maatte vandre videre. Men forlod han end Byen, omsluttede Broderskabet ham dog stadigt. Han fik »Geleit zum Thor hinaus« og tilsidst en kraftig zünftig Hilsen med paa den forestaaende Vandring: »Zieh hin, grüße Meister und Gesellen, wo sie redlich seyn; wo sie nicht redlich sind, so wollen wir sie redlich machen, wollen sie strafen, dasz ihnen der Beutel knackt und dir dein Hertz im Leibe lacht; wünsche dir Glück ins Feld.«⁴ Og forinden var der givet ham en »Geschenk«. Den kunde bestaa i Penge, hos de tyske Rebslagere 6 Pfennig, eller et Maaltid; i Altenburg gav Pungemagerne kun en halv Geskjænk, bestaaende i en Drik med en Simle til. Blandt Hattemagerne gjordes der i saa Henseende Forskjel paa Formiddag og Eftermiddag. Om Formiddagen »ists so viel als 2 Groschen Schenk im Beutel«, om Eftermiddagen »ists so viel als ein Bauch voll Bier.«⁵ Skjænkten kunde endelig gives »i Haanden« eller ydes gjennem Herberget (ovfr. S. 68).

Det synes Alt at være saa lige til, og det volder heller ingen Vanskelighed, naar Fris oplyser, at der er nogle Haandværk, som ikke give Geschenk, at der med andre Ord er Forskjel paa geschenkte og ikke-geschenkte Haandværk. Men det lyder dog noget underligt, naar han siger, at da Skomagerne ikke er et geschenkt Haandværk, løsgives deres

havnske Snedkere bar i Procession ved deres Skiltflytning i 1724 (ovfr. S. 131)? I Viborg skulde de tilvandrede Svende 1631 indvises til Mesterne »efter walen«. Efter de kjøbenhavnske Kunstdrejeres Artikler af 1652 synes det afgjort, at »Valen« er en Rækkefølge, hvorefter den Ældste kommer først,⁶ og efter Politimester Claus Rasch's Erklæring af 1686 angaaende Kjøbenhavns Snedkere (ovfr. S. 9) maa det at omskues og at tage Arbejde efter »Wallen« være det Samme.

Lærlinge uden Ceremonier, at Slagternes Svende af samme Grund Intet have med Lærlingenes Løsgivelse at gjøre, og endelig at Snedkernes Haandværk oprindeligt var geschenkt, men at Kejseren tog denne Ret fra dem i Vrede over ikke at træffe dem ved deres Arbejde paa en af sine Borge; da han kom for at tilse dem, vare de alle borte, »weil sie allemahl zu Geschenke gewesen«. ¹ Her betyder Geschenk absolut noget helt Andet end den ovennævnte Geskjænk, og det bliver da klart, at det tyske »schenken« saavel som det danske at »skjænke« er dobbelttydigt. Det betyder baade at udskjænke og at give, og udskjænke er her det oprindelige ². Schenke eller Geschenke er et højtideligt Møde for aaben Lade (ovfr. S. 119), et Haandværks Moderlav kaldes dets »Hoved-Skien« (ovfr. S. 116), og selv Bægeret, Velkomsten, hvoraf der drikkes i Møderne, kaldes Geschenke (ovfr. S. 120). Oldgesellen bliver overfor den til en Ausschenkesell (ovfr. S. 110), alle Svendene, der for første Gang skulle drikke af den, blive til »Schenkgesellen« ^{*,3} og i saa Henseende ere de tilvandrede Svende ikke ringere end de unge Svende, de Udlærte, der faa deres Indvielse som Svende. Det hedder om den unge Drejersvend, at han skjænkes »wie einen fremden«. ⁴

Det er derfor den yderste Højtidelighed, naar Oldgesellen rækker de fremmede Svende Velkomsten, baade dem, der have faaet Arbejde, og dem, der skulle fortsætte Vandringen: »Also mit Gunst, ich kan nicht unterlassen diesen löblichen Willkommen auf eine glückliche Werkstelle (oder Reise) zuzubringen und zwar in Gesundheit aller ehrlichen Meister und Gesellen im ganzen heiligen römischen Reiche und allen umliegenden Ländern, in Gesundheit aller ehrlichen Gesellen, die auf Gras und grüner Heide laufen und noch willens darauf zu laufen seyn, in Gesundheit des Herrn Vaters und der Frau Mutter, Herrn Brüder und Jungfern Schwestern, in Gesundheit meiner und deiner und der gantzen wehrten Compagnie, wie wir hier versammelt seyn; ich hoffe, du werdest derjenige ehrliche Geselle seyn, der mir diesen Willkommen wird entdecken, bedecken und auf zwey oder drey Trunk Bescheid thun nebst diesen beyden Schenkbechern« (ovfr. S. 121). Der er ingen Tvivl om, at vi her staa overfor den væsentlige og oprindelige Geschenk, ved Siden af hvilken Pengene, Simlen og Nattelejet kun har underordnet Betydning.

Som ovenfor nævnt er den aabne Lade Tegnet paa Lavets zünftige

* Blandt Murerne er det den unge Svends Medhjælper, der kaldes »Schenkgesellen« (se ovfr. S. 210). Schenk og Geschenk ere i det Hele Ord, hvis Betydning rækker langt, Geschenk kan saaledes ogsaa betyde en Svends Afgift (Aufgabe) til Laden (Fris: Handw. Cerem. S. 323, 324).

Myndighed, men Velkomsten er dets mystiske Midtpunkt, dets mystiske Bindeled, der behandles med den største Ærbødighed. Den kan ikke berøres eller hæves uden »med Gunst«, Laaget kan ikke tages af den eller sættes paa den igjen uden »med Gunst« (ovfr. S. 120), ja der maa enkelte Steder ikke gribes om den uden med en Haand, der er bedækket med et hvidt Lommetörklæde. Det var saaledes Tilfældet blandt de tyske Murere i Begyndelsen af forrige Aarhundrede. Den ordførende Svend, der skal drikke Ungsvenden til, lægger Lommetörklædet om sin højre Haand og tager med den om Velkomsten, idet han siger: »Also mit Gunst und Erlaubniz, dasz ich meine Hand an den ehrbaren Willkommen lege und ihn von der ehrbaren Handwerkstafel aufhebe; also mit Gunst und Erlaubniz, dasz ich dem ehrbaren Willkommen sein Haupt entblöszen laszen mag«. Saa tager en anden Svend, der ogsaa har et Lommetörklæde om Haanden, Laaget af Pokalen, idet han siger: »Also mit Gunst und Erlaubniz, dasz ich dem ehrbaren Willkommen sein Haupt entblöszen mag nach Handwerksgebrauch und Gewohnheit, also mit Gunst«.

Derpaa hæver den ordførende Svend Velkomsten, idet han siger: »Also mit Gunst und Erlaubniz, dasz ich den ehrbaren Willkommen von der ehrbaren Handwerkstafel aufheben und an meinen Mund setzen und einen Ehrentrunk daraus vor der gantzen ehrbaren Gesellschaft thun mag. Vivant es leben die Herren Aeltesten, Ladenmeister, Mitmeister, Altgesellen, einheimische und fremde Gesellen! Alle, die hier in Arbeit stehen und auf grüner Haide gehen; die nach guter Arbeit trachten und das Handwerk der Maurer und Steinhauer hochachten! Vivant hoch!« Han drikker derpaa af Velkomsten under Forsamlingens lydelige Jubel, og siger derefter: »Also mit Gunst und Erlaubniz, dasz ich den ehrbaren Willkommen von meinem Munde abziehen und auf der ehrbaren Handwerkstafel niederlassen mag, nach Zunft und Ehrbarkeit, nach Handwerksgebrauch und Gewohnheit, also mit Gunst. Also mit Gunst und Erlaubniz, dasz ich diesem ehrbaren Willkommen sein Haupt bedecken lassen mag, nach Zunft und Ehrbarkeit, nach Handwerksgebrauch und Gewohnheit, also mit Gunst.«¹

Saaledes gaar det paa sin Vis højtideligt og langsomt Rækken rundt, og saaledes bliver ogsaa baade Ungsvenden og den fremmede Svend drukken til (ovfr. S. 86, 95—96, 113). Men man kan forstaa, at Opmærksomheden særlig har været henvendt paa disse Svende, og at der med Hensyn til dem kan have udviklet sig ejendommelige Skikke. De tyske Skræderes Oldgesell siger til Ungsvenden, at han skal drikke »mit stillstehenden Fusz ohne Zucken, ohne Rucken, ohne Bartwischen« og tömme Pokalen med »zwey Trüncke, den dritten hastu Macht zu verschenken«.

Kobbersmedene fordre af den fremmede Svend, at han skal tömme Bægeret »auf drei schmale Züge«, inden et andet Bæger, »der ehrliche Umläuffer«, er gaaet Bordet tre Gange rundt; men ogsaa han faar Ret til at skjænke Noget bort, han maa, hedder det, »drei ehrliche Jungfern daraus verschenken«.¹

Og fuldstændigt som vi finde det paa tysk Grund, finde vi det igjen i Danmark. Fordringen om at drikke »ohne Bartwischen« virkeliggjøres af den gamle Jens Guldsmid, der 1613 i Aarhus Smedelav drak Tremands-Bægeret ud »med tör Mund«, og da det samme Lav 1668 fik en Velkomst forærende, hedder det, at alle indtrædende Lavsbrødre, hvem den blev præsenteret af Oldermænden, skulde gjøre den Besked »af tre Drikke«.² I tre Drag skal Pokalen tömmes baade der og her. For Ungsvenden i det kjøbenhavnske Rebslagerlav deles Æresdrikken, der bydes ham, i tre Afdelinger, idet der siges: »Den første bydes dig med Gunst, den anden bydes dig for vor Kunst, den tredje bydes dig ej omsonst« (ovfr. S. 115). Og Ligheden med Tyskland kan gjøres endnu stærkere. I det ærbare kjøbenhavnske Tømmerlav bliver Velkomsten præsenteret den fremmede Svend »drey Ehrentrunke daraus zu thun, zwey zu trinken und eyn zu verschenken«, og naar de kjøbenhavnske Nagelsmedes Oldgesel har drukket »den gamle Dreng« til af Lavets »hochglückliche« Velkomst, siger han: »Ich habe ein Trunk gethan nicht zu dein Schade, sondern zu dein Vortheil, und hier ist noch drei Jungfertrinke zu verschenken« (ovfr. S. 86, 95).

Og der kan meldes om endnu flere Drikkeskikke i danske Lav. De kjøbenhavnske Hjulmagersvende havde en »Fecksier-Kanne« med en foroven gennembrudt Kant, hvorigjennem Indholdet kunde udgyde sig over den, der, uden at kjende dens Indretning, vilde sætte den for sin Mund, og i en Række Lav havde man Tinbægere med en hul Fod, som inde-sluttede nogle Tærninger, der, naar Bægeret var tömt, kunde bruges til at afgjøre, hvem der skulde betale for, hvad der var drukket.³ Et saadant Bæger kunde kaldes »Lykkebæger«, og muligvis er det da et saadant, vi høre om hos de Odense Rebslagere. De havde nemlig forskellige Drikkebægere med særlige Navne: Lykkebægeret, tre Kløverblade og St. Hansbægeret, der alle benyttedes, för Velkomsten præsenteredes Ungsvenden til de »trende Drag«. Han formaar dog selvfølgelig ikke at tömme den, men dog lyder det: »Junggesell! Du har baaret dig daarligt ad, der kan ikke blot svømme en Sandløber, men en Hvalfisk kan danse deri; vær saa god og drik den ud til Bunden, saa vil du finde et Guldstykke deri« (S. 113). Det er Spøg. Men Spøgen om, at der paa Bunden af den oprindeligt næsten som hellig betragtede Velkomst ligger

en Skat, kommer ogsaa frem hos de kjøbenhavnske Nagelsmede. Naar Oldgesellen i dette Lav rækker Ungsvenden Velkomsten, siger han til ham, at den rummer »drei verborgene Dinge«. »Das eine ist ein goldner Ring, das zweite ist ein goldner Anker, das dritte ist ein Brieflein, worin steht geschrieben dein ehrlicher Geselle-Namen; was wählst du von diesen drei Dingen«? (ovfr. S. 86).

Det er den spændte Forventning, hvormed Ungsvenden imødeser Tildrikningens store Dag, der ligesom legemliggjøres heri. Troen paa, at Velkomsten gjemmer straalende Herligheder, er sikkert gammel, og den er da ubetinget kommen til os fra Tyskland som hele den øvrige zünftige Mystik, i hvis Terminologi vi ogsaa træffe den ovenfor nævnte »Jungfertrunk«. Den unge kjøbenhavnske Nagelsmedsvend synes at vie sine tre »Jungfertrinke« til sine Foresatte, »mein Lehrmeister zum ersten, mein Altmeister zum zweiten und Lademeister zum dritten« (ovfr. S. 86), og den unge tyske Kobbersmed drikker sin første »ehrliche Jungferntrunk« med den ordførende Svend.¹ Ungsvendens »Jomfrudrik« er sikkert de første Drag, han tager af Velkomsten, men muligvis ligger der dog ogsaa noget Mere i Udtrykket. I saa Fald kan det dog næppe helt forklares endnu, og det er jo kun tiltalende, at der i Mystiken er noget mystisk. Det er selvfølgelig kun en Vrangside af Forholdet, der forøvrigt passer godt med Lavsvæsenets hele indtrædende Forfald, naar Pfaff ved en kjøbenhavnsk Snedkersvends Behøvling griber en fyldt Kande (ovfr. S. 12) for

eine Jungfertrunk daraus zu saufen,
dass mir die beide Augen sollen überlaufen.

NEDGANG OG FORFALD.

Lavsvæsenet er bygget over sunde Tanker. Hvor fortræffeligt raades der ikke med Pengene, som Broderskabet samler. »Es komt aus der Gesellen-Beutel in die Gesellen-Lade, aus der Gesellen-Lade in der Gesellen-Hand, wenn etwan unser Herr Gott einen guten ehrlichen Gesellen mit Leibeskrankheit möchte angreifen«. ¹ Alle de smaa Samfund række en hjælpende Haand til Alle, der staa som Brødre i dem, og det Svar, som almindelig ventes, naar Omfraget gaar, er: »Ich weiss nicht als Liebes und Gutes und was der Treu und Ehre wohl ansteht« om baade Haandværket, Broderskabet og de enkelte Medlemmer. Ingen maa letsindigt bringes i Forlegenhed. Selv om den tilvandrede Svend endnu ikke har faaet sin Geskjænk, bør han ikke røbe, at Noget er forsømt. »Sprich immer ja, wenn du gleich keinen Trunk Bier gesehen hast«. Den gode, sunde Beskedenhed sidder i Höjsædet. Det levende Menneske betyder Mere end en tilfældig Form. Schenkesellen er tusind Gange mere værd end Geschenken. »Der Gesellen-Trunk ist mir lieb und angenehm, aber ehrliche Meister und Gesellen viel lieber«. ² Og samtidig er der dog en næsten skjælmisk Klang i de gamle, muntre Ord, hvormed der dækkes over, at Geskjænkene ikke er saa god og saa stor, som man gjerne vilde have gjort den, hvis Omstændighederne havde tilladt det. »Das Kloster ist arm, der Brüder sind viel, und der Abt — trinkt selber gern; nimm vorlieb«. ³

Men den gode, gamle Klang tabte sig efterhaanden. Hjærtelaget i Ordene, der vexledes, døde ligesom hen. De bleve mange og tomme, medens Løjerne tog til. Vi have set, hvorledes Smedenes og Bødkernes ærværdige »Vorsage« forsvandt, medens Behøvling og Deposits bredte sig.

Bogbindernes og Murnernes zünftige Svende bleve examinerede, og kaldtes »examinerede«, men hvilken Examen var det, de havde at bestaa! Efterat Mursvenden havde gjort Rede for sine personlige Forhold, at han var en »Grüszler« og ikke en »Briefer«, d. v. s. at han rejste med en mundtlig Grusz og ikke blot med et skrevet Kundschaft, stilledes der ham forskjellige Spørgsmaal f. Ex.: Was ist Zucht und Ehrbarkeit? Svar: Handwerksgebrauch und Gewohnheit. Han maa vide, hvor og naar Murhaandværket blev oprettet: i Magdeburg, under Kejser Karl II, o. Lign. Men det Væsentligste synes at være, at han maa kjende Murnernes syv Ord: »Gott grüße die Erbarkeit; Gott grüße die ehrbare Weisheit; Gott grüße das ehrbare Handwerk der Maurer; Gott grüße einen ehrbaren Meister; Gott grüße einen ehrbaren Polir; Gott grüße eine ehrbare Gesellschaft; Gott grüße eine ehrbare Beförderung hier und aller Orten, zu Wasser und zu Lande«.¹ Det betyder ikke meget, og Bogbindernes Examen næppe meget mere.

Det kan dog formentlig tydeligt ses, at Bogbinderdrengen oprindeligt har skullet gjøre Rede for, at han forstod sit Haandværk, men det synes at have udviklet sig saaledes, at den Bog, der overleveredes ham til Indbinding, blev til en forholdsvis stor Træklods, som han fik Ordre til at sætte sig paa, medens Svendene, der vare bevæbnede med Træskeer, som de flittigt slog ham med, søgte at trække den bort under ham. Examinationen kom vel nærmest til at bestaa i Forelæggelsen af en Række snurrige, til Latter indbydende Spørgsmaal, af hvilke her skal hensættes et Par til Prøve med tilføjede Svar. »Was ist höchst Unrecht und doch keine Sünde?« «Einen linken Handschuh an die rechte Hand zu ziehen«. — »Warum setzt man einen Hahn auf die Kirch-Spitze?« »Weil wenn es eine Henne wäre, müsten die gelegten Eier herabfallen, und die Buchbinder könnten wenig Eierweisz zu ihrer Arbeit bekommen«.² Det er den Slags Lystighed, der ved Snedkernes Behövling bliver til en Række rimede Talemaader, som foredrages den Unge. «Ein Jahr ohne Regen, ein Priester ohne Segen, ein Markt ohne Dieb, eine Jungfrau ohne Lieb, ein alter Bock ohne Bart ist wider die Natur und Art. Jungfrauen, die nicht lachen, Büchsen (? Böckchen), die nicht kachen, Pferde, die nicht springen, wer hat Lust zu solchen Dingen, darum ihr Jungfern, voll Ehr und Tugend, läszt euch herzen und lieben in der Jugend, ehe das ihr werdet alt und eure Brüstlein werden kalt und die Äuglein beginnen zu rinnen«. Det er i god Overensstemmelse hermed, naar det derefter lyder som en Lære til den Unge, der staar foran sin første Vandring: »Wann du in eine Stadt komst wandern, so frag nach der Herberg vor allen andern; wanns dir niemand will sagen, so thu den Bürgermeister die Fenster einschlagen, der wird dir schon eine Herberg verschaffen, da du kanst sicher und

ruhig schlafen, du darfst dich nicht sorgen noch quehlen, dasz dir die Dieb' dein Räntzlen stählen« (ovfr. S. 30 jfr. 59 Nr. 7).

Der var Alvor og Værdighed over den Smede-Oldgesell, der gav den unge Svend sit første Gebyr igjen med de Ord: »Diesmal wird sie ihm zurückgegeben; hüte er sich aber, dasz sie ihm nicht zum zweiten Male zurückgegeben wird, sonst steht es nicht gut um seinen ehrlichen Namen«. ¹ Men et saadant Hensyn til de Unge bliver efterhaanden en snart utænkelig Ting. Alt kom jo næsten til at gaa ud paa ved enhver forekommende Lejlighed at presse Penge ud af alle Paagjældende, selv af de Unge.

Naar den udlærte Snedkerdreng, den saa kaldte Kuhschwantz eller Kuhschlüssel, skulde behövles, tegnede en af Svendene til en Begyndelse paa Stuens Gulv eller paa et Bord en Kridtfigur, der forestillede en Kohale, og forlangte, at Lærlingen skulde slette den ud med sit Haar. Snedkerne sagde, at han havde Lov til at gjøre det med Haanden, naar han samtidig ytrede, at hans Mester havde lært ham at arbejde med Hænderne, ikke med Haaret. Men Andre sagde, at det Hele var myntet paa at faa Drengen til at købe sig fri med Penge (ovfr. S. 9, 15). Og hvorledes var det ikke, naar Skrædersvendene skulde betale deres Tidepenge. Saa tegnede Oldgesellen en Kridtcirkel paa Lavsbordet, idet han betydede, at Pengene for de sidste otte Dage skulde lægges indenfor Cirklen, for Ugen forud paa Cirkelstregen og for Ugen forud igjen udenfor Cirklen. Syndede Nogen herimod, havde han tabt sine Penge og skulde betale igjen! ² Saa kommer dernæst som det maaske mest Betegnende, at naar Tysklands Murere holdt Møde, sad der en »Schreibsecundant« og noterede de Fejl, som de Agerende begik, Fejl, som der senere maatte betales Bøder for. Og hvortil gik saa disse Bøder? De vare bestemte til at drikkes op. ³

Men hvis nu den paagjældende Svend ikke havde Penge til strax at betale Bøderne med? Saa kom man dog over det. Saa var Herbergsfaderen nemlig som Regel strax tilrede med et Laan. Men den lille Kredit, der herved aabnedes, betød for Mange en stor Ulykke; de Paagjældende blev let ved den gjorte til faste Gjæster paa Kroen, til Herbergsfaderens Stavnsbundne, eller med andre Ord til stadige Drankere. Under de oprindeligt patriarkalske Forhold havde de vandrende Svende sikkert haft deres Hjem hos den Mester, hvis Tur det var at være Vært for dem; saa traadte i Tidernes Løb Herberget i Stedet, og det patriarkalske Forhold, som tænktes fortsat her, lod dets Personale faa Navn af Fader og Moder, Søster og Broder. ⁴ Men ned i Tiden blev Forholdet et helt andet og disse Navne paradiske. ⁵ Flere end en Svend har forbandet den til Laan villige Herbergsfader, i hvis Net de kun faldt altfor let. Det var jo som oftest

ham, til hvem den vandrende Svend maatte henvende sig, og paa hvem han maatte stole, ogsaa med Hensyn til Vandreskikkene, i hvilke Dekadencen gjorde sig nok saa stærkt gjældende som i Ordrækkerne, der skulde siges.

Midt af Gaden skulde han komme, uden Handsker paa Hænderne, med tre Knapper knappede i Frakken, med en Knortestok i Haanden og med sin Felleisen paa den ene Skulder, Mestersønner bare den i nogle Fag paa højre Skulder, men de andre Svende paa venstre. En høj Hat og et Halstørklæde vare ogsaa som Regel obligatoriske, og ejendommeligt er det med Hensyn til det sidste, at var Vejret end saa varmt, at den Vandrende umuligt kunde beholde Tørklædet om Halsen, maatte han dog ikke undlade at bære det, han skulde saa binde det om Livet! I Samtalen, han indledede med Herbergsfaderen, skulde han dernæst paa et vist Punkt foretage en Forandring med Remmen, der holdt hans Felleisen.¹ Og saaledes var der Regler næsten i det Uendelige, mod hvilke der let kunde fejles, og en Fejl kunde blive farlig, naar der blot var een Uvillig tilstede. Fejlen kunde afføde en Bøde, een Bøde kunde blive til flere, og Bøder, som den Paagjældende ikke kunde eller vilde betale, kunde føre til de raaeste Pryglescener. Saaledes var det i alt Fald blandt Murerne, blandt hvilke der ogsaa kunde finde forunderligt brutale Tvekampe Sted, i hvilke de Kæmpende stilledes overfor hinanden i knappede Frakker og med høje sorte Hatte paa Hovedet. Tre Gange har den Udfordrende Ret til et første Slag (han betaler for det), om Kampen, i hvilken Blodet hurtigt flyder fra Næse og Mund, varer saa længe, og er den ene af dem bleven saa medtagen af de tunge Næveslag, der have mishandlet hans Hoved og Ansigt, at han ved et hæst Raab »Fred«, om han har Kræfter til det, erkjender sig for overvunden, har Sejerherren — Ret til endnu et Slag!²

Overfor en Udvikling, der resulterer saaledes, er det naturligt, at Myndighederne søgte at gribe ind. Der gjøres atter og atter paa tysk Grund Forsøg i saa Henseende, og de forgjæves givne Bestemmelser ligesom samles i et kejserligt Rigspatent af August 1731, der hugger kraftigt ind paa Alt, hvad zünfugt maatte være. Alle de latterlige og urimelige Skikke, hedder det, »als hobeln, schleifen, predigen, taufen, ungewöhnliche Kleider anlegen, auf den Gassen herumführen oder herumschicken« ophæves ganske, ligesom enhver Grusz med tilhørende Taler, disse »läppische Reden«, der overholdtes saa strengt, at en Fejl, der angik »nur ein Wort oder Jota«, kunde medføre Pengestrafte eller endog tvinge den Paagjældende til at rejse en lang Vej tilbage for at faa en Grusz rigtigt meddelt. Forskjellen mellem geschenkte og ikke-geschenkte Haandværkere skulde falde bort og dermed de førstes »eingebildete bessere Ehre und Redlichkeit.«

Aflagte Eder paa ikke at maatte røbe zünfftige Hemmeligheder skulde ingen Gyldighed have. Enhver Korrespondance mellem forskjellige Lav maatte fremtidig kun ske gennem de vedkommende Steders Øvrighed, og et Lavs Segl maatte derfor ikke være i Hænderne paa enkelte Mestere eller Svende, det skulde altid ligge i Lavets Lade. Og saaledes bliver Forordningen ved, Paragraf for Paragraf, i tung Vidtløftighed. Efter den maatte hele det tyske Haandværkerliv med Et være blevet forandret, hvis den var bleven fulgt, men det blev den langtfra.¹

Zünftigheden vedblev at bestaa. Det er ikke som et Kuriosum, at der ved Bogtrykkerkunstens Jubilæumsfest i Dresden 1740 afholdtes en offentlig Deposits, »gantz neu, durch eine poetische Feder verfertiget«, som endog blev indledet med »eine schöne Musik«. Bogtrykkerens Deposits fandt stadig Sted, og 1764 hedder det med Hensyn til Bogbindernes Examination: »die wunderliche Ceremonien werden bis auf den heutigen Tage fortgesetzt«. ² Og saaledes gik det ogsaa i andre Fag. Ja endnu langt ind i det følgende Aarhundrede eksisterede Zünften i alt Fald i sine Misbrug. Derom foreligger der overensstemmende Vidnesbyrd af flere danske Haandværkssvende.

Den første danske vandrende Svend, fra hvis Haand der er opbevaret Optegnelser, er en Typograf, der 1654 opholder sig i Lübeck og her skriver i sin Almanak, at han den 16de Maj fungerede som Pathe ved fire Kornuters Postulation, og at han meddelte den Kornut, han særlig betjente, Navnet »Das bin ich«, samtidig med at han gav ham en Faddergave. Der er noget næsten Fornemt i denne korte Meddelelse, men Fornemheden er helt borte, naar vi springe to Hundrede Aar frem i Tiden. 1851 tiltraadte en ung københavnsk Typograf, Theodor Lund, sin Svendevandring med de lyseste Forventninger, men Forventningerne bleve sørgeligt skuffede. Paa Herberget i Hamborg maatte han give Brændevin og Øl, hvad der fremkaldte Sange, der endte »i et sandt Kaos af Dissonanser«, og i Bogtrykkeriet, han blev henvist til, for at faa Arbejde eller Geskjænk, blev han ikke modtagen som den velkomne unge Broder. »Der er En igjen«, lød det, og det var næsten med Uvilje, at han modtog den Pengegave, der blev rakt ham.³ Forholdene vare udartede.

Det lyder forunderligt, at Snedkersvend Andr. Chr. Hansen, da han i 1822 kommer til Snedkerherberget i Hamborg, dér træffer »flere Hundrede Svende fra alle Verdens Hjørner«. Han udtaler sig dog ikke videre om selve Herberglivet, men det er der Andre, der gjør. Da den senere Pianofortefabrikant C. C. Hornung i 1824 drog paa Vandring som Hattemagersvend, forfærdedes han over den Form, Lavsvesenet mødte ham i. Selv i en saa lille By som Lütjenburg traf han i

Lavshuset, som Hattemagerne havde sammen med tre andre Lav, henved 60 Svende, der kun levede for Brændevin, Øl og Tobak, og paa Lavshuset i Kiel blev han belært om, at han ikke kunde blive en ordentlig Svend, hvis han ikke lærte at drikke. Han skulde drikke en god Snaps med sine Kammerater, saa ofte Lejligheden tilbød sig; gjorde han ikke det, kunde han ikke komme frem i Verden, ja vilde ovenikjøbet udsætte sig for at faa dygtige Prygl. Da den senere Dampmøller Troels Marstrand i 1835 som Bagersvend kom til Bagersvendenes Herberge paa Hopfenmarkt i Hamborg, traf han »Masser af lasede barbenede Sjouere« som dets Stamgjæster. De hilste ham hujende: »Hei Bruder! wo bist du her? sei willkommen!«, og med en Del af dem var han en Dag over 40 Steder for at »spreche den Meister zu um Arbeit oder Geschenk«, de fik ikke Arbejde, men noget Brød, som blev solgt, hvorefter Udbyttet deltes; det blev 14 Schilling til hver af Deltagerne. Det var bleven en Forretning at fare Landet rundt og fægte sig frem, d. v. s. leve af Tiggeri, hvor Geskjænken ikke slog til, men Galgenhumør var der i disse »Stromere«, og Marstrand formeligt gotter sig ved Tanken om at have været tilstede ved en af de store Lavforsamlinger paa det nævnte Herberg og dér overværet »de latterlige gamle Lavsskikke, som endte med Slagsmaal og forfærdelig Forstyrrelse«. Om ganske lignende Scener beretter endelig den bornholmske Klejnsmedmester W. C. Samuelsen, der begyndte sin Vandring i 1838 og særlig dvæler ved Berlin og Wien. Paa Herberget i den første By meldte han sig med Gruszen »Fremmed Schlosser« og blev saa af tre tyske Svende forhørt om, hvor han var fra o. s. v.; paa Herberget i den sidste By saa han Svende, der knap havde Skjorten paa Kroppen, drikke og slaas, spille og danse, en fløjtede, en anden slog paa Kakkelloven og en tredje stampede i Gulvet, det var Musiken.¹ — Var det saaledes overalt i det tyske Rige, skulde det være mærkeligt, om det ikke havde vist sig paa samme Maade her i Landet.

Med Zünften havde Herbergerne holdt deres Indtog hos os. I Sadelmagernes Artikler af 1609 nævnes et Herberge dog ikke. I dem tales der kun om, at den tyske Svend, der kommer vandrende, skal skaffe sig »eine ehrliche Behausung«, hvorfra han saa sender Bud til et Værksted, for at der kan blive omskikket efter Arbejde til ham. Men 1612 staar Skrædersvendenes Kro i Kjøbenhavn som en betydningsfuld Fremtoning. I den skal den vandrende Svend tage ind, og udelukkende til den skulle Mesterne, der ønske Svende, henvende sig. Den, der fremsatte sit Ønske først, fik først en Svend. Og saa paalægges det i 1622 og 1623 Oldermændene og Bisidderne i en Række forskellige Lav, at de skulle beskikke de fremmede Svende et vist Sted, hvor de til Herberge kunne indsøge;

der skal udhænges et Tegn eller Brædt paa det, saa at Mesterne, der behøve en Svend, let kunne finde til det*. 1629 tales der om, at der skal indskikkes til Arbejde »efter ordentlig Omgang«, og for første Gang hedder det nu ogsaa, at denne Omgang er fra den Ældste til den Yngste.¹ Snedkerne synes dog i saa Henseende at gjøre en Undtagelse; den ret udlærte Svend kan (1653) tage Tjeneste hos »hvilken Mester hannem lyster og som hans Tjeneste behøver efter Haandværks Brug og Gewohnheit«. ² Her staa vi sikkert overfor Snedkernes saa kaldte Begjærvalg. I en af det kjøbenhavnske Snedkerlavs Protokoller læses der under 1632, at dets Svende bleve omskikkede »nach der wall und [d. e. oder] begere«, og 1781 stod der en stor Kamp om dette Begjærvalg**. I det nævnte Aar blev det afskaffet og paany tilladt (s. S. 8, 228), til det i 1783 blev slaet fast, at Begjærvalget, Snedkersvendenes frie Valg af Mestere, fremtidig skulde betinges af, at den ledige Svend hver Gang først efter Omskuening skulde tjene et Fjerdingsaar upaaklageligt hos den Mester, han efter Tur tilfaldt.³

Snedkersvendene vare nu forøvrigt ikke de eneste Svende, der havde Frihed overfor den sædvanlige Omskuening eller Omskikning. Erindres maa det jo, at da Enevoldsmagten ved det syttende Aarhundredes Slutning drog skarpt tilfelts imod Lavsvæsenet, blev det ved Forordningen af 23 December 1681 forbudt Svendene at holde Kro og Sammenkomst og i Overensstemmelse hermed tilladt den tilvandrede Svend selv at skaffe sig en Mester; kunde han ikke det, skulde han melde sig hos Oldermændene for muligvis ved hans Hjælp at faa Arbejde, men han maatte dog stadig »tage Tjeneste hos hvilken Mester hannem bedst anstaar«. Skomagervendenes frie Valg gjennem den saa kaldte »Sprechen« (ovfr. S. 51—52) har da været i Overensstemmelse hermed kun med den væsentlige Forskjel, at den fandt Sted paa Herberget. Skomagermesterne syntes imidlertid nok saa lidt som Snedkermesterne om Svendenes Valgret. 1757 fik de ved et kongeligt Reskript Sprechningen afskaffet og forandret til den sædvanlige Omskuening, som dog efter betydelig Uro atter i 1759 maatte

* 1623, der ovfr. S. 124 nævnes som det første Aar, i hvilket der kan tales om et Lavskilt, maa rettes til 1622.

** Til videre Oplysning om Begjærvalget, der kan behøve en særlig Undersøgelse, kunne følgende Citater af Lavets Protokoller tjene: 1638 hedder det, at ingen Mester paa een Dag maa tage i Arbejde baade »einen fremden Gesell nach der wahl und einen umständer nach begehre«; — 1672: naar en Fremmed omskikkes »und die Wahl an einen Meister sei«, der har det tilladte højeste Antal Svende, fire, maa han dog beholde ham i fjorten Dage; — 1675 straffes en Mester, der har taget en Svend i Arbejde »uden Vahlen eller Begier«; — 1730 forpligter en Svend sig til at lade sig omskikke »efter omständer walen« eller ogsaa rejse. — Efter Forhandlingerne i Lavskommissionen af 1794 (S. 45) blive Svendene anbragte »efter Omgang eller Omständer«. — Se ovfr. S. 213.

vige for et frit Valg, dog saaledes at Svendens Antagelse skulde ske ved den vedkommende Mester selv eller i hans Forfald ved Herbergsfaderen, derimod maatte Oldgesellerne Intet have med Sagen at gjøre.¹ Og saa kom det dog saaledes, at Skomagersvendene for at faa Arbejde maatte henvende sig til Oldgesellen paa Herberget (ovfr. S. 61 Nr. 26; 62 Nr. 32, 63—64)! Herberget var og blev det Centrale, saaledes som det tydeligt ses i de Artikler, som det kjøbenhavnske Bagerlav i 1756 fik slaaet fast for Bagersvendene i Kjøbenhavn. Alle ledige Svende, hvad enten de vare tilvandrede eller ej, skulde efter det opholde sig paa Herberget, og ingen Mester maatte tillade sig at tage en ledig Svend andensteds fra end fra Herberget.² Det er i fuld Overensstemmelse med Herbergernes første Op-træden her; med dem fulgte nemlig Ørtenjungerne saa godt som strax. De kjøbenhavnske Smedesvendes Ørtenjunge skal 1629 være paa deres Kro hver Søndag Kl. 12 for at omskikke, og i det Hele skal han give Møde inden en Time, hver Gang der er Brug for ham dér.³

Herbergerne have herefter spillet en ikke ringe Rolle i den zünftige Udvikling, og om dem samles derfor ogsaa Klagerne, da Forholdene ud-artede i alskens Raahed, ikke alene i Kjøbenhavn, men ogsaa i Provinserne. Paa Smedenes Herberg i Vejle var det omtrent 1825 blevet Skik at »drikke paa Sæk«, hvorved forstodes, at Alt, hvad der blev sviret og drukket for, blev skrevet paa »Zechbrættet« og derefter i Fællesskab betalt af »Broderskabet«, d. v. s. det blev ligelig fordelt paa alle dets Medlemmer, uden Hensyn til hvor meget eller hvor lidt den Enkelte havde fortæret. Det var en absolut Præmie for de Umaadelige. Og Forholdene i Odense gik paa sin Vis i samme Retning. Den Dag, de Unge bleve Svende, begyndte Svendegildet paa Smedeherberget og varede saa i tre samfulde Dage og Nætter. Om Dagen kjørte de omkring i Omegnen til de Smede, der havde Sønner, som vare Smedesvende, og lod sig traktere; om Aftenen vendte de tilbage til Herberget og svirede til langt ud paa Natten.⁴ Men navnlig for Kjøbenhavns Vedkommende blev Klagerne højlydte. 1837 vare Forholdene paa Smedeherberget her i Byen saaledes, at de Unge imødesaa den Dag, da de skulde drikke af Velkomsten og erklæres for Svende, med den største Ængstelse; havde de Uvenner blandt Svendene, kunde de risikere at blive slaaede næsten fordærvede. Omtrent paa samme Tid tales der om vældige Slagsmaal paa Snekkerherberget, hvor Drukkenskab gik i høj Grad i Svang, og paa Malerherberget har det næppe staaet bedre til. En Malersvend, der rejste ud i 1833, roser Herberget i Ratzeburg overfor Herbergerne herhjemme, hvor der herskede »pøbelagtig Raahed«.⁵ Og hvorledes Forholdene vare paa Skomagerherberget, er udførligt skildret ovenfor (S. 66): »Her var altid Drik og ikke sjældent Slagsmaal«, ikke faa

Svende bleve raat og brutalt kastede ned ad den smalle Trappe, der førte op til Herberget i Farvergade, ja det er hændt, at Nogle bleve kastede ud af Vinduerne. Og nu Murerherberget, ja fra det er der bl. A. at berette om en ganske interessant zünftig Optræden, der viser, hvor nøje vort Lavsvæsen hang sammen med Udviklingen i Tyskland.

Svendeselskabet i Kjøbenhavn drev zünftig Sport sammen med Svendeselskaberne i Hamborg, Lübeck og Bremen samt flere nordtyske Byer, og Sporten bestod i at faa en af Byerne eller en eller flere Mestere i en af dem erklæret »in Verruf«; ingen zünftig Svend maatte da arbejde i den eller hos de paagjældende Mestere, för Interdiktet var blevet hævet, naturligvis mod Erlæggelsen af en betydelig Bøde, der selvfølgelig skulde svires op. Nogle Svende i den By, det skulde gaa ud over, sendte en Klage over en eller anden dér stedfindende »Gesellenunfreiheit« til Svendeselskaberne i tre andre Byer, og naar disse gav Klagen Medhold, blev den eller de paagjældende Mestere eller hele Byen erklæret for »geschimpft«, Arbejdet blev nedlagt, og nu kom det an paa at faa Bøderne til at blive saa store som muligt. At det ikke drejede sig om Smaating, kan ses deraf, at Hamborg i 1834 ved en saadan Lejlighed maatte affinde sig med Svendeselskabet i Kjøbenhavn med ikke mindre end 300 Rth. Og det er sikkert disse Penges Anvendelse, der skal have fremkaldt en Række stormende Scener her. Efter lange Forhandlinger, der medførte ikke faa Bøders Idømmelse, hvorved Beløbet, der kunde raades over, voxede, blev det besluttet, at en Del af det skulde tilfalde Sygebøssen, men at de tyske Svende skulde fortære Resten paa Herberget i et vældigt Maaltid, hvor der regnedes fire Pund Steg til hver Deltager, og derefter skulde der være Bal. Der blev imidlertid stor Uro, da det ud paa Festaftenen viste sig, at Drikkevarerne vare beregnede for knapt, medens der stod en Del Stege urørte. Der maatte klappes op til ny Raadslagning mellem de ikke helt nøgterne Svende, og Resultatet blev, at Sygebøssens Andel ogsaa maatte springe. Nu blev der danset, sviret og jublet til den lyse Morgen, men saa laa ogsaa hele Beløbet — i Herbergsfaderens Lomme.¹

Det var den frie, zünftige Svend, der viste sin Frihed paa denne Maade, men han var jo ogsaa paa mange Maader bleven opdraget dertil, og det maa ikke lades ude af Betragtning, at han stadig stod som den Ugifte. Som den, der hos Mesteren fik baade Kost og Logis, kunde han ikke godt være gift, og da Zünften holdt sit Indtog her, lærte den, at han ikke burde være gift. Han skulde være den altid Uafhængige, der naarsomhelst skulde kunne bryde op og med sin Felleisen paa Skulderen vandre ud i den vide Verden. Hver Søndag efter Middag kunde en Svend tage Afsked fra sin Mester og drage fra ham.² Men derfor kaldte Holberg

ogsaa Haandværkssvendene »for de eneste Lemmer udi et Societet, som ikke kan tvinges«. De bo, skriver han, »som Tartarer udi Telte, og uden Ulejlighed eller mindste Tab kan de flytte fra et Sted til et andet. Hvorudover, naar de true med Desertion, maa man tro, at det er deres Alvor, og maa deres Mestere da give sig paa Discretion, medmindre de vil se deres Arbejde og Næring at ligge«. ¹

At være gift var den bosiddende Mesters Sag, ja undertiden fordredes det endog, at han skulde være gift. ² Men en gift Svend, en »Viverkarl« (Weiberkerl), som han kaldtes, var ilde stædt. I 1723 ynker Generalbygmester Ernst i høj Grad de stakkels Snedkersvende, »der falde til en Kone«. De vare Forstødte, der ingen Udsigter havde. ³ Og det høres nu fra f. Ex. baade Blytækkerne, Hjulmændene, Smedene og Glarmesterne, at de ikke taale nogen gift Svend, ingen Mester i disse Fag tør tage en gift Svend i Arbejde. En Svend, der har giftet sig eller vil gifte sig, søger da atter og atter om Redning ved at blive Frimester. ⁴ Han passer ikke ind i Svendeforholdene. Hos Malerne, hvis Svende faa Uge-, Maanedes- eller Fjerdingaarslön paa Mesterens Kost og Kammer, stilles de Gifte sammen med de saa ilde ansete militære Arbejdere, der faa Daglön, og blandt Silkevæverne volder det Vanskelighed at faa Begravelseshjælpen fastslaet for de gifte Svende med Hustruer overfor de ugifte Svende. ⁵ Det er derfor fuldstændig forstaaeligt, at det bekendte Reskript af 10 April 1761 paalægger Kjøbenhavns Magistrat at forsvare og haandhæve de Haandværkssvende, der indlade sig i Ægteskab; de maa ikke derover lide Noget eller miste noget af deres Arbejde eller Fortjeneste, og i paakommende Tilfælde vil Kongen gjerne give dem Ret til at blive Mestere. ⁶

Men hvor Lidt det hjalp, ses af de urolige Begivenheder, der 1781 gik for sig i Kjøbenhavns Snedker verden. Allerede i det foregaaende Aar havde Oldemanden paa Lavets Vegne henvendt sig til Regeringen og ganske drastisk fremstillet de gifte Snedkersvendes Kaar. »Vilde« blev de kaldte. Navnet skrev sig fra den Tid, da Kristiansborg Slot blev bygget; da havde den for Snedkerarbejdet dér staaende, Mester givet dem det, og det hang stadigt ved dem, hvad der var højst besværligt for Mesterne, der derfor indtrængende bad om, at disse unaturlige Forhold maatte blive forandrede, og saa kom i Marts 1781 et kongeligt Reskript, der paabød, at alle Snedkersvendene, hvad enten de vare gifte eller ugifte, skulde udgjøre eet Selskab med een Kasse og een Lade, samtidig med at det befalede, at Svendene selv skulde bære deres Værktøj paa Gaden, og forbød deres Begjærvalg. Men da over Halvdelen af Byens Snedkersvende herefter rystede Kjøbenhavns uzünftige Støv af deres Fødder, blev Regeringen ængstelig, og ved et nyt kongeligt Reskript af Oktober s. A. blev det be-

falet, at de gifte Svende ikke skulde være sammen med de ugifte, men have en Lade for sig. De kunde umuligt betragtes som deres Jævnbyrdige, først 1807 naa de at faa et eget Skilt (ovfr. S. 8, 150).¹

Endnu i 1800 var Forholdet i det Hele saaledes, at den gifte Skomager-, Skræder- og Felberedersvend ikke alene maatte »rykke Stol« for, d. v. s. sidde nedenfor den ugifte Svend paa Værkstedet, men som den, der Intet havde at gjøre med Fagets Svendbroderskab, kunde han tvinges til helt at maatte opgive sin Plads paa et Værksted, naar en ugift tilrejsende Svend ikke paa anden Maade kunde faa Arbejde.² Det var haardt, men det var zünftigt. Og dog er der stærkt zünftige Haandværk, der ikke forbyde deres Svende at gifte sig. Det gjør saaledes hverken Tømmerne eller Murerne, og Forklaringen heraf maa sikkert ligge deri, at disse Fag forholdsvis tidligt udviklede sig i en vis storindustriel Retning, hvad der medførte, at de talrige Svende umuligt kunde bo og have Ophold hos deres Mestere (ovfr. S. 91), saa lidt som de som Regel kunde vente selv at blive Mestere. De maatte indrette sig paa hele Livet at vedblive som Svende. Men ganske morsomt er det under disse Forhold at se Kjøbenhavns Tømmerlav betragte gifte Lærekarle som noget fuldstændig Uzünftigt. 1714 skriver Lavet til Magistraten, at saadanne ikke kjendes i Udlandet, »hvor de holde Handværksgewohnheit«; taaltes de her, vilde Følgen blive »en Despect og blame paa vores Amt«, saaledes at Svendene herfra ikke vilde blive holdte for gyldige i Tyskland.³

Zünften er en forunderlig streng Herre, der maaske just derfor altid vidste at skaffe sig Lydighed. Men der er ogsaa noget absolut Betagende ved dens helt mystiske Magt, der ligesom fulgte den vandrende Svend overalt, støttede og hjalp ham, men ogsaa tvang ham. Hvor stærkt den end udartede, skinner en indre god Kjerne dog mere end een Gang igjennem. For Troels Marstrand ejede Bagersvendenes frie Burschenleben en vis tiltrækkende Godmodighed, og han mindes fra sit Ophold paa Herberget i Hamborg forskjellige velvillige Kammerater, Kupfernase, Skimmelen, Peter Husum og Lyneborgeren, som han aldrig vilde forraade. Og Klejnsmed W. C. Samuelsen fortæller, at da han i 1838 sammen med de øvrige Svende efter overstaaet Fnatparade første Gang var kommen til Ro paa Herberget i Berlin, slog den ældste Svend tre Gange i Bordet med sin Stövleknægt og sagde: »Saaledes har det været og er endnu Haandværksskik og Brug i denne gamle Stad, at den sidst Tilrejsende skal fortælle en Rejsegeschichte eller en Røverhistorie, læse en smuk Aftenbön eller Fadervor«. Samuelsen, der var den sidst Ankomne, maatte følge Skikken, og saa læste han Fadervor højt paa Dansk, han

kunde ikke Andet, hvorefter hele det meget blandede Selskab roligt overgav sig i Sövnens Arme.¹

Havde Zünften blot ikke udartet! Thi forunderligt er det, hvorledes der endnu den Dag idag er ligesom en Længsel efter den gode zünftige Lavsfølelse. Endnu saa sent som i 1897 har en dansk Tømmermester højlydt prist Tømmerne i Tyskland² som »de eneste, der den Dag idag have bevaret den gamle Tradition med alle dens Sæder og Skikke fra Zünftens Tid«; han ser med Sympati paa Tiden, da der gennem Zünften værnedes om Fagets Ære og skabtes et godt Kammeratskab, medens man muntert vandrede:

Mit frohen Muth und heitrem Sinn
Durchreisen wir die Welt.

SAMMENSATTE LAV.

Zünftig set er et sammensat Lav, d. v. s. et Lav, hvis Medlemmer høre til forskellige Haandværk, en Uting. Zünften kan være bestemmende, være herskende og raadende, i en Kreds af Haandværkere, der øve samme Haandværk, uden at Kredsen officielt er præget som Lav. Vi have set det hos baade Bogtrykkerne og Skorstensfejerne for blot at nævne dem (ovfr. S. 103 flg.). Zünften kan dernæst skille et og samme Haandværks Medlemmer, naar Forholdene have ladet dem faa forskellige indgribende Skikke. Skjönt alle Felberedere øve samme Haandværk, er det kun ved Tvang, at de gaa sammen i det samme Lav. Landstädterne eller Beutlerne krone deres Udlærte under Medvirkning af Kransepiger; der søges om Arbejde til den vandrende Beutlersvend, som desuden har Ret til Geskjænk. Men Kronen og Kransepigerne kjendes ikke af de Reiniske, hvis Svende selv umiddelbart gaa om Arbejde hos Mesterne, og de »skjænkes« ikke (ovfr. S. 49; 53 Nr. 14; 56 Nr. 30, 32). Men at Zünften skulde kunne slynges som et samlende Baand om forskellige Haandværk, hvor meget disse end presses sammen i et Lav, er en utænkelig Ting. Haandværkets Ære kan for en Haandværker kun være knyttet til eet Haandværk, det, han udøver. Og i saa Henseende have vi et fortrinligt Exempel i Kjøbenhavns Gørtlerlav.

I Aaret 1736 begyndte Byens Gørtlere, atten i Tallet, at slutte sig sammen, og Aaret efter blev deres »Societet« godkjendt af Magistraten, der konfirmerede nogle Regler for det. Disses Karakter er imidlertid ikke zünftig. De gaa ud paa at sikre Erhvervet for Societetets Medlemmer, hvilket klart viser sig, da en Mand i 1738 vil have Ret til at ernære sig som Gørtler i Kjøbenhavn uden at gjøre det i Reglerne fastslaede Mester-

stykke. Sagen kommer til Kongens Afgjørelse, og i en Erklæring udtaler Magistraten nu bl. A., at den har konfirmeret Societetets Regler, fordi den tidligere Frihed, hvorefter Enhver, der opfyldte Betingelserne for Borgerkab, kunde blive Gørtler, havde vist sig at være skadelig. Der var opstaaet flere Gørtlere, end Byen behøvede, og Arbejdets Godhed var synligt nedadgaaende; derfor havde den troet det rigtigt at binde Borgerskabet i dette Fag til det i Reglerne fastsatte Prøvestykke, og derfor holdt den for, at den paagjældende Ansøger ikke burde have Lov til at blive Gørtler. Magistraten fik Medhold heri, men samtidig blev den reprimeret, fordi den paa egen Haand havde godkjendt de omtalte Regler. Den maatte ikke for Fremtiden understaa sig til »nogen saadan Anordning, som kan have Hensigt til Lav, at forfatte, medmindre I derom først har indhentet vor allernaadigste Approbation«, hedder det i et kongeligt Reskript.¹ Kongemagten vilde have Haand i Hanke med Haandværkerne, men disse vilde ogsaa gjerne have Kongemagtens Godkjendelse, der betød saa meget mere end Øvrighedens.² Efter Ansøgning fik Kjøbenhavns Gørtlere kongelige Lavsartikler 1741, og her spiller Zünften med. De vilde have disse Artikler, for at deres Svende, naar de rejste ud til andre Riger, kunde blive ansete dér, og for at de kunde faa fremmede Svende hertil. Zünften vilde altid gjerne have et officielt Stempel (ovfr. S. 105).

Gørtlerne synes imidlertid endnu ikke at have været fuldt ud zünftige. For deres Fags ydre Anseelses Skyld vilde de gjerne have Andre end Gørtlere i Forening med sig. De havde været opsatte herpaa før 1741 og blev ved med det, efter at de havde faaet Lav. Artiklerne snarere tilskyndede end stansede dem heri. Messing-Bækkenslageren Peter Klemp havde frivillig sluttet sig til dem i 1737, Kløkkestøberen Grof-Rothgieseren Henrik Tessin vilde derimod nødig, men da Lavet efter Artiklerne havde Eneret til at gjøre Kakkelovns-Piller, Kakkelovns-Knapper, Mortere, Strygejern, Lysestager og Lysekroner m. m., Ting, af hvis Tilvirkning han væsentlig levede, lod han sig indskrive i 1742 »videre Dispyt med Lavet at forekomme«, men Gelbgieseren Paul Henrich Röschke var absolut ikke villig. Overfor ham maatte Lavet formelig bruge Magt. Han var zünftig i udenlandske Gelbgieserlav, saa han vilde og kunde ikke indtræde i Gørtlerlavet, og saa endte det, efter Proces, dog med, at han maatte bøje sig. Han blev Medlem i 1744. Men det hævnedes sig paa sin Vis; Zünften gjorde sig efterhaanden gjældende, og her førte Svendene an.

Allerede 1739 høre vi om deres Ørtensvende, og samme Aar faa de baade en Lade »med Federal« og en Velkomst af engelsk Tin. Og ikke saa snart er Gørtlernes Societet blevet et Lav, før der bevilges dem et Herberg, hvor der hver fjerde Uge holdes Skjænk-Mandag, og hvorfra

Ørtensvendene skulle omvarte d. v. s. omskikke Svendene. I det Hele maatte de paa Herberget »øve deres sædvanlige Hantværks-Gewohnheit, saa længe de ved samme opføre sig, som ske bør, uden nogen ringeste lovstridig eller unyttig Ceremonie«. Svendene vare altsaa zünfftige, og Mesterne kom ogsaa med. 1746 sendte Lavet ærlige Geburtsattester for alle dets Medlemmer, ledsagede af ikke mindre end 100 Dukater, til Gørtlerlavet i Stokholm, der derefter »inkorporerede« det som zünfftigt. Og nu synes Alt at være gaaet roligt lige til Oldermandsvalget i 1773.

Lavet indstillede som sædvanligt tre Mestere, mellem hvilke Magistraten skulde vælge, og de Indstillede vare to Gørtlere som Numer et og to og en Klokkestøber som Numer tre. Ingen havde tænkt, at den Sidstes Opstilling betød det Mindste, han var sat paa Listen med kun een Stemme, og det endda en Gelbgiesers, men desuagtet gik Magistraten hen og valgte ham til Oldermænd, hvad der fremkaldte stor Bevægelse. Nu vidste Lavet at meddele, at Klokkestøberne, Gelbgieserne og Gørtlerne vare tre Lav overalt i Europa, der »hver søgte sit«, Gørtlervende omgikkes ikke Gelbgieser- eller Klokkestøbersvende. Følgen af, at en Klokkestøber var bleven Oldermænd for Gørtlerlavet, vilde blive, at ingen Gørtlervend herefter vilde arbejde i det, Oldermænden kunde ikke give dem noget gyldigt Lærebrev, Bevis eller Kundschaft; naar de kom til andre Steders zünfftige Gørtlerlav, vilde de blive straffede, de Udlærte herfra maatte først staa i Forbund dér, og ingen fremmede Svende vilde komme hertil; de 500 Rdr., som Lavet havde udgivet for at faa den Grusz og Rettighed, som man havde andre Steder, vare spildte, da den til Oldermænd valgte Klokkestøber, Troschell hed han, hverken kunde modtage eller give Gørtlervende; han havde indkjøbt sig som Mester i Klokkestøber-Lavet i Nürnberg.

Bølgerne gik højt, men Magistraten lod sig ikke rokke, den blev staaende ved det en Gang trufne Valg, og Mesternes stærkt opblussende Zünft sank sammen igjen. Gørtlerlavet vedblev at bestaa som det sammensatte Lav, det i Virkeligheden var, med Klokkestøber Troschell som Oldermænd, lige til han i 1783 afgik ved Døden.¹

Myndighederne vare i det Hele ikke ængstelige for sammensatte Lav. De saa rigtigt i dem en Hjælp mod Zünften. For lettere at faa Bugt med Stenhuggerensvendene, blev det i 1734 beordret, at Stenhuggerne skulde antages i Kjøbenhavns Murlav, og 1742 fik Byens samlede Mur- og Stenhuggerlav Artikler, der 1750 udstraktes til ogsaa at omfatte Gibserne.² Og da man i 1797 var ilde berørt af de tyske Remsnidervendes Skikke, greb man som et Middel imod dem til at forene Kjøbenhavns Remsnidere og Sadelmagere i eet Lav under Navn af Sadelmagerlavet.³ De sammen-

satte Lav ere imidlertid langt ældre end Zünften her i Landet, og det vil derfor være rigtigt for helt at kjende dem ogsaa at se, hvorledes de optraadte i denne fjærnere Tid.

För Lavene bestod Gilderne, og i de almindelige Gilder træffe vi Folk af alle Slags, derimellem ogsaa Haandværkere, idet det dog skal bemærkes, at St. Knudsgilderne i det trettende Aarhundrede ikke vilde have Bagere som Medlemmer, og at det flensborgske St. Knudsgilde 1622 ikke vilde have Noget med Byens Kobbersmede at gjøre.¹ Da saa i Tidens Løb Gilderne specialiseredes, kom der sikkert ogsaa Haandværkergilder, der efterhaanden gik over til de senere Lav, og i disses Sammensætning kan da ofte Tilfældigheder have gjort sig gjældende. Er saaledes mon ikke det svendborgske Gilde, der c. 1450 omfatter Byens Guldsmede, Remsnidere og Sværdfege, at betragte som en Levning af et gammelt St. Hansgilde? Det stiftedes »i Guds hæder og i herre St. Johannes baptiste hæder«. ² Men selvfølgelig udviklede Forholdene sig saaledes, at de Haandværk, der naturligt hørte sammen, d. v. s. som Regel vare udgaaede fra det samme til Grund liggende Haandværk, kom til at staa sammen indenfor det samme Gilde eller Lav, saaledes Skræderne og Overskjæernerne,³ de forskjellige Slags Smede,⁴ forskellige Slags Skindarbejdere,⁵ forskellige Slags Bødkere⁶ og endelig ogsaa Flensborgs Malere, Guldsmede, Glarmestere og Snedkere.⁷ I det sidstnævnte Tilfælde er det Haandværkere, der alle staa nær, hvad vi nu kalde Kunst, der have sluttet sig sammen om de to Helgener St. Lukas og St. Loye; første Gang deres Broderskab nævnes, er 1490, da Graabrødrene i Byen tilsige at ville tjene dem med Messer og Vigilier.⁸ Hvert Haandværkersamfund havde sine bestemte Helgener og sit bestemte Alter, de gudstjenstlige Handlinger overfor hine og ved dette vare et Slags Datidens Zünft, der bandt Medlemmerne sammen. Men det var ogsaa nødvendigt, ti de forskellige Haandværks Udøvere adskiltes selvfølgelig ved deres Haandværk, hvor meget de end vare i Lav sammen. De aflagde hver deres forskellige Mesterstykke; det var ikke tilladt en flensborgsk Snedkersvend at tjene en flensborgsk Maler, ja en Bulsmed (d. e. Grovsmed) maatte ikke holde Klejnsmedesvende.⁹ Det bliver nærmest en Undtagelse, naar det tillades de forskellige Slags Bødkere at benytte hinandens Svende.¹⁰

Paa Vinderslev Kirkegaard i Jylland mellem Kjellerup og Silkeborg findes et lavt Sten Kors som Rest af et ejendommeligt Gravmonument fra vor ældste Middelalder. Paa dets ene Side er afbildet en Mand i en lang Bluse og med en spids Hue paa Hovedet; han staar foran sin Ambolt, omkring hvilken der er anbragt en Hammer, en Tang og en Harpe; paa dets anden Side ses et Øxeblad, en Kirkeklokke og et Stykke Murværk.¹¹

Der er næppe nogen Tvivl om, at den Mand, til hvis Grav dette Kors har hørt, har været en betydelig Haandværker paa den Tid. Han har sikkert medvirket ved Vinderslev Kirkes Opførelse, det betyder Murværket, men forøvrigt har han været Smed d. v. s. været Smed i udvidet Forstand,¹ han har udført al Slags Metalarbejde, smedet Øxer, støbt Klokker og lavet Harper. Den, der følte sig draget til at arbejde i Metal, arbejdede selvfølgelig i alle Metaller, som han baade hamrede og støbte, eftersom Lysten drev ham, og den, der følte sig draget til at arbejde i Skind, baade garvede og syede disse og syede, om han vilde, saavel Skotøj som Kjørtler af dem.²

Men Virksomhederne specialiseredes, og den Eneret Haandværkerne, som ovfr. S. 180 nævnt, Fag for Fag fik i Byerne, knyttedes til de saaledes specialiserede Erhverv, der efterhaanden blev flere og flere. Af Skraaen for Malmøs Skindere ses det tydeligt, at man da, d. e. i 1429, tænkte paa at gjøre Sömskberedning til et eget Erhverv. Skindernes Ret til at berede sömsk Læder begrænses af et saadant Fags eventuelle Oprettelse.³ Da Erik af Pommeren 1422 indskærper, at enhver Haandværker skal blive ved sit Haandværk, nævner han eksempelvis foruden Guldsmede, Bagere og Skrædere endnu Sudere (Skomagere), Skindere og Smede, men i Kjøbenhavns Lavsvedtægt af 1549 er Exemplernes Antal voxet betydeligt. Suderne ere blevne til Skomagere og Tøffelmagere, Skinderne til Buntmagere, Skindere, Remsnidere og Sadelmagere og Smedene til Grovsmede, Klejnsmede og Kjedelsmede.⁴ Og særlig med Hensyn til Smedene kan endnu henvises til de Odense Smedes Skraa af 1496, der træder istedenfor en tidligere Skraa, der kun omfattede »firæ embithe«, medens den nye omfatter ti: Grovsmede, Klejnsmede, Knivsmede, Kjedelsmede, Sværdfe gere, Pladeslaaere, Grydestøbere, Kandestøbere, Remsnidere og Sadelmagere.⁵

Det synes forøvrigt at være under store Fødselsveer, at denne Forflering gaar for sig. De snævre Rammer havde i Odense fremkaldt »tvedracht och uwillie»; den nye Skraa gaves her ligesom en lignende lidt senere i Flensborg⁶ for at modvirke »mandraf, slauf eller anden (for)dervelig skade«, og Maalet blev naaet. I Odense og andensteds vedblev de fleste Metalarbejdere nu i lang Tid at staa samlede i Smedelavene, ja selv Guldsmedene nævnes en Gang imellem som Medlemmer af et Smedelav.⁷ Men ikke uden Interesse er det at se, at Grovsmedene, der formentlig maa betragtes som Urtypen mellem Smedene, synes at have bevaret en vis Førerstilling. I Odense-Skraaen af 1496 hedder det, at en Grovsmed altid skal være enten Oldermænd eller Lensmand i Lavet.⁸

Saa samlet som Metalarbejderne stod Skindarbejderne ikke. Paa

dette Omraade synes der at have fundet en Tvedeling Sted, saaledes at Buntmagere og Skindere stod paa den ene Side, Remsnidere, Punge- og Taskemagere paa den anden, og der er blevet peget paa, at Forskjellen laa i, om de paagjældende Haandværkere arbejdede i Skind med paa-siddende Haar eller i Skind uden paa-siddende Haar.¹ Skinderne, der dog sikkert oprindeligt have arbejdet i Skind af begge Slags, forsvinde imidlertid forholdsvis tidligt, men paa den anden Side slutte Sadelmagerne sig til Remsniderne og Pungemagerne, og 1623 hedder det, at Remsniderne, Sadelmagerne, Sömskberederne samt Handske- og Pungemagerne af Arild have været i eet Lav.² Senere træffe vi dog Handskemagerne i Lav sammen med Peltsnerne.³ Spørgsmaalet om, hvem der maatte gjøre Handsker, synes stadigt at have voldt Vanskeligheder, hvad der godt kan forstaas, men helt forunderligt er det at træffe Skindarbejdere som Deltagere i — Smedelav. Vi have ovenfor set, at Remsniderne og Sadelmagerne 1496 hørte til Smedenes Lav i Odense, et Forhold, der allerede kan paavises 1452, og 1506 træffe vi den samme Ordning i Ystad, ikke at tale om at den gaar igjen i baade Aarhus og Viborg, og det førstnævnte Sted komme endda Felberederne til. 1611 er Dines Remsnider Oldermand for Smedelavet i denne By, men Mads Felbereder er det i 1575 og Anders Felbereder 1672.⁴ Forbindelsen, der muligvis alt er tilstede i det ovenfor nævnte Svendborg St. Hansgilde, er altsaa af betydelig Varighed, ikke en blot forbigaaende tilfældig Forening, og et Spørgsmaal om, hvad der kan have foranlediget den, er derfor saare naturligt.

Andensteds har jeg i saa Henseende peget paa,⁵ at der sikkert tidligt har været et vistnok betydeligt Samarbejde mellem Udøverne af et Fag, der hørte under Smedene, Pladeslaaerne (d. e. Harniskmagerne), og de paagjældende Skindarbejdere; endnu 1549 tales der i Artiklerne for de kjøbenhavnske Remsnidere, Punge- og Taskemagere om »at gjøre Læder i Staalhandske eller Hovedharnisk«. ⁶ Dette Fællesskab i Arbejdet kan muligvis have givet Anledning til Sammenslutningen. Men ganske i Almindelighed maa det erindres, at smaa Forhold ofte kunde opfordre til at forene sig bl. A. af Hensyn til Ligbæring (ovfr. S. 192), et Hensyn, der vedblev at gjøre sig gjældende ned igjennem Tiderne. Det er muligvis det, der bringer Smedelavet i Aarhus til at se saa broget ud, at det 1651 tæller 14 Klejnsmede, 8 Grovsmede, 5 Bøssemagere, 4 Guldsmede, 2 Sværdfege, 2 Kandestøbere, 1 Grydestøber, 1 Sporemager, 12 Felberedere, 5 Rømmere, 4 Sadelmagere, 1 Stenhugger og 1 Maler. Det er ganske sikkert Ligbæringen, der 1631 lader Magistraten i Viborg dele Haandværkerne i sex Lav, af hvilke Smedelavet bliver sammensat af Guldsmedene, Kjedelmedene, Grovsmedene, Klejnsmedene, Bøssemagerne,

Sejermagerne (d. e. Urmagerne), Sværdfejerne, Tinstøberne (d. e. Kandestøberne), Sadelmagerne, Remsniderne og Hattemagerne. Ligbæringen øver ogsaa paa forskjellig Maade Indflydelse paa Lavforholdene i Fredericia endog langt ned i Tiden; det er saaledes ganske karakteristisk, at da Murerne i denne By 1746 fik Lavartikler, havde de ikke alene bedt om at faa et Lav, men ogsaa om at maatte adjungere sig med Slagterne af Hensyn til — Ligbæring.¹

Hvad nu end Grunden har været til, at de ofte meget sammensatte Lav opstod, Tilfældigheder, som vi ikke kjende, de enkelte Fags smaa Forhold, et særligt Hensyn til Ligbæring eller Lign., sikkert er det, at trænger Zünften ind i et saadant Lav, kommer der Ønsker om at skilles. Det kan vises ved Exempler fra saavel Provinserne som fra Kjøbenhavn.

Stiftamtmanden over Lolland og Falster havde i 1732 givet Snedkerne, Smedene og Murerne i Saxkjøbing Tilladelse til at træde sammen i et Lav, saa som der kun var en eller to Mestere i hver Profession. Da Murerne saa godt som strax gaa ud af Spillet, blev Lavet dog kun et Snedker- og Smedelav, men selv i denne Skikkelse kunde det ikke i Længden nøjes med kun een Oldermænd. Udviklingen førte til, at var en Smed Oldermænd, valgtes der tillige en Snedker, der kunde træde til som Oldermænd, naar nogen Forretning Snedkerne betærende maatte indtræde, og herved tænktes ikke mindst paa forekommende Behøvlinger, af hvilke der fra 1750 ikke fandt ganske faa Sted. Zünften gjør sig gjældende, og det gjorde den nok saa stærkt i Viborg. Det af denne Bys Magistrat i 1631 dannede Snedkerlav, der var kommet til at bestaa af Snedkere, Svarvere (d. e. Drejere), Bødkere, Hjulmænd, Tømmermænd og Murmestere, vedblev ikke i denne Skikkelse. Der kom Disputer mellem de forskjellige Fag bl. A. ved Bedømmelsen af Mesterstykker; Lavets Oldermænd, kom ofte i vanskelige Situationer. Snedkerne søgte atter og atter om at blive udskilte af det brogede Selskab, som ikke huede dem, og da det kongelige Reskript af 10 Februar 1749 aabnede en Udsigt for alle Landets Snedkerlav til at kunne komme til at give deres udlærte Drengene en retmæssig Behøvling (ovfr. S. 8), gjorde de Viborg Snedkere et nyt kraftigt Forsøg, Behøvlingsretten kunde umuligt efter deres Mening udøves af et sammensat, uzünftig Lav. Og denne Gang kronedes deres Bestræbelser med Held, i 1750 bleve de udskilte som et Lav for sig.²

Og paa lignende Maade gik det med Deltagerne i det kjøbenhavnske Trædrejerlav, Rokkedrejerne og Stolemagerne. 1675 havde Drejerne optaget siger og skriver tre Stolemagere i deres Lav, men disse faa, selvfølgelig beskedent optrædende, beslægtede Haandværkere voxede efter-

haanden i Antal og dermed i Fordringer. Lavet kaldes oftere og oftere Drejer- og Stolemagerlavet, og 1720 slog Magistraten fast, at Oldermandsstillingen skulde skifte mellem en Drejer og en Stolemager. Heri fandt Drejerne sig, skjönt med nogen Knurren, men da Stolemagerne vilde »gouvernere Alt i Drejerlavet«, og i Overensstemmelse hermed ogsaa vilde tilegne sig Drejernes Zünfft, brød der et Uvejr løs. Oldermanden, Stolemager Peder Svendsen, havde i 1736 laant »en gammel Haandværks Sædvane af en Drejersvend navnlig Türckel«, den vilde han lade afskrive, og nu kom det til stormende Scener. Man sloges paa Næverne om Lavets Lade, og saa uforligelige vare Parterne, at en Kommission, der blev nedsat for at faa Orden i Forholdet, først naaede at afgive sin Erklæring efter fem Aars Forløb, og i sin Betænkning af 1741 skriver den saa: »Iblandt de Drejerne tilhørende Dokumenter er en liden Bog, der indeholder de tyske Handverksskikke, som de imellem sig kalde Handwerks Gewohnheiten*, hvorved Drejersvendene paa de udenlandske Rejser over det hele tydske romerske Rige og paa alle andre Steder i Europa, hvor der findes Drejere, der i samme tydske Drejerlaug ere incorporerede, skulde kjendes at være egne og lovligen udlærte Drejersvende. Over disse Haandværks Skikke ere Drejerne besønderlig jaloux, befrygtende at Stolemagerne, naar dem er Oldermænd, skulde kunne deraf tage Copie og siden lade deres Svende rejse som Drejer Svende«. Noget Saadant kunde Drejerne umuligt være med til, og Resultatet blev, at Stolemagerne udskiltes af Drejerlavet og i 1742 fik deres eget Lav. Kommissionen undlod forøvrigt ikke at attestere, at de nu vare saa talrige, at de kunde borthbære deres egne Lig.¹

Det største sammensatte Lav var dog stadig, i Kjøbenhavn som i Provinserne, Smedelavet. Efter de almindelige Smedelavsartikler af 1682 bestod det af følgende ni Fag: Grov-, Klejn-, Le-, Kniv- og Nagelsmede, Bøssmagere, Sporemagere, Lille-Urmagere og Grov-Urmagere. Her som altid i de sammensatte Lav var Forholdet mellem de forskjellige Fag imidlertid ikke godt. 1699 klagede Nagelsmedene i Kjøbenhavn stærkt over Grovsmedene, og 1710 søgte Kjøbenhavns Grov- og Klejnsmede om at maatte faa et Lav for dem selv. Dette opnaaede de dog ikke.² De ni Fag maatte blive sammen til 1755, men saa fik to af dem hver sit Lav, Urmagerne og Nagelsmedene, og de Sidste tangere i alt Fald Zünften, naar de i deres Ansøgning skrive: »Vi ønske selv at udvælge os en Oldermænd af vor egen Profession og derefter holde vores egen Lade og Laugssprotokol for os selv og derudi lade vore Læredrenge ved vor egen Laugssamling ind- og udskrive«. ³

* Skulde det mon have været Fr. Fris' »Ceremoniel der Drechsler« (Leipzig, 1705)?

Atter og atter blev der paa denne Tid oprettet nye Lav, og det baade i og udenfor Kjøbenhavn.¹ Dette skete dog ikke for at handle Zünften til Vilje. Hvad der dikterede Oprettelsen af de nye Lav, var væsentlig Politihensyn. Men Zünften og den almindelige Lavsfølelse nødt godt heraf til Forargelse for ikke Faa og herimellem den bekjendte Retslærde Henrik Stampe. Han var paa sin Post overfor den Kjendsgjerning, som han stærkt betonedede, »at Lauges Antal hos os paa en Snes Aar er mægtig formeret«, og i 1760 skrev han en berømt Erklæring, der førte til det kongelige Reskript af 10 April 1761, der bl. A. fastslog, at intet nyt Lav fremtidig maatte indrettes; de bestaaende skulde endog ved given Lejlighed saavidt muligt ophæves. I Overensstemmelse hermed udtaler han en Gang i 1762 med Hensyn til Kjøbenhavns Malerlav, »at man gjerne kunde unde det den samme Skjæbne, som Billedhuggerlavet, der selv frivillig har ophævet sig«; det var sket i 1759.² Og som et Bevis for, at den nye Anskuelse efterhaanden fik mægtige Tilhængere, kan nævnes, at Kommercekollegiet i 1784 skrev til Kancelliet, at ifald Kjøbenhavns Murlav kunde ophæves, ønskede Kollegiet det gjerne.³ Tiden svingede afgjort over imod de lavsfjendtlige Anskuelser, som kom stærkt til Orde i den ved den kjøbenhavnske Tømmerstrike i 1794 foranledigede Lavskommission, hvis Arbejde fik et forøvrigt mildnet Udtryk i den mod al Zünft kraftigt optrædende Forordning af 21 Marts 1800.

Ser man ud fra denne Bevægelse paa hvad der skete 1797 med Kjøbenhavns Remsnider- og Sadelmagerlav, vil det formentlig være nok saa rigtigt at sige, at der den Gang ophævedes et Lav, Remsniderlavet, som at der dannedes et sammensat Lav af de to nævnte Lav under Navn af Sadelmagerlavet. Der var Tvist mellem Lavene formedelst de tyske Svendes Skikke, men disse Skikke fandtes kun mellem Remsnidersvendene, som kunde tilhøre endog tre forskjellige Grupper, nemlig de saa kaldte See-Riemer, Land-Riemer eller Weiss-Riemer*, der sikkert hver for sig troede sig bedre end de andre, men nok alle vare enige i Fordringen om, at Mesterne her skulde indkjøbe sig i de tyske Remsniderlav, ellers maatte — gjorde de gjældende — en Svend, der drog herfra, blot han kom til Flensborg, staa i Forbundt for at blive erkjendt for en ret Remsnidersvend. Saa blev — forøvrigt mod fire Remsnidermesters Protest — de to Lav, der i lange Tider havde dannet et sammensat Lav, i Virkeligheden gjorde til eet Lav; Remsniderne gik med andre Ord op i Sadelmagerne.⁴

Spørgsmaalet: sammensat eller ikke-sammensat kan, som vi se, dukke

* Fr. Fris har i »Cereemoniel der Riemer« (Leipzig, 1715, S. 875) Navnene Grob- und Schwartzriemer, Weissriemer og Seeriemer.

op paa meget forskjellig Maade. 1797 er der kun sex Remsnidersvende i Kjøbenhavn, fem danske, hedder det, og en fra Flensborg, og dog antydes det, at vi her staa overfor sammensatte eller rettere spaltede Forhold. Der kan eller skal blandt disse Svende sondres mellem tre Grupper, formentlig Vandringsskaber med forskjellige Skikke. Nu brydes Forskjellen for Danmarks Vedkommende og afgjort med bedre Held, end da man i 1734 søgte at bryde Forskjellen mellem Beutlerne og de Rheiniske i Felberederhaandværket (ovfr. S. 49). Denne Forkjel vedblev nemlig at bestaa, og paa samme Maade synes det at være gaaet i al Fald en Tid, da man i 1755 greb regulerende ind i Forholdet mellem de oberländiske Kandestøbersvende og Kandestøbersvendene fra Søstæderne.¹ Tiden var jo nu ogsaa bleven en anden, men overses maa det derfor ikke, at der godt kan have været endnu flere Forskjelligheder, som holdt sig skjulte og kun tilfældigt kom frem, saaledes som naar de kjøbenhavnske Hattemageres Oldermann i 1742 reserverer sig imod, at det kjøbenhavnske Lav kan have noget at gjøre med Svendene fra det i 1739 oprettede Lav i Kristiania. Kjøbenhavnerne vare Filtmagere, der valkede med Hænderne, men Kristianienserne Hutmagere, der valkede med Fødderne. Haandværket var spaltet, og der sondredes strengt mellem dets to Afdelinger. Hutmagerne arbejdede i Overtyskland, Østerrig, Moskov, Gammel-Sverige og nu Norge, medens Filtmagerne arbejdede i England, Frankrig, Holland, Brabant, Neder Tyskland, Skaane og Danmark.²

Zünften kan tage sit Udgangspunkt mange Steder fra. De forskjellige Haandværk ere naturlige Rammer, men saa kommer endnu indenfor de enkelte Haandværk forskjellig Hjemstavn. Navnene Seestädter, Landstädter, Oberländer, Reiniske o. s. v. tale her tydeligt, og saa endnu forskjellige Arbejdsmetoder. Her kan foruden Filtmagerne og Hutmagerne nævnes Glätterne og Stamperne blandt Papirmagerne (ovfr. S. 202); de Sidste gjorde Papiret glat ved Hamring, de Første glattede det med Agatstene. Det kan ogsaa her erindres, at den Snedker, der kun havde lært »paa Mejslen« og ej tillige »paa Hövlen« (ovfr. S. 9), blev vraget som Mester i flere tyske Snedkerlav.³ Der er endelig ogsaa en Forskjel mellem at garve og at »tounge«, at touge er at give forskjellige tyndere Lædersorter en videre, fortsat Tilberedning, og denne Forskjel vilde Skomagerne i Odense 1756 benytte sig af. De søgte at gjøre gjældende, at en Touger som saadan ikke maatte garve. Men her synes Zünften ikke at have spillet med. Oldermannen for Kjøbenhavns Garverlav hævdede med Styrke, at Garvning og Tougning var een Profession.⁴ Her skal ogsaa, skjönt der muligvis heller ikke kan peges paa zünftige Spor ved disse Sondringer, gjøres opmærksom paa, at Sko-

magerne i 1549 staa med Tøffelmagerne ved deres Side, og at de kjøbenhavnske Skoflikkere 1634 optræde med egne Artikler; 1661 hedder det, at den Skomagersvend, som vil indgive sig i Skoflikkerlavet, skal være pligtig til at »tage deres rigtige afsked og skudsmaal fra Skomagerlauget«. ¹ Her har sikkert været en Forskjel, om ikke i Andet saa i Rang, lige som muligvis mellem Parykmagerne paa den ene Side, Haarskjæernerne og Frisørerne paa den anden Side.

Men ligegyldigt, om Zünften har spillet med ved de sidst nævnte Sondringer eller ikke. Af det ovenfor Meddelte vil det kunne forstaaes, at den enkelte Steder etablerede Forbindelse mellem Murerne og Tømmerne (ovfr. S. 90) aldrig kunde blive zünftig anerkjendt, hvor nært et Forhold der end paa mange Maader bestaar mellem de to Haandværk. Endnu den Dag idag er det jo saaledes, at alle Mur- og Tømmersvende indbyrdes altid sige Du til hinanden, hvad der er noget aldeles Enestaaende mellem Fag, der ikke have Zünft sammen. Men derfor vare og bleve de dog forskellige, hvad der bl. A. fik et Udtryk deri, at Festen der fejres, naar en Bygning er rejst, det saa kaldte Rejsegilde, oprindeligt har været forskjelligt for de to Fag. Da Sluttoriet i Kjøbenhavn 1678 var færdigt, fik Murerne en Tønde Øl »til Grundslag«, men Tømmerne »deres ordinære Rejsetønde« (ovfr. S. 157). ²

DANSK OG TYSK.

Da Zünften holdt sit Indtog her i Landet, skete det selvfølgelig helt igjennem paa Tysk. Dokumentet af 20 Juli 1609 slutter med at sige, at hvad der staar i det, er »geschehen und gegeben in der königlichen Stadt Kopenhagen« af Sadelmagermesterne Georg von Braunsvig, Casper von Bryg, Hans Fiegenschuh von Memmingen og Wolf von Hechstедt assisterede af Svendene Ciriacus von Quedlenburg, Michel von Lübeck, Kilian von Lünenburg, Georg von Rodtweil, Valentin von Winsheim, Casper von Neustadt og Georg von Eger.¹ Mere tysk kunde det ikke være. Og som de Lærdes Sprog den Gang var Latin, og Diplomaternes Sprog blev Fransk, var og blev Zünftens Sprog Tysk. »Trykkerselskabet« i Kjøbenhavn, der i Overensstemmelse med Trykkerselskabet i Tyskland 1646 hævdede Haandværkets Ære overfor en ikke faglært Mester og senere krævede Depositsens Skikke gennemførte (ovfr. S. 33), maa have brugt det tyske Sprog. Det kan simpelthen ikke være anderledes. Den tysktalende og tyskskrivende Pastor Rohn ynker i 1737 de danske Snedkersvende, der maa gaa den helt tyske Behövling igjennem. »Wen auch jemand dänisch geboren ist und kein Wort Teutsch versteht, musz er diese teutsche Complimenten ohne den geringsten Fehler wiszen, woferne er als ein ehrlicher Gesell passiren will« (ovfr. S. 11).

Og saaledes bliver det ved. Talerne ved Behövlingen i Svendborg 1750 skulle afleveres paa Tysk (ovfr. S. 24), Oldgesellerne paa de kjøbenhavnske-Skomagersvendes Kvartal c. 1795 maa tale Tysk (S. 58), og Felberedernes zünftige Sprog i baade Kolding og Odense er c. 1800 stadig det tyske (S. 54, 57). Ja saa langt ind i det nittende Aarhundrede som Zünften betyder Noget, er der vedvarende Tale om Tysk. De kjøben-

havnske Nagelsmedes Haandværksskik er stadig tysk (S. 85—86); Skorstensfejernes Handwerksgebrauch trykkes 1856 paa Tysk i Kjøbenhavn (S. 117). Det zünftige Tysk her i Landet er dog næsten helt igjennem et forfærdeligt Tysk, et al Grammatik, ja paa sine Steder al sund Sans trodsende Sprog, men Tysk er det eller skal det være. Og her viser sig det ganske Ejendommelige, at danskfødte Svende, der ere blevne grebne af Zünften, kunne være nok saa tyske som de tyske selv. Da der 1797 er Tale om at stemme op imod de kjøbenhavnske Remsnidersvendets tyske Skikke, er her i Kjøbenhavn siger og skriver sex Remsnidersvende, som alle ere danske, fem ere fra Kongeriget og een fra Flensborg (S. 239), og i Aaret 1800 er Forholdet mellem Skomagervendene i Odense saa forunderligt, at de eneste derværende »virkelig tyske« Svende, to i Tallet, søgte Samling med de danske, medens der var nogle danske, »som holdt sig fra de danske Svende og henregnede sig til Tyskere« (S. 60).

Det var dog ikke først ved Zünften, at det danske Haandværk blev tysk paavirket. Det var jo just den stærke Indstrømning af tyske Haandværkere, der gjorde, at Zünften slog Rod her. Den tyske Indflydelse kan paavises allerede i det tolvte Aarhundrede. I Kampene efter Knud Lavards Mord dukker der ganske talrige tyske Haandværkere op i Roskilde,¹ og de ere derefter stadig vedblevne at komme. Tyske Skomagere have saaledes i ikke uvæsentlig Grad haft til Huse i baade Kjøbenhavn og Odense. 1374 betegnes en Grund i Kjøbenhavn som liggende lige overfor de »danske« Skomageres Boder, vistnok paa Nørregade, men dette Udtryk kræver som sin Modsætning, at her ogsaa har været tyske Skomagere, og disse synes at have haft deres Boder ved »Tyskemannegaden« eller Suderboderne d. e. Skoboderne, den senere Skovbogade.² For Odenses Vedkommende kan der gjøres opmærksom paa, at det i den Skraa, som Byens Skomagerlav 1406 gav Svendene, indskærpes disse, at de til Skaffere skulle vælge »danske« Svende, hvad der nødvendigvis forudsætter Tilstedeværelsen af ikke helt faa tyske Svende.³ I forskellige Lavsskraaer fra Hamborg, Lübeck og Lyneborg findes da ogsaa Bestemmelser, der vise at f. Ex. baade Bødkere, Bagere, Vævere og Kandestøbere fra disse Byer i det fjortende og femtende Aarhundrede arbejdede »to Schone«, d. v. s. søgte til de store Stævner i Anledning af Sildefiskeriet i Øresund, der særlig samledes om Skanør. Muligvis har endda nogle Svende været ret ivrige for at komme til at deltage i det sikkert muntre og brogede Liv, der har fundet Sted her, og det kan derfor forstaas, at man i alt Fald nu og da har vedtaget en Bestemmelse, der skulde tjene til at faa Svendene til vel at overveje, om de kunde staa sig ved at fare til Skaane.⁴ Men anderledes ser det ud, naar vi ogsaa træffe Bestemmelser, der lige-

from gaa ud paa at bringe Svendene fra i det Hele at arbejde i Danmark. Og saadanne findes. I de lybske Kistemageres Skraa af 1508 hedder det, at den Svend, der tog Arbejde i Danmark, ikke længere skulde være »des amptes werdich«; han skulde med andre Ord udslettes af Lavet. Og 1540 vedtog Buntmagerne i de sex vendiske Stæder Lübeck, Hamborg, Lüneborg, Rostock, Stralsund og Wismar, at den Svend, der havde haft »egen Ild og Røg« i Danmark, ingensinde mere skulde faa Arbejde i de nævnte Byer, hvor i det Hele ingen dansk Dreng maatte oplæres i det paagjældende Fag.¹

De sidste Bestemmelser ere dog ikke rettede mod Danmark alene, men ogsaa mod Norge og Sverige. Vi staa sikkert her overfor et Forsøg paa at bevare de nævnte Industrier for tyske Hænder i tyske Byer uden Konkurrence i de nordiske Nabostater, der herved skulde tvinges til at købe de paagjældende Produkter som indførte. Det var ikke Meningen, at den tyske Indflydelse skulde formindskes herved, den skulde snarere styrkes, og det er den sikkert ogsaa bleven, ti rundt omkring i vore Byer — nævnes kan baade Malmø, Cimbrishavn, Ystad, Rønne, Kjøbenhavn og Kjøge — sad der tyske Handelslav.² Og saa mange tyske Kjøbmænd var der t. Ex. i Aalborg, at Statutterne for Kjøbmandslavet dér, Guds Legemslav, paabød (1441), ikke alene at den ene af dets to Skaffere skulde være tysk, men ogsaa at Lavets Majgreve afvexlende hvert andet Aar skulde være dansk eller tysk, og at de Udvalg, der nedsattes, skulde bestaa halvt af Danske, halvt af Tyske, ikke at tale om endelig, at een Tønde tysk Øl skulde opveje to Tønder dansk Øl, naar Medlemmerne idømtes Bøder.³ Her indførtes en Mængde Ting fra Tyskland. Mærkes kan saaledes »prydsk« Kister, Stettiner-Skiver (d. e. Borde) og Danziger Senge, ikke at tale om — som en Nyhed — efter c. 1560 Jernovne fra Lübeck o. s. v.⁴ Gjenstandene kom som et Tillæg til Personerne, ti de vedblev at strømme herind, de forskreves. Som et Par Exempler til de alt tidligere meddelte kan nævnes, at Frederik II 1580 skriver til Hertug Ulrik af Mecklenburg om at skaffe ham en Glasmager, som ogsaa kom, og at Kristian IV 1619 medgav sin Kjøgemester, der skulde til Tyskland, 60 Dl., »som han skulde give nogle Tømmermænd paa Haanden, som skulde drage herind«.⁵

Der var meget at bygge paa, da Zünften kastede sit fængslende Net over Danmarks Haandværk, og man kan forsaavidt kun være forundret over, at det ikke var sket tidligere. Men de gamle danske Haandværkerlavs Eksklusivitet har muligvis medvirket her. I Kristian III's kjøbenhavnske Reces af 1557 klages der over, at »de Gamle« i Lavene holde saa stærkt igjen, at »therfore findis udi Riget faa Handwercksfolk, som

noget kand«. Kongen klager over det Samme Aaret efter i den koldingske Reces, og 1581 istemmer Frederik II den samme Klage.¹ De Fremmede blev saa vidt muligt holdt ude, og mærkes kan det i denne Sammenhæng, at medens det tyske Sprog helt bemægtigede sig de sønderjyske Lavsskraaer, ligegyldigt om de hørte hjemme i Slesvig, Tønder, Sønderborg eller Flensborg, kjende vi i Middelalderen nord for Kongeaaen kun to paa Tysk affattede Lavsskraaer, nemlig for Smedene i Ribe (1424) og Guldsmedene i Kjøbenhavn (1429), og begge Steder bleve de henholdsvis 1450 og 1496 afløste af danske Artikler.²

Men een Gang kommen her, slog den tyske Zünft hurtigt dybe Rødder. Som vi ovenfor have set, voxede her Svendeherberger frem (ovfr. S. 224), og Lærlingenes Løsgivelser blev til Svendeindvielser. Den danske Bogtrykker Morsings Optræden kunde ikke holde Depositsen ude (ovfr. S. 33), og Behövlingen gik sin Sejersgang gennem Kjøbenhavn, Malmø og Helsingør (ovfr. S. 4). Man saa paa enhver Maade ud efter Tyskland. »Den lovlige Snedker-Profession« i Helsingør erhvervede i 1649 en Række Artikler angaaende Svendenes Forhold, hvis første Paragraf foreskriver, at den tilrejsende Svend skal begive sig til Svendenes Herberge og derfra sende Bud efter Oldgesellen, som skal spørge ham ud om, hvad han begjærer, hvor han har lært sit Haandværk, hvor han sidst har arbejdet, samt om han efter Haandværksbrug har forandret sit Navn og da naar, hvorefter Artiklerne gaa over til at omhandle baade Skjænken og Omskueningen m. m. Og under disse Artikler staar følgende af tretten Mestere og sex Svende underskrevne Erklæring: »Anno 1649 St. Michelsdag have vi samtlige Mestere og Svenne vedgaaet og underskrevet foranstaaende Laugs-Artikler, hvilke vi have kjøbt af Stralsund for vore Penge«. Det er en »lovlig Snedker-Svende Amtsrulle« stadfæstet Torsdag efter St. Laurentii 1584 af Stralsunds Øvrighed.³

I Helsingør tilkjøbte man sig altsaa Artikler fra Tyskland. Men man havde ogsaa de Fremmede midt imellem sig. Den störste Del af de tretten Mesternavne lyde tyske, og af de sex Svende vare kun to danske; af de fire andre vare to fra Lübeck og to fra Reval. Svendenes Vandring stod i voxende Anseelse, saaledes som det tydeligt kan ses i et Lav, der trods de nye Forhold holdt sig væsentlig dansk, nemlig det kjøbenhavnske Tømmerlav. Sin Tribut til Tiden maatte det dog selvfølgelig yde. I saa Henseende kan nævnes, at dets tyske Svende i 1673 stiftede en stor Tin-. Skjænkekande »vor sich und ihren Nachkommen zu Ehren«, der allerede 1691 maatte repareres »allen fremde erliche Gesellen, die nachkompt, zu Gedechnis«, men nok saa betegnende ere Bestemmelserne angaaende de indfødte Svendes Vandring i de Lavet af de danske Myndigheder givne

Artikler. 1648 hedder det, at en Svend ikke maa gaa fra sin Mester, saa længe denne har Arbejde og vil give ham den Dagløn, som han hos en anden kan bekomme, »medmindre han vil rejse udenlands«, 1657 bestemmes det paa lignende Maade, at en Svend ved sin Mesters Død ikke maa forlade Enken, för Arbejdet, han staar ved, er færdigt, »medmindre han vil rejse udenlands«, og endelig gjøre Lavets Artikler af 1674 den fortjenstlige Gjerning at vandre obligatorisk for enhver Svend, der vil være Mester. Han skal have »rejst udenlands paa sit Haandværk i to Aar«. Det blev Handwerksgewohnheit, og i Avgust 1681 haanedes en fra Tyskland hjemkommen Tømmersvend paa Svendenes Lavshus de Mestere og Svende, der ikke havde rejst.¹ De kunde kun, som vi ovenfor (S. 72) have hørt om Kandestøberne, bringe en Grusz »von hinten den Ofen«.

Hvad hjalp det herimod, at Enevoldsmagten just i det nævnte Aar tog sig sammen og ved Forordningen af 23 December 1681 søgte at udrydde al den opkomne Zünfft, alle Lavenes »selvgjorte Vedtægter«. Lige fra sin første Tid havde Enevælden været betænkt paa at gribe ind i Lavforholdene. Statskollegiet afgiver i 1664 en Betænkning herom. Lavenes Artikler, skriver Kongen i 1669, skulle indrettes efter »voris absolute og suveræne Arveregjering«. Det bliver dog stadigt kun til Forberedelser, Sagen lægges saaledes 1671 i en ny Myndigheds, Kommercekollegiets Haand.² Men alle de Lavartikler, der udstædtes fra 1672 til 1678, og det er ikke mindre end femten, kom ikke til at svare til de stillede Betingelser;³ det er først Forordningen af 1681, der bryder med Fortiden.⁴ Nu bestemtes det bl. A., at Svendene ingen Kroer maatte have, ingen Sammenkomster maatte holde, og at Vandringen ikke mere skulde være obligatorisk; det skulde være en Svend uforment at blive Mester, »endskjönt han ikke paa Haandværket rejst haver«. Lavsvelkomster bleve konfiskerede (ovfr. S. 101, 126), Skiltflytninger forbødes (S. 125) og Svendeindvielserne bleve undertrykkede (S. 4) — i nogle Aar.

Paa den Tid var det i flere Lav nok saa meget Mesterne som Svendene der holdt paa de zünftige Skikke. Den usalige Oldermænd for Kjøbenhavns Snedkerlav Johan Steenbuch forfægtede »sine egne Landsmænd til Foragt de tyske Stæders Vedtægter, hvilke han dog efter Beretning aldrig engang skal have set«, og da Politimesterens Fuldmægtig Søndag den 4 Avgust 1695 Kl. 12 efter Prædiken overraskede de kjøbenhavnske Possementmagere i et Møde, sad Oldermænden Johan Ernst med sytten Svende om et Bord »med deres Lavslade staaende aaben paa Bordet«, o. s. v.⁵ Laden blev naturligtvis konfiskeret. Men allerede 1691 gjøres der Kjøbenhavns Tømrere forskellige Indrømmelser,⁶ og 1699 stod Zünften som Sejerherre paany. De kjøbenhavnske Snedkersvendes Begjærvalg aner-

kjendtes, de gifte Svende fik Ret til at staa for sig imod de ugifte, Behövlingen blev igjen tilladt,¹ og fra Kjøbenhavn bredte dennes tyske Cereemonier sig over det hele Land, hvad der ganske officielt sloges fast i 1749.² I Berlingske Tidendes Forgænger (»Kjøbenhavnske danske Post-Tidender«) for 11 Juli 1749 læses følgende, af »Borgemester og Raad« underskrevne Avertissement: »Magistraten i Colding lader herved 3 Gange i de danske Aviser publicere, at efter Deres kongl. Majestæts allernaadigste Reskript af 10 Februar 1749 er Snedkeramtets Behövling udi Colding d. 7 Juli 1749 allernaadigst indrettet og paa Colding Raadstue i höyanseelig Forsamling solenne og vedbørligen fuldbyrdiget; som tjener alle andre Kjøbstæders Snedkeramter og Snedkersvende inden- og udenrigs til tjenstlig Efterretning. Datum Colding d. 9 Juli 1749«.

Dette danske Avertissement taler höjt om den tyske Zünfts Sejer. Danmark er nu et erobret Land. Hvor Fr. Fris taler om Hvidgarvernes forskjellige Vandringsskaber, beretter han, at de Rhinske vandre i 'Danmark, Sachsen, Brandenburg, Lyneborg, Pommern, Preussen og Schweiz; Danmark nævnes først. Og naar det tidligere blandt Stenhuggerne paa Spørgsmaalet om, hvilke Fagets Hovedpladser var, blev svaret: Straszburg, Wien, Zürich, trænges nu flere Steder Kjøbenhavn frem i Svaret;³ saa mange tyske Stenhuggere fik Arbejde her efter Byens Brand i 1728 og ved Kristiansborg Slots Opførelse. Karakteristisk er det da ogsaa, at Danmark 1738 i de kjøbenhavnske Snedkeres tyske Behövlingstale nævnes som det gode Madsted; der er »Grütz und Stockfisch überall« (ovfr. S. 21).

Regeringen staaer hjælpeløs overfor de kommende og rejsende tyske Svende, som ikke kunne undværes, men som kun blive her, saa længe de selv ville, og som absolut fordre, at Forholdene her skulle være zünftige. Da Kjøbenhavns Magistrat i 1712 opdager, at Byens Kandestøbere have underkastet sig »de Lybske«, dömmes den i loyal Harmen den indgaaede Forening »for nul og som ugjort at være«. Lavet maatte kun rette sig efter de det »allernaadigst givne Artikler«, og skulde i den Anledning »de Lybske« gjøre nogen Vanskelighed ved at antage de her vedbørlig udlærte Svende, skulde Lavet blot meddele det »til videre allerunderdanigst Andragelse for vores allernaadigste Konge og Herre«. Og hvad blev saa Resultatet, da Sagen 1732 kom for Kongen? Ene og alene en Udtalelse om, »at Hans Majestæt sig ej dermed melerer«. Kandestøberne fornyede saa Forbindelsen med Lübeck (ovfr. S. 76, 77).⁴

Alle Fag vare dog ikke paa rette Vis zünftige, saaledes ikke Hjulmændene, hvorfor en her udlært Hjulmagersvend »udenrigs paa de tydske Steder« ikke blev antagen, uden at han der først maatte staa to Aar i Forbundt, hvorimod de herværende tyske Mestere — der var et Par Stykker — strax antog de

tyske Svende, der kom hertil, ja endog udstødte de danske for deres Skyld, »og det med saadan Foragt, at de tyske Svende ej skal ville træde i Arbejde, saa længe den danske Svend er i Tjeneste«. Lavet klagede over »disse hovmodige tyske Svende, der ikke en Gang i forekommende Dødsfald vil værdige en dansk Svend at følge ham til Jorden, mindre iblandt de danske Svende indfinde sig paa Herberget til at erlægge og betale deres Tidepenge«. Saa mandede Enevoldsmagten sig op til at udtale — det er i Marts 1727¹ — at Ingen af Hjulmandslavet maatte forskrive en fremmed Svend, saa længe der var danske at faa, og at disse altid fremfor de fremmede skulde have Arbejde og Underholdning. Men Sagens nok saa væsentlige Punkt, de danske Svendes Behandling ved de tyske Lav, gik den uden om. Det kom imidlertid op nogle Aar efter, da Kjøbenhavns Sværdfegere, Felberedere, Kandestøbere, Possementmagere og Snedkere havde klaget over den Behandling, deres Svende af forskjellige Grunde fik i Hamborg og Lübeck. For de to første Fags Vedkommende vare Klagerne de sædvanlige, at Svendene herfra maatte lade sig »straffe«, för de kunde vente at blive erkjendte. Possementmagerne klagede særlig over, at deres Svende, naar de drog videre fra Hamborg, bleve behandlede som »Weiberkerls«, da de hamborgske Possementmagersvende havde Tilladelse til at gifte sig; Snedkerne besværede sig over, at man i Lübeck tvang de kjøbenhavnske Svende til at blive ved den nye Bygning, de havde faaet Arbejde paa, til den var færdig, og Kandestøberne vare fortrøede over, at deres Svende bleve straffede i Lübeck, fordi de kjøbenhavnske Mestere ej havde villet akkordere »at contribuere til de lybske Mesteres Kasse«, naar de hvert syvende Aar holdt Generalforsamling for alle Sø- og Hansestæder; vi staa her muligvis ved Grunden eller en af Grundene til, at Kandestøberne senere fra Søstæderne gik over til Oberländerne (ovfr. S. 77).²

Overfor disse mange Klager har Regeringens kølige Svar sikkert vakt liden Tilfredshed. Det kom i et Reskript af 14 December 1736 og gaar væsentlig kun ud paa, at Svendene kunde lade være at rejse til de to Byer, samt at Lavene jo kunde gjøre Gjengæld mod de tyske Svende, som kom hertil. Dette var nu dog lettere sagt end gjort, og Regeringen fulgte ikke selv den Anvisning, den her gav. Da en Faszbindersvend fra Dysseldorf i 1737 kom hertil, blev hans Lærebrev trods Svendenes Protest kjendt for godt af Vintapperlavet; Svendene oplyste, at der intet Lav var i Dysseldorf, men desuagtet gav Regeringen dem ikke Medhold.³ 1760 praktiseredes Reglen dog for Kjøbenhavns Malerlav, i alt Fald paa Papiret. Det var fornærmet over, at de her udlærte Svende i Lübeck, Hamborg og navnlig Dantzig bleve atkrævede et saa kaldet Gesellengebyr, naar de

havde arbejdet paa Prøve i fjorten Dage, og efter Ansøgning blev det da udtrykkeligt tilladt Lavet, at det maatte »imodtage og begegne« de fra fremmede Steder kommende Svende paa samme Maade, som de behandlede de danske Svende. Under Sagen blev det oplyst, at Lavet forgjæves havde skrevet til Lavet i Dantzig, ligesom at Kjøbenhavns Magistrat, ogsaa forgjæves, havde henvendt sig til Dantzigs Magistrat.¹

Det er herefter fuldt forstaaeligt, at Murerne, hvis Svende havde lidt under ganske de samme Vanskeligheder, naar de kom til Tyskland, som Hjulmændene, Sværdfejerne, Felberederne m. fl., undlod at klage, men hjalp sig selv ved at søge Faget zünftigt anerkjendt. I fire Aar korresponderede det kjøbenhavnske Murlav herom med Murlavene i Dantzig, Lüneborg og Dresden, »tre Amter, der ere som Hovedamter for de andre tyske Stæder«, og i 1740 opnaaede det da, »at vores her udlærte overalt udi det hele romerske Rige for retskafne og gyldige Mursvende, hvor de endog kommer, skal passere«. Men det betalte ogsaa denne Ret med over 450 Rd., der medgik til »dem, der samme skulde bringe til Rigtighed, saavelsom ogsaa udi Erkjendtlighed til de udenlandske Amter«, i Porto m. m. Det er derfor kun naturligt, at det med Iver vaagede over, at denne dets dyrekjøbte zünftige Ret stadig kunde opretholdes, og derfor var det ikke medgjørligt overfor Murerne i Aalborg.

Under 7 Februar 1746 fik disse Haandværkere Lavsartikler, hvorover de selvfølgelig følte dem. De kunde derfor umuligt undlade at paatale, at Murlavet i Kjøbenhavn vægrede sig ved at antage deres Udlærte. Der blev korresponderet vidt og bredt herover. Men de kjøbenhavnske Murere kunde umuligt böje sig. De havde faaet deres »Sunftighed« hos »de Dantziger, Lüneborger og Dresdener Amter« og kunde derfor Intet gjøre, der stred imod den, saa meget mere som de nye Lavsartikler, de havde opnaaet i 1742, gjorde det obligatorisk for deres Svende at arbejde udenlands i to Aar. Murerne i Aalborg vare ikke zünftige, men skaffede de sig anerkjendte som saadanne i Tyskland, »saa ere vi lige .saa villige som skyldige deres Begjæring at fyldestgjøre«. Vanskeligheden blev løst derved, at Aalborgerne mod en billig Kjendelse skulde kunne lade deres Dreng ind- og udskrive i det kjøbenhavnske Lav. Men i Virkeligheden betyder ogsaa denne Løsning, at de tyske Lav, d. e. den tyske Zunft, var kommanderende her i Landet.²

Det var den, da Stenhuggersvendene i Kjøbenhavn 1740 forjog de uzünftige »Brabantere« herfra;³ det var den, da de kjøbenhavnske Skomagervende 1748 satte igjennem, at Mesterne vedblivende skulde yde dem det fra Fortiden nedarvede Søndagsmaaltid, en kongelig Missive begrundede Afgjørelsen ved, at »Svendene ikke paa anden Maade skal

være at bringe til Rolighed«;¹ og det var den, da de ugifte Snedkersvende her i 1781 sejerrigt gennemførte, at de umuligt kunde taale nogen gift Svend i Selskab med sig. De nedlagde Arbejdet, holdt fremmede Svende fra at komme hertil og rejste endelig selv herfra, hvad der førte til, at Guldberg, Indfødsrettens højtprieste Fremmer, i en Kabinetsordre af 22 August 1781 lod Kongen bruge just Indfødsretsloven som et Argument til Fordel for de tyske Snedkersvende. Det hedder: »Den Indfødsret, som vi glæde os ved at have givet vore kjære og tro Folk, har aldrig haft til Hensigt at holde arbejdende Fremmede fra Landet eller gjøre deres Ankomst eller Ophold i Landet uangenem eller forkleinende, tværtimod. Der er en Artikel just bestemt til alt det modsatte, saa at Vi ikke med Fornøjelse have set, at Magistraten stikler paa de tyske Mestere og taler om de endnu tilbageværende fremmede Svende, som om den vilde ønske, at disse Fremmede alle vare borte. Og da det i et Par Aar er forekommet Os, som om det Slags Fremmede beegnes med mindre Agtelse, end Indfødsretten i bemeldte Artikel tilholder, byde Vi og befale ved denne Lejlighed, at enhver nøje tager sig vare baade i Ord og Gjærning ikke i denne Sag at begaa Forseelser, som Vi ej holde tilgode; thi en arbejdende Mand vunden for Staten er en Fordel, som fortjener Kloses Agt«.²

Regeringen, der først havde befalet, at de gifte og ugifte Snedkersvende skulde være i eet Selskab, var bleven betænkelig ved de Ugiftes Modstand, og saa lod den det gaa ud over Magistraten i ovenstaaende Ord, der højtideligt proklamerede de tyske Svendes Sejer. Mellem de 86 bortdragne Svende, vare kun 8 fra Kongeriget, 6 fra Slesvig, 6 fra Norge og 2 fra Sverige, men Resten fra Holsten (14) og Tyskland (50), fra Königsberg, Riga, Breslau, Brunsvig, Lüneborg, Frankfurt o. s. v. At Regeringen troede det saa vigtigt at faa dem tilbage, kan kun forundre, ti de tyske Svende viste sig stedse som et uroligt og herskelystent Folkefærd, saaledes som det faa Aar før havde vist sig saa slaaende i Kjøbenhavns Skomagerlav.

Af Svendenes to Oldgeseller i dette Lav havde fra gammel Tid den ene stadig været tysk, og i Opfattelsen af, hvad der skulde forstaaes ved tysk, viste Svendene sig saa nøjeregnede, at Traktaten af 1773, hvorved Rusland overdrog Danmark den hertugelige Del af Holsten, kom til at spille en Rolle for dem. »Da hele Holsten nu var kommen til Danmark«, protesterede de tyske Skomagersvende i 1775 imod, at en Holstener kunde vælges som tysk Oldgesel, og da de danske Svende lige saa lidt vilde have en Holstener som dansk Oldgesel, blev det ved et kongeligt Reskript af 13 Maj 1775 fastslaaet, at Skomagersvendene fremtidig skulde have fire Oldgeseller, en for Kjøbenhavn, en for Norge, en for »vore øvrige Pro-

vinser, hvorunder Slesvig og Holsten«, og en tysk. Men denne Ordning faldt ikke i de tyske Svendes Smag. De have muligvis ment, at de her ved bleve stillede i Skygge, skjøndt Reskriptet efter Foranledning af det tyske Kancelli indeholdt en Passus om, at »ved Valget af en Oldgesel af bemeldte øvrige Provinser maa i Henseende til Sproget ingen Forskjel gjøres, om nemlig den, der skal vælges, forstaar det tyske eller danske Sprog«. Støttede som det synes af nogle tyske Mestere vægrede de tyske Svende, »ongefær 76«, sig ved at betale Tidepenge, ja insulterede Raadmanden, der mødte ved en Samling. De vilde helt skilles fra de øvrige Svende, og det holdt haardt at faa Ro i de bevægede Sind.¹

Ved denne Lejlighed var Regeringen dog nogenlunde standhaftig. Men den var da ogsaa bleven allerunderdanigst opfordret af ikke mindre end 61 Skomagermestere til at lade den trufne Ordning blive ved Magt. Med Hensyn til Svendene skrive de meget karakteristisk bl. A. Følgende: »Disse tidt nævnte tyske Svende tør vel have den Indbildning, at de ville spille Herrer over Anordningen ligesom de gjøre ved danske Svende og deres Mestere«. Her er Sandheden, de tyske Svende vilde være de herskende, og det vare de ogsaa, hvad enten vi se frem eller tilbage. 1730 var af 302 Tømmersvende i Kjøbenhavn 104 tyske. De vare altsaa langt fra Flertal, men dog satte de igjennem, at en af Lavets Oldermænd ved et Justitsoptog valgt dansk Fanebærer maatte vige for en tysk. Fanen skulde bæres af en tysk Svend. Og skjøndt Mesterne stred imod, bleve de ogsaa nødte til at modtage tyske Skrivelser fra Svendene. Den Gang vare de tyske Svende herskende i Lavet, og det vare de ogsaa ved den store Strike i Sommeren 1794. Af de 202 Tømmersvende, som den 5 August førtes til Kastelet, vare de 121 tyske, og mellem de 124, som bleve dømte, vare 98 tyske. Men nu brast den stærkt spændte Bue. Under 8 August s. A. blev det befalet, at hvis nogen udenlandsk Svend, »af hvilket Lav han end maatte være«, inden tre Dage meddelte, at han hellere vilde bortrejse end blive i sin Mesters Arbejde, skulde Mesteren inden 24 Timer meddele ham den fornødne Afsked, og den 11 August bleve alle indfødte Haandværkssvende, som efter deres Lavartikler eller Vedtægter vare pligtige til at rejse i Udlandet paa deres Haandværk, aldeles fritagne for denne Forpligtelse.²

Det zünftige Net, der bandt vort Haandværk til det tyske, søgtes overskaaret; i den Retning arbejdede den Lavskommission, der samtidig blev nedsat, med al Iver, og Resultatet blev Forordningen af 21 Marts 1800, der bl. A. udtalte, at Kongen ikke vilde »taale, at Lavene herefter i nogen Henseende staa under nogen Tvang af udlændiske Lavsfordomme, Vedtægter eller Skikke«. ³ Men det var ogsaa paa høje Tid, ti den Disci-

plin, Enevoldskongerne atter og atter havde søgt at bringe ind i Lavene, var næsten strax bleven neutraliseret af den tyske Zünft. Forordningen af 23 December 1681 var hurtigt paa mange Punkter bleven et tomt Bogstav (ovfr. S. 246), og de strenge Paabud i Plakaten af 24 November 1749 gik det ikke bedre.¹ Da denne sidste efter Striken i 1794 blev oplæst ved en Kvartalsforsamling paa Tømmerkroen, modtoges den »trods en Raadmands Nærværelse« med Latter, og der faldt Ytringer som: »geht wohl nicht so hart zu.«² Regeringens saa ofte holdningsløse Optræden hævnedes sig. Svendene kjendte mere til de tyske Lavs Skikke end til de danske Love, der aarligt skulde oplæses for dem, men ikke bleve det. De tyske Oldgeseller forstod kun mangelfuldt Dansk og handlede væsentlig efter eget Tykke. Blikkenslager Irgens oplyser i et Brev til den ovenfor nævnte Lavskommission, at Ingen kunde blive Oldgesel i dette Lav, uden at han var en »gemachter« Gesell, altsaa i Regelen en Tysker, samt at han altid blev forbigaaet med at faa fremmede Svende; han holdt nemlig de hos ham arbejdende Svende fra at komme paa Herberget og dér fortære Noget.³

Det var et stærkt tysk Liv, som Zünften podede paa vort Haandværk, og dog kunde Podningen have været mere tysk endnu. Af offentlige Lavsoptog fik vi kun Skiltflytningerne (ovfr. S. 124), men i Tyskland kjendtes ganske anderledes Haandværkerfestligheder med maskerede Optog og arrangerede Danse. Allerede 1350 nævnes Slagternes og Knivsmedenes Maskeoptog, den saa kaldte »Schembartlaufen« i Nürnberg, en Fastelavnskommers, de to Haandværk fik Ret til som Belønning for deres loyale Holdning overfor Byens Øvrighed under et Oprør. Slagterne vare her, som saa ofte senere, konservative. Ved Festen opførte Knivsmedene en sirlig Sværddans, Slagterne en mere drastisk Marsch eller Dans med sammenbundne Pølser, der dog ofte erstattedes med Læderremme. I München og Breslau dansede Bødkerne kunstfærdigt med Tøndebaand, og Slagterne i München frigav deres Udlærte ved en offentlig Fest, den saa kaldte »Brunnenspringen«. I et stort Optog, der stansede forskellige Steder for at drikke høje og højeste Gesundheiter, marcherede de til Torvet; her blev de sædvanlige Taler holdt til Lærlingene, der saa ligesom fik en Daab ved at springe i den derværende store Springvandskumme, fra hvilken de derefter morede sig med at øse Vand over Enhver, der vovede sig i Nærheden. I Brunsvig opførte Slagterne allerede i det fjortende Aarhundrede aarligt en saa kaldet Oxejagt, der senere blev til en Fest ved Pinsetid med bekransede Kreaturer. Navnlig fra Kejser Maximilian I's Tid optraadte de tyske Haandværkere med særlige Dragter og Faner.⁴ Men af alt dette har kun saare Lidet forplantet sig nord-

paa. Kun i Bergen synes der i de »Kontorskes« d. e. de derværende tyske Kjøbmænds usigeligt raa »Spil«, som de tyske Haandværkere dér sluttede sig til, at kunne paapeges Noget, der langt ude kan sættes i Forbindelse med de ovenfor nævnte Optog. Og fra en langt senere Tid kan der maaske ogsaa peges paa, at der hvert Aar ved Pinsetid fandt en Fest Sted i Flensborg, ved hvilken tolv til sexten bekransede Oxer bleve drevne gennem Byen i to Afdelinger. Den Dag mødte navnlig de flensborgske Haandværkssvende frem i fuld Puds og levede lystigt paa deres Mesteres Bekostning.¹

Men det er det Hele. Ti hvor naturligt og ligetil lyder det ikke, at f. Ex. Skomagersvendene i Slagelse ca. 1450 hvert Aar med en Forrider i Spidsen red tilskovs efter Majløv og derefter Haand i Haand dansede omkring deres By. Og det er sikkert ganske i Overensstemmelse hermed, naar det 1554 hedder, at Kjøbenhavns Smedesvende førte Maj i By om Sommeren og ved Fastelavn dansede en Dans, i hvilken de ikke maatte slippe Haandtaget paa deres Sværd.² Den danske sindige Natur har ubevidst gjort Modstand. Men som naturligt er, har der ogsaa været bevidst Modstand. En saadan er tilstede i det tidligere nævnte Paabud (1406) om, at Skomagersvendene i Odense til Skaffere skulde vælge »danske« Svende, og hvor megen opsparet Harmeligger der ikke i Kristiern Pedersens Udbrud imod de tyske Kræmmere i hans Bog om Börn at holde til Skole (1531): »De rose sig storligen deraf i deres compenni, drickcollats oc giller, hvorledes de have gecket oc bedraget os med deres gamle, forledne oc fordervede varer og sige tilmed: so s[c]all man de horsen denen utrecten; gud naade os, at vi skulle end have spot og spe til skaden«. ³ Det er ogsaa bevidst Modstand paa sin Vis, naar de kjøbenhavnske Vantberedersvende c. 1620 »med Snurken og Pukken« søge at holde de indvandrede Svende fra at faa Arbejde her; ⁴ naar de kjøbenhavnske Hjulmænd i 1726 gjør Regeringen opmærksom paa de »hovmodige« tyske Svende (ovfr. S. 248), og naar f. Ex. i 1730 en Murmester og syv danske Svende forgribe sig paa en Del tyske Mursvende, eller nogle danske Mursvende slaa en tysk Murpolerer til Jorden, som de ikke ville arbejde under, hvad de blive dømt for af den Kommission, der samtidig nedsattes for at faa Bugt med de Tumulter, der opstod mellem Byens Haandværkere og de talrige tyske Bygningshaandværkere, som Regeringen efter Byens Brand 1728 paa alle Maader søgte at faa herind og gav Lov til at arbejde uden at indtræde i noget Lav. Der var »en stor Forbitrelse mellem Amtsmesterne og deres Folk imod de Tyske«. ⁵ Det er bevidst Modstand, naar en kongelig Resolution af 16 Februar 1756 ophæver den de kjøbenhavnske Mursvende i Lavets Artikler paalagte Forpligtelse at rejse udenlands, et Aar efter at de ere

blevne Svende, og gjør Vandringen til en helt frivillig Sag.¹ Men Modstanden bliver først almindeligere, da den ovenfor nævnte Lavskommission af 1794 begynder at arbejde. Det er til den, at de københavnske Bogtrykkes Kornutsvende udtale sig imod den »af Tydskerne indførte« Postulationsuskik (ovfr. S. 46); det er til den, at de danske Snedkersvende beklage sig over, at de tyske Svende og de danske, der have rejst, indtrænge sig fremfor de andre danske Svende til at blive anbragte »efter Omgang eller Omstænder«, og det er til den, at ogsaa de danske Tømmersvende henvende sig med en troskyldig Bøn om, at alt det, som Kommissionen vil udvirke, ikke maa udstrækkes til de Fremmede, men blot komme dem tilgode, som ere Hs. Majestæts indfødte Undersaatter.²

Kommissionen og den derefter følgende Forordning af 21 Marts 1800 sætter Skjel. Men inden vi gaa videre paa den anden Side Skjellet, skal her i Korthed nævnes, at der findes en Del Bestemmelser til Gunst for »indfødte« Lærlinge, samt at vore Lav have været i Forbindelse med baade Norge og Sverige. Det kunde jo være, at der i disse Forhold har ligget en vis Støtte for Modstanden mod den tyske Zünft.

Hvad nu først Lærlingene angaar, da bestemmer den tit nævnte Forordning af 23 December 1681, at enhver Mester skal have i det Mindste en indfødt Lærling, og at man har lagt Vægt paa denne Bestemmelse, fremgaar ikke alene deraf, at Henrik Stampe 1760 i sin bekjendte Erklæring om Lavene meget ønsker, at den maa blive efterlevet, men ogsaa deraf, at en Del Lavartikler (efter 1741) møde med et endog ubetinget Forbud imod, at der i de paagjældende Lav maa indskrives nogen udenlandsk Lærling.³ Man kan jo ogsaa blive helt betænkelig, naar det ses, at Hof-Murmester Zumppe 1745 blev greben i at antage lutter tyske Dreng, samt i at lade de hos ham Udlærte indskrive i Murlavet i Dresden.⁴ En saa kras zünftig Tyskhed er dog sikkert en Undtagelse. De her nævnte Lærlingebestemmelser have næppe haft nogen almindelig Betydning, ti hvilke udenlandske Forældre skulde vel finde paa at sætte deres Børn i Lære her. Det ses da ogsaa, at Ansøgningerne om Dispensation fra Bestemmelserne ikke ere særlig talrige; her kan oplyses sex Tilfælde mellem 1756 og 1798 i følgende fem Haandværkerlav, Parykmager-, Blikkenslager-, Gørtler-, Blytækker- og Naalemagerlavet, og det sidste Tilfælde gav endda Anledning til, at Forbudsparagrafen i Naalemagerens Lavartikler helt blev hævet.⁵ Bestemmelserne om indfødte Lærlinge gaa igjen i en Række Fabriksprivilegier ligesom i f. Ex. Silkevævernes Artikler, der ogsaa maa siges at omfatte Fabrikforhold,⁶ Tanken med dem er ganske naturligt at binde en opkommende Industri til Landet, men det er noget Andet, end at de skulde være et Led i Kampen mod den tyske Zünft.

Karakteristisk er det nu ogsaa, at af de sex ovenfor nævnte Dispensationstilfælde angaa kun de to Lærlinge fra Tyskland, de fire andre Drengere svenske, og to af disse blev indskrevne i Kjøbenhavns Gørtlerlav, det samme Lav, der 1746 fik sin Zünft fra Stockholm (ovfr. S. 233). Vi staa da nu ved Spørgsmaalet om vore Lavs Forhold til Norge og Sverige. Men havde Lærlingebestemmelserne kun ringe Betydning for Kampen imod den tyske Zünft, er det i saa Henseende endnu ringere bevendt med Strømningerne, der kom til os fra vore nordiske Nabolande; de gik snarest i modsat Retning. Hvad Gørtlerlavet vilde have, var »den Grusz og Retlighed, de haver andre Steder«, og det var just den tyske Grusz, som det nu ogsaa ganske rigtigt fik fra det svenske Lav. Den tyske Zünft var som hjemme i Stockholm,¹ og den kan ogsaa i alle sine Afskygninger paavises f. Ex. i Bergen. Vi have ovenfor (S. 211) set, at Kobbersmedene i Bergen vistnok 1724 fik Artikler fra Lübeck, og der er meget Mere at gjøre opmærksom paa i samme Retning. Alt synes at være tysk her. Paa de bergenske Glarmesteres Velkomst staa, at den er stiftet 1724 »von nachfolgende benahmte Meister des ehrbahren Ampts der Glaser«; paa Skomagersvendenes Velkomst findes et Sølvskilt fra omtrent samme Tid, der viser en højtopskjörtet Dame, der strækker Foden frem til Maaltagning, og som er omgivet af følgende Indskrifter: »Nicht soweit auf. — Wen ich das haben wil, was komt es euch bey. — Wen sie das haben wil, wollen wir zu bet gehen«; og 1748 vedtoges Byens Knapmagere efter et fra Lavet i Bremen modtaget Brev fremtidig kun hver at ville holde een Dreng, saaledes som det overholdes »ved alle Ampter af denne Profession i det tyske Rige«.² I Kristiania, denne saa meget yngre By, kjendte man endelig saa overmaade godt til f. Ex. baade Skiltflytninger og Behövlinger paa tysk Maner.³

Herefter kan der ikke godt være Tale om en antitysk Ström fra Norge eller Sverige. Og forøvrigt synes Forholdet at have været det, at som de tyske Lav paa enhver Maade søgte at gjøre sig gjældende overfor de kjøbenhavnske Haandværkere, saaledes søgte Kjøbenhavns Lav, hvor der var Lejlighed dertil, at gjøre sig gjældende overfor de norske og svenske Haandværkere. De kjøbenhavnske Kandestøbere stilledes 1706 over samtlige Kandestøbere i Norge (ovfr. S. 75). Bogbinderlavet i Kjøbenhavn fordrede i 1723, at Bogbinderne i Kristiania med Svende og Drengene skulde lade sig indskrive i det; gjorde de ikke det, kunde deres Udlærte ej for Svende passere, og det kan, noget senere, paavises, at en i Kristiania udlært Parykmager, selvfølgelig af samme Grund maatte staa i Forbundt i Kjøbenhavn.⁴ 1780 skriver Kjøbenhavns Tømmerlav til Søsterlavene i Leipzig, Lübeck, Stralsund og Rostock for at erfare, om de kjende noget til zünftige svenske Tømmer-

svende, og da de ikke mene at kjende saadanne, maa Resultatet være blevet, at Tømmersvendene fra Sverige maatte lade sig straffe i Kjøbenhavn. Det samme var endnu 1795 Tilfældet med de svenske Mursvende, der søgte Arbejde i Kjøbenhavn efter Byens Brand. De bleve, hedder det, ilde beegnede af de kjøbenhavnske Svende, der fordrede, at de skulde staa to Aar i Forbundt her for at blive gyldige, medens Svenskerne kun vilde indgaa paa eet Aar.¹ Det er, som om de svenske Haandværkere gennemgaaende stod under de danske i zünftig Retning, og dog vare de svenske Malersvende 1760 i Dantzig frie for det Gesellen-Gebyr, som de danske vare saa forbitrede over.²

Fra Norge og Sverige er Modstanden mod den tyske Zünft altsaa ikke bleven støttet. Det er ubetinget den særlig af tyske Svende fremkaldte store Strike i 1794, der gennem den nedsatte Lavskommission fører til Forordningen af 21 Marts 1800. Men selvfølgelig kunde denne, der endda kun gjaldt for Kjøbenhavn, ikke paa een Gang reformere Alt. De gifte og ugifte Snedkersvende vedblev saaledes at bestaa som to forskellige Selskaber. Men 1807 fik dog de gifte et eget »Amtsskilt«, og ved denne Lejlighed hævdede de sig som »det danske Snedkeramt« overfor det »saa kaldte« tyske (ovfr. S. 150).

Danskheden vinder mere og mere frem. Og af Interesse er det saaledes at se, at allerede i Aaret 1800 betegnes det i Skomagerlavet i Odense som et tilbagelagt Stadium, »at en tysk eller forrejt Svend tilegnede sig den Rettighed at sige Du til en dansk eller uberejt Svend«, medens denne »ikkun maatte sige Han til hin«. Hverken i Odense Skomagerlav eller Felberederlav havde den fremmede eller berejste Svend længere nogen Forret fremfor de uberejste danske Svende, men derfor var der dog stadig tyske Skomagersvende i Odense, og der lød stadig tyske Taler, naar en Felberederdreng blev gjort til Svend dér (ovfr. S. 54, 60). Ja endnu i 1822 gaar det væsentlig paa Tysk, naar en Odense Smededreng skal løsgives og ved den Lejlighed skal »bide Kammen af en Nøgle«. Men nu rejses der ogsaa med god Virkning bestemt Modstand imod dette Forhold (ovfr. S. 83), og det ikke alene i Odense, men ogsaa f. Ex. i baade Vejle og Horsens. Ti hvor underligt det end lyder, spillede de tyske Svende stadig en Rolle i næsten alle vore Provinsbyer. Med Hensyn til Kolding, der 1749 var saa glad ved den dér praktiserede Behøvling, kan det erindres, at den endnu et Stykke ind i det nittende Aarhundrede var en saa zünftig By, at Horsens Felberederdrengene maatte drage til den for at blive »kronede«, selvfølgelig paa Tysk (ovfr. S. 57). Men saa kom 1848, der ogsaa paa dette Omraade blev et Gjennembrudsaar.

Ogsaa vore Haandværks Svende bleve nemlig grebne af dette Aars

ationale Begejstring. Bevægelsen begyndte selvfølgelig i København, men derfra bredte den sig, og hvor der var tyske Svende, maatte de fortrække. De maatte t. Ex. forlade baade Holbæk, Ringsted og Roskilde. Og mærkeligt er det at høre, at der i Holbæk arbejdede omtrent 50 tyske Svende, vistnok væsentlig Mursvende, der beskjæftigedes ved Opførelsen af et Dampbrænderi. Det var i April, at Bevægelsen begyndte i København, den kom efter de begivenhedsrige Martsdage. Magistraten fik snart Meddelelse paa Meddelelse om den fra de forskjellige Lav, og den 28 April udgik dens første Skrivelse til Sagen til Snedkerlavet, Murlavet og Tømmerlavet; senere fulgte Skrivelser til baade Tøjmagerlavet, Blikkenslagerlavet, Skomagerlavet og Skræderlavet m. fl. Overalt var man besjælet af den samme Aand, og Svendenes patriotiske Bevægethed viste sig paa anden Maade end ved at fortrænge deres tyske Kolleger. Svendeselskaberne vare ivrige for af deres smaa Midler at yde Bidrag til Krigsførelsen, de kappedes her med alle andre Danske, og den almindelige Begejstring forplantede sig til de danske Haandværkssvende i Udlandet; de ilede hjem for at melde sig som Frivillige.¹

Bevægelsen i 1848 var national. Den var ikke som saadan rettet mod Zünften, men den blev dog et afgjørende Slag imod den. Hvad der endnu bestod af tysk Zünft her, maatte væsentlig ophøre. Der er herefter ikke længere Tale om noget tysk Førerskab i vort Haandværk. De faa Levninger, der endnu findes af Fortidens Zünft,² ere derfor fuldstændig danske, som f. Ex. de københavnske Mursvendes fornøjelige Ungsvendefest (ovfr. S. 99).

Der kan paavises Fremgang paa mange Punkter. Det lyder helt zünftigt, naar Klejnsmed Samuelsen fortæller, at da han anden Pinsedag 1838 rejste fra København for at begynde sin Vandring, blev han fulgt til Toldboden af sine »Ebensvende«, der »sang og skreg igjennem Gaderne og nær havde løbet en Præst omkuld i Bredgade«.³ Men da det store Haandværkertog den 2 Juli 1841 lykønskede den daværende Kronprins, den senere Kong Frederik VII, og Prinsesse Mariane i Anledning af deres Bryllup, førte Fanen, der blev baaren i Spidsen for Toget, et Minervahoved i sin Dug.⁴ Der er et forunderlig frisk Pust heri, skjøndt Minervahovedet, hvad der kun er naturligt, var omgivet af Haandværks-emblemer. Men selvfølgelig kan det ikke være Andet, end at det lange Samliv med det tyske Haandværk i fælles Zünft har sat Mærker, baade ydre og indre, der endnu langt fra ere svundne.

Kjøbenhavns Tømmerlav ønskede 1848 i national Betægethed at forandre en Del Benævnelser, der efter dets Mening vare »komne til os fra Tyskland tilligemed de gamle Haandværksbrødre«, heriblandt Oldgesel og

Bisidder,¹ men disse Ord bleve ikke udryddede. Udtrykket Styrbroder (Steuerbruder) for et trængende Lavmedlem, der drager fra Lav til Lav med et Brev, der berettiger ham til at faa Hjælp (ovfr. S. 51),² er forsvundet, men Styrbestyrer, som Navn paa en af dem, der opkræve Tidepenge (Steuer, Skat) m. m., har været brugt langt ned i Tiden (ovfr. S. 66), og hvormange andre Udtryk vise ikke stadig tilbage til deres tyske Oprindelse. Naar Bagervendene deles i Liggere, Hølpere (Hjælpere), Knædere (Æltere) og Mestersvende, ere de to midterste Benævnelser tyske, og en Række Værktøjer bære paa lignende Maade endnu den Dag idag tyske eller forkvaklet tyske Navne. Smedene bruge Dörslag (Durchschlag) og Dorne, Snedkerne prøve, om et Brædt er lige, ved Hjælp af en Retske (Richtscheit), de hövle med baade Fugebanke og Rubanke o. s. v. Og vi støde paa lignende tydelige Minder i flere Haandværkerlavs Segl, som stadig kunne bruges. I en Række Skomagarsegl ses Dobbeltørnen, i et enkelt ogsaa den schlesiske Skomagersvend Hans von Sagan, ved hvis udholdende Tapperhed den tyske Hær 1370 ved Rudau overvandt de hedenske Litaver. Han satte et Ben til i Kampen, men i sin Glæde over dens Udfald gav Kejseren ham og alle hans Værkfæller Ret til i Segl og Fane at føre Dobbeltørnen som Mærke. Heraf have de danske Skomagere i rigeligt Maal benyttet sig, og saa have de desuden sat den enbenede Svend som Topfigur paa deres Velkomster.³

Her staar han imidlertid ikke alene som den tapre Skomager. Han er samtidig ligesom en Personifikation af den seje Udholdenhed, der i saa væsentlig Grad prægede Zünften og efter dens Ophør endnu i saa Meget gaar igjen blandt vore Haandværkere. Zünften forsvandt og efter den ogsaa Lavene, de bleve hævede ved Næringsloven af 1857, men derfor slap vore Haandværkere ikke de gamle Traditioner. De vedblev at staa dem i Blodet. Man længtes efter de gamle disciplinære Former, efter de gamle rituelle Skikke. Man følte et Savn, som søgte Tilfredsstillelse, man stod som i et tomt Rum, der trængte til at fyldes.

At det var saaledes, fremgaar formentlig afgjort af den store Iver, hvormed Svendene eller, som man nu maa sige, Arbejderne sluttede sig om Socialismen, da den i 1871 rejste sin Fane her. Ved den fik deres Fagforeninger en Mission.⁴ Og hvad Mesterne eller Arbejdsgiverne angaar, har det sin Interesse at se, at de i en Del Aar fra 1884 at regne afholdt en Række Haandværkerfester, ved hvilke der f. Ex. 1886 i Roskilde fandt Svendeindvielser Sted med Benyttelse af de gamle Skikke (ovfr. S. 74, 87), samt at der stadig hos dem er Ønsker oppe om, at faa de gamle Lavsgjenstande til paany at spille en Rolle »for Standsfølelsens Skyld«. ⁵ Endnu i 1897 synger en Mester næsten en Hymne til

Zünftens Pris (ovfr. S. 230). Saa mærkeligt det end synes, er det, som om Zünftens oprindelige Toner endnu have Magt. De gamle troskyldige Toner og Forhold, som nu kun kjendes delvis og mangelfuldt, maa have præget sig forunderlig dybt. Og flere end et Spørgsmaal herom kunne trænge sig frem med Ønske om Besvarelse, uden at det dog tør ventes, at en saadan helt kan naas. Selv i smaa Ting synes der at mangle tilstrækkelig Vejledning. Naar der saaledes i Nagelsmedenes Segl ses et af Nagler gjennemboret Hjærte,¹ er det saa mon rigtigt, naar der siges, at der er tænkt paa Korsets Nagler, der gjennembore Menneskehedens Hjærte? Men ligegyldigt om det er saaledes eller ej; det har sin store Interesse at se Zünften ligesom leve endnu, længe efter at den officielt er død. Det er et stærkt Bevis, paa hvilken uhyre Magt den har siddet inde med. Tyskheden, der ogsaa ad denne Vej blev ført ind over Danmark, maatte nødvendigvis vare længe.

HENVISNINGER.

- S. 179¹. Danmarks Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 270 § 24.
- 179². Sst. II, S. 89 § 20; 98 §§ 64, 65; 99 § 69; 111 § 44; 315 § 34; 322 § 38.
- 179³. Sst. II, S. 6 § 11; 7 § 27; 43 § 25; 154 § 20.
- 179⁴. Sst. II, S. 234 § 20; 277 § 16; 371 § 4; jfr. 269 § 19; 347 § 34.
- 179⁵. Sst. II, S. 32 § 15; 225 § 16.
- 179⁶. Sst. II, S. 41 § 17; 262 §§ 13, 14, 15.
- 179⁷. Sst. II, S. 165 §§ 21, 22; 181 § 38; 215 § 60; 248 §§ 22, 23; 249 § 30; 268 § 8; 417 § 26.
- 180¹. Sst. II, S. 94 §§ 45, 46; 195 § 14; 220 § 24; 304 § 18; 312 § 15; 319 § 18.
- 180². Sst. II, S. 271 § 30; 288 § 19.
- 180³. Sst. II, S. 210 § 36; 269 § 15; 337 § 41.
- 180⁴. C. Nyrop: Lavenes indbyrdes Rang, S. 9, 23 (Industriforens. Maanedsskr., 1880, S. 33); do.: Træk af dansk Lavsordning S. 8 flg. (Beretn. om det sjette dske Industrimøde 1892, S. 320 flg.).
- 180⁵. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 33 § 26; 219 § 13.
- 180⁶. Sst. II, S. 27 § 6; 37 § 13; 42 § 21; 88 §§ 12, 13; 102 §§ 6, 7; 136 § 1; 159 § 11; 174 § 41; 195 § 10; 217 §§ 2, 3, 6, 7, 8; 228 § 37; 235 § 30; 259 § 27; 275 §§ 6, 7; 276 § 11; 302 §§ 7, 8; 314 § 32; 318 §§ 8, 9; 321 § 36; 341 § 4; 352 § 13; 357 § 7; 361 § 14.
- S. 180⁷. Dania, 1901, S. 174 flg.
- 180⁸. Kolderup-Rosenvinge: Gl. dske Love, V, S. 180, 194.
- 181¹. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 20 § 24; 47 § 13; 256 § 13.
- 181². Sst. II, S. 255 § 10; 449.
- 181³. Sst. II, S. 32 § 11; 207 § 19; 209 § 30; 235 §§ 26, 27; 330 § 12; 354 § 22; 365 §§ 36, 37.
- 181⁴. Sst. II, S. 88 § 14.
- 181⁵. Sst. II, S. 8 § 34; 20 § 25; 33 § 23; 124 § 9; 164 § 12.
- 181⁶. Sst. II, S. 55 § 30; 194 § 4.
- 181⁷. Sst. II, S. 209 § 30; 330 § 12.
- 182¹. Sst. II, S. 45; 46 § 7; 48 § 15; 117 § 18.
- 182². Sst. II, S. 29 § 17; 68 § 18.
- 182³. Sst. II, S. 7 § 29; 70 §§ 34, 34; 113; 136 § 2; 140 §§ 1, 3; 143 § 10; 152 § 1; 275 § 3; 288 §§ 13, 17; 301 § 5; 317 § 4; 325; 345 § 27.
- 182⁴. Sst. II, S. 7 § 29; 16 § 2; 51 § 5; 123 §§ 2, 4; 130 § 1.
- 182⁵. Sst. II, S. 5 § 7; 115 § 5; 145 § 1.
- 182⁶. Sst. II, S. 15 § 1; 131 § 10; 145 § 3;

- jfr. Bestemmelsen i de Flensborg Smedes Skraa fra c. 1425 (S. 51 § 5): »Gifft he synen inganck uth an demes suluen daghe, so heft he twe pennynghe vm to syneme bere«.
- S. 183¹. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 32 § 20; 89 § 20; 236 § 37; 286 § 6; 315 § 34; 322 § 38; Kbhvns Dipl. I, S. 280 flg.; C. Nyrop: Forh. mellem Mester og Svend, S. 10 (Betret. om det 5te dske Industrimøde, Odense, 1885, S. 203).
- 183². Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 25 § 1; 34 § 1; 45 § 1; 88 § 14; 103 § 11; 115 § 1; 152 § 2; 204 § 1; 244 § 4; 255 § 11; 287 § 10; 300 § 2; 310 § 2; 317 § 2; 333 § 28; 360 § 5.
- 183³. Sst. II, S. 140 § 2; 223 § 2.
- 183⁴. Sst. II, S. 194 § 1; 217 § 5; 357 § 8.
- 184¹. Sst. II, S. 393, 403; — 315 § 36; 322 § 40; 324; 327 § 1; 381 § 4; — 311 § 4 jfr. 301 § 4, 317 § 4; C. Nyrop: Træk af dansk Lavsoordning, S. 16 flg.; Kolderup-Rosenvinge: Gl. dske Love, IV, S. 106 § 62; 180 § 14; 249 § 5; 286 § 70; Kancelliets Brevbøger 1551—55. S. 301, 301—2; 1556—60, S. 19, 437; 1571—75, S. 100; 1576—79, S. 323.
- 184². Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 145; 145 § 1; 147 § 22; S. 148 §§ 25, 27.
- 184³. Sst. II, S. 4 § 5; 8 §§ 30, 31; 55 § 32; 57 §§ 40, 41; 236 § 37.
- 184⁴. Sst. II, S. 51 §§ 6, 7; jfr. 420 § 37.
- 184⁵. Sst. II, S. 205 § 41; 240 § 3; 335 § 33; 336 § 38; 356 § 3.
- 184⁶. Sst. II, S. 8 § 30.
- 185¹. Sst. II, S. 16 § 1; 17 § 4; 126 § 23; 134 § 31; 148 § 25; 197 § 23; 213 § 53; 366 § 40.
- 185². Sst. II, S. 5 § 7; 88 § 14; 287 § 11.
- 185³. Kbhvns Dipl. II, S. 291; Kancelliets Brevbøger, 1556—60, S. 207.
- 185⁴. H. F. Rørdam: Kbhvns Univ.'s Hist., I, S. 201, 669; C. Nyrop: Dansk Guldsmedekunst, S. 39; Kbhvns Dipl., I, S. 487; II, S. 331, 380; Vedel Simonson: Eske Brok, I, S. 88, 94, 95.
- S. 186¹. Saint-Léon: Le Compagnonnage, 1901, S. 32 flg.
- 186². Saint-Leon: sst. S. 52 flg., 224 flg.
- 186³. Kanc. Brevb., 1556—60, S. 72; F. R. Friis: Saml. t. dsk Bygnshist., S. 291; do.: Bidr. t. dsk Kunsthist., S. 5, 162.
- 186⁴. Kanc. Brevb., 1561—65, S. 676; 1571—75, S. 116.
- 186⁵. Kanc. Brevb., 1556—60, S. 241, 360; 1571—75, S. 94, 471, 525, 667.
- 186⁶. Kanc. Brevb., 1561—65, S. 121—22, 444, 543; 1571—75, S. 124; 1576—79, S. 570, 652, 703; F. R. Friis: Saml. t. dsk. Bygnshist., S. 297.
- 186⁷. M. Rubin i Dansk histor. Tidsskr. 5 R., III, S. 524, 530.
- 187¹. Kr. Erslev: Rigsraadets Hist., I, S. 266; C. Nyrop: N. L. Reiersen, S. 19, 22; Kbhvns Dipl., III, S. 101, 408.
- 187². Kbhvns Dipl., II, S. 722, 758; C. Nyrop: Dansk Guldsmedekunst, S. 49.
- 187³. Kbhvns Dipl., VI, S. 152; IV, S. 758; II, S. 589, 594; C. Nyrop: Træk af dansk Lavsoordning, S. 22 flg.; V. A. Secher: Forordninger og Recesser, V, S. 237.
- 187⁴. Kbhvns Dipl., II, S. 265 § 5; 269 § 31; 453 § 7; 506 § 23; 637 § 18 688 § 17; III, S. 67; — II, S. 728 § 17; III, S. 57 § 18; for Snedkerne og Tømrerne gjaldt særlige Regler, s. sst. II, S. 353 § 7; 365 § 33; 668 § 13; 674 § 16; 714 § 16; III, S. 418 § 22.
- 187⁵. Kbhvns Dipl., III, S. 36 § 10; 122 § 13; 285 § 13.
- 188¹. Kbhvns Dipl., II, S. 739 § 17; III, S. 82 § 13, 123 § 18, 286 § 18.
- 188². Kbhvns Dipl., III, S. 87, 119, 297—98, 454; II, S. 774 § 31.
- 188³. Kbhvns Dipl., II, S. 638 § 22; 689 § 21; 709 § 16; 715 § 21; 729 § 21; III, S. 58 § 22.
- 188⁴. Kbhvns Dipl., II, S. 636, 675, 688, 714, 728; III, S. 57.

- S. 188⁵. Kbhvns Dipl., II, S. 668 § 15; 767 §§ 2, 4, 768 § 9, 769 § 10.
- 189¹. Kbhvns Dipl., II, S. 586 § 41; III, S. 34 § 2; 82 § 11; 415 § 7.
- 189². Sjæll. Registre Nr. 23, Fol. 802; Sjæll. aabne Breve 17 Maj 1656 Nr. 84; Acta consistorii 31 Maj 1656; Slotsbygns's Kommissions-Protokol, II, 1739—41, S. 1331, 1336, 1346, 1591, 1613, 1632; C. Nyrop: Fortids Arbejderforhold, S. 5 (Tilskueren 1902, S. 255).
- 189³. Kbhvns Dipl., III, S. 31, 34.
- 189⁴. Kbhvns Dipl., III, S. 34 § 2; 35 § 3; 37 §§ 18, 19; 38.
- 190¹. Kbhvns Dipl., III, 434 § 7; 455 § 8.
- 191¹. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 178 § 15; 231 § 3; 247 § 18; 263 § 26; 305 § 23; 313 § 23; 320 § 26; 332 § 21.
- 191². Sst. II, S. 371 § 6; Kbhvns Dipl., II, S. 352 § 2; 676 §§ 16, 26; 771 § 4.
- 191³. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 89 §§ 16, 17.
- 191⁴. Sst. S. 90 § 22.
- 191⁵. Sst. S. 255 § 10; 355 § 33; 357 § 4; Kbhvns Dipl., II, S. 264 § 3; 265 § 4; 289 § 27; 353 § 2; 362 § 3; 508 § 22; 686 § 5; 707 § 3.
- 191⁶. Kbhvns Dipl., II, S. 322 § 25; 365 § 30; 454 § 9; 768 § 4; 771 § 4.
- 191⁷. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 255 § 10; 257 § 18; Kbhvns Dipl., II, S. 264 § 4; III, S. 82 § 13; 123 § 18; Geh. Ark.'s Aarsberetn., III, Till. S. 112 § 21.
- 191⁸. Kbhvns Dipl., III, S. 34 § 1; 36 § 12; jfr. II, S. 285 § 10.
- 192¹. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 2, 3, 14, 49, 122, 130, 144, 292; Kbhvns Dipl., II, S. 301.
- 192². Kbhvns Dipl., III, S. 34 § 1; 511 § 2; Geh. Ark.'s Aarsb., III, Till. S. 131 § 7.
- 192³. Des Knaben Wunderhorn, II, 1808, S. 70—74; jfr. C. L. Stock: Verfassung des Gesellenwesens, Magdeburg, 1844, S. 82—83.
- S. 193¹. Brüder Grimm: Altdeutsche Wälder, I, Cassel, 1813, S. 83—87.
- 193². Fredericus Frisius: Der vornehmsten Künstler und Handwerker Ceremonial-Politica, Leipzig, 1708.
- 193³. G. Freytag: Bilder aus der deutschen Vergangenheit, II, 1 Afd., Leipzig, 1873, S. 148 flg. Den der givne Redaktion findes oversat paa Dansk i Tidsskr. f. Kunstind., 1889, S. 174 flg. af Direkteur Bernh. Olsen.
- 196¹. Fris: Handw. Cerem. S. 9, 17, 31.
- 196². Chr. Gerber: Unerkante Sünden der Welt, I, Dresden, 1708 (»nach der fünften Edition«), S. 1314—1328.
- 197¹. William Blades: An account of the German moralitay-play entitled Deposito cornuti typographici, London, 1885, S. 101—113.
- 198¹. Deposito cornuti typographici, Leipzig, 1743, et Tillæg til C. F. Gessners Der in der Buchdruckerei wohl unterrichtete Lehrjunge oder bey der löblichen Buchdruckerkunst nöthige u. nützliche Anfangsgründe, Leipzig, 1743, jfr. C. F. Gessner: Die so nöthig als nützliche Buchdruckerkunst, I, 1740, S. 182—190; III, 1741, S. 154. — Se i det Hele videre G. Hayn: Das Postulat der Buchdrucker-Gesellen, Berlin, 1802; Weimarisches Jahrbuch, VI, 1857, S. 369—383; Skand. Bogtr.-Tid. 1874, S. 71 flg.; S. 185 flg.; 1875, S. 90 flg.; Nær og Fjærn Nr. 98, 19 Maj 1874; ovfr. S. 33 flg.
- 199¹. H. F. Rordam: Kbhvns Univ.'s Hist., I, S. 364—65, jfr. S. 100 og III, S. 304, 415 flg., Holberg: Danm.'s og Norges gejstl. og verdsl. Stat, 1749, S. 200 jfr. 211. — Se i det Hele videre: Job. Hundorph: Kurtzes Tractälein de ritu depositionis, Erfurt, 1652; Weimarisches Jahrbuch, VI, 1857, S. 315—369; Oscar Dolch: Gesch. des deutschen Studententhums, Leipzig, 1858, S. 156 flg.; Werlauff i Dansk Literatur-Tid. 1831,

- S. 805 fig., N. J. F. Henrichsen i Indbydskr. til Exam. ved Odense Katedralskole, 1856; C. E. F. Reinhardt: Kommunitetet og Regentsen, S. 80—83; Nær og Fjærn, Nr. 98, 19 Maj 1874; O. Nielsen: Kbhvn paa Holbergs Tid, S. 312—13.
- S. 199². Fris: Handw. Cerem., S. 101, 136, 137.
- 199³. Weimar. Jahrb., VI, 1857, S. 311—12, 366—67; Will. Blades: An account of the depositio cornuti typogr., S. 70.
- 199⁴. Büsching: Ritterzeit u. Ritterwesen, I, Leipzig, 1823, S. 35, 88—89; Weimar. Jahrb., VI, 1857, S. 276—92.
- 200¹. Fris: Handw. Cerem., S. 248, 366; Weimar. Jahrb., VI, 1857, S. 307; ovfr. S. 10, 16, 23, 39, 43, 53, 54, 58.
- 200². Fris: Handw. Cerem., S. 465, jfr. 463; Weimar. Jahrb., VI, 1857, S. 303—4; Jacob Grimm: Deutsche Rechtsaltertümer, Göttingen, 1828, S. 331.
- 200³. Fris: Handw. Cerem., S. 139; Weimar. Jahrb., VI, 1857, S. 304; Kr. Nyrop: Kludetræet (Dania, I, 1890—92, S. 1 fig.).
- 200⁴. Kr. Bahnson: Etnografien, S. 300.
- 200⁵. M. Luthers Tischreden, IV, Berlin, 1848, S. 547, 548.
- 201¹. Fris: Handw. Cerem., S. 110, 138, 364, 468, 567, 581, 585; Weimar. Jahrb., VI, 1857, S. 302, 303; ovfr. S. 53.
- 201². Claes Lundin och Aug. Strindberg: Gamla Stockholm, 1882, S. 360.
- 202¹. Norges gamle Love, I, S. 31, Kap. 58; Jac. Grimm: Deutsche Rechtsaltertümer, 1828, S. 155; Weimar. Jahrb., VI, 1857, S. 306.
- 202². Fris: Handw. Cerem., S. 432; Weimar. Jahrb., VI, 1857, S. 309.
- 202³. C. Nyrop: Strandmøllen, S. XXIV, 93.
- 203¹. Fris: Handw. Cerem., S. 134, 139, 160, 315, 322.
- 203². Fris: Handw. Cerem., S. 17.
- 203³. Chr. L. Stock: Grundzüge der Verfassung des Gesellenwesens, Magdeburg, 1844, S. 29.
- S. 203⁴. Der er dog ogsaa bedre Variationer af den, se Stock: Verfassung des Gesellenwesens, S. 25—27.
- 204¹. Fris: Handw. Cerem., S. 101.
- 204². Vitruvii de architectura libri decem. Herausg. von V. Rose og H. Müller-Strübing, Lipsiæ, 1867, S. 73 fig., 84 fig.; Regola delli cinque ordini d'architettura di J. B. Vignola, Arnhem, 1620; G. A. Böckler: Neues vollkommenes Seulen-Buch, Frkf. a. M., 1684; J. J. Schübler: Gründl. u. deutl. Unterricht zur Verfertigung der vollständigen Säulen-Ordnung. Wie man Alles was darzu gehöret sowohl durch den gewöhnlichen dreyszigtheilige Modul als durch den gemeinen zwölffzölligen Werk-Schu . . richtig nachahmen soll. Nürnberg (c. 1735); G. D. Anthon: Grundig og tydelig Anvisning til den civile Bygningskunst, hvorudi vises, hvorledes man kan bringe de fem Ordener i en god Overensstemmelse, Kbhvn, 1759; J. H. Rawert: De fem Söileordener efter Vignola, Kbhvn, 1814.
- 205¹. Fris: Handw. Cerem., S. 243 jfr. S. 251.
- 205². Fris: Handw. Cerem., S. 928; Weimar. Jahrb., IV, 1856, S. 297.
- 205³. Saint-Léon: Le compagnonnage, S. 41, 49, 212.
- 205⁴. J. F. Böhmer: Urkunderbuch der Reichstadt Frankfurt, 1836, S. 760; G. Schanz: Zur Geschichte der deutschen Gesellen-Verbände, Leipzig, 1877, S. 42, 43; Th. Hirsch: Danzigs Handels- u. Gewerbe-geschichte, Leipzig, 1858, S. 325, 344.
- 205⁵. Fris: Handw. Cerem., S. 18, 190—91, 770, 779; ovfr. S. 22.
- 206¹. Fris: Handw. Cerem., S. 102, 138, 364, 466, 585.
- 206². Ovfr. S. 53 jfr. 10, 16, 22, 23, 86, 87.
- 206³. Ovfr. S. 35, 100, 195; Fris: Handw. Cerem., S. 189; Depositio cornuti typogr., 1743, S. 40—41; C. F. Gessner: Die so nöthige als nützliche Buchdruckerkunst, I, S. 181; G.

- Hayn: Das Postulat der Buchdrucker-Gesellen; C. Nyrop: Ved det Miloske Jubilæum, S. 55 flg.; Skand. Bogtr.-Tid., 1874, S. 147.
- S. 206⁴. Stock: Verfassung des Gesellenwesens, S. 28; jfr. Fris: Handw. Cerem., S. 905.
- 207¹. Fris: Handw. Cerem., S. 31.
 - 207². Chr. L. Stock: Verfassung des Gesellenwesens, 1844, S. 20; jfr. Carl Heimsch: Handwerksbrauch der alten Steinhauer, Maurer und Zimmerleute, Stuttgart, 1872, S. 10.
 - 207³. Fris: Handw. Cerem., S. 355—56.
 - 208¹. Kbhvns Dipl., II, S. 320 § 10, 363 § 13, 455 § 17.
 - 208². Kbhvns Dipl., II, S. 470 § 24.
 - 208³. Hübertz: Aarhus, II, S. 277.
 - 208⁴. Fris: Handw. Cerem., S. 438 flg., jfr. 847 flg.
 - 209¹. Fris: Handw. Cerem., S. 206, 607, 891, 209, 157.
 - 209². Fris: Handw. Cerem., 606 flg., 615 flg.
 - 210¹. Die Verbindungen der Maurergesellen, Lübeck, 1841, S. 1, 5—6; C. Heimsch: Handwerksbrauch, S. 9.
 - 210². C. Heimsch: Handwerksbrauch, S. 14—15.
 - 210³. Fris: Handw. Cerem., S. 364, 373, 479, 480, 557, 769, 779; G. Hayn: Das Postulat der Buchdrucker-gesellen.
 - 210⁴. Fris: Handw. Cerem., S. 145 jfr. S. 467.
 - 210⁵. Fris: Handw. Cerem., S. 64—65, 753; ovfr. S. 84, 116, 118; Verbind. der Maurergesellen, S. 26, 74.
 - 211¹. Fris: Handw. Cerem., S. 59, 141, 248, 258, 561, 806; Verbind. der Maurergesellen, S. 7, 18, 26, 27, 31, 73, 74; C. Heimsch: Handwerksbrauch, S. 8, 12.
 - 211². Verbind. der Maurergesellen, S. 11, 25, 30, 31, 73, 74; C. Heimsch: Handwerksbrauch, S. 8, 14, 17, 18, 19, 47, 49; ovfr. S. 85, 108, 109, 110, 120.
 - 211³. Fris: Handw. Cerem., S. 314, 316, 644, 646, 757; ovfr. S. 14, 95—96.
 - 211⁴. Fris: Handw. Cerem., S. 843.
 - 211⁵. Fris: Handw. Cerem., S. 247, 249, 320, 469, 606, 614, 644, 689, 700.
 - 211⁶. Fris: Handw. Cerem., S. 251, 695.
 - 212¹. Fris: Handw. Cerem., S. 147, 159, 204, 659, 844, 846; Stock: Verfassung des Gesellenwesens, S. 42—46.
 - 212². Fris: Handw. Cerem., S. 147.
 - 212³. Fris: Handw. Cerem., S. 29, 58, 62, 159, 160, 210, 319, 320, 323, 470, 474, 475, 556, 615, 651, 750, 806, 809, 811, 812; ovfr. S. 58, 73, 79, 79 § 5, 112, 115.
 - 213¹. Fris: Handw. Cerem., S. 325, 656, 907; Verbind. der Maurergesellen, S. 21.
 - 213². C. Heimsch: Handwerksbrauch, S. 9.
 - 213³. Fris: Handw. Cerem., S. 179, 361, 462.
 - 213⁴. Fris: Handw. Cerem., S. 610; ovfr. S. 80.
 - 213⁵. Stock: Verfassung des Gesellenwesens, S. 56; ovfr. S. 62 Nr. 32.
 - 213⁶. Fris: Handw. Cerem., S. 206; ovfr. S. 54 Nr. 26, 56 Nr. 32, 61 Nr. 27.
 - 213⁷. Fris: Handw. Cerem., S. 206, 313, 442, 477, 644, 747; ovfr. S. 14—15, 22, 61 Nr. 26, 27; 62 Nr. 32; 80.
 - 213⁸. Fris: Handw. Cerem., S. 315, 443, 612, 755, 757; ovfr. S. 15, 22, 56 Nr. 32; 62 Nr. 32; 80—81.
 - 213⁹. Fris: Handw. Cerem., S. 313, 323, 616, 619.
 - 214¹. Fris: Handw. Cerem., S. 646—47.
 - 214². Fris: Handw. Cerem., S. 318, 614, 758.
 - 214³. Fris: Handw. Cerem., S. 481.
 - 214⁴. Fris: Handw. Cerem. S. 447—48 jfr. 157—58, 759.
 - 214⁵. Fris: Handw. Cerem., S. 126, 161, 484, 759, 776.
 - 214⁶. C. Nyrop: Viborgske Lavforhold, S. 4, 21 (Saml. t. jysk Hist. 3 R., III, S. 456, 473); Carl Hansen: Kunstdrejeforeningen i Kbhvn, 1891, S. 6 § 1; 11 § 13; 12 § 16 jfr. 9 § 9.
 - 215¹. Fris: Handw. Cerem., S. 93, 345, 810.
 - 215². Stock: Verfassung des Gesellenwesens, S. 38; Weimar. Jahrb., IV, 1856, S. 235

- S. 215⁸. Fris: Handw. Cerem., S. 159, 470, 476, 778.
- 215⁴. Fris: Handw. Cerem., S. 248.
- 216¹. Verbind. der Maurergesellen, S. 1-3.
- 217¹. Fris: Handw. Cerem., S. 59; Stock Verfassung des Gesellenwesens, S. 44, 45.
- 217². Hübertz: Aarhus, II, S. 278, 292.
- 217³. C. Nyrop: Fra den kunstind. Udst. S. 83; do.: Fra Roskilde Smedelavs Lade, S. 40, 42; Tidsskr. f. Ind., 1901, S. 131.
- 218¹. Stock: Verfassung des Gesellenwesens, S. 44-45.
- 219¹. Fris: Handw. Cerem., S. 471 jfr. 324.
- 219². Fris: Handw. Cerem., S. 27, 143, 148-49, 160, 772, 784; ovfr. S. 82, 122.
- 219³. Fris: Handw. Cerem., S. 447, 759, 779, 782; Stock: Verfassung des Gesellenwesens, S. 46, 48, 70, 96; ovfr. S. 112; Schanz: Die deutschen Gesellen-Verbände, S. 23.
- 220¹. Stock: Verfassung des Gesellenwesens, S. 56-61; Verbindung der Maurergesellen, S. 13.
- 220². Fris: Handw. Cerem., S. 567 flg., 582 flg.; C. E. Prediger: Der in aller Arbeit accurate Buchbinder und Futteralmacher, III, Anspach, 1764, S. 195, 199, 221 flg.; C. Nyrop: Ved det Miloske Jubilæum, S. 53 flg.
- 221¹. Stock: Verfassung des Gesellenwesens, S. 29.
- 221². Fris: Handw. Cerem., S. 62-63; jfr. Verfass. d. Gesellenwesens, S. 79-80.
- 221³. Verbind. der Maurergesellen, S. 6, 7, 16, 28, 36.
- 221⁴. Stock: Verfassung des Gesellenwesens, S. 47.
- 221⁵. J. E. Marlow: Die geheimen Gebräuche u. Ceremonien der Maurergesellen, 6te Opl., Leipzig, 1868, S. 22.
- 222¹. Verbind. der Maurergesellen, S. 25, 30, 31; C. Heimsch: Handwerksbrauch, S. 47, 49; Marlow: Gebräuche der Maurergesellen, S. 52.
- 222². Verbind. der Maurergesellen, S. 24, 37 flg.; Marlow: anf. Skr., S. 60.
- S. 223¹. Rigspatentet af 1731 er tilstede i et originalt Tryk i Raadhuserkivet; det er meddelt i Uddrag i Moritz Meyer's Gesch. d. preuss. Handwerkerpolitik, II, Minden, 1888, S. 68-71, hvor der ogsaa vises, hvilken Modstand det mødte jfr. sst. S. 72 flg., 312 flg.
- 223². C. F. Gessner: Die so nöthig als nützliche Buchdruckerkunst, III, 1741, S. 154; do.: Depositio cornuti typographici, Leipzig, 1743; C. E. Prediger: Der accurate Buchbinder u. Futteralmacher, III, 1764, S. 201, 222.
- 223³. Skand. Bogtr.-Tid., 1874, S. 147; 1873, S. 179, 180.
- 224¹. Andr. Chr. Hansen: En kjøbenhavnsk Snedkersvends højst mærkelige Fodreise, 1846, S. 16; C. C. Hornungs Ungdoms- og Manddomsliv, 1868, S. 17 flg.; Troels Marstrand: Slægten Marstrand, 1885, S. 31, 34-35, 45-46; W. C. Samuelsen: En Fodvandring i fire Verdensdele, 1861, S. 7, 33.
- 225¹. Kbhvns Dipl., II, S. 583 §§ 1-3; 663 § 11; 676 § 23; 689 § 21; 709 § 15; 729 § 21; III, S. 32 § 1; 58 22; 81 § 6; 88 § 1; 298 § 1; 416 § 12.
- 225². Kbhvns Dipl., III, S. 415 § 7; 433 §§ 1-3.
- 225³. Sjæll. Missiver 28 Marts 1781 Nr. 223; 3 Okt. 1781 Nr. 639; 14 Maj 1783 Nr. 349.
- 226¹. Kom. Koll. dske Journ. G., 1756-59, Nr. 429; do.: tyske Journ. 1754-57, Nr. 1706; do.: tyske Forestill. Nr. 1731, 8 Marts 1757; Sjæll. Missiver 26 Okt. 1759 Nr. 561.
- 226². Sjæll. aabne Breve 13 Maj 1756 Nr. 200.
- 226³. Kbhvns Dipl., III, S. 33 § 6; 89 §§ 5, 6, 8; 299 §§ 5, 6, 8.
- 226⁴. Smaastrykker. udg. af Udv. f. Folkeoplysn's Fremme, VIII, 1877, S. 237, 246; ovfr. S. 84.
- 226⁵. W. C. Samuelsen: En Fodvandring i fire Verdensdele, S. 4; Borgervennen, 1846, S. 196; L. Prange: En Odense Malers Rejser, 1888, S. 16.

- S. 227¹. Verbind. der Maurergesellen, S. 33—37, 77; Marlow: Die geheimen Gebräuche der Maurergesellen, S. 63.
- 227². Fris: Handw. Cerem., S. 112, 156—7, 331; Kbhvns Dipl., III, S. 91 § 27; 301 § 28; ovfr. S. 54 Nr. 29; 110.
- 228¹. Holbergs Epistler ved Chr. Bruun, III, S. 278; jfr. C. Nyrop: Fortids Arbejderforhold, S. 6.
- 228². Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 255 § 11; Kbhvns Dipl., III, S. 121 § 7.
- 228³. C. Nyrop: Kbhvns Tømmerlav, S. 107, 161, 212.
- 228⁴. Sjæll. Missiver 1 Febr. 1754 Nr. 43; 18 Okt. 1754 Nr. 490; 7 Nov. 1755 Nr. 506; 4 Marts 1757 Nr. 109; 31 Avg. 1759 Nr. 468.
- 228⁵. Sjæll. Missiver 14 Septb. 1753 Nr. 398; Kom. Koll. tyske Forest. Nr. 1811, 22 Nov. 1757.
- 228⁶. Sjæll. Missiver 10 April 1761 Nr. 214; Stampedes Erklær., III, S. 168.
- 229¹. Sjæll. Missiver 28 Marts 1781 Nr. 223; 3 Okt. 1781 Nr. 639.
- 229². Ovfr. S. 51, 54 Nr. 25; 56 Nr. 31; 58; 60 Nr. 25; 62 Nr. 31; 74.
- 229³. C. Nyrop: Kbhvns Tømmerlav, S. 54, 100, 103.
- 230¹. Troels Marstrand: Slægten Marstrand, S. 33—34; W. C. Samuelsen: En Fodrejse i fire Verdensdele, S. 8,
- 230². Arkitekten, III, 1896—97, S. 138—39, 146.
- 232¹. Sjæll. Missiver 29 Avg. 1738 Nr. 489.
- 232². C. Nyrop: Viborgske Lavforhold, S. 10.
- 233¹. Gørtlerlavets Protokoller; Kom. Koll.'s danske Forestill. Nr. 344 (1741); 491 og 495 (1744); do. Pakkesager 622 Nr. 3; C. Nyrop: Danm.'s Kirkeklokker, S. 126, 286; do.: Et Stykke dansk Hdværks- og Fabrikhist., S. 17 flg. (Museum, 1892, II, S. 29 flg.).
- 233². Sjæll. aabne Breve 24 April 1734 Nr. 119; Kom. Koll.'s danske Forestill. Nr. 397 (1742); Nr. 911 (1750); C. Nyrop: Fortids Arbejderforh., S. 6.
- S. 233³. Sjæll. aabne Breve 21 Apr. 1797 Nr. 385.
- 234¹. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, I, S. 43 § 41; 54 § 42; 66 § 40; 80 § 45; 88; Dania, 1901, S. 177; F. Wedel: Gilder og Laug i Flensborg, S. 31.
- 234². Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 136.
- 234³. Sst. II, S. 1, 26 § 4; 31 §§ 2, 3; 140 § 1; 226 §§ 27, 28; 228 § 43.
- 234⁴. Sst. II, S. 145 § 1, 148 § 26; 162 § 1; 166 §§ 28, 29, 32, 33; 204 §§ 2—4; 244 § 1; 245 § 5; 268 § 11; 272—73; 295; 296 § 1; 335 §§ 34—38; 340; 341 § 5.
- 234⁵. Sst. II, S. 161 §§ 21, 22; 297 § 5; 349 §§ 2, 3, 9; 356 § 3; Kbhvns Dipl., II, S. 283 §§ 2, 3; 289 § 28; 736.
- 234⁶. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 413, 416 § 16.
- 234⁷. Sst., II, S. 277 § 17; 280 §§ 33—35.
- 234⁸. Sst., II, S. 201.
- 234⁹. Sst., II, S. 166 § 28; 277 § 17; 286 § 4; 349; 353 § 14; se ogsaa Henvisningerne under S. 234^{3—7}.
- 234¹⁰. Sst., II, S. 417 § 22.
- 234¹¹. Aarb. f. nord. Oldk. 1888 S. 94 flg.
- 235¹. Dania, 1902, S. 186.
- 235². C. Nyrop: Hvad var en Skinder? S. 10 (Tidsskr. f. Industri 1903, S. 28).
- 235³. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 61 § 20.
- 235⁴. Kbhvns Dipl., I, S. 150; II, S. 280.
- 235⁵. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 243 flg.
- 235⁶. Sst., II, S. 340.
- 235⁷. Sst., II, S. 296 § 1; Hübertz: Aarhus, II, 275, 277, 278, 283, 287, 292; C. Nyrop: Viborgske Lavforhold, S. 18.
- 235⁸. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 251 § 39.
- 236¹. Sst., II, S. 349; Tidsskr. f. Industri, 1902, S. 274.
- 236². Kbhvns Dipl., II, S. 735—36.
- 236³. Peltzner og Handskemagerens Laugsartikler 1460—1684, Kbhvn., 1884.

- S. 236⁴. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 145 § 1; 244 § 1; 245 § 5; 296 § 1; Hübertz: Aarhus, II, S. 275, 287, 293; C. Nyrop: Viborgske Lavsforshold S. 2, 16, 18.
- 236⁵. Hvad var en Skinder? S. 12.
- 236⁶. Kbhvns Dipl., II, S. 285 § 8.
- 237¹. Hübertz: Aarhus, II, S. 287, 297 Anm.; C. Nyrop: St. Knudsgilde i Flensborg S. 4 (Sønderjyske Aarbøger, 1903, S. 64); do.: Viborgske Lavsforshold, S. 15; Kom. Koll.'s dske Forest. Nr. 635 (1746).
- 237². Lavspot. for Snedker- og Smedelavet i Saxkjøbing (i Provinsarkivet); C. Nyrop: Viborgske Lavsfors., S. 9—10.
- 238¹. Sjæll. Miss., 14 Maj 1736 Nr. 245; 29 Marts 1737 Nr. 177; 15 Decbr. 1741 Nr. 670; Just Nielsen: Drejerlauget i Kbhvn, S. 46 fig.
- 238². Kbhvns Dipl., VII, S. 571, 578; VIII, S. 116.
- 238³. Kom. Koll.'s dske Forest. Nr. 1084 (1755); Sjæll. Missiver 23 Maj 1755 Nr. 243.
- 239¹. I Kjøbenhavn oprettedes følgende Haandværkerlav, i 1741: Brændevinsbrændernes (Sjæll. aabne Breve 1741 Nr. 363); Tøjmagernes (Kom. Koll. Forest. Nr. 282); Kobbersmedenes (Nr. 300, 333); Gørtlernes (Nr. 300, 344); Sejl-, Flag- og Kompasmagernes (Nr. 325, 342); i 1742: Parykmagernes (Nr. 360, 371); Stolemagernes (Nr. 364); i 1744: Billedhuggernes (Nr. 473, 484); i 1750: Tobakspindernes (Nr. 878, 880); i 1751: Ulden-Strømpeværvernes (Kom. Koll. tyske Forest. Nr. 1151); i 1755: Naalemagernes (do. tyske Forest. Nr. 1497); Nagelsmedenes (Sjæll. Missiver 1755, Nr. 243); Urmagerens (Kom. Koll. dske Forest Nr. 1084). — I Provinserne, i 1742: Parykmagernes i Odense (Kom. Koll. dske Forest. Nr. 396); Pottemagernes i Odense (Nr. 398); i 1743: Pelsernes og Handskemagernes i Helsingør (Sjæll. aabne Breve 1743 Nr. 382); i 1744: Trædrejernes i Odense (Kom. Koll. dske Forest. Nr. 506); i 1745: Snedkernes i Kallundborg (Sjæll. aabne Breve 1745 Nr. 449); i 1746: Murernes i Aalborg (Kom. Koll. dske Forest. Nr. 601, 605); Murernes i Fredericia (Nr. 635); i 1747: Parykmagernes i Aalborg (Nr. 681); Snedkernes i Holbæk (Nr. 717); i 1748: Bagernes, Bødkernes, Pelsernes og Handskemagernes, Skomagernes, Skrædernes, Snedkernes, alle i Svendborg (Nr. 745); Bagernes, Bødkernes, Felberedernes, Handskemagernes, Skomagernes, Skrædernes, Snedkernes, alle i Assens (Nr. 745, 759); Skomagernes i Kjerteminde (Nr. 745); Felberedernes, Skomagernes, Skrædernes, Smedenes, alle i Faaborg (Nr. 746); Rebslagernes i Aarhus (Nr. 756, 762); Bagernes i Holbæk (Nr. 756, 762); Bødkernes, Felberedernes, Skomagernes, Skrædernes, Smedenes, Snedkernes i Nyborg (Nr. 761); i 1749: Slagternes i Assens (Nr. 822); Felberedernes i Svendborg (Nr. 823); Handskemagernes i Faaborg (Nr. 826); i 1750: Smedenes i Assens (Nr. 874); Skrædernes i Middelfart (Nr. 877); Skomagernes i Hobro (Nr. 881); Skomagernes i Skanderborg (Nr. 900); Drejernes i Horsens (Nr. 903); i 1751: Skomagernes, Skrædernes, begge i Rudkjøbing (Nr. 926); Skomagernes, Skrædernes, begge i Nykjøbing p. M. (Nr. 933); Skrædernes i Skanderborg (Nr. 942); Bødkernes i Kjerteminde (Nr. 947); i 1752: Snedkernes i Stege (Nr. 972); Drejernes i Aarhus (Nr. 985); i 1753: Skrædernes i Kjerteminde (Nr. 1012). Der oprettedes herefter i Alt 65 Haandværkerlav i Danmark i Tiden fra 1740 til 1760.
- S. 239². Stampedes Erklæringer, II, S. 458; III, S. 163, 530; Sjæll. Miss. 10 April 1761 Nr. 214; 27 April 1759 Nr. 298.

- S. 239^a. Kom. Koll. dske Journ., X, 1784, Nr. 86.
- 239^a. Sjæll. aabne Breve 21 April 1797 Nr. 385.
- 240¹. Sjæll. Missiver 25 Juli 1755 Nr. 357; Stampes Erklæringer, I, S. 393.
- 240². Kom. Koll. dske Journ. B, 1742, Nr. 1067.
- 240³. H. J. Huitfeldt-Kaas: Familien Sibbern, Kra., 1890, S. 3.
- 240⁴. Fynske Miss. 15 Okt. 1756 Nr. 56; J. F. Bergsøe: Beskriv. af Garverens og Tougerens Haandværk, 1810.
- 241¹. Kbhvns Dipl., II, S. 280; III, S. 129, 513 § 3.
- 241². O. Nielsen: Kbhvns Hist., V, S. 540.
- 242¹. Kbhvns Dipl., III, S. 31, 33.
- 243¹. Saxo ed. P. E. Müller, I, 2, S. 650, 652, 737; C. Nyrop: Danm.'s Kirkeklokker S. 9—10 (Kirkehist. Saml. 3 R., IV, S. 165—66).
- 243². O. Nielsen: Kbhvns Hist., I, S. 137—39 jfr. 245; A. D. Jørgensen: Hist. Afhandl., IV, S. 231.
- 243³. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 22 § 36.
- 243⁴. C. Wehrmann: Die älteren lübeckischen Zunftrollen, S. 174, 323; O. Rüdiger: Die ältesten hamburg. Zunftrollen, S. 26 § 1; 30 § 4; 126; E. Bodemann: Die älteren Zunfturkunden der Stadt Lüneburg, S. 6 § 16; D. Schäffer: Das Buch des lübeck. Vogts auf Schonen, S. XCIII—XCIV.
- 244¹. C. Wehrmann: anf. Skr., S. 258; E. Bodemann: anf. Skr., S. 180.
- 244². Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, I, S. 525, 528, 533, 535, 536, 557, 729, 730, 733, 734, 756, 758, 759, 782, 786, 789, 801, 803; Kbhvns Dipl., VI, S. 137.
- 244³. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, I, S. 617 § 1; 622, 623—24.
- 244⁴. Dske Mag., 4 R. II, S. 13; Kbhvns Dipl., II, S. 366; Danske Saml., 2 R., VI, S. 185; C. Nyrop: Fra den kunstind. Udstilling, S. 64; Tidsskr. f. Industri, 1902, S. 187.
- S. 244⁵. C. Nyrop: Danm.'s Glasindustri, S. 56 (Histor. Tidsskr., 5 R., I, S. 488); R. Nyerup: Kristian IV's Skrivkalendarer, S. 73.
- 245¹. Kolderup-Rosenvinge: Gl. dske Love, IV, S. 250 § 5; 286 § 70; Kbhvns Dipl., VI, S. 152; Kancelliets Brevbøger, 1580—83, S. 324.
- 245². Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 44, 65, 114, 251; jfr. Frants Pio: Den frie Konkurrences Gjennembrud i England, S. 275.
- 245³. En temmelig ny Afskrift af Artiklerne findes i Provinsarkivet i Kbhvn.
- 246¹. C. Nyrop: Kbhvns Tømmerlav, S. 64, 65, 77 fig., 80, 82, 84, 258 § 9; 260 § 3; 268 § 5; 269 § 7.
- 246². Statskoll.'s Dokk., Erklær. 23 Okt. 1664; A. D. Jørgensen: Griffenfeld, I, S. 154; Kbhvns Dipl., VI, S. 490—91, 560.
- 246³. C. Nyrop: Dsk Guldmedekunst, S. 71—72; do.: Kbhvns Tømmerlav, S. 69—70; 83 fig.; Carl Bruun: Kjøbenhavn, II, S. 208, 312.
- 246⁴. Sjæll. aabne Breve, 23 Decbr. 1681 Nr. 402.
- 246⁵. O. Nielsen: Kbhvns Hist., V, S. 291; Sjæll. Miss. 9 Juni 1696 Nr. 141; Kbhvns Dipl., VII, S. 488.
- 246⁶. C. Nyrop: Kbhvns Tømmerlav, S. 98—99, 282—88.
- 247¹. De ovfr. S. 4 nævnte mærkelige Artikler, som Politimester Claus Rasch i 1699 skal have meddelt Kjøbenhavns Snedkere, nævnes i et Bilag til Sjæll. Miss., 31 Jan. 1738 Nr. 48 og desuden udførligt i en Skrivelse af 4 Juli 1781 fra Snedkerlavet (Sjæll. Miss. 3 Okt. 1781 Nr. 639).
- 247². Kom. Koll.'s dske Forest. Nr. 790 (3 Febr. 1749), Nr. 795 (18 Febr. 1749).
- 247³. Fr. Fris: Handw. Cerem., S. 424; C. Heimsch: Handwerksbrauch der alten Steinhauer, Maurer u. Zimmerleute, S. 15.
- 247⁴. Jfr. O. Nielsen: Kbhvn paa Holbergs Tid, S. 296—97.

- S. 248¹. Sjæll. Miss. 14 Marts 1727 Nr. 109; O. Nielsen: Kbhvn paa Holbergs Tid, S. 296.
- 248². Sjæll. Miss. 14 Decbr. 1736 Nr. 566.
- 248³. Sjæll. aabne Breve 10 Jan. 1738 Nr. 594.
- 249¹. Sjæll. Miss. 20 Juni 1760 Nr. 337; R. Berg: Malerlavet, S. 50.
- 249². Kom. Koll.'s dske Journ., C., 1744—46, Nr. 742; D., 1746—49, Nr. 662, 1499, 1557; do. dske Forest. Nr. 397 (1742), 601 (1746).
- 249³. Slotsbygningsskom.'s Prot., II, 1739—41, S. 1323, 1326, 1331, 1336, 1591, 1613, 1632 med tilhørende Bilag; C. Nyrop: Fortids Arbejderforh., S. 5—6.
- 250¹. Sjæll. Miss. 29 Novbr. 1748 Nr. 521; Kanc.'s Supplikprot., 1748, II, Nr. 242, 984, 1035; C. Nyrop: Fortids Arbejderforh., S. 7—8.
- 250². Sjæll. Miss. 28 Marts 1781 Nr. 223; 3 Okt. 1781 Nr. 639; 14 Maj 1783 Nr. 349; G. Kringelbach: En kbhvnsk Arbejderbevægelse i 1781 (For Romanantik og Hist., X, 1873, S. 125 flg.).
- 251¹. Sjæll. Miss. 13 Maj 1775 Nr. 351; 4 Jan. 1776 Nr. 6; jfr. 29 Novbr. 1748 Nr. 521.
- 251². C. Nyrop: Kbhvns Tømmerlav, S. 114—15, 131, 132, 173—74.
- 251³. Sst. S. 177 flg., 181.
- 252¹. C. Nyrop: Fortids Arbejderforh., S. 9.
- 252². Do.: Kbhvns Tømmerlav, S. 174.
- 252³. Det trykte Brudstykke af Forhandl. i Lavskom. af 1794, S. 6, 52.
- 252⁴. H. A. Berlepsch: Chronik vom Bäckergerwerk, S. 155—56; Chronik der Metzger, S. 102 flg.; 116 flg.; Chronik der Feuerarbeiter, S. 134 flg.; Chronik der Böttchergewerk, S. 71 flg.; E. Mummenhoff: Der Handwerker in der deutschen Vergangenheit, 1901, S. 126 flg.; (Sack:) Alterthümer der Stadt Braunschweig, 1841, S. 151; Das goldne Ehrenbuch der Gewerbe u. Zünfte, Nürnberg, 1834.
- S. 253¹. L. Holberg: Bergens Beskrivelse, 1737, S. 244 flg.; Yngvar Nielsen: Bergen, S. 240 flg.; G. M. Valentiner: Chronik von Flensburg vom Jahr 1820, S. 44.
- 253². Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 132 §§ 15, 17; 133 § 26; Kbhvns Dipl., II, S. 304 §§ 31, 34.
- 253³. Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, II, S. 22 § 36; Christiern Pedersen: Danske Skrifter, IV, S. 486.
- 253⁴. Kbhvns Dipl., II, S. 774 § 31.
- 253⁵. Sjæll. Miss. 1 April 1729 Nr. 156; 27 Juni 1729 Nr. 372 og 373; 6 Juli 1729 Nr. 379; 4 Jan. 1730 Nr. 1; 21 April 1730 Nr. 163; 8 Maj 1730 Nr. 188; C. Nyrop: Kbhvns Tømmerlav, S. 112.
- 254¹. Kom. Koll. dske Forest. Nr. 1097 (1756).
- 254². Forhandl. i Lavskom. af 1794, S. 8, 44, 45.
- 254³. Stampedes Erklær., III, S. 167; Otto Müller: Om Laugsvæsen, 1840, S. 71—72.
- 254⁴. Kom. Koll.'s dske Journ., C, 1744—46 Nr. 536, 633.
- 254⁵. Sjæll. Miss. 17 Maj 1756 Nr. 302; 8 Okt. 1756 Nr. 543; 22 Maj 1767 Nr. 297; 14 Febr. 1777 Nr. 126; 10 Decbr. 1779 Nr. 814; 30 Novbr. 1798 1206; O. Nielsen: Kbhvn paa Holbergs Tid, S. 275.
- 254⁶. Sjæll. Miss. 2 Juni 1769 Nr. 332; C. Nyrop: N. L. Reiersen, S. 28, 111, 118, 119, 147, 181, 183; do: Danske Farvere, S. 61, 62.
- 255¹. Forsök till historia om Sveriges boktryckerier, Stkhlm., 1871, S. 20—25; S. A. Hägg: Skomakeriets Historia, 1873, S. 83; Claes Lundin och Aug. Strindberg: Gamla Stockholm, 1882, S. 351 flg.
- 255². Johan Bøgh: Bergenske Laugsgjenstande, S. 10 (Bergens Museums Aarsberetn. 1888); do.: Laugsprotokoller i Bergens Museum, S. 40 (do. Aarsberetn. 1890).

- S. 255⁸. L. Daae: Det gamle Kristiania, 1871, S. 109—112.
- 255⁴. Sjæll. aabne Breve 12 Marts 1723 Nr. 56; C. Nyrop: Ved det Miloske Jubilæum, S. 48; Sjæll. Miss. 23 Marts 1759 Nr. 219.
- 256¹. C. Nyrop: Kbhvns Tømmerlav, S. 130—31, 291—93; Forhandl. i Lavskom. af 1794, S. 99.
- 256². Sjæll. Miss. 20 Juni 1760 Nr. 337.
- 257¹. Fædrelandet, 1848, Nr. 121, 127; Roskilde Avis, 1848, Nr. 54; Nord og Syd, III, 1848, S. 101; Kbhvns Raadstuearkiv, Magistr.'s 2 Sekretariats Kopibog 1848; C. Nyrop: Ernst Schmiegelow, S. 7 (Industrif.'s Tidsskr., 1889, S. 133).
- 257². C. Nyrop: Kbhvns Tømmerlav, S. 212 flg.
- S. 257⁸. W. C. Samuelson: En Fodvandring i fire Verdensdele, 1861, S. 5.
- 257⁴. Nyt Mag. f. Kunstn. og Hdværkere, V, 1841, S. 484.
- 258¹. Forslag fra Tømmersvendene i Kbhvn ang. nogle Forandringer ved deres Laug, 1848, S. 13.
- 258². C. Nyrop: Kbhvns Tømmerlav, S. 198; Johan Bøgh: Laugsprotokoller i Bergens Museum, S. 16—17 (Bergens Museums Aarsberetn. 1890).
- 258³. C. Nyrop: Danske Haandværkerlavs Segl, S. 4, 7, 36 flg.; Tidsskr. f. Ind., 1901, S. 117, 119, 126; S. A. Hægg: Skomakeriets Historia, S. 95—98.
- 258⁴. C. Nyrop: Fra Industriens Omraade, S. 270 flg.
- 258⁵. Tidsskr. f. Industri, 1902, S. 154, 155.
- 259¹. C. Nyrop: Danske Haandværkerlavs Segl, S. 47 Tidsskr. f. Ind. 1901, S. 119.

REGISTER.

Aagaard, Chr. Olsen, Murmester, Olderman 96.
Aalborg, Bogbindere 107; **Felberedere** 56, 57, 208; **Murere** 267; **Parykmagere** 267; **Skomagere** 183; **Snedkere** 5; **Kjøbmandslav** 244.
Aarhus, Bøssmagere 236; **Drejere** 267; **Felberedere** 49, 50, 55, 57, 236; **Grovsmede** 236; **Grydestøbere** 236; **Guldsmede** 69, 217, 236; **Kandestøbere** 236; **Klejnsmede** 236; **Malere** 236; **Rebslagere** 267; **Remsnidere** 236; **Sadelmagere** 236; **Smede** 69, 125, 208, 217, 236; **Snedkere** 5, 7; **Sporemagere** 236; **Stenhuggere** 236; **Sværdfege** 236.
Adam, den første Tømmermand 165.
Afklappe 67.
Afsked, tage 110, 111, 118, 122, 227; — jfr. **Opsigelse**.
Aftenbön 229.
Altenburg 193, 202, 214; **Pungemagere** i 214.
Altführer 211.
Altgesell 63, 64, 128, 211; — jfr. **Oldgesell**.
Altjunge 85.
Altmeister 218.
Altona 117, 130; **Snedker-Skiltflytning** 153 fig.
Amme, ej Ægteskab med 93, 94.
Amsterdam 186.
Amt 3, 59, 70, 77, 80, 88, 101, 107, 116, 150, 256.
Amtsbrug 93, 141; -broder 150; -fane 128, 133, 142; -gesell 59, 134; -hus 141, 145; -lade 133; -mester 70, 107, 116, 130; -ret 182; -rettighed 105, 150; -sal 99, 114; -skik 141; -skilt 256; -svend 61.
Anfugtningspenge 38, 40, 46; — se **Cornutpenge**.
Anthon, G. D., Hof-Bygmester 170, 176.
Antwerpen 186.
Arbejde for fjorten Dage 11, 14, 15, 22, 76, 81, 94, 116, 118, 121, 214, 225, 249; forlade 61; nedlægge 4, 251; maa ej tage en **Andens** 179; hos en uzünftig **Mester** 61, 94, 106, 116, 118.
Arbejde, forhøre om 56, 65; gaa omkring om 62; spørge om 59; **Svenden søger selv** 51, 54, 56, 61; hos den **Mester**, der først har meldt sig 62; **tilsiges** 11, 15, 22, 66, 81, 82, 89, 108, 121, 214; kan ikke faaes 59, 62, 108, 214; — se **Opsigelse, Umschauen**.
Arbejdstid 56, 63.
Arnim, L. A. von 192.
Assens, Bagere 267; **Bødkere** 267; **Handskemagere og Pelsere** 267; **Felberedere** 50, 55, 267; **Skomagere** 61, 267; **Skrædere** 55, 56, 267; **Snedkere** 267.
Auflage 212, 215.
Auflaggeld 79.
Auflegegeld 212.
Auflegetag 212.
Augsburg 187; vandre til 18, 30, 78.
Ausschenken 110, 111; — jfr. **Udskjænke; Geschenk**.
Ausschenkgesell 110, 111.
Babylon, Snedkerarbejde i 28, 146.
Badepenge 47.
Bagere 67, 208, 224, 226, 229, 234, 235, 258; i **Assens** 267; **Holbæk** 180, 267; **Kjøbenhavn** 101, 183, 185, 192, 226; **Roskilde** 180; **Svendborg** 267; **Hamburg** 243; — jfr. **Hölper, Knæder**.
Balcke, Henrik, Snedkermester, Olderman 125.
Bande, Forbud mod at 63, 108, 118.
Barbenet, maa ej gaa 181.

- Barbering, ved Svendeindvielser 53, 197, 199.
 Bartsch, Joh. Gottlieb, Skorstensfejersvend 117.
 Basse, Hans, Skomagersvend 60.
 Becken, J. P., Skomager 51.
 Becker, Joh. Mich., Skorstensfejer 105.
 Been, Hans Albert, Felbereder 55.
 Begjærvalg, Snedkernes 8, 225, 228, 246.
 Begravelseshjælp 228.
 Behle, Michael, Tømmersvend 159, 167.
 Behövling 4 flg., 130, 197, 199, 203, 204, 220, 222, 237, 242, 247, 255, 292; forbydes 4, 8, 199, 246; tillades 5, 7, 237, 247; Forbillede for Universiteternes Deposits 199.
 Bekostning, en Svendeindvielses 38, 46, 54, 55, 60, 97.
 Berekste Svende 54, 56, 60, 62, 67, 118; — jfr. Vandre.
 Bergen, Glasmestere 255; Knapmagere 255; Kobbersmede 211, 255; Kontorske, de 253.
 Berger, Chr. Ferd., Skorstensfejersvend 117.
 Bergreen, Hans, Skomager 60.
 Berlin 106, 117, 224, 229.
 Berling, Joh. Chr., Bogtrykker 36, 41.
 Bernhard, Jakob, Rehslagersvend 114.
 Beschimpfung 9; — se Geschimpft.
 Besovet Kvinde, ej Ægteskab med 93, 94.
 Bestemt Tid for Møder 55, 62, 101, 108, 114; — se Kvartal, Vier Wochen.
 Bestrafning 75; — jfr. Straffe.
 Bettgeld (Sengepenge) 79, 87; — se Natteleje.
 Beutlere (Felberedere) 49, 50, 53, 202, 231, 240.
 Bevis se Skudsmaal.
 Bezaleel, Fremmer af Tømmerhaandværket 165.
 Billedhuggere, i Kbhvn 239, 267.
 Billedhuggersvende 9, 240.
 Bisidder (Beysitzmeister) 22, 55, 59, 65, 66, 129, 224, 258.
 Blikkenslagere i Kbhvn 70, 74, 75, 252, 254, 257.
 Blytækkere 81-82; i Kbhvn 75, 103, 228, 254.
 Bo hos Mesterne se Kost.
 Boersmede i Kbhvn 73.
 Bogbindere 201, 206, 220, 223; i Aalborg 107; Kjøbenhavn 100, 107, 255; Kristiania 255; Viborg 100, 107; fransk 185.
 Bogense Felberedere 53.
 Bogtrykkere 33 flg., 197, 198, 223, 231; i Kbhvn 33 flg., 208, 254; Odense 36 flg.; Sorø 37, 38; hollandske 34; udgjøre intet Lav 40; høre under Universiteterne 198; — jfr. Trykkerselskab.
 Borgemester og Raad 183, 184; — se Kbhvns Magistrat.
 Borgemesterens Vindue, slaa ind 30, 59, 220.
 Borgerskab, vinde 103, 105, 106.
 Bosse (Bursch) 188.
 Brandenburg 247.
 Brabant 240.
 Brabantere, Stenhuggere 91, 189, 249.
 Brandmestere 90, 105.
 Brandskilt 105.
 Brandt, Joh. Christopher, Bogtrykker 34, 35, 208; P. V., Bogtrykker 40.
 Braunschweig 47, 48, 186, 189, 250, 252; vandre til 30.
 Braunschweig, Ambrosius von, Sværdfejer 186; Georg von, Sadelmager 47, 242; Jürgen von, do. 186.
 Brautverschencken 37, 38, 41.
 Bremen 75, 76, 227, 255.
 Brentano, Clemens 192.
 Breslau 77, 106, 117, 250, 252; vandre til 21.
 Briefter 220.
 Brix, Slag af en 39.
 Brockmann, Christian, Rehslagersvend 114; Julius, do. 114.
 Broderskab 54, 57, 84, 87, 111, 151, 182, 191, 192, 226, 229.
 Brunnenspringen 252.
 Brunsvig se Braunschweig.
 Bryg, Caspar von, Sadelmager 47, 242.
 Bryggere i Kbhvn 208.
 Brædt se Skilt (Lavsskilt).
 Brændevinsbrændere, i Kbhvn 267.
 Bulsmed 234.
 Buntmagere 47, 236; i Kbhvn 235; de sex vendiske Stæder 244.
 Bursch (Buurs) 24, 111, 188, 192.
 Bymur, ej blive Svend indenfor 202.
 Byport, den vandrende Svend afgiver sit Tøj ved 193; Vandring fra den ene Byport til den anden 54, 57, 202.
 Bündel, paa venstre Skulder 109; — se Felleisen.
 Bæger, særlig Afgift til 182; tre Mands 71; —

- se Glas, Kløverblad, Lykkebæger, St. Hansbæger, Umläufer, Velkomst.
- Bækkenklang 6, 196.
- Bækkenstagere i Kbhvn 232.
- Bøde for at fejle i Gruszen o. lign., 3, 6, 11, 194, 205, 221, 222, 227; for at bande 63; for ej at sige Du 65; for at røbe Hemmeligheder 208; for at fris fra at være geschimpft 227; skal drikkes op 11, 221, 227; Prygl, hvis ej betales 222.
- Bødkere 179, 193, 208; i Assens 267; Flensborg 234; Kjerteminde 267; Nyborg 267; Svendborg 267; Malmø 180, 185, 192; Hamborg 243; Lübeck 243.
- Böhmiske Klædemagere 187.
- Bönhas 94.
- Børsens Spir 160, 174.
- Bøssemagere 69, 208, 209, 238; i Aarhus 236; ved Kronborg Geværfabrik 70, 74, 79 flg., 209; i Viborg 236.
- Bösseskriver 96, 97, 98.
- Bössesmed 186.
- Böttger, Carl Gottfried, Skorstensfejersvend 117.
- Cimbrishavn, tysk Kjøbmandslav 244.
- Cirkel se Passer.
- Citroner 151, 152.
- Composita Søjlen 13, 17, 20, 29, 131, 142, 143, 147.
- Corinthica Søjlen 13, 17, 20, 28, 131, 143, 147.
- Cornut 35 flg., 42 flg., 46, 197, 198, 203, 223, 254.
- Cornutpenge 35; se Anflugtningspenge.
- Cronfusz, Joh. Georg, Skorstensfejersvend 117.
- Daab 6, 10, 53, 186, 196, 197, 198, 205, 222, 292; se Brunnspringen, Vand, Vandfad, Vandstækelse.
- Danc-Kraseman, Balthasar, Bogbindersvend 108.
- Danmark, vandre i 21, 240, 247; godt Madsted 247.
- Dans 64, 97, 158, 252, 253.
- Dantzic 244, 248, 249, 256.
- Depositor 42 flg., 197.
- Deposits (depositio) 33 flg., 41 flg., 197, 198, 199, 200, 203, 223; — jfr. Postulation.
- Disk, Lavets Bord 102.
- Dobbeltern 258.
- Doktor, Agerende ved Svendeindvielser 73, 203.
- Dorica Søjlen 13, 17, 20, 28, 131, 143, 147.
- Drejere 200, 201, 205, 215; i Aarhus 267; Horsens 267; Kjøbenhavn 101, 108, 208, 237-38; Odense 267; Viborg 237; Stockholm 201.
- Dresden 78, 106, 117, 223, 249, 254; vandre til 21.
- Drikfældighed 37, 38, 65, 226.
- Drikke, tre 71, 86, 95, 102, 113, 115, 135, 217, 218; med tör Mund 71, 216, 217.
- Drikkeskikke 216, 217; — se Bæger, Jomfrudrik; Tildrikke.
- Du, sige 58, 60, 63, 65, 66, 84, 87, 206, 241, 256; — se Bøde, Han.
- Dühring, H., Snedkersvend, Oldgesel 153.
- Düsseldorf 248.
- Dædalus, Fremmer af Snedkerkunsten 146, 153.
- Dähncke, Johan Christoffer, Blytækker 81.
- Dör, lukke den aabne 211; banke tre Gange paa 67, 99, 211; gaa baglænds ud af 109.
- Dörslag (Durchschlag) 258.
- Dörtærskel, springe over 200.
- Ebensvend 257.
- Ed paa ikke at ville røbe Noget 101, 208, 223; Bøde for at udstøde Eder 63; — jfr. Bande.
- Eger, Georg von, Sadelmagersvend 242.
- Eichhorn, Daniel, Bogtrykker 34.
- Eiselt, Joh. Georg, Skorstensfejersvend 117.
- Eneret, Lavenes 180, 235.
- Enevælden, vil raade over Lavene 3, 4, 232, 247, 248; tager skarpt fat 225, 246; giver efter 36, 77, 228-29, 248, 250; — jfr. Kongemagt.
- Engeland, Peder Pedersen, Skomager 61.
- England 185, 240.
- Enke, søge Arbejde hos 116; forestaa hendes Værksted 55; forlade det for at vandre 246.
- Erfurt 117; vandre til 30.
- Erfurter, Felberedere 50, 58.
- Ernst, Johan, Possementmager, Oldermand

- 107, 246; Joh. Conrad, General-Bygmester 163, 228.
- Ertengesell 14, 211, 213; — se Ørtengesell.
- Esrom 91.
- Examination hos Bogbinderne 100, 220, 223; hos Murerne 220.
- Faaborg, Felberedere 267; Handskemagere 267; Skomagere 267; Skrædere 267; Smede 267.
- Fadder se Gote, Pathe.
- Fader se Herbergfader, Krofader.
- Fadervor 229.
- Faglærte mod Ikke-Faglærte 33, 37, 38.
- Fane, hvert Lav sin 252; — se Amtsfane.
- Fanejunker 142; -spil 141; -spiller 143; -svingning 126, 127, 132, 134.
- Fangefogeds Børn ikke zünftige 93.
- Farvere 109 flg.; i Kjøbenhavn 104.
- Faszbindere 248.
- Fastelavn 101, 125, 252, 253.
- Fattige, de, have samme Ret som de Rige 179.
- Fattigbøsse 55, 61, 97, 114.
- Fecksier-Kanne 217.
- Fehrden 76.
- Fejl i Gruszen m. m. straffes 3, 6, 11, 194, 205, 221, 222, 227.
- Felberedere 47, 240; i Aalborg 56, 57, 208; Aarhus 49, 50, 55, 57, 236; Assens 50, 231, 267; Bogense 53; Faaborg 267; Horsens 48, 57, 256; Kjerteminde 53; Kjøbenhavn 49, 54, 186, 248; Kolding 49, 50, 57, 242, 256; Mariager 50; Odense 48, 49, 50, 52 flg, 201, 229, 231, 242, 256; Nyborg 267; Randers 50; Ribe 57; Svendborg 48, 267; hollandsk 186.
- Felleisen 54, 57, 84, 109, 222; lægges under Bordet 84; — se Bündel, Lommetörklæde.
- Feltskjær, Agerende ved Svendeindvielser 73, 203.
- Feueraufblasen 193.
- Filhuggere 69.
- Filtmagere 240.
- Fingerpudsning 197, 199.
- Fjerdingaarslön 228.
- Flensborg, Fest ved Pinsetid 253; St. Knuds-gilde 234; Lavsartikler paa Tysk 245; Glarmestere 234; Guldsmede 234; Kandestøbere 75; Kobbarsmede 234; Malere 234; Remsnidere 239; Skomagere 179, 181, 185, 191; Smede 184, 192, 235; Snedkere 234.
- Fnat 66; -parade 229; -seng 66.
- Fodergeld 41 jfr. 108; se Samling af Lavet.
- Forandre Stand 80, 88, 210.
- Forbundt, staa i 36, 38, 46, 239, 247, 255, 256.
- Formatbog 39.
- Forspil, et Gilde 64, 66.
- Fortæring, fri 56, 62, 68, 78, 81, 121, 209; — se Geschenk.
- Fragbrev 56, 213.
- Frakke, gaa med 63, 84, 201; knappet med tre Knapper 67, 85, 108, 110, 211, 222.
- Frankfurt a. M., Snedkersvende fra 250; vandre til 29, 78.
- Frankrig, zünftig Lavsvæsen i 185, 205; vandre i (le tour de France) 186; Haandværkere fra 185; vandre til 21, 240.
- Franzosen, Felberedere 50.
- Fredensborg Slot 148.
- Fredericia, Murere 237, 267; Slagtere 237.
- Frederikskirke i Kbhvn. 160, 169.
- Frederiksstad 75.
- Frei gesprochen 107, 191; se Los gesprochen, Løsgivelse.
- Frelerskirke paa Kristianshavn 159, 167.
- Fremskikke om Arbejde 9; se Umschauen.
- Friaften 113; — jfr. Fyrabend.
- Friederichsen, Hans, Kandestøber, Oldermann 77.
- Frimester 60, 228.
- Fris, Frederik, Konrektor 193, 196, 199, 202, 207, 247.
- Frisører 241.
- Fruerkirke i Kbhvn 157, 163.
- Fruenssko 63.
- Fugebank 10, 18, 19, 26, 258.
- Fuld, tagen for 75; — jfr. gyldig, retskaffen.
- Fusker 61, 94, 100, 103, 106, 107, 116.
- Fyrabend (Feyerabend) 60, 135; — jfr. Friaften.
- Fægte 67, 224.
- Fællesindkjøb, et Lav 179.
- Föntz, Maria, Værtshusholderske, Skomagerenke 62.

- Gade. Peter, Snedker, Oldermænd 6, 12, 14, 16.
 Gaden, paa, Svenden skal være anstændig klædt 116, 210; ej med blottet Hoved 118, 210; ej uden Frakke 63, 84, 87, 108, 118, 201; ej uden Halstørklæde 118, 222; ej uden Stok 59, 87, 108, 111, 201, 222; ej med Skjødskind 181; ej med Værktøj 8, 91, 228; ej uden Værktøj 118; ej spise eller drikke 210; ej pibe i Fingrene 118, 210; ej gaa med en Dreng 63, 84, 87; en Dreng maa ej hilse en Svend 65; Svendeceremoni paa 53, 54; Optog paa 222; — jfr. Skiltflytninger, Haandværkertog.
- Gammeldreng, den udlærte Dreng 85.
 Gamle, de, i Lavene 184, 244; Mesterne i et Lav 184.
- Gamroth, Mathias, Skomagersvend 60.
 Garvere 47; i Kbhvn 240.
- Gebauer, Joh. Martin, Skorstensfejersvend 117.
 Gebot, et Møde 211.
 Geburtsattest 93, 233; — se Ægtefødt.
- Gelbgieser, i Kbhvn 232.
- Geleit ud af Byen 55, 56, 61, 62, 67, 73, 121, 212, 214; — se Grusz zum Thor hinaus.
- Gemachter Gesell se Gesell.
- Gemäsz 24; — jfr. Handwerksgemäsz.
- General-Kirkeinspektions-Kollegiet 7.
 Gerber, Chr., Præst 196, 197, 205.
 Gericht 213; — se Gesellengericht.
- Geschenk, en Drik 48, 214; Bægeret, hvoraf der drikkes 215; Møde, hvori der drikkes 119, 120, 122, 215; Pengegave 48, 67, 81, 82, 104, 109, 110, 111, 211, 214, 215, 223, 224; Maaltid 122, 209, 214; Afgift 215; — se Ausschenken; Fortæring, fri; Schenke, Skjænk; Vorschenk.
- Geschenksordning 81 fig.
- Geschenkte Haandværk, fine 222; ikke-geschenkte 103, 111(?), 214 fig.
- Geschimpft 93, 100, 107, 227; — se Beschimpfung; Verruf.
- Gescholten 107, 118; — se Geschimpft.
- Gesell, gemachter 16, 19, 69, 70, 79, 88, 203, 210, 252; — se Svend.
- Gesellengebyr 248, 256; -gericht 211; -schein 118, 121; -unfreiheit 227.
- Gesellschaft, Tiltale til en enkelt Svend 14, 15, 22, 95, 211.
- Gesundheiter, drikke 22, 81, 132, 135 fig., 165, 169 fig., 252; — jfr. Skaaler; Konngen.
- Gibsere i Kbhvn 233.
- Gift, Mester skal være 228; Svend 8, 51, 54, 56, 58, 60, 62, 74, 84, 150, 228, 247, 250, 256; Lærekarl 229; Lærling 93, 191; — se Viverkarl.
- Gilde ved Svendeindvielser 54, 55, 63, 65, 66, 84, 87, 97, 99.
- Gjennemkrybningstro 200; — se Kludetræ.
- Gjarmestere i Bergen 255; Flensborg 234; Kjøbenhavn 102, 115, 228.
- Glas, tömte, kastes ud 53, 152, 159; hunds-fotsk 53; — jfr. Bæger.
- Glasmager, tysk 244.
- Gliese, Gottfried, Skorstensfejer 105.
- Glückstad 75.
- Glättere, Papirmagere 202, 240.
- Glöckner, Agerende ved Svendeindvielser 6, 7, 8, 9, 10, 12, 15, 25, 54, 73, 202, 203.
- Gote, d. e. Fadder 195.
- Greiter, Abraham, Skomager, Oldermænd 58, 60.
- Grimm, Brødrene 193.
- Grobriemer 239.
- Grosz, Abraham, Possementmager 107.
- Groth, Joh. Chr., Bogtrykker 35.
- Grovsmede 234, 238; i Aarhus 236; Kbhvn 69, 235, 238; Odense 235; Viborg 236; — se Bulsmed.
- Grundslag 241; — jfr. Rejssegilde.
- Grusz 3, 11, 14, 18, 22, 57, 67, 72, 73, 80, 82, 84, 93, 96, 98, 99, 103, 104, 108, 109, 110, 111, 115, 122, 208 fig., 222, 224, 233; er en lang Tale 57, 208; zum Thor hinaus 209, 214; ikke uden fri Himmel 109, 211; von hinten den Ofen 72, 246; — jfr. Fejl.
- Grydestøbere, i Aarhus 236; Odense 69, 235.
- Grüszer 220.
- Gudfrygtighed 84, 118, 119, 123; — jfr. Aftenbøn, Fadervor.
- Gudsord profaneres 5, 6, 9 fig., 26, 196, 197, 205; — jfr. Daab, Præken, Skriftemaal.
- Guldberg, Ove Höegh 250.
- Guldsmede 74, 235; i Aarhus 69, 217, 236; Flensborg 234; Kjøbenhavn 103, 181, 182, 187, 245; Odense 102; Svendborg 234; Vi-

- borg 236; Ystad 69; franske 185; nederlandske 186; tyske 187.
- Gunst, mit 58 flg., 85 flg., 119 flg., 120, 194, 205, 216; — se Vergunst.
- Gute Wille, et Møde 211.
- Gyldig, holdt for 93, 229, 249, 256; — jfr. fuld; passere; retskaffen.
- Gøde, Henrik Clausen, Bogtrykker 34.
- Gørtlere, i Kbhvn 75, 231 flg., 254, 255, 267.
- Göttingen, Schiött Sack von, Uhrmager 186.
- Haandværk, Udsigt over alle, i en Svendeindvielsestale 27-28.
- Haandværker, enhver, nære sig af sit Haandværk 234, 235.
- Haandværkerfester 258.
- Haandværkertog 129, 252, 253, 257; — jfr. Skilflytning.
- Haandværksbrug 188.
- Haandværksmanér 91, 93.
- Haaret, trækkes i 11, 15, 195; slette ud med 9, 16, 221.
- Haarklipning 199.
- Haarkæmning 53, 197.
- Haarskjærere 241.
- Haderslev 114.
- Hake, Peter, Bogtrykker 33, 34.
- Halberstadt, Murere i 207.
- Halstörklæde, skal bæres 118, 222.
- Hamborg 5, 34, 50, 73, 75, 81, 82, 94, 105, 116, 223, 224, 227, 229, 243, 244, 248.
- Han, sige 60, 63, 256; — jfr. Du.
- Handelslav 244.
- Handskemagere 47, 236; i Assens 267; Faaborg 267; Helsingør 267; Kbhvn 48, 236; Svendborg 267.
- Handsker, uden 222.
- Handwerksgebrauch und Gewohnheit, Aktstykke 10, 14, 80, 117, 119, 238; Forskjel imellem 292.
- Handwerksgebrauch, Pligt at styrke 3, 11, 15, 82, 196.
- Handwerksgemäs 23, 24; — jvfr. Gemäs.
- Hansen, Andr. Chr., Snedkersvend 223; Carl, Dörgrebsfabrikant 108; J. A., Skomager, Politiker 62 flg.
- Hansestæder 248.
- Harlekin 10, 18, 21, 127, 130, 145; — jfr. Lystig Person.
- Harniskmager se Pladeslaaer.
- Harsdorf, G. F., Professor 173.
- Hasenberg, Hans, Krofader 101.
- Hat, paa Hovedet 110, 222; ikke med blottet Hoved 118, 120, 210; med Hue ikke med Hat 85; lægge 111, 210; i højre Haand 109, 110, 211; i venstre Haand 67, 109, 211; under venstre Arm 85; høj Hat 222; Krans om 53, 54.
- Hattemagere 200, 214, 223; i Kjøbenhavn 240; Kristiania 240; Viborg 237.
- Haven, Lambert von, General-Bygmester 168.
- Hechstetdt, Wulff von, Sadelmager 47, 242.
- Helsingborg, Snedkere 292.
- Helsingør 81; Pelsere og Handskemagere 267; Skomagere 51; Snedkere 4, 130, 245, 292.
- Hemmeligholdelse af Skikkene 101-2, 207, 208, 223.
- Herberg 14, 54, 55, 56, 58, 61, 62, 63, 67, 71, 82, 84, 108, 119, 124, 126, 127, 128, 130, 151, 188, 193, 207, 213, 214, 221, 223, 224, 226, 227, 232, 233, 245, 252; — jfr. Kro.
- Herbergsbroder 26, 121, 208, 215, 221.
- Herbergsfader 26, 63, 64, 79, 80, 85, 87, 88, 121, 155, 156, 193, 208, 215, 221, 222, 226, 227; — jfr. Krofader, Manden i Huset; Laan.
- Herbergsmoder 26, 79, 80, 85, 87, 88, 121, 131, 156, 193, 208, 215, 221.
- Herbergspige 87, 109, 205.
- Herbergssøster 102, 109, 121, 193, 208, 215, 221.
- Hessen, Vandring i 13, 21, 30.
- Hestegilder, ikke zünftig 104.
- Heyer, Conrad, Felberedersvend 53.
- Hiram, Konge, den første Arkitekt 146.
- Hjemmefødning 67, 72.
- Hjulmagere, i Kjøbenhavn 73, 217, 228, 247, 253; Viborg 237.
- Hobro, Skomagere 267.
- Hohnstein, Friedr. Traugott, Skorstensfejersvend 117.
- Holberg, Ludvig 199, 227.
- Holbæk, Bagere 180, 267; Murere 257; Snedkere 267.

- Holland, Haandværkere fra 34, 186, 240; — jfr. Brabantere, Nederland.
- Holst, Christian, Rebslagersvend 114; Peter, do., 114; Peter Frandsen, Skomager 60.
- Holsten, derfra Felberedere 57; Skomagere 250; Snedkere 250; Skomager-Oldgesel valgt for 250.
- Hoppe, Carl, Nagelsmed 85.
- Horer, knæle for 197; springe for 10; ej Ægteskab med 93, 94.
- Horn, Udstaffering med 35, 39, 42, 43, 197, 200.
- Hornung, C. C., Pianofortefabrikant 223.
- Horsens, Drejere 267; Felberedere 48, 57, 256; Snedkere 7.
- Hoved, med ubedækket 210; — jfr. Hat.
- Hovedplads, et Lavs 210, 247.
- Hovedskjænk 105, 116, 215; — jfr. Skjænk.
- Hudelei (Hutleri), uretskaffent Bogtrykkeri 40, 46.
- Hundsfoots Glas 53; Lønnedreng 53.
- Hus, Svdenes 100.
- Hutmagere 240.
- Hvidgarvere, tyske 202, 208, 247.
- Hænderne, Slag over, ved Svendeindvielser 53, 197, 201, 220; — jfr. Ris.
- Hölper 258.
- Höpffner, Joh. Jürg., Bogtrykker 34, 35, 36, 39; N. C., Bogtrykker 41.
- Hövlemester 7, 18.
- Hövlen se Lære paa.
- Hövlesvend 7, 18, 21.
- Igang 183; — jfr. Kost.
- Ihle, Joh. Fr., Snedkersvend 25, 292.
- Indfødsretten 250.
- Indfødte Lærlinge 254.
- Indskikkes til Arbejde 225; — jfr. Umschauen.
- Indskrivning som Dreng 54, 55, 56, 60, 213, 238; som Svend 25, 56, 59, 60, 61, 79, 95; som Mester 55.
- Indskrivningspenge 50, 55, 56, 61, 62, 79, 87.
- Indskrivning 85; — jfr. Indskrivningspenge.
- Introitum 37, 38, 41.
- Irgens, H., Blikkenslager 252.
- Itzehoe 75.
- Ivers, J., Tømmermester 158, 165.
- Iversen, Chr., Bogtrykker og Boghandler 36, 37, 39, 40.
- Jansen, Josef, Skomagervend 52.
- Jensen, Sören, Smed 82 flg.
- Jomfru tilstede 6, 10, 30, 53, 165, 167, 203, 204, 205, 217; — jfr. Kranspige.
- Jomfrudragt, Mestersønner i 127, 144.
- Jomfrudrik 7, 12, 71, 86, 217, 218.
- Jomfruforbøn 6, 30, 204.
- Jomfru Kokkepige 74, 81, 89, 209.
- Jomfrukrans 58, 202; — jfr. Svendekrans.
- Jonica Söjlen 13, 17, 20, 29, 131, 143, 147.
- Junge, J. B., Tømmermester 158, 165.
- Junggesell 22, 87, 113, 117.
- Justitstog, Tømrernes ved et Rettersteds Opførelse 92, 251.
- Jünger 71, 79, 80, 87, 88, 200, 203, 208, 210; — jfr. Gammeldreng, Junggesell, Udlærling.
- Jörgensen, Manderup, Byfoged 23, 25.
- Kaarde, hører til Svendens Dragt 24, 53, 54, 58, 119, 128, 131, 133, 151; — jfr. Vaaben.
- Kain, Stadbygger 146.
- Kalundborg, Snedkere 267.
- Kandestøbere 214, 240; i Aarhus 236; Kjøbenhavn 72, 73, 75, 76, flg., 203, 240, 247, 248, 255; Odense 69, 235; Viborg 237; Hamborg 243.
- Kapel, Frederik V's, ved Roskilde Domkirke 160, 170.
- Katolicisme 181, 192, 234.
- Kautschbrev 40.
- Kautschning 40.
- Kejslerlige Broderskaber 57; — jfr. Rigspatent, Romersk Rige, Tysk.
- Kiel 75, 224.
- Kistemagere, i Lübeck 244.
- Kjedelsmede 69; i Khvvn 235; Odense 235; Viborg 236.
- Kjerteminde, Bødkere 267; Felberedere 53; Skomagere 267; Skrædere 267.
- Kjøbenhavn, Brand (1728) 104, 157, 158, 161, 163, 164, 247, 253; Brand (1795) 256; Hovedplads for Stenhuggere 247; Magistrat 6, 7, 11, 12, 21, 38, 49, 58, 73, 76, 78, 105, 106, 116, 124, 125, 129, 187, 208, 232, 233, 238, 247, 249, 250, 257 se Raadmand; tiltagende Folkemængde 186-87.
- Kjøbenhavns Lav, Forhold til Provinslav 36 flg., 47, 48, 50, 107-8, 249; Forhold til

- norske og svenske Lav 255 flg.; — Bagere 101, 183, 185, 192, 226; Billedhuggere 239, 267; Blikkenslagere 70, 74, 75, 252, 254, 257; Blytækkere 75, 103, 228, 254; Boersmede 73; Bogbindere 100, 107, 255; Bogtrykkere 33 flg., 208, 254; Bryggere 208; Brændevinsbrændere 267; Buntmagere 235; Bækkslagere 232; Drejere 101, 108, 208, 237-38; Farvere 104; Felberedere 49, 54, 186, 248; Garvere 240; Gelbgiesere 232; Gibsere 233; Glarmestere 102, 115, 228; Grovsmede 69, 235, 238; Guldsmede 103, 181, 182, 187, 245; Gørtlere 75, 231 flg., 254, 255, 267; Handskemagere 48, 236; Hattemagere 240; Hjulmagere 73, 217, 228, 247, 248, 253; Kandestøbere 72, 73, 75, 76 flg., 203, 240, 247, 248, 255; Kjedelmede 235; Klejnsmede 69, 235, 238; Klokkestøbere 128, 233; Knivmede 69; Kobbersmede 73, 75, 267; Kunstdrejere 214; Lygtemagere 75; Malere 226, 228, 239, 248; Murere 91, 96, 99, 210, 227, 229, 233, 239, 249, 253, 256, 257; Naalemagere 75, 254, 267; Nagelsmede 74, 75, 85 flg., 217, 218, 238, 243, 259, 267; Parykmagere 254, 255, 267; Possementmagere 106, 107, 187, 246, 248; Pungemagere 48, 236; Rebslagere 102, 114, 127 flg., 208, 217; Remsnidere 47, 48, 191, 192, 233, 235, 236, 239, 243; Rothgiesere 72, 73-74, 188, 232; Sadelmagere 47, 48, 64 flg., 191, 192, 224, 233, 235, 236, 239, 242; Sejlmagere 208, 267; Silkevævere 228, 254; Skindere 183, 235; Skoflikkere 241; Skomagere 51, 52, 58 flg., 63, 65, 125, 183, 187, 225, 226, 235, 241, 242, 243, 249, 250, 257; Skorstensfejere 104, 116 flg., 209, 212, 231, 243; Skrædere 100, 124, 180, 183, 184, 187, 188, 224, 257; Slagtere 103; Smede 71, 124, 180, 184, 187, 192, 226, 228, 235, 253; Snedkere 3 flg., 124, 125, 126, 130, 133, 140, 152, 188, 190, 208, 214, 218, 225, 226, 228, 242, 246, 248, 250, 254, 256, 257; Stenhuggere 91, 233, 249; Stolemagere 101, 208, 237, 238, 267; Strømpevævere 267; Sværdfegere 69, 75, 190, 248; Sømskberedere 48, 236; Tobakspindere 267; Tøffelmagere 241; Tøjmagere 257, 267; Tømrere 94, 95, 98, 123, 124, 127, 211, 229, 239, 245, 251, 254, 255, 257; Urmagere 75, 238; Vantberedere 188, 253; Vintappere 248; Vævere 185; tysk Kjøbmandslav 244.
- Kjøbmandslav 244, 253.
- Kjøge, Kjøbmandslav, tysk 244; Skomagere 130
- Klage i Forsamling 15, 16, 59, 64, 65, 81, 85, 112-13, 114, 120, 213; — jfr. Umfrage.
- Klejnsmede 224, 234, 238; i Aarhus 236; Khvsn 69, 235, 238; Odense 235; Viborg 236.
- Klemp, Peter, Messing-Bækkslager 232.
- Klokker se Glöckner.
- Klokkestøber 235; i Khvsn 128, 233.
- Kloppe med fire Fingre, naar der gives Øl; med to, naar der gives Brændevin 110; — jfr. Opklappe.
- Kloster ist arm 122, 219.
- Kludetræ 200; — jfr. Gjennemkrybningstro.
- Klædemagere, hømske 187.
- Klæder, nye 199; — jfr. Frakke, Paaklædningsregler, Skjortesæk, Svendeklædning.
- Kløverblad, et Bæger 102, 113, 217.
- Knapmagere 255.
- Knast, den haarde 6, 8, 30; der grobe 197, 204.
- Knastafhugning 292.
- Knivmede 238, 252; i Khvsn 69; Odense 235.
- Knud se St. Knud.
- Knud Lavard 243.
- Knæder 258.
- Kobbersmede 217; i Bergen 211, 255; Flensborg 234; Kjøbenhavn 73, 75, 267.
- Kolding, Felberedere 49, 50, 57, 242, 256; Snedkere 247, 256.
- Kommandostav 99.
- Konfiskation af Lavstøj 101, 126, 246.
- Kongemagten mod Lavene 102, 183, 187, 246 -47; dens Anerkjendelse staaer over Øvrighedens 232; — jfr. Enevælden.
- Kongen og det kgl. Hus prises 128, 143, 148, flg., 151, 152, 155, 157, 158, 159, 162 flg., 165, 166, 168, 173, 176.
- Konsistorium 33, 36.
- Kontorske, de, i Bergen 253.
- Korn, Fred. Conr., Mursvend, Oldgesel 96, 97.
- Kornut se Cornut.
- Korrespondance, Lavenes, gennem Øvrigheden 78, 223, 249.

- Kort, spille 53, 200; forbudt 84, 118, 120, 292.
- Kost, Igangs 183, 184, 187.
- Kost og Logis har Svenden hos Mesteren 63, 227, 228; har ikke 91, 229; — jfr. Spise, Søndagsmaaltid.
- Kosvands, se Kuhschwartz.
- Krans ved Rejsegilder 157, 158, 163, 165; — jfr. Jomfrukrans, Svendekrans.
- Kransepige (Kranzungfer), 53, 58, 205, 231.
- Kreaturer, bekransede 252, 253.
- Krempe 75.
- Kridtcirkel, ved Svendeforsamlinger 9, 16, 221.
- Kridtpibe 65, 87, 109, 201, 205; — jfr. Tobak.
- Krieger, Joh. Corn., Over-Landbygmester 163.
- Kristendom; se Gudfrygtighed, Gudsord, Kato-licisme.
- Kristiania 159; Bogbindere 255; Hattemagere 240; Parykmagere 255.
- Kristiansborg Slot 148, 158, 160, 165, 247.
- Kro, et Lavs 52, 65, 66, 67, 85, 97, 100, 101, 124, 221, 224, 246, 252; — jfr. Herberg.
- Krodag 58, 112, 212.
- Krofader 12, 59, 66, 101, 152; -- jfr. Herbergs-fader, Manden i Huset.
- Kromand 84.
- Krorødder 66.
- Kronborg Geværfabrik 70, 72, 74, 79, 84.
- Kronborg Slot 186.
- Krone af Straa 196; af Torn 53, 57, 58, 202.
- Kroning 48, 49, 53, 55, 57, 202, 203, 205.
- Krøger, Ole Madsen, Rebslagersvend, Old-gesel 114; Philip, Skorstensfejersvend 117.
- Kuhschlüssel 9, 10, 16, 25, 26, 203, 221.
- Kuhswantz 9, 16, 203, 221.
- Kunder, ej tage Andres 179.
- Kundschaft 78, 106, 121, 220.
- Kunstdrejere i Kbhvn 214.
- Kvartal, Samling hvert 12, 58, 62, 84, 95, 108, 115, 212, 242, 252; — jfr. Vierteljahr.
- Kvartalsmester 14, 19, 22; -penge 50.
- Kys 58, 87, 102, 109, 205.
- Küster, Agerende ved Svendeindvielser 58, 202.
- Köln 187.
- Königsberg 250.
- Laan hos Herbergsfaderen 79, 221.
- Lade, aaben 15, 24, 48, 63, 65, 71, 84, 85, 94, 95, 101, 108, 112, 117, 189, 190, 192, 215, 246; dens Betydning 144, 189 fig.; bæres i Procession 125, 126, 131, 133, 144, 151.
- Lademester 58, 80, 84, 85, 88, 108, 129, 144, 155, 216, 218.
- Ladesvend 16, 19, 22, 65, 144, 150; — -gesell 133.
- Lamprecht, Jörgen. Bogtrykker 34.
- Landriemer 239.
- Landstædter, Felberedere 50, 53, 54, 56, 58, 202, 231.
- Landtmann, Jakob, Tømmerpolerer 160, 174.
- Landtwehr, Gert von der, Skræder 186.
- Lav, oprettes 103, 105, 232, 237, 238, 249, 267; have Eneret 180, 235; Adgang til, besvær-liggjøres 180, 183, 184, 187, 244; Medlem-mer udenfor vedkommende Fag 192; gjør Fællesindkøb m. m. 179; Zünft forskjellig fra 102-3, 105-6, 231; hæves 183, 184, 187, 239; — jfr. Provinslav; Sammensatte Lav.
- Lavsartikler gives 103, 105, 232, 237, 238, 249; nogle paa Tysk 245; overføres fra Tyskland 211, 233, 245, 249, 292; — jfr. Tyske Lav.
- Lavsbud 96, 97, 98.
- Lavshus 55, 100, 132, 134.
- Lavskommission 1794, 38, 46, 129, 239, 251, 252, 254, 256.
- Lavsskriver 98.
- Lavrentzen, Johannes, Bogtrykker 34.
- Led, kalde fra 179.
- Legemlig Revselse 104.
- Legemsfejls Betydning for en Drengs Anta-gelse 54, 60.
- Lehrsecundant 210.
- Leipzig 78, 255; vandre til 21.
- Lensmand i et Lav 235.
- Leonhardt, Mich., Heinr., Skorstensfejersvend 117.
- Lerche, Vincens, Over-Ceremonimester 163.
- Lesmede 238.
- Lighbæring 192, 236, 237, 238.
- Ligfølge 181, 182, 248.
- Lohmann, A. G., Drejermester 102.
- Lohnjunge 203; — jfr. Lönnedreng.
- Lommetørklæde, i Hatten 85; under venstre

- Arm 109, 110; lægge det bort 111; om Haanden for at tage Velkomsten 216.
- Losgesprochen 117; — se Freigesprochen, Løsgivelse.
- Lovbestemmelser, Frd. 23 Dcbr. 1681 50, 124, 125, 225, 246, 252, 254; Pl. 24 Novbr. 1749 252; Rskr. 10 Apr. 1761 228, 239, 254; Frd. 21 Marts 1800 8, 9, 38, 48-49, 52, 55, 70, 129, 239, 251, 254, 256; Lov 29 Dcbr. 1857 52, 258; — jfr. Oplæsning.
- Ludszinsky, Hans Michelsen, Kandestøber 77.
- Lund, Theodor, Rebslagersvend 114; Theodor, Typograf 223.
- Luther, Morten 200.
- Lübeck 5, 50, 73, 75, 76, 108, 186, 211, 223, 227, 243, 244, 245, 247, 248, 255.
- Lübeck, Michel von, Sadelmagersvend 242.
- Lygtemagere, i Kbhvn 75.
- Lykkebæger 113, 217.
- Lyneborg 75, 197, 243, 244, 247, 249, 250.
- Lünenburg, Kilian von, Sadelmagersvend 242.
- Lünow, Ove, Bogtrykker 34, 35.
- Lystig Person 133, 134, 136, 138, 145; — jfr. Harlekin, Pancratius, Udklædt Person.
- Lütjenburg 223.
- Lære paa Hövlen 9, 240; paa Mejslen 9, 240.
- Læreaar 94, 116, 191.
- Lærebrev 106, 191.
- Læredreng, kun een 106, 107, 255; indfødte 254; af hvad Nation være kan 188; spise staaende 63; gifte 93, 191; — jfr. Indskrivning, Udskrivning.
- Lærekarl 191, 229.
- Læresvend 191.
- Lærling se Læredreng.
- Lön, Afkortning af 56; fordres forøget 188; — jfr. Fjerdingaarslön, Maanedslön, Styklön, Ugelön.
- Lönredreng 53; — jfr. Lohnjunge.
- Løsgivelse, en Udlærts 12, 94, 96; — jfr. Losgesprochen, Udskrivning.
- Maalestok, Murernes, 91; Snedkernes 126, 131, 133, 141, 142, 143.
- Maaltagning til et Par Sko 53, 201, 255.
- Maanedslön 228; — jfr. Lön.
- Magdeburg 187, 220.
- Magens, Chr., Tømmerpolerer 170.
- Maillet, Antoine, Bogbinder 185.
- Maj, føre i By 253.
- Majgreve 244.
- Malere 138; i Aarhus 236; Flensborg 234; Kjøbenhavn 226, 228, 239, 248; svenske 256.
- Malmö, Bødkere 180, 185, 192; Skindere 235; Snedkere 4, 5; Sømskberedere 235; tysk Kjøbmandslav 244.
- Manchetter, bære 59, 200.
- Mandag, holde fri 4, 52, 55, 56, 61; Oldgesel være paa Kroen 66; Svendeindvielse sker paa 9, 16, 64, 65; — se Skjænk-Mandag.
- Manden i Huset 61; — jfr. Herbergsfader, Krofader.
- Mariager, Felberedere 50.
- Marstrand, Troels, Dampmøller 224, 229.
- Martzan, Melchior, Bogtrykker 33.
- Mastrick, Rubbert von, Felbereder 186.
- Maskeoptog 252; — jfr. Udklædte Personer.
- Mayer, Joh. Martin, Tømmermester 167.
- Meissen 29.
- Meldorf 5, 75.
- Mecheln 186.
- Mejsel, se Lære paa.
- Memmingen, Hans Fiegenschuh von, Sadelmager 47, 242.
- Mester omfattes af Zünften 3, 4, 246; skal have vandret 48, 192, 246; hans Sag at være gift 228; — jfr. Kost og Logis; Udenbys
- Mesterdøtre 180.
- Mesterenker 180; — jfr. Enke.
- Mesterstykke 183, 231-32; Bedømmelse af 237; den, der ej kan, skal vandre 184; Fritagelse for mod Betaling 53, 55.
- Mestersvendsaar 53, 54, 55, 62, 103; Fritagelse for mod Betaling 62.
- Mestersønner 54, 55, 59, 60, 62, 142, 143, 144, 180, 222.
- Mestertavle 79, 85, 87, 213; — jfr. Valtavle.
- Mestervalp, Svendens 225, 226; — jfr. Umschauen.
- Meyn, Peter, Bygnings-Konduktør 173.
- Middelfart, Skrædere 267.
- Militære 61, 228.
- Moder, se Herbergsmoder

- Modul, Maaleenhed 31, 263.
 Moltzahn, M. W., Murpolerer 170.
 Morsing, Peder Jensen, Bogtrykker 33, 34, 189.
 Moses, Fremmer af Snedkerkunsten 28.
 Moskov 240.
 Mulktprotokol 85; — jfr. Skyldbog.
 Murere 90, 241; i Aalborg 249, 267; Fredericia 236, 267; Holbæk 257; København 91, 96, 99, 210, 227, 229, 233, 239, 249, 253, 256, 257, 292; Nakskov 91; Nykjøbing p. F. 91; Sætkjøbing 237; Viborg 237; fra Nederlandene 186; i Tysk 207, 210, 211, 216, 220, 222.
 Murernes syv Ord 220.
 Murhammer 91.
 Muus, Sören, Kandestøber 77.
 Mühlen, Joh. Didr. von, Skipper 168.
 München 252.
 Møller, Nicolaus, Bogtrykker 36, 41.
 Naalemagere i Kbhvn 75, 254.
 Nagelsmede 69, 205, 238; i Kbhvn 74, 75, 85 fig., 217, 218, 238, 243, 259.
 Nakskov, Murere 91; Tømrere 91.
 Natmand, uzünftig 92, 104, 105.
 Nat, ikke udenfor Mesters Hus 118.
 Natteleje 51, 56, 68, 110, 121, 209, 212; — jfr. Bettgeld, Geschenk.
 Navn, nyt, faas ved Svendeindvielsen 10, 15, 16, 23, 53, 86, 198, 245; verschenken 15, 22; indskrive 59, 95; købe sig fri for et skjændigt 197.
 Navnekøb 15, 22, 85-86, 192, 195, 205.
 Nederlandene, Haandværkere fra 186; Zünften kommer ikke fra 189.
 Nellesmann, R. L., Byfoged 55.
 Neustadt, Caspar von, Sadelmagersvend 242.
 Nitschke, Andreas, Skorstensfejer 105.
 Noa, Arkens Bygmester 146, 158, 160, 165, 171.
 Norge, tysk Zünft i 159, 211, 240, 244, 253, 255; Svende fra 250; straffes her 75; i Forbundet her 256.
 Nyborg, Bødkere 267; Felberedere 267; Handskemagere 267; Skomagere 184, 267; Skrædere 267; Smede 267.
 Nykjøbing p. F., Murere 91; Snedkere 5; Tømrere 91; — p. M., Skomagere 267; Skrædere 267.
 Nürnberg 233, 252; Vandring til 13, 18, 78.
 Nøgtelebid 70, 71, 79, 83, 85, 88, 203, 256; — jfr. Sömbid.
 Obergen, Antonius von, Bygmester 186.
 Oberländer 73, 77 fig., 240.
 Odense, Bogtrykkere 36, 37, 40; Felberedere 48, 49, 52 fig., 201, 229, 231, 242, 256; Grydestøbere 69, 235; Guldsmede 102; Kandestøbere 69, 235; Parykmagere 267; Pladeslaaere 69, 235; Pottmagere 267; Rebslagere 102, 112, 217; Remsnidere 235, 236; Sadelmagere 235, 236; Skomagere 52, 60, 126, 130, 151, 181, 182, 192, 240, 253, 256; Skrædere 183; Smede 69, 71, 74, 82 fig., 130, 150, 184, 192, 226, 235, 256; Snedkere 5, 130; Sværdfegere 235; Tougere 240; Trædrejere 267; Tømrere 94.
 Offer til Oldgesellen 57.
 Oldenburg 75.
 Oldermænd 3, 9, 14, 16, 22, 23, 24, 51, 55, 57, 65, 66, 70, 85, 94, 95, 96, 107, 125, 126, 128, 131, 133, 144, 149, 155, 217, 224, 225, 233, 235, 236, 237, 238, 246; skifter mellem de Fag, et Lav bestaar af 238; to i et sammensat Lav 237; Valg af en 233.
 Oldgesel 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 72, 83, 84, 85, 93, 95, 96, 107, 108, 112, 129, 151, 153, 221, 226, 245, 250, 252, 257; fire i et Lav 64, 65, 250; — jfr. Altgesell, Offer, Søndag, Polerer.
 Oldgeselvalg 59, 63-64, 250.
 Omfrag 12, 14, 211, 213; — jfr. Umfrage.
 Omgang, tage Arbejde efter 8, 72, 225, 254; — jfr. Umschauen.
 Omskikning efter Arbejde 8, 9, 72, 225, 233; — jfr. Umschauen.
 Omskoues 106; — jfr. Umschauen.
 Omskuening 9, 213, 225; — jfr. Umschauen.
 Omstænder 225, 254.
 Omvarte 233; — jfr. Umsehauen.
 Opklappe 16, 59, 83, 110, 111, 113-14; — jfr. Kloppe.
 Oplagspenge 25, 87, 212; — jfr. Auflaggeld.
 Oplæsning af Artikler og Love 12, 25, 79, 85, 88, 252.

- Opsigelse af Arbejde 54, 56, 72, 227; maa ej undlades 61; den, der har opsagt, skal vandre, før han igjen faar Arbejde 54, 56, 62; — jfr. Afsked.
- Ordengesell 14, 211; — jfr. Ørtengesell.
- Orlogsskib bæres i Procession 128.
- Orthman, Mathias, Snedkersvend 131, 159.
- Ortjunge 72; — jfr. Ørtengesell.
- Overskjærere, 234, i Kbhvn. 188.
- Oxejagt 252.
- Paaklædningsregler** 181, 210; — jfr. Klæder.
- Panercatus 6, 134, 135; — jfr. Lystig Person.
- Papirmagere 202, 240.
- Parykmagere 241, i Aalborg 267; Kbhvn 254, 255, 267; Kristiania 255; Odense 267.
- Pas fra Øvrigheden 61.
- Passer (Cirkel) 24, 27, 133, 204.
- Passere, at kunne, som Svend 11, 34, 77, 93, 106, 107; — jfr. Gyldig.
- Pater (Patter), Agerende ved Svendeindvielser 54, 58, 73, 202, 203; — jfr. Pathe.
- Paternoster 210.
- Pathe, Agerende ved Svendeindvielser 6, 7, 8, 9, 10, 12, 15, 25, 54, 195, 196, 198, 203, 223.
- Pelsere 47; i Helsingør 267; Kbhvn 236; Svendborg 267.
- Pengeafpresning 9, 57, 203, 205, 221; — jfr. Bøde, Offer;
- Pfaff, Agerende ved Svendeindvielser 6, 7, 8, 9, 10, 11, 25, 54, 58, 195, 196, 198, 202.
- Pfeiffer, Gottfried, Skorstensfejer 105.
- Pfützer, Joh. Andr., Tømmermester 167.
- Pibeunger 66, 201.
- Pinse, Fest ved 252, 253.
- Pladeslaaere 236; i Odense 69, 235; fransk 185.
- Plenge, Jörgen Vilhelm, Kandestøber 77.
- Plinius, fortæller om Snedkerkunsten, 146.
- Polerer 90, 160, 170, 174.
- Pommer, Jörgen, Skomager 60.
- Pommern 29, 247.
- Pontoppidan, Carl, Raadmand 58.
- Possementmagere, i Kjøbenhavn 106, 107, 187, 246, 248.
- Postulat, d. e. den Postulerede 38, 46.
- Postulation 34 fig., 39, 46, 208, 223, 254; — jfr. Deposits.
- Pottemagere, i Odense 267.
- Prag 78; vandre til 21, 30.
- Preussen 29, 244, 247.
- Priser, Haandværkernes, for høje 183, 187.
- Procession 196; — jfr. Skiltflytninger.
- Provinslav, Forhold til 37, 38, 46, 49, 50, 107-8, 249.
- Pryglescener 11, 222; — jfr. Slagsmaal.
- Præceptor 43, 44, 45.
- Præken ved Svendeindvielser 10, 25, 197, 222, 292; i tre Dele 10, 12, 16 fig., 203; ved Skiltflytninger 128, 152.
- Prækestol 128.
- Pungemagere 47, 209, 214, 236; i Kjøbenhavn 48, 236.
- Quedlenburg, Ciriacus von, Sadelmagersvend** 242.
- Raadmand, tilstede ved Lavsmøder** 7, 18, 21, 251, 252.
- Raff, Antoni, Raadmand, 7, 18, 21.
- Randers, Felberedere 50; Skrædere 125.
- Rantzau, Chr., Stiftsbefalingsmand, 23.
- Rasch, Claus, Politimester, 3, 4, 9, 91, 101, 126, 214, 268, 292.
- Ratzeburg, Malere i 226.
- Raubbank 10, 18, 19, 23, 26, 258.
- Rebslagere 209; i Aarhus 267; Kjøbenhavn 102, 114, 127 fig., 208, 217; Odense 102, 112, 217.
- Regensburg 30.
- Regimentsstav 131; — jfr. Kommandostav.
- Rejse, se vandre.
- Rejsegilder 9, 157 fig., 241; — jfr. Grundslag.
- Rejsetønde 157, 241.
- Remmer, se Remsnider.
- Remse, Grusz o. s. v. som 194, 205; — jfr. Fejl.
- Remsnidere 47, 236; i Aarhus 236; i Kjøbenhavn 47, 48, 191, 192, 233, 235, 236, 239, 240, 243; i Odense 235, 236; i Svendborg 234; i Viborg 237; i Ystad 236.
- Rendsborg 112.

- Repræsentanter, i et Lav 150.
 Retholt (Richtholtz), 16, 24.
 Retskaffen 53, 70, 74, 85, 94, 108, 115; erklæres for 37, 40, 41, 249.
 Retske 258; — jfr. Richtscheit.
 Reval 245.
 Rheiniske Felberedere 49, 50, 54, 56, 58, 202, 231, 240.
 Rhinen, vandre ved 18, 21, 29, 204; Smede ved 205.
 Ribe, Felberedere 57; Smede 181, 182, 245.
 Richtscheit 10, 22, 23, 27, 147, 258; — jfr. Retske.
 Ridderlag 199.
 Riel, Johan, Mursvend 97.
 Riemer se Remsnider.
 Riga 250.
 Rigspatent, kejserligt, 10, 222.
 Ringsted 111; tyske Svende i 257.
 Ris med Lys i 196; Slag over Hænderne af 53, 197, 201.
 Rodtweil, Georg von, Sadelmagersvend 242.
 Roerbank se Rauhbank.
 Rohn, Anton Christoph, Præst 5, 9 flg., 205, 242.
 Rokkedrejere 237; — jfr. Drejere.
 Romerske Rige 93, 121, 189, 215, 238, 249.
 Rosendal, Dines Jørgensen, Kandestøber 77.
 Roskilde, Bagere 180; Skomagere 192; Skrædere 184; Smede 70, 74, 87, 185; tyske Haandværkere 243, 257.
 Rostock 5, 75, 244, 255.
 Rothgiesere, i Kjøbenhavn 72, 74-75, 188, 232.
 Rothmer, H. H., Bogtrykker 35.
 Rubank se Rauhbank.
 Rudkjøbing, Skomagere 63, 267; Skrædere 267.
 Rungsted 158.
 Rüdiger, Gustav Adolf, Blytækker 103.
 Ræverumpe (-hale), udstafferet med 39, 198.
 Rønne, tysk Kjøbmandslav, 244.
 Röschke, Poul Henr., Gelbgieser 232.
 Rössler, Felberedere 50, 58.
 Sachsen, Vandring i 14, 30, 247.
 Sadelmagere 47, 67, 211; i Aarhus 236; i Kjøbenhavn 47, 48, 64 flg., 191, 192, 224, 233, 235, 236, 239, 242; i Odense 235, 236; Viborg 237; Ystad 236; Ystad 236; tyske 186.
 Sagan, Hans von 63, 66, 152, 258.
 Salomon, Konge, Fremmer af Suedkerkunsten, 28, 146, 165.
 Samling af Lavet, Betaling for 55, 62, 108; — jfr. Fodergeld.
 Sammensatte Lav 53, 90, 91, 231 flg.
 Samuelsen, W. C., Klejnsmed 224, 229, 257.
 St. Hans Bæger 102, 113, 128, 217; — gilde 234.
 St. Knudsgilder 234.
 St. Loye 234.
 St. Lukas 234.
 Sartor, Salomon, Universitetsbogtrykker 33.
 Sækkjøbing, Murere 237; Smede 237; Snekere 237.
 Schang, Hans Henrich, Skomager 61.
 Schembartlaufen 252.
 Schenke, et Møde 212, 215.
 Schenkesell, 210, 215.
 Schiefhobel 26.
 Schlechthobel 18, 26.
 Schleiff-Gote 195; -Name 195; -Pfaff 195; — jfr. Slibe.
 Schnell, Hans Hinr., Bogbinder 107.
 Schreibsecundant 221.
 Schrohbel 10, 18, 19.
 Schwaben 29; — jfr. Schwäbisch.
 Schwartzriemer 239.
 Schweitz, vandre i 21, 247.
 Schwerin 76, 108.
 Schwäbisch, Felbereder 50, 58.
 Schönfeldt, Peter, Kandestøber, Oldermænd 75, 76, 77.
 Seeriemer 239.
 Seestædter, Felberedere 50, 51, 58; Kandestøbere 73, 240; — jfr. Sø- og Hansestæder.
 Segl, Lavs 50, 223, 258, 259.
 Sejermagere se Urmagere.
 Seiller, Bertel, Skorstensfejer 104.
 Sejl-, Flag- og Kompasmagere i Khhvnd 208, 267.
 Senkelmager 47.
 Sganarel, Agerende ved en Deposits 42 flg.
 Sievers, H., Snekersvend, Oldgesel 153.
 Sildefiskeri, i Sundet 243.

- Silkevævere i Kbhvn 228, 254; nederlandske 187.
- Skaaler, drikke 114, 116, 148 flg., 151, 152, 155, 157, 158, 159, 160, 176; — jfr. Gesundheiter.
- Skaane 48, 243.
- Skafter 11, 14, 22, 72, 133, 144, 182, 253.
- Skafterstok 83, 108, 109, 113, 133, 144.
- Skalkebrev 185.
- Skammel rykkes bort under Ungsvenden 195, 220; — jfr. Stol.
- Skampibe 57, 83, 201; — jfr. Straffepibe.
- Skanderborg, Skomagere 267; Skrædere 267.
- Skanør 243.
- Skarpretter, uzünftig, 93, 105.
- Skavjern 53.
- Skibsbyggere 185, 186, 187.
- Skiferdækker 81; — jfr. Blytækker.
- Skilt, paa Velkomst 63, 84, 85, 101; (Stueskilt) 68; (Lavsskilt) 71, 124, 188, 225.
- Skiltflytning 124 flg., 246, 255.
- Skiltpræken 152.
- Skimpftet se Gchimpft.
- Skindarbejdere 47 flg., 234, 235; høre under Smedelav 235, 236.
- Skindere 47, 235, 236; i Kjøbenhavn 183, 235; Malmø 235.
- Skjelm 3, 100, 107; kan gjøres ærlig 3, 82, 122.
- Skjæg, paasværtet 53, 58, 196, 197, 202; — jfr. Sværtning.
- Skjænk, Drik 53, 69, 113, Bæger, hvoraf der drikkes 101; Pengegave 69; — jfr. Geschenk, Hovedskjænk, Vorschenk.
- Skjænke, give at drikke 69, 128; give 69, 214; i Haanden 68, 214; skjænkes ikke 231; — jfr. Udskjænke.
- Skjænkande, 131, 245.
- Skjænk-Mandag 232.
- Skjænksvend 113.
- Skjødskind, 94, 99, 181, 202.
- Sko, Maaltgning til et Par 53, 201, 255; stige i Faderens 202.
- Skoflikkere 241.
- Skomagere 47, 179, 183, 214, 229, 235, 258; i Aalborg 183; Assens 61, 267; Faaborg 267; Flensborg 181, 185, 191; Helsingør 51; Hobro 267; Kjerteminde 267; Kjøbenhavn 51, 52, 58 flg., 63, 65, 125, 183, 187, 225, 226, 235, 241, 242, 243, 249, 250, 257; Kjøge 130; Nyborg 184, 267; Nykjøbing p. M. 267; Odense 52, 60, 126, 130, 151, 181, 182, 192, 240, 243, 253, 256; Roskilde 192; Rudkjøbing 63, 267; Skanderborg 267; Slagelse 182, 192, 253; Svendborg 184, 267; Sønderborg 183; Tønder 180, 183; hollandsk 186; fransk 185.
- Skorstensfejere, i Kjøbenhavn 104 flg., 209, 212, 231, 243.
- Skotske Vævere 185.
- Skriftemaal 198, 199.
- Skrive efter 185.
- Skræder, en, maa ej sy de Klæder, en anden har skaaret 179.
- Skrædere 216, 221, 229, 234, 235; i Assens 55, 56, 267; Faaborg 267; Kjerteminde 267; Kjøbenhavn 100, 124, 180, 183, 184, 187, 188, 224, 257; Middelfart 267; Nyborg 267; Nykjøbing p. M. 267; Odense 183; Randers 125; Roskilde 184; Rudkjøbing 267; Skanderborg 267; Svendborg 267; Slesvig 182; hollandsk 186; tysk 186.
- Skudsmaal ved at forlade en Mester 54, 55, 56, 61, 62.
- Skuemester 83.
- Skulder, med bedækket 210.
- Skyldbog (Schuldbuch) 59, 79, 87; — jfr. Mulktprotokol.
- Slagelse, Skomagere 182, 192, 253.
- Slagsmaal 224, 226, 253; — jfr. Pryglescener.
- Slagtere 179, 215, 252; i Assens 267; Fredericia 237; Kjøbenhavn 103.
- Slesvig, By 112; Kandestøbere i 75; Skrædere 182; — Landsdel, Lavsaartikler paa Tysk 245; Skomager-Oldgesel for 250; Snedker-svende fra 250.
- Sletteklinge 53.
- Slibe, at, 195, 222; — jfr. Schleif.
- Slibning 195, 203.
- Smede 69, 179, 203, 221, 224, 234, 235; i Aarhus 69, 125, 208, 217, 236; Assens 267; Faaborg 267; Flensborg 184, 192, 235; Kjøbenhavn 71, 124, 183, 184, 187, 192, 226, 228, 235, 253; Nyborg 267; Odense 69, 71, 74, 82 flg., 130, 150, 184, 192, 226, 235, 236, 256; Ribe 181, 182, 245; Roskilde 70, 74, 87, 185; Sækkjøbing 237; Viborg

- 236; Ystad 69, 179, 180, 236; tyske 193, 205, 207.
- Smedelav, Skindarbejdere, Medlemmer af 235, 236.
- Snedkere 212, 215, 221, 223; i Aalborg 5; Aarhus 5, 7; Altona 153 fig.; Assens 267; Flensborg 234; Helsingborg 292; Helsingør 4, 130, 245, 292; Holbæk 267; Horsens 7; Kallundborg 267; Kjøbenhavn 3 fig., 124, 125, 126 fig., 130 fig., 133 fig., 140 fig., 150, 188, 190, 208, 214, 218, 225, 226, 228, 242, 246, 248, 250, 254, 256, 257; Kolding 247, 256; Kristianshavn 4; Malmø 4; Nyborg 267; Nykjøbing p. F. 5; Odense 5, 130; Saxkøbing 237; Stege 267; Svendborg 8, 23 fig., 242, 267; Viborg 237.
- Snedkerkunsten prises 13, 17, 19, 20, 28, 132, 135, 146 fig.; 154, 204; meget bedre end alle andre Haandværk, der gjenemgaaas 27-28.
- Socialismen 258.
- Sofienberg 158 fig.
- Sort Bog 12, 79, 88.
- Sorø, Bogtrykkere 37, 38, 46.
- Spadsere 55, 56, 61, 62, 203.
- Spaltede Lav 231, 240.
- Spil se Kort, Tærning; — de Kontorskes 253.
- Spise ved Mesters Bord 53, 63; — jfr. Kost og Logis.
- Spouneck, G. W. H., Generalløjtnant 105.
- Sporemagere 69, 238; i Aarhus 236.
- Sprechen, Vedtægt blandt Skomagerne 52, 225; den Meister zu 224.
- Springe, at 10, 21, 27, 30, 204.
- Stach, Sylvester, Bogbinder 107.
- Stampe, Henrik, Retslærd 239, 254.
- Stampere, Papirmagere 202, 240.
- Starinsky, Samuel, Skorstensfejer 105.
- Steds-Jünger 88, 89, 211.
- Stege, Snedkere 267.
- Steiermark, Vandrang i 30, 205.
- Steinmüller, Joh. Peter, Mursvend, Bøsseskriver 96, 98.
- Stenbuch, Johan, Snedker, Oldermænd 3, 246.
- Stenhuggere 210, 247; i Aarhus 236; Kjøbenhavn 91, 233, 249; hollandske 186; — jfr. Brabantere.
- Stettin 187, 244.
- Stiftshytte, oprettet af Moses 28.
- Stinge ud 179.
- Stinker, Ungsvenden 194, 197.
- Stockholm 114, 201, 210, 233.
- Stok, Svendetegn 59, 87, 109, 110, 111, 201, 222; i venstre Haand 67, 109, 110, 211.
- Stol, rykke 51, 54, 61, 229; øverste 60; sættes paa 205; trække bort under den Siddende 53, 196, 202; — jfr. Skammell.
- Stolemagere, i Kjøbenhavn 101, 208, 237, 238, 267.
- Straf, dobbelt 112, 113.
- Straffe (mulktene) 11, 50, 75, 101, 103, 106, 256; — jfr. Bestrafung.
- Straffepibe 201; — jfr. Skampibe.
- Stralsund 75, 244, 245, 255, 292.
- Strassburg, Vandrang til 13, 29; Stenhuggernes Hovedplads 210, 247.
- Strichmasz (Strikmaade) 19, 23, 204.
- Strike, Tømrernes 239, 251, 256.
- Stroe-Snider 9.
- Stromer 224.
- Strømpevævere, i Kbhvn 267.
- Studenternes Deposits 198, 199, 200.
- Stueret 211.
- Styklön 62.
- Styrbestyrer 66, 258.
- Styrbroder 51, 258.
- Stægdog 60.
- Stövler, børste Svendens 35, 65, 201.
- Suder 235; — jfr. Skomager.
- Suderboder 243.
- Suolle, Hendrich von, Skræder 186.
- Svarvere 237; — jfr. Drejere.
- Svendborg, Bagere 267; Bødkere 267; Felberedere 48, 267; Guldsmede 234; Handskemagere og Pelsere 267; Remsnidere 234; Skomagere 184, 267; Skrædere 267; Snedkere 8, 23, 242, 267; Sværdfegere 234; St. Hansgilde 234.
- Svende, faatallige 183, 192; blive talrigere 187, 188; spille en Rolle 188; hvor mange en Mester maa have 179, 183, 187; bo hos en Mester 63, 227, 228; bør være ugifte 227; faa Skudsmaal af den Mester, de forlade 54, 55, 56, 61, 62; vragede som Kammerater 65-66; Uroligheder mellem 188;

- staa mod Mesterne 34, 48, 100, 124, 125, 127-28, 130, 188; maa ej omgaas Drengene 84, 108, 115; skal passe Mesterens Arbejde 116, 119; skal kunne gjøre Rede for sin Svendeindvielse 15, 22, 73, 95, 206, 210; — jfr. Broderskab, Gaden.
- Svendebevis 65, 67; — jfr. Gesellenschein.
- Svendeindvielse 191 flg., hos Bogbindere 201, 206 se Examination; Bogtrykkere se Deposits, Postulation; Bødkere 193, 194 se Slibning; Drejere 108-9, 200, 201; Felberedere se Kroning; Hattemagere 200; Kandestøbere 73, 203; Murere 93, 97, 99 se Examination; Pungemagere 200; Rebslagere 113, 114; Sadelmagere 64; Skomagere 59, 63, 65; Slagtere se Brunnenspringen; Smede 193, 194 se Nøglebid, Sömbid; Snedkere se Bchövling; Tømrere 93, 98; — jfr. Bekostning, Indskrivning, Præken.
- Svendeklædning 54, 82, 200.
- Svendekrans 45, 53, 54, 127, 144, 196, 200, 202, 210; — jfr. Jomfrukrans.
- Svendestykke 63, 64, 65, 82, 108, 115, 203.
- Svensen, Peter, Stolemager, Oldermann 238.
- Sverige, tysk Zünft i 201, 210, 244, 255, 256; Zünft fra 233, 255; Lærlinge fra 255; Svende fra 250; Svende derfra i Forbundet her 46, 255, 256; vandre i 21, 240.
- Svinesnider, uzünftig 104.
- Svinetand, udstaffet med 198.
- Sværddans 252, 253; — jfr. Dans.
- Sværdfege, i Aarhus 236; Kjøbenhavn 69, 75, 190, 248; Odense 235; Svendborg 234; Viborg 237; tyske 186.
- Sværtning i Ansigtet 54, 57, 202, 204, 292; — jfr. Skjæg.
- Sygehøse 61, 227; -penge 64.
- Symbolum 100; — jfr. Tankesprog.
- Sæk, Fortøring paa 78, 226; — jfr. Zech.
- Søjlebøger 17, 263.
- Søjler, fem Ordener 12, 13, 17, 20, 28, 131, 142, 147, 159, 204; Maal for 31, 204; Ungsvendene hugges til 204.
- Sølvtøj, Lavs- 101.
- Sömbid 70, 203; — jfr. Nøglebid.
- Sömskberedere, i Kjøbenhavn 48, 236; Malmö 235.
- Söndag, Oldgesellen skal være paa Kroen 66, 72, 226; Møder holdes 6, 11, 246; Lærlinge udskrives hos Mesterne 9, 16; Arbejdet opsiges 54, 72, 227; Svenden tager Afsked 110, 227.
- Söndagsmaaltid 51, 249.
- Sönderborg 112, 114; Skomagere 183; tyske Lavsaartikler 245.
- Sø- og Hansestæder 248; — jfr. Seestæder.
- Tale ved Svendeindvielser, se Præken.
- Talos, Savens Opfinder 153.
- Tandeftersyn, ved Svendeindvielser 197.
- Tandfiling 53, 202, 203.
- Tandudtrækning 71, 73, 197, 203; — jfr. Svinetand.
- Tankesprog, som Navn 100, 195, 206, 223.
- Taskemagere 47, 236; i Kjøbenhavn 48, 236.
- Tegn, se Skilt (Lavsskilt).
- Tegn, sammensat af Værktøj 10, 14, 15, 22, 206; Snedkernes 142.
- Tessin, Henrik, Rothgieser 232.
- Thieles Bogtrykkeri 39.
- Thomasson, Poul, Felbereder 49.
- Thorn, Smede i 205.
- Thrane, Anders, Felbereder 53; Niels, do., 53; Sören, Felberedersvend 53.
- Thurah, Lauritz de, Hof-Bygmester 168.
- Tidepenge 12, 61, 74, 108, 212, 213, 221, 251; Tilbagelevering af 221.
- Tilbagelevering af et Gebyr 221.
- Tildrikke 59, 60, 62, 66, 113; — jfr. Drikkeskikke.
- Tilskikning 12, 14, 16; — jfr. Umschauen.
- Tilskues Arbejde 54, 61; — jfr. Umschauen.
- Tinstøbere se Kandestøbere.
- Tobakspindere, i Kbhvn 267.
- Tobaksrygning 57, 64, 65, 79, 87, 102, 108, 109, 201; — jfr. Kridtpibe.
- Tobakstallerken 102.
- Tode, Clemens, Læge 36, 37, 39.
- Torm, Politimester 36.
- Tornekrone 53, 57, 58, 202; — jfr. Krone.
- Tougere i Odense 240.
- Tradition, Fortids Skik 182.
- Trapper, kastes ned af 65, 66, 227.
- Tre, alle gode Ting er 135; een og to er Intet, tre er først een 205; tre til en Forsamling 211; tre Gange oplappet 16; tre

- Slag paa Laden 108, paa Dören 67, 99, 109, 211; tre Første-Slag i Tvekamp 222; tre Drikke 71, 86, 95, 102, 113, 115, 135, 217, 218; Bæger tre Gange rundt 217; tre Afdelinger i en Tale 10, 12 fig., 16 fig., 26 fl., 203; tre Omfrag o. lign. 79, 111, 120, 122, 213.
- Tremandsbæger 71.
- Trinitatiskirke, i Kbhvn 157, 161.
- Troschell, M. C., Hof-Klokkestøber 128, 233.
- Trykkerselskab i Kjøbenhavn 33, 37, 40, 41, 242; i Tyskland 33, 242; — jfr. Bogtrykere.
- Trædrejere 237; — jfr. Drejere.
- Træskeer, slaa med 201, 220; — jfr. Bogbindere.
- Træværktøj 6-7, 22, 204.
- Tubalkain, den første Smed 151.
- Tuscana Søjlen 13, 17, 20, 28, 131, 142, 147.
- Tvekampe 222.
- Typograf 199, 223; — jfr. Bogtrykker.
- Türckel, Drejersvend 238.
- Tyske Haandværkere komme hertil 186, 243, 244; optræde som herskende 33, 34, 60, 73-74; 245, 250, 251; Modstand imod 83, 253, 256 fig.; maa ej tage Bopæl her 243, 244; danske føle sig særlig som 60, 102, 243, 246.
- Tyske Lav, danske Lav afhængige af 73, 75 fig., 77 fig., 116, 238, 245, 249, norske do. 211, 255, svenske do. 255; Zünften maa bevareres af Hensyn til 5, 7, 24, 33, 34, 46, 49, 50, 51, 73, 77, 93, 103, 105, 117, 229, 233; enkelte Haandværkere her indskrevne i 232, 233, 239, 254; — jfr. Rigspatent, Romerske Rige.
- Tysk Sprog bruges her 4, 11, 24, 25, 54, 57, 58, 71, 83, 85, 95, 102, 108, 117, 127, 128, 133, 140, 145, 163, 165, 167, 169, 189, 242-43.
- Tyv kan ej gjøres ærlig 82, 122.
- Tyveri, Optræden i Anledning af 91-92.
- Tærningspil 53, 200; forbudt 84, 118, 120.
- Tøffelmagere i Kbhvn 235, 241.
- Tøjmagere i Kbhvn 257, 267.
- Tømrere 90, 230, 241; i Aarhus 90; Kjøbenhavn 94, 95, 98, 124, 125, 127, 211, 229, 245, 246, 251, 254, 255, 257; Nakskov 91; Nykjøbing p. F. 91; Odense 94; Viborg 237; tyske 186, 244.
- Tønder 75; Skomagere i 180, 183; Lavsartikler paa Tysk 245.
- Tønningen 75.
- Udenbys Mestere 53, 55, 60; — jfr. Provinslav.
- Udfordring til Tvekamp 222.
- Udklædte Personer 6, 18, 21, 126, 222; — jfr. Harlekin, Pancratius.
- Udlærling 85, 99; — jfr. Jünger.
- Udlærte gaa sammen ved Skiltflytninger 127, 144.
- Udskjænke 72, 215; — jfr. Ausschenken, Geschenk.
- Udskrivning af Udlærte 16, 49, 54, 56, 59, 238; — jfr. Løsgivelse.
- Udskrivningspenge 94.
- Ugeløn 54, 56, 76, 85; — jfr. Løn.
- Umfrage 15, 19, 26, 79, 88, 111, 120, 130, 192, 194, 212; — Omfrag, Gericht, Klage.
- Umläufer, et Bæger 217.
- Umschauen 8, 11, 22, 48, 50, 72-73, 80, 121, 211; — jfr. Arbeide, Begjærvalg, Fremskikning, Mestervalg, Omgang, Omskikning, Omskoues, Omskuening, Omstænder, Omvarte, Sprechen, Tilskikning, Tilskues, Umschicken, Umstænder, Ældste.
- Umschicken 14; — jfr. Umschauen.
- Umstænder 225; — jfr. Omstænder.
- Ungarn 29.
- Unterländer 78.
- Ur, bære 59.
- Urmagere 69, 75; i Kbhvn 238; Viborg 237; nederlandsk 186; tysk 186; — Lille Urmagere 238; Grov-Urmagere 238.
- Ursinus, David, Possementmagersvend, Oldgesel 107.
- Uvedkommende bedes fjærne sig, 83, 84.
- Uægtfødte 54, 93.
- Uærligt Arbejde 92, 104.
- Uærlig skal gjøres ærlig (zünftigt) 11, 15, 82.
- Vaaben bortlægges 84, 118, 120, 188.
- Vallen se Wallen.

- Vand, Overøsning med 196, 198; — jfr. Daab.
- Vandfad 194, 198; — jfr. Daab.
- Vandre, danske Svende 25, 67, 116, 121, 181, 182, 184, 192, 193, 238, 245; skal vandre 54, 56, 62, 94, 184, 192, 246; fremmede Svende hertil 103, 116, 119, 185 flg., Modtagelse af (Grusz) 11, 15, 103, 211; Omtale ved Svendeindvielser 12, 13, 18, 21, 29, 204; Regler for 193, 194, 211, 222; Skikke 222; Forret for dem, der have vandret 54, 56, 60, 62, 67, 118, 256; de, der ej have vandret, haanes 246, 256; ophører at være obligatorisk 246, 251, 254.
- Vandrebog 67.
- Vandring, fingeret, ud og ind af en By 54, 57, 202.
- Vandringsskaber 49, 50, 53, 202, 240, 247.
- Vandstækelse 6, 10, 53, 196; — jfr. Daab.
- Vantberedere, i Kjøbenhavn 188, 253.
- Vater (Vatter), Agerende ved Svendeindvielser 58, 73, 196, 203.
- Vejle, Smede i 226, 256.
- Velkomst 10, 12, 16, 22, 25, 53, 60, 63, 66, 67, 71, 74, 79, 84, 85, 86, 93, 95, 97, 98, 99, 109, 113, 114, 116, 119-20, 206, 207, 215; det mystiske Midtpunkt 216; bæres i Procession 125, 131, 133, 144, 151; gjemmer en Herlighed 74, 86, 113, 217, 218; berøres med en Haand, bedækket med et hvidt Lommetørklæde 216; Laaget tages af 216; den tilvandrede Svend »giver Velkomst« 55, 61.
- Vendiske Stæder, sex 77, 244; — jfr. See-stæder.
- Venedig, vandre til 21, 30, 204.
- Vergunst, mit 110 flg.; — se Gunst.
- Verruf, in 227; — jfr. Geschimpft.
- Verschenken, en eller flere Drikke 86, 95, 217; sit Svendenavn se Navnekjøb.
- Viborg 214; Bogbindere 100, 107; Bødkere 237; Bøsemagere 236; Drejere 237; Grovsmede 236; Hattemagere 237; Hjulmænd 237; Kandestøbere 237; Kjedelmede 236; Klejnsmede 236; Murere 237; Remsnidere 237; Sadelmagere 237; Sejermagere 237; Snedkere 237; Svarvere 237; Sværdfegere 236; Tinstøbere 237; Tømrere 237.
- Vidner, ved en Deposits 43.
- Vierteljahr 16, 19; — jfr. Kvartal.
- Viertelgesell 211.
- Vier Wochen 26, 73, 79, 212, 213; hver fjerde Uge 62, 80, 85.
- Vignola, J. B. 204, 263.
- Vild, d. e. en gift Snedkersvend 8, 228.
- Vinderslev Kirkegaard 234.
- Vinkelhage (Winkelmasz, Vinkelmaal) 10, 19, 27, 147, 204.
- Vintappere i Kbhvn 248.
- Viverkarl se Weiberkerl.
- Vollmeister, Georg, Tømmermester 160; Johan, Tømmersvend 159-60, 169.
- Vorsage 193 flg., 219.
- Vorschenk 48; — jfr. Geschenk.
- Vælskland, vandre til 21.
- Værksted, Svenden kan naarsomhlst forlade 55, 56, 62; Enkes 55; -sdör, banke paa 67, 99, 109, 211; -sgrusz, ej i fri Luft 211 .
- Værktøj, bære paa Gaden 118; ikke bære paa Gaden 8, 91, 228; bæres i Procession 131, 133, 142, 143, 144; tages som Betaling 205; tyske Navne paa 258; — jfr. Træværktøj.
- Vævere, skotske, i Kjøbenhavn 185; i Lübeck 243.
- Wahl, Chr. Fr., Mursvend 96.
- Waidtløv, Hans Christian; Hans Ulrich; Johannes; Jörgen; Niels, Felberedere i Odense 52, 53.
- Wallen, tage Arbejde efter 9, 213, 214, 225.
- Walltavle 9, 131, 213-14.
- Weiberkerl 51, 54, 61, 228.
- Weissriemer 239.
- Weldt, Joh. Sigism., Possementmagersvend, Ollgesel 107.
- Wielandt, Jokum, Bogtrykker 34.
- Wien 78, 210, 224, 229, 247; vandre til 18.
- Wildmann, Ditlev, Skomagersvend 60.
- Winckler, Johan, Felbereder 53; — Melchior, Universitetsbogtrykker 33.
- Windtre (?) 23.
- Winsheim, Valentin von, Sadelmagersvend 242.
- Wismar 75, 244.
- With, Jörgen, Skomager 60.
- Woenheit, na 182; — jfr. Tradition.

Wolffenbüttel 187.

Worm, Chr. V., Biskop 163.

Yngste Svend 64, 67; Mester 48.

Ystad, Guldsmede 69; Remsnidere 236; Sadelmagere 236; Smede 69, 179, 180; tysk Kjøbmandslav 244.

Zander, Johan, Bogbindersvend 107, 108.

Zech 79; — jfr. Sæk.

Zechbrett 110, 226.

Zechlade 78.

Zerbst, vandre til 21.

Ziegenschurz 195, 203.

Zirhre (?) 23.

Zuber, F. J., Tømmermester 158, 165.

Zumpe, Hof-Murmester 254.

Zünft, hvad er 190; kommer fra Tyskland 4, 33, 46, 47, 116, 189, 211, 233, 242, 249, 255; Lav, noget Forskjelligt fra 102-3, 105-6, 231; søger officielt Stempel 105, 232; opløser sammensatte Lav 237; kan spalte et Haandværksfag 231, 239-40; prises 196, 230, 258; drives som Sport 227; forbydes i Tyskland 222; forbydes her ved Frd. 23 Dcbr. 1681 og 21 Marts 1800 se Lovbestemmelser.

Zürich, Hovedplads for Stenhuggerne 210, 247.

Ægtefødt 181; — jfr. Geburtsattest.

Ældste, fra den, til den Yngste 8, 15, 22, 56, 62, 72, 77, 80, 81, 213, 225; den ældste først, den yngste sidst 59.

Ældst Svend 67, 109.

Ærbarheden, gaaet for nær 6, 10, 30, 37, 57, 196, 205, 255.

Ære, Haandværkets 190, 230, 231, 242; Alt i 102, 112.

Æredrik 94, 96, 114, 216, 217.

Ærindgesel 64, 65, 211; — jfr. Ertengesell.

Ærligt Svendenavn 59, 86, 107, 205, 221.

Æselsører, ustafferet med 198.

Ørefigen, ved Svendeindvielser 10, 16, 23, 39, 43, 53, 54, 58, 94, 197, 200.

Ørerensning 53, 197, 202.

Ørtensamt 209.

Ørtengesell 14, 16, 72, 73, 211; -svend 232, 233; — jfr. Ertengesell.

Ørtgesell 78, 211; -jynger 72, 80, 211, 226; jfr. Ortjunge.

Østerig 240; Vandring i 30, 204.

TILFØJELSER OG RETTELSER.

S. 5. Om den forskjellige Snedkerlav i Provinserne givne Behövlingsret kan ses Jyske aabne Breve 11 Septbr. 1705 Nr. 116, 12 Febr. 1724 Nr. 22, Jyske Miss. 18 Novbr. 1707 Nr. 121, Smaal. aabne Breve 27 Sept. 1713 Nr. 46.

S. 8. Om Snedkernes Behövlingsret i Horsens s. Jyske aabne Breve 31 Avg. 1742 Nr. 216; do. i Svendborg s. Kom. Koll.s dske Forest. Prot. 1746—50 Nr. 790, 795; do. i Roskilde s. Sjøell. Miss. 3. Novbr. 1752 Nr. 513.

S. 9. Skrivelsen af 1737 er i Udtog gjengivet paa Dansk i O. Nielsens Kjøbenhavn paa Holbergs Tid, S. 300 flg.

S. 25. Hr. Sekretær R. Berg, der til næste Aar har Kjøbenhavns Snedkerlavs Historie færdig, underretter mig om, at den her aftrykte Behövlingsstale f. T. ejes af Hr. Snedkermester A. Grönvaldt, der har den fra sin Bedstefader Snedkermester J. F. Ihle fra Tübingen. Den vil blive afgiven til Kjøbenhavns Snedkerlavs Arkiv.

S. 52. I de under 1, 2, 6 og 7 meddelte Udskrifter ere de Spørgsmaal forbigaaede, der ikke gav zünftige Oplysninger.

S. 59, L. 2 f. n. rettes »S. 29« til »S. 30«.

S. 80, L. 5 f. o. »sich verändern« hentyder ikke til fra Svend at blive Mester, men til fra Jünger at blive »gemachter Gesell« jfr. S. 210 Anm.

S. 80, L. 24 f. o. rettes »heweisen« til »beweisen«.

S. 94, L. 8 f. o. »Velkomsten gaar saa videre«. Ved selv at have overværet Ceremonien i Kjøbenhavns Mursvendelav har jeg set, at de unge Svende en for en træde hen foran Bordet, ved hvilket Formanden præsiderer med Velkomsten; det er altsaa dem, der »gaa« og ikke Velkomsten, saaledes som det var hos Kjøbenhavns Snedkere 1737 (se S. 16).

S. 121, L. 12 f. o. »Bngehren« rettes til »Begehren«.

S. 124. Et Lavsskilt omtales alt 1622, se S. 225.

S. 170, Vers 7, Linie 1: »Raumeisters« rettes til »Baumeisters«.

S. 245. Hr. Lærer L. Pedersen i Helsingør, der f. T. undersøger de helsingørske Snedkeres Arkiv, har meddelt mig, at Snedkerlavet dér i 1649 udover de af mig nævnte Svendeartikler ogsaa fra Stralsund erhvervede Artikler for Mesterne. Disse Artikler maatte det ikke overlade til Andre, dog overlader det en Del af den Zünfft, det selv herved havde faaet, til Lavet i Helsingborg, men det gjør her en mærkelig Forskjel paa »Handwerksgebrauch« og »Handwerksgewohnheit«; kun den sidste skulde give Ret til Behövling, og Lavet havde kun tilstaaet Helsingborgerne Handwerksgebrauch! Det synes dog, som om Snedkerne i Helsingborg ikke have villet godkjende denne Sondring. Sagen kom 1662 for Lavet i Kjøbenhavn.

S. 246—47. Hr. Sekretær R. Berg meddeler mig, at Lavet afholdt Behövlinger allerede i 1697, og at Politimester Claus Rasch var tilstede ved to Behövlinger i 1698, der foregik »uden Prædiken, Daab, Kortspil, Sværtning, Knastafugning o. lign. forargelige Ting«.

Til sidst vil jeg ikke undlade at gjøre opmærksom paa, at i det store kgl. Biblioteks Exemplar af Fr. Fris's saa sjældne Bog »Handwerker Ceremonial-Politica« findes S. 1—40 to Gange; den fortsatte Paginering i den af Smaahefter sammensatte Bog begynder nemlig først med andet Hefte (Schneider), medens det første (Schmiede) er pagineret for sig.